



НАУКОВІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА МАКРО-, МЕЗО- ТА МІКРОЕКОНОМІЧНОМУ РІВНЯХ

# НАУКОВІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА МАКРО-, МЕЗО- ТА МІКРОЕКОНОМІЧНОМУ РІВНЯХ



Збірник матеріалів XXI Міжнародної  
науково-практичної конференції  
Одеського національного  
економічного університету

2023

26-27 квітня 2023 року



(м. КРАКІВ, ПОЛЬЩА)

(м. СВИШТОВ, БОЛГАРІЯ)

(м. МІТТВАЙДА, НІМЕЧЧИНА)

(м. ПРАГА, ЧЕХІЯ)

(м. ЯССИ, РУМУНІЯ)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ  
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ  
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІНСТИТУТ РИНКУ ТА  
ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ  
ДОСЛІДЖЕНЬ НАН УКРАЇНИ  
КРАКІВСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ГОСПОДАРСЬКА АКАДЕМІЯ  
ІМ. ДИМИТРА А. ЦЕНОВА  
УНІВЕРСИТЕТ ПРИКЛАДНИХ НАУК  
ВИЩА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ  
ЯСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. А.Й. КУЗИ

# **НАУКОВІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА МАКРО-, МЕЗО- ТА МІКРОЕКОНОМІЧНОМУ РІВНЯХ**

**26-27 квітня  
2023 року**

**Збірник матеріалів XXI Міжнародної  
науково-практичної конференції  
Одеського національного  
економічного університету**

*Матеріали публікуються в авторській редакції  
з незначною загальною правкою укладачів, відповідальність за зміст  
та достовірність досліджень несуть автори.*

*Відповідальні за випуск, укладачі:  
Батанова Т. В., Будна В. О., Ігнатенко Р. В.*

**Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях** : зб. матеріалів XXI Міжнар. наук.-практ. конф. Одеського національного економічного університету, 26-27 квітня 2023 р. Одеса : ОНЕУ, 2023. 368 с.

Особливості розвитку економіки України протягом останніх років характеризуються процесом системної інституціональної трансформації. Відбуваються глибокі економічні зміни, активно формуються нові підходи до управління економікою, вдосконалюються ринкові методи господарювання, реалізуються євроінтеграційні процеси та здійснюються адаптація та зміни українського законодавства відповідно до нормативної бази ЄС.

Складність та суперечливість сучасних трансформаційних процесів, нагальність розв'язання цих та інших проблем обумовлює актуальність та прикладне значення їх усебічного вивчення та об'єктивної економіко-правової оцінки. Сучасні виклики для світової економіки, пов'язані з подоланням наслідків пандемії COVID-19, а також руйнівні наслідки для усіх сфер життєдіяльності України в умовах військової агресії з боку Російської Федерації, потребують переосмислення соціально-економічних процесів, які відбуваються, та прийняття адаптивних або, в деяких випадках, радикальних рішень в управлінні країною та захисту її національних інтересів.

Конференція покликана консолідувати науковців та фахівців навколо вирішення економічних проблем, які постають перед нашою країною в цих складних умовах.

Матеріали конференції орієнтовані на науковців, аспірантів та студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти, а також фахівців економічних підрозділів підприємств та організацій.



*Доктор економічних наук, професор,  
ректор Одеського національного  
економічного університету*  
**Ковальов А.І.**

### *Шановні учасники конференції, дорогі друзі!*

Дуже радий Вас привітати та подякувати за участь в XXI Міжнародній науково-практичній конференції «Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях» Одеського національного економічного університету – одного з провідних закладів вищої освіти Південного регіону. Усі наукові та освітні здобутки нашого університету – це результат напруженої і плідної праці багатьох поколінь науковців та викладачів, створення наукових традицій та шкіл ОНЕУ, що забезпечує стійкий розвиток відповідно до сучасних світових тенденцій відкритого науково-освітнього простору.

Сьогодні Одеський національний економічний університет має високий міжнародний рейтинг, що підтверджено членством у Європейській асоціації університетів. Наш університет співпрацює з 42 освітніми і науковими установами країн СНД, Німеччини, Мексики, Ізраїлю, Австрії, Нідерландів, Грузії, Італії, Румунії, Чехії, Болгарії, Польщі, Франції та ін. Викладачі та студенти беруть участь у різних міжнародних програмах та проєктах (DAAD, SIFE, TEMPUS-TACIS, AISEC та ін).

Варто зазначити, що конференція відбувається в дуже складний та трагічний час для нашої країни, в умовах військової агресії з боку Російської Федерації, але наукова спільнота має зробити свій потужний внесок в перемогу України та її подальшу розбудову у повоєнний час. Не зважаючи на воєнний стан в країні, для участі в конференції в дистанційному форматі зареєструвалося майже 300 науковців із провідних ЗВО, установ НАН України та зарубіжних країн (Німеччини, Румунії, Польщі, Болгарії, Чехії).

26 квітня 2023 року є 37 річницею Чорнобильської трагедії як для України, так і для всього світу. На превеликий жаль, сьогодні наша країна функціонує в умовах безпрецедентних ризиків, пов'язаних не тільки з війною, але й із загрозами, які створюють окупаційні війська країни-агресора на території найбільшої в Україні атомної електростанції – Запорізької АЕС. Не зважаючи на такі надскладні умови життєдіяльності країни, нам необхідно зробити свій внесок у розвиток економіки та науки. Дуже приємно відзначити, що серед учасників конференції є представники наукової спільноти із наших університетів-партнерів не тільки з України, але і зарубіжних країн – Університету прикладних наук м. Міттвайда (Німеччина), Яського університету ім. А.Й. Кузи (Румунія), а також з інших університетів Центральної та Східної Європи.

У надскладних умовах всі університети країни продемонстрували високий рівень культури, науки, узгодженої взаємодії, виконували просвітницьку функцію. Соціальна складова університетської освіти, сприяючи досягненню стійкості багатьох інститутів, є одним із регуляторів соціально-економічних відносин в умовах нестабільності та турбулентності наукового

середовища. На всіх етапах розвитку вищої школи університетська освіта відбивала передові традиції у розвитку соціально-економічної та соціально-гуманітарної освіти. Саме університети, завдяки своїй опорі на соціально-економічну освіту, формували громадську думку та атмосферу в суспільстві, спричиняли суттєвий вплив на соціальне самопочуття населення. Державна політика нашої країни спрямована на виживання нашого народу, відстоювання наших цінностей, незалежності, забезпечення миру та злагоди. У пошуку відповідей на всі загрози та виклики, що стоять перед нашою державою, важливим є наш власний досвід, наших колег з інших міст, країн. Вважаю, що наша конференція надасть широкий майданчик для обміну думками, знаннями з багатьох актуальних питань та проблем освіти та економіки в забезпеченні національної безпеки.

У другий рік повномасштабного вторгнення важливо визнати необхідність продовження розвитку традицій фундаментальної освіти, а також бачення економічної складової як одного із головних ресурсів зміцнення безпеки держави.

Науковці ОНЕУ залучені до самих актуальних досліджень, які проводяться в Україні, перш за все, у розробці стратегій розвитку, як регіону в цілому, так і окремих міст та громад Одещини. Ми пишаємося тим, що плідно співпрацюємо з Агенцією регіонального розвитку Одещини та готуємо відповідним чином дослідження, які затребувані економікою регіону. Наші науковці мають можливість брати участь в актуальних темах у проєкті Ukrenergy (Еразмус+), який ми розпочали в минулому році. Нещодавно наші науковці повернулися з Генуї, де віпрацьовували план дій на поточний та наступний рік з реалізації дуже важливого напрямку – генерація електричної енергії та енергоефективність. Ми вже третій рік працюємо в рамках проєкту Еразмус+ – розвиток дуальної освіти, плідно співпрацюємо як з українськими партнерами та Міністерством освіти і науки України, так і з партнерами із Центральної та Східної Європи. Дуальна освіта є важливим напрямом досліджень для нашого університету і науковці ОНЕУ вносять дуже потужний вклад у розвиток цієї новітньої форми отримання знань.

Варто також відзначити роботу нашого Центру трансферу новітніх технологій і знань, який забезпечує супровід наукових розробок вчених нашого регіону. Ми маємо можливість налагодити мережу для підтримки, консалтингу, інформування і навчання наших науковців, що дозволить їм налагоджувати контакти та ефективно запроваджувати наукові розробки на комерційній основі.

Наша конференція є демократичною платформою для наукових дискусій, презентації та обговорення нових креативних ідей і результатів досліджень, спрямованих на підтримку та сталий розвиток країни в повоєнний період. Науково-теоретичне та практичне значення конференції обумовлено передусім, актуальною проблематикою різноманітних питань, запропонованих для обговорення на 17 секціях.

Конференція покликана консолідувати наших науковців та фахівців навколо вирішення економічних проблем, які постають перед нашою країною в цих складних умовах.

Бажаю Вам приємного та результативного спілкування на нашому науковому заході, творчих успіхів, здоров'я та натхнення! Слава Україні!

## **I. ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ЧИННИКА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

### *Секція 1. Світоглядні, соціально-політичні та історичні аспекти розвитку інформаційного суспільства в Україні*

УДК 32.342.351

**Балута Тетяна Павлівна**

*к. політ. н., ст. викладач кафедри філософії, історії та політології,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ПОЛІТИЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЯК МЕДІАТОР РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА**

*JEL classification: M320; O130*

Динамічність розвитку сучасних політичних систем обумовлена впливом світових процесів інформатизації та глобалізації. Вони визначають нові стандарти життєдіяльності суспільства, направлені на підвищення рівня стабільності та порядку як основи поступального суспільно-політичного розвитку. Процеси політичної модернізації є дієвим механізмом практичної реалізації якісно нових змін, пов'язаних із структурно-змістовним оновленням політичних систем, створенням можливостей розвитку соціально-правової держави та громадянського суспільства.

В умовах переходу суспільства до ринкових відносин та радикальних змін, що відбуваються як в Україні, так і світі в цілому, необхідність глибокого осмислення процесів політичної модернізації та реформування суспільства є викликом часу. У комплексі проблем розвитку політичного та етнічного суспільства, що характеризуються складністю та суперечливістю, питання політичної модернізації у ціннісному та культурному вимірі є одними із пріоритетних. Урахування дихотомічного зв'язку загальнолюдських, національних цінностей та політичної модернізації неможливе без успішного вирішення питання ефективної модерації суспільства та держави, а також забезпечення політичної стабільності.

Впроваджуючи в Україні модернізаційні процеси, необхідно враховувати всі можливі наслідки, як позитивні, так і негативні, що впливають насамперед на ціннісні виміри країни, при цьому необхідно розробити механізми, врахувати всі наявні фактори, які притаманні виключно нашому суспільству. Демократичні цінності матимуть такі складові як стабільність, злагода, економічне зростання. В умовах трансформації вони стають більш привабливими, ніж негайне запровадження парламентської системи правління, враховуючи негативний досвід багатьох суспільств, які проходили цей шлях.

Розвиток та трансформації в державі та суспільстві, сутність соціально-політичних процесів, що відбуваються, показують особливості ціннісної системи, якими і зумовлені політичний режим даної держави, принципи та механізми її функціонування. Первинним критерієм ефективності політичної системи можна розглядати рівень соціального захисту, соціальних та політичних свобод, характер відносин між різними соціальними групами та владою, та, зрештою, рівень участі громадськості у процесі створення та зміни політичної влади. Наявність чи відсутність цих критеріїв передбачає тип політичного режиму – демократію чи авторитаризм.

Історичний досвід показує, що найбільш надійною та кращою формою здійснення державної влади є демократія, яка дає можливість реалізувати перелічені вище фактори. У. Черчилль висловлювався так: «Демократія – найгірша форма правління, проте нічого краще людство не придумало». Отже, спостерігаючи проблеми розвитку держави та суспільства, особлива увага приділяється демократизації та питанням політичної модернізації. Американський соціолог Е. Шилз визначав, що політична модернізація – це перехід традиційних суспільств до сучасних моделей політичної системи, яка спирається на демократизацію суспільства та політичної системи, оскільки зміни у політичній структурі та культурі можуть відбутися лише за умови переваги демократичних цінностей.

З середини 70-х років у багатьох регіонах світу глобальний процес демократизації набуває ознак катастрофи для тоталітарного та авторитарного режимів. Представник теорії модернізації С. Хантінгтон назвав це явище «третьою хвилею демократизації». Започатковано це було у Східній Європі, коли знищували військові диктатури в Португалії, Іспанії та Греції. Подалі хвиля поширилася на Латинську Америку, деякі країни Південно-Східної Азії, і навіть охопила весь СРСР. Кінцевим результатом

політики розпочатої перебудови стала руйнація радянської тоталітарної управлінської системи. Процеси політичної модернізації часто виявлялися неприродними, як це було у Радянському Союзі. Причина полягала в тому, що демократичні інститути на Заході були механічно введені в перехідні суспільства, де соціально-економічні, соціально-культурні, ціннісно-ідеологічні передумови, необхідні для створення демократичних інституцій, були значно меншими або повністю відсутніми [1, с. 6].

Однією із проблем політичної модернізації українського суспільства є пошук оптимальних способів переходу від традиційного суспільства до раціонального, пом'якшення ймовірного зіткнення старих, традиційних для цієї національної політичної культури цінностей та норм політичного життя з новими модернізованими інститутами. Головна увага приділяється формуванню політичного режиму та створенню системи соціального управління, орієнтація на стиль соціально-політичного життя та відповідає запитам і потребам українського суспільства. Все це передбачає особливості модернізації з урахуванням специфіки нашої держави. Цілеспрямоване подолання ситуації загальної невідповідності до суспільно-державного реформування всієї системи управління та залежності від зовнішнього тиску, а також розумне запозичення політичного досвіду та врахування досвіду модернізації близьких до України специфічними аспектами розвитку держав. Варто уникати механічного перенесення на національний ґрунт зарубіжних інститутів без урахування національно-психологічних особливостей суспільства та характерних рис сучасно-політичної ситуації.

Ще однією проблемою політичної модернізації сучасної України є налагодження системи постійного зворотного зв'язку та діалогу між представниками владних структур та населенням, збільшення кількості індивідів, які мають не лише право, а й реальну можливість впливати на ухвалення політичних рішень. До основних умов вирішення цієї проблеми слід зарахувати:

- по-перше, це подолання найпоширенішої кризи у політиці – кризи легітимності через створення механізмів суспільної саморегуляції на місцевому рівні, справедливий розподіл ресурсів влади та управління, створення державно-правових інститутів, норм та процедур, що сукупно створюють основи правової держави та демократичного політичного режиму;

- по-друге, це подолання політико-економічними засобами відстаней між соціальними станами, стимулювання соціальної мобільності та домінування політичних угруповань – партій, громадських об'єднань, груп тиску;

- по-третє, це розширення на всіх рівнях громадської організації механізмів політичної соціалізації, які передбачають включення індивіда у суспільство через оснащення його закріпленим у культурі досвідом попередніх поколінь та загальнолюдським надбанням сукупних знань і цінностей; розвиток системи політичного рекрутування (відбору персоналу, який займатиме провідні ролі у політиці) лише на рівні «нижніх поверхів» політичної системи суспільства. Вищезазначені умови вирішення основних проблем сучасного етапу політичної модернізації в Україні мають бути своєрідним орієнтиром для формування самобутньої вітчизняної моделі суспільно-державного розвитку. До їх реалізації варто підходити дуже обережно, поступово відкидаючи негативні ментально-психологічні нашарування у свідомості українського населення, зумовлені тоталітарною суспільно-політичною практикою, вміло поєднуючи елементи цивілізаційного досвіду з віковими традиціями української культури [2, с.22].

Сьогодні термін «модернізація» стає дуже популярним, але й досі відсутнє цілісне бачення цього процесу як в змістовному, так і операційному сенсі.

У сучасному світі й в Україні відбуваються динамічні й, разом з тим, суперечливі модернізаційні процеси, які впливають на загальну картину розвитку людської цивілізації. Вивчення модернізаційних можливостей в окремих сферах суспільства (економіки, культури, політики та соціальної сфери) є предметом наукового пошуку. Політиками неодноразово проголошується курс України «на політичну й економічну модернізацію реформаторським шляхом», тому найбільш глибоко вивчаються економічна та політична модернізація. Але успішність всього модернізаційного процесу залежить саме від політичної модернізації [3, с. 98].

#### *Література*

1. Руденко Ю. Ю. Концептуалізація теорії модернізації у сучасних політологічних дослідженнях. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. Серія «Питання політології». 2020. Вип. 37. С. 22–27. DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-03.
2. Дем'яненко О. О. *Громадянське суспільство та політична модернізація : основні аспекти кореляції*. *Політикус*. № 3. С. 20–26. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/id/eprint/4298> (дата звернення: 03.03.2023).
3. Ключко А. А. Розвиток механізму взаємодії політико-управлінської еліти і громадянського суспільства в процесі модернізації публічного управління в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 1643. С. 96–99. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.2.100 (дата звернення: 03.03.2023).

УДК 37.0 + 316.7

**Симоненко Сергій Петрович**

к. філос. н., доцент кафедри філософії, історії та політології,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**Щубелка Наталія Володимирівна**

к. філос. н., доцент кафедри філософії, історії та політології,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## ДО ПИТАННЯ ПРО МОЖЛИВІ РИЗИКИ ВПЛИВУ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

*JEL classification: D830; M530; O150*

Як відомо, головною метою освітнього процесу є приріст якісно нового знання, під котрим, насамперед, розуміють специфічний продукт когнітивної діяльності людини. Натомість, в теорії та практиці сучасного інформативного суспільства, і це звісно не може не позначитись на сучасних освітніх технологіях, дедалі більшого значення набувають математичні методи опису та виміру інформації, запропоновані американським математиком, «батьком теорії інформації» К. Шенноном. В них визначальними є саме кількісні характеристики інформації, байдужі до її якості, тобто змісту, що веде лише до збільшення самих комунікативних актів.

Вочевидь тут до уваги не приймається та обставина, що поняття «знання» та «інформація» далеко не є тотожними. У будь якому випадку їх змістовна відмінність є цілком очевидною для представників гуманітарних та соціальних наук (Л. Мамфорд, Г. Шіллер, Т. Роззак, А. Барт, Я. Зодерквіст та ін.), де власне інформація розуміється лише, як передумова, механічна основа знання, котра, у свою чергу, представляє собою сукупність не пов'язаних між собою фактів – дані, котрі перетворюються в інформацію шляхом аналізу та синтезу найбільш важливих фактів, виявлення істотних кореляцій між ними тощо. Таким чином, інформація постає як певний структурований масив даних, трансформованх у прийнятну для подальшого і доцільного використання форму. Інформаційні блоки, зазнаючи подальшого опрацювання перетворюються у цілісний корпус знання. Останнє розуміється як результат пізнавального процесу, котрий потребує неабияких інтелектуальних зусиль, наполегливості та активної участі в наданні певним масивам інформації системності, осмисленості, контекстуальності тощо [1, с. 12]. Причому справжнього значення та цінності знання набуває за умови апробування його на практиці. Оскільки остання завжди передбачає безпосередню участь у ній конкретного індивіда, знання не може не набувати особистісного виміру. Саме суб'єктивний характер знання, котрий засвоюється студентом в початковому процесі, у свою чергу, дає йому можливість виступати не тільки пасивним реципієнтом інформації, а в процесі її якісної трансформації у знання не просто пасивно відтворювати його на практиці, але й створювати та пропонувати її можливі майбутні варіанти, значно розширюючи та оновлюючи разом з цим картину світу, котра постає перед нами.

Революція, свідками якої всі ми є, у способах та засобах передачі та акумулювання інформації, за нашим глибоким переконанням, створює серйозні ризики для вихолощення позитивного змісту самого процесу навчання, перетворення усталених та апробованих десятиліттями, якщо не віками, технологій здобування освіти у рутинний, позбавлений творчого початку процес вироблення у сучасного студента вмінь та навичок швидкого пошуку та обробки необхідної для вирішення поставлених задач інформації, у той час як рівень приросту нового знання може залишатися майже нульовим. В наукових колах про ризики, які здатне нести цифрове середовище починають говорити вже на початку двохтисячних років. Причому до найбільш суттєвих відносять ті, котрі пов'язані з різкою зміною способів мислення та обробки інформації, здатних навіть змінювати структуру їхнього мозку [2, с. 15–24].

Сьогодні всі ми стаємо свідками своєрідного «квантового» стрибка в подальшому розвитку інформаційних технологій. Йдеться про нову розробку каліфорнійської лабораторії штучного інтелекту OpenAI, на основі котрої був запущений чат-бот ChatGPT, заснований на нейромережевій мовній моделі GPT-3.5. Вочевидь, поява ChatGPT стане передвісником технологічної революції, де



чільне місце буде займати саме штучний інтелект, спроможний реально впливати на всі сфери нашого життя. Маючи доступ до практично усього обсягу інформації, опрацьованої людством за всю його історію, чат-бот спроможний генерувати т. зв. «людиноподібні» відповіді на широкий спектр даних, що вводяться за допомогою алгоритмів. Здатний розуміти людську мову, сервіс може відповідати на питання щодо широкого кола тем, вибудовувати зі співрозмовником діалог і завдяки цьому та за допомогою спеціальної системи навчання ШІ з підкріпленням на основі зворотного зв'язку з людиною (Reinforcement Learning from Human Feedback, RLHF) зробити його спроможним виконувати за людину ті завдання, котрі традиційно розглядалися як такі, що належать до сфери творчості – написання есе, сценаріїв, віршів тощо.

Для студентів та учнів тепер відкривається небачене досі поле можливостей. З одного боку, вони отримують значні переваги, уникаючи рутинної, потребує чимало часу роботи з пошуку потрібної інформації, отримуючи тим самим змогу сконцентрувати всі свої зусилля безпосередньо на написанні доповідей, рефератів та творчих завдань, внаслідок чого вона набуватиме свого нового якісного виміру – знання. З іншого, – відсутність мотивації до отримання знань, банальні лінощі, зрештою, – породжуватимуть спокуси скористатись допомогою ШІ, «пораючись» з завданнями буквально за декілька хвилин... У такому випадку сама можливість реалізації цілої низки базових цілей освітнього процесу – приріст якісно нового знання, розвиток інтелектуальних здібностей студента, формування світогляду та системи особистісних соціально схвалених цінностей – опиняється під питанням.

На цьому тлі докорінної зміни потребуватиме вся система та методика оцінювання знань студентів і, у першу чергу, вочевидь, це буде стосуватися форм звітності за результатами їх самостійної роботи. Так чи інакше, складність прогнозування можливих наслідків використання новітніх технологій вимагає від нас максимально вдумливо ставитися до їх впровадження також в освітньому процесі, розуміти їх можливості та ризики.

При цьому важливо пам'ятати, що справжня мотивація у студента до серйозного та глибинного засвоєння знань, шляхом надання інформації структурованості та осмисленості може виникнути лише тоді, коли її розрізнені зерна ляжуть на благодатний ґрунт стійкої структури гуманістично-орієнтованої культури з її ідеями свободи, рівності, справедливості моральності, обов'язку тощо.

#### *Література*

1. Prensky, M. (2001). *Digital Natives, Digital Immigrants, part II : Do they really Think Differently? On the Horizon*, Vol. 9, No. 6, pp. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.1108/10748120110424843>.
2. Roszak, T. *The cult of information : The folklore of computers and the true art of thinking*. 1<sup>st</sup> ed. New York : Pantheon, 1986. 238 p.

---

УДК 37.013.83

**Сіленко Алла Олексіївна**

*д. політ. н., професор кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Сіленко Максим Володимирович**

*студент факультету міжнародної економіки,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **МОДЕРНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

***JEL classification: H510; H520***

Україна здійснює модернізацію системи освіти в контексті європейських вимог, практично реалізує положення Болонської декларації. Сьогодні, як ніколи ясно, що освіта, особливо в галузі математики, природничих наук і техніки, необхідна для формування кваліфікованих кадрів, які мають бути конкурентоспроможними в умовах інформаційного суспільства.

Сьогодні грамотний фахівець має орієнтуватися у величезному потоці інформації, правильно обирати її та працювати з нею. Це вміння стає ключовим. Потужний засіб формування таких навичок

та умінь – Інтернет та комп'ютерні технології. Тому інформатизація навчальних закладів та перехід на новітні освітні технології – пріоритетні вимоги XXI століття. Їх реалізація передбачає тотальне технічне переоснащення шкіл і закладів вищої освіти та оновлення матеріально-технічної бази освіти.

Щоб Україна змогла збільшити свій експортний потенціал та вийти на світовий ринок високотехнологічних продуктів (програмного забезпечення, інженерних та наукових розробок, інших інтелектуальних ресурсів), необхідно різко підвищити рівень знань населення у галузі високих технологій, отже, модернізувати систему підготовки кадрів. Це стратегічне завдання об'єктивно стає одним із пріоритетних: його вирішення – це наш шанс увійти до інформаційного суспільства.

Таким чином, модернізація системи освіти – це не просто спосіб вирішити соціальні проблеми, посилити експортний потенціал, але й реальна можливість зайняти на світовому ринку високотехнологічних продуктів гідні та стійкі позиції.

Сучасна ефективна система освіти має відповідати вимогам глобалізації та гуманітаризації підготовки кадрів, використовувати форми навчання та виховання особистості, адекватні освітньому потенціалу комп'ютерних технологій та Інтернету.

Дистанційне навчання на основі Інтернет-технологій представляє якісно інший рівень досвіду традиційної заочної освіти, кардинально підвищує інтерактивність, а отже, якість навчального процесу [1, с. 94].

Комп'ютерні технології забезпечують доступ до величезних інформаційних ресурсів, які змінюють процес навчання. Учні та студенти мають різні джерела інформації, що базуються на сучасних комунікаціях.

Електронні засоби масових комунікацій (власне комп'ютерні технології, мережі та системи передачі інформації) суттєво змінюють вигляд сучасної освіти, дозволяють створити нову дидактику викладання. У певному сенсі можна сказати, що дистанційне навчання витісняє традиційну освіту.

Комп'ютерні технології дозволяють перейти від традиційного методу навчання (пасивне отримання інформації від вчителя) до більш активного вивчення реальності, наблизити навчальний процес до нових умов життєдіяльності, навчити людину правильно орієнтуватися у величезному потоці інформації, приймати нестандартні рішення на основі цієї інформації. Більшість педагогів позитивно оцінюють роль комп'ютерних технологій у навчальному процесі: школярі та студенти більш творчо ставляться до виконання домашніх завдань, стають більш дисциплінованими.

Як показує зарубіжна практика, компанії, що просувають Інтернет-освіту, опиняються у привілейованому становищі на ринку. Їхні акції користуються підвищеним попитом. На думку представників таких компаній в умовах конкуренції якість освіти зростатиме.

Таким чином, для входження до інформаційного суспільства Україна повинна мати не лише певний рівень матеріальної та психологічної підготовленості до засвоєння новітніх інформаційних технологій. Необхідною матеріальною передумовою є і достатній рівень комп'ютеризації населення, що передбачає як відповідні кількісні показники поширеності комп'ютерів, так і певний рівень культури використання цих засобів отримання та передачі інформації.

Проте, варто розглядати систему освіти у інформаційному суспільстві не тільки у позитивному аспекті. Досвід показує, що вплив передових технологій на освіту (наприклад, віртуальних університетів, які дають можливість навчання в режимі онлайн) виявився не таким сильним, як очікувалося.

Заради справедливості варто зазначити, що віртуальний простір, хоча він і безмежний, не може поки що забезпечити загальність і справедливість. Він не підходить студентам, чий технологічний досвід обмежений. В Україні можливість мати комп'ютер та доступ до Інтернету безпосередньо пов'язані із соціально-економічним статусом. Інтернет-революція посилює нерівність між бідними та багатими. Інформаційні технології, що мають величезний потенціал, стають новим джерелом соціальної нерівності [2, с. 150].

Не можна забувати і про те, що, як свідчать спеціальні дослідження, вже через дві-три хвилини перебування у віртуальному середовищі у людини порушується рухова моторика, а через 25-30 хвилин відбуваються порушення рухових рефлексів.

Можна згадати і про інші негативні моменти. Комп'ютер створює якийсь віртуально-фантастичний світ. Психологи вважають, що він відводить його мешканців від реальності, від необхідності стверджувати себе, від духовного життя.

На Заході ці питання вже давно є предметом найгостріших наукових дискусій. Зокрема обговорюються питання про переваги та недоліки традиційного та онлайн навчання, про їх ефективність та перспективи. Пафос цих дискусій спрямований на визнання того, що сучасна ефективна система освіти має відповідати вимогам глобалізації та гуманітаризації підготовки кадрів,

використовувати форми навчання та виховання особистості, адекватні освітньому потенціалу комп'ютерних технологій та Інтернету. Проте, насправді, комп'ютерні технології поки що використовуються лише як допоміжний інструмент для традиційних методик [1, с. 97].

Модернізація системи освіти, яка передбачає використання матеріальних та духовних благ інформаційної цивілізації, може забезпечити населенню України гідне життя, економічне процвітання та необхідні умови для вільного розвитку особистості [3, с. 64]. Україна має увійти до сім'ї технологічно та економічно розвинених країн на правах повноцінного учасника світового цивілізаційного розвитку зі збереженням політичної незалежності, національної самобутності та культурних традицій, з розвиненим громадянським суспільством та правовою державою.

Головною умовою модернізації системи освіти в умовах формування інформаційного суспільства в Україні є стабільні соціально-політичні умови та глибокі економічні перетворення.

#### *Література*

1. Сіленко А. О., Крук Н. В. Дистанційна освіта : альтернатива чи додаткові можливості для традиційної освіти? *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. праць. 2022. Вип. 69. С. 94–100.
2. Запороженко О. Основні принципи освіти в інформаційному суспільстві. *Людинознавчі студії* : зб. наук. праць. Серія «Філософія». 2020. Вип. 41. С. 148–161.
3. Парпан У. М. Провідні принципи розвитку сучасної вищої освіти України в контексті євроінтеграції. *Lex Portus*. 2018. № 1 (9). С. 62–71.

---

УДК 314.1:330.3

**Хандій Олена Олексіївна**

*д. е. н., професор, провідний науковий співробітник  
відділу економічних проблем соціальної політики,  
Інститут економіки промисловості НАН України,  
завідувачка кафедри публічного управління, менеджменту та маркетингу,  
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (Україна)*

**Шамілева Лариса Леонідівна**

*к. е. н., доцент, провідний науковий співробітник  
відділу економічних проблем соціальної політики,  
Інститут економіки промисловості НАН України*

### **ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ТРУДОВОГО ЖИТТЯ**

***JEL classification:* J200; J210; J220; J230; J260; J290; J300; J310**

Вплив цифровізації економіки на забезпечення якості трудового життя доцільно розглядати в конкретних умовах функціонування економіки, зокрема, за умов стабільності чи у кризових ситуаціях. Як показують проведені дослідження [1], в умовах стабільного розвитку національної економіки, перехід до цифрової економіки трансформує всю соціально-трудова сферу, ринок праці та зайнятість, безпосередньо трудовий процес і характер праці, організацію праці тощо. Наслідки цифровізації в структурі соціально-трудова відносин (СТВ) характеризуються комплексним характером та мають протилежно спрямовані вектори впливу. З одного боку, за стабільних умов цифрова трансформація і технологічний процес одночасно з демографічними змінами детермінують розвиток ринку праці та зайнятості. Створюються нові можливості для зайнятості, внаслідок появи нових форм та нових моделей зайнятості, – дистанційної чи віддаленої, повної чи часткової, зокрема, гіг-зайнятості. Як результат, формується нова модель трудових відносин на основі короткочасних трудових відносин та неформальних домовленостей. Одночасно змінюється характер праці та кваліфікаційні вимоги до працівників.

На цифровому ринку праці створюється необмежений простір для трудової мобільності, особливістю якої є віртуальність, що дозволяє працівникові повніше реалізувати свою робочу силу, а роботодавцю – зменшити витрати на утримання робочої сили. Цифровізація економіки сприяє формуванню нових рис у системі зайнятості внаслідок появи нових форм конкурентної боротьби на

ринку праці. Підвищення конкуренції професіоналів пов'язано, у першу чергу, з неціновими факторами: забезпечення можливості самореалізації, поєднання праці та дозвілля, творчості й самостійності, що є основними складовими якості трудового життя. Цифровому ринку праці властивий високий рівень інноваційності й динамічності, завдяки цифровізації економіки та зайнятості посилюється творча складова трудової діяльності.

Поява нових форм зайнятості внаслідок цифровізації економіки формує нову категорію трудових ресурсів, які доступні на умовах нестандартних форм зайнятості: тимчасова зайнятість на умовах неповного робочого дня або за гнучким графіком, лізинг працівників, робота за межами офісу, робота за вимогами через інтернет-платформи, залежна самозайнятість та інші форми.

За період воєнної агресії, саме за рахунок втілення цифрових технологій, значна частина тих працівників, що працювали до війни у звичному режимі, перейшли на дистанційну зайнятість.

Одночасно з вектором позитивного впливу цифровізації на трудову сферу виникають ризики та небезпеки, які пов'язані зі зростанням незайнятості, посиленням безробіття, у тому числі й прихованого чи довготривалого. Одночасно формуються умови для поглиблення соціальної нерівності як серед зайнятого населення, так і в цілому по суспільству: нерівність за оплатою праці, за доходами, цифровими та трудовими компетенціями, можливостями соціальної захищеності тощо.

Загалом в структурі якості трудового життя основні ризики та небезпеки, які обумовлені цифровізацією економіки та пов'язані переважно з прогалинами правого регулювання соціально-трудових відносин, такі: поширення нестандартної зайнятості супроводжується інтенсифікацією неформальної та тіньової зайнятості; зниження рівня соціального захисту та забезпечення; різний рівень доступу до сучасних ІКТ зумовлює цифрову бідність; процес цифровізації зумовив збільшення цифрового навантаження на працівників і появу нових форм невидимої роботи; дистанційна робота розмиває межі між роботою та приватним життям, що потребує нових підходів до забезпечення життєвого балансу людини; соціальна відокремленість та ізоляція; соціально-психологічне виснаження та перевтома тощо.

Досвід переходу зайнятості на цифрові платформи, перехід до віддаленої роботи особливо став актуальним в період COVID-кризи та в умовах воєнного стану. Пришвидшення діджиталізації робочих процесів, створення можливостей для віддаленої роботи та автоматизація задач є пріоритетними напрямками подолання кризи на ринку праці та в системі СТВ. У цьому контексті першочерговою стає необхідність оновлення регуляторної політики з праці та соціального захисту як умови забезпечення якості трудового життя.

Згідно зі ст. 1 КЗПП України законодавство про працю встановлює високий рівень умов праці, охорону трудових прав працівників. Проте, у Ст. 60<sup>2</sup>, яка регулює питання використання дистанційної роботи, зазначено, що працівник самостійно визначає робоче місце, несе відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на ньому і здійснює роботу з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. У свою чергу, дія КЗПП України та законодавства про працю не поширюється на відносини між гіг-спеціалістами та резидентами Дія Сіті, визначені Законом України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні». Тобто для дистанційних працівників та гіг-спеціалістів якість трудового життя визначається, у першу чергу, рівнем оплати праці та відносинами в колективі, які можуть бути взагалі обмежені лише взаємодією з роботодавцем. Дистанційні працівники мають право впливати безпосередньо на створення необхідних умов праці, регулювати розподіл навантаження протягом робочого часу, робочого тижня, постійно використовувати можливості для професійного зростання, організувати та обирати робоче місце. «При дистанційній роботі працівник розподіляє робочий час на власний розсуд, на нього не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не визначено трудовим договором. При цьому загальна тривалість робочого часу не може перевищувати норм, передбачених статтями 50 і 51 КЗПП. Дистанційно зайнятий персонал стає відповідальним за якість власного трудового життя за більшістю складових та показників.

За даними опитування соціологічної групи «Рейтинг» в Україні (липень 2022 р.), серед респондентів, у яких була робота до війни, 19% працювали віддалено/частково [2]. Світові дані свідчать, що під час кризи COVID-19 в середньому 44% працівників могли виконувати свої обов'язки віддалено, а нинішня частка віддаленої роботи оцінюється у 38% робочих місць у країнах з високим рівнем доходу, 25% – у країнах із середнім рівнем доходу, 17% – у країнах із дещо нижчим рівнем доходу та 13% – у країнах з низьким рівнем доходу [3]. Згідно зі звітом Upwork Pulse [4] за грудень 2020 р., 57% команд в США працювали віддалено тією чи іншою мірою, у тому числі 41% співробітників працювали віддалено повний робочий день, а 16% працювали віддалено частково через гібридний графік. З урахуванням того, що 68% менеджерів за наймом зазначили, що віддалена

робота для них є привабливішою, а ще 83% заявили, що їхня команда та відділи стали більш ефективними після переходу на віддалену роботу, відсоток працівників на умовах віддаленої роботи буде тільки зростати. Багато компаній вже зробили гібридну робочу модель постійною.

Отже, традиційні уявлення про якість трудового життя в умовах цифровізації мають набувати нових форм і значень. Працівники, задіяні в ІТ-сфері, отримали в трудовому законодавстві України окремі нормативні акти та спрощені умови регулювання трудових відносин, які мають сприяти зростанню їх продуктивності та покращенню якості трудового життя, що трансформує погляд на участь держави та професійних спілок на залученість у процес забезпечення та сприяння зростанню якості трудового життя та реалізації концепції гідної праці.

#### *Література*

1. *Становлення нової якості трудового життя під впливом цифрових трансформацій*. Звіт про науково-дослідну роботу під кер. О. Ф. Новікової. Київ : ІЕП НАН України, 2021. 174 с.

2. *Україна під час війни. Зайнятість і доходи (23-24 липня 2022 р.)*. П'ятнадцяте загальнонаціональне опитування. Соціологічна група «Рейтинг». URL: [https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatnadcat\\_obschenaci\\_opros\\_ukraina\\_vo\\_vremya\\_voyny\\_zanyatost\\_i\\_dohody\\_23-24\\_iyulya\\_2022\\_goda.html](https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatnadcat_obschenaci_opros_ukraina_vo_vremya_voyny_zanyatost_i_dohody_23-24_iyulya_2022_goda.html) (дата звернення: 20.02.2023).

3. *Meslekleri Gelecekte Neler Bekliyor?* / Harvard Business Review. December 2020. URL: <https://hbrturkiye.com/dergi/meslekleri-gelecekte-neler-bekliyor> (access date: 22.02.2023).

4. *Future Workforce Pulse Report : Trends & Statistics on the Growth of Remote Teams*. URL: <https://www.upwork.com/research/report-on-the-growth-of-remote-teams> (access date: 22.02.2023).

---

УДК: 004+316.324.8:141.7+159.923.2

**Шмиголь Михайло Федорович**

*к. філос. н., доцент, завідувач*

*кафедри філософії, історії та політології,*

*Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ТА ВИКЛИКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД**

***JEL classification: D830; Z000***

XXI століття демонструє цілу низку трендів, що пов'язані з фундаментальними змінами у розумінні сутності світового процесу, місця людини у цьому процесі, світоглядних перспектив в оцінці майбутнього людини. Такі трансформації активно впливають на людину, суспільство, культуру. Зміни сучасного суспільства актуалізують проблему здатності людини забезпечувати орієнтири у навколишньому світі; вони охоплюють розвиток усіх сфер суспільного життя та світових процесів.

Вже існуючий світовий досвід, як і багаточисельні наукові дослідження, у тому числі й практичні висновки переконливо доводять, що сучасні процеси інформатизації набувають незворотної та постійної якості, а сам термін «інформаційне суспільство» найбільш адекватно відображає цей стан сучасного світового суспільства, частиною якого є й українське суспільство.

На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства особливої уваги потребують дослідження антропологічної проблематики, пов'язаної з визначенням тих викликів (ризиків, загроз), які постали перед людиною у цифровій цивілізації та шляхи їх подолання.

По-перше, нове інформаційне середовище здійснює технологічний тиск на людину. Так, все більше стає очевидним, що відбувається поступова заміна інтелектуальної праці цифровими технологіями, заміна людського інтелекту штучним інтелектом. При цьому відбувається інтенсивне впровадження технологічних операцій, які людина сама без комп'ютера не може виконати; вона стає залежною від реалізованих в соціальній системі цифрових технологій і таким чином втрачає свою автономність, а значить і свободу вибору. Все більше виникає залежність людини (суспільства) від цифрових платформ та їх творців.

По-друге, в суспільстві виникає загроза зниження соціалізації особистості, коли здійснюється заміна реального спілкування віртуальним, знижується здатність людини до емпатії. Чітко прослідковується підвищення керованості через соціальні мережі, зомбування свідомості.

Нівелюється бажання до прийняття самостійних рішень. Людина все помітніше втрачає схильність до прискіпливого аналізу через інформаційне перевантаження. Останнім часом розповсюдження радикалізму, тероризму через соціальні мережі стає загрозливим явищем через свій вплив на свідомість, особливо молоді.

По-третє, в процесі глобалізації втрачається національна ідентичність. Не випадково, особливої гостроти та актуальності набуває проблема світоглядних трансформацій, що впливають на розвиток ідентичності та самоідентифікацію людини. Спостерігається все більш зростаюча тенденція до дифузії ідентичності, її незавершеності у вигляді тривалих пошуків самої себе, труднощами самовизначення. Все частіше проявляються різні варіанти спотворених проявів ідентичності у вигляді різних форм фаталізму, екстремізму, фундаменталізму. Постає проблема особливості феномену ідентичності та процесу ідентифікації людини в контексті світоглядної зрілості.

Основним протиріччям і рушійною силою розвитку нового суспільства, заснованого на мережевих структурах, є протиріччя між глобалізацією світу й ідентичністю конкретної спільноти. Виникають співтовариства, які об'єднуються навколо ідентичності опору. Цей опір спрямовано проти основної тенденції розвитку сучасного суспільства – глобалізації. Із зростанням обсягу інформації людям стає важче орієнтуватися в її змісті, захищати себе від її надлишку. Це посилює тенденції кризи суспільства та культури. Відкриваються великі можливості маніпулювання суспільною думкою і свідомістю [1, с. 41–117; 2, с. 35–53].

По-четверте, інформаційне суспільство перенасичене найрізноманітнішою інформацією за різними темами соціально-політичного, економічного, сімейного життя не лише нашого суспільства, а й всього світу. Така відкритість глобального інформаційного простору змусила суспільну думку переглянути своє ставлення до засобів масової інформації та їх змісту, що породило початок боротьби за новий інформаційний вплив з метою захоплення та утримання у ньому переваги. Часто вітчизняні сучасні засоби мас-медіа зовсім не стимулюють обговорення теоретичних проблем. Нерідко політичні, або економічні дискусії на телебаченні мають характер «шоу» і не займаються серйозним аналізом проблем, а тим більше виявленням передумов їх виникнення. Не секрет, що у цій сфері часто переважають інтереси тих чи інших «відомств», фінансових груп і промислових монополій. Це призводить до того, що ресурси мас-медіа використовуються не в інтересах процвітання всього суспільства.

По-п'яте, гостро постала проблема цілеспрямованого маніпулювання засобами кіберпростору свідомості людини, яка стає вразливою, схильною до впливу інформаційної системи шляхом підризу культурних і моральних підвалин, на яких тримається здатність критичного сприйняття інформації. Хоча, глобальні мережі, з одного боку, дають людині можливість розширення кругозору, вираження своєї індивідуальності, а з іншого, особистість нівелюється в соціальних мережах, стає пасивним спостерігачем, дотримуючись правил поведінки та мислення, встановлених у віртуальному світі та вигідним замовникам спотворених цінностей.

По-шосте, небезпечним джерелом загроз інтересам сучасної особистості є суттєве розширення можливості маніпулювання свідомістю людини за рахунок формування навколо неї індивідуального «віртуального інформаційного простору», а також можливості впливу технологій на її психічну діяльність. Створюючи свій образ у віртуальному світі, людина може втрачати адекватне сприйняття реального світу.

По-сьоме, в сучасному суспільстві легкий доступ до інформації для учнів також має позитивні та негативні моменти. Студенти звикають розраховувати на чужі ідеї, використовують готові роботи, не створюючи при цьому нічого нового, що сприяє розвитку лінощів розуму. Це може призвести до того, що наука не знайде своїх дослідників та винахідників.

Вважаємо, що освіта, яка розрахована на перспективу, повинна будуватися на основі невід'ємних принципів, що сприяють розвитку уміння швидко орієнтуватися у все більш зростаючому потоці інформації, відкидаючи міфи та маніпуляції з свідомістю, та знаходити там необхідне і актуальне, осмислюючи та використовуючи отриману інформацію.

З цієї точки зору, актуалізується проблема розвитку критичного стилю мислення саме в процесі структурування сучасного світогляду, який обумовлений, з одного боку, розвитком інформаційного простору та новими знаннями, що вимагають критичної оцінки та власного вибору, а, з іншого боку – спробами представників різних, часто діаметрально протилежних світоглядних позицій, нав'язувати свою точку зору як єдино вірну.

Критичне мислення має особливу значимість у гуманітарній складовій навчального процесу, оскільки для людини, яка володіє гуманітарною базою критичного мислення, легше сформулювати

життєву стратегію, сформувані світогляд і зробити у відповідності з ним оптимальний вибір у вирішенні життєвих проблем.

По-восьме, є небезпека, що інформаційне суспільство може загострити соціальну нерівність і цим призвести до маргіналізації певних верств населення. Інтереси суспільства в інформаційній сфері полягають у захисті життєво важливих інтересів особистості, забезпеченні реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина на користь зміцнення демократії, досягнення та підтримання суспільної згоди, підвищення творчої активності населення та духовного відродження особистості. Нове трактування сучасності вимірюється потенціалом різноманітності світу. Тому більш розвиненими в найближчому майбутньому вважатимуться країни та регіони, які будуть демонструвати вирішення міжнаціональних проблем не просто цивілізованими, а й культурними засобами.

Таким чином, плюси та мінуси інформаційного суспільства – це реальність, яка потребує планомірного вивчення. Однак, безсумнівно, важливим напрямом освітньої політики держави має стати виховання гідного громадянина інформаційного суспільства, здатного не лише виступати в ролі пасивного користувача, а й грамотного та адекватного споживача інформації. Сьогодні вивчення інформаційного сектора стало настільки актуальним, що його ігнорування може стати загрозою національній безпеці.

#### *Література*

1. Брижко В. М., Швець М. Я., Цимбалюк В. С. *Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право* : монографія. Київ : НДЦП АПрН України, 2007. 234 с.
2. Брижко В. М. *Основи систематизації інформаційного законодавства : теоретичні та правові засади* : монографія. Київ : ТОВ «Пан-Тот», 2012. 304 с.

---

УДК:316.324.8+159.923.2

**Щербина Надія Федорівна**

*к. і. н., доцент кафедри філософії, історії та політології,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОЛЕ ЯК ФАКТОР СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

*JEL classification: D830; Z000*

Вплив фактору інформаційного розвитку суспільства стає дедалі більш помітним на сучасному етапі політико-економічних і соціокультурних трансформацій в Україні. Він відіграє функцію каталізатора соціокультурної трансформації та взаємодії по осі «влада – суспільство – мас-медіа», а політико-культурна парадигма державної інформаційної політики виступає як сукупність перетину політики державної влади, громадянського суспільства і мас-медіа.

Інформаційна революція, глобалізація світових комунікацій, Інтернет дали могутній імпульс якісним змінам у різних сферах суспільного життя, радикальним чином вплинули на розвиток демократичних процесів у суспільстві, на розширення ступеня відкритості суспільства і свободи особистості. До того ж у XXI ст. володіння інформаційними ресурсами й технологіями об'єктивно стає однією з неодмінних умов розвиненості, могутності та конкурентоспроможності будь-якої сучасної країни, у тому числі й України. Ефективна і високотехнологічна національна інформаційна сфера є нині фундаментальним чинником політико-економічної і соціокультурної модернізації українського суспільства, розбудови міцного, консолідованого соціуму, дотримання інформаційно-психологічної безпеки громадян і держави [1].

Інформаційне суспільство – це поняття, яке стало актуальним у зв'язку з розвитком інформаційних технологій та їх впливу на суспільство. Сьогодні ми можемо спостерігати, що інформаційне суспільство є основою економічного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності країни в світі. Україна не є винятком і також розвивається в напрямку інформаційного суспільства. В сучасному світі інформаційні технології впливають на всі сфери життя, включаючи економіку, політику, культуру, освіту тощо.

Україна вже давно не залишається осторонь інформаційних процесів та впровадження інформаційних технологій. Інформаційні технології змінюють не тільки наше сприйняття світу, але й спосіб, яким ми комунікуємо, працюємо, відпочиваємо і, навіть, вступаємо в політичне життя. Інформаційне суспільство в Україні розвивається, але на жаль, не настільки швидко та ефективно, як могло би бути. Однією з головних проблем є недостатня розбудова інфраструктури та нестача фінансування для інноваційних проєктів у цій сфері. За останні роки Україна зробила значні кроки у розвитку інформаційних технологій та інформаційного суспільства в цілому. Україна має велику кількість ІТ-фахівців, які працюють у вітчизняних та іноземних компаніях. Крім того, в країні активно розвивається свій ІТ-сектор та інфраструктура, що дозволяє молоді та інноваційним компаніям створювати нові продукти та послуги. Проте, існують деякі проблеми, що гальмують розвиток інформаційного суспільства в країні. Низький рівень доступності та якості інтернет-з'єднання є серйозною проблемою для багатьох регіонів країни, що ускладнює розвиток цифрової економіки та зменшує можливості для інновацій та створення нових продуктів. Це гальмує розвиток електронної комерції, електронних послуг та інших інноваційних рішень. Відсутність регуляторної бази: в Україні ще недостатньо розвинуто законодавство, яке б регулювало інтернет-простір і це може призвести до проблем зі зберіганням даних, захистом особистої інформації та інших важливих питань. Недостатня комп'ютерна грамотність: не всі українці мають достатній рівень знань для використання комп'ютерів та Інтернету і це гальмує використання електронних послуг [2].

Отже, зважаючи на стан розвитку національного інформаційного простору та визначальну роль мас-медіа в трансформації соціокультурних, політико-економічних відносин, можна стверджувати, що практика інформаційної політики України зумовлюється потребою забезпечення національних інтересів шляхом реалізації європейської моделі інформаційного розвитку, а включення пріоритетів державної інформаційної політики в урядові програми надасть регіонам України можливість реформувати політичну систему відповідно до сучасних державотворчих змін.

#### *Література*

1. Колодюк А. В. *Інформаційне суспільство : сучасний стан та перспективи розвитку в Україні* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія». НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2005. 20 с.
2. *Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні* : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 386-р від 15.05.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p#Text> (дата звернення: 15.03.2023).

---

УДК: 004+316.324.8:141.7+159.923.2:32.019.51

*Юшкевич Юлія Сергіївна*

*к. філос. н., ст. викладач кафедри філософії, історії та політології,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ПРОПАГАНДИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

***JEL classification: D830; Z000***

Пропаганда, як ми її знаємо, активно почала застосовуватися з Першою світовою війною. Раніше навіть сам цей термін використовувався не дуже часто, тому можна стверджувати, що пропаганда насправді є явищем ХХ століття. Але з огляду на те, що сьогоднішній світ характеризується швидким розвитком технологій, активне використання соціальних мереж та інших медіа-ресурсів створює можливість для маніпулювання суспільними думками та формування негативних стереотипів, проблема пропаганди стає ще більш актуальною.

Пропаганда як процес поширення ідей, інформації або поглядів з метою впливу на думки та поведінку людей може бути використана для досягнення різних цілей, таких як маніпулювання за допомогою фальшивої інформації, перекручення фактів або зміни змісту повідомлень; поширення ненависті та розділення людей, що може стимулювати нацистські, расистські та інші настрої ненависті; створення штучної загрози та гіпертрофованого сприйняття реальних загроз для здійснення психологічного тиску на людей, що може викликати паніку та істерію, а також призвести



до неадекватної реакції на деякі проблеми. Пропаганда може ставити під загрозу свободу думки та слова, стимулювати односторонні погляди та перешкоджати критичному мисленню, а також мати суттєвий вплив на політику та державні рішення, стимулювати розпалювання конфліктів та війни.

Дослідження проблеми пропаганди може допомогти виявити способи маніпулювання суспільною думкою та негативні наслідки використання пропаганди, розробити ефективні методи боротьби з цією проблемою. Зокрема, можна визначити механізми розповсюдження фейкових новин, критерії їх ідентифікації та засоби запобігання їх впливу на громадськість.

Перші дослідники соціальних наук у галузях психології, соціології та політології провели численні серії досліджень проблеми пропаганди, в яких домінували переважно мова і методи психології. Така наукова парадигма залишалася актуальною і в наступні десятиліття. Навіть намагання обґрунтувати динаміку пропаганди мовою домінуючої в той час комунікаційної моделі у результаті все ще значною мірою зводилося до застосування термінології емпірично-біхевіористського підходу. Такого роду дослідження – структуровані з точки зору ефекту переконання, номенклатури психології та спрощеного комунікаційного поділу – залишили дослідникам лише поверхове уявлення про пропаганду [1].

Більш ґрунтовним, вважаємо, є філософський підхід, який значно покращує розуміння концепту «пропаганда» завдяки розкриттю його епістемологічного статусу. Варто зазначити, що використання терміну «пропаганда» вже є заявою про неякісну інформацію, що передається, отримується та сприймається на віру завдяки наявності маніпулятивного впливу. Але досі залишається відкритим питання сутності та ролі інформації і фактів в пропагандистському процесі, відсутня більш розгорнута картина складної взаємодії між пропагандою та істиною, пропагандою та правдою, недостатньо досліджено проблему ментальних передумов успішності пропагандистської діяльності та наслідків її впливу на розум.

Отже, інформацію та пропаганду, як зазначає Жак Елюль, не можна відокремити одну від одної, неможливо провести чітке розмежування між ними. По-перше, інформація являє собою необхідну передумову пропаганди, яка не означає абсолютно нічого, якщо інформація не була задіяна заздалегідь. Адже саме інформація створює проблеми, які пропаганда використовуватиме і для яких вона стверджуватиме, що пропонує рішення. Дійсно, пропаганда існує лише тоді, коли сукупність дій стає в очах тих, хто формує думку, проблемою [2, р. 71–72]. По-друге, більша частина інформації, що поширюється сьогодні – результати досліджень, факти, статистика, пояснення й аналізи – позбавляє особистих суджень і здатності сформулювати власну думку ще більш надійно, ніж найекстравагантніша пропаганда... надмірні дані не сприяють обізнаності читача або слухача; вони його топлять... І оскільки раціональна пропаганда таким чином створює ірраціональну ситуацію, вона залишається над усією пропагандою – тобто внутрішнім контролем над людиною [3, р. 87]. По-третє, велика сила пропаганди полягає в тому, щоб надати сучасній людині всеохоплюючі, прості пояснення та масові, доктринальні причини, без яких вона не змогла би жити з новинами [3, р. 146]. Отже, разом епістемологічні недоліки і моральні слабкості багатьох ізольованих індивідів складають соціальну патологію, яка дозволяє та запрошує до заспокійливих послуг того, що ми називаємо «пропагандою».

Зараз доречно зупинитися на розгляді наслідків негативного впливу пропаганди на розум людини, якими виступають відмова від застосування загальнологічних методів пізнання, критичного мислення та рефлексії як такої. Використовуючи критерії практик мислення, символічних систем і звернень, на думку Теренса Морана, можна розрізнити справжню комунікацію та пропаганду, яку він називає «псевдокомунікацією». У справжньому спілкуванні, пише він, мислення має тенденцію бути індивідуальним і критичним, а заклики раціональними, з наголосом на чіткому зв'язку між повідомленням і підтверджуваними даними. Навпаки, у пропаганді мислення є колективним, некритичним, і відправник здійснює контроль як над потоком інформації, так і над аналізом; і заклики тепер переважно емоційні, а не раціональні. Таким чином, пропаганда проявляється не тільки у змісті певних переконань чи викривлених поглядів, а більш радикально у погіршенні діяльності розуму та у відмові від спілкування [4, р. 187–189].

Необхідно акцентувати, що в межах пропаганди правді надається статус лише доцільного чи корисного, а істина тут виступає не метою, а лише засобом. Пропагандистський процес за своєю суттю є апіорі нечесним. Незважаючи на це, серед самих пропагандистів поширеною є думка про те, що успіх кампаній з дезінформації пропорційний ступеню, в якому подається правдива інформація. Тобто, щоб пропаганда була успішною сам факт, на який вона спирається, повинен бути істиною – якщо факт правдивий, то можна вірити тлумаченню. Практичне використання фактичної інформації є суттєвим аспектом пропаганди – правда використовується більшістю сучасних організацій, а

бюрократична машина побудована на системній експлуатації істини в угоду своїм пропагандистським цілям.

Ще однією необхідною складовою успішної пропагандистської діяльності є довіра. При цьому розповсюджена думка про те, що пропаганда здатна автоматично переконувати та змінювати ставлення, при її цілеспрямованому застосуванні, не є неправильною, але все ж таки не відповідає дійсності. Перш за все, повинні бути сприятливі умови всередині аудиторії – ґрунт на якому зросте насіння брехні – звичка до довірливості, готовність до вмовлянь і відсутність критичної проникливості.

Таким чином, на практиці пропаганда та її агенти віддають перевагу меншим епістемічним цінностям достовірності та довіри, ніж, скажімо, знанням та розумінню. Істина, у кращому випадку, є лише стратегією, інструментом, але вона не має особливої цінності, окрім своєї користі. Такі добродіє як чесність та правдивість також мають значення для пропагандиста лише в контексті макіавеллістського ставлення, якщо вони сприяють довірі та спонукають до згоди [1].

Підсумовуючи, варто зазначити, що пропаганду важко ідентифікувати через її неоднозначні, глибоко структуровані епістемологічні зв'язки. Вона здатна «самомаскуватися» – знаходити цілком природну реалізацію в інформаційному середовищі. Пропаганда, яку зазвичай визначають за допомогою дуже поверхневої термінології має набагато більшу епістемологічну амплітуду, ніж така неґрунтовна концептуалізація. Пропагандистський процес являє собою складну систему практик для обману, що процвітає через плутанину та перевантаження інформацією; спирається на лицемірне використання фактів та істини; видає себе за інформацію та розуміння; підпорядковує істину меншим модальностям уваги, достовірності та користі; найбільш цінує довірливість; має у своєму розпорядженні значну кількість пара-епістемічних прийомів. Отже, пропаганда передусім і неодмінно повинна бути частиною саме філософського дискурсу.

#### *Література*

1. Cunningham S. B. Philosophizing propaganda. *Argumentation and its applications* : the conference of the Ontario society for the study of argumentation (OSSA). University of Windsor, 17-19 May 2021. URL: <https://scholar.uwindsor.ca/ossaarchive/OSSA4/papersandcommentaries/20> (access date: 09.03.2023).
2. Ellul J. Information and propaganda. *Diogenes*. 1957. Vol. 5. Iss. 18. Pp. 61–77. DOI: <https://doi.org/10.1177/039219215700501805>.
3. Ellul J. *Propaganda : the formation of men's attitudes*. New York : Vintage books (Random House), 1973. 320 p. URL: [https://www.csmedia1.com/newcovpres.com/-jacques\\_ellul\\_-\\_propaganda-bookzz-org.pdf](https://www.csmedia1.com/newcovpres.com/-jacques_ellul_-_propaganda-bookzz-org.pdf) (access date: 10.03.2023).
4. Moran T. P. Propaganda as pseudocommunication. *Et cetera*. 1979. Vol. 36. No. 2. Pp. 181–197. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.737.4889&rep=rep1&type=pdf> (access date: 10.03.2023).

УДК 37.011.3

**Антонюк Олена Іллівна**

доктор філософії, викладач кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## **КОУЧИНГ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ФАХІВЦЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ**

***JEL classification: A290***

Одним із важливих пріоритетів в діяльності закладів освіти є не лише професійний, але й особистісний розвиток здобувачів освіти.

Основу будь-якого фахівця складає його особистість. Як особистість фахівця взагалі, так і його провідні риси особистості та фахівця формуються в процесі набуття саме професійної освіти.

Особистість фахівця – це соціально зумовлена система провідних якостей людини, що включає найсуттєвіші соціальні та професійно важливі якості, риси та прояви, які формують суб'єкта професійної діяльності, індивідуального, соціального та професійного буття у соціально-професійному середовищі [1].

Становлення особистості фахівця запропоновано розглядати як багаторівневий соціально-психологічний феномен, що характеризує складний, неперервний процес активної взаємодії особистості та середовища, внаслідок якої здійснюється його становлення, самовизначення у професійній діяльності, професійний саморозвиток та самореалізація [1; 2].

Провідними якостями, рисами та проявами особистості фахівця, вважаємо, є такі: свідомо активність, безпосередньо спрямована на професійну діяльність; ступінь сформованості провідних психічних властивостей та якостей як представника певного професійного середовища та конкретного фахівця; це, насамперед, сформованість професійної свідомості та самосвідомості, фахової Я-концепції, системи індивідуальних цінностей професійної діяльності та фахового буття; свідомо цілеспрямована саморегуляція; готовність і здатність нести усвідомлено повну відповідальність за результати, а також і наслідки своїх дій, вчинків, поведінки і діяльності у межах виконання своїх посадових компетенцій. Відповідно, професіоналізм особистості – це якісна характеристика суб'єкта праці, яка відображає високий рівень професійно важливих і особистісних якостей, творчість, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу і ціннісні орієнтації, спрямовані на успішну професійну діяльність [1; 3; 4, с. 62].

Освітній коучинг як підхід до розвитку ґрунтується на гуманістичній психології та зосередженні на навчанні та викладанні, орієнтованому на студентів. Водночас, він ґрунтується і на позитивній психології, у центрі якої знаходиться позитивний потенціал людини (як індивіда і як члена різних людських спільнот). Такі підходи формують культуру навчання, де студенти мають активну роль у власному розвитку, а вчителі більш відіграють роль підтримки, фасилітації (сприяння, заохочення), мотивації.

Його провідною ідеєю є безперервний процес розвитку, вдосконалення, розкриття потенціалу особистості для досягнення максимального результату. Інакше кажучи – виявити та реалізувати потенціал особистості; навчити використовувати всі можливі ресурси для досягнення успіху; знаходити оптимальний варіант дії, що дає змогу при мінімальних зусиллях досягати максимального результату.

Освітній коучинг успішно надає студентам цінні навички встановлення цілей, прагнення та досягнення. Він також допомагає формувати у студента впевненість у собі, віру у власні можливості, адекватну самооцінку, що є підґрунтям високої навчально-пізнавальної мотивації. Окрім того, встановлює особливі відносини між учителем-коучем та студентом, побудовані на діалозі, довірі, партнерстві, взаємоповазі, унікальності особистості; створює середовище підтримки для студента, де всі зацікавлені в його успіхах і беззаперечно вірять у позитивний результат його зусиль.

Освітній коучинг – це також і засіб сприяння, допомоги особистості в пошуку її власних рішень в складній для неї ситуації; технологія, що дозволяє переміститися із зони проблеми в зону ефективного рішення. Освітній коучинг підвищує академічну стресостійкість, заохочує академічну та внутрішню мотивацію студентів, а відтак, застосування його в освітньому процесі має позитивний ефект.

Серед основних ідей концепції освітнього коучингу зазначають такі:

- розвиток особистості як пріоритетний напрям в освіті;
- розкриття потенціалу студента для максимального його використання;
- підвищення рівня продуктивності та якості академічної діяльності;
- допомога у визначенні академічних проблем, передбачуванні перешкод на шляху до успіху, керуванні, пошуку власних рішень або просування у будь-якій складній ситуації (зокрема, управління часом, прокрастинація, підготовка до іспиту);
- допомога у розвитку нових компетентностей та навичок (зокрема, навичок у вирішенні проблем);
- допомога, підтримка, мотивація у навчанні, сприяння зацікавленості у здобутті знань, умінь для досягнення власних цілей;
- підтримка в подоланні значущих академічних невдач та розчарувань, що впливають на мотивацію і прихильність;
- заохочення та підтримка створених студентом рішень, допомога в пошуку оптимальних способів, що дають задоволення вже під час цього процесу;
- збільшення конструктивних ідей: коучинг створює атмосферу, яка заохочує до виникнення конструктивних пропозицій без побоювань, що їх буде висміяно, позитивний обмін ідеями, думками;
- мобільність, швидка й ефективна реакція в критичних ситуаціях;
- постійна діагностика та моніторинг освітнього процесу, що дає змогу враховувати і прогнозувати зміни, які відбуваються у результаті впровадження інноваційних програм і технологій;
- значна гнучкість і адаптивність до змін: в умовах кризи компетентностей, зростаючої конкуренції на ринку освітніх послуг зможе вижити лише гнучкий і адаптивний педагог, готовий до впровадження освітніх інновацій, неперервного розвитку педагогічної майстерності;
- допомога у розкритті внутрішнього потенціалу особистості;
- допомога студенту відшукати й отримати доступ до інших ресурсів з метою навчання і розвитку (наприклад, доступ до джерел інформації, інших фахівців);
- допомога у використанні внутрішніх ресурсів студента: коучинг відкриває багато не виявлених раніше талантів;
- стала мотивація до навчання протягом життя: коучинг передбачає швидке навчання «без відриву від виробництва», причому цей процес дає радість і задоволення та ін. [5, с. 12; 6, с. 173].

Whitmore (2017) [7], творець популярної моделі коучингу GROW, серед інших, виділяє такі переваги застосування коучингу:

- поліпшення продуктивності діяльності;
- навчання, яке надає почуття радості та задоволення;
- поліпшення взаємовідносин у колективі;
- висока еластичність і адаптивність до змін.

Освітній коучинг спрямований на постійний професійний розвиток суб'єктів навчально-виховного процесу, а його мета – учити вчитися, допомагати студенту самостійно засвоювати нові знання, уміння та навички.

Важливими умовами формування особистості вихованця у процесі застосування технології коучингу є професійна компетентність викладача і свідоме, мотивоване, відповідальне ставлення студента. Коучинг, насамперед, передбачає партнерство студента з вчителем-коучем та спільну відповідальність за результати цієї діяльності, що ґрунтуються на баченні майбутнього успішного результату. Викладач як коуч повинен формувати та підтримувати сприятливі соціально-психологічні умови для спільної діяльності [8, с. 99–107].

### *Література*

1. Балахтар В. В. *Психологія становлення особистості фахівця з соціальної роботи* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.05 / Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2019. 49 с. URL: [http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/avtoreferat\\_balahtar\\_1559153962.pdf](http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/avtoreferat_balahtar_1559153962.pdf) (дата звернення: 10.03.2023).
2. Сфімова О. М., Жицька С. А. Коучинг як складова особистісно-орієнтованого навчання у професійній підготовці студентів вищих навчальних закладів. *Науковий огляд*. 2017. № 4 (36). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1185> (дата звернення: 10.03.2023).
3. Хмельницька О. Коучинг як сучасна технологія підвищення ефективності навчального процесу. *Young Scientist*. 2017. № 6 (46). С. 315–319. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/6/71.pdf> (дата звернення: 13.03.2023).

4. Шевчук С. П., Шевчук О. С. Коучинг як метод навчання студентів у контексті реформування вищої освіти України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2016. № 269 (257). С. 62–65.
5. Борова Т. Концепція освітнього коучингу. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2011. № 12. С. 12–16. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2011-12/11btaecc.pdf> (дата звернення: 13.03.2023).
6. Сидоренко В. В. Діяльність школи педагогічного коучингу в умовах управління децентралізацією освіти в Україні. *Вісник післядипломної освіти*. 2021. № 16 (45). С. 173–193. DOI: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16\(45\)-173-193](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-16(45)-173-193).
7. Whitmore J. *Coaching for Performance : The principles and practice of high-performance leadership*. Nicholas Brealey, 2017. URL: <https://coachinghataroknelkul.hu/wp-content/uploads/2019/03/A-k%c3%b6nyv-Coaching-for-Performance.pdf> (access date: 13.03.2023).
8. Поберезьська Г. Г. Коучинг як педагогічна технологія студентоцентричного навчання у ВНЗ. *Технологія і техніка друкарства*. 2018. № 4 (58). С. 99–107. DOI: [https://doi.org/10.20535/2077-7264.4\(58\).2017.126891](https://doi.org/10.20535/2077-7264.4(58).2017.126891).

---

УДК 159.96; 37.0153.31

*Ассєва Юлія Олександрівна*  
*д. психол. н., доцент, завідувачка кафедри*  
*мовної та психолого-педагогічної підготовки,*  
*Одеський національний економічний університет (Україна)*  
*Фельдман Павло Русланович*  
*студент 4 курсу, 12 групи, факультету ЦЗВФН,*  
*Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРОФЕСІЙ ПРИ ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ**

*JEL classification: I200; I390*

В останні десятиліття в науці про емоції відбулася революція, яка може спричинити зміну парадигми в теоріях прийняття рішень. Дослідження показує, що емоції є потужними, всепроникними, передбачуваними, іноді шкідливими, а іноді корисними рушійними силами прийняття рішень. У різних областях важливі закономірності з'являються в механізмах, через які емоції впливають на судження та вибір. А одним із перших складних рішень у житті кожної людини є її професійне визначення, побудова власного професійного шляху, визначення свого професійного образу та плану його досягнення. Правильний професійний вибір та позитивне емоційне сприйняття свого вибору є підґрунтям для подальшої успішної діяльності особистості, тому й потребує особливої уваги дослідників.

У процесі вибору особистістю професії професійні установки повинні не тільки обумовити досить раціональне рішення, але й допомогти впоратися з вторинними емоційними проблемами. Активне формування професіогенезу проходить з погляду вікової психології (Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Е. Еріксон) у період підліткової кризи, що характеризується: становленням нової самосвідомості, психологічною готовністю до особистісного та професійного самовизначення, розвитком потреб, наявністю моральних установок, ціннісних орієнтирів, тимчасових перспектив, усвідомленням своїх перспектив, потреб, здібностей. Тобто професійне самовизначення підлітка пов'язано з розвитком самопізнання як психічної активності та з формуванням внутрішньої позиції дорослої людини. Професійне самовизначення являє собою формування трудової активності. І означає, що професійне самовизначення пов'язано з формуванням зрілої внутрішньої (професійної, трудової) позиції.

І щоб зробити правильний професійний вибір, ще до моменту професійного самовизначення особа має проаналізувати соціально-економічні умови, потреби держави на момент працевлаштування у обраній професії, порівняти свої можливості, здібності, навички із вимогами до професійної діяльності.

Професійне самовизначення корегується, змінюється під час самовдосконалення, самореалізації, самоактуалізації, рефлексії, тобто під час психологічного зростання особистості, що свідчить про те, що воно є важливою характеристикою соціально-психологічної зрілості особистості. Сутністю професійного самовизначення, на думку М. С. Пряжнікова, є «самостійне і усвідомлене знаходження смислів праці, що виконується, під час всієї життєдіяльності в конкретній культурно-історичній (соціально-економічній) ситуації» [1]. Метою професійного самовизначення є «формування внутрішньої готовності до усвідомленої і самостійної побудови, корекції і реалізації перспектив власного розвитку (професійного), готовності самостійно знаходити особистіснозначущі смисли в конкретній професійній діяльності» [2].

Нобелівський лауреат Герберт Саймон (1967, 1983 рік) започаткував революцію в теорії прийняття рішень, коли представив обмежену раціональність, концепцію, яка вимагала б вдосконалення існуючих нормативних моделей раціонального вибору для включення когнітивних і ситуаційних обмежень. На сучасному етапі багато вчених-психологів припускають, що емоції, на краще це чи на гірше, є домінуючим рушієм більшості значущих рішень у житті [3]. Рішення можна розглядати як канал, через який емоції спрямовують повсякденні спроби уникнути негативних почуттів (наприклад, провини та жалю) і посилити позитивні почуття (наприклад, гордості та щастя), навіть якщо вони роблять це без усвідомлення. Також рішення можуть служити каналом для посилення негативних емоцій або зменшення позитивних емоцій, тенденцій, пов'язаних із психічним захворюванням. Незалежно від того, чи є рішення адаптивними чи ні, як тільки результати наших рішень матеріалізуються, ми зазвичай відчуваємо нові емоції (наприклад, піднесення, здивування та жаль). Коротко кажучи, емоції та прийняття рішень йдуть рука об руку. Так, наприклад, Паффер і Пенс, досліджуючи негативну емоційну реакцію студентів коледжу на професії, дійшли висновку, що негативні емоції можуть бути адаптивними та реально допомагати тим, хто приймає рішення щодо свого професійного самовизначення та становлення [4].

Отже, можна відзначити, що «професійне самовизначення починається з усвідомлення особистістю потреби у виборі професійної діяльності та реалізується в процесі ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності» [5], підґрунтям якого є самооцінка себе як професіонала, і момент пізнання свого професіоналізму можна теоретично вважати кінцевим етапом професійної самореалізації. Однак це є не кінцем, а початком процесу самовдосконалення в обраній галузі, тому що на момент усвідомлення свого професіоналізму критерії оцінки свого рівня професіонала змінюються відповідно до вікових змін психіки особистості та вимагають розвитку і вдосконалення, а згодом і передачі своїх знань та умінь наступному поколінню.

Все частіше ми стикаємося з науковими працями, в яких підкреслюється, що у контексті консультування з питань кар'єри, професійного становлення та профорієнтаційного консультування, клієнти часто вважають негативне ставлення до варіантів професії несуттєвим. На жаль, роблячи це, вони нехтують значенням афекту та пропускають важливе джерело інформації.

#### Література

1. Пряжников Н. С. *Профессиональное и личностное самоопределение*. Москва : Институт практической психологии, Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. 246 с.
2. Бодров В. А. *Психология профессиональной деятельности : теоретические и прикладные проблемы*. Москва : Ин-т психологии РАН, 2006. 623 с.
3. Forgas, J. R. *Can sadness be good for you? On the cognitive, motivational, and interpersonal benefits of negative affect*. In *The Positive Side of Negative Emotions*. Ed. by W. G. Parrott. New York : The Guildford Press, 2014. Pp. 3–36.
4. Puffer, K. A., Pence, K. G. Behind dislike: Adaptive purposes for undergraduates' negative emotions in the career decision-making process. In the special issue – Vocational Design for a Sustainable and Inclusive Future: The Role of Career Adaptability, Self-Determination, and Other Positive Dimensions. *Sustainability*. 2020, Vol. 12 (19), 8071. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12198071>.
5. Асеева Ю. О. Косідло В. Л. Проблематика стадійності професіогенезу професійних установок особистості. *Найновітні наукові досягнення : матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (Софія, 15-22.03.2019 р.)*. Софія, 2019. С. 32–37.

UDC 659.136.7:177

*Camelia Cojan*  
*PhD student in Marketing,*  
*Alexandru Ioan Cuza University, Iași (Romania)*

## **ETHICAL ASPECTS OF THE VALUES USED IN PROMOTING TOYS AND GAMES TO CHILDREN**

***JEL classification: I300; M370***

Advertising and the content of advertising are both incorporated into the consumer socialization process. Advertising influences children's wants, attitudes, and behaviours while also assisting in the discovery of products and market demand. Advertising that targets children, is subject to additional regulations. It must follow a set of moral guidelines in order to protect the rights of society's most defenceless citizens – children. This study's framework is a survey of the literature.

Academic articles extensively discuss ethical issues surrounding children's toys and games marketing, examining emotional and cognitive development, stereotypes, and cultural disparities. In order to promote a more ethical advertising environment, ethical talks, training, clearer legislation, and continuing conversations are necessary. This knowledge can aid in advancing moral decision-making, professional growth, and moral marketing strategies (Richardson-Greenfield & La Ferle, 2021). There is a need for business and academia to continue working together so that practitioners can benefit from studies, training, and knowledge in order to maintain ethical standards in this industry (Drumwright & Murphy, 2009).

In the next paragraph key ideas are summarized from the literature, highlighting the importance of considering these issues in the marketing process.

– Influence on Children's Development: Numerous research and articles highlight the significant influence of advertising on a child's wants, beliefs, and conduct as well as their intellectual, emotional, and social growth (Oprea, Buijzen, & van Reijmersdal, 2016) (Valkenburg & Buijzen, 2005) (Buckingham, 2007) (Chan & McNeal, 2003) (Calvert, et al., 2017). In the regulation of marketing and advertising, ethical considerations can be put into practice to encourage the better development and happiness of children.

– Being truthful and honest: Advertisers can build trust, credibility, and enduring connections with their target audience by upholding ethical standards and communicating openly with customers (Hackley & Hackley, 2015), (Ukaegbu, 2020).

– Deception and Manipulation: Preventing children from coercive behaviour and unhealthy consumption patterns discusses issues like the influence of media models or materialistic parenting methods (Richins & Chaplin, 2015), (McNeal, 1999), (Calder, Phillips, & Tybout, 1981).

– Protecting the rights of kids to privacy as well as their private information – this section discusses topics like data collection in the digital age (Livingstone & Third, 2017), privacy issues on social networking sites (Dwyer, Hiltz, & Passerini, 2007), tracking methods used by retailers (Turow, 2017), and engaging marketing for food and beverages (Montgomery & Chester, 2009).

– Promoting inclusive and diverse representations while avoiding prejudice and stereotypes highlights the positive effects of inclusive portrayals on consumer opinions, brand attitudes, and views on society. Advertisers may contribute to a more inclusive and varied advertising landscape that represents the ideals and variety of society by adding inclusive portrayals (Holt, 2016).

– Age-appropriate advertisement, transparent details, and avoiding aggressive or manipulative strategies are examples of responsible advertising strategies that academic papers stress are important (Nelson & Deshpande, 2004), (Buijzen & Valkenburg, 2003).

The key findings of the study are summed up in the conclusion, which emphasizes the significance of taking ethical issues into account while selling toys and games to children. It draws attention to the norms and laws that have been offered as possible remedies to improve the morality of marketing items to children. For a fair and ethical marketing environment for kids in Romania and elsewhere, further study is necessary.

### ***References***

1. Buckingham, D. (2007). Childhood in the Age of Global Media. *Children's Geographies*, Vol. 5 (1-2), pp. 43–54. DOI: <https://doi.org/10.1080/14733280601108155>.

2. Buijzen, M., & Valkenburg, P. (2003). The effects of television advertising on materialism, parent-child conflict, and unhappiness: A review of research. *Journal of Applied Developmental Psychology*, Vol. 24 (4), pp. 437–456. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0193-3973\(03\)00072-8](https://doi.org/10.1016/S0193-3973(03)00072-8).
3. Calder, B. J., Phillips, L. W., & Tybout, A. M. (1981). Designing research for application. *Journal of Consumer Research*, Vol. 8 (2), pp. 197–207. DOI: <https://doi.org/10.1086/208856>.
4. Calvert, S. L., Appelbaum, M., Dodge, K. A., Graham, S., Nagayama Hall, G. C., Hamby, S., et al. (2017). The American Psychological Association Task Force assessment of violent video games: Science in the service of public interest. *American Psychologist*, Vol. 72 (2), pp. 126–143. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0040413>.
5. Chan, K., & McNeal, J. U. (2003). Parent-child communication about consumption and advertising in China. *Journal of Consumer Marketing*, Vol. 20 (4), pp. 317–334. DOI: <https://doi.org/10.1108/07363760310483685>.
6. Drumwright, M., & Murphy, P. E. (2009). The Current State of Advertising Ethics: Industry and Academic Perspectives. *Journal of Advertising*, Vol. 38 (1), pp. 83–108. DOI: <https://doi.org/10.2753/JOA0091-3367380106>.
7. Dwyer, C., Hiltz, S. R., & Passerini, K. (2007). Trust and privacy concern within social networking sites: A comparison of Facebook and MySpace. *Thirteenth Americas Conference on Information Systems*, p. 339). Keystone, Colorado. Retrieved from: <https://aisel.aisnet.org/amcis2007/339>.
8. Hackley, C., & Hackley, R. A. (2015). *Advertising and Promotion: An Integrated Marketing Communications Perspective*. (3<sup>rd</sup> ed.). London: SAGE Publications. 326 p.
9. Holt, D. B. (2016). *How Brands Become Icons: The Principles of Cultural Branding*. Harvard Business Review Press. 288 p.
10. Livingstone, S., & Third, A. (2017). Children and young people's rights in the digital age: An emerging agenda. *New Media & Society*, Vol. 19 (5), pp. 657–670. DOI: <https://doi.org/10.1177/1461444816686318>.
11. McNeal, J. U. (1999). *The Kids Market: Myths and Realities*. Paramount Market Publishing. 272 p.
12. Montgomery, K. C., & Chester, J. (2009). Interactive food and beverage marketing: Targeting children and youth in the digital age. *The Journal of Adolescent Health*, pp. 18–29. DOI: 10.1016/j.jadohealth.2009.04.006.
13. Nelson, M. R., & Deshpande, S. P. (2004). Advertising to children in India: Issues and concerns. *Journal of Business Ethics*, Vol. 49 (1), pp. 41–50.
14. Oprea, S., Buijzen, M., & van Reijmersdal, E. (2016). The impact of advertising on children's psychological wellbeing and life satisfaction. *European Journal of Marketing*, Vol. 50 (11), pp. 1975–1992. DOI: <https://doi.org/10.1108/EJM-06-2015-0393>.
15. Richardson-Greenfield, P., & La Ferle, C. (2021). Insights about the Ethical and Moral State of Advertising Practitioners. *Journal of Current Issues & Research in Advertising*, Vol. 42 (2), pp. 197–213. DOI: <https://doi.org/10.1080/10641734.2020.1780998>.
16. Richins, M. L., & Chaplin, L. N. (2015). Material parenting: How the use of goods in parenting fosters materialism in the next generation. *Journal of Consumer Research*, Vol. 41 (6), pp. 1333–1357. DOI: <https://doi.org/10.1086/680087>.
17. Turow, J. (2017). *The aisles have eyes: How retailers track your shopping, strip your privacy, and define your power*. Yale University Press. 331 p.
18. Ukaegbu, R. (2020). Deceptive Advertising and Consumer Reaction: A Study of Delta Soap Advertisement. *Open Access Library Journal*, Vol. 7 (3), pp. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.4236/oalib.1105865>.
19. Valkenburg, P. M., & Buijzen, M. (2005). Identifying determinants of young children's brand awareness: Television, parents, and peers. *Journal of Applied Developmental Psychology*, Vol. 26 (4), pp. 456–468. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2005.04.004>.



UDC 37:378.16

**Oksana Heina**

*PhD, Assistant Professor of Language and  
Psychological and Pedagogical Training Department,  
Odessa National Economic University (Ukraine)*

**Natalia Kovalska**

*PhD, Assistant Professor of Language and  
Psychological and Pedagogical Training Department,  
Odessa National Economic University (Ukraine)*

## **EXPERIENCE IN DEVELOPING A TEXTBOOK FOR UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE BASED ON PROFESSIONAL-ORIENTED TEXTS**

***JEL classification:*** A290; I230

In accordance with the European recommendations on language education, one of the directions in solving the current problem of finding ways to intensify the formation of professional competence of foreign students is the creation of textbooks on the Ukrainian as a foreign language based on professionally oriented texts. The purpose of such a textbook is to teach the scientific language based on the material close to the students' future specialization. Specialty texts should be the basis for teaching foreign students professional communication in the Ukrainian language. Before working with the specialty text, students should be offered to perform lexical exercises to activate the vocabulary, to do a lexical analysis of words; to match synonymous expressions to phraseological units; to explain abbreviations and acronyms; to complete the test, choosing from several options of answers – one is correct, etc. [1].

Learning the semantic analysis of the text is important. Effectively use tasks, the answers to which show the level of understanding of the read text. Such tasks should concern the understanding of the content of the text, its subject matter, the structure of the text, the ability to analyze its structure, and determine the logical connections between parts of the text. Compilation of different types of plans for specialty texts in the practice of studying is a necessary skill that contributes to the formation of more complex skills in the compression and transformation of scientific texts, which means that it contributes to professional speech. A significant place in the manual is devoted to the grammar of the scientific style of speech. The selection of constructions of scientific language should be carried out on the basis of the requirements of the system of the language of science, as well as on the basis of the principle of frequency of constructions. Lexical and grammatical material is introduced on a syntactic basis with the help of lexical-grammatical constructions, thus ensuring complexity in the presentation of language material and its communicativeness [2; 3].

The achievement of the best result is facilitated by filling each lesson in the textbook with all possible types of exercises and the maximum possible number of them. The system of various tasks when creating a textbook on the Ukrainian as a foreign language on the basis of professionally oriented texts will allow to correct previously acquired lexical and grammatical skills, optimize understanding and memorizing of new material, improve the ability to independently analyze complex grammatical phenomena, and also provide the teacher with a greater opportunity to choose educational material. Depending on the level of linguistic and communicative competence of a specific group of students and learning goals, emphasis can be placed on reproductive or productive, oral or written types of work. The presence of a large number of exercises makes it possible to use exactly the material that is needed in this group. This will allow the individualization of the learning process and deepening knowledge of the language of the specialty.

### ***References***

1. Shvets, H. D. (2019). *Theory and practice of teaching the Ukrainian language to foreign students of humanitarian specialties* [Teoriia i praktyka navchannia ukrainskoi movy inozemnykh studentiv humanitarnykh spetsialnostei], Feniks, Kyiv, 529 s. [in Ukrainian]
2. Masytska, T. (2022). Language and didactic features of learning verbs in classes on Ukrainian as a foreign language [Linhvodydaktychni osoblyvosti vyvchennia diiesliv na zaniattiakh z ukrainskoi movy yak inozemnoi], *Aktualni problemy mizhkulturnoi komunikatsii*, IVV Lutskoho NTU, Lutsk, s. 279–280 [in Ukrainian]

3. Shvets, H. D. (2019). Discussion potential of the essay genre in teaching the Ukrainian as a foreign language [Dyskusiyni potentsial zhanru ese v navchanni ukrainskoi movy yak inozemnoi], *Vykladannia mov u vyshchykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zviiazky*, Kharkiv. Vol. 34, s. 258–272 [in Ukrainian]

---

УДК 159.922.2

**Пундєв Володимир Васильович**

*к. психол. н., ст. викладач кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ПІДТРИМКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

***JEL classification: A130; A220***

Особливості особистості та діяльності викладача закладу вищої освіти (ЗВО) привертати та привертають увагу перш за все психологів, педагогів та управлінців. Інтерес психологів пов'язаний, насамперед, з тим, що саме від психологічних чинників викладацького складу вирішальною мірою залежать організація діяльності та можливості самореалізації суб'єктів навчально-освітнього процесу [1; 4].

Це пояснює високий рівень вимог до викладачів, який передбачає і різнобічну компетентність, авторитетність, підготовленість до професійної діяльності, і розвинені психологічні компетенції, наприклад, управління, впливу, самоменеджменту.

Психологічна проблема впливу професії на особистість постійно концентрує на собі увагу дослідників і, як і раніше, залишається актуальною у сьогоденні.

Найважливішим тут постає аспект професійної деформації особистості викладачів, що пояснюється, з одного боку, комплексом психологічних і соціальних питань, пов'язаних із життєвим шляхом освітянина, а, з іншого, – проблемністю і невирішеністю багатьох важливих сторін цього феномену.

Підтримка психологічного здоров'я, психологічна профілактика можливої професійної деформації особистості викладача ЗВО є невід'ємними складовими менеджменту закладу і не можуть розглядатися окремо від інших його аспектів.

Реалізація професійно-особистісного потенціалу викладачів залежить від сукупності факторів: психологічних, соціальних, юридичних, організаційних та економічних. Вони також є взаємозумовленими у рамках різномасштабних систем: країни, регіону, професії, конкретного ЗВО.

Однак, у будь-якому випадку, діяльність суб'єктів освіти спирається на фундаментальні психологічні закономірності, а психологічне забезпечення менеджменту полягає у створенні об'єктивних та суб'єктивних передумов використання таких принципів організації та основних цінностей, які знижують ймовірність виникнення тих чи інших проявів професійної деформації особистості.

Аналіз цієї проблеми наразі виокремлює дослідження сукупностей таких передумов можливої професійної деформації особистості викладача ЗВО [1–7]:

1) об'єктивних – це передбачає вивчення проявів психологічних деформацій викладача у освітньому середовищі, своєчасного інформування, психологічної об'єктивності інформації, наданої професійній спільноті, узагальнення та розкриття психологічних основ профілактики та корекції професійної деформації особистості;

2) суб'єктивних – формування психологічної готовності викладачів та менеджерів до розуміння наявності проблеми та профілактику чи корекцію професійної деформації особистості, дослідження впливу різноманітних суб'єктивних факторів на ефективність результату діяльності викладача.

Чинниками ризику професійної деформації особистості (та загалом для психологічного здоров'я) у освітніх організаціях є: 1) висока емоційна затратність і стресовість діяльності, відсутність умов для зняття психологічної втоми; 2) недостатня особистісна компетентність у питаннях збереження психологічного здоров'я [2].

Проблема підготовки менеджменту освітніх організацій до збереження психологічного здоров'я викладача та профілактики професійної деформації визначається суперечностями між:

- 1) високими вимогами професії до рівня здоров'я освітян і реальними низькими показниками психічного і фізичного здоров'я працівників освітніх організацій;
- 2) об'єктивною потребою суспільства у збереженні здоров'я співробітників освітніх організацій та особливостями організації навчально-виховного процесу у навчальних закладах, що спричиняє погіршення здоров'я менеджерів освітніх організацій, носить здоров'язатратний характер,
- 3) необхідністю створення здоров'язбережувального освітнього середовища в навчальних закладах і недостатністю у менеджерів чітких орієнтирів та реальних можливостей для реалізації здоров'язбережувальних технологій;
- 4) необхідністю виявлення і корекції професійної деформації особистості викладача та недостатньою розробленістю теоретичних основ і технологій такого процесу.

За умов діяльності, що висуває дуже жорсткі вимоги до індивідуально-професійних якостей викладача (висока інформативна насиченість, необхідність прийому, переробки великої кількості інформації, генерація нової інформації), освітній процес супроводжується високою психічною напруженістю й можливими негативними психічними станами; має високу психологічну ціну через високу відповідальність за свої результати. Це збільшує цінність наявних та перспективних можливостей психологічного забезпечення (як сукупності психологічних технологій, заходів, процедур, що використовують психологічні механізми і закономірності функціонування людини) вирішення завдань збереження психологічного здоров'я, а також профілактики, корекції, подолання проявів професійної деформації особистості викладача [3; 5]. Тут, насамперед, постає завдання виокремлення ролі психологічних методів профілактики професійної деформації, збереження психологічного здоров'я, що можуть стимулювати позитивний особистісний розвиток на шляху самореалізації викладача ЗВО [6; 7].

#### *Література*

1. Єгорова І. В., Івасюк Т. В. Причини професійної деформації викладача в освітньому просторі сучасного закладу вищої освіти. *Педагогічні інновації в освітньому просторі сучасного закладу вищої освіти* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., 12 березня 2021 р. Київ, 2021. С. 26–28.
2. Карамушка Л. М., Шевченко А. М. Психологічні чинники та умови забезпечення психологічного здоров'я менеджерів освітніх організацій. *Актуальні проблеми психології. Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2017. Вип. 1 (47). С. 22–29.
3. Корніяк О. М. Провідні чинники впливу на розвиток професійної життєстійкості викладача. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2022. Т. 5. Вип. 22. С. 87–102.
4. Мармаза О. І. *Менеджмент освітньої організації* : навч. посіб. Харків : Щедра садиба, 2017. 126 с.
5. Піковець Н. В. Дослідження впливу рівня психічного вигорання на самоефективність у професійній діяльності викладача закладу вищої освіти. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Вип. 19. С. 411–423.
6. Савченко Т. Л. Визначення специфіки професійної життєстійкості викладачів. *Розвиток обдарованої особистості в освітньому просторі : ціннісний вимір* : тези доп. X наук.-практ. семінару, 23 квітня 2020 р. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. С. 71–72.
7. Цветкова Г. Г. Емоційний інтелект : ментальна основа професійного самовдосконалення викладача вищої школи. *Наука і освіта*. 2017. Вип. 8. С. 49–59.

---

УДК 159.923.2: 378.178

**Чусова Ольга Миколаївна**

*к. пед. н., ст. викладач кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ**

***JEL classification: I200; I310***

Кардинальне реформування життя українського суспільства, яке відбувається в умовах глобальної модернізації економічної, соціальної та гуманітарної сфер держави актуалізує посилену потребу формування нової генерації конкурентноспроможних фахівців соціономічної сфери. Це зумовлює створення в культурно-освітньому середовищі закладу вищої освіти умов для становлення

особистості майбутнього спеціаліста, здатного до постійного професійного самовдосконалення та самоактуалізації.

Самоактуалізація студентів спрямована на гармонійний розвиток особистості, професійно значимих якостей, вироблення соціальної зрілості та професіоналізму. Самоактуалізація як прагнення людини до повного вияву особистісних здібностей та можливостей, змушує її самовдосконалюватися в різних аспектах життя. Розвиток майбутнього фахівця опосередкований ступенем самореалізованості його потенціалу, позитивного сприйняття в групі, адаптованості, відкритості новим ідеям і досвіду та рухом до самовираження і самоосягнення. Самореалізація – процес прояву саморозвитку людини. Самоактуалізована особистість визначається позитивним ставленням до себе та соціуму, прагненням до внутрішньої синергії та бажанням насичено проживати кожен день, тенденцією до самопізнання та діяльній самореалізації, самотрансцендентністю та креативним підходом до виконання професійних завдань.

Аналіз наявного наукового фонду з проблематики становлення майбутнього спеціаліста засвідчує, що суб'єктивна задоволеність життям, превалювання позитивних емоцій, психологічне здоров'я, психологічна рівновага, здатність приймати зважені рішення та реалізовувати свої плани актуалізує розвиток особистості сучасного фахівця соціономічної сфери. Виокремлені умови самоактуалізації входять в структуру конструкту психологічного благополуччя.

Психологічне благополуччя – складне інтегральне утворення, яке розглядається в рамках різноманітних підходів:

1) в моделі суб'єктивного благополуччя аксіологічного підходу виокремлено категорію щастя як вияв особистісного зростання та самоздійснення, позитивного самосприйняття себе та оточення, задоволеності життям, стійкості духу, психологічного здоров'я та віри в себе;

2) психологічне благополуччя в функціональному підході являє собою позитивне функціонування особистості, що оптимально адаптована і зріла, здатна приймати рішення та усвідомлювати свої реакції, прагне до особистісного розвитку та самореалізації через осмислення життя, вищих цілей і потреб;

3) благополуччя, як системне явище, включає психологічну та соціальну складову, що реалізується в емоціях, цілях, звичках, чеснотах та особливостях відносин, увазі до буття та усвідомленості себе в ньому, розумінні та копію, гармонії особистості;

4) в рамках середовищного підходу психологічне благополуччя трактується як багатофакторне явище «задоволеності» в різних сферах життєдіяльності у тісному взаємозв'язку з соціальними, психологічними, духовними, культурними та економічними чинниками оточуючого середовища;

5) психологічне благополуччя як якість, що формується у процесі соціалізації шляхом збереження психофізіологічних функцій людини, включає психологічне, психосоматичне, психічне здоров'я та особистісну адаптованість, високий рівень особистісної інтеграції та досягнутої автономії;

6) з позиції емотивного підходу вищезазначене явище являє собою переживання суб'єктивної оцінки себе, своєї поведінки, діяльності та можливостей особистісного зростання [1; 2].

Зауважимо, що в проаналізованих концепціях чітко визначається багатоаспектність сутності вищезазначеної дефініції, яка спричиняє виділення наступних видів психологічного благополуччя:

1) духовне (сформованість духовної культури, усвідомлення і переживання сенсу життя);

2) фізичне (міцне здоров'я, тілесний комфорт);

3) соціальне (задоволеність соціальним статусом та роллю в міжособистісних відносинах та станом розвитку суспільства);

4) психічне (психічне здоров'я, злагодженість психічних процесів, гармонія особистості);

5) благополуччя в середовищі проживання (безпека, власний внесок у розвиток суспільства);

6) професійне (успішна кар'єра, задоволеність професійною або навчальною діяльністю);

7) матеріальне (фінансова безпека, задоволеність своїм рівнем життя) [1; 3].

Логіка аналізу поглядів вчених дозволяє визначити структуру психологічного благополуччя майбутніх фахівців:

1) емоційний компонент характеризує емоційний комфорт студента, його позитивні або негативні емоції;

2) когнітивний компонент включає комплекс знань особистості щодо соціального життя, можливість оцінити його аспекти та успішність реалізації у сферах життєдіяльності;

3) поведінковий компонент розглядає адаптаційний потенціал як засіб розвитку та самоактуалізації, можливість створювати позитивні міжособистісні взаємовідносини та суб'єкту включеність [4].

Для професійного становлення майбутнього спеціаліста важливе превалювання позитивного ставлення особистості до себе та свого життя, наявність професійно значимих ціннісних орієнтацій та переконань, здатність реалізовувати життєві плани, суб'єктивне відчуття задоволеності від процесу та результату професійної діяльності.

Підсумовуючи, зазначимо, що формування психологічного благополуччя у майбутніх фахівців соціономічної сфери вимагає реалізацію психолого-педагогічних умов:

- 1) створення психологічно безпечного та комфортного середовища закладу вищої освіти;
- 2) постійний психологічний супровід особистості студента під час навчально-виховного процесу та соціально-педагогічна підтримка позитивного самосприйняття та самовираження;
- 3) організація фасилітативної суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачем та студентом;
- 4) актуалізація творчого потенціалу та позитивної мотивації майбутнього спеціаліста;
- 5) корегування уявлень студентів про психологічне благополуччя шляхом впровадження в навчально-виховний процес інноваційних корекційно-реабілітаційних соціально-психологічних технологій.

#### *Література*

1. *Самодетермінація психологічного благополуччя особистості* : монографія / за ред. Л. З. Сердюк. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 236 с.
2. Rusk R., Waters L. A psycho-social system approach to well-being : Empirically deriving the Five Domains of Positive Functioning. *The Journal of Positive Psychology*. 2015. Vol. 10 (2). Pp. 141–152.
3. Волинець Н. В. *Психологічні особливості особистісного благополуччя в професійній сфері життєдіяльності* : монографія. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2019. 620 с.
4. Савченко О., Калюк, О. Структура суб'єктивного благополуччя студентів. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2021. № 4 (24). С. 61–67.

УДК 378.147:811(043.2)

**Бадюл Людмила Миколаївна**  
старший викладач кафедри іноземних мов,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

### МАЙСТЕРНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

*JEL classification: I200; I210*

Традиційно вважається, що успіх педагогічної діяльності залежить від знання педагогіки, свого предмета, його специфіки, від володіння його методикою. Психологи довели, що значна частина успіху залежить також від особистісних і комунікативних якостей викладача, від уміння створювати на занятті атмосферу взаємоповаги, довіри, взаєморозуміння, що сприяє контактам, розвитку, творчому спілкуванню. Заняття англійської мови слід розглядати як складний акт спілкування.

Майстерність викладача полягає в тому, щоб залучити до міжкультурного спілкування всі сторони життя і діяльності студента, його досвід, світогляд, інтереси, схильності та його почуття. Це творча діяльність, взаємодія рівних, що дуже важливо, партнерів спілкування (викладача і студентів, студентів один з одним). Кожен студент хоче бути завжди впевненим в тому, що його слухають, намагаються зрозуміти, правильно оцінюють те, що він говорить і робить. Його думка, як і думка викладача, має взаємно поважатися. Однак потрібно пам'ятати, що спілкування – це процес, який визначається двостороннім характером і, якими б вміннями спілкування не володів викладач, він не зможе домогтися мовного партнерства, якщо самі студенти не будуть володіти елементарними правилами спілкування на занятті [1].

Викладач повинен вміти адаптувати свій іншомовний комунікативний досвід до рівня мовних можливостей і загального розвитку студентів, а також вміти моделювати навчальну іншомовну середу, вести заняття мовою, яка вивчається. При цьому мова викладача повинна бути нормативною, виразною і служити зразком для студентів. Інакше кажучи, сучасний викладач іноземної мови повинен володіти не тільки наукою навчання студентів, а й мистецтвом спілкування з ними. Він має бути справедливим до них. Його здатність організовувати педагогічне спілкування зі студентами визначає ефективність всього навчального процесу. На кожному етапі заняття дії викладача і студентів повинні бути узгоджені. Студенти повинні усвідомити потребу в набутті іншомовних знань, навичок і умінь. Недооцінка взаєморозуміння між викладачем і студентами може призвести до істотних втрат в оволодінні іноземною мовою [2].

Відомо, що міжособистісні відносини, які виникають, можуть гальмувати нормальну взаємодію або, навпаки, сприяти їй. Лише в умовах спільної творчої діяльності між викладачем і студентами складаються стосунки партнерства. Саме завдяки доброзичливим міжособистісним відносинам студент не відчуває страху зробити мовну помилку, відчуває себе розкуто і вільно, наслідком чого є підвищення рівня мотивації вивчення іноземної мови [1; 3].

Таким чином, особистість і майстерність викладача є двома головними складовими при спілкуванні зі студентами. Саме особистісний підхід визначає гуманізацію відносин у викладанні не тільки іноземної мови, але й будь-якого іншого предмету.

#### *Література*

1. Леонтієва В. *Шляхи формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя іноземної мови*. URL: [http://phraseol123.blogspot.com/p/blog-page\\_39.html](http://phraseol123.blogspot.com/p/blog-page_39.html) (дата звернення: 17.03.2023).
2. *Особливості розумової діяльності у ранній юності*. URL: <https://studfile.net/preview/4474551/page:2> (дата звернення: 17.03.2023).
3. *Мотивація для вивчення англійської* / Освіта.ua : сайт. URL: <https://osvita.ua/languages/articles/37256> (дата звернення: 20.03.2023).

УДК: 378: 004.67

*Георгієвська Зоя Анатоліївна*  
викладач кафедри іноземних мов,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## КОРОТКИЙ ОГЛЯД ІНСТРУМЕНТІВ GOOGLE ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

*JEL classification: A220*

Через карантин, що був викликаний пандемією COVID-19, яка на початку 2020 року охопила всю планету, відвідування шкіл та університетів стало неможливим. У всьому світі перед учасниками освітнього процесу постала необхідність перейти на нові форми спілкування, які б дозволили не переривати навчання без відвідування навчальних закладів. Такою формою стало дистанційне навчання. За останні роки така форма освітньої діяльності посіла провідне місце у системі навчання і продовжує охоплювати все більшу кількість сфер людського життя. Але нова діяльність потребує нових інструментів організації навчального процесу (як-от наприклад, персональний комп'ютер, ноутбук, планшет). Викладачам довелося навчитися нових форм ведення занять – не в аудиторії, де є можливість безпосереднього спілкування зі студентами, а вдома перед комп'ютером, інколи не маючи можливості бачити своїх студентів на екрані. Студентам також довелося навчитися виконувати різноманітні завдання за допомогою мобільних пристроїв. Як відомо, попит народжує пропозицію. І ринок цифрових технологій миттєво відреагував на попит появою великої кількості програм та цифрових інструментів, які надають викладачеві можливість організувати навчальний процес дистанційно з використанням інформаційних технологій. Одним із таких продуктів є система від компанії Google, яка називається Google Class [1; 2].

Більшість викладачів або не знають про такі зручні цифрові інструменти, або використовують їх не в повному обсязі. Багато викладачів, які вважають себе досвідченими користувачами дистанційних технологій, навіть не підозрюють, який широкий спектр можливостей надає ця система як для викладачів, так і студентів. Це фактично повноцінний офіс викладача, який надає можливість організувати повноцінний навчальний процес без необхідності використовувати різні пристрої чи програми. Всі функції, які необхідні для повноцінного навчання та виконання яких в операційному середовищі Windows забезпечується різними програмами, система Chrome дозволяє виконувати в самому вебпереглядачі Google Chrome, а всі необхідні програми підключаються в браузер у вигляді розширень, і таких розширень можна підключати необмежену кількість [3].

Всі необхідні матеріали можна завантажувати у віртуальний хмарний простір на Google Drive. Це можуть бути як документи у форматі Microsoft Word, наприклад, конспекти лекцій, зображення, таблиці у форматі Excel, презентації. Тільки замість Power Point використовується розширення для створення та редагування презентацій у вебпереглядачі Google Chrome. Також ця система надає можливість створювати різноманітні види тестових та контрольних завдань, опитувань, з можливістю зазначити варіанти відповідей – одна правильна відповідь, декілька правильних відповідей, розгорнута самостійна відповідь студента, зображення тощо. Можна задати формулу для обробки правильних відповідей і одразу отримати статистику відповідей у відсотках по кожній групі. Це дуже зручна функція для складання звітності. Навіть більше того, результати статистичної обробки відповідей студентів система сама на вимогу користувача перенесе до таблиці Excel [4].

Також є можливість організувати проведення дистанційних навчальних занять з безпосередньою присутністю студентів за допомогою відеоконференцій, які забезпечує розширення Google Meet – аналог вже добре знайомого і звичного для нас Zoom. Конференцію разом з унікальним кодом для входу в неї можна запланувати заздалегідь і занести в Google Calendar, надавши доступ до нього всім учасникам. Календарів також може бути багато, наприклад, можна створити окремий календар для кожної групи або кожного навчального закладу, якщо викладач працює за сумісництвом. Отже, студенти не будуть плутатися між посиланнями та предметами. Протягом конференції викладач може відкривати безліч вкладок у вебпереглядачі Google Chrome, демонструючи будь-які документи, презентації та інші навчальні матеріали, легко перемикаючись між ними за необхідності. Можна демонструвати свій екран, і навіть, підключивши мобільний

пристрій, можна транслювати на екран себе, стоячи у цей час біля дошки в аудиторії, або будь-які речі навколо себе. Система дозволяє використовувати відео та аудіо матеріали. Однією з цікавих функцій є можливість користування інтерактивною дошкою, на якій можна писати формули, малювати, а також викладач може надати доступ до цієї інтерактивної дошки студентам, максимально наближаючи заняття до реального [2].

Система Google Class має ще багато переваг [1], які неможливо охопити у форматі короткого огляду.

Варто зазначити, що нині як ніколи актуальним є питання інтеграції нашої країни до Європейської Співдружності. У європейських країнах вже давно для організації процесу навчання на будь-якому рівні використовуються цифрові інструменти та хмарні технології. Крім того, широкого застосування набули так звані Chromebook – різновид ноутбуків, у яких встановлено принципово нову операційну систему Chrome від компанії Google. Переваги цього різновиду пристроїв очевидні. Робота з документами, як і збереження документів будь-якого виду відбувається не в пам'яті самого пристрою, а у хмарному просторі на Google Drive. Отже, у разі виходу пристрою з ладу користувач не втрачає свої файли, і має можливість отримати доступ до них з будь-якого іншого пристрою. Chromebook дає змогу легко перемикатися між різними обліковими записами, без можливості проникнення в обліковий запис інших користувачів [2]. Така особливість дає змогу використовувати ці пристрої для масового навчання в школах і вищих навчальних закладах як роздаткові інструменти для роботи. Студентам не потрібно носити з собою свої важкі ноутбуки. Багато хто погодиться, що комп'ютер дає ширший спектр можливостей для користувача, ніж мобільні пристрої, такі як телефони або навіть планшети [5].

Отже, перехід до нових технологій, що надаються компанією Google, під час організації освітнього процесу в недалекому майбутньому видається нам більш ніж реальним в умовах інтеграції України до Євросоюзу.

#### *Література*

1. Використання додатку Google Classroom для ефективного навчання та спілкування учнів та викладачів. URL: <https://classroom.google.com/u/1/c/NTgzMzA2NTY1NTU2> (access date: 29.03.2023).
2. Довідкова інформація про можливості використання Chromebook у навчальному процесі. URL: <https://support.google.com/chromebook/#topic=3399709> (access date: 29.03.2023).
3. How to Chromebook? URL: <https://www.google.com/chromebook/howto> (access date: 28.03.2023).
4. Курс GWUA. Вебінари 2022-2023 у межах програми «Google Digital Tools for Education / Цифрові інструменти Google для освіти». URL: <https://sites.google.com/view/gwua2223/вебінари> (дата звернення: 28.03.2023).
5. Learn from anywhere with Chromebook. URL: <https://edu.google.com/chromebooks/overview> (access date: 30.03.2023).

---

УДК 378:17.022.1

*Заволока Світлана Іванівна*  
старший викладач кафедри іноземних мов,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

### **ІМІДЖОЛОГІЯ ЯК НЕОБХІДНИЙ КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

*JEL classification: I200; I210*

У сучасному суспільстві є актуальною проблема розкриття потенціалу особистості, оскільки саме від цього залежить розвиток суспільства в цілому, а також, зокрема, досягнення нових вершин в науці, технології та культурі. Ця проблема потребує творчих і морально досконалих педагогів, які здатні вплинути на освітній простір, оскільки саме викладачі протягом століть були першим джерелом знань для населення. Відтак, іміджологія стає важливою складовою сучасної особистості та необхідним компонентом формування професійної компетентності спеціалістів різних профілей. Поняття «іміджологія» є достатньо новим та відкритим до трактування з різних точок зору. Так, В. Шепель вважає, що іміджологія – це звернений до кожного заклик бути привабливим і вміти



нести світло людям. Вона сприяє зовнішньому прояву глибинної потреби людини бути гідною особистістю [1, с. 122].

Імідж викладача вищої школи – це складна інтегральна характеристика, що відображає сукупність зовнішніх і внутрішніх, особистісних та професійних якостей викладача, яка впливає на ефективність його педагогічної діяльності. Суттєвим елементом досягнення гармонійного іміджу є усвідомлення викладачем своїх дій, що неможливо без здатності до рефлексії. Однак, щоб провести самоаналіз своїх характеристик, викладач повинен розуміти вимоги, які створює для нього сучасний освітній процес. Наприклад, необхідно мати на увазі, що на сучасному ринку освіти студенти, зазвичай, мають високі вимоги до якості навчання, а тому вимагають від викладача професійної компетентності, актуальності матеріалу і зрозумілого його подання. Важливим елементом успішної роботи викладача є також вміння використовувати сучасні методики навчання та залучати студентів до активної участі у роботі.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту в Україні», саме через діяльність педагогічних працівників реалізується державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального й духовного потенціалу нації, розвиток вітчизняної науки і техніки, збереження й примноження культурної спадщини. Необхідність підвищення престижу педагогічної професії є актуальною проблемою в багатьох країнах світу. Це пов'язано з тим, що від якості освіти залежить майбутнє суспільства. Відтак, постає необхідність утвердження високого соціального статусу та іміджу педагога закладу вищої освіти. Відповідно, він має відповідати загальним рисам, властивим його професії: широка ерудиція й вільне володіння матеріалом, вміння враховувати психологічні й вікові особливості аудиторії, володіння оптимальним темпом мови, загальна й спеціальна компетентність, вміння чітко формувати конкретні цілі, а також організовувати навчальну роботу всіх слухачів одночасно [2, с. 276].

Імідж викладача як сукупність особистісних та професійних якостей є нагальним питанням у науковому полі. Так, вчений-педагог Г. Китайгородська надає такі характеристики сучасного педагога [3]: а) джерело інформації; б) лідер колективу і водночас його учасник, у якого особливий авторитет; в) взірць морально-етичних норм поведінки; г) модель майбутньої мовленнєвої діяльності; д) організатор психологічного клімату; е) особистість з високим рівнем організаційної культури. М. Варданян представила модель іміджу педагога, як структуровану сукупність взаємопов'язаних компонентів: внутрішнього (знання, уміння, здібності, установки, цінності, самооцінка, Я-концепція), зовнішнього (габітарний, вербальний, кінетичний, середовищний і матеріалізований елементи); процесуального (стиль керівництва і стиль спілкування), що проявляються у функціях (комунікативна, інформативна, когнітивна, конотативна, емотивна, мотиваційна, організаційна, дисциплінарна, вибіркова, компенсаторна, представницька, креативна, виховна, адаптивна, здоров'язбережувальна), що доповнюють одна одну.

Відзначено, що вдалий імідж викладача закладу вищої освіти полягає у його здатності переконати оточуючих у тому, що він є носієм ідеальних якостей, що виявляють його кращі особистісні і ділові сторони, які допомагають створити комфортну атмосферу для навчання. Сучасна педагогічна діяльність вимагає й дотримання професійних стандартів і норм. Доброзичливе ставлення і вміння спілкуватися зі студентами є не менш важливими якостями – це бажаний компонент іміджу, але не вирішальний в його професійній діяльності. Формування іміджу викладача має відбуватися, у першу чергу, із врахуванням особливостей та вимог аудиторії, визначення сильних і слабких сторін навчального процесу, а також шляхом застосування вербальних, невербальних та інших видів засобів впливу.

Заклади вищої освіти відіграють значну роль у цьому процесі, надаючи можливість здобувати професійні навички, а також знання, що здатні розширити чи докорінно змінити світогляд особистості. Зважаючи на те, що основним джерелом знань у освітній системі є саме викладач, його імідж можна вважати запорукою успішного навчального процесу, що прямо впливає на його якість та ефективність.

#### *Література*

1. Шепель В. М. *Имиджелогия. Как нравиться людям*. Москва : Народное образование, 2002. 500 с.
2. Палеха Ю. І., Тимошенко З. І. *Имиджология*. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. 324 с.
3. Апостол О. В. Упровадження іміджології як компоненти змісту магістерської підготовки викладачів у закладах вищої освіти. *Вісник післядипломної освіти*. Серія : Педагогічні науки. 2018. Вип. 6. С. 9–22. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpovn\\_2018\\_6\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpovn_2018_6_4) (дата звернення: 15.03.2023).

UDC 811.11:316.776

**Ana-Alina Ichim**

*PhD Student, Alexandru Ioan Cuza University,  
Doctoral School of Economics and Business Administration (Iasi, Romania)*

## **TEACHING CULTURAL DIVERSITY THROUGH ENGLISH**

***JEL classification: I200***

Cultural diversity is a current issue worldwide and needs to be dealt with in every aspect of our lives, especially in education. English has proven to be the means of communication in all the domains of human interest – why not having both at the same time?

One teaching approach to mix language learning and cultural diversity-related content is Content and Language Integrated Learning (CLIL). It is a teaching method that integrates the learning of a subject with the learning of a foreign language. The main objective of CLIL is to provide students with the opportunity to develop their language skills while they learn content in a foreign language.

CLIL is typically used in bilingual or multilingual educational settings, and it is based on the idea that language is best learned when it is used for a purpose, such as to understand content. CLIL involves teaching subject matter in a foreign language, using authentic materials and promoting active engagement by students in the learning process.

The CLIL approach has several benefits for students. Firstly, it provides an opportunity to develop language skills in a natural context, as students are exposed to the language in a meaningful way; secondly, it promotes critical thinking skills, as students are required to make connections between different subject areas and to reflect on the content they are learning, and finally, it can help to foster intercultural awareness of diversity, as students are exposed to different perspectives and ways of thinking.

To implement CLIL successfully, teachers need to have a high level of proficiency in the foreign language they are using for instruction, in our case English as a Foreign Language. They also need to be able to select appropriate materials and activities that are challenging but accessible for their students. Additionally, they need to be able to provide support and feedback to students as they learn both content and language simultaneously.

As a practical example, the hereby article will present a model of a teaching activity on the topic of diversity and cultural differences among people.

***Keywords: teaching English as a Foreign Language, CLIL, cultural diversity.***

UDC 378.147:657

**Olena Karpova**

*Associate Professor, Chair of foreign languages,  
Odessa National Economic University (Ukraine)*

**Iryna Vieklich**

*Student, Faculty of Finance and Banking,  
Odessa National Economic University (Ukraine)*

## INNOVATIVE TEACHING METHODS OF ENGLISH

**JEL classification:** I200; M400

Innovative teaching methods are the key to successful learning, teaching and skill acquiring process at university while teaching and learning a foreign language.

It is clear that the XXI century educator should abandon traditional teaching concepts and methods and use modern and innovative teaching methods that would reflect and correlate with the realia, educational market needs and overall global changes. “Whatever the methods and approaches, it seems most pragmatic and desirable to explore the possibility of using underutilized and valuable materials, which will certainly facilitate the learning and teaching of language skills. We need interactive learning, and this change in the role of education is inevitable with the introduction of multimedia technology and the birth of a technologically savvy generation of young people.” [1, p. 135–138].

Using audiovisual materials, textbooks with models, film footage, movies and visuals, and infographics or other mind-mapping and brain-mapping tools in the classroom will help the student's imagination develop and grow. These methods will not only develop their ability to listen, but also help them understand concepts better.

The goal of language awareness is to develop in the learners' awareness and sensitivity to form, meaning and function of the language English. Learners have to explore structured input and develop awareness of particular linguistic features by performing certain operations. It is not the same thing as practice, because it involves input processing, noticing certain patterns or relationships, discovering rules, and noticing the difference between native and learned languages and current inter-language. Language awareness builds inter-language which has to grow and develop; otherwise, fossilization sets-learners may exhibit of the all-too-familiar symptoms of language gaps [2, p. 73–85].

Another teaching method is brainstorming. In the context of teaching, brainstorming is a teaching strategy or tool used by a teacher in which most or all students participate by answering or presenting opinions on one topic [3]. Brainstorming in the classroom is a useful teaching strategy. It is a powerful tool that generates ideas and helps find solutions to problems. Brainstorming has other attributes; it motivates, stimulates, and promotes student interaction. The combined, focused mental power generated during a brainstorming session elevates performance and almost guarantees both individual and group achievement.

Another variation on the technique that can be applied at economic universities is Learn English Euro talk Interactive thematic illustrated vocabulary has great potential in vocabulary learning. This program allows you to train vocabulary on nine different topics. Among the exercises, special attention is paid to practically necessary forms: the perception of foreign speech by ear, speaking and the development of memory.

It should be noted the project method: one of the ways to activate students in the process of teaching foreign languages is the project method. A training project is a complex of search, research, graphic and other types of work performed by students on their own with the aim of a practical or theoretical solution to a problem.

Creative tasks motivate students, create the foundation for cooperation, communication of all participants in the educational process when teaching economic disciplines. Each seminar is communication in a foreign language, knowledge of the life of the country and the people of the languages studied. Non-traditional forms of seminars have a positive impact on the relationship between teacher and student, create an atmosphere of cooperation and creativity, contribute to the achievement of common goals [4, p. 47–49; 5, p. 45–52].

Effective output depends on methods, techniques and exercises which are used in the process of education. A student can acquire language from communication, gradually their communicative resource improves and expands, and approximates to the native speakers. Very few learners can achieve a communicative resource equal to that of a native speaker, but given appropriate data and tasks, students can learn to communicate successfully in a foreign language.

#### **References**

1. Vitthal P. chetan, Sharma Bh. R., Ramachandran M. (2015). Innovation Practices for Teaching English Communication Skills to Professional Students, *International Journal of Advance Research and Innovative Ideas in Education*, Vol. 1, Issue 2, pp. 135–138.
2. Karimova M. J. (2022). Modern methods of teaching English, *Science and innovation*, Vol. 1, Issue 7, pp. 73–85.
3. Unin N., Bearing P. (2016). Brainstorming as a Way to Approach Student-Centered Learning in the ESL Classroom. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol. 224, pp. 605–612. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.05.450>.
4. Azzamova N. K. (2019). Innovative teaching methods of English, *Academy*, Vol. 11 (50), pp. 47–49.
5. Haydarova M. E. (2020). Modern methods of teaching English, *Economy and Society*, No. 4 (71), pp. 45–52.

---

УДК: 378.147:657

**Карпова Олена Олегівна**

*к. пед. н., доцент кафедри іноземних мов,*

*Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Зверєва Анна Сергіївна**

*здобувач вищої освіти факультету фінансів та банківської справи,*

*Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕТОДУ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ**

***JEL classification: I200; M400***

Сьогодні у світовій практиці бізнес-освіти все частіше впроваджуються інтерактивні лекції, а метод кейсів є найпопулярнішим, тому що дає змогу застосовувати отримані теоретичні знання для розв'язання реальних проблем управління. Комбінація саме цих методів дає ефект синергії. За такої умови кейс є поглибленим аналізом бізнес-ситуації. Метод кейсів фокусується не на самому процесі навчання, а на участі студентів в обговоренні, де викладачі виступають як модератори, спрямовуючи дискусії студентів відповідними питаннями та оцінюючи ідеї, що генеруються в аудиторії.

Ще одна мета методу кейсів – дати студентам проаналізувати реальні конфліктні ситуації ділового життя, примушуючи їх вирішувати проблеми, з якими вони рано чи пізно зіткнуться на практиці, перетворюючи їх на відповідальних лідерів і членів команди. І саме це вже є перевагою даного методу.

Обговорення в аудиторії збагачується внеском усіх членів групи, які представляють різні галузі економіки, маючи різний діловий досвід і посадові обов'язки. Такий обмін ідеями між членами однієї групи є ще однією перевагою методу кейсів.

Кейс-метод є також надзвичайно ефективним методом викладання бізнес-дисциплін іноземною мовою, який відомий у вітчизняній освіті як «метод ситуативного навчання на конкретних прикладах», що найбільш широко застосовується у вітчизняній практиці під час вивчення економіки, менеджменту, бізнес-наук тощо.

Варто зазначити, що даний метод належить до інтерактивних технологій для короткострокового навчання, заснований на наближених до реальності ситуаціях та націлений на накопичення знань студентами. Перевагами його застосування є: наближеність до життя; двоетапне обговорення (мікрогрупа і група в цілому); співпраця слухачів і формування навичок роботи в групі; можливість перевірити пропозиції реальною практикою; розмаїття підходів; висока мотивація навчання; формування навичок прийняття рішень.

Відтак, процес застосування методу кейсів з урахуванням зарубіжного досвіду при викладанні дисципліни «Методика викладання економічних дисциплін (МВЕД)» має свої особливості, а саме здійснюється за такою схемою:

- вступ до кейсу з обговоренням подальшої реальної проблеми, що містить кейс;
- отримання конкретних завдань групами;
- обговорення проблеми з різних точок зору усередині мікрогрупи та з учасниками інших груп;
- вирішення поставленого завдання шляхом консенсусу;
- презентація результатів обговорення та вирішення кейсу.

Для оцінки роботи студентів застосовуються спеціальні критерії оцінювання з урахуванням наявних в університеті штату Колорадо та адаптованих до українських реалій відповідно до специфіки викладання курсу «МВЕД». На першому етапі відбувається оцінка процесу обговорення проблеми за такими критеріями, як чіткість визначення мети та задач дослідження, послідовність їх вирішення, активність учасників команди у розробці шляхів вирішення окреслених проблем та дотримання регламенту виконання даного виду робіт.

Друга частина, яка підлягає оцінюванню, – презентація результатів роботи (виступ), коли звертається увага на рівень глибини аналізу проблеми, ступінь використання результатів аналізу при розробці рекомендацій щодо вирішення проблеми, обґрунтованість запропонованих варіантів вирішення проблемних питань, правильність розрахунків та побудови графіків, реакцію при відповідях на питання викладача і слухачів та змістовність відповіді), логічність та послідовність подання результатів дослідження. Листи із критеріями оцінювання повинні мати як викладач, так і учасники мікрогруп, які здійснюють оцінювання за шкалою.

Загальна оцінка діяльності кожної мікрогрупи отримується як середньоарифметичне значення балів, виставлених кожною групою одна одній та викладачем зокрема. Залучення студентів до даного процесу стимулюватиме їх до здійснення низки розумових операцій – вміння відповідально й зосереджено слухати, критично мислити, застосовувати прийоми самоконтролю; розвиватиме якості особистості: уважність, активність, акуратність та ін.

Весь процес підготовки кейса заснований на навичках і вміннях роботи з інформаційними технологіями, що дозволяє актуалізувати наявні знання, активізує науково-дослідницьку діяльність. Таким чином, в цілому метод кейсів сприяє розвитку навичок самоаналізу, а також аналітичних, практичних, творчих, комунікативних, соціальних навичок студентів [1; 2, с. 150–185; 3].

Отже, як показує досвід використання кейс методу у навчальному процесі в економічному ЗВО, під час застосування методу кейсів спостерігається одержання студентами задоволення від самого процесу пізнання; інтерес до нових знань; допитливість протягом навчання; намагання розширити свій інтелектуальний рівень і оволодіти вміннями приймати креативні рішення та навичками співпраці у групах. Як результат – підвищення продуктивності на заняттях та покращення якості знань, що і є одним із основних завдань модернізації системи вищої освіти країни.

Варто зазначити, що структура кейс-методу ґрунтується на тому, що студенти стикаються з конкретним випадком, узятим з реального життя. Потім, обговорюючи цей випадок англійською мовою, шукають альтернативи його рішення, пропонують власний варіант вирішення, який чітко обґрунтовують, а потім порівнюють його з рішенням, яке було прийнято на практиці. Одного вірного рішення не існує, тому після закінчення презентацій може бути обраний кращий варіант рішення. При цьому студентам пропонується осмислити реальну життєву ситуацію, опис якої актуалізує певний комплекс лексичних і граматичних знань та завдань, який необхідно засвоїти при вирішенні даної проблеми.

При опануванні дисципліни іноземною мовою велику цінність для студентів має сам процес аналізу мовної ситуації і пошуку рішення, розвиток їх здатності приймати рішення в ситуації невизначеності, що, у свою чергу, вимагає особливої організації навчання іноземних мов.

За своїм цільовим призначенням кейс-метод є найчастіше практично-проблемним методом. Кейси можуть бути різними за об'ємом і змістом, що залежить від цілей навчання англійської мови, від рівня знань і умінь студентів/курсантів, а також від того, яку допомогу необхідно надавати в процесі прийняття рішень.

Таким чином, усі кейси умовно поділяються на:

- 1) науково-дослідні, які орієнтовані на здійснення дослідницької діяльності;
- 2) практичні, що відображають реальні життєві ситуації;
- 3) навчальні, завданням яких є організація освітнього процесу.

Вважаємо, що науково-дослідний кейс варто використовувати на старших курсах та в магістратурі, тому що його навчальна функція зводиться до навчання навичкам наукового дослідження за допомогою методу моделювання.

Практичний кейс ставить своїм завданням детальне і докладне відображення життєвої ситуації. Таким чином, цей кейс створює практичну модель ситуації. Призначення практичного кейса зводиться до тренінгу студентів у тій чи іншій лексико-граматичній темі, закріплення знань, прийняття рішень в конкретній мовній ситуації.

Навчальний кейс, що можна застосовувати зі студентами першого курсу, відображає типові мовні ситуації, які найбільш часто зустрічаються в реальному житті і, з якими доведеться стикатися студенту в майбутній професійній діяльності. При цьому на перше місце стають навчальні та виховні завдання.

Нарешті, кейс-метод повинен бути наближеним до реального життя; оформленим так, щоб дозволяв встановлювати зв'язок з накопиченим життєвим досвідом, а також з майбутніми життєвими ситуаціями студентів; надавати можливість інтерпретації з точки зору учасників; містити проблеми і конфлікти; бути розглянутим із урахуванням індивідуальних знань, навичок і здібностей студентів та допускати різні варіанти рішення.

Одним із перших, хто звернув увагу на потенціал методу кейсів в даній сфері був Девід Коттон, автор серії підручників «Market Leader». Однак, варто зазначити, що крім підручника Девіда Коттона (англійська мова), на ринку навчальної літератури фактично відсутні роботи з даної проблеми. Причиною цього є складний, трудомісткий процес підготовки конкретної ситуації (case). Викладач іноземних мов повинен вирішити дві проблеми: підбір ситуації з дисципліни і методична обробка даної ситуації, тобто адаптація її до потреб та завдань, які ставить перед собою викладач.

Для викладачів іноземної мови використання «західних кейсів» дає можливість познайомити студентів з реаліями зарубіжного світу, нормами ділової західної культури.

Отже, використання методу конкретних ситуацій дає змогу враховувати навчальні, особисті інтереси і потреби студентів, їх індивідуально-психологічні особливості; здійснювати контроль знань з іноземної мови; застосовувати всі форми аудиторної роботи зі студентами: індивідуальну, парну, групову, фронтальну; розвивати всі види мовної діяльності: читання (оглядове, селективне, детальне), говоріння (монологічна, діалогічна мова), письмо (складання плану, написання есе, тощо), аудіювання та переклад; здійснювати міжпредметні зв'язки, а також стимулювати творчу активність студентів.

Використання методу кейсів ставить високі вимоги до рівня підготовки студентів. З одного боку, вони повинні володіти певними знаннями по спеціальним предметам, щоб вирішити кейс, а з іншого боку, володіти іноземною мовою бажано на рівні не менше ніж B2. При формуванні лінгвістичної компетенції за допомогою методу кейсів велика увага приділяється роботі над лексикою і граматичними структурами мови ділового і професійного спілкування. Окрім того, під час формування комунікативної компетенції у студентів велику увагу слід приділяти структурі, логіці побудови кейсів за профілем і мовної поведінки комунікантів. Це буде сприяти розумінню даних завдань, адже саме кейси, відповідні профілю навчання іноземних мов, характеризуються значною орієнтованістю на певну комунікативну мету.

### *Література*

1. Буняк Н. М. *Менеджмент* : метод. вказівки до практичних занять. Луцьк : Східноєвропейський національний ун-т ім. Лесі Українки, 2019. 156 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/237217217.pdf> (дата звернення: 06.04.2023).
2. Волкова Н. П. *Інтерактивні технології навчання у вищій школі* : навч.-метод. посіб. Дніпро : Ун-т імені А. Нобеля, 2018. 360 с.
3. Романов И. И. Метод кейсів : перспективи використання у навчанні майбутніх правознавців англійської мови. *Молодий вчений*. 2017. № 10 (50). С. 529–534. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10/120.pdf> (дата звернення: 06.04.2023).

УДК: 378.147:657

**Карпова Олена Олегівна**

*к. пед. н., доцент кафедри іноземних мов,*

*Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Ларіна Тетяна Ігорівна**

*здобувач вищої освіти факультету фінансів та банківської справи,*

*Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **МОЗКОВИЙ ШТУРМ ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ ТА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ**

***JEL classification: I200; M400***

У процесі викладання економічних дисциплін іноземною мовою сьогодні використовуються багато інтерактивних методів навчання. Одним із найефективніших методів залишається мозковий штурм, який застосовується в різних галузях знань, включаючи викладання економічних дисциплін іноземною мовою.

Глобалізація та міжнародні відносини ставлять перед економістами і менеджерами потребу володіння іноземними мовами для ефективної роботи в умовах міжнародної співпраці. Відповідно, навчання економічних дисциплін іноземною мовою є актуальним завданням для вищої освіти.

Мозковий штурм – це популярний метод висування творчих ідей у процесі розв'язування наукової, технічної чи іншої проблеми, сеанси якого стимулюють творче мислення. Метод мозкового штурму відомий також як метод Осборна, мозкова атака, фабрика ідей, ярмарок ідей, конференція ідей та ін. [1].

Використання мозкового штурму під час викладання економічних дисциплін іноземною мовою може бути ефективним засобом розвитку мовної компетенції студентів. У процесі мозкового штурму студенти змушені висловлювати свої думки швидко та чітко, що сприяє розвитку мовленнєвих навичок. Він дозволяє студентам розвивати творче мислення та здатність швидко генерувати та обробляти ідеї. Це особливо важливо для економічних дисциплін, де студентам потрібно бути здатними швидко аналізувати та розв'язувати складні проблеми.

Вважаємо, що для ефективного проведення мозкового штурму на занятті необхідно враховувати такі фактори, як створення вільної атмосфери для висловлювання ідей, обмін думками та створення емоційної підтримки. Важливо також дотримуватися правил, таких як відкладення оцінки ідей, які можуть вважатися не доцільними на перший погляд, але пізніше можуть бути корисними.

Мозковий штурм дозволяє збільшити ефективність генерування нових ідей у великій аудиторії (20-60 осіб). Завдання полягає в тому, щоб за невеликий проміжок часу відшукати низку рішень однієї проблеми. Метод мозкового штурму заохочує студентів пропонувати нові й оригінальні ідеї завдяки забороні на критичні зауваження з боку викладача чи інших членів групи на стадії генерації ідей. Запропоновані студентами ідеї можна згрупувати, оцінити, відкласти для подальшого вивчення та відібрати ті ідеї, які здаються найбільш ефективними для розв'язання конкретної задачі [2].

Ми погоджуємося з тим, що мозковий штурм має такі переваги:

1. Сприяння розвитку творчого мислення у студентів. Під час брейнстормінгу для креативності немає меж, так народжуються незвичайні ідеї.
2. Синергія від спільної роботи. Кожен учасник розглядає ситуацію з позиції свого досвіду та компетенцій. Різні погляди дають змогу виконати завдання найефективніше, з урахуванням усіх нюансів, на які окрема людина не зверне увагу.
3. Сприяння розвитку комунікативних навичок у студентів. Мозковий штурм вимагає активної комунікації та співпраці. Він допомагає розвивати навички спілкування та роботи в команді.
4. Virішення проблеми швидко та ефективно.
5. Підвищення рівня розуміння матеріалу. Мозковий штурм може допомогти студентам краще зрозуміти економічний матеріал, оскільки вони будуть активно займатися пошуком та обговоренням ідей.

Незважаючи на переваги, метод не позбавлений недоліків [3]. Розглянемо основні із них:

1. Немає управління мисленням. Найчастіше спостерігається ситуація, коли учасники поступово розвивають вдалу ідею, здатну стати розв'язанням проблеми, але інша людина озвучує нову пропозицію і збиває загальний хід думки. Немає жодних інструментів, щоб дотримуватися певної траєкторії.

2. Психологічні блоки. У групах для брейнстормінгу люди нерідко малознайомі та не підтримують спілкування. Вільно висловлюватися у таких умовах досить складно.

3. Соціальна лінь. Наукова назва цього явища – ефект Рінгельмана. Полягає він у тому, що у випадку зростання чисельності групи особиста продуктивність її членів знижується та розвивається почуття відповідальності.

Наведемо декілька прикладів використання мозкового штурму в процесі навчання економічних дисциплін іноземною мовою.

По-перше, брейнстормінг можна використовувати у розробці маркетингової стратегії для конкретного товару або послуги. Студенти можуть бути поділені на групи, які будуть займатися розробкою різних аспектів стратегії, таких як цінова політика, просування, позиціонування та ін.

По-друге, мозковий штурм дуже ефективний у пошуку ідей для стартапу. Студентам пропонують взяти участь в обговоренні та генерації нових ідей, які можуть бути реалізовані у майбутньому.

По-третє, викладач може організувати мозковий штурм з метою визначення фінансових ризиків, які пов'язані з конкретним бізнесом або інвестиційним проєктом. Студенти можуть бути запрошені до участі в обговоренні та визначенні можливих ризиків та шляхів їх уникнення.

По-четверте, можна організувати мозковий штурм з метою вивчення економічної теорії. Студенти обговорюють та аналізують різні теорії, що дозволить їм краще зрозуміти складні конкурентні економічні процеси і тенденції. Під час мозкового штурму студенти можуть висловлювати свої думки та ідеї щодо певних економічних теорій та їх можливих застосувань у реальному житті.

Залежно від ситуації та умов для навчання та вирішення проблем можна використовувати різні техніки мозкового штурму у навчальному процесі. Проаналізуємо найвідоміші техніки:

1. Техніка Post-Up. Кожен учасник отримує спеціальні етикетки, на кожній з яких можна зафіксувати лише одну ідею. Після цього, автори ідей по черзі прикріплюють їх на дошку та зачитують вголос. У процесі прослуховування чужих пропозицій, учасники можуть знайти нові ідеї або розвинути ідеї інших учасників, які вони вважають найбільш корисними. У разі, якщо у когось з'явилася нова ідея, вона також може бути зафіксована на етикетці та поміщена на дошці.

2. Техніка NUF. Це техніка раціонального креативу, яка використовується для перевірки ідей за трьома ключовими параметрами. Кожна ідея оцінюється за допомогою десятибальної шкали, яка враховує новизну, корисність та придатність для практичного використання. Якщо пропозиція містить нові елементи, які можуть допомогти вирішити проблему та які є практично застосовані з технічної точки зору, то вона проходить перевірку і може бути врахована у подальшому розгляді.

3. Техніка риб'ячої кістки (діаграма Ісікави). На початку мозкового штурму формулюється проблема на дошці, після чого учасники ідентифікують чинники, які впливають на неї, такі як техніка, постачальники, конкуренти тощо. Кожен чинник намальований на дошці як велика лінія, нагадуючи кістку, після чого команда визначає причини кожного з цих чинників, фіксуючи їх у вигляді тонких ліній, що відходять від основного елемента. Ця структура нагадує рибний скелет та відображає причинно-наслідковий зв'язок між чинниками та їх причинами.

Отже, мозковий штурм може бути дуже корисним засобом навчання, який сприяє розвитку творчості, критичного мислення та здатності студентів до співпраці, а також корисним інструментом для вирішення економічних проблем у процесі викладання економічних дисциплін іноземною мовою. Задля ефективного процесу мозкового штурму можна використовувати такі техніки, як Post-Up, NUF та техніка риб'ячої кістки.

### *Література*

1. Степаненко С., Степаненко Н. Метод «мозкового штурму» та його використання в економічній освіті. *Зб. наук. праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету / ПНПУ імені В. Г. Короленка*; редкол. : Т. М. Барболіна (голов. ред.) та ін. Полтава : ПП «Астроя», 2021. 266 с. С. 187. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/ЗбірникФМФ.pdf#page=187> (дата звернення: 06.04.2023).

2. Чебанова А. Ю., Калініченко А. І. Інтерактивні методи викладання іноземної мови. *Педагогіка в системі гуманітарного знання*. 2016. С. 75. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/4817/1/18nov2016.pdf#page=75> (дата звернення: 06.04.2023).

3. *Що таке мозковий штурм і як він допомагає знайти геніальні рішення*. URL: <https://sendpulse.ua/blog/brainstorm> (дата звернення: 07.04.2023).



УДК 811:378.141(043.2)

*Петрова Юліана Юріївна*  
викладач кафедри іноземних мов,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*JEL classification: I200; I210*

Використання мультимедійних технологій та Інтернет-ресурсів у вивченні іноземних мов сьогодні набувають особливого значення. Українські та європейські лінгвісти, методисти та педагоги активно працюють над можливістю вивчення та викладання одночасно кількох іноземних мов. Вищі навчальні заклади України не можуть залишитися осторонь прискореного, випереджувального, інноваційного розвитку освіти і науки в світі та вимагають забезпечення умов для формування високого рівня іншомовної компетентності випускників [1].

Водночас становлення нової системи освіти, орієнтованої на входження у світовий інформаційно-освітній простір, передбачає високий рівень знань та адаптацію до будь-яких умов життя. Це означає, що знання навіть не однієї, а кількох іноземних мов стає однією із умов освіченості, фактором, що істотно впливає на успішне просування в різних сферах діяльності в новому постіндустріальному суспільстві.

З іншого боку, сучасний період розвитку суспільства характеризується суттєвим впливом комп'ютерних технологій, які проникають у всі сфери людської діяльності, забезпечують поширення інформаційних потоків у суспільстві, утворюючи глобальний інформаційний простір. Знання іноземних мов та комп'ютерних технологій – найважливіші вимоги до рівня та якості освіти будь-якого спеціаліста, крім, зрозуміло, професійної галузі. Останніми роками все частіше порушується питання про застосування нових інформаційних технологій у вищих навчальних закладах. Це не лише нові технічні засоби, а й нові форми та методи викладання, новий підхід до процесу навчання [2, с. 102–132]. Але на сучасному етапі розвитку інформаційної культури суспільства знання старіють дуже швидко, і людина змушена «навчатися все життя».

Величезний обсяг знань, накопичений людством, змушує шукати інші підходи до організації процесу навчання. Усвідомлення фундаментальної ролі інформації у суспільному розвитку та величезні темпи зростання інформаційних технологій зумовили необхідність формування особливої інформаційної культури особистості [3, с. 146–166]. Для використання нових комп'ютерних технологій у житті потрібне нове мислення, яке має виховуватися у студентів ще за шкільних часів. Для нинішнього студента, який має жити в інформаційному суспільстві майбутнього, комп'ютер має стати невід'ємною частиною його життя. Тому використання інформаційних та комунікативних технологій (ІКТ) у навчальному процесі є актуальною проблемою сучасної вищої освіти. Педагоги нового покоління повинні вміти кваліфіковано обирати та застосовувати саме ті технології, які повною мірою відповідають змісту та цілям вивчення іноземних мов, сприяють досягненню цілей гармонійного розвитку студентів з урахуванням їх індивідуальних особливостей.

### *Література*

1. Інформаційні технології у викладанні іноземних мов. *Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов* : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 24 березня 2015 р. URL: <http://interconf.fl.kpi.ua/node/1194> (дата звернення 17.03.2023).
2. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання* / за наук. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Коваль Т. І., Асоянц П. Г., Каменєва Т. М. *Інформаційно-комунікаційні технології у навчанні іноземних мов для професійного спілкування* : монографія. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2012. 280 с.

## II. ГЛОБАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

### Секція 4. Актуальні проблеми розвитку економічної теорії та історії економічної думки на сучасному етапі

УДК 330.146:001.891.3

**Видобора Володимир Володимирович**

к. е. н., доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

### ТЕОРЕТИЧНІ ІМПЕРАТИВИ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

*JEL classification: L520*

Проблема промислової політики належить до класичних, таких, що пройшли значний еволюційний шлях і наділені солідним теоретичним багажем економічної науки. Її коріння міститься у перших спробах осмислення перебігу та результатів промислової революції кінця XVIII – початку XIX століття. Наразі існує певна різноманітність підходів до розуміння змісту та значення промислової політики, адже всі парадигмальні теоретичні концепції створювалися, зважаючи на конкретні історичні умови економічної дійсності, яка визначає господарські відносини в межах певного суспільства.

У рамках різних економічних шкіл (зокрема, історичної, кейнсіанської, неокласичної та інституціональної) склалися різні, та інколи і протилежні, погляди на роль держави у здійсненні промислової політики. Основні засади розуміння промислової політики на початку XIX ст. заклад німецький вчений Ф. Ліст [1, с. 39]. Він своєю доктриною сформував ґрунт для протекціоністського розуміння значення промислової політики у національній економіці, адже вважав, що нерозвиненість промислової політики є загрозою існування національної економіки, а відтак – держави. В умовах тогочасного розвитку індустріалізації вчений наголошував на необхідності системного розвитку промислової політики одночасно із необхідністю розвитку кооперації, що було характерною тенденцією у наукових дослідженнях європейських вчених з подальшим розвитком цього наукового напрямку.

Глибинне розуміння інструментів промислової політики з погляду їхнього впливу на економічне зростання було обґрунтовано Дж. М. Кейнсом. У «Загальній теорії зайнятості, відсотка і грошей» (1936 р.) [2, с. 47] він прагнув довести необхідність державного втручання в економіку та вибору основних інструментів її регулювання з метою виходу з кризи, подолання циклічного безробіття та стимулювання економічного зростання. Дж. М. Кейнс показав, що економічне зростання залежить від структури суспільного продукту, а рівновага може бути досягнута і при неповній зайнятості, і що корисно досліджувати типові явища, які складаються з масових прагнень та дій учасників економічних процесів. Вчений дійшов висновку, що капіталістичну економіку необхідно регулювати.

Відповідно до цієї концепції запобіжним антикризовим заходом є здійснення активної державної бюджетної та кредитної політики, використання заощаджень населення для інвестицій у виробництво та стимулювання зайнятості. Так, у післявоєнний період (50–60-ті роки XX ст.) саме кейнсіанські ідеї, засновані на вірі у спроможність урядів здійснювати ефективні втручання, поліпшити владні спроможності у сфері промислової політики стали основою стимулювання економічного зростання як для високорозвинених країн, так і для країн, що розвиваються. Проте, ідеї інтенсивної індустріалізації під стимулом держави мали лише короткостроковий ефект і з 70-х років вимагали перегляду.

Тому виникли нові кейнсіанські концепції, які під розвитком розуміли прогресивні структурні зміни у національних економіках, що виникають внаслідок техніко-економічних перетворень (саме вони, як передбачається, повинні забезпечувати стаке економічне зростання), стимульованих інвестиціями. Так, некейнсіанці вважали, що для модернізації економіки необхідні значні вкладення капіталу, результатом яких може стати економічне зростання. У рамках цієї концепції визначальна роль у змінах відводилася державі, яка мала орієнтувати економічний розвиток у напрямі прогресивних структурних змін. Зростання інвестицій у пріоритетні галузі економіки має відбуватися шляхом збільшення норми заощаджень і трансформації їх в інвестиції [3, с. 451–459].

У період після Другої світової війни відбувався розвиток нових теорій у сфері промислової політики, зокрема, неокласичної теорії. Для неокласичної школи, що сформувалася наприкінці XIX століття, питання про роль держави в економіці та можливості реалізації промислової політики вирішувалося у контексті збереження максимальної ринкової свободи. Неокласики основним регулятором усіх економічних пропорцій вважали ринок та дотримувалися погляду на недоцільність втручання держави у ринкову економіку, оскільки вона функціонує на основі природних законів розвитку. Концепції неокласиків зосереджують увагу на проблемі раціональності використання наявних ресурсів та провідної ролі підприємців в організації виробництва.

Загалом для неокласичної школи характерне заперечення доцільності державного регулювання структурних пропорцій в економіці, оскільки саме ринок за рахунок цінового механізму та конкуренції найкраще визначає потребу у виробництві, споживанні та використанні факторів виробництва. Визначальною ідеєю промислової політики у неокласичній школі було невтручання держави у ринкову економіку, конкурентоспроможність якої визначалася, насамперед, раціональним розподілом і використанням наявних виробничих ресурсів, їх мобільністю та можливістю ефективного застосування за рахунок впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

В інституціональній теорії, на відміну від неокласичної, акценти в обґрунтуванні промислової політики зміщені з пошуку оптимального розподілу обмежених ресурсів на аналіз інститутів – правил з механізмами примусу до їх виконання [4, с. 27–28], які сприяють або перешкоджають успіху такої політики, і трансакційних витрат, що супроводжують взаємини економічних суб'єктів. Таке велике значення правил в економічних процесах впливає з вихідних передумов інституціональної теорії, за якими економічні суб'єкти «... здатні лише до приблизної та обмеженої раціональності» [5, с. 156], а їхні дії визначають інститути, що обмежують, структурують і стимулюють індивідуальну поведінку. Тому підстави державного втручання виникають тоді, коли у цілях промислової політики потрібно покращити діючі чи адаптувати нові інститути, знижуючи цим трансакційні витрати.

Водночас, до інституційних підстав промислової політики можна віднести аргументи на користь формування спеціальних правил у сферах промислових інновацій, галузевої диверсифікації та глобальних ланцюгів формування вартості. Характеризуючи інституційні засади промислової політики загалом, важливо зазначити, що роль держави полягає у створенні та розвитку інститутів, які сприятимуть формуванню умов для модернізації національної економіки та максимального поширення інновацій.

Відповідно, в рамках інституціональної теорії було запропоновано ідеї створення «полюсів зростання» та підтримки галузей – «локомотивів розвитку», які базувалися на визначенні провідної галузі економіки, що має потужний потенціал зростання і великий мультиплікативний ефект. Імпульси розвитку провідної галузі стимулюють розвиток технологічно пов'язаних галузей, утворюючи «полюси зростання», що виступають способом передання мультиплікативного ефекту провідної галузі на всю національну економіку, даючи позитивний економічний ефект [6, с. 9].

Враховуючи результати аналізу різних поглядів на промислову політику в рамках основних економічних шкіл, можна стверджувати про наявність різних типів цієї політики та різних способів регулювання промисловості. Водночас, сформувалися два полюси підходів до промислової політики – протекціоністські та ліберальні.

Незважаючи на різноманітність поглядів, є імперативи промислової політики. До них належать дії, спрямовані на сприяння розвитку промисловості, розвитку нової промисловості, та націлені на сприяння окремим шляхам її розвитку. Вона проактивна, адже має передбачити зміни для того, щоб сприяти адаптації виробничої системи. Вона має стратегічний характер, оскільки короткозорі погляди, які задовольняють короткострокові інтереси, неспроможні призвести до стійкої економічної політики, у значенні стійкості не лише самої економіки, а й розвитку відповідного суспільства.

#### Література

1. Лист Ф. *Национальная система политической экономии*. Москва : Европа, 2005. 382 с.
2. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег*. Санкт-Петербург, Москва : Гелиос Арв. 2015. 352 с.
3. Худокормов А. Г. *История экономических учений*. Гл. 21. § 2. Кейнсианские концепции «большого толчка». Москва : Инфра-М, 1998. С. 451–459.
4. Дементьев В. Что мы исследуем, когда исследуем институты? *Terra Economicus*. 2009. Т. 7. № 1. С. 13–30.
5. Simon H. Altruism and economics. *The American Economic Review*. 1993. Vol. 83. No. 2. Pp. 156–161.
6. Зверяков М. І. Промислова політика і механізм її реалізації. *Економіка України*. 2016. № 6. С. 3–18.

УДК 330.8:168.1

**Грималюк Андрій Вікторович**

*д. е. н., доцент, професор кафедри  
загальної економічної теорії та економічної політики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Несененко Павло Петрович**

*к. е. н., доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ І ФАКТОР НЕВИЗНАЧЕНОСТІ**

***JEL classification:*** A100; B200; B300; B410

Навряд чи буде перебільшенням сказати, що невизначеність стає найважливішим фактором, який гальмує інвестиції та економічний розвиток України не лише під час війни, а й у перспективі повоєнного відновлення. Тому актуальність теоретичної розробки проблем економічного розвитку за умов невизначеності не викликає сумнівів.

Проблематика невизначеності широко представлена у різних напрямках сучасної економічної думки. Урахування фактору невизначеності відіграє ключову роль у розвитку неокласичної теорії, починаючи з її вихідного пункту – з відомої статті Р. Г. Коуза «Природа фірми». Це не дивно, оскільки за відсутності невизначеності трансакційні витрати стають нульовими. Істотну роль відіграє чинник невизначеності й у розвитку неавстрійської школи. Найбільш яскравими прикладами тут можуть бути теорія ринкового процесу Ф. Хайека, що виходить із принципу розсіювання знань, і концепція конкуренції та підприємництва І. Кірцнера, яка наголошує на пильності підприємця. Неабияке місце тема очікувань та невизначеності посідає й у неоліберальній макроекономіці. Насамперед, це стосується моделі адаптивних очікувань М. Фрідмена та теорії раціональних очікувань Р. Лукаса [1, с. 272].

Однак з неокласичною теорією справа дещо складніша. З одного боку, неокласика активно розробляє проблеми економічного вибору за умов невизначеності. Інформація розглядається у своїй цінності як рідкісний ресурс, що подібний до інших чинників виробництва. Ці проблеми вивчають так звану «економічну теорію інформації» або «теорію пошуку», що розробляється в рамках неокласичного напрямку, починаючи з Дж. Стіглера, а також теорія «асиметрії інформації» Дж. Акерлофа [2, с. 490]. Крім того, інтенсивно розвивається неокласична теорія очікуваної корисності.

Але вся ця велика неокласична література залишає стійке враження того, що ми маємо свідому заміну понять, оскільки незмірна невизначеність непомітно підміняється в ній ризиком, що вимірюється. Як відомо, таке розмежування ризику та невизначеності (що сягає ще Й. Г. Тюнена) найбільш послідовно провів американський економіст Френк Найт у своїй відомій книзі «Ризик, невизначеність і прибуток». Він показав, що в економіці вирішальну роль відіграє саме незмірна невизначеність, а вимірний ризик зустрічається досить рідко. Він вважав, що ймовірність різних наслідків, зазвичай, невідома економічному суб'єкту, який щодня стикається з вибором в умовах невизначеності [3]. Ця фундаментальна робота викликала широкий резонанс і зберегла свій вплив до цього дня, але її ідеї не отримали ніякого продовження в рамках неокласичного напрямку.

Неокласика наполегливо продовжує підміняти незмірну невизначеність вимірним ризиком, незважаючи на те, що це різко відриває її від реального життя і перетворює, за влучним висловом Р. Г. Коуза, на «економіку класної дошки». Небезпечні наслідки цього відриву від життя пов'язані, перш за все, з тим, що «непотоплювана» неокласична школа, незважаючи на жодну критику, як і раніше, залишається «мейнстримом» сучасної економічної думки і тому визначає загальну спрямованість практичних заходів у сфері економічної політики, що здійснюється у багатьох державах, включаючи і нашу країну. Звідси випливає, що повне врахування фактора невизначеності, здатне подолати цей відрив від життя, може стати теоретичною основою розробки зовсім інших практичних рекомендацій для економічної політики [4; 5]. Тому найважливішим науковим завданням є розкриття можливостей повнішого врахування фактора невизначеності в економічній теорії.

При цьому важливо враховувати, що в економічній теорії проблема компенсації невизначеності виступає в ролі свого роду економічної примари – примари додаткової вартості, породженої капіталістичним розвитком. Можливо, це одна з тих «примар Маркса», які, за словами французького філософа-постмодерніста Ж. Дерриди, як і належить привидам, невидимі, але діють на нас, і ми постійно відчуваємо їхню невидиму присутність. Таким чином, йдеться про постановку проблеми компенсації невизначеності, суть якої полягає в тому, що для інвестицій потрібна додаткова вартість, покликана компенсувати невизначеність інвестиційних очікувань.

Як відомо, політична економія рухається вглиб капіталістичної системи та розкриває її глибинну нерівновагу, пов'язану з процесом відтворення додаткової вартості, яке відбувається у процесі накопичення капіталу. Спочатку розглядається виробництво абсолютної та відносної додаткової вартості. Але цього недостатньо для аналізу процесу відтворення додаткової вартості. Наприклад, О. Бем-Баверк ставить питання, чому конкуренція не «з'їдає» цю додаткову вартість? Проблема полягає в тому, що додаткова вартість здатна залучити у виробництво таку кількість промислового капіталу, за якого ціна впаде, а заробітна плата, навпаки, підвищиться, і це може продовжуватися доти, доки додаткова вартість не зникне.

У «Капіталі» накопичення капіталу розглядається як процес розширеного відтворення додаткової вартості. При цьому додаткова вартість, у свою чергу, є головним джерелом накопичення капіталу. Якщо процес накопичення капіталу переходить певні межі, «промислова резервна армія» безробітних зменшується, заробітна плата зростає і може захоплювати частину додаткової вартості. Додаткова вартість зменшується. Але цим самим зменшується і джерело подальшого процесу накопичення капіталу. Накопичення капіталу сповільнюється, «резервна промислова армія» знову збільшується, і зарплата знижується до рівня, який забезпечує нормальне відтворення додаткової вартості, яке є необхідним для компенсації невизначеності. Таким чином, повноцінне врахування фактора невизначеності відкриває можливість принципово нового прочитання «Капіталу», що розглядає додаткову вартість у зв'язку не так з проблемою експлуатації, як у контексті не менш фундаментальної проблеми компенсації невизначеності.

#### Література

1. Lucas, R. E. ([1980] 1981). *Methods and Problems in Business Cycle Theory*. In R. Lucas, *Studies in Business Cycle Theory*. Cambridge, MA : The M.I.T. Press, pp. 271–296.
2. Akerlof G. A. The Market for «Lemons»: Quality Uncertainty and the Market Mechanism». *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 3 (84), pp. 488–500.
3. Knight F. H. (1921). *Risk, Uncertainty and Profit*, New York : Dover Publications Inc., 2006. 381 p.
4. Keynes, J. M. (1936) 2018. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London : Palgrave MacMillan. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-70344-2>.
5. Keynes, J. M. (1921) 2004. *A Treatise on Probability*. New York : Dover Publications.

---

УДК 338.57.055.2 : 330.368

**Жаліло Ярослав Анатолійович**

д. е. н., с. н. с., заступник директора,  
Національний інститут стратегічних досліджень (Україна)

## ПАРТНЕРСТВО У ПРОТИДІ НЕКОНВЕНЦІЙНІЙ ІНФЛЯЦІЇ

**JEL classification:** E520; E610

Інфляційні тренди, що спостерігаються у світі в останнє десятиліття, дедалі частіше виходять за рамки як стандартної дуальності інфляції попиту та інфляції витрат (demand-pull and cost-push), так і привнесеної глобалізацією імпортованої інфляції. Це дає підстави для висновку про формування нового типу – неконвенційної інфляції, факторами якої є:

- очікування, які формуються інформаційними інтервенціями;
- вплив глобальних неекономічних процесів (кліматичні зміни, коронавірус, війни тощо);
- глобальні технологічні зрушення, які змінюють структуру витрат та споживчу цінність (цифровізація, поширення альтернативної енергетики, біотехнологій та ін.);

- зміни у суспільних вподобаннях (соціальна та екологічна відповідальність, мережеве споживання);
- додаткові політичні регуляції (санкції, «зелене» регулювання, соціальні стандарти).

Переважання екзогенних для економічної сфери чинників блокує традиційний механізм цінового вирівнювання через збалансування ціни та випуску на основі регулювання міжсекторальних перетоків факторів виробництва засобами грошово-кредитної політики. Відтак, неконвенційна інфляція потребує зміщення акцентів на інституційні чинники зміцнення адаптаційної спроможності власників факторів виробництва до нових викликів.

Глобальна інфляція, яка склала у 2022 р. 8,8%, а в єврозоні – 9,2% (дані МВФ), має виражені ознаки неконвенційної. Проактивна фіскальна політика, що здійснювалася у попередні роки, створює сприятливі умови для реалізації інфляційних чинників, проте повернення до жорсткіших фіскальних обмежень не усуне базових чинників неконвенційної інфляції [1]. Тому провідні країни світу супроводжують конвенційні засоби антиінфляційної політики комплементарними діями, що послаблюють негативний вплив монетарних обмежень на економічне зростання та споживчий попит, при цьому стимулюючи інвестування в структурні зміни, зокрема – енергетичну безпеку, «зелений» перехід, цифровізацію тощо [2]. Прикладами антиінфляційних стратегій є The Inflation Reduction Act (США, 2022 р.), пакет Next Generation EU (NGEU) та Recovery and Resilience Facility (ЄС, 2020 р.), Tarcza Antyinflacyjna (Польща, 2022) та ін.

В Україні, яка також стикнулася з феноменом неконвенційної інфляції, що підживлюється вимушено високим рівнем фіскального перерозподілу та нарощуванням дефіциту бюджету, наразі переважають заходи конвенційної антиінфляційної політики, яка, насамперед, виражена підвищенням базової ставки НБУ з 10% до 25% та активними операціями щодо мобілізації ліквідності через продаж банкам високодохідних депозитних сертифікатів. Тобто, де-факто застосовується декларований НБУ раніше режим інфляційного таргетування хоча й із значно вищими та нечітко оголошеними цільовими рівнями інфляції. Між тим, низький попит на рефінансування через надлишкову ліквідність та надання банківських кредитів переважно за програмами субсидованого кредитування фактично блокують механізм трансмісії монетарної політики. При цьому політика «дорогих грошей» погіршує адаптивну спроможність економічних суб'єктів, перешкоджаючи подоланню неконвенційної інфляції.

Фахівцями доведено, що в умовах значних шоків та ризиків рецесії центробанк може досягти інфляційних цілей лише завдяки структурним змінам в економіці, спираючись на адаптивні інститути [3]. А, отже, потрібна корекція антиінфляційної політики шляхом відновлення функціональної спроможності регулятора впливати на грошові агрегати через відбудову інституційних умов монетарної трансмісії. Зокрема, у практиці Європейського Центробанку режим інфляційного таргетування визначено як *стратегію монетарної політики*, що є результатом скоординованих дій центрального банку та виконавчої влади з урахуванням впливу на валовий випуск, попит на ринку праці, фіскальну політику, зовнішні чинники тощо [4].

Відтак, оптимальний шлях, щоб охопити ці багаторівневі цілі, полягає у системному залученні основних стейкхолдерів, які є ефективними у досягненні часткових цілей, що є ключовими для впливу на чинники неконвенційної інфляції, до спільних дій на партнерських засадах. Отже, основними рисами антиінфляційного партнерства мають бути:

- узгоджені цілі, визначені загальною стратегією;
- розподіл завдань – інструменталізація загальних стратегічних цілей у локальних стратегіях;
- тісна комунікація для гармонічних угоджених дій;
- взаємні зобов'язання та відповідальність – на нормативних, політичних та добровільних засадах;
- прозорість та передбачуваність, чіткі алгоритми дій та оголошені плани;
- взаємна довіра – на основі передбачуваності й спільних принципів та цінностей як наслідку спільної ідентичності в національній економіці;
- синергія – примноження індивідуальних спроможностей в колективних діях.

Відповідно, доцільно визначити коло очікуваних дій кожного із стейкхолдерів у рамках антиінфляційного партнерства.

*Національний банк.* Розширення кола статутних цілей за прикладом центробанків провідних країн, запровадження диференційованих інструментів резервування та рефінансування, поліпшення комунікацій з урядом.

**Комерційні банки.** Абсорбція «гарячих грошей» через строкові депозитні програми, поширення цільового кредитування, формування флагманської ролі державних банків у формуванні трендів ринку банківських послуг.

**Уряд.** Подолання інформаційних асиметрій на ринках, захист добросовісної конкуренції, сприяння розвитку торговельної логістики, проведення конкурентної політики, сприяння енергоефективності та енергозбереженню.

**Бізнес.** Удосконалення менеджменту відповідно до викликів, поліпшення логістики ринків, впровадження інновацій для підвищення адаптивності бізнесу.

**Органи місцевого самоврядування.** Зниження вартості доступу до місцевих ресурсів, підтримка «останньої милі», сприяння місцевому бізнесу.

**Громадські організації та бізнес-асоціації.** Забезпечення публічного ринкового нагляду, поширення ринкової інформації, сприяння раціональній поведінці бізнесу та споживачів.

**Фізичні особи.** Відповідальне споживання, раціональна поведінка на ринку, адаптація до глобальних викликів.

Впровадження принципів антиінфляційного партнерства вимагатиме також низки організаційних кроків, серед яких:

- імплементація антиінфляційних цілей до національних стратегій;
- імплементація антиінфляційних цілей і завдань до стратегічного порядку денного партнерів;
- унормування алгоритмів дій партнерів для досягнення антиінфляційних цілей;
- залучення міжнародної допомоги для зміцнення адаптаційної спроможності партнерів до викликів неконвенційної інфляції.

Важливо враховувати, що протидія неконвенційній інфляції наразі є спільним завданням для переважної більшості країн світу, а отже – має стати одним з предметів взаємної зацікавленості щодо взаємодії України із зарубіжними партнерами, зокрема – країнами ЄС.

#### **Література**

1. Stiglitz J. *How Not to Fight Inflation* / Project Syndicate : website. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/us-inflation-fed-interest-rates-high-costs-dubious-benefits-by-joseph-e-stiglitz-2023-01> (date of access: 21.03.2023).

2. Kammer A. The price to pay: How to rein in inflation?. *Central bank and government perspectives IMF-World Bank Constituency Meeting*, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina. September 15, 2022. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/09/14/sp091522-alfred-kammer-keynote-address-at-the-IMF-WBG-constituency-meeting> (date of access: 21.03.2023).

3. Schmidt-Hebbel K., Carrasco M. The Past and Future of Inflation Targeting. *Central Bank of Brazil Seminars*, April 2016. URL: [https://www.researchgate.net/profile/Klaus-Schmidt-Hebbel/publication/310808160\\_The\\_Past\\_and\\_Future\\_of\\_Inflation\\_Targeting\\_Implications\\_for\\_Emerging-Market\\_and\\_Developing\\_Economies.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Klaus-Schmidt-Hebbel/publication/310808160_The_Past_and_Future_of_Inflation_Targeting_Implications_for_Emerging-Market_and_Developing_Economies.pdf) (date of access: 21.03.2023).

4. *Strategy* / European Central Bank : website. URL: <https://www.ecb.europa.eu/mopo/strategy/html/index.en.html> (date of access: 21.03.2023).

---

УДК 339.137.2

**Жданова Людмила Леонідівна**

*д. е. н., професор кафедри загальної економічної теорії та економічної політики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИЙ СЕКТОР СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ**

**JEL classification:** E230; O330; O340

Високотехнологічний сектор економіки явище неоднорідне. Він поєднує ідеологічну і матеріальну сфери суспільства, а саме – науку та економіку. В сучасних умовах науково-технічного прогресу наука значною мірою вийшла за межі власної ідеології, духовної діяльності та органічно об'єднує, інтегрує фундаментальні та прикладні дослідження і матеріальні умови і засоби їх перевірки та здійснення, втілення у речові об'єкти. Ці об'єкти, народжені у результаті перевірки та

підтвердження наукових концепцій, створюються у єдиному екземплярі, як унікальні витвори науки та майстерності фахівців, що надали уявленням матеріальне втілення. Виготовлення їх у масовому масштабі – це вже завдання промисловості, яка, у свою чергу, для виробництва таких нових об'єктів, створених фундаментальними та прикладними науковими дослідженнями та розробками, потребує розвиненої матеріально-технічної та технологічної бази.

Наведене уявлення абстрактне та характеризує високотехнологічний сектор «взагалі», тобто з точки зору продуктивних сил. Проте, ідеологічна і матеріальна сфери суспільства існують і функціонують саме у суспільстві, тобто за законами того або іншого суспільства. І якщо наука як сфера власне духовної діяльності людини підпорядкована прагненню людини до пізнання, то наука як сфера діяльності суспільства, підпорядкована законам суспільства. Зрозуміло, що в науці, як сфері суспільства, діють люди, проте діють вони там як носії суспільних відносин. Сьогодні світове суспільство з точки зору формаційного підходу – це капіталістичне суспільство. Виробництво в такій економіці здійснює капітал. Відтак, суспільні відносини у цілому, у тому числі й економічні відносини – це відносини капіталу. Проте, які саме відносини властиві високотехнологічному сектору економіки, який об'єднує науку і низку галузей промисловості? Який метод його аналізу дозволить не втратити сутність, не підмінити дослідження на рівні суспільних економічних відносин дослідженням на рівні продуктивних сил і, навіть, на рівні окремої людини – на рівні науковця-вченого?

Інакше кажучи, як виокремити теоретично припустимі рівні абстрагування при дослідженні високотехнологічного сектору та прослідкувати розвиток категорій, що віддзеркалюють цей сектор по ступенях руху від абстрактного розуміння його сутності до конкретних форм прояву і функціонування? Цілком логічне, відштовхуючись від розуміння сучасної економіки як капіталістичної, трактувати її як товарну. Проте, погоджуючись з таким розумінням, необхідно поставити питання про висхідну категорію сучасної капіталістичної товарної економіки. У загальній формі на це питання вже надана відповідь у «Капіталі» К. Маркса. Висхідною категорією товарної економіки взагалі, у тому числі й на капіталістичному рівні її розвитку, є товар. І, як видно з логіки його дослідження у першому томі «Капіталу», йдеться про товар, вироблений як у простому товарному виробництві, так і в капіталістичному. Для логіки «Капіталу» було важливо показати генетичну, і тому – видиму єдність цих двох товарів при сутнісній їх розбіжності.

Товар як продукт простого товарного виробництва виробляється працею, товар як продукт капіталістичного товарного виробництва виробляється капіталом. Капіталом як цілісністю, змінним у єдності з постійним. За цим виробництвом прихована праця – жива та уречевлена, але діяти ця праця може лише у складі капіталу. При дослідженні висхідної категорії праця цікавить дослідника не сама по собі, мова йде про працю, що виробляє товар, про працю товаровиробника.

На рівні дослідження товару, виробленого капіталом, постає питання про вартість товару і суспільно необхідні витрати праці (СНВП), що її визначають. Для ремісництва, для простого товаровиробника, не включеного до конкурентних ринків, суспільно необхідні витрати праці не існують. Витрати праці – так, існують, але ж це – індивідуальна приватна праця і обмін, коли він ще не став масовим, здійснюється на основі зіставлення корисності товарів для товаровласників, що беруть участь в обміні, а не на основі зіставлення витрат суспільно необхідної праці, хоча приблизні витрати конкретної праці у таких випадках відомі, вони відкриті для стороннього спостерігача і за певних умов беруться до уваги. Зростання масштабів виробництва однотипних товарів і конкуренція між ними породжують проблему суспільно необхідних витрат праці. А таке зростання масштабів виробництва і перетворення ринків у конкурентні створює капітал. Лише коли вироблені ремісництвом товари вступають у конкурентну боротьбу з товарами, виробленими капіталом, тоді й для ремісника, простого товарного виробника, суспільно необхідні витрати праці стають значимими.

У результаті промислової революції і формування машинного виробництва відбувається реальне підпорядкування праці капіталу, і товари, вироблені простим товарним виробництвом, стають незначною часткою у конкурентному полі розвиненої економіки, а з ними витісняється і простий товаровиробник. Первинною виробничою ланкою, що поставляє товари на ринок, стає капіталістичне організований виробник – підприємство, корпорація. Таким чином, висхідною категорією дослідження сучасного виробництва має бути вже не товар «взагалі», а товар, вироблений капіталом, тобто капіталістичним підприємством, або, кажучи категоріями мікроекономіки, товар, вироблений фірмою. Відтак постає питання: як досліджувати працю, що виробляє товари на цій первинній виробничій ланці – як працю товаровиробника взагалі, чи як найману працю? Відповідь цілком очевидна, бо центральним питанням такого дослідження мають стати не прості моменти процесу праці, не суспільно необхідні витрати праці, які вже досліджено, а процес праці як процес створення і збільшення вартості. Завдання наданого дослідження полягає у тому, щоб пояснити, як



саме процес створення і збільшення вартості здійснює не «наймана праця взагалі», а наймана праця у високотехнологічному секторі сучасного виробництва.

Розуміння сутності високотехнологічного сектору і виявлення тенденцій його розвитку потребує розділення продуктів високотехнологічного сектору за критерієм об'єкту продажу: матеріалізовані у товари як продукти індустріального виробництва визначених Світовим банком галузям промисловості [1, с. 277], і матеріалізовані у інноваційні розробки, які є продуктами інтелектуального (інноваційного, інформаційного) виробництва сектору НДДКР, тобто уявляють собою інтелектуальну власність [2, с. 8–9].

За цим критерієм на ринку високотехнологічних товарів чітко виокремлюються два підрозділи, які зафіксовані й статистикою. Один з них, назвемо його підрозділ А, уявляє собою вироблення науково-технічної та культурно-розважальної інформації і втілення її у юридичні документи (патенти та ін.), що закріплюють право інтелектуальної власності фізичної або юридичної особи на цю інформацію. Саме на основі купівлі цих документів (патентів і ін.) можливо легально організувати виробництво товарів, які матеріалізують інтелектуальні досягнення НТР, мистецтва та культури. Проте, таке виробництво – це вже другий підрозділ високотехнологічного сектору. Назвемо його підрозділ Б. Функціонування цих двох підрозділів побудовано по-різному. У сучасних умовах частина підрозділу А, яка пов'язана з виробленням науково-технічної інформації, потребує розвиненої матеріальної бази, необхідної для здійснення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, тобто лабораторій, технопарків, технополісів й т. і.; фахівців та науковців високого рівня підготовки; відповідної освіти. Інвестиції у цей підрозділ дуже масштабні і характеризуються високим ступенем невизначеності й ризику. Коли науково-технічна інформація розроблена і поступає на ринок у якості товару (об'єкту інтелектуальної власності), виникають питання: хто купить цей товар та за яку ціну; чи будуть існувати у продавця такого товару конкуренти; чи будуть існувати у покупця такого товару конкуренти? В різних галузях сектору створення науково-технічної інформації у товарній формі ситуації з конкуренцією і ціноутворенням можуть розрізнятися, але самі умови виробництва роблять виробників науково-технічної інформації монополістами. Ціни такої інформації є монопольними, а сам підрозділ А є різновидом ринку монополістичної конкуренції.

Інакше функціонує підрозділ Б, де здійснюється виробництво товарів, які матеріалізують інформацію з документів – об'єктів інтелектуальної власності – у фізичну, предметну форму. У цьому підрозділі виробництво розгортає промисловий капітал, причому лише тоді, коли зрозуміло обсяг попиту і ємність відповідного ринку. Такий ринок теж є монопольним, конкретний різновид якого може бути як чистою монополією, так і олігополією або монополістичною конкуренцією.

Таким чином, дослідження високотехнологічного сектору сучасної економіки, з огляду на його структуру та зв'язки між його структурними частинами, а також на об'єкт продажу, дозволяє дійти висновку про його монополістичну природу.

#### *Література*

1. Щербак А. В. Високотехнологічне виробництво в Україні і Одеській області : стан та тенденції. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. 2015. № 1 (56). С. 276–280.
2. Жданова Л. Л. Високотехнологічний сектор світової економіки у глобальній конкуренції. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету* : зб. наук. праць. 2022. № 11-12 (300-301). С. 7–13.

УДК 330.34 : 339.92

**Звєряков Михайло Іванович**  
д. е. н., професор, член-кореспондент НАН України,  
завідувач кафедри загальної економічної теорії та економічної політики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## МОДЕЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

*JEL classification: F010; O100*

Ми всі є свідками завершення епохи пострадянського глобального світу. Ті процеси, які стали розвиватися в період пандемії COVID-19, отримали прискорений розвиток у зв'язку з військовими діями на території нашої держави.

Глобалізація проходила під впливом неоліберальних ідей. Однак процеси повної глобалізації не створили єдиного глобального простору. Країни, що розвивалися, змогли зберегти свою суб'єктність, скориставшись можливостями, які дала їм глобалізація. В самому процесі глобалізації були закладені протиріччя, які призвели до того, що почалися процеси локалізації. В країнах, які змогли виграти за рахунок глобалізації (Китай, Індія, Південна Корея, Бразилія, Філіппіни, Індонезія) створилися власні високотехнологічні сектори виробництва. У них темпи зростання виробництва доданої вартості стали найвищими у світі. Почали формуватися нові крупні гравці на глобальному ринку, де домінує «фабрика», а не «біржа», а згадані держави сприяли розвитку промислового, а не фінансового капіталу.

Все це свідчить про те, що сформувалися нові центри глобальної економіки, де домінує високотехнологічний промисловий капітал. У країнах старого ядра світ-господарської системи домінує неоліберальна модель. Але вона не змогла досягнути тієї ефективності, котру продемонструвала неокейнсіанська модель економіки в 50-70-ті рр. ХХ століття. Більш того, зараз виникають проблеми низьких темпів розвитку країн старого ядра світової глобальної системи. Та ситуація в економіці, яка демонструє низькі темпи економічного зростання, для відволікання уваги від пошуку причин таких явищ була названа «новою нормальністю» [1; 2, с. 240–256; 3, с. 318–324]. Але уповільнення темпів економічного зростання, зниження доходів широких верств населення, зростання майнової диференціації населення, уповільнення науково-технічного прогресу, посилення нестабільності на всіх ринках (сировинних енергетичних, продовольчих, фінансових) і ослаблення потенціалу регулювання економічних процесів з боку державних органів, свідчать про падіння ефективності існуючої моделі глобального ринку.

Ця модель не виконує свої завдання в тому вигляді як вона сформувалася у 80-90-ті роки ХХ ст. Але, незважаючи на те, що вона буксує, вона залишається пануючою моделлю в країнах старого ядра світової системи. Про це свідчить підтримка фінансового капіталу під час його криз протягом останніх 15 років. Саме туди спрямовуються самі масштабні грошові вливання. Звісно, що фінансовий капітал сам нічого не створює. Біржі та фінансові посередники лише розподіляють доходи, створені у реальній економіці. Між тим, цьому сектору, а не реальному, надається перша фінансова допомога. Чому так відбувається? Тому, що дотепер залишається проблема «перенагромадження» капіталу. У період виникнення цієї проблеми в 70-80-ті роки ХХ ст. фінансові біржі та ринки використовувалися як сфера отримання доходів від капіталів, які не інвестували в промислове виробництво. Але такий механізм руху капіталів у фінансову сферу із виробничої заради отримання високої норми прибутку неможливо використовувати безкінечно.

За рахунок операцій на фінансових ринках можливо лише відтермінувати період, коли виникає явище «перенагромадження капіталу», яке свідчить про те, що нові капітали, котрі інвестують у виробництво, не можуть бути застосовані з такою ж ефективністю, як і попередні. Це один із проявів дії закону тенденції норми прибутку до зниження.

Яким же чином неоліберальний капіталізм прагне вийти із цього протиріччя?

По-перше, поставити країни, які сформували нове ядро індустріального розвитку, в жорсткі умови існування, обмежуючи доступ до високих технологій і фундаментальних наукових досліджень.

По-друге, почати структурні зміни, які нададуть новий імпульс розвитку в економіках старого світу, що свідчить про становлення нового структурного циклу. Про ознаки становлення структурного циклу свідчать такі усталені явища, як: стрімкі зміни системи торгівлі через систему онлайн, що сприяє розбудові транспортно-логістичної структури як у світовому, так і в національному господарстві; орієнтація багатьох країн, зокрема Китаю, на насичення внутрішнього ринку; перехід до низьковуглецевої економіки. Такі зміни глобальної економіки дають шанс на реалізацію національних проєктів у названих напрямках.

Все це можна назвати зовнішнім проєктом утримання неоліберальної моделі.

Зрушення, що намітилися у бік локалізації виробництва в масштабах світової економіки, почалися після кризи 2008–2009 рр. і прискорилися під час пандемії. Зростання цін на сировину та інфляція пропозиції також порушують питання про розбудову економічних стратегій, орієнтованих на внутрішній попит. Крім того, специфічні особливості сучасного стану інноваційного процесу полягають у тому, що впровадження нових технологій може бути ефективним тоді, коли новатор має можливість контролювати собівартість продукції. Тому локалізація виробництва в окремих країнах обумовлена ефективністю використання нових технологій, а це викликає необхідність максимально продовжувати виробничі ланцюги доданої вартості. Збільшення частки локального виробництва як умова впровадження нових технологій стане трендом економічного розвитку для багатьох країн на найближчі десять років. Нам слід розуміти зміст цього нового структурного циклу і враховувати його під час розробки національної економічної моделі.

#### Література

1. *Модернізація економічної політики розвитку сфер діяльності та ринків* : у 4 ч. Київ : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2020. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/20024> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Геєць В. М., Гриценко А. А., Яременко О. Л. *Комплементарність інформаційно-цифрових і соціально-економічних перетворень як умова стабільного розвитку суспільства* : монографія. Київ : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2021. 399 с.
3. Гриценко А. А., Білорус О. Г., Єфименко Т. І. *Формування інституційної архітектури інформаційно-мережевої економіки* : колективна монографія. Київ : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2021. 735 с.

---

УДК 338.246.88

**Кіндзерський Юрій Вікторович**  
д. е. н., провідний науковий співробітник  
відділу інноваційної політики, економіки та організації високих технологій  
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (Україна)

## ПОВОЄННА ВІДБУДОВА УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПРОТИ НЕОЛІБЕРАЛЬНОГО МЕЙНСТРІМУ

**JEL classification:** O140; O320; O330; O380; H560

Перед Україною гостро стоїть проблема подолання суттєвого економічного і технологічного відставання від розвинених країн світу, зумовленого як недолугою економічною політикою, що проводилась у попередні десятиліття, так і катастрофічними втратами національного господарства через розв'язану війну російської федерації проти України [1; 2]. На урядовому рівні рецепти повоєнного відновлення економіки, як і у довоєнний період, не виходять за рамки неоліберального мейнстріму – повної дерегуляції господарських відносин та лібералізації ринків, виведення держави з економіки, приватизації залишків державного майна, включаючи освітні, наукові та медичні установи. Водночас, у вітчизняній науковій дискусії, з огляду на чималий світовий досвід розвитку успішних економік, все більше порушується питання про ключову роль держави у розбудові країни. У цьому зв'язку заслуговує на увагу концепція підприємницької держави («Entrepreneurial State»), що сформувалася в теорії і реалізувалася на практиці у найпередовіших країнах світу, на предмет встановлення можливостей її застосування для забезпечення відбудови України на якісно новій основі.

Концепція виходить із того, що ринок сам по собі неспроможний ефективно розподілити ресурси, коли виникає необхідність відійти від усталеного стану господарської системи та існуючої траєкторії розвитку, забезпечити швидке і динамічне формування нових сфер діяльності у відповідь на виклики, що постають перед суспільством, та його потреби [3]. Приймається, що ринок далеко не завжди розвивається оптимальною траєкторією з погляду соціальних результатів. Підприємницька держава відходить від пасивного спостереження за традиційними ринками і їх фіксації як таких, водночас активно ініціює створення нових, які змінюють структуру економіки, надає стимули приватному бізнесу входити на ці ринки слідом за собою [4]. Держава бере на себе функцію венчурного інвестора. Тоді як приватний венчурний капітал стає дедалі більш короткостроковим з очікуванням на отримання результату до 3-х років, держава здійснює довгострокові (15-20 років) інвестиції у появу нових, насамперед, проривних і революційних технологій і продуктів на усіх етапах інноваційного циклу. Державні банки розвитку і державні суверенні фонди отримують принципово нову опцію у інноваційному процесі – вони, беручи на себе частину ризиків, відходять від фінансової підтримки традиційних видів діяльності, водночас, усе більше переносять свою увагу на фінансову підтримку інноваційних процесів/проектів з довгим строком реалізації у нових сферах [5].

Держава приймає на себе усі надвисокі ризики втрат, що виникають за цих обставин і які не готовий самостійно нести приватний бізнес на початкових етапах, коли інновації ще не можуть приносити прибуток. Підприємницька держава, виступаючи венчурним інвестором, як і будь-який приватний венчурний інвестор, об'єктивно приречена на помилки і невдачі, які не варто сприймати як «провали» і неефективність держави, особливо враховуючи довгостроковий характер інвестицій. Приймаючи на себе роль венчурного інвестора, держава отримує підстави та право на винагороду за високо ризикові вкладення. Винагорода має компенсувати збитки від можливих невдач і формувати ресурси для нових вкладень. Для цього держава використовує портфельний підхід у здійсненні вкладень, входить у капітал компаній, бере участь у розпорядженні їх прибутком.

Підприємницька держава у виборі напрямів вкладання коштів відходить від вирішення вузьких технічних питань і мети отримання прибутку лише приватним власником, ставлячи перед собою, насамперед, широкі соціально-економічні цілі, на партнерській і горизонтальній мережевій основі залучає суспільство і бізнес до виявлення проблем і визначення напрямів трансформацій, системно формує для цього інституційне і регуляторне середовище. На практиці завдяки такій концепції у розвинених країнах впродовж останніх принаймні півстоліття було створено принципово нові напрями науково-технологічного розвитку (інформаційні, біо-, нанотехнології, нові ліки і т.п.), що заклали основу для формування вже приватного високотехнологічного бізнесу. У руслі цих напрямів закладається нова техніко-економічна парадигма розвитку, формуються підйоми для нового технологічного прориву і зміни структури передових економік світу.

Для структурної трансформації економіки України, її повоєнного відновлення та переведення на рейки інноваційного високотехнологічного розвитку досвід застосування концепції підприємницької держави є надзвичайно цінним і повчальним. Водночас він не може бути беззастережно застосований, оскільки економічні передумови в Україні відрізняються від умов у розвинених країнах. Перед Україною постає завдання забезпечити наздоганяючий розвиток і подолати технологічну відсталість і структурні деформації у виробництві, тоді як розвинені країни орієнтуються на технологічні прориви і створення принципово нових видів і сфер діяльності. Науково-дослідницька сфера в Україні, на відміну від розвинених країн, перебуває у глибокому кризовому занепаді і держава неспроможна забезпечити їй той рівень фінансового і кадрового забезпечення, який би дозволив отримати власні проривні технології, навіть за поодинокими вузькими напрямками.

За таких умов, зважаючи на серйозні фінансові обмеження, Україна може і повинна робити ставку, принаймні у найближчі десятиліття, переважно на технологічні запозичення із розвинених країн у ті сектора, які будуть пріоритетними для розвитку, подолання технологічної відсталості та структурних деформацій. На залучення чи придбання іноземних технологій, які вже працюють і показали свій потенціал у розвинених країнах, проте ще його не вичерпали і не застаріли, Україні знадобиться значно, багатократно менше ресурсів, ніж на розробку і впровадження власних нових. Запозичуючи технології, Україна паралельно може здійснювати розробку поліпшуваних інновацій на основі цих технологій, з подальшим накопиченням їх критичної маси і переходу у проривні. При виборі технологій, враховуючи досвід їх застосування у розвинених країнах, слід звертати увагу на їх соціальні та екологічні аспекти, на можливість створення нових робочих місць і розвитку міжгалузевих зв'язків, мінімізації збитків довкіллю. Ці аспекти можуть стати вихідним завданням для розробки зазначених поліпшуваних інновацій.

Формами забезпечення державою широких технологічних запозичень можуть стати, по-перше, організація і створення спільних підприємств із залученням провідних світових технологічних компаній, участь яких у капіталі підприємств дозволить отримати від них відповідні технології і ринки збуту. По-друге, це придбання за державний кошт іноземних ліцензій на виробництво відповідної високотехнологічної продукції вітчизняними компаніями з подальшою участю держави у їх капіталі у розмірі не меншому принаймні суми коштів, витрачених нею на придбання ліцензій. В обох випадках розмір частки держави у капіталі підприємств повинен дозволяти їй впливати на управління підприємствами на стратегічному рівні та брати участь у розподілі прибутку. Держава, формуючи пул/портфель таких компаній із своєю часткою у власності та в пріоритетних секторах виробництва, створить підґрунтя для його відповідного переструктурування, локалізації всередині країни, розвитку широких міжгалузевих зв'язків і суміжних виробництв, подолання технологічної відсталості.

Інструменти для наздоганяючого розвитку, на який має орієнтуватися Україна, дещо відмінні від інструментів для технологічного прориву, які застосовують розвинені країни. Якщо через технологічний прорив розвинені країни створюють нові ринки, на яких для них немає відчутних потенційних конкурентів ззовні, то Україна, запозичуючи технології і створюючи на їх основі власні виробництва, об'єктивно вимушена орієнтуватися на існуючі ринки, – і внутрішній, і зовнішні, їх еміність і потенціал попиту, а також на існуючих конкурентів, які пропонують аналогічну продукцію. Тому на початкових етапах держава в Україні, поряд із запозиченням технологій і створенням за своєю участю компаній, має вдаватися до інструментів тимчасового захисту власного внутрішнього ринку і формування додаткового попиту на ньому у тих секторах, які вона планує розвинути.

#### Література

1. Кіндзерський Ю. Індустріальна дивергенція України з ЄС та проблеми її подолання. *Економіка та держава*. 2021. № 6. С. 9–18. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.6.9>.
2. *Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України* : наукова доповідь / В. М. Геєць та ін. Київ : ДУ «Ін-т екон. та прогнозування НАН України», 2022. 304 с.
3. Mazzucato M. *The Entrepreneurial State. Debunking Public vs. Private Sector Myths*. London : Anthem Press, 2013. 202 p.
4. Mazzucato M. Innovation Systems : From Fixing Market Failures to Creating Markets. *Intereconomics*. 2015. No. 3. Pp. 120–125.
5. Mazzucato M., Semieniuk G. Public financing of innovation: new questions. *Oxford Review of Economic Policy*. 2017. Vol. 33. No. 1. Pp. 24–48.

---

УДК 330.8+330.341.424(043.2)

**Луньова Ольга Костянтинівна**  
к. і. н., доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)  
**Поліщук Володимир Олегович**  
аспірант кафедри загальної економічної теорії та економічної політики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

**JEL classification:** B130; B200; N130; N230; N240

Початком масової первинної індустріалізації (першої промислової революції) можна вважати 1781 р., коли Р. Аркрайт почав в Англії будівництво першої у світі прядильної фабрики, де водяні колеса крутили приводи станків, а праця була детально розподілена між робітниками. Піонером першої з революцій вважається Англія. Сутність первинної індустріалізації – перехід від ремісничого і мануфактурного до промислового виробництва, накопичення приватних засобів виробництва для збільшення розширеної вартості на основі зростання чисельності найманих працівників за рахунок обезземелення селян і розорення ремісників, залучення до господарського обороту нових природних ресурсів і джерел енергії. Перша промислова революція відбулася в XVIII-XIX ст., де ключовими

передумовами можна називати аграрний переворот, який призвів до вивільнення дешевої робочої сили, та механізацію ручної праці, яка у 10–20 разів збільшила продуктивність [1].

Аграрний переворот відбувся у Великій Британії у XVI столітті, під час якого землевласники привласнювали громадські угіддя, щоб розводити більше овець. Селян витіснили з дрібних господарств, земля їх більше «не годувала». Вони ставали дешевою робочою силою та йшли працювати на фабрики, де переважала ручна праця. Механізація на мануфактурах почалася в 1733 році, коли Джон Кей створив «човник, що літає». З того моменту на ткацькому верстаті стала працювати одна людина замість двох. Продуктивність праці зросла вдвічі, але не вистачало пряжі. Процес прядіння також треба було вдосконалити [2].

До часу першої промислової революції відносяться відкриття та винаходи у різних галузях: ткацькі та прядильні верстати в легкій промисловості, токарні та фрезерні верстати в металургії, сільськогосподарські машини. Характерними рисами першої промислової революції стали будівництво механізованих заводів і фабрик, встановлення капіталізму та прискорення переселення людей із сіл до міста.

Перша промислова революція плавно перетекла до другої, яка почалася в 1870 році й тривала до 1914 року, тобто початку Першої світової війни. Її передумовами стали наростаючі успіхи у фізиці та хімії та прагнення впровадити наукові досягнення у виробництво. Майкл Фарадей відкрив у 1831 році електромагнітну індукцію. Його винахід електромагнітних роторних пристроїв став основою для впровадження електрики у технології [3].

Електрифікація та виробництво бесемерівської сталі послужили пусковим майданчиком для вдосконалення технологій. Ключовими інноваціями стали використання конвеєра в потоково-масовому виробництві та випуск.

Період другої промислової революції характеризується будівництвом залізниць та інших транспортних мереж, використанням телеграфу, стрімким зростанням промисловості, витісненням гужового транспорту машинами. Виникли нові галузі: електроенергетика, нафтохімічна промисловість, автомобілебудування, виробництво сталі.

У другій половині XX ст. розвинені держави вважали за краще доручити країнам, що розвиваються, виробництво промислової продукції, виробляючи операції у завершальній стадії виробництва, знімаючи «вершки», тобто, отримуючи від цього найбільший зиск. Таким чином, вирішувалося питання про виведення із розвинених країн брудних екологічних виробництв та важких у фізичному плані та небезпечних виробництв. Конвеєрна революція породила в США на початку XX століття масове виробництво автомобілів та іншої техніки [4].

Вважаючи себе вільними від клопоту світового промислового виробництва, розвинені країни зосередилися на завершальних етапах одержання продукції, проблемах логістики, управління, фінансових питаннях, запровадження досягнень науково-технічного прогресу (НТП) в економіку. Показники розвитку держави почали пов'язувати з питомою вагою зайнятих у сфері обслуговування, а не виробництва. Загальновизнаною стала думка про те, що в цих умовах саме обслуговуюча місія є головною за умов сучасного НТП.

Третя промислова революція (науково-технічна) розпочалася у 1960-ті роки та характеризувалася автоматизацією виробництва. Передумовою її стало застосування ядерної енергії у промисловості та необхідність переміщати радіоактивні матеріали без участі людини. Надалі розвинені країни стали стикатися з новими проблемами, що виявилися в їхній залежності від постачальників сировини, її кількості та якості. Неможливість постачання продукції відповідного рівня виробництва створювала серйозні економічні проблеми. Крім того, виявилось, що виникли нові технології, що дозволяли отримувати продукцію важкої промисловості та в розвинених країнах на прийнятному для них рівні у плані екології та безпеки виробництва.

Нова індустріалізація принципово відрізняється від первинної за своїм змістом (заміна машин чотириланковими автоматизованими комплексами, що включають поряд з машинами комп'ютерні скануючі та керуючі програмні пристрої). Ці пристрої існують у вигляді робототехнічних комплексів та 3D-принтерів, що дозволяють працівникові самому розробляти або купувати комп'ютерні програми і без застосування найманої праці випускати наукомістку продукцію відповідно до специфічних запитів клієнтів. Руйнується монополія капіталістів на засоби виробництва: відтепер вони можуть належати індивідуальним підприємцям, що означає перетворення приватної власності на особисту.

Із розпочатою у XXI ст. загальною комп'ютеризацією, серед громадськості, у політичних і навіть наукових колах, поширилася думка, що головним напрямом НТП у світі стала саме «інформаційна революція». Саме в цей час виникло розуміння необхідності здійснення нової

індустріалізації у найрозвиненіших країнах світу. Під цим явищем розумівся перехід до виробництва товарів важкої промисловості: металургії, машинобудування, хімічної та будівельної галузей, енергетики на новій техніко-технологічній базі, в умовах енергозберігаючих та екологічно чистих та безвідходних технологій із застосуванням наукомісткої комп'ютерної техніки.

Розгортання четвертої промислової революції відбувається у теперішньому часі, а її причиною стало поширення Інтернету. Розширення мережі Інтернету, мобільного зв'язку та телекомунікацій зробило наприкінці ХХ століття машинне виробництво глобальним, що залучило до орбіти індустріалізації все населення планети. «Всесвітня павутина» змінила наше життя, зробила стрибок у сфері ЗМІ та розваг, але спочатку не призвела до прориву в промисловості. Сучасна промислова революція проявляється у наростаючому симбіозі промислових та технологічних інновацій. 3D друк та роботи можуть стати руйнівними технологіями нашого часу. Для цього їм не вистачає лише масового поширення.

Четверта промислова революція полягає не у підвищенні продуктивності, а в продуктивності, гнучкості та кастомізації. Фабрики стануть багатопрофільними та перемістяться ближче до споживача. Складування товарів, міжнародні перевезення зникнуть через непотрібність. Промисловість розвиватиметься на внутрішньому ринку, що надасть можливості збільшити кількість робочих місць. З'явиться потреба у таких фахівцях, як координатор роботизованих команд, менеджер цифрових пропозицій, предиктивний аналітик мережі поставок та ін. Виробництво більше не орієнтуватиметься на масового споживача, а залежатиме від переважних потреб кожної конкретної людини.

#### *Література*

1. Шаравара О. О. Клаус Шваб «Четверта промислова революція»: світоглядні настанови. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Вип. 15. С. 156–158. URL: <http://surl.li/evxes> (дата звернення: 06.03.2023).
2. Задоя А. Нова індустріалізація в стратегії випереджаючого переслідування. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2012. Вип. 27. С. 21–29. URL: <http://surl.li/exbsr> (дата звернення: 06.03.2023).
3. Збараська Л. О. Неоіндустріалізація в Україні : концепт національної моделі. *Економіка промисловості*. 2016. № 3. С. 5–32. URL: <http://surl.li/exscr> (дата звернення: 08.03.2023).
4. Решетило В. П., Островський І. А. Неоіндустріалізація та її вплив на розвиток вітчизняної та міжнародної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 18. Ч. 3. С. 21–25. URL: <http://surl.li/exjfc> (дата звернення: 09.03.2023).

---

УДК 35.078.42

**Макуха Сергій Миколайович**

*к. е. н., доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **ОСОБЛИВОСТІ РІШЕНЬ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ**

***JEL classification: M100***

Становлення державності в Україні вимагає якісного удосконалення системи публічного управління та адміністрування. А результативність роботи системи публічного управління визначається її здатністю своєчасно розробляти, приймати та реалізовувати якісні державно-управлінські рішення. Розробка та прийняття управлінських рішень здійснюється у багатьох сферах людської діяльності, що об'єднує зміст терміну «прийняття управлінського рішення» та алгоритм дії при його формуванні. Водночас, кожна сфера діяльності визначає власні особливості та умови прийняття управлінських рішень. Оскільки прийняті рішення в публічному управлінні стосуються інших людей і в багатьох випадках організації в цілому, розуміння природи і суті цього процесу дуже важливо для досягнення успіху в галузі управління. В публічному управлінні метою управлінського рішення, як і в будь-якій сфері діяльності, є забезпечення регулюючого впливу на об'єкт управління задля досягнення мети організації чи установи. Саме через те, що від якості управлінських рішень залежить досягнення мети діяльності організації чи установи, їх формування та вибір повинні відбуватися на основі наукового підходу [1].

Проблеми, що пов'язані з процесом розробки і прийняття управлінських рішень у сфері публічного управління та адміністрування розкриваються в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних авторів. Так, питанням, пов'язаним з процесом розробки і прийняття управлінських рішень у сфері публічного управління, присвячено праці таких науковців, як: В. Бакуменко, В. Баштанник, Н. Драгомирецька, Ю. Кальниш, Т. Лозинська, В. Тимцуник, Ю. Ковбасюк, О. Ніколюк, Ю. Сурмін, Ф. Томпсон, М. Снітчук, В. Чиркин, М. Білинська та ін. Водночас, потребують деталізації та уточнення питання особливості прийняття рішень саме у сфері публічного управління.

В науковій літературі виділяють різні трактування сутності категорії «управлінське рішення» у сфері публічного управління та адміністрування. Визначається, що управлінське рішення в системі публічного управління – це результат конкретної управлінської діяльності фахівців. Прийняття рішень є основою публічного управління [2]. Управлінське рішення в системі публічного управління є цілеспрямованим і обґрунтованим публічними органами впливом на суспільство, який виявляє владні інтереси держави, має офіційно виражений характер і форму, відображається та закріплюється державними нормативно-правовими документами, прийнятими органами публічної влади або посадовими особами в межах отриманих повноважень [3]. Також управлінські рішення (державні рішення) розуміють як всі управлінські рішення, які приймаються вищими та центральними органами державної влади з метою визначення та реалізації державних цілей, стратегій їх досягнення, основних функцій державної політики, а також вирішення питань державного рівня [4, с. 131]. Управлінське рішення це вид діяльності суб'єкта управління, що формується на принципі синергетики, яка містить сучасні моделі, ґрунтується на факторах і функціях управління з урахуванням управлінського циклу відповідно до діяльності об'єкта управління [5, с. 6]. Існують й інші трактування змісту поняття рішень у сфері публічного управління.

При всій розбіжності розуміння змісту управлінських рішень в публічній сфері усі автори погоджуються з їх особливою значущістю та умовами і характером впливу на стан справ у суспільному та економічному розвитку. Рішення в публічному адмініструванні – це важливе управлінське рішення, що приймається в органах державної влади. Такі рішення є основою управлінської діяльності й спрямовані на визначення та реалізацію державних цілей, планів, програм, стратегій, політики з метою забезпечення максимально повного виконання державою своїх функцій і вирішення інших проблем державного рівня. Процес управління суспільним розвитком в публічній сфері неможливий без прийняття ефективних управлінських рішень, тому що прийняття рішень є основою управлінської діяльності. Рішення можуть ухвалюватися в різних умовах, які у свою чергу, здійснюють вплив на основні параметри їх прийняття (час на розробку, прийняття та реалізацію; рівень складності; ступінь відповідальності; наявність альтернатив; масштабність та ін.). Такі умови, у свою чергу, визначають якість та дієвість рішень у публічній сфері.

Процес розробки управлінського рішення у публічній сфері передбачає проходження певних етапів та дотримання відповідних процедур і послідовності. Спочатку безпосередньо розробниками, або із залученням відповідних фахівців за допомогою спеціальних експертних процедур здійснюється аналіз і обґрунтування альтернатив рішень. У подальшому доцільно розробити сценарії розвитку ситуації. За потреби здійснюється експертне оцінювання основних варіантів управлінських впливів. Після цього визначаються етап ухвалення управлінського рішення, його юридичного оформлення (підписання наказів, розпоряджень, проходження процедури голосування, тощо) та етап реалізації управлінського рішення.

Розглядаючи прийняття рішень як процес, науковці виділяють наступні основні етапи [1]:

- наявність ситуації, яка потребує вирішення, збір та аналіз інформації щодо нагальної проблеми;
- виявлення та оцінювання альтернатив, закладених у розроблених методах менеджменту;
- прийняття управлінського рішення (узаконення альтернативи);
- реалізація управлінського рішення та оцінювання результатів;
- контроль за виконанням рішення, що дозволяє виявити відхилення та встановити зворотний зв'язок між керуючою та керованою підсистемами.

Отже, прийняття управлінських рішень в публічному управлінні це складний і важливий процес, від якого залежить ефективність діяльності органів влади в цілому. Враховуючи усе зазначене, можна виділити наступний алгоритм дії щодо прийняття та реалізації рішень в публічному управлінні:

- усвідомлення проблеми, що виникла, її масштабів та значущості;
- аналіз ситуації та умов прийняття рішення, розрахунок часу на його розробку і реалізацію;



- формулювання мети, кінцевих результатів та визначення альтернатив управлінського впливу;
- розробка та прийняття рішення, його юридичне оформлення і організація матеріального (фінансового) забезпечення;
- доведення рішення до виконавців та організація його виконання;
- контроль за виконанням рішення;
- оцінка результатів реалізації управлінського рішення.

Таким чином, особливість рішень в системі публічного управління визначається тим, що вони більш масштабні, різноманітні, спрямовані на вирішення загальносуспільних проблем, приймаються в умовах монопольного права регулювання правових відносин, можливості застосувати примус, а також приймаються у політизованому середовищі. Усе зазначене накладає свій особливий відбиток та додатково ускладнює процес прийняття рішення у сфері публічного управління та адміністрування, вимагає особливої відповідальності суб'єктів їх розробки та прийняття через велике соціальне значення.

#### *Література*

1. Брюшкова Н. О., Ніколюк О. В., Удовиця О. Ф. Особливості прийняття управлінських рішень в публічному управлінні. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2020. № 3. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.3.39.
2. Яремко І. І. Особливості прийняття та реалізації управлінських рішень в системі публічного управління. *Грааль науки*. 2021. № 7. URL: <http://surl.li/fbko1> (дата звернення: 11.03.2023).
3. Лобунець В. І. Особливості прийняття управлінського рішення в публічному адмініструванні. *Аграрна освіта та наука : досягнення, роль, фактори росту. Стратегічні пріоритети розвитку економіки, фінансів, обліку, підприємництва та торгівлі, публічного управління в Україні та світі* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (31 жовтня 2019 р.). Біла Церква : Білоцерківський НАУ, 2019. С. 75–77. URL: <http://surl.li/fkzxn> (дата звернення: 12.03.2023).
4. Бугайчук К. Л. Поняття, ознаки та класифікація управлінських рішень, що приймаються в процесі публічного адміністрування в органах національної поліції України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1. Т. 1. С. 130–136.
5. Адамовська В. С., Краснова Г. М. Управлінські рішення в умовах публічного управління та адміністрування. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2018. Вип. 7. С. 5–9.

---

УДК: 336.747

*Мельник Олексій Михайлович*  
д. е. н., професор кафедри економічної теорії,  
Київський національний економічний університет  
ім. Вадима Гетьмана (Україна)

### **НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГРОШОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ**

*JEL classification: G100; G150*

У нинішніх умовах потрібно чітко розуміти той факт, що вся сучасна економіка не тільки швидко глобалізується, але й цифровізується. А це створює певну зовнішню рамку, у якій і розвиваються грошові відносини і до якої вони пристосовуються, породжуючи нові явища. Проте, тут варто відзначити, що ці явища ще не мають однозначної суспільної оцінки, а тому вивчення їх природи та визначення місця у системі грошових відносин є достатньо актуальною задачею.

Гроші як особливий товар, що виступає загальним еквівалентом вартості / цінності всіх інших товарів, пройшли довгий шлях і приймали різні форми. Однак, процес їхньої еволюції ще не закінчився, а тому вони зазнають низки трансформацій. Але, перш ніж почати говорити про ці трансформації, треба сказати кілька слів про найважливіші характеристики сучасних грошей.

Можна говорити про те, що сучасні гроші є *неповноцінними грошми*, тобто такими, для яких витрати на виготовлення їх матеріальної основи чи їх матеріального носія є значно меншими, ніж той номінальний знак вартості, що на них позначений. Однією з причин такого становища стала необхідність полегшення, спрощення та зменшення витратності проведення платежів в економіці.

Крім того, сучасні гроші є також і *кредитними грошми*, тобто вони є борговими зобов'язаннями певних суб'єктів економіки. Проте, їхня кредитна природа не пов'язана із забезпеченням їх емісії золотом. Тобто сучасні гроші, крім того що вони є кредитними, ще *не є обмінними на золото* за фіксованим курсом.

Також важливою характеристикою сучасних грошей є ще і той факт, що офіційно емітувати грошові знаки у сучасних умовах має виключне право держава (в особі її центрального банку). Тобто, сучасні гроші є державними, тому їх ще називають *фіатними* (від лат. fiat – декрет, наказ) [1, с. 28–29]. За цих обставин, основою для використання таких грошей є, з одного боку, державний примус, а з іншого – довіра до держави. Суспільна довіра до таких грошей (як ще одна їх важлива риса) зумовила появу ще одної їх назви – *фідучіарні* (від лат. fiducia – довіра) гроші [2].

Варто зазначити, що національна приналежність грошових знаків стала основою для їх поділу на національні гроші та валюту. Так, першими є ті гроші, що знаходяться в обігу тієї чи іншої країни та є в цій країні офіційним і загальноприйнятим засобом проведення платежів. А валютою стали ті національні грошові знаки, які випущені в обіг певними державами, але перебувають за межами національних кордонів.

Для подальшої характеристики сучасних грошових відносин варто звернути увагу на елементи грошової маси. В ній виділяються готівкові та безготівкові гроші. І ті, й інші мають офіційний статус та обов'язкові до прийому на всій території певної країни. Відмінність між ними полягає у тому, що готівка матеріальна, а безготівкові гроші мають вигляд записів на банківських рахунках, звідки вони і перераховуються на інші банківські рахунки при проведенні платежів. Безготівкові гроші, хоча і випускаються суб'єктами банківської системи, але за чітко визначеними правилами, які встановлює саме держава. Вони номіновані у офіційній національній грошовій одиниці, що теж характеризує їх нерозривний зв'язок із традиційними фіатними чи національно-державними грошми. Саме це дає підстави для такої характеристики безготівкових грошей як елементу регульованих державою фіатних грошей, що функціонують у загальній фінансовій системі держави у межах окремої платіжної (банківської) підсистеми.

А тепер можна перейти до характеристик новітніх тенденцій у сфері грошових відносин. І почнемо їх розгляд саме з появи *електронних грошей*. Наразі можна стверджувати, що до понятійного визначення електронних грошей існує кілька різних підходів. Так, М. Дученко, Ю. Єрешко, О. Шевчук зазначають, що електронні гроші «являють собою умовну назву фінансових коштів, які використовує їх власник на основі електронної системи банківських послуг. Вони приводяться у рух завдяки запровадженню у сфері розрахункових операцій комп'ютерів і сучасних систем зв'язку. Носієм електронних грошей слугують пластикові картки» [3, с. 14]. Це визначення свідчить про те, що електронні гроші, з одного боку (оскільки вони виражені у національній грошовій одиниці та є елементом національної системи розрахунків), є проявом традиційних фіатних грошей. Але, з іншого боку, вони перетворилися на цифровий формат цих фіатних грошей, оскільки стали наслідком запровадження у сфері розрахункових операцій комп'ютерів і сучасних систем зв'язку. Тобто електронні гроші включені до державної фінансової системи на правах окремої платіжної підсистеми.

Крім того, нині, характеризуючи зміни системи українських грошових відносин, не можна не відзначити того факту, що 01.08.2022 р. почав діяти Закон України «Про платіжні послуги». Важлива відмінність цього закону від попереднього в частині, що стосується електронних грошей, полягає у тому, що у новому законі порушена банківська монополія на емісію та обіг електронних грошей. Тобто там зафіксовано, що емітентами електронних грошей в Україні можуть бути не тільки банківські установи. Зокрема, стаття 57 цього закону розширює список емітентів електронних грошей, включаючи до їх переліку також і таких суб'єктів як: «філії іноземних платіжних установ; установи електронних грошей; оператори поштового зв'язку; органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [4]. Також тут важливо відзначити, що для виконання платіжних операцій з електронними грошима їх емітенти мають право відкривати користувачам не тільки традиційні банківські рахунки, але й електронні гаманці.

Ще одною важливою тенденцією у розвитку грошових відносин наразі стала поява грошей, конкурентних до фіатних. Процес зростання глобального фінансового стеження у межах діючої глобальної фінансової системи викликав у суспільстві бажання вийти з під цього контролю. Саме тому, користувачі платіжних послуг почали активно використовувати децентралізовані системи розрахунків, що базуються на новітніх технологіях і застосовують не звичні фіатні гроші, а *приватні валюти*, які теж існують у цифровому форматі на безмежних просторах Інтернету. Частіше за все такі гроші випускаються не державами, а приватними компаніями чи навіть групами неідентифікованих

осіб. Проте, у даному випадку, ми будемо говорити лише про ту частину феномену приватних валют, яка пов'язана виключно з Інтернетом і визначається його функціонуванням. По суті, такі приватні гроші в умовах цифровізації перетворюються на ще один різновид грошей (цифрових грошей), який правильно було б назвати *віртуальними*, на відміну від електронних, які є продовженням саме фіатних грошей. У схемах функціонування віртуальних грошей офіційна національна грошова одиниця змінюється на деяку іншу. Ці схеми також покладаються на певний її обмінний курс, який може коливатися, оскільки цінність віртуальних грошей зазвичай базується на їх власному попиті та пропозиції, а це остаточно розриває їх зв'язок із традиційними фіатними грошми. Отже, віртуальні гроші (точніше валюти) виступають, з одного боку, підвидом приватних (нерегульованих державою) грошей, а з іншого – їх цифровим форматом.

Крім того, варто звернути увагу також і на криптовалюту. Саме вони стали за останні роки найбільш розповсюдженим різновидом віртуальних валют. Спеціальна група ЄЦБ з криптоактивів визначила криптовалюту у якості нового типу активів, записаних у цифровому форматі, існування якого уможливлено за рахунок використання криптографічного захисту [5].

Проте, цей актив не є фінансовим зобов'язанням будь-якої ідентифікованої особи. Тобто найсуттєвішою відмінністю криптовалют від інших різновидів віртуальних валют є те, що за останніми стоїть конкретна приватна особа, котра прийняла на себе відповідні зобов'язання у зв'язку із випуском відповідних платіжних засобів і несе відповідальність за їх виконання. За криптовалютою ж (у сенсі чіткості зобов'язань та відповідальності) ніхто не стоїть. З цього погляду криптовалюти можна назвати *класичними фідучіарними*, але не *кредитними грошми*, хоча інші різновиди віртуальних валют можна віднести саме до категорії кредитних грошей. У сенсі свого випуску та функціонування криптовалюти близькі до початкової форми грошей (*грошей продуктових*), які після своєї емісії повністю втрачали зв'язок зі своїм емітентом та не підлягали погашенню їх емітентом за номінальною вартістю. Проте, назвати криптовалюту класичними продуктовими грошми теж не можна, бо вона не має жодного не тільки боргового, але й матеріального забезпечення.

#### *Література*

1. Wray L. From the State Theory of Money to Modern Money Theory : An Alternative to Economic Orthodoxy. *Levy Economics Institute Working Paper*. 2014. No. 792. Pp. 1–35.
2. Колесніченко В. Ф. *Гроші та кредит* : навч. посіб. Харків : Вид. ХНЕУ. 2008. 370 с.
3. *Гроші та кредит* : конспект лекцій / Уклад. : М. М. Дученко, Ю. О. Єрешко, О. А. Шевчук. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 108 с.
4. *Про платіжні послуги* : Закон України № 1591-IX від 30.06.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення: 20.03.2023).
5. *Cryptoassets – Trends and Implications* : website. URL: [https://www.ecb.europa.eu/paym/intro/mip-online/2019/html/1906\\_crypto\\_assets.en.html](https://www.ecb.europa.eu/paym/intro/mip-online/2019/html/1906_crypto_assets.en.html) (access date: 21.03.2023).

УДК 330.341:339.94

**Патлатой Олександр Євгенович**  
к. е. н., доцент, докторант кафедри  
загальної економічної теорії та економічної політики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ УЧАСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГАХ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

**JEL classification:** F150; O100

Ефективна інтеграція галузей економіки України у глобальні ланцюги доданої вартості (ГЛДВ) залишається актуальним завданням, особливо у контексті повоєнного відновлення та відбудови нашої держави. Об'єктивними причинами, що обумовлюють неминучість інтенсифікації участі економіки України у глобальних, зокрема, європейських ланцюгах доданої вартості, а також необхідність підвищення якості такої участі є:

– Значна відкритість економіки України.

– Нові зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні реалії. Останніми роками частка зовнішньої торгівлі з країнами ЄС у торговельному балансі України неухильно зростала. Скасування ввізних мит до ЄС і логістичні труднощі в умовах блокади морських портів призвели до переорієнтації вітчизняних експортерів переважно на європейські ринки. Важливим моментом є й отримання Україною офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС, що відкриває доступ до низки фондів, за рахунок чого може бути здійснена широка модернізація економіки України.

– Необхідність виправлення системних помилок у структурній, промисловій, зовнішньоторговельній, інноваційно-інвестиційній політиці України, які ще до початку повномасштабної війни перетворили Україну на країну з нижчим за середній доходом, котра спеціалізується на виробництві та експорті відносно низькотехнологічних товарів.

– Із вказаного вище випливає необхідність забезпечення повоєнного економічного зростання, що має ґрунтуватися передусім на експортоорієнтованій моделі. Це обумовлено, зокрема, звуженням внутрішнього ринку (в умовах скорочення населення та падіння реальних доходів), а також обмеженими можливостями для самостійного вибору політики імпортозаміщення в процесі поглиблення інтеграції до внутрішнього ринку ЄС.

Таким чином, у сучасній економіці процес інтернаціоналізації виробництва через ГЛДВ проявляється у тому, що предмети праці перетинають державні кордони один і більше разів перед їх остаточним складанням у вигляді кінцевого продукту та подальшим експортом, у результаті чого, різні частки вартості кінцевого товару створюється у різних країнах, а, подекуди, й регіонах світу. Змістом цього процесу є поглиблення світогосподарського поділу праці через спеціалізацію окремих національних економік уже не на певних товарах та послугах, а на деяких, подекуди доволі вузьких, ланках виробничого процесу.

Основною мірою участі кожної національної економіки чи окремої галузі у ГЛДВ є два показники:

– Закордонна додана вартість або у відносному вимірі – її частка у валовому експорті / валовій доданій вартості, тобто частка імпорту в експорті певної країни чи галузі (Foreign value-added, FVA), або зворотні зв'язки (Backward Participation, BWD);

– Проміжні товари, спрямовані до імпортера, який в подальшому використовує їх для реекспорту у треті країни, або у відносному вимірі – частка цієї вартості у валовому експорті / валовій доданій вартості ((DVX, або форвардна участь (Forward Participation, FWD)) [1].

Станом на 2020 р., 40,7% міжнародної торгівлі України припадали на глобальні ланцюги доданої вартості, що є меншим порівняно з показником 2018 р. – 45,3% [2]. Існують й інші оцінки: зокрема, база даних EORA UNCTAD свідчить, що 55% валового експорту України у 2018 р. було реалізовано через ГЛДВ [3]. У 2020 р. у галузі сільського, лісового та рибного господарства 32,7% міжнародної торгівлі здійснювалося через ГЛДВ, у енергетичній галузі, сфері послуг, обробній та видобувній промисловості – 40%, 37,1%, 47,1%, 53,8% відповідно.

Станом на початок 2022 р. компанії з України брали участь у глобальних та регіональних ланцюгах доданої вартості не лише як експортери сільськогосподарської сировини та металургійних напівфабрикатів, але й як постачальники неону для мікроелектроніки, дротів запалювання для автомобілебудування, осей та коліс для залізничних вагонів, як підрядники досить широкого спектру послуг, зокрема, у галузі ІТ.

При цьому характер інтеграції економіки України до світогосподарського поділу праці в останні роки також виявився неоптимальним. Так, у 2020 р. 40% товарного експорту України припадало на проміжні товари, 36,3% – на сировину, і лише 22,7% експорту складала кінцеві продукти: споживчі товари та капітальні блага [4].

Іншим показником якості інтеграції економіки або галузі до глобальних ланцюгів доданої вартості є індекс позиції у ГЛДВ (*GVC position*), що розраховується за такою формулою:

$$GVC\ position = \ln\left(1 + \frac{DVX}{\text{Валовий експорт}}\right) - \ln\left(1 + \frac{FVA}{\text{Валовий експорт}}\right), \quad (1)$$

Діапазон значень: [-1; 1]

- Де позиція у ГЛДВ > 0 – «висхідна» (*upstream position*);
- Позиція у ГЛДВ < 0 – «низхідна» (*downstream position*) [1].

Серед дослідників не існує одностайної думки щодо впливу позиції у ГЛДВ на економічний розвиток. Так, низхідна позиція (тобто переважання зворотних зв'язків над форвардними), зокрема, мала б сприяти навчанню в іноземних компаній та дифузії закордонних технологій. Однак, на практиці, численні дослідження вказують на:

- негативний вплив інтенсивної зворотної участі у ГЛДВ на економічне зростання, особливо для малих економік, її зворотну кореляцію з рівнем інноваційності економіки [5, с. 533–556],
- позитивний кореляційний зв'язок між «низхідною» позицією в ГЛДВ і негативним сальдо поточного рахунку платіжного балансу [6, с. 65–86].

Крім того, з поглибленням автоматизації і підвищенням технічної складності виробництва, галузі з «низхідною» позицією в ГЛДВ стають ще більш капіталомісткими та менш трудомісткими, концентруючись передусім довкола складання імпортних компонентів кінцевої продукції, що посилює тенденцію до відпливу внутрішньої доданої вартості за кордон. Також існують обґрунтовані сумніви щодо можливості широкої дифузії знань та умінь через такий спосіб участі у ГЛДВ.

Наявні дані свідчать, що потужні економіки, що мають власний технологічний базис, характеризує активна, висхідна позиція у ГЛДВ. Так, цей показник склав 0,506 для США, 0,317 – для Японії, 0,073 – для Китаю (за останнє десятиліття позиція цієї країни змінилася з низхідної до висхідної, що стало результатом ефективної промислової та інноваційної політики), 0,027 – для Німеччини. Економіка України загалом займає у ГЛДВ помірковано низьку позицію у -0,122, яка, однак, є вищою порівняно з іншими країнами Центральної Європи та Балтії, що стали членами Євросоюзу. Це пояснюється доволі обмеженою присутністю іноземного капіталу в Україні, який натомість широко освоїв низку країн на захід від України та перетворив їх на складальні хаби великих корпорацій, де збираються кінцеві товари у галузі автомобілебудування, електроніки, машинобудування тощо.

Статистика участі галузей економіки України у ГЛДВ (за винятком будівництва) демонструє наступні тенденції (рис. 1). Єдиною групою секторів, яка стабільно утримує висхідну позицію у ГЛДВ, є галузі видобувної промисловості, що не є дивиною з огляду на активне залучення її продукції компаніями з інших країн для виробництва кінцевих продуктів і подальшого експорту. Така ж ситуація мала б скластися і з сільським господарством, однак ми бачимо, що ця галузь у 2003 р. і надалі перейшла від висхідної до низхідної позиції у ГЛДВ. Такий феномен можна пояснити занепадом вітчизняного машинобудування, а, отже, необхідністю широкого імпорту сільськогосподарської техніки, а також добрив, насіння та інших засобів сільськогосподарського виробництва. Позиція обробної промисловості станом на 2020 р. була дещо вищою, порівняно з аграрним сектором, передусім за рахунок присутності в ній напівфабрикатів металургійного виробництва. Важкі наслідки війни для української металургії, очевидно, спричинять подальше зниження індексу позиції галузей обробної промисловості.

Отже, галузі економіки України на сьогодні доволі активно інтегровані до ГЛДВ, однак якість такої участі залишається невисокою. Неминучим результатом процесу Європейської інтеграції України стане подальша інтенсифікація участі економіки України у глобальних та регіональних

(європейських) ланцюгах доданої вартості, однак це, ймовірно, не забезпечить автоматичний апгрейд національної економіки в ГЛДВ.

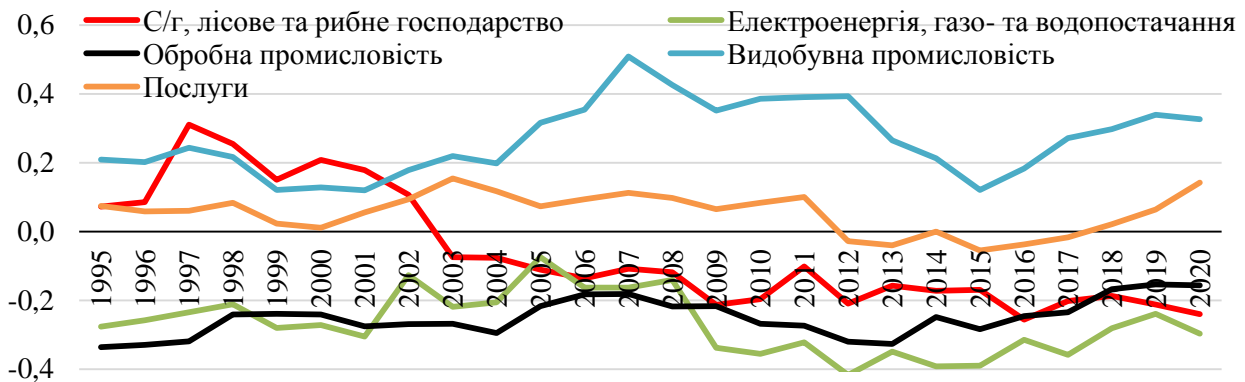


Рис. 1. Індекс позиції галузей експорту України у ГЛДВ (за винятком будівництва), 1995–2020 рр.  
Джерело: розраховано за даними [2]

Для підвищення якості участі національної економіки, окремих галузей і компаній у ГЛДВ (GVC upgrade) розроблено низку рекомендацій, більшість з яких стосується вдосконалення інноваційної політики держави та інноваційного менеджменту на рівні компаній, з метою впровадження нових технологій та модернізації продукції. Специфічними напрямками апгрейду у ГЛДВ є перехід до кінцевих ринків (end-market upgrading), що є найбільш складним завданням та потребує дотримання суворих міжнародних стандартів і модернізації зворотних зв'язків (backward linkages upgrading), коли вітчизняні виробники починають постачати компоненти та/або послуги транснаціональним корпораціям, розташованим у країні [7, с. 312–313].

Отже, у рамках підвищення якості участі економіки України у глобальних ланцюгах доданої вартості видається перспективним:

- подовження національних ланцюгів доданої вартості «вперед» через застосування різноманітних механізмів заохочення інвестицій, інновацій та експорту в галузях обробної промисловості, що могло б зміцнити позицію національної економіки в глобальних та регіональних ланцюгах доданої вартості та одночасно підвищити частку внутрішньої доданої вартості в експорті;
- збереження участі у ланцюгах доданої вартості, пов'язаних з «природними» конкурентними перевагами (таких, як сільське господарство), при одночасному подовженні їх «назад», за рахунок розвитку галузей – виробників засобів виробництва, особливо основних засобів;
- використання можливостей трансферу знань і технологій для переоснащення високотехнологічних виробництв з метою їх пристосування до стандартів та технологічних регламентів ЄС, запровадження особливих методи стимулювання прямих іноземних інвестицій у високотехнологічні галузі. У такий спосіб вітчизняний науковий та технологічний потенціал міг би робити свій внесок у створення внутрішньої доданої вартості на різних рівнях товарних ланцюгів. Це ж стосується і поєднання можливостей вітчизняного сектору ІТ, який наразі динамічно (але стихійно) розвивається, з новою індустріалізацією.

#### Література

1. Riera O., Paetzold Ph. *Global Value Chains and Trade in the EBRD regions*. European Bank of Reconstruction and Development, 2020. URL: <https://www.ebrd.com/what-we-do/economic-research-and-data/cse-economists/global-value-chains-and-trade-in-ebrd-regions.html> (access date: 05.04.2023).
2. TIVA. *GVC Trade Table*. URL: <https://wits.worldbank.org/gvc/gvc-trade-table.html> (access date: 22.04.2023).
3. EORA UNCTAD. URL: <https://worldmrio.com/unctadgvc> (access date: 06.04.2023).
4. *World Integrated Trade solutions*. URL: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/country/by-country/startyear/LTST/endyear/LTST/tradeFlow/Export/indicator/XPRT-TRD-VL/partner/WLD/product/Total> (access date: 06.04.2023).
5. Fagerberg J., Lundvall B. Å., Srholec M. Global Value Chains, National Innovation Systems and Economic Development. *The European Journal of Development Research*. 2018. No. 30 (3). Pp. 533–556.
6. López-Villavicencio A., Mignon V. Does backward participation in global value chains affect countries' current account position? *Review of World Economics*. 2021. No. 157 (1). Pp. 65–86.
7. Gereffi G. I. et al. *Global value chains and development: Redefining the contours of 21<sup>st</sup> century capitalism*. Cambridge University Press, 2018. 494 p. DOI: 10.1017/9781108559423.

УДК: 330.354 (477)

**Росецька Юлія Болеславівна**

*к. е. н., доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ВПЛИВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ**

***JEL classification: O410***

Економічне зростання є одним із найважливіших показників успішності національної економіки. Тривають дискусії щодо того, яким має бути це зростання за якісними та кількісними показниками. Спільним у цих дискусіях є те, що економічне зростання має бути. На жаль динаміка економічного зростання в Україні за період 1987–2021 рр. демонструє тривожні тенденції. Якщо розглядати динаміку показників зростання ВВП на душу населення за період 1987–2021 рр., можна побачити такий тренд: кожне наступне зростання нижче попереднього. Тобто після кожного наступного падіння країна не відновлюється до попереднього рівня, проте й не падає нижче попереднього.

Цікавим моментом у вивченні питань економічного зростання є його взаємодія з тіньовою економікою. На існуванні взаємозв'язків між економічним зростанням та тіньовою економікою у своїх дослідженнях наголошує низка економістів, науковців та міжнародних організацій.

Так, деякі дослідження акцентують позитивний вплив тіньового сектору на економічне зростання. Зокрема, Ф. Шнайдер [1, с. 598–642; 2, с. 441–468] та Ф. Шнайдер та Д. Енсте [3, с. 77–114; 4, с. 167–179] підкреслюють, що офіційна частина економіки ніколи б не могла працювати ефективно, якби вона була повністю відділена від її неофіційної частини. Проте, дослідження К. Вільямса і Ф. Шнайдера [5] демонструють, що результати взаємодії між офіційною та тіньовою економікою є неоднозначними: особливо важко оцінити чи переважають позитивні ефекти над негативними, чи навпаки. Адже ці ефекти завжди залежать від конкретного розміру тіньової економіки, інтенсивності взаємодії між формальним та неформальним секторами та конкретної економічної ситуації в країні. Отже, відповідь може бути надана лише після проведення детального емпіричного аналізу для конкретних країн.

Подібне питання є актуальним для України з огляду на те, що рівень тіньової економіки за різними національними оцінками перевищує 30% від офіційного ВВП [6], а за даними Ф. Шнайдера перевищує 40% та є одним із найвищих як в Європі, так і серед країн колишнього СРСР [7].

З огляду на це, головним дослідницьким питанням у даній роботі є: який вплив чинить тіньова економіка на економічне зростання в Україні? Резюмуючи гіпотезу стверджуємо, що збільшення тіньової економіки може мати як позитивний, так і негативний вплив на економічне зростання.

Емпіричне дослідження впливу тіньової економіки на економічне зростання в Україні було проведене на основі кореляційно-регресійного аналізу. Аналіз проводився на основі вторинних даних, отриманих із бази даних Світового банку «Індикатори світового розвитку», на основі розрахунків Державної служби статистики України та показників, наведених у звіті центру економічних досліджень Університету Людвіга-Максиміліана та Інституту IFO. Часовий період 1991–2017 рр. обрано з урахуванням наявності даних та незмінності методів їх розрахунку. Обраний період є досить репрезентативним, охоплює 27 років економічної діяльності в Україні і дозволяє аналізувати часові ряди даних.

Для вивчення впливу тіньової економіки на економічне зростання тіньова економіка була інтегрована в розширену макроекономічну модель. У якості залежної ендогенної змінної (Y) було використано ВВП на душу населення у постійних цінах –  $GDP_{cap}$ . Наступні змінні були використані як незалежні екзогенні змінні:

$X_1$  – рівень тіньової економіки у % від ВВП (SH);

$X_2$  – валове нагромадження капіталу у постійних цінах (K);

$X_3$  – рівень участі в робочій силі у % від загальної кількості населення віком 15+ (L).

Таким чином оцінюється наступна модель:  $GDP_{cap} = f(SH, K, L) + \varepsilon$ .

З урахуванням того, що відсутня апріорна інформація про форму зв'язку між усіма змінними, О. Янковий пропонує використовувати лінійну залежність, стверджуючи, що у будь-якому економетричному дослідженні лінійна гіпотеза математичної залежності може бути первинною [8, с. 60–78].

Для нашого випадку лінійна функція матиме вигляд:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \varepsilon \quad (1)$$

Під час кореляційно-регресійного аналізу вирішуються дві основні задачі: вимір тісноти кореляційних зв'язків між ендогенною та екзогенними змінними та побудова рівняння регресії, яке адекватно відображає залежності між ними. Продемонструємо результати кожного з них.

Кореляційний аналіз надав змогу оцінити ризик мультиколінеарності. Коефіцієнт кореляції між рівнем участі в робочій силі та рівнем тіньової економіки склав 0,686054. Такий тісний зв'язок підтверджує велику кількість досліджень стосовно значної тінізації ринку праці і може бути напрямом подальших досліджень. Проте, показник участі у робочій силі був виключений з моделі на етапі регресійного аналізу

Регресійний аналіз дозволив відповісти на головне дослідницьке питання роботи стосовно впливу тіньової економіки на економічне зростання в Україні. Побудована регресійна модель демонструє однозначний негативний вплив тіньової економіки на економічне зростання і позитивний вплив валового нагромадження капіталу, а саме: зі зменшенням частки тіньової економіки у ВВП на 1%, ВВП на душу населення зростає на 1,21%, а збільшення валового нагромадження капіталу на 1% збільшує ВВП на душу населення на 0,28%.

Рівняння регресійної моделі

$$\hat{Y} = 3,377631 - 1,21381X_1 + 0,284238X_2 \pm \varepsilon \quad (2)$$

Результати проведеного кореляційно-регресійного аналізу можна вважати надійними та значимими. Так, знаки коефіцієнтів регресії у рівнянні повністю узгоджуються з економічними уявленнями про зв'язок економічних змінних. Негативний знак  $\alpha_1$  вказує на негативний вплив тіньової економіки на ВВП на душу населення. Позитивний знак  $\alpha_2$  вказує на позитивний вплив нагромадження капіталу на ВВП на душу населення, що цілком входить в межі економічної теорії.

Універсальною мірою щільності кореляцій для економетричних моделей є коефіцієнт множинної кореляції R, який дорівнює 0,941009. Це підтверджує тісний кореляційний зв'язок змінних моделі регресії.

Відносними коефіцієнтами, які оцінюють точність регресійної моделі, є коефіцієнт детермінації  $R^2$  і нормований  $R^2$ . Для рівняння (2) коефіцієнти  $R^2$  і нормований  $R^2$  становлять 0,885498 і 0,875956 відповідно. Коефіцієнт детермінації  $R^2$  є близьким до 1, що свідчить про достатню точність економетричної моделі. Нормований  $R^2$  характеризує вплив усіх факторів, що не входять до моделі, на залежну змінну (Y). Тобто для рівняння (3) – 87,6% варіації ВВП на душу населення, визначається зміною показників, включених до рівняння, а вплив факторів, які не включені до рівняння, становить лише 12,4% від загального впливу.

Перевірка статистичної значущості моделі та індивідуальних коефіцієнтів регресії ідентична перевірці нульової гіпотези  $H_0: R=0$  проти альтернативної  $H_A: R>0$ . Перевірка рівняння регресії в цілому була проведена на основі значення F. При рівні значущості  $\alpha=0,01$  значення  $F=5,08E-12 < 0,01 = \alpha$ , отже, нульова гіпотеза  $H_0: R=0$  відхиляється. Отже, з імовірністю 99% можна стверджувати, що альтернатива  $H_A: R>0$  є дійсною і гарантувати статистичну достовірність економічної моделі в цілому.

Перевірку індивідуальних коефіцієнтів регресії було здійснено на основі p-значення. При рівні значущості  $\alpha=0,05$ , p-значення  $< 0,05 = \alpha$ , отже, нульова гіпотеза  $H_0: b=0$  відхиляється. Тому з імовірністю 95% можна стверджувати, що альтернатива  $H_A: b>0$  дійсна і гарантувати статистичну достовірність коефіцієнтів регресії  $\alpha_1$  та  $\alpha_2$ .

Проведене дослідження відкриває шляхи для деталізації та поглиблення досліджень у напрямку впливу тіньової економіки на різні аспекти економічної діяльності, зокрема:

- аналіз ринку праці та факторів, що сприяють його тінізації;
- аналіз інституційних факторів тіньової економіки в Україні;
- аналіз впливу тіньового сектору на окремі галузі та види економічної діяльності;
- дослідження впливу тіньової економіки у короткостроковій та довгостроковій перспективі.



Резюмуючи, варто зазначити, що для успішної боротьби з тіньовою економікою необхідно запровадити комплексний пакет реформ, ретельно розроблений на основі визначальних факторів, найбільш актуальних у конкретному випадку. Заходи можуть змінюватися від регулятивних та інституційних реформ до податкової політики та адміністрування. Крім того, добре продумана політика повинна впровадити стимули для неформальних працівників до переходу у формальний сектор, а заходи, спрямовані на заохочення створення робочих місць у приватному секторі та сприяння розвитку людського капіталу, допоможуть вивести фірми та працівників із тіні та сприятимуть більш інклюзивному зростанню.

#### Література

1. Schneider F. Shadow economies around the world : what do we really know? *European Journal of Political Economy*. 2005. № 21 (4). Pp. 598–642.
2. Schneider F. The Influence of Public Institutions on the Shadow Economy : An Empirical Investigation for OECD Countries. *European Journal of Law and Economics*. 2010. № 6/3. Pp. 441–468.
3. Schneider F., Enste D. Shadow economies : size, causes and consequences. *Journal of Economic Literature*. 2000. Vol. 38/1. Pp. 77–114.
4. Schneider F., Enste D. *The Shadow Economy: Theoretical Approaches, Empirical Studies, and Political Implications*. UK : Cambridge University Press, 2002. 216 p.
5. Williams C. C., Schneider F. *Measuring the Global Shadow Economy: The Prevalence of Informal Work and Labour*. UK : Edward Elgar Publishing, 2016. URL: [https://www.scirp.org/\(S\(lz5mqp453edsnp55rrgict55.\)\)/reference/referencespapers.aspx?referenceid=2547662](https://www.scirp.org/(S(lz5mqp453edsnp55rrgict55.))/reference/referencespapers.aspx?referenceid=2547662) (access date: 10.03.2023).
6. *Загальні тенденції тіньової економіки : аналітична записка, 2022* / Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Міністерства економіки України : сайт. URL: <https://ucap.io/wp-content/uploads/2022.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).
7. Medina L., Schneider F. Shedding Light on the Shadow Economy : A Global Database and the Interaction with the Official One. *CESifo Working Papers / Munich Society for the Promotion of Economic Research* : site. URL: [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=3502028](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3502028) (access date: 10.03.2023).
8. Янковой А. Г. *Основы эконометрического моделирования* : учеб. пособ. Одесса : ОГЭУ, 2006. 133 с.

---

УДК 330.161

**Савченко Сергій Олександрович**  
аспірант кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки,  
Державний податковий університет (Україна)

### КОНЦЕПТ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ: ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ

**JEL classification:** B110; B120; B200

Воєнний час, зумовлений агресією росії та розв'язанням повномасштабної загарбницької війни на території нашої країни, призвів до істотних раптових змін у функціонуванні вітчизняної економіки. За експертними оцінками, внаслідок війни у 2022 році Україна втратила близько третини економічного потенціалу [1].

Відтак, питання відновлення економіки та забезпечення економічної динаміки набувають пріоритетних ознак. Успішність вирішення цих питань залежить переважно від правильного розуміння «драйверів» цих процесів, їх джерел та факторів. Не викликає сумнівів, що продуцентом суспільного розвитку і добробуту є людина. А на дії людей, як зазначав Гегель, впливають їхні потреби, їхні пристрасті, їхні інтереси, їх характери та здібності, причому спонукальними мотивами у цьому переліку є лише потреби, пристрасті та інтереси, і лише вони відіграють головну роль [2].

Важливо дослідити еволюцію поглядів на сутність та характеристики економічних інтересів у суспільстві. Ґрунтовну інтерпретацію виникнення, поширення та застосування у суспільствознавстві концепту «інтереси» за останні чотири століття можна знайти у Альберта Хіршмана [3–5]. На його думку, «інтерес» чи «інтереси» – це одне з центральних і найменш однозначних та найбільш суперечливих понять в економічній науці та економічній історії. Етимологія цього терміну походить від латинського слова *intérêt* (має значення, важливо і т. п.), а його широке використання бере початок в Європі наприкінці XVI ст. Поняттям «інтереси» позначалися фундаментальні сили, засновані на прагненні до самозбереження та самозвеличення, які мотивують або повинні мотивувати

дії правителя або держави, а пізніше також груп людей, які обіймали подібне правителям громадське або економічне становище. Що ж до індивіда, то сенс терміна «інтерес» спочатку був дуже широкий, включаючи «зацікавленість» у пошані, славі, звеличенні, самоповазі, навіть у потойбічному житті, тоді як у пізніший період він обмежувався прагненням до економічної вигоди.

Ставлення до поведінки, що спричинена інтересом, також змінювалося. Це поняття було спочатку введено в обіг як евфемізм<sup>1</sup> наприкінці Середньовіччя (кінець XV – початок XVI ст.), щоб зробити респектабельним отримання «інтересу» (відсотка) за позиками, що довго вважалося «гріхом лихварства», що суперечить божественному закону. У більш широкому значенні цей термін з часом викликав особливе ставлення, оскільки вважалося, що він дає ключ до розуміння мирного громадського порядку. Одночасно економічний інтерес піддавався нападкам як мотив, що призводить до деградації людського духу та руйнування основ суспільства.

В. Смесова узагальнила висновки меркантилістів щодо економічних інтересів [6]: вони ототожнювалися з орієнтацією на безмежне нагромадження грошей у формі золота та срібла; на чільне місце ставилися інтереси торгівельної буржуазії, які виражалися у прагненні до постійного збільшення грошей – збагачення, і, одночасно з цим, проголошувалися як національні економічні інтереси; зовнішня торгівля вважалася виключною сферою прикладення економічних інтересів, а прибутки у сфері внутрішньої торгівлі та мануфактурного виробництва взагалі не розглядалися як джерело національного багатства та форма господарських інтересів; головними та легітимізованими шляхами реалізації економічних інтересів вважали торговельну експансію, колонізацію, грабежі, спекулятивні операції, підвищення цін, мита та податків, зниження позичкового відсотка.

Наприкінці XVI – початку XVII ст. з'явилася концепція спричиненої інтересами політичної поведінки. І поняття інтересу відіграло у її становленні важливу роль. Воно дозволило науці про мистецтво управління державою сприйняти важливі ідеї Н. Мак'явеллі. Автор «Державця» відстоював і просував ті аспекти політики, які вступали у конфлікт із загальноприйнятими моральними нормами [7]. Йдеться про ситуації, коли правитель змушений вдаватися до брехні, жорстокості, зради тощо. Подібно до того, як термін «інтерес» використовувався як евфемізм у зв'язку з кредитуванням замість терміну «лихварство», він увійшов також і в політичний словник як засіб маскування для впровадження певною мірою аморальних ідей Мак'явеллі.

Паралельно з розвитком концепції інтересів у контексті мистецтва управління державою відбувався і її розвиток у сфері формування допустимих норм поведінки окремих індивідів у суспільстві. Подібно до того, як Мак'явеллі відкрив нові горизонти для державця, через два століття Мандевіль переглянув заповіді для пересічного індивіда, які стосувалися збагачення. І знову нові ідеї про поведінку індивідів та відповідний їй суспільний порядок спочатку були сприйняті як шокуєче і несподівано парадоксальні. Подібно до Мак'явеллі, Бернард де Мандевіль продемонстрував позитивний вплив на загальний добробут видів діяльності, що продукували предмети розкоші, діяльності, яка раніше оцінювалася як мотивована «особистими вадами». У сатиричній байці «Ремствуючий вулик, або шахраї, що стали чесними» (1705), яка у наступних перевиданнях виходила під назвою «Байка про бджіл, або приватні вади – суспільні вигоди», Мандевіль у художній формі висловив ідею, що особисті моральні вади людей можуть служити рушієм суспільного розвитку, і навпаки моральні чесноти можуть вести до економічного занепаду і зубожіння. У сатирі описувався вулик, де бджоли ліквідували зло, після чого виявилось, що разом з моральними вадами зник і добробут. Поки бджоли грішили, вулик процвітав; повернувшись до моральних чеснот, вулик зубожів [8].

Ідеї Мандевеля, розвинені їм у гротескній, парадоксальній формі, виглядають особливо цікаво з позиції наступного розвитку економічної теорії.

Бурхливий розвиток промисловості наприкінці XVIII – початку XIX ст., поширення застосування машин зумовили не тільки якісні зміни у господарській практиці, але і трансформували погляди науковців щодо економічних інтересів. Економісти класичної економічної школи, зокрема, А. Сміт, досліджували економічні інтереси відповідно до моделі «homo economicus» («людина економічна») та принципу «невидимої руки» [9].

Висновки А. Сміта щодо економічних інтересів дотепер використовуються у науковій літературі для характеристики дій, спричинених інтересом:

– Кожен економічний суб'єкт переслідує переважно власну вигоду та особистий інтерес (self-centredness – егоїзм), тобто основна увага суб'єкта щодо наслідків будь-яких поміркованих дій

---

<sup>1</sup> Евфемізми (від грець. *εὐφημισμός* – добре мовлення) – пом'якшувальні або маскувальні слова і вислови, що використовуються замість слів, які сприймаються як небажані чи неприйнятні.

зосереджується на собі. Власне, це є основним принципом дій «homo economicus». Тому особистий інтерес є первинним та основоположним у системі економічних інтересів.

– Кожен економічний суб'єкт, переслідуючи особистий інтерес, систематично і по можливості ретельно прагне оцінювати очікувані витрати і вигоди. Йдеться про раціональний розрахунок.

– Переслідування особистих інтересів спричиняє збільшення благ та реалізацію суспільних інтересів. «Людина скоріше досягне своєї мети, якщо звернеться до егоїзму інших і зуміє довести, що в їх інтересах учинити те, чого вона вимагає від них» [9, с. 31]. Отже, раціональне прагнення індивіда максимізувати власні економічні результати збільшує загальні обсяги економічних благ, сприяючи суспільному прогресу.

Надалі ідея про те, що інтереси, як прагнення до надбання та нагромадження приватного багатства можуть приносити суспільні вигоди, набула різноманітних форм.

#### Література

1. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України», 2022. НІСД. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analytychna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-1> (дата звернення: 29.03.2023).
2. Hegel G. W. F. *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*. URL: <https://www.projekt-gutenberg.org/hegel/vorphilo/chap001.html> (access date: 29.03.2023).
3. Hirschman A. O. *The Passions and the Interests : Political Arguments for Capitalism Before its Triumph*. Princeton : Princeton University Press, 1977. 192 p.
4. Hirschman A. O. *Shifting Involvements : Private Interest and Public Action*. Princeton : Princeton University Press. 1982. 160 p.
5. Hirschman A. O. Against parsimony : three easy ways of complicating some categories of economic discourse. *Economics and Philosophy*. 1985. Vol. 1. Pp. 7–21.
6. Смесова В. Л. Еволюція економічних поглядів щодо господарчих інтересів в епоху Середньовіччя та мануфактурного періоду. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. 2016. № 2 (61). С. 9–17.
7. Мак'явеллі Н. *Державець*. URL: <https://knigogo.com.ua/chitati-online/derzhavets> (дата звернення: 30.03.2023).
8. *Бернард де Мандевіль*. Матеріал з Вікіпедії. URL: <http://surl.li/gdxvj> (дата звернення: 30.03.2023).
9. Сміт А. *Дослідження про природу і причини багатства народів*. URL: [https://shron1.chtyvo.org.ua/Smit\\_Adam/Bahatstvo\\_narodiv\\_Doslidzhennia\\_pro\\_pryrodu\\_ta\\_prychyny\\_dobrobutu\\_natsii.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Smit_Adam/Bahatstvo_narodiv_Doslidzhennia_pro_pryrodu_ta_prychyny_dobrobutu_natsii.pdf)? (дата звернення: 31.03.2023).

---

УДК 330.101.8

**Сухова Тетяна Леонідівна**

*ст. викладач кафедри загальної економічної теорії та економічної політики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ВИРОБНИЦТВО І СПОЖИВАННЯ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ ДІАЛЕКТИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЛОКАЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА**

***JEL classification: B250; F600***

Аналіз економічного зв'язку виробництва та споживання в сучасній літературі зазнає сильного впливу сучасного неокласичного «мейнстріму» [1; 2; 3]. Як відомо, неокласика категорично відкидає принцип історизму в економічній теорії [4; 5]. Місце аналізу специфічних економічних форм зв'язку виробництва та споживання у різні історичні епохи, включаючи і сучасний етап розвитку, займає побудова чисто умовних позаісторичних моделей ринкових відносин, які претендують на універсальний характер для всіх часів і народів [6, с. 12]. У результаті, аналіз закономірностей економічного розвитку фактично виводиться за межі теорії. При цьому не береться до уваги, що цей розвиток має циклічний характер і складається фактично із низки послідовних історичних циклів, в процесі яких періоди переважання тенденції до «глобалізації» чергуються з не менш тривалими епохами переважання тенденції до «локалізації» виробництва. Ігнорування цієї специфічної історичної циклічності закриває шлях до аналізу об'єктивної закономірності поточних змін у світовій економіці.

Методологічно така недооцінка внутрішніх закономірностей історичного процесу зумовлена пануванням в сучасній економічній науці неокласичного «мейнстріму», який повністю відкидає принцип історизму в аналізі економіки. Але, з іншого боку, саме це домінування неолібералізму та неокласики є лише проявом певної фази даного історичного циклу, а саме – фази ліберальної глобалізації [6, с. 3–21]. Однак, сучасні процеси все більше вказують на те, що ця фаза наразі наближається до свого завершення. У випадку реалізації цього сценарію розвитку подій світову економіку чекає новий історичний цикл чергування переважання тенденцій до глобалізації та локалізації виробництва. Але нерозробленість у світовій літературі циклічного підходу до дослідження розвитку виробництва заважає розумінню цієї закономірності. У результаті в літературі склалося переважання такого аналізу сучасних процесів, за якого ці події постають просто як ланцюг історичних випадковостей. Для того, щоб зрозуміти внутрішньо закономірний характер історичних змін, пов'язаних з циклічним характером розвитку виробництва та споживання необхідно виходити не з методології неокласичного «мейнстріму», а з принципу конкретного історизму в аналізі економіки, згідно з яким об'єктивні економічні закони і відповідні їм принципи державної політики є значною мірою специфічними для кожної даної історичної епохи, але їх послідовна зміна є не хаотичною, а історично глибоко закономірною.

У перші десятиліття ХХ століття виявилися нові явища в процесі розвитку світової економіки, пов'язані з кризою глобалізації та посиленням тенденції до локалізації виробництва. Зрушення, що намітилися у бік локалізації виробництва в масштабах світової економіки, почалися після кризи 2008–2009 рр. і прискорилися під час пандемії. Зростання цін на сировину та інфляція пропозиції також порушують питання про розробку економічних стратегій, орієнтованих на внутрішній попит. За оцінками експертів, збільшення частки локального виробництва як умова впровадження нових технологій стане трендом економічного розвитку для багатьох країн на найближчі 10 років [7, с. 3–19].

Ретроспективно розглядаючи в статті «Формування моделі економічного розвитку в нових історичних реаліях» розвиток світової економіки за останні більш як 50 років, М. І. Зверяков показує, що глобалізація і локалізація відбувалися хвилеподібно. Так, період 1970–1990 рр. визначається як етап завершення повоєнного локального розвитку. Його характерною ознакою були висока норма нагромадження (25–30%), велика частка внутрішнього споживання (55–65%) і незначний обсяг міжнародної торгівлі (17–18%). З 1990 по 2010 р. процес глобалізації характеризувався зростанням міжнародної торгівлі й скороченням інвестицій у розвинутих країнах, а також їх зростанням у країнах-імпортерах капіталу [7, с. 5]. Однак після кризи 2008–2009 рр. почався новий розворот у бік локалізації виробництва у окремих країнах. Ініціаторами такого розвороту стали Китай [8], а згодом і США. Пандемія лише прискорила цей процес. Виходячи з цього, М. І. Зверяков показує, що випереджальне зростання світової торгівлі порівняно із зростанням світового ВВП не є безумовним трендом світового розвитку, і тут доречно говорити про хвилі локалізації та глобалізації.

У цих умовах теоретичне розмежування внутрішнього і зовнішнього зв'язку виробництва та споживання набуває особливої актуальності. Це розмежування виходить із того, що на відміну внутрішнього зв'язку виробництва та споживання, опосередкованої лише внутрішнім ринком, зовнішній зв'язок виробництва та споживання опосередковується також глобальним ринком. Таким чином, йдеться фактично про категоріальне розмежування глобалізації та локалізації економічного зв'язку виробництва та споживання.

Головна проблема полягає в тому, що в сучасній капіталістичній світ-системі у більшості країн з ринками, що розвиваються, включаючи Україну, економічний зв'язок виробництва та споживання є зовнішнім у тому сенсі, що вона опосередковується світовим ринком. Тому міжнародна конкуренція гальмує промисловий розвиток цих країн, перетворюючи їх тим самим на країни залежного периферійного капіталізму. Отже, у сучасній світ-системі грубо порушується послідовність переходу від внутрішнього до зовнішнього зв'язку виробництва та споживання. Саме ця послідовність фактично є основою концепції виховного протекціонізму Ф. Ліста.

Тим часом, сучасні високорозвинені країни такі, як, наприклад, США та Німеччина, свого часу, а саме у ХІХ столітті, досить послідовно проводили політику виховного протекціонізму відповідно до рекомендацій Ф. Ліста. Вони розвивали насамперед внутрішній зв'язок виробництва та споживання у період своєї індустріалізації, і лише потім, досягнувши вже певного рівня індустріального розвитку, вони перейшли до зовнішнього зв'язку виробництва та споживання, опосередкованого світовим ринком та міжнародною конкуренцією. Аналогічно і в умовах сучасної тенденції до локалізації виробництва ринки, що розвиваються, об'єктивно вимагають розвитку, насамперед, внутрішнього зв'язку виробництва і споживання, тоді як зовнішній зв'язок, який тільки

гальмує їх розвиток, передчасно нав'язується їм світ-системою, і, у результаті, вони залишаються на периферії світ-системи як країни залежного капіталізму.

#### *Література*

1. Linder M., Sensat Jr.J. *Anti-Samuelson*. Vol. 1 : Basic Ideological Concepts. Crises and Keynesianism. New York : The World Market, Urizen Books, 2018. 395 p.
2. Mishan E. J. *Economic Myths and the Mythology of Economics*. Atlantic Highlands, NJ : Humanities Press International, 2016. 176 p.
3. Kanth R. K. *Against Economics. Rethinking Political Economy*. Aldershot : Ashgate, 2017. 256 p.
4. McKenna, E. & Diane Z.i. *Neoclassical Synthesis (Bastard Keynesianism)*. In Thomas Cate (ed.), *An Encyclopedia of Keynesian Economics*. Cheltenham : Routledge. 2007. Pp. 463–487.
5. *Economics : Myth, Method, or Madness? Selected Readings* / [R.E. Hicks,W.J. Klages, F.A. Raffa, eds.]. Berkeley, CA : McCutchan Publishing Corporation, 2011. 283 p.
6. Зверяков М. І. Ліберальна ідея і модернізація економіки України. *Економіка України*. 2010. № 8. С. 3–21.
7. Зверяков М. І. Формування моделі економічного розвитку у нових історичних реаліях. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 3–19. DOI: <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2022.08.003>.
8. Naughton B. *The Chinese Economy : Transitions and Growth*. The MIT Press : London. 2007. 528 p.

**Секція 5. Сучасні проблеми теорії та практики функціонування вітчизняних підприємств**

УДК: 658.1.330.133

**Бабій Олег Миколайович**

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства  
та організації підприємницької діяльності,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**Царьов Олександр Сергійович**

аспірант кафедри економіки підприємства  
та організації підприємницької діяльності,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ВАРТІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА**

**JEL classification: L320**

У сучасних умовах геополітичної та економічної напруги прояви негативних наслідків економічної кризи та вразливості економік перед глобальними катастрофами, а також нестійкість світової фінансової системи, накладають додаткові обмеження на оцінку бізнесу.

Введення воєнного стану та ведення бойових дій на території України ускладнюють умови здійснення бізнесу. Все менше компаній готові інвестувати в українські проекти і хоча країна має значні фінансові вкладення від закордонних партнерів, але ці обставини знижують інвестиційну привабливість бізнесу.

Нині в Україні діяльність оцінювачів регламентується Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» зі змінами 2023 року № 2658-III від 12.07.2001 р., редакція від 06.10.2021 р. [1], Національним стандартом № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 1440 від 10 вересня 2003 р. [2] та іншими документами.

Оцінка підприємства – це визначення ринкової вартості бізнесу. Вартість є економічним поняттям, що відображає встановлення взаємовідносин між товарами та послугами, доступними для придбання, та тими, хто їх купує та продає. Економічне поняття вартості виражає ринковий погляд на вигоду, яку має власник певного товару або клієнт, якому надають певну послугу, на момент оцінки вартості [3, с. 134].

У сучасних умовах зростає потреба в оцінюванні бізнесу при інвестуванні та кредитуванні підприємств, страхуванні, розрахунку бази оподаткування. За даними ділової інформації, із 10–12 об'єктів, виставлених на продаж, лише на 1–2 знаходиться реальний покупець. І частою причиною такої ситуації є занадто оптимістичні уявлення власника про вартість свого підприємства.

Інвестор ставить собі завдання визначити, у який бізнес вкласти свій капітал для отримання доходу від вкладень з урахуванням ризику інвестування. Проте, варто зазначити, що є певний рівень вартості підприємства, при перевищенні якого угода втрачає сенс для інвестора.

Необхідність у проведенні цієї процедури виникає в різних правових ситуаціях і надає власнику підприємства особливі переваги. Оцінка є складною процедурою, передбачає декілька етапів і вимагає особливих знань від фахівця.

Вважаємо, що одною із важливих умов отримання обґрунтованої вартості підприємства є аналіз факторів, що впливають на вартість цього бізнесу. Головною ознакою є поділ факторів на зовнішні та внутрішні. Зовнішні фактори обумовлюють інвестиційну привабливість країни, галузі, підприємства. Низька інвестиційна привабливість, яка пов'язана з ризиком вкладення коштів у галузь, негативно впливає на ринкову вартість підприємства. До таких факторів належать: фаза економічного циклу, інфляція, рівень політичної стабільності, податкова та грошово-кредитна політика, коливання курсу валют, зовнішньоекономічні зв'язки.

До внутрішніх факторів належать: технологія виробництва, склад, структура, якість продукції, що випускає підприємство, цінова політика, якість обладнання, оборотність капіталу, наявність стійких постачальників і покупців, забезпечення кваліфікованим персоналом.

### Література

1. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України № 2658-III від 12.07.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення: 04.04.2023).
2. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : Постанова Кабінету Міністрів України № 1440 від 10.09.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п#Text> (дата звернення: 04.04.2023).
3. Нусінова О. В. Вартість підприємства як показник результатів діяльності. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Економіка. 2011. Вип. 2 (34). С. 132–135.

УДК 69:005.936.3

**Батанова Тетяна Володимирівна**  
начальник науково-редакційного відділу,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ТОВАРНОГО БЕТОНУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*JEL classification: L740*

Повномасштабне вторгнення Росії до України завдало та продовжує завдавати величезної шкоди українській економіці, у тому числі будівельній галузі, яка є стратегічно важливою та системоутворюючою для багатьох інших галузей та оборонного комплексу.

Серед інших будівельних матеріалів виробництво товарного бетону є лідером, оскільки бетон є одним із головних конструкційних матеріалів будівництва і універсальним будівельним матеріалом, який поєднує високу міцність, вогнестійкість, водостійкість та морозостійкість. Виготовлення товарного бетону здійснюється за сучасними технологіями на автоматизованому обладнанні. Проте, використання бетону має і низку обмежень: для роботи з товарним бетоном потрібна спеціальна техніка, обов'язковою умовою є близьке розташування бетонних заводів до будівельних майданчиків.

В Україні до повномасштабної війни з Росією нараховувалося більше 300 виробників товарного бетону з сумарною потужністю близько 12 млн. м<sup>3</sup> на рік. (ПБГ «Ковальська», «Бетон Комплекс», «Автобудкомплекс-К», «Астор і Ко», «Бетон Сервіс», «Спецбетон»: ТОВ «Дікергофф Україна», ВАТ «Вінницький асфальтобетонний завод», ДП «Завод якісних бетонів» та ін.

Наразі існує гостра потреба в товарному бетоні як для побудови оборонних споруд, так і для відновлення зруйнованих будинків та об'єктів інфраструктури. Лише станом на середину червня 2022 р. внаслідок бойових дій у 23 містах та селищах пошкоджено чи зруйновано понад 50% всього житлового фонду [1, с. 29], пошкоджено або зруйновано щонайменше 388 підприємств [1, с. 39]. Станом на лютий 2023 р. зруйновано понад 170 тис. житлових будинків по всій Україні, а загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України через повномасштабне вторгнення Росії, складає 143,8 млрд. дол. США [2].

Через війну було зруйновано або пошкоджено понад 25 тисяч кілометрів доріг державного та місцевого значення та 344 мости та мостові переходи [2]. З початку бойових дій в Україні були пошкоджені 19 аеропортів і цивільних аеродромів; щонайменше 57 залізничних вокзалів і станцій. За попередніми оцінками, загальний обсяг втрат об'єктів інфраструктури в Україні склав 31,3 млрд. дол. [1, с. 46].

За попередньою оцінкою, необхідні обсяги бетону для відновлення зруйнованих і пошкоджених основних об'єктів нерухомості та інфраструктури (станом на 1 листопада 2022 року – 51315 тис. м<sup>3</sup> на суму 6039 млн. дол. США, що складає 9,6% у загальній вартості потрібних будівельних матеріалів [3, с. 4]. Лише для повернення житла до попереднього стану, потрібно буде здійснювати витрати за такими напрямками [1, с. 30]: поточний ремонт житлових будівель; капітальний ремонт чи реконструкція житлових будівель; нове будівництво; відновлення прибудинкової території біля житлових будівель (парканів, лавок, озеленення, дитячих та спортивних майданчиків тощо); закупівлю предметів довготривалого користування (меблів, побутова техніка).

Незважаючи на затребуваність своєї продукції, виробництво будівельних матеріалів в Україні (включаючи виробництво товарного бетону) в цілому зараз перебуває у стадії стагнації, що обумовлено такими чинниками:

- частина підприємств з виробництва будівельних матеріалів залишилася на окупованій території або була знищена внаслідок бойових дій;
  - багато мікро- та середніх виробників та продавців будівельних матеріалів зупинили діяльність, особливо у прифронтових зонах;
  - зменшився попит на будівельні матеріали – до 25–40% від довоєнного періоду [3, с. 7]; попит на будматеріали суттєво змістився на захід країни;
  - падіння попиту обумовило зниження завантаження виробників будматеріалів, наприклад, завантаження потужностей виробників товарного бетону та металевих конструкцій становить 10–20% [4];
  - згортання осягів діяльності та мобілізація працівників до Збройних сил України обумовило зниження чисельності працівників на підприємствах будматеріалів. Якщо взяти середній український завод, наприклад, з виробництва товарного бетону, то на ньому до війни було майже 200 співробітників, а зараз залишилося 17–20 [4];
  - зростання майже на 50% від довоєнного рівня цін на паливо, а також знецінення гривні майже на 30% [4];
  - тривале відключення електроенергії внаслідок російських атак по критичній інфраструктурі. Внаслідок морської блокади українських портів з боку агресора та згортання економічних зв'язків з Білоруссю, імпорту цементу із Туреччини та Білорусі на українському ринку зараз фактично немає. Тому бетон виробляється з вітчизняного цементу.
- Напрямами поліпшення ситуації на ринку товарного бетону у воєнний час та в період післявоєнного відновлення, вважаємо, є:
- доступність кредитних ресурсів для виробників бетону;
  - зниження податкового навантаження на діяльність підприємств;
  - використання переваг цифрових можливостей у виробництві та управлінні бізнес-процесами;
  - побудова нових бетонних потужностей. Це повинні бути заводи потужністю кожен приблизно 1 млн. тонн/рік, розташовані поблизу родовищ піску і в радіусі до 100 км до основних місць споживання. Вартість будівництва такого заводу складає 5 млн. дол. США, термін будівництва – 6-8 місяців [3, с. 10];
  - використання при виробництві бетону будівельних відходів. Унаслідок бойових дій лише в Київській, Чернігівській та Сумській областях від руйнувань будівель та споруд утворилося близько 15,2 млрд. т відходів [5];
  - залучення іноземних інвестицій як нових компаній, так і вже присутніх інвесторів;
  - удосконалення управління підприємствами галузі з метою мінімізації негативних економічних та соціальних наслідків війни для їх діяльності [6, с. 39], що передбачає докорінну модернізацію всієї управлінської та виробничої системи відповідно до сучасних вимог.
- В літературі зазначається, що серед методів антикризового управління в умовах війни, окрім оперативних (діагностики, моніторингу та контролю), найдієвішими є тактичні методи: даунсайзинг, аутсорсинг, регуляризація, бенчмаркінг, модернізація, диверсифікація та реінжиніринг [6, с. 40]. Найбільш радикальним із них є реінжиніринг, орієнтований на повне перепроєктування і переосмислення бізнес-процесів для підвищення якості функціонування системи. Після реінжинірингу підприємство може досягти суттєвого «прориву», зростання ефективності в десятки та сотні разів, тим самим зміцнивши свої ринкові позиції, конкурентоспроможність та економічну ефективність. На відміну від оптимізації процесів, що є локальними змінами, реінжиніринг є глобальною перебудовою бізнесу, повним переосмисленням його діяльності [6, с. 41]. Для досягнення стійких позитивних результатів від впровадження реінжинірингу, вважаємо за доцільне поєднувати його з іншими методами стратегічного управління, наприклад, такими, як збалансована система показників (ЗСП).

#### *Література*

1. *Проект Плану відновлення України Матеріали робочої групи «Аудиту збитків, понесених внаслідок війни»*. Липень 2022 р. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/audit-of-war-damage.pdf> (дата звернення: 27.03.2023).
2. *За рік повномасштабної війни росія завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд.* / Київська школа економіки : сайт. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomashtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd> (дата звернення: 27.03.2023).



3. Біла книга : Локалізація відновлення в Україні : дослідження в рамках Проєкту USAID «Економічна підтримка України» / ДП «Укрпромзовнішекспертиза»; ГО «Інститут Міжнародних Економічних Досліджень». 13 с. URL: [https://era-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Ukraine-ERA-Reconstruction-Capacity-Report-BFO\\_web\\_ua.pdf](https://era-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Ukraine-ERA-Reconstruction-Capacity-Report-BFO_web_ua.pdf) (дата звернення: 28.03.2023).

4. Кириченко А. Чи буде в українців можливість придбати будматеріали на відновлення зруйнованих осель / Інформаційне агентство «УНІАН» : сайт. URL: <https://www.unian.ua/society/chi-bude-v-ukrajinciv-mozhlivist-pridbati-budmateriali-na-vidnovlennya-zruynovanih-osel-novini-ukrajini-11952309.html> (дата звернення: 29.03.2023).

5. Білик А. Відродження будівельної галузі в умовах війни / Асоціація Український центр сталевих будівництва : сайт. URL: <https://uscc.ua/news/vidrodzenna-budivelni-galuzi-v-umovah-vijni> (дата звернення: 30.03.2023).

6. Ватченко Б. С., Шаранов Р. С. Антикризисное управління підприємством в умовах війни. *Економічний простір*. 2022. № 182. С. 38–43. URL: <http://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1186/1143> (дата звернення: 30.03.2023).

---

UDC 316.46:334.012.32

*Iuliana Maria Chitac*  
*PhD, Postdoctoral Researcher,*  
*Alexandru Ioan Cuza University, Iasi (Romania)*

### **MIGRANT ENTREPRENEUR(SHIP): AN INTERDISCIPLINARY PERSPECTIVE OF TRANSFORMATIONAL, ENTREPRENEURIAL LEADERSHIP**

***JEL classification: J610; L260; M540***

According to research (Vertovec, 2020), entrepreneurship, including migrant entrepreneurship, drives socioeconomic development. The slow transition from a universalist approach to embracing migrant entrepreneurship's heterogeneous nature may explain the delayed awareness of its socio-economic revolutionary potential. Rayburn and Ochieng (2022) and Vertovec (2020) argued that this has undervalued migrant entrepreneurship's social impact and delayed examining its potential for transformational leadership.

Migrant entrepreneurship is seen as hazardous and devalued, therefore its economic potential is underestimated. Migrant entrepreneurship's undervaluation may challenge academic studies and government laws. We must recognize immigrant entrepreneurship's vital role in modern socioeconomic undertakings. Therefore, to study migrant entrepreneurs as a distinct academic topic, one must accept the subject's complexities (Lassale et al., 2021). In light of this desire, a select group of academics examined the potential social value and influence of migrant entrepreneurship (Evansluong et al., 2019).

In academia, multidisciplinary techniques are emerging. This has allowed migrant entrepreneurial conduct to be explored beyond economic and necessity restrictions. Migrant entrepreneurship can transform leadership, according to Giraldo et al. (2020) and Rayburn and Ochieng (2022). Entrepreneurship practices that integrate social connections, education, and technology promote socioeconomic development.

Transformational entrepreneurial leadership among Romanian immigrant entrepreneurs in London is examined in this study. This study shows how these practices go beyond financial security to create a lasting legacy of positive social and economic influence. Entrepreneurial leadership approaches shared may be able to address regional social inequities and offset unfavorable public discourse about immigration. These methods also increase industry expertise and allow migrants to integrate into London's diverse population (Morosanu, 2018). According to Roth and DiBella (2015), individuals become entrepreneurial transformation leaders and community role models who promote new ideas with the assistance of strong and diverse teams.

In light of these talks, new research is being done on immigrant entrepreneurs' transformative leadership. Bass (1985 and Riggio, 2006) and Burns (2003) argue that a transformational leader motivates and inspires others to become exemplars and fosters creativity and innovation among followers to address economic and social challenges in line with the organization's goals and vision. This leadership style inspires others. Therefore, transformative leaders engage in transformational entrepreneurship (Maas, et al., 2019). Therefore, migrant entrepreneurs inspire their workforce, community members, and other invested parties to seek transformative entrepreneurship and transition from a "winner-takes-all" perspective to one of

collective progress. A mindset that prioritizes the well-being of the larger social community can help an organization sustainably flourish and integrate into its social ecosystem (Maas, et al., 2019).

The present study examines the trajectories of Romanian migrant entrepreneurs in London (Chitac, 2021) with the goal of becoming transformative entrepreneurial leaders, in light of the relatively new field of entrepreneurial leadership (Ravet-Brown et al., 2023) and the contradictory status of Eastern European migrant entrepreneurs, who are often stigmatized as precarious and socially unacceptable (Morosanu, 2018). In this context, the following research questions were developed:

Question One: How have Romanian migrant entrepreneurs in London transformed into entrepreneurial leaders?

Question Two: What transformative and entrepreneurial leadership practices do Romanian migrant entrepreneurs in London use to achieve positive socio-economic outcomes?

This study uses Interpretive Phenomenological Analysis (IPA) to explore the experiences and practices of Romanian immigrant entrepreneurs in London, focusing on their transformational entrepreneurial leadership. Social Identity and Self-Efficacy Theories (Tajfel and Turner, 1979) and Leader-Follower Theories (Graen and Cashman, 1975) are also used to explain the subjects' experiences and actions.

This study showcased how Romanian migrant entrepreneurs become custodians of bi-cultural values and through role-modelling and mentorship bring social positive change, by empowering co-nationals and other immigrants to contribute to the host society.

Consequently, this study contributes to the nascent scholarship on entrepreneurial leadership and practice and potentially to the shift toward evidence-based policies (Vertovec, 2020).

**Acknowledgement:** *This work was co-funded by the European Social Fund, through Operational Programme Human Capital 2014-2020, project number POCU/993/6/13/153322, project title "Educational and training support for PhD students and young researchers in preparation for insertion into the labor market".*

#### References

1. Bass, B. M. & Riggio, R. E. (2006). *Transformational Leadership*, Erlbaum, Mahwah, NJ.
2. Burns, J.M.G. (2003). *Transforming leadership: A new pursuit of happiness*. Grove Press.
3. Chitac, I. (2021). *Romanian Migrant Entrepreneurship: a vehicle of Acculturation in London*. PhD. The University of Westminster.
4. Giraldo, M., García-Tello, L., and Rayburn, S. W. (2020). Street vending: Transformative entrepreneurship for individual and collective wellbeing. *Journal of Services Marketing*, Vol. 34 (6), pp. 757–768.
5. Graen, G. B., & Cashman, J. F. (1975). A role-making model of leadership in formal organizations: a developmental approach. In J. G. Hunt, & L. L. Larson (Eds.), *Leadership frontiers* (pp. 143–165).
6. Lassalle, P., & Shaw, E. (2021). Trailing wives and constrained agency among women migrant entrepreneurs: An intersectional perspective. *Entrepreneurship Theory and Practice*, Vol. 45 (6), pp. 1–26. DOI: 10.1177/1042258721990331.
7. Maas, G., Jones, P. & Lockyer, J. (2019) Chapter One: *The Journey of Transformational Entrepreneurship*. *Transformational Entrepreneurship Practices*. Palgrave Pivot: Switzerland. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-11524-1>.
8. Ravet-Brown, T. É., Furtner, M. & Kallmuenzer, A. (2023). Transformational and entrepreneurial leadership: A review of distinction and overlap. *Review of Managerial Science*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11846-023-00649-6>.
9. Rayburn, S. W., & Ochieng, G. (2022). Instigating transformative entrepreneurship in subsistence communities: Supporting leaders' transcendence and self-determination, *Africa Journal of Management*, Vol. 8 (3), pp. 271–297. DOI: 10.1080/23322373.2022.2071574.
10. Roth, G. L., & DiBella, A. J. (2015). *Systemic Change Management – The Five Capabilities for Improving Enterprises*. New York: Palgrave Macmillan.
11. Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). *An integrative theory of intergroup conflict*. Brooks-Cole, Monterey, CA.
12. Vertovec, S. (2020). Considering the work of "integration", *MMG Working Paper 2020-04*, Max-Planck-Institut zur Erforschung multireligiöser und multiethnischer Gesellschaften. Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity Göttingen.

УДК 336.64

**Варналій Захарій Степанович**

д. е. н., професор кафедри фінансів,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

## **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ МІКРОЕКОНОМІЧНОГО РІВНЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ**

***JEL classification: D210; G320***

Глобалізаційні загрози, зокрема, повномасштабна російсько-українська війна, вимагають гідних наукових відповідей на виклики національної безпеки України [1]. Виникнення небезпек та загроз національній безпеці простежується в усіх її сферах та всіх рівнях (мега-, макро-, мезо-, міко- та нанорівнях). У цьому контексті особливого значення набуває фінансова безпека суб'єктів мікроекономічного рівня [2].

З метою визначення сучасних гострих проблем фінансової безпеки суб'єктів підприємництва України в умовах війни, повоєнного відновлення та шляхів її зміцнення у грудні 2022 – січні 2023 року було проведено соціологічне дослідження «Фінансова безпека суб'єктів підприємництва в умовах війни та повоєнного відновлення», яке організували та провели науковці кафедри фінансів економічного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка спільно з фахівцями Всеукраїнської громадської організації «Асоціація платників податків України», в якому взяли участь 225 респондентів практично з усіх регіонів України.

Здійснене анкетування в складних умовах сьогодення є задовільним та надійним, про що свідчать наступні окремі його характеристики респондентів в регіональному, в професійному, освітянському (фаховому) рівнях, галузева відмінність їх економічної діяльності, вік, стать тощо.

Так, зокрема, за регіональним розподілом респондентів лідирує Дніпропетровська область – 44 опитуваних (20%), місто Київ – 31 (14%) та Київська область – 30 (13%). Львівська та Чернівецька області склали по 9%. Меншу частку у 3% займають три області – Хмельницька, Житомирська та Тернопільська. У восьми областей (Одеська, Полтавська, Черкаська, Вінницька, Волинська, Закарпатська, Запорізька та Кіровоградська) частка респондентів становить 2%. В межах 1% відсотку складає частка респондентів з інших восьми областей (Миколаївська, Рівненська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська, Луганська та Івано-Франківська).

Найбільша частка респондентів зайнята у промисловості (17%) та торгівлі (16%), за ними – фінансова діяльність (15%), наукова діяльність (14%) та консалтингові послуги (8%). Меншу частину серед опитуваних складають інформаційно-комунікаційні технології (4%), будівництво (3%), охорона здоров'я та соціальна допомога (3%), освіта (2%) та сільське господарство (2%). Проведене анкетування засвідчує про високий освітянський та науковий рівень учасників опитування. Всі опитувані є освіченими людьми: 40% респондентів мають повну вищу освіту (спеціаліст, магістр), 36% – з науковим ступенем.

Фінансова безпека суб'єктів мікроекономічного рівня, як рівень захисту фінансових інтересів суб'єктів підприємництва, враховує пріоритети виживання та розвитку суб'єкта як соціально-економічної системи, необхідність досягнення фінансової стійкості, підтримання фінансової стабільності, забезпечення фінансової рівноваги та збереження фінансової надійності, моніторингу змін рівня безпеки, виявлення та застосування заходів захисту від викликів, ризиків і загроз, розроблення та реалізації стратегій, оцінювання ефективності управління із внесенням необхідних коригувань, що в сукупності сприяє формуванню умов безпеки.

Фінансова безпека суб'єктів підприємництва є фундаментом для формування фінансової безпеки держави, оскільки саме на мікрорівні формуються якісні фінансові потоки між суб'єктами господарювання, працівниками та державою. У воєнний час компанії мають працювати пліч-о-пліч із державою для перемоги над ворогом, а держава має сприяти забезпеченню фінансової безпеки компаній і створювати для цього всі умови на всій території країни.

Україна, не відновившись повністю після шоку гібридної війни, розв'язаної росією 2014 року, а також ослаблена додатково пандемією COVID-19, отримала нові виклики для фінансової безпеки суб'єктів підприємництва у вигляді повномасштабного вторгнення росії в Україну. Ці масштабні

шоки торкнулися як великих компаній, так і малого й середнього бізнесу, але сильніше позначилися на суб'єктах малого підприємництва. Наслідками війни для суб'єктів підприємництва, що впливають на стан їх фінансової безпеки є:

- відсутність страхування для покриття воєнних ризиків;
- зростання ризиків ведення бізнесу через ймовірне випадкове враження ракетою;
- повна або часткова зупинка або банкрутство комерційних компаній через зруйновані потужності, втрату та звуження ринку збуту в Україні, а також за її межами, невиконані зовнішні контракти, у тому числі, через валютні обмеження;
- релокація підприємств якомога далі від зони бойових дій;
- масовий відтік кадрів за межі країни та ризик неповернення значної частини громадян України, які виїхали за кордон в пошуках тимчасового притулку від війни;
- зміна балансу робочої сили за регіонами;
- руйнування ланцюгів постачання сировини та готової продукції, що призвело до зниження попиту на продукцію;
- зниження активності банків та заморожування інвестиційних проєктів тощо.

Загалом, за результатами соціологічного опитування (анкетування), виокремлюються системні проблеми, які потребують вирішення. Зазначимо їх: не системність заходів протидії загрозам фінансової безпеки, особливо це актуально в умовах військового стану; часткова відсутність ресурсів необхідних для побудови механізму забезпечення фінансової безпеки підприємств (це можна пояснити намаганням підприємств вижити у такі скрутні часи); недостатня синергія керівників та працівників у побудові системи фінансової безпеки на підприємстві.

Як показало дослідження, на різних етапах життєвого циклу перед суб'єктами підприємництва виникають певні загрози. Так, серед загроз фінансової безпеки суб'єктів підприємництва експерти зазначають, у першу чергу, несприятливу політичну ситуацію в країні (18%), кризові явища в економіці (17%), високий рівень корупції та бюрократичні перепони для бізнесу (13%) та високий рівень тіньової економіки (11%). У режимі ефективного функціонування, суб'єкти підприємництва потребують дієвої підтримки нормального ритму виробничого процесу та збуту продукції, а також щодо запобігання матеріального та фінансового збитку, недопущення несанкціонованого доступу до службової інформації та руйнування комп'ютерних баз даних, протидії недобросовісній конкуренції та корупційним проявам. Водночас, вважаємо, що особливу увагу необхідно звернути на забезпечення достатньої ліквідності підприємств, недопущення їх банкрутства, підтримку позитивного рівня рентабельності тощо.

В умовах повномасштабної війни в Україні найбільшою небезпекою для підприємства є руйнування його виробничого, кадрового, технологічного, науково-технічного та іншого потенціалу як головного чинника дієздатності підприємств, їхніх можливостей. Результатом впливу ендогенних та екзогенних загроз на фінансову безпеку суб'єктів мікроекономічного рівня може бути припинення фінансово-господарської діяльності підприємств, визнання їх банкрутами і, ймовірно, їх ліквідація. Тому, для мінімізації загроз фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва вкрай необхідна дієва система управління фінансами, яка здатна реалізувати компроміс між інтересами розвитку суб'єктів підприємництва, наявністю достатнього рівня грошових активів і забезпеченням платоспроможності.

Система дієвих заходів має бути спрямована на забезпечення збалансованості та зміцнення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва України з метою ефективної реалізації інвестиційної, боргової, фондової, грошово-кредитної, валютної та інших складових економічної та фінансової політики як передумови результативності їх діяльності в умовах війни та повоєнної відбудови.

Суб'єкти підприємницької діяльності й надалі відчуватимуть негативний вплив військової агресії. Також існують виклики, успадковані через вади економіки України мирного часу, як то: корупція, тіньова економіка, рейдерство, офшоризація тощо. Саме на ці загрози та масштабні макроекономічні шоки війни суб'єктам підприємництва доведеться давати відповідь, відбудовуючи та розбудовуючи нову вітчизняну економіку, яка буде характеризуватися стабільністю, європейською інтегрованістю, економічною незалежністю та забезпеченням фінансової безпеки.

#### *Література*

1. Варналій З. С. Фінансова безпека України в системі сталого розвитку економіки в умовах війни. *Фінансові інструменти сталого розвитку економіки* : матеріали IV Міжн. наук.-практ. конф. (22 травня 2022 р.). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2022. С. 35–39.
2. Варналій З. С., Мехед А. М. Загрози фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва України та шляхи їх запобігання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія : Економіка. 2022. № 4 (221). С. 13–18.

УДК 658.64(477)

**Грінченко Раїса Володимирівна**  
д. е. н., в. о. завідувача кафедри економіки підприємства та  
організації підприємницької діяльності,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ ТА СФЕРИ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

*JEL classification: L800*

Економіка будь-якої країни складається із власних структурних елементів. Сфера послуг та торгівлі є однією з провідних сфер у структурі економіки розвинених країн. Сьогодні частка ВВП створена у сфері послуг у розвинених країнах світу сягає 75–80% [1]. Тому постає необхідність детального дослідження сучасних тенденцій розвитку сфери послуг та торгівлі в Україні, головною метою якого є виявлення позитивних та негативних тенденцій у розвитку в Україні.

Згідно з методичними поясненнями до складання статистичної звітності послуги – це результат економічної діяльності, відносно якого не можна встановити права власності. Послуги не підлягають продажу окремо від процесу їх виробництва. Момент завершення виробництва послуги збігається з моментом надання її споживачеві.

Необхідність дослідження сучасних тенденцій та особливостей розвитку сфери послуг в Україні зумовлена великим значенням цієї сфери у структурі економіки країни та її вагомим впливом на процеси розвитку економіки в цілому. Сьогодні спостерігається тенденція до зниження ролі промисловості в структурі економіки країни, проте сфера послуг займає все більшу частку. Динамічні умови господарювання вимагають високоефективної діяльності суб'єктів у будь-якій сфері, у тому числі й у сфері послуг. Проте діяльність у сфері послуг супроводжується високим рівнем конкуренції та невизначеності у зв'язку з її залежністю від виробничих сфер та особливостями самих послуг. Україна має всі передумови для формування конкурентного середовища у сфері послуг та створення конкурентоздатних послуг, що зможуть конкурувати на світових ринках. Проте, до проблем розвитку сфери послуг необхідно застосовувати системний підхід, враховуючи особливості самих послуг та суб'єктів, що їх надають.

Розвиток сфери послуг в Україні характеризується переважанням традиційних видів послуг: транспорту, торгівлі та операцій з нерухомим майном. Розвиток сфери транспортних послуг є традиційним для України, зважаючи на її вдале географічне розташування. Проте, у структурі наданих транспортних послуг переважають послуги залізничного та автомобільного транспорту. Інші види транспортних послуг в Україні потребують подальшого розвитку та активізації діяльності у цих сферах. Розглядаючи розвиток торгівлі в Україні, можна дійти висновків щодо її постійного зростання, що не є перспективним для розвитку економіки країни на подальший період.

Проте, перспективними напрямками розвитку сфери послуг згідно із загальносвітовою тенденцією, є розвиток високотехнологічних, професійних послуг. Такий комплексний та багатосторонній підхід до аналізу тенденцій сфери послуг в Україні дає можливість врахувати всі їх особливості на сучасному етапі розвитку економіки України та розробляти ефективні стратегії діяльності підприємств сфери послуг, спрямовувати увагу на впровадження та розвиток новітніх висококонкурентних послуг.

Підводячи підсумки дослідження основних тенденцій розвитку сфери послуг в Україні, варто зауважити, що вона у подальшому буде розвиватися все більшими темпами. Основними причинами нарощування обсягів послуг у світі є: бажання полегшити рутинну роботу; зростання попиту на послуги, пов'язані із проведенням дозвілля; вивільнення робочої сили із сільського господарства та урбанізація. Таким чином, у сфері послуг є значні перспективи щодо нарощування своїх обсягів, що повинно враховуватися підприємствами, які планують свою діяльність у цій сфері.

### *Література*

1. Державна служба статистики України : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2023).

UDC 658.5.012.1

**Olga Degtiareva**

*Doctor of Economics, Professor of the Department  
of Business Economics and Entrepreneurship,  
Odessa National Economic University (Ukraine)*

**Bert Schusser**

*Doctor of Engineering, Professor of the Department  
of Energy and Resource Efficiency,  
Mittweida University of Applied Sciences (Germany)*

**Maik Richter**

*Master of Science, Research Associate of the  
Department of Energy and Resource Efficiency,  
Mittweida University of Applied Sciences (Germany)*

### **BARRIERS IN THE IMPLEMENTATION OF ENERGETIC ANALYSES AND EVALUATION IN SME'S – THE DEVELOPMENT OF A PROCEDURE MODEL FOR SUSTAINABLE IMPROVEMENT OF ENERGY AND RESOURCES EFFICIENCY**

*JEL classification: O310; O320; Q400*

In business, politics, practice and also science, the topics of ecology, resource conservation, climate protection as well as energy security in connection with the energy turnaround are not only omnipresent, but have also increasingly moved into the focus of public interest due to the current difficult global political situation. Steady increasing energy prices, the planned exit of core and coal power, ever scarcer fossil energy reserves, a rising competitive pressure, force politics and society to fundamentally rethink the way of handling energy and find new solution approaches [1, p. 1–4; 2, p. 1–4; 3, p. 2–3; 4, p. 26–27]. The European Union agreed upon important energy efficiency measures to achieve energy and climate protection goals, which came into force by the Energy Efficiency Directive 2012/27/EU in December 2012 and were to be implemented by the member states [5, p. 28]. As part of the “Clean energy for all Europeans” package, on December 14<sup>th</sup> 2018, the Energy Efficiency Directive 2018/2002/EU has been adapted for the first time [6, p. 224–225]. The overarching goal of the European Union is to achieve an energy efficiency improvement of at least 32.5 percent by 2030 [7, p. 2]. The amendment of the Act on Energy Services and Other Energy Efficiency Measures (EDL-G) has created an essential prerequisite for implementing the EU energy efficiency directives in Germany [8, p. 4–8]. In consequence, companies that are not small and medium-sized enterprises (non-SMEs) are obligated to conduct an energy audit according to DIN EN 16247-1 and in accordance with § 8 para. 1 in connection with § 1 cl. 4 EDL-G. This does not apply to non-SMEs that have introduced and maintain an energy management system in accordance with DIN EN ISO 50001 or an Eco-Management and Audit Scheme (EMAS) [9, p. 6–14].

In the scientific literature, it is generally undisputed that the clientele of small and medium-sized enterprises (SMEs) has to overcome special barriers on the way to an energy- and resource-efficient organization due to prevailing resource weaknesses [9, p. 8–13]. On this issue, a variety of analyses can be found on topics such as drivers, motivation and inhibiting factors relevant to the implementation of energy efficiency measures. While large companies or corporations already have management systems in place to increase resource efficiency [10, p. 6], SMEs are often faced with existential questions, such as how to finance their business or issues relating to staff and skills shortages [11, p. 19–20]. In their comprehensive literature study from 2013 Eymann and Räber state in this context, that it remains to be seen whether and in what form SMEs will gain access to improvement of energy efficiency [12, p. 46–47]. However, a variety of different analysis and evaluation methods are unsuitable for the special clientele of SMEs or cannot be applied due to a lack of resources [13, p. 68–70]. Among the prevailing dilemmas under this context are that the costs incurred for classical energy sources, such as electrical energy (electricity), natural gas, heating oil and district heating, as well as fuels, were allocated via fixed costs for many companies as a result of their previously marginal extent and were therefore neither transparent nor of closer interest to them [14, p. 47]. Even though the German legislator has created several incentive systems for efficiency with different effects,

such as peak compensation for electricity and energy tax in the manufacturing sector, the associated expectations are rarely fulfilled, or companies fail to implement them already in the early stages of the energy analysis. In addition to the aforementioned obstacles, reasons for failure include an unmanageable complexity of the processes, a high initial outlay for data collection and a lack of project management tools [15, p. 7].

This fact is particularly noteworthy and also unacceptable, since, in addition to the so-called non-SMEs, small and medium-sized enterprises are responsible for a significant share of primary energy demand in Germany [16, p. 1]. In this context, the high share of cross-sectional technologies in the total energy demand, approximately 70 percent, is particularly remarkable [17, p. 71]. These cross-cutting technologies and their support processes thus play a key role in terms of energy-saving potential in SMEs. These potentials include both organizational and technical measures to optimize the energy efficiency of existing facilities and their processes (e.g., lighting systems, office, administrative and communications technology, heating and cooling systems, pressurized air systems and ventilation and air-conditioning systems) [18, p. 15].

Since there are few procedural models for the successful implementation of energy analyses and their evaluation, with the aim of sustainably increasing energy and resource efficiency, especially for SMEs, such a model can represent a solution approach for overcoming prevailing barriers under suitable framework conditions (see, among other things, consideration of SME-specific success factors and stringent and exemplary procedures). The application of a promising process model for increasing energy efficiency can contribute to the economic viability of SMEs and therefore also to securing their existence, but also on the way to the necessary climate neutrality of the entire economy.

### **References**

1. Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz (BMWK). Habeck: „Treiben Energieeinsparung weiter voran“ Bundeskabinett billigt Energieeinspar-Verordnungen: BMWK treibt Energieeinsparung voran. Berlin; 24.08.2022.
2. Die Bundesregierung. Kohleausstieg und Strukturstärkung: Von der Kohle zur Zukunft; 24 Februar 2023.
3. Kirschner A, Wunsch A, Limbers J, Ziegenhagen I, Kemmler A. (2023) Wirkungen von beschleunigten Genehmigungs-verfahren und Klimainvestitionen. Basel, Berlin; 28.02.2023.
4. Ambros J., Hohbohm J., Lübers S., Muralter F., Sachs A. (2023). Endbericht: Gasverbrauch von Produktionsbereichen. Basel, Berlin; 16.03.2023.
5. Europäische Union. Richtlinie 2012/27/EU des Europäischen Parlaments und Rates vom 25. Oktober 2012 zur Energieeffizienz, zur Änderung der Richtlinien 2009/125/EG und 2010/30/EU und zur Aufhebung der Richtlinien 2004/8/EG und 2006/32/EG (Text von Bedeutung für den EWR): Richtlinie 2012/27/EU; 14.11.2012.
6. Europäische Union. Richtlinie (EU) 2018/2002 des europäischen Parlaments und Rates vom 11. Dezember 2018 zur Änderung der Richtlinie 2012/27/EU zur Energieeffizienz (Text von Bedeutung für den EWR): Richtlinie (EU) 2018/2002; 21.12.2018.
7. Europäische Kommission. Vorschlag für eine Richtlinie des Europäischen Parlaments und Rates zur Energieeffizienz: Neufassung. Brüssel; 14.07.2021.
8. Bundesministerium für Justiz und Verbraucherschutz (BMJV). Gesetz über Energiedienstleistungen und andere Energieeffizienzmaßnahmen (EDL-G): EDL-G; Zuletzt geändert durch Art. 5 G v. 08.08.2020 I 1728.
9. Bundesamt für Wirtschaft und Ausfuhrkontrolle (BAFA). Merkblatt für Energieaudits – Merkblatt für Energieaudits nach den gesetzlichen Bestimmungen der §§ 8ff. EDL-G; 30.11.2020.
10. Rhode C., Plötz P., Nabitz L., Frierichsen N. (2017). Branchen- und unternehmensgrößen bezogene Ermittlung von Klima-schutzpotenzialen (Schwerpunkt KMU) durch verstärkte Umsetzung von Energiemanagementmaßnahmen in der Wirtschaft: Abschlussbericht. 101 p.
11. Engelmann T., Lidtke C., Rohn H. (2013). Nachhaltiges Wirtschaften im Mittelstand: Möglichkeiten zur Steigerung der Ressourceneffizienz in kleinen und mittleren Unternehmen. Bonn. 72 p.
12. Eymann L., Räber M. (2013). Literaturstudie: Erfolgsfaktoren und Hemmnisse bei der Umsetzung von Energieeffizienz-projekten für KMU. Wädenswil.
13. Geibler Jv., Rohn H., Schnabel F., Meier J., Wiesen K., Ziema E. et al. (2011). Ressourceneffizienzatlas: Eine internationale Perspektive auf Technologien und Produkte mit Ressourceneffizienzpotenzial; Projektlaufzeit: 09/2008 – 3/2011. Hannover, Wuppertal: Technische Informationsbibliothek u. Universitätsbibliothek; Wuppertal-Inst. für Klima Umwelt Energie.
14. Dehli M. (2020). Energieeffizienz in Industrie, Dienstleistung und Gewerbe: Energietechnische Optimierungskonzepte für Unternehmen. 1<sup>st</sup> ed. Wiesbaden: Springer Vieweg, 707 p.
15. Schusser B. (2016). Erfolgsfaktoren bei der Durchführung von energetischen Analysen im industriellen Umfeld. Energetische Blätter, pp. 6–12.
16. Umweltbundesamt. Energieverbrauch nach Energieträgern und Sektoren. 18.03.2023. URL: <https://www.umweltbundesamt.de/daten/energie/energieverbrauch-nach-energetraegern-sektoren#entwicklung-des-Endenergie-verbrauchs-nach-Sektoren-und-Energietragern>. Accessed 18 March 2023.

17. Fleiter T., Schломанн B., Eichhammer W. (2013). Energieverbrauch und CO<sub>2</sub>-Emissionen industrieller Prozesstechnologien – Einsparpotenziale, Hemmnisse und Instrumente. Stuttgart: Fraunhofer Verlag, 562 p.

18. Flatau R. (2019) Integrierte Bewertung interdependenter Energieeffizienzmaßnahmen: Eine modellgestützte Analyse am Beispiel von Querschnittstechnologien. Stuttgart: Universität Stuttgart; 216 p.

---

UDC 334.716:34

*Illia Kazmin*

*PhD student of the Management and Business Department,  
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Ukraine)*

## **SUBSTANTIATION OF THE APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES DURING MARTIAL LAW**

***JEL classification:*** M100; O210

Today, the entire Ukrainian business is faced with unprecedented challenges – the war in the country. Before that, there was the COVID-19 pandemic. That is why the question arises, what is next, whether the business should be continued, how to function, etc. It becomes clear to everyone that in order to continue functioning, companies must develop even in such difficult conditions. Many authors, such as V. Vasylenko, V. Zanora, T. Lepeyko, O. Mazorenko, O. Rayevneva, Yu. Pogorelov and others, deal with the problems of enterprise development. The principles, types and methods of companies' development are considered in their works. However, they do not consider the factor of war, which is the most important when managing enterprises today.

Therefore, the purpose of the study is to choose an approach to the development of the enterprise, which will consider the conditions of the military state in the country.

The war adjusted in all spheres of life of Ukrainians, especially in the economic sphere. There is a significant decline in the economic activity of business entities in the country. Thus, according to the assessment of the Ministry of Economy of Ukraine [1], the country's GDP has decreased by 32% by the end of 2022, with inflation at around 30%. Since the war in Ukraine is an unprecedented event in the civilized world it is receiving attention in many world and European institutions. Thus, the International Monetary Fund (IMF) noted in its report [2] that the war caused major migration processes – about 13 million Ukrainians changed their place of residence, of which about 8 million are refugees in Europe and other countries of the world and the rest are internally displaced persons. This caused a significant increase in unemployment – up to 40%. But it should be noted that the rate of decline in economic indicators was much faster in the first half of 2022 (up to 37.2% of GDP) [3]. So, the question arises, which directions for the development of Ukrainian enterprises can be effective in such conditions.

Before focusing on the directions of development, it is advisable to consider the essence of the concept "enterprise development". Thus, O. Shubravska in its article [4, p. 36] defines the development of the enterprise as the transformation of the state of the enterprise from one to another due to the introduction of qualitative and quantitative changes. Yu. Pogorelov understands development as the totality of all changes occurring in the process of the enterprise's functioning [5]. V. Zanora means development as the process of successive transformation of changes in all aspects of the enterprise's activity, which leads to improvement of the results of its activity [6]. The analysis of the given definitions showed that, despite the variety of definitions, it is possible to find certain characteristic features of the enterprise development: permanent sequential changes; transformational processes in the management system; transition of the enterprise from the existing to a qualitatively better state; influence of environmental factors. So, it is possible to conclude that the development of the enterprise is a set of permanent, irreversible and sequential changes and transformations in the process of functioning, which take place under the influence of environmental factors and lead to a qualitative improvement in the effectiveness of the enterprise.

In order to choose the ways of development of Ukrainian enterprises during the martial law and in the post-war period, it is advisable to consider such approaches to the development of the enterprise: progressive, adaptive, transformational and sustainable [7, p. 101].

Of course, the main strategic goal of the enterprise's development is to ensure stable or sustainable development. In today's conditions, Ukrainian enterprises do not have time for long-term planning, as there



are no forecasts regarding the end of hostilities. However, businesses should still implement development activities using other approaches. A progressive approach to development involves the growth of the company's activity indicators, such as an increase in production volumes and product sales; raising the level of consumer awareness of the company and its products, etc. The introduction of such ways of development is quite popular today, as many enterprises of the Eastern and Southern regions have transferred their production capabilities to the Central and Western regions of Ukraine. By the end of 2022, most of them have already fully established production and other activities, which allow increasing their performance by growing domestic consumers in different regions of the country. However, these ways of development cannot be factors in the long-term development of enterprises in the latest economic conditions.

An adaptive approach involves the search for such ways of enterprise development that will allow to quickly adapting to the conditions of the external environment. First, the main ways of development according to this approach are the change of the management system of the enterprise and the search for new sales markets, including abroad. But only the application of such an approach will not lead to significant development of the enterprise either.

Another approach to development is the transformational approach, which involves changing the qualitative state of the enterprise due to the use of its potential. This approach is considered the most attractive, as it ensures the implementation of measures that reflect the very essence of development. Among the ways of development of enterprises according to this approach is a set of actions related to changing the management system, the structure of business processes, and most importantly – the general vision of enterprise state in the future. The main directions of development according to this approach are:

1) intensification of the enterprise's activity due to the increase of sales on the existing market; the development of new markets; improvement of the quality of products, which will allow to quantitatively change the state of the enterprise;

2) integration – a change in the management system due to the absorption or purchase of other enterprises, which will allow to obtain competitive advantages and qualitatively change the state of the enterprise;

3) diversification – the simultaneous development of new products, productions, sales channels, improvement of logistics, etc., which will increase the effectiveness of the enterprise and reduce the risks caused by military actions in the country.

Thus, in the conditions of martial law and in the post-war period, it is advisable to use a transformational approach for the enterprise development, the implementation of which will allow increasing the efficiency of the enterprise and reducing the risks caused by the external environment.

#### **References**

1. Svyrydenko, Yu. (2022). *The Ukrainian economy has experienced the most difficult year since independence: how we survived and what's next* [Ukrainska ekonomika perezhyla naivazhchyi rik za chasy Nezalezhnosti: yak my vystoialy ta shcho dali], *Ukrainska Pravda*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/30/695585> [in Ukrainian]

2. *Ukraine: Request for Purchase Under the Rapid Financing Instrument-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine*. International monetary fund: site. Retrieved from: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/10/19/Ukraine-Request-for-Purchase-Under-the-Rapid-Financing-Instrument-Press-Release-Staff-524913?cid=em-COM-123-45549>.

3. *GDP reduction and an unprecedented budget deficit: the IMF assessed the consequences of the war for Ukraine's economy* [Skorochennia VVP ta bezpretsedentnyi defitsyt biudzhetu: u MVF otsynily naslidky viiny dlia ekonomiky Ukrainy], *Analitichnyi portal "Slovo i dilo"*. Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/20/novyna/ekonomika/skorochennya-vvp-ta-bezprecedentnyj-deficyt-byudzhetu-mvf-oczinily-naslidky-vijny-ekonomiky-ukrayiny> [in Ukrainian]

4. Shubravska, O. (2005). Sustainable economic development: concepts and directions of research [Stalyi ekonomichnyi rozvytok: poniattia i napriamky doslidzhennia], *Ekonomika Ukrainy*, Issue 1, pp. 36–42 [in Ukrainian]

5. Pogorelov, Yu. (2011). *Enterprise development: concepts and types* [Rozvytok pidpriemstva: poniattia ta vydy]. Retrieved from: <http://masters.donntu.edu.ua/2011/iem/bashkevich/library/tez7.htm> [in Ukrainian]

6. Zanora, V. (2019). Enterprise development: essence, forms, types [Rozvytok pidpriemstva: sutnist, formy, vydy], *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, Issue 6 (61). DOI: [https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk\\_tntu2019.06](https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.06) [in Ukrainian]

7. Vasylenko, V. (2011). Organizational-cyclical and structural-functional models of organization development [Orhanizatsiino-tsyklichna ta strukturno-funktsionalna modeli rozvytku orhanizatsii], *Kultura narodiv Prychornomoria*, Issue 232, pp. 100–107 [in Ukrainian]

УДК 658:005.41

*Колібабчук Ольга Борисівна*  
аспірантка кафедри економіки підприємства  
та організації підприємницької діяльності,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## ЕТАПИ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ДАНИХ НА ПІДПРИЄМСТВІ

*JEL classification: D830; M150*

Дані супроводжують весь процес управління підприємством, вони формуються безперервно в процесі його функціонування. Для побудови ефективної системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління на підприємстві є надзвичайно важливим дослідження етапів життєвого циклу даних.

Життєвий цикл даних (data lifecycle) – це певна послідовність етапів, через які проходять дані [1]. Цей процес безперервний та повторюється для кожного набору даних. Міжнародного стандарту щодо життєвого циклу даних не існує, але загалом, вирізняють шість етапів життєвого циклу даних.

1. *Планування або визначення потреби.* Перш ніж генерувати нові дані або фіксувати вже наявні, необхідно переконатися, що визначена та підтверджена потреба.

2. *Збір або генерація даних.* Цей етап передбачає надходження даних на підприємство шляхом створення даних, надходження з внутрішніх або зовнішніх джерел тощо.

3. *Обробка.* Процес обробки даних полягає у підготовці даних до подальшої роботи та передбачає дії, спрямовані на очищення та перетворення даних. До таких дій можна віднести перевірку, інтеграцію, очищення, вилучення, перетворення та завантаження (ETL) даних.

4. *Аналіз.* Дані використовуються для вирішення проблемних питань, пошуку закономірностей та шляхів зростання ефективності діяльності підприємства тощо.

5. *Зберігання або архівування.* На цьому етапі дані переміщуються до архіву, вони більше не використовуються, але зберігаються на випадок потреби. Дані можуть зберігатися на жорстких дисках, твердотільних накопичувачах або за допомогою хмарного середовища.

6. *Видалення.* Коли дані стають застарілими, кожна їх копія видаляється.

Варто зазначити, що не завжди життєвий цикл даних завершується видаленням, можливим є останній етап архівування, тобто довгострокового зберігання, у випадках, коли потреба використання даних може виникнути у майбутньому.

Етапи життєвого циклу даних залежать від специфіки того чи іншого підприємства або організації.

Так, Геологічна служба США (USGS) в огляді життєвого циклу даних не виділяє етап видалення, а завершується життєвий цикл даних етапом опублікування. Також у публікації приділено увагу наскрізним елементам [2]. Під наскрізними елементами розуміють дії, які необхідно виконувати безперервно на всіх етапах життєвого циклу для підтримки ефективності управління даними. Створення та ведення документації необхідно для відображення змін внесених у дані. Керування якістю даних полягає у використанні протоколів та методів для забезпечення належного збору, обробки, використання та підтримки даних на всіх етапах життєвого циклу. Резервне копіювання та безпека даних передбачає захист даних від втрати, пошкодження та несанкціонованого доступу.

Прадїп Раджу та Баррі Натан описують дещо інший підхід щодо життєвого циклу даних у фінансових установах. Вони виділяють етап захоплення, який складається з введення та збору даних, підключення пристроїв. Другим є етап кваліфікування, тобто перевірка якості та достовірності даних за допомогою визначених методів. Після цього дані трансформуються та переходять до етапів використання та звіту [3]. Останній стосується зовнішньої звітності, до якої належать квартальні/річні фінансові звіти, звіти для постачальників чи контрагентів тощо. Внутрішня управлінська звітність реалізується на етапі використання даних.

Гарвардська школа бізнесу (HBS) також приділила увагу дослідженню життєвого циклу даних. Відповідно до їх дослідження виділено 8 етапів життєвого циклу даних: генерація, збір, обробка, зберігання, управління, аналіз, візуалізація, інтерпретація. Дослідники із Гарвардської школи бізнесу наголошують, що можна виділяти інші етапи, такі як створення, зберігання, використання, архівування та видалення [4]. Вважаємо, що доцільно згрупувати етапи аналізу, візуалізації та інтерпретації в етап використання, вони більш пов'язані з процесом аналізу даних. Але дослідження Гарвардської школи бізнесу сконцентроване саме на даних для наукових досліджень, тому візуалізація та інтерпретація даних відокремлені.

Варто зазначити, що не всі дані мають обов'язково проходити кожний етап життєвого циклу, саме тому визначення потреб та їх обґрунтування є вкрай важливим. Окремі етапи життєвого циклу даних можуть відрізнятися залежно від специфіки функціонування підприємства, особливостей сфери діяльності тощо.

Отже, дані є важливою та невід'ємною частиною діяльності будь-якого підприємства. Визначення та дослідження життєвого циклу даних дозволяє побудувати ефективну систему інформаційно-аналітичного забезпечення управління на підприємстві, підтримуючи гнучкість та інноваційність підходу до прийняття управлінських рішень на основі даних.

#### *Література*

1. Kirvan P. *What is a data lifecycle?* / WhatIs : website. URL: <https://www.techtarget.com/whatis/definition/data-life-cycle> (access date: 15.03.2023).
2. *Data Lifecycle*. The U.S. Geological Survey (USGS). URL: <https://www.usgs.gov/data-management/data-lifecycle> (access date: 15.03.2023).
3. Raju P., Nathan B. *The Data Life Cycle* / Strategic Finance Magazine : website. URL: <https://sfmagazine.com/articles/2018/july/the-data-life-cycle> (access date: 15.03.2023).
4. Stobierski T. *8 Steps in the data life cycle*. Harvard Business School Online. URL: <https://online.hbs.edu/blog/post/data-life-cycle> (access date: 15.03.2023).

---

УДК 316.774:339.16.012.23

**Кошельок Галина Володимирівна**

*д. е. н., доцент, професор кафедри економіки підприємства  
та організації підприємницької діяльності,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Жамбей Тетяна Віталіївна**

*аспірантка кафедри економіки підприємства  
та організації підприємницької діяльності,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ЯКІСНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА**

*JEL classification: M150*

Інформація пронизує всі сфери нашого життя, у тому числі, й економічну. Вона циркулює у вигляді інформаційних потоків. Інформаційний потік можна визначити як засіб внутрішньої та зовнішньої комунікації компанії, який призначений для цілеспрямованого та організованого транспортування певного обсягу інформації та здійснюється через канали зв'язку розподілу даних від виробника до одержувача, а також для підтримки оперативної та якісної інформації бізнес-процесів [1, с. 42]. Як і кожне економічне явище, інформаційні потоки потребують дослідження для збільшення ефективності управління інформаційними потоками, ефективної організації, оптимізації тощо.

На даний час у науковій літературі розглянуто велику кількість методів та моделей оцінки інформаційних потоків. Така різноманітність підходів, методів, моделей пов'язана з дуже високою складністю завдання, яке постало перед дослідниками. Основна складність оцінки інформаційних потоків полягає в неможливості виразити отриманий ефект тільки у кількісному вираженні. Наявну сукупність методів можна класифікувати наступним чином [2, с. 33]: кількісні методи; якісні методи; соціологічні методи; бальні методи.

Найбільш розповсюдженими є якісні та кількісні методи. Кількісні методи пов'язані здебільшого з розрахунком відносних величин (індексів, коефіцієнтів), тобто ранжування факторів за критеріями та визначання виду інформації, яка має найбільше значення. Вони допомагають вирішити математичними методами питання організації, оптимізації інформаційних потоків. Однак у деяких кількісних методах використовують вагові коефіцієнти, визначені експертами, тому методика не позбавлена суб'єктивізму.

Якісні методи оцінювання переважно мають низький ступінь математичної формалізації і пов'язані з експертними оцінками. Вони не дають змоги використовувати оцінку інформаційних потоків в процесі аналізу, не вирізняються науковою суворістю, їм властива суб'єктивність і умовність. Утім, якісні методи достатньо гнучкі і дають змогу оцінити реальні факти, а не абстрактні цифри, якщо використовувати достовірну інформацію [3, с. 113]. В якості експертів можуть виступати як менеджери так і працівники підприємства. Для більш достовірної оцінки потрібно використовувати від п'ятьох експертів, але це залежить від величини підприємства: чим більше працівників на підприємстві, тим більше потрібно експертів. Експерт, керуючись власним досвідом і професійним судженням, сформованим роками практики, може визначити яка саме інформація допомагає йому приймати управлінські рішення, яким чином інформація може бути структурована, з якою частотою потрібно оновлювати інформацію тощо. Якісні методи можуть бути своєрідною перевіркою кількісних методів в реальності, і якщо кількісні методи – це математичні моделі, то якісні методи враховують думку реальних людей і дозволяють відкоригувати деякі результати кількісних досліджень в умовах реальності. Тому, вважаємо, що важливо поєднувати кількісні та якісні методи для більш достовірної оцінки інформаційних потоків.

#### *Література*

1. Петросян В. Е. Формування системи управління інформаційними потоками на підприємстві. *Економіка і менеджмент 2022 : перспективи інтеграції та інноваційного розвитку* : зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 11–12 квітня 2022 р.) : у 5 т. Т. 5 : Стратегічне управління та управління закладами охорони здоров'я в сучасних економічних умовах. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. С. 42–43.
2. Рибачук Н. В., Журко Т. О., Сіденко Ю. В. Аналіз кількісних та якісних методів оцінки ефективності маркетингової діяльності. *Агросвіт*. 2016. № 6. С. 32–37.
3. Кваско А. В. Аналіз методів оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Наукові записки*. 2017. № 1 (54). С. 111–118.

---

УДК 338.436:339.562/564

**Кошельок Галина Володимирівна**

*д. е. н., доцент, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеській національний економічний університет (Україна)*

**Трикуліч Павло Павлович**

*аспірант кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеській національний економічний університет (Україна)*

## **ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМАХ ПІДПРИЄМСТВА**

***JEL classification: M210; O310***

Штучний інтелект – це технологія, яка наразі вже присутня у нашому житті та є невід'ємною частиною майбутнього розвитку технологій. Використання цієї технології у логістичних системах стало актуальною темою останнього десятиліття. Оскільки компанії прагнуть оптимізувати свою діяльність і скоротити витрати, штучний інтелект став рішенням, яке обіцяє оптимізувати логістичний процес. Алгоритми штучного інтелекту мають здатність аналізувати величезні обсяги даних у режимі реального часу та надавати інформацію, яку можна використовувати для підвищення ефективності, зниження витрат і покращення загального досвіду клієнтів.

Однією із найбільш критичних функцій логістичних систем є оптимізація планування маршруту. Зазвичай планування маршруту виконується вручну, що може зайняти багато часу та бути

вразливим до людських помилок. За допомогою алгоритмів штучного інтелекту логістичні компанії можуть автоматизувати процес планування маршруту та зробити його більш ефективним і точним. Дані алгоритми можуть враховувати різноманітні фактори, які впливають на планування маршруту, наприклад схему руху, погодні умови та будівництво доріг [1]. Аналізуючи історичні дані, алгоритми штучного інтелекту також можуть передбачати майбутні моделі трафіку та відповідно коригувати маршрути. Це дає змогу логістичним компаніям вибирати найбільш ефективний маршрут для кожного вантажу, що призводить до скорочення витрат на паливо та часу доставки. Ще одна перевага планування маршруту на основі штучного інтелекту – це можливість враховувати різні обмеження та вимоги. Наприклад, для деяких відправлень може знадобитися певний тип транспортного засобу чи обладнання, або їх потрібно буде доставити протягом певного терміну. Алгоритми штучного інтелекту можуть враховувати всі ці фактори під час визначення оптимального маршруту.

Для компаній є дуже важливим відстеження у режимі реального часу, воно дозволяє контролювати стан своїх відправлень і надавати точну інформацію клієнтам. Часто відстеження здійснюється за допомогою ручних процесів, які схильні до помилок і затримок. За допомогою логістичних систем на основі штучного інтелекту, компанії можуть відстежувати свої відправлення в режимі реального часу та надавати клієнтам актуальну інформацію про статус їхніх замовлень. Алгоритми штучного інтелекту дозволяють логістичним компаніям збирати дані з різних джерел, таких як датчики, GPS та RFID-мітки, щоб відстежувати статус кожного відправлення. Потім ці дані аналізуються в режимі реального часу, щоб надати точну інформацію про місцезнаходження, стан і приблизний час доставки кожного вантажу. Надаючи клієнтам відстеження та видимість у реальному часі, логістичні компанії можуть покращити загальний досвід клієнтів і зменшити кількість запитів і скарг [2].

Важливою складовою оптимізації процесів є управління запасами. Це передбачає підтримку оптимального рівня запасів при мінімізації витрат. Традиційно управління запасами здійснювалося за допомогою ручних процесів, які займали багато часу та були схильні до помилок. За допомогою логістичних систем на основі штучного інтелекту компанії тепер можуть ефективніше й точніше оптимізувати рівень своїх запасів. Алгоритми штучного інтелекту дозволяють логістичним компаніям збирати й аналізувати величезні обсяги даних про історичний попит, прогнози продажів, терміни виконання та інші важливі фактори для визначення оптимальних рівнів запасів. Цей аналіз дозволяє компаніям точніше прогнозувати попит і відповідним чином коригувати рівень запасів, зменшуючи ризик їх дефіциту та надмірної кількості. Оптимізуючи рівень запасів, логістичні компанії можуть зменшити витрати на їх зберігання, звільнивши капітал для інших інвестицій [3]. Це може допомогти підвищити прибутковість і дати можливість компаніям надавати кращі послуги клієнтам. Управління запасами на основі штучного інтелекту також дозволяє компаніям швидко реагувати на зміни попиту, знижуючи ризик вичерпання запасів і гарантуючи, що клієнти отримають свої замовлення вчасно.

Також важливим є прогнозування технічного обслуговування. Це передбачає використання аналізу даних для прогнозування необхідності обслуговування такого обладнання, як вантажівки, навантажувачі та конвеєрні системи. Найпоширеніша практика технічного обслуговування, передбачає виконання планового технічного обслуговування обладнання на основі заздалегідь визначених графіків або реагування на поломки, коли вони виникають. Однак ці методи часто неефективні та можуть призвести до збільшення часу простою, витрат на обслуговування та втрати продуктивності. Логістичні системи на основі штучного інтелекту можуть допомогти компаніям передбачити, коли потрібне технічне обслуговування, аналізуючи дані датчиків, журнали обладнання та інші джерела. Цей аналіз дозволяє компаніям виявляти закономірності та аномалії, які можуть вказувати на потенційні збої обладнання, ще до їх виникнення. Передбачаючи, коли потрібне технічне обслуговування, логістичні компанії можуть планувати технічне обслуговування в періоди низької активності, зменшуючи вплив на роботу та мінімізуючи час простою. Також, це може допомогти забезпечити оптимальну роботу обладнання. Виявляючи та виправляючи потенційні проблеми до того, як вони призведуть до поломки, компанії можуть підтримувати обладнання в кращому стані, зменшуючи потребу у ремонті та продовжуючи термін його експлуатації. Це може допомогти зменшити витрати на обслуговування та підвищити прибутковість.

Однією з основних проблем впровадження штучного інтелекту в логістичні системи є складність залучення даних. Логістичні операції генерують величезну кількість даних, включаючи інформацію про рівень запасів, маршрути транспортування та замовлення клієнтів. Ці дані мають бути належним чином оброблені та проаналізовані, щоб отримати значущу інформацію та оптимізувати логістичні операції. Однак алгоритмам штучного інтелекту важко обробити ці дані через їх складність і мінливість. Як наслідок, розробка ефективних логістичних систем на основі

штучного інтелекту вимагає значного технічного досвіду та ресурсів.

Логістичні системи на основі штучного інтелекту трансформують галузь логістики, надаючи компаніям можливість оптимізувати свою діяльність і зменшити витрати. Оскільки застосування штучного інтелекту продовжує зростати, ми можемо очікувати подальшого покращення ефективності, досвіду клієнтів і впливу на навколишнє середовище. Зрозуміло, що штучний інтелект відіграватиме вирішальну роль у майбутньому логістики, і компанії, які використовують цю технологію, матимуть хороші можливості для досягнення успіху в галузі, що швидко змінюється.

Іншою технічною проблемою є забезпечення надійності та точності алгоритмів штучного інтелекту [4]. Хоча штучний інтелект може надати значні переваги в оптимізації логістичних операцій, необхідно забезпечити надійність і точність його алгоритмів, щоб запобігти помилкам або упередженням, які можуть призвести до неоптимальних рішень. Це вимагає постійного моніторингу та тестування алгоритмів з метою забезпечення їх точності та ефективності.

Використання штучного інтелекту в логістичних системах також викликає низку етичних проблем. Однією з таких проблем є потенційний вплив на робочі місця в логістичній галузі. Логістичні системи на основі штучного інтелекту мають потенціал для автоматизації багатьох завдань, які раніше виконували люди, що призведе до потенційної втрати робочих місць. Тому компанії повинні переконатися, що впровадження штучного інтелекту в логістичні системи здійснюється відповідальним і етичним способом, беручи до уваги вплив на працівників і суспільство.

Таким чином, логістичні системи на основі штучного інтелекту трансформують галузь логістики, надаючи компаніям можливість оптимізувати свою діяльність і зменшити витрати. Штучний інтелект відіграватиме вирішальну роль у майбутньому логістики, і компанії, які використовують цю технологію, матимуть усі шанси для досягнення успіху в галузі, що швидко змінюється.

#### *Література*

1. *Unlocking the Value of Artificial Intelligence (AI) in Supply Chains and Logistics*. URL: <https://throughput.world/blog/ai-in-supply-chain-and-logistics> (access date: 07.04.2023).
2. *AI in Logistics: How Artificial Intelligence is Transforming the Logistics Industry*. URL: <https://www.europeanbusinessreview.com/ai-in-logistics-how-artificial-intelligence-is-transforming-the-logistics-industry> (access date: 07.04.2023).
3. *Bringing Operational Success by Applying AI in Logistics and Supply Chain Management*. URL: <https://nexocode.com/ai-in-logistics> (access date: 10.04.2023).
4. *Disadvantages Of Ai In Supply Chain*. URL: <https://www.alibabacloud.com/topic-center/tech/19tggrvkimpw-disadvantages-of-ai-in-supply-chain-alibaba-cloud> (access date: 10.04.2023).

---

УДК 005.12:502.131.1

*Литвинюк Максим Васильович  
аспірант кафедри менеджменту,  
Полтавський університет економіки і торгівлі (Україна)*

### **ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

*JEL classification: M100; M290*

Підприємства України вже більше року стикаються з викликами, небаченими за всю історію незалежності держави. Повномасштабне військове вторгнення з півночі, сходу та півдня державних кордонів завдало потужного удару по всіх ланках вітчизняної економічної системи. Ми маємо падіння виробництва основних видів продукції, зокрема тієї, що становить основу експортного потенціалу України; блокування морських шляхів; понівечені транспортно-логістичну, соціальну, маркетингову та інженерну інфраструктури українських міст та цілих регіонів; відтік кадрів за кордон та лише часткова релокалізація бізнесу на захід держави, що гальмує активне економічне життя мільйонів українців. Втім, вітчизняні підприємства тримають економічний фронт, який важливий не тільки в умовах війни, а й для успішної відбудови та розвитку економіки після нашої перемоги. Успіхи на економічному фронті значною мірою залежать від спроможності системи

управління кожного підприємства сформувані адекватні стратегічні плани та забезпечити ефективність їх практичної реалізації, включаючи своєчасне виконання окреслених прикладних завдань щодо цільового використання та розвитку наявного потенціалу, а не просто його збереження.

Якщо узагальнити, то економічний потенціал підприємства можна охарактеризувати як комплекс взаємопов'язаних ресурсів (виробничих, фінансових, інвестиційних, інноваційних, трудових, маркетингових, інформаційних) і можливостей щодо їх раціонального використання з метою максимізації задоволення потреб споживачів, створення конкурентних переваг і забезпечення економічної рівноваги у стратегічній перспективі в умовах динамічного середовища [1, с. 54].

В умовах війни традиційна модель управління розвитком економічного потенціалу підприємства вимагає адекватних змін. Ця модель має враховувати не лише слабкі та сильні сторони підприємства, його потенційні можливості й загрози на довгострокову перспективу, а, насамперед, включати сценарії оперативних дій у разі загострення діючих ризиків, тобто варіанти оперативного переформатування бізнесу з орієнтиром на стратегічні пріоритети. Вимоги до ефективності сучасного менеджменту суттєво посилюються.

Концепція управління розвитком економічного потенціалу підприємства на сучасному етапі життєвого циклу українського підприємства передбачає такі особливості застосування: забезпечення дієвого взаємозв'язку системного, ситуаційного та цільового підходів у функціонуванні бізнесу; моніторинг зовнішніх умов діяльності підприємства та оперативна ідентифікація основних зовнішніх факторів впливу; фільтрація інформаційного середовища та застосування критичного мислення при узагальненні, систематизації, актуалізації та встановленні пріоритетності джерел інформації; проєктування змін, враховуючи перегляд методів та інструментів впливу підприємства на результативність процесу оперативного управління змінами. Крім того, навіть у такий важкий час не варто знижувати рейтинг проблеми інноваційного розвитку. Управління розвитком економічного потенціалу підприємства має базуватися на забезпеченні його інноваційного характеру. Слід пам'ятати про дію об'єктивних економічних законів, зокрема, зародження інновацій в період спаду економічного циклу та приведення функціонування соціально-економічної системи до стану динамічної рівноваги через реалізацію інновацій [2, с. 54].

Отже, на оновленій концептуальній основі системою менеджменту підприємства має бути вироблена технологія ухвалення управлінського рішення щодо формування та використання його економічного потенціалу як сукупності взаємозалежних процедур, що забезпечують альтернативність рішень, об'єктивність та реалістичність їх обґрунтування, аргументованість вибору арсеналу оперативних методів та інструментів його збереження та інноваційного розвитку у напрямі окреслених стратегічних перспектив.

#### *Література*

1. Вовк О. М., Дудік А. О. Управління потенціалом розвитку підприємства: стратегічний підхід. *Економічний простір* : зб. наук. праць. 2020. № 162. С. 53–56. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/162-9>.
2. Гудзь Т. П. *Теорія і методологія формування фінансової рівноваги підприємства* : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2018. 463 с.

УДК 338.436:339.562/564

*Літвінов Олександр Сергійович*  
д. е. н., професор, проректор з наукової роботи,  
Одеський національний економічний університет (Україна)  
*Бондарчук Олександр Геннадійович*  
аспірант кафедри економіки підприємства та  
організації підприємницької діяльності,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## **ВПЛИВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

*JEL classification: D240; R110*

У сучасному світі діджиталізація стає все більш невід'ємною частиною людського буття. Вона впливає на всі сфери нашого життя: науку, освіту, економіку, суспільне життя, правосуддя та ін. Діджиталізація є процесом переходу від аналогової форми на цифрову, що дає можливість ефективніше та зручніше управляти процесами, масштабуванням, прогнозуванням та отримувати кращі результати.

Одним із головних принципів діджиталізації є заміна застарілих методів на цифрові та автоматизовані інструменти управління, планування і організації. Це створює можливість підприємствам не тільки економити час та ресурси, що, у свою чергу, позитивно впливає на їх ефективність, але і масштабувати та розвивати їх діяльність. Наприклад, використання спеціальних програмних продуктів і рішень для ведення бухгалтерії, пошуку та перевірки контрагентів, управління виробництвом дозволяє підприємству ефективно вести розподіл і використання ресурсів, значно зменшити кількість помилок при роботі з документами і даними, що, у свою чергу, робить підприємство більш конкурентоспроможним та забезпечує збільшення прибутку.

У розрізі регіональних підприємств, діджиталізація дає можливість виходити на загальнодержавний та міжнародні ринки. Завдяки сучасним технологіям, регіональні підприємства мають змогу ефективно взаємодіяти з іншими компаніями та клієнтами з усього світу, що розширює їх потенційну клієнтську базу та збільшує прибутки. Крім того, діджиталізація дозволяє підприємствам оптимізувати витрати на маркетинг та рекламу, використовуючи інтернет-технології та соціальні мережі як інструмент для пошуку нових клієнтів.

Варто зауважити, що діджиталізація як явище або процес не є чимось виключно позитивним або негативним. Це є неминучою ланкою в процесі еволюції науки, суспільства, економіки та людини. Але, якщо говорити про її вплив, то ми можемо розділити його та виокремити позитивні й негативні сторони.

Так, говорячи про позитивний вплив діджиталізації, можна навести результати дослідження The Boston Consulting Group, в якому було опитано близько 1900 компаній з США та Європи. Згідно з результатами дослідження, на думку вищого керівництва компаній, діджиталізація надає можливість для: росту конкурентоспроможності (78%), скорочує час виходу продукту на ринок (62%), зменшує витрати (60%) [1]. Крім того, окремим пунктом варто зазначити цифрову трансформацію у сфері маркетингу та реклами. Хоча традиційні офлайн медіа все ще мають високий відсоток від усього об'єму рекламно-комунікаційного ринку, сегмент інтернет-реклами з використанням digital-інструментів продовжує зростати. В період 2020–2021 рр., всього Інтернет-ринок зріс з показника у 20 247 млн. грн./рік до 29 867 млн. грн./рік. Це зумовлено низкою факторів, такими як: низький поріг входу, простота і доступність до створення інтернет-реклами, можливість отримати навчальні матеріали на платформах розміщення реклами (такі компанії як Facebook, Google, Instagram надають безкоштовні курси і тренінги з користування їх digital-інструментами), низька ціна і можливість визначати свою цільову аудиторію, що в рамках регіональних підприємств дає змогу скоротити витрати [2].

Отже, можна дійти висновку, що за допомогою діджиталізації підприємства і його бізнес-процесів, регіональні підприємства можуть отримати переваги у вигляді підвищення



конкурентоспроможності, оптимізації витрат і ефективного використання коштів, а також збільшення прибутків і ринків збуту.

Справедливо зазначити, що при всьому позитивному впливі діджиталізації, вона містить певні ризики і негативні фактори. Серед них варто виділити наступні: втрата роботи для низькокваліфікованих рутинних працівників, обмежені можливості працівників і системи освіти адаптуватися до мінливих потреб у навичках, дефіцит робочої сили в галузі науки, технологій, інженерії та математики (STEM), а також працівників із міждисциплінарними наборами навичок, зростання вимушеної нетипової зайнятості [3]. Усі ці наведені негативні приклади мають лише гіпотетичні, але цілком реалістичні сценарії для кожного окремого підприємства. Вдалим прикладом є результат опитування представників мікро-, малих та середніх підприємств (до 24 лютого 2022 р.), наведений у дослідженні ПРООН «Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні». На питання: «З якими проблемами стикалися ММСП у довоєнний період?», було надано наступні відповіді: труднощі у пошуку працівників (63%), невідповідний рівень професійних навичок працівників (46%), труднощі у пошуку нових клієнтів та бізнес-партнерів (44%), відсутність знань та навичок щодо останніх технологій (38%), відсутність інформації щодо тенденцій розвитку у галузі (28%) [4]. З огляду на те, що згідно з даними Державної служби статистики України, мікро-, малі та середні підприємства у середньому складають близько 95% від усієї кількості регіональних підприємств, можна екстраполювати ці дані на підприємства будь-якого регіону України [5].

Таким чином, можна сказати, що діджиталізація має дуже суттєвий позитивний вплив на регіональні підприємства, а при цьому має свої недоліки і ризики. На даному етапі прогнозування рівня впровадження, реалізації і масштабування діджиталізації та визначення її якісних характеристик є дуже складними, зважаючи на поточну ситуацію в країні та економіці. Але варто зазначити, що згідно з інформацією про розвиток механізмів електронного урядування, стан інформатизації, цифровізації, цифрового розвитку та забезпечення розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційних ресурсів України від Міністерства цифрової інформації, держава зацікавлена та підтримує ініціативи з розвитку регіональних підприємств, що неодмінно позитивно впливатиме на їх подальшу діяльність.

#### *Література*

1. *The Competitive Advantage of Digital Champions* / Boston Consulting Group : website. URL: <https://www.bcg.com/publications/2018/infographic-competitive-advantage-digital-champions> (access date: 25.03.2023).
2. *Об'єми рекламно-комунікаційного ринку України 2021 і прогноз розвитку ринку в 2022 році* / Всеукраїнська рекламна коаліція : сайт. URL: <https://vrk.org.ua/news-events/2021/ad-volume-2021.html> (дата звернення: 20.03.2023).
3. *Employment impact of digitalisation* / Eurofound : website. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/data/digitalisation/research-digests/employment-impact-of-digitalisation#s-208> (access date: 22.03.2023).
4. *Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні* : аналітичний звіт. Київ : Програма розвитку ООН в Україні, 2022. 77 с. URL: [https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-10/UA\\_Rapid\\_Assessment\\_of\\_War\\_on\\_MSMEs\\_in\\_Ukraine\\_0.pdf](https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-10/UA_Rapid_Assessment_of_War_on_MSMEs_in_Ukraine_0.pdf) (дата звернення: 20.03.2023).
5. *Кількість підприємств за їх розмірами за регіонами у 2020 році* / Державна служба статистики України : сайт. URL: [https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/fin/kp\\_reg/kp\\_reg\\_u/arh\\_kp\\_reg\\_u.htm](https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/fin/kp_reg/kp_reg_u/arh_kp_reg_u.htm) (дата звернення: 19.03.2023).

УДК 338.1:330.357

**Момот Володимир Євгенійович**

*д. е. н., професор кафедри інноваційного менеджменту та фінансової аналітики,  
Університет імені Альфреда Нобеля (Україна)*

## ГОЛОВНІ ПОТРЕБИ У ПІДТРИМЦІ ВІТЧИЗНЯНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

**JEL classification:** E610; F200

Питання підтримки, що її потребує вітчизняний бізнес під час бойових дій, є вкрай актуальними, тому що від цієї підтримки зрештою залежать перспективи відновлення національної економіки у післявоєнному періоді та саме виживання країни під час війни.

Можна виділити щонайменше чотири головних джерела такої підтримки:

- підтримка з боку української держави;
- підтримка з боку іноземних держав;
- підтримка з боку недержавних організацій (як українських, так й закордонних);
- підтримка з боку суспільства.

Зрозуміле, що підтримка з боку недержавних організацій та суспільства хоча і є важливою, але у більшості випадків проявляється коли конкретне підприємство виробляє дуже специфічний продукт, який є винятково важливим для відсічі агресору, або для виживання чи забезпечення стійкості суспільства під час бойових дій. Водночас, підтримка з боку української держави або з боку іноземних держав у більшості випадків мають економічне підґрунтя, тому саме ці джерела будуть розглядатися у цій роботі.

Реальну ступінь важливості підтримки бізнесу кількісно можна оцінювати за допомогою вимірювання спадання індексів активності вітчизняного бізнесу – дійсно, суттєва негативна динаміка цього показника свідчить про те, що економічна система не має «природних» внутрішніх факторів, необхідних для впровадження бізнесу у належному обсязі й, відповідно, потребує на їх «штучне» створення або запозичення із зовні.

1) Індекс Ukrainian Business Index (UBI) – це результат системного опитування власників, керівників малого та середнього бізнесу, яке з початку проводилося з метою виявлення впливу наслідків економічної кризи, пандемії COVID-19 та очікувань у 2021 року [1] й потім було продовжено та у 2022–23 році використовується у якості одного з інструментів оцінки негативного впливу війни на вітчизняний бізнес [2]. Індекс активності бізнесу відображає операційну активність бізнесу на основі виробничих показників: виробленої продукції та наданого сервісу, кількості замовлень, найнятих нових працівників та рівню товарних запасів. Відповідно до [2] розрахунок індексу відбувається на основі відповідей бізнесу відносно зростання, спадання чи залишилось на незмінному рівні наступні показники з вагами, що їх вказане у дужках: 1) кількість нових замовлень для виробничого сегменту (0,30); 2) кількість працівників (0,20); 3) обсяг випуску продукції/наданих сервісів (0,25); 4) загальний рівень товарних запасів (0,10); 5) загальна кількість замовлень (0,15).

Індекс UBI вважається за сприятливий для економіки країни, коли його значення вище за 50%, наразі він складає 30,76, що вочевидь свідчить про несприятливі умови для бізнесу.

Дослідження індексу UBI, що візуалізовано на рис. 1 за даними [1; 2] впроваджувалися з різною періодичністю та є найбільш щільними восени 2020 року, коли, як вже згадувалося вище, вивчалися ефекти виходу з пандемії та у період з травня 2022 року по січень 2023 року, коли головною метою цих досліджень стало визначення стану та потреб бізнесу в умовах війни. Станом на вересень 2022 року оприлюднено також докладні секторальні дані щодо UBI. Цікавою особливістю результатів вимірювання є те, що восени 2020 року, попри очікування відносно відродження економічної активності після карантину, спостерігалось її зниження, що напевне призвело до політичного рішення щодо розрахунку індексу у квартальному базисі 2021 року. Й навпаки, восени 2022 року, коли варто було б очікувати подальше (й навіть – катастрофічне) зниження індексу завдяки кумулятивному накопиченню наслідків війни, відтоку робочої сили, руйнуванню інфраструктури, навпаки спостерігається зворотна тенденція. UBI у вересні 2022 року (тобто безпосередньо перед началом руйнування інфраструктури) досяг значення 33,9%, що навіть вище ніж у грудні 2020 року, коли очікувалося на поживлення економіки після пандемії.

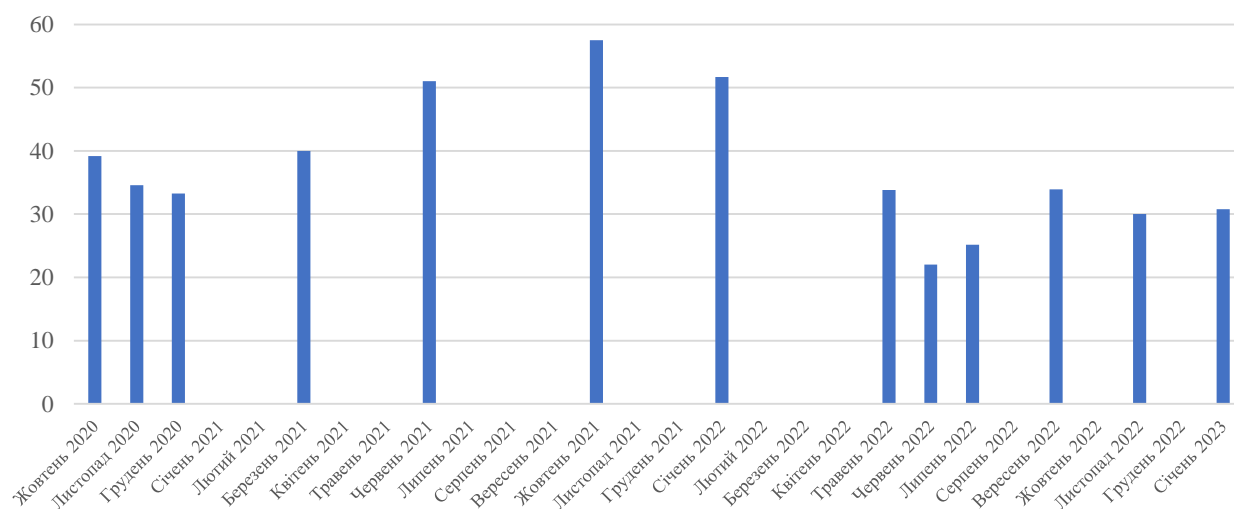


Рис. 1. Динаміка Ukrainian Business Index у період з 2020 по 2023 роки

Джерело: [1; 2]

У листопаді 2022 року респонденти у черговий раз формували перелік головних проблем, що заважають відновлювати та розвивати бізнес. Загалом в опитуванні взяли участь 504 підприємства. Загальна широта спектра проблем, що озвучувалися респондентам, складала 24 позиції. Якщо провести кластеризацію підсумкового переліку, то першим кластером проблем будуть непрогнозованість ситуації та недостатній платоспроможний попит на внутрішньому ринку з характерною вагою біля 40%, а до другого входять проблеми, так чи інакше пов'язані з непередбачуваними діями держави, що можуть погіршити стан бізнесу з вагою у 28%. Тобто, можна дійти висновку, що незважаючи на воєнний стан, вимушену релокацію виробничих потужностей, негативні тренди у міграції робочою сили, підприємці продовжують побоюватися збільшення негативного впливу держави. Й це є дуже небезпечним фактом, тому що високий «рейтинг» таких чинників свідчить, що негативна роль держави сприймається підприємцями майже такою ж загрозою, як війна.

Досить цікавим є співставлення даних з індексом легкості ведення бізнесу, що він розраховувався для України починаючи з 2008 до 2020 року. Україна здійснила досить показовий прогрес у цьому аспекті, піднявшись зі 146-ї на 64-у позицію [3]. Разом з тим, починаючи з 2016 року легкість ведення бізнесу в Україні принципово не покращилася. Тобто, у цей період вітчизняний бізнес досить суттєво потерпав від обмежувальної позиції держави, наважаючи на задекларовані реформи, про що свідчать вже об'єктивні показники, котрі були використані при обчисленні індексу. Про продовження негативного впливу цих факторів свідчать й відповіді респондентів при опитуванні, яке проводилося під час війни.

Таким чином, підводячи підсумки щодо потреб вітчизняного бізнесу у підтримці під час війни, можна дійти таких висновків:

- попри природні очікування, індекс активності вітчизняного бізнесу не демонструє катастрофічних тенденцій стосовно перспектив у 2023 році;
- такі проблеми, як непередбачуваність дій української держави, перешкоди з боку регуляторних та фіскальних органів, спричиняють на вітчизняний бізнес чи не менший тиск, аніж класичні фактори, що пов'язані з війною та воєнним станом;
- секторальні проблеми, що виникли під час війни є найбільш вираженими у таких галузях, як машинобудування, будівництво та операції з нерухомим майном.

#### Література

1. Дія. Бізнес (2021, February 19). *Презентація результатів дослідження Ukrainian Business Index*. URL: [https://export.gov.ua/news/3145-ukrainian\\_business\\_index\\_report](https://export.gov.ua/news/3145-ukrainian_business_index_report) (дата звернення: 14.03.2023).
2. Дія. Бізнес (2022, December 5). *Стан та потреби бізнесу в умовах війни : результати опитування в листопаді 2022 року*. URL: <https://business.dii.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvannya-v-listopadi-2022-roku> (дата звернення: 14.03.2023).
3. World Bank (2019, October 24). *Doing business 2020*. URL: <https://archive.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020> (access date: 15.03.2023).
4. World Bank (2022). *Business enabling environment*. URL: <https://www.worldbank.org/en/programs/business-enabling-environment> (access date: 15.03.2023).

УДК 005.57:005.922.1

**Обнявко Олександр Валентинович**

*к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Онищенко Олег Анатолійович**

*д. т. н., професор кафедри технічної експлуатації флоту,  
Національний університет «Одеська морська академія» (Україна)*

**Нікуліна Олена Валеріївна**

*к. е. н., доцент кафедри менеджменту ім. професора Й. С. Завадського,  
Національний університет біоресурсів та природокористування України (Україна)*

## **ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СКЛАДОВОЇ БЕЗПЕКИ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

***JEL classification: L150***

Інформаційна безпека в XXI столітті виходить на перше місце в системі національної безпеки держави, тому лише та держава може розраховувати на лідерство в економічній, військово-політичній та інших сферах, мати стратегічну і тактичну перевагу, гнучкіше регулювати економічні витрати на розвиток озброєнь і військової техніки, підтримувати перевагу за низкою передових технологій, яка має перевагу в засобах інформації та інформаційної боротьби [1]. Особливого значення та актуальності в спектрі суспільних відносин набувають проблеми забезпечення інформаційної безпеки в умовах масштабного вторгнення збройних сил Росії 24 лютого 2022 року і запровадження у зв'язку з цим в Україні воєнного стану. Під час дії воєнного часу вимоги щодо захисту інформації діють як і в умовах мирного часу та визначені Законом України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах».

Інформаційною безпекою (у контексті безпосередньої діяльності із захисту інформації) може вважатися комплекс заходів, що спрямовані на забезпечення захищеності інформації від несанкціонованого доступу, використання, оприлюднення, руйнування, внесення змін, ознайомлення, перевірки, запису чи знищення даних [2, с. 9]. В Стратегії інформаційної безпеки зазначено, що інформаційна безпека України – складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом [3].

Інформаційну безпеку за сферою застосування можна розглядати у контексті безпеки держави, організації та особистості [2, с. 9]. Інформаційна безпека держави – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди. Шкода може бути заподіяна через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [2, с. 9].

Інформаційна безпека організації (підприємства) – це цілеспрямована діяльність її органів та посадових осіб з використанням дозволених сил і засобів з досягнення стану захищеності інформаційного середовища організації [2, с. 9].

Інформаційна безпека особистості характеризується як стан її безпосередньої захищеності від негативних інформаційних впливів, а також впливів на її власну здатність шукати, збирати, обробляти та використовувати інформацію [2, с. 10].

Росія здійснює гібридну війну і разом з обстрілами ракетами, снарядами, беспілотниками постійно проводить кібернетичні операції проти як економічних систем (об'єктів критичної інфраструктури, підприємств і організацій, бізнесових структур ФОП), так і проти інформаційно-телекомунікаційних систем Збройних Сил України. Щодня Росія здійснює в середньому понад 10 кібератак [4]. В Україні кібератакам потидіє Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації (Держспецзв'язок) України, Урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA, яка діє при Держспецзв'язку, Ситуаційний центр забезпечення кібербезпеки Служби безпеки України та інші органи, які відповідають за кібербезпеку в державі. Діє національна платформа Malware Information Sharing Platform «Ukrainian Advantage» (MISP-UA) для ефективної протидії кіберзагрозам і обміну даними – це платформа, яка в режимі реального часу забезпечує обмін даними про кіберризики, атаки та інциденти на об'єктах критичної інфраструктури, установах і підприємствах, державних електронних інформаційних ресурсах.

У межах реалізації Стратегії кібербезпеки України, на виконання постанови Уряду затверджено Порядок реагування суб'єктами забезпечення кібербезпеки на різні види подій у кіберпросторі, який передбачає розробку відповідних Методичних рекомендацій [5].

Базуючись на пропозиціях науковців [6, с. 47], вважаємо, що при розробці цих Методичних рекомендацій можна використати такі напрямки посилення безпеки інформації економічних, технічних та інших систем, які в умовах воєнного стану стають ще більш актуальними: 1) ізоляція обладнання, що зазнало зараження, та негайне інформування органів влади, відповідних служб і керівництва підприємства про інцидент. Це передбачає: забезпечення безперешкодного доступу посадовим особам і компетентним органам для якнайшвидшого відновлення системи; залучення допомоги досвідчених IT-консультантів; використання резервної бази даних за межами внутрішньої платформи; документування інциденту: фіксацію часу його настання для виявлення заражених систем і витoku даних; залучення криміналістів; опитування осіб, що мають відношення до кіберінциденту; 2) визначення рівня захисту критично важливих систем. Це передбачає пріоритетні дії: виявлення кіберзагрози чи кіберінциденту, мінімізацію ймовірності їх виникнення, відновлення системи, що дозволить виявити взаємозалежність між критичними системами та контролювати відкриті порти доступу; регулярне оновлення даних системи з впровадженням нових продуктів кібербезпеки; обов'язкову сертифікацію пристроїв і обладнання, яке використовується, та оперативний огляд (review) програмного коду контролюючою службою; 3) створення можливостей ідентифікації інциденту, кіберзагрози, уразливості. Це передбачає формування умов для опису загрози, інциденту, включаючи автоматичний збір і агрегацію даних з набору джерел моніторингу, що дозволить швидко виявити перехресні зв'язки системи і аналізувати інформацію, ідентифікувати та ранжувати ризики і зробити візуалізацію потенційних втрат у результаті кібератак; 4) раннє виявлення кібератаки для утруднення злому і запобігання збою критично важливих систем управління підприємством. Це дозволить здійснити захист економічних систем за допомогою: визначення областей уразливості; ранжирування ризиків; ідентифікації та автентифікації всіх користувачів; візуалізації потенційних втрат від можливих кібератак; 5) аналіз ступеню небезпеки. Це передбачає: кількісну оцінку інцидентів та загроз; створення реєстру кіберінцидентів і вразливостей; визначення областей уразливості економічних систем; вимір обсягу системних збоїв і виявлення зловживання політикою використання; визначення неправильної конфігурації або підозрілої поведінки системи.

#### Література

1. Шульга В. І. Сучасні підходи до трактування поняття інформаційна безпека. *Ефективна економіка*. 2015. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5514> (дата звернення: 28.03.2023).
2. *Електронне урядування та електронна демократія* : навч. посіб. : у 15 ч. / за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. Ч. 13 : Захист інформації в системах електронного урядування / О. М. Хошаба. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2017. 72 с.
3. *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»* : Указ Президента України № 685/2021 від 28.12.2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (дата звернення: 28.03.2023).
4. *Глава СБУ : Щодня ворог здійснює понад 10 кібератак на держресурси та об'єкти критичної інфраструктури України* / Інформаційне агентство «Interfax-Україна» : сайт. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/894438.html> (дата звернення: 28.03.2023).
5. *Уряд затвердив Порядок реагування на кіберінциденти та кібератаки* / Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України : сайт. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/uryad-zatverdiv-poryadok-reaguvannya-na-kiberincidenti-ta-kiberataki> (дата звернення: 28.03.2023).

6. Onishchenko O., Shumilova K., Volyansky S., Volyanskaya Y., Volianskyi Y. Ensuring Cyber Resilience of Ship Information Systems. *Trans Nav. International Journal on Marine Navigation and Safety of Sea Transportation*. 2022. Vol. 16. No. 1. Pp. 43–50. DOI: <https://doi.org/10.12716/1001.16.01.04>.

УДК 338.22.021.1

**Онешко Світлана Володимирівна**  
к. е. н., доцент, професор кафедри економіки і фінансів,  
Одеський національний морський університет (Україна)  
**Капелістій Олександр Вікторович**  
здобувач ступеню бакалавра зі спеціальності 051 Економіка,  
Одеський національний морський університет (Україна)

## ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА КРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

*JEL classification: E600*

Якщо б не була організаційна система – інституційна, соціальна, економічна, технічна або інша, якщо вона складна і не є повністю пасивною, нею потрібно грамотно управляти, регулювати в ній внутрішні процеси, що відбуваються, і адаптувати їх до зовнішніх впливів. Ринкова економіка вимагає постійних зусиль, спрямованих на її конструктивне функціонування, захист від загроз та небезпек зовнішнього та внутрішнього характеру, та вона має значний економічний потенціал.

Економічний потенціал країни являє собою сполучення певної сукупності потенціалів, які дозволяють державі забезпечувати постійний процес виробництва продукції/надання послуг, здійснювати розширене відтворення робочої сили, забезпечувати безпечну ситуацію в країні по всіх соціоекономічних напрямках та сферах діяльності та утримувати конкурентоздатні позиції на міжнародній арені [1, с. 37]. Нині роль економічного потенціалу країни підвищується та потребує «розробки практичних механізмів і методичних підходів до пошуку шляхів відновлення економічного потенціалу країни як основного завдання післявоєнної відбудови» [2, с. 816]. Вважаємо, що економічний потенціал країни доцільно розглядати як сукупність можливостей та ресурсів, які належать державі та її громадянам і можуть бути використані для розвитку національної економіки та підвищення добробуту населення у розрізі складових, наведених на рис. 1.

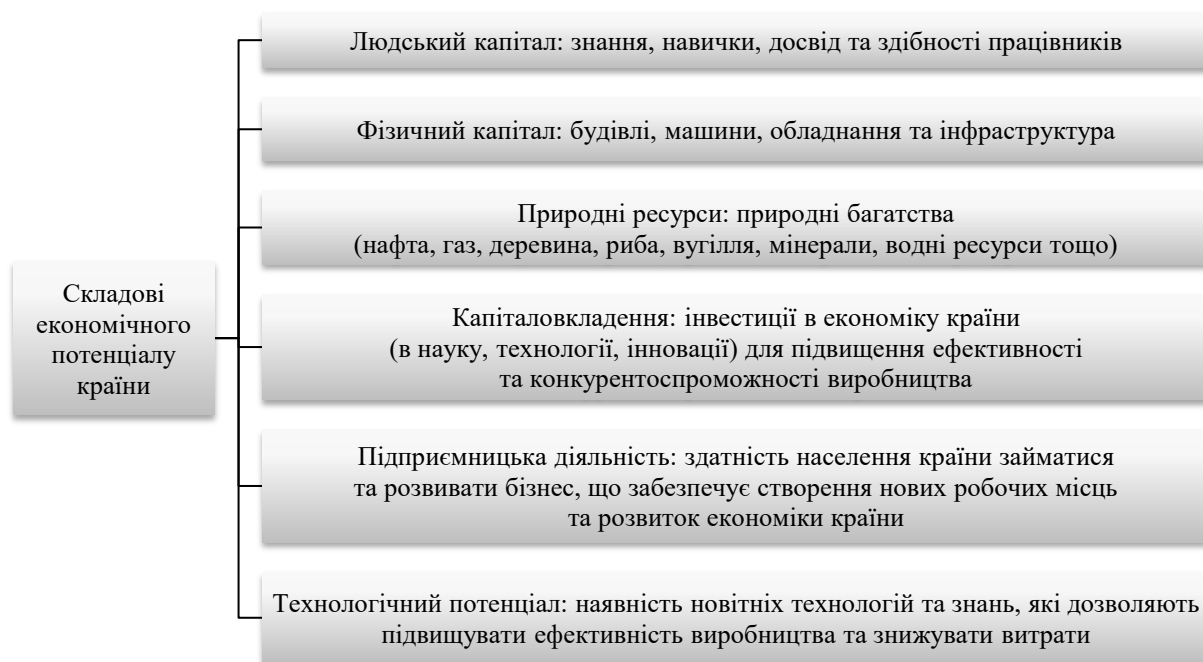


Рис. 1. Складові економічного потенціалу країни  
Джерело: складено авторами на основі даних [3; 4; 5]

Підвищення економічного потенціалу країни має тісний взаємозв'язок з державною політикою.

Державна політика – це сукупність рішень, законів, програм, стратегій та інших заходів, які приймає уряд або державні органи з метою визначення напрямків розвитку країни і забезпечення її економічного, соціального та культурного розвитку [3; 4]. Державна політика може бути спрямована на різні сфери життя, такі як: економіка, соціальна сфера, освіта, охорона здоров'я, наука, культура, безпека, зовнішня політика та ін.

Метою державної політики є забезпечення розвитку країни та благополуччя населення. Для цього держава використовує різні інструменти, такі як фінансові ресурси, законодавство, програми підтримки, інфраструктуру, регулювання та контроль, співпрацю з іншими країнами та міжнародними організаціями тощо.

У державній політиці можуть бути визначені як короткострокові, так і довгострокові цілі, а також заходи для їх досягнення. Державна політика, зазвичай, відображається у виборчих програмах партій, які входять до парламенту або формують уряд, а також у програмах, стратегіях та планах розвитку країни, які ухвалюються на різних рівнях урядового управління.

Найбільш актуальними проблемами у сучасній державній політиці України як на макро- так і на мікро- рівнях залишаються: відсутність гармонійної взаємодії державних інститутів і ринкових структур на принципах рівноправного партнерства і взаємодопомоги, недостатнє використання знань та інформації в якості головних чинників стійкого економічного розвитку, недостатнє регулювання енергозберігаючих і екологічно чистих технологій, неузгодженість економічної та науково-технологічної політики на підприємствах декількох переділів, невиконання встановлених законами соціальних стандартів і нормативів, недостатній рівень інвестицій для активного поновлення фізично зношеного основного капіталу підприємств, недостатнє регулювання грошово-кредитних відносин і зовнішньої торгівлі, необхідність розширення регіональної та міжрегіональної торгівлі, масштабна економічна диференціація регіонів. Усе це вимагає формування обґрунтованої державної політики та створення відповідної стратегії розвитку.

У всіх країнах з розвиненим ринковим середовищем держава активно впливає на функціонування економіки, підтримуючи тим самим бажаний режим соціально-економічного розвитку, який підпорядкований оптимальному рішенню загальнонаціональних завдань. Тому, за кордоном нарівні з ринковим саморегулюванням існують планування і регулювання економічних процесів як на макро-, так і на мікрорівні. І головне при цьому не масштаб країни, а ступінь активності й напрямки проведення державної політики, яка забезпечує формування сприятливих умов для збалансованого розвитку високопродуктивних, орієнтованих на суспільство галузей, підприємств, територіальних виробничих комплексів.

Однією з найважливіших задач у межах реалізації державної політики підвищення економічного потенціалу країни є визначення галузей, у яких є конкурентні переваги (їх може бути 5–6), а також розробка переліку товарів, що користуються високим попитом на світовому ринку. Очевидно, що тільки такі галузі, які пов'язані з науково-дослідними центрами, повинні отримувати від держави підтримку, стати головною метою формування заходів державної політики. Потрібний системний аналіз світових ринків, що дозволяє визначити, які галузеві ніші виробництва вже зайняті. При формуванні базових напрямків державної політики необхідно враховувати загальні національні інтереси, які включають: соціально-економічний розвиток; розвиток науки, техніки, суспільного інтелекту; ефективність і конкурентоспроможність виробництва; ресурсну незалежність; економічну, технологічну, техногенну (екологічну), інформаційну безпеку.

Отже, обґрунтована державна політика дозволить стабілізувати економічні процеси: одночасно створити збалансованість національної економіки, до мінімуму скоротити дефіцит державного бюджету, провести необхідну структурну перебудову, а потім підвищити зростання обсягів та ефективності виробництва до конкурентоспроможного рівня.

#### Література

1. Халіляєва О. В., Пузирьова П. В. Сутність та значення економічного потенціалу, його місце в економіці країни : сучасний аспект в умовах сталого розвитку. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2021. № 12 (247). С. 33–40.
2. Borko T., Fradynskyi O., Oneshko S., Zalievska-Shyshak A. and Krasota O. (2022). Prospects for Restoring the Economic Potential of Ukraine in the Post-War Period. *Economic Affairs*, Vol. 67, No. 04s, pp. 815–823. DOI: <https://doi.org/10.46852/0424-2513.4s.2022.15>.
3. Онешко С. В. Методологічні засади формування моделі реалізації промислової політики України в контексті підвищення економічного потенціалу. *Економіка та держава*. 2021. № 12. С. 70–77. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.12.70>.

4. Онешко С. В. Формування основних компонентів реалізації промислової політики суб'єктів господарювання в Україні на основі концепції «Індустрія 4.0». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Економіка і менеджмент». 2021. № 50. С. 32–41. DOI: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2021-50-3>.

5. Захарченко В. І., Топалова І. А. *Інноваційний розвиток регіонального промислового комплексу на засадах стратегічного управління* : монографія. Одеса : Бахва, 2017. 172 с.

---

УДК 339.137:504.06

**Орленко Ольга Михайлівна**

*к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності,*

*Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Афанасьєва Вероніка Дмитрівна**

*студентка 46 групи факультету економіки і управління підприємництвом,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ЕКОЛОГІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

***JEL classification: O100; O130; Q010; Q500***

Немає сумніву, що діяльність людини негативно впливає на навколишнє середовище, причому це відбувається вже тисячоліттями. Для того, щоб зменшити та попередити можливі глобальні екологічні зміни в нашій екосистемі, потрібно було вже давно почати виправляти свої помилки. Одним із варіантів поліпшення даної ситуації може стати екологічне підприємництво.

Еко-підприємництво є ініціативною господарською діяльністю, пов'язаною зі свідомим вирішенням екологічних проблем (потреб) шляхом реалізації інноваційних підприємницьких ідей, застосування методів і технологій, які позитивно впливають на навколишнє середовище та суспільство. Воно також передбачає отримання прибутку від продажу екологічних товарів (послуг) [1]. До того ж, цей вид підприємництва є основою реалізації концепції сталого розвитку, яка ґрунтується на ефективнішому енерго- та ресурсоспоживанні, зниженні рівня викидів вуглекислого газу, зменшенні шкідливого впливу на довкілля тощо.

Повільне становлення екологічного підприємництва в Україні зумовлене суб'єктивними та об'єктивними правовими, політичними, економічними та навіть духовними факторами. Перешкодами для утвердження є недосконалість екологічного законодавства та системи екологічної стандартизації та сертифікації, низький рівень культури екологічного споживання, повільний розвиток екологічного виробництва [2, с. 115].

Світовий досвід свідчить про те, що ефективність такого виду діяльності підвищується за умови повної державної підтримки та чітко визначених орієнтирів. Оскільки екологічне підприємництво є надзвичайно важливим для суспільства та планети, одним із провідних завдань держави повинно бути законодавче забезпечення правових норм його функціонування. Сьогодні питання розвитку екологічного підприємництва лише фрагментарно врегульовані, тому вкрай необхідно визначити основні принципи функціонування та розвитку цього сектору в Україні.

Нині в Україні розвивається еко-підприємництво переважно у формі «зеленої» економіки. В якості науково-практичного підходу вона базується на соціальній та економічній ефективності бізнесу, що надає суспільству екологічні послуги чи зводить до мінімуму негативний вплив на навколишнє середовище. Отож, «зелена» економіка – це новий позитивний підхід до отримання вигоди від покращення стану природного середовища та подальший крок у розвитку постіндустріальної інноваційної економіки [3, с. 62–63].

До того ж продукція, яка зроблена із перероблених відходів, відповідає серії ISO 9000, тобто міжнародному екологічному стандарту. Також на свої товари можна отримати екологічні сертифікати відповідно до ISO 14024. Ця продукція користується значним попитом серед споживачів інших країн та створює можливість розширення ринків збуту [2; 4]. Тому, для стимулювання розвитку переробної діяльності в нашій країні, потрібно збільшувати обсяги експортування.



Отже, зв'язок між екологією та економікою стає дедалі важливішим, оскільки люди поступово починають розуміти, як впливають економічні рішення на планету. Значне погіршення стану навколишнього середовища разом із останніми технологічними досягненнями підкреслюють значення розвитку еко-підприємництва. В Україні воно може стати одним з найголовніших елементів підтримки держави на шляху до стабільної економіки, сприятливої соціальної ситуації та екологічної безпеки.

#### Література

1. Желібо Є. П., Гацька Л. П., Мурована Т. О. Перспективи розвитку екологічного підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 3. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.3.1.
2. Косович Б. І. Екологічне підприємництво як важлива складова сучасної економіки України. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць. 2020. № 3 (30). С. 109–118. DOI: <http://dx.doi.org/10.35774/econa2020.03.109>.
3. Косович Б. І. Екологізація як напрям інноваційного розвитку підприємництва. *Підприємництво та інновації*. 2021. № 17. С. 60–65. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/17.12>.
4. Коренюк П. І. Проблеми екологічного підприємництва в Україні у контексті глобалізаційних процесів. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. № 3 (5). С. 177–184. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-3-19>.

УДК 658.1:[330.32+330.341.1]

**Семенова Валентина Григорівна**

д. е. н., професор кафедри економіки підприємства  
та організації підприємницької діяльності,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

### ДЖЕРЕЛА ІНВЕСТИВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

**JEL classification:** L200

Інноваційна діяльність є важливим напрямком розвитку сучасних підприємницьких структур, основою для підвищення їх прибутковості, конкурентоспроможності та економічного зростання [1].

В табл. 1 наведено обсяги інвестування за окремими напрямками інноваційної діяльності вітчизняних підприємств.

Таблиця 1  
Інвестування за окремими напрямками інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні

Показники	2017	2018	2019	2020	Темп приросту 2020 до 2017, %
Частка кількості інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, %	16,2	16,4	15,8	16,8	3,7
Витрати на інновації, млн. грн.	9117,5	12180,1	14220,9	14406,9	58,0

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Аналіз даних в табл. 1 свідчить про наявність позитивної тенденції до збільшення як частки інноваційно активних підприємств, так і витрат на інновації. Але, як показує практика, перепонами на шляху для успішної реалізації інноваційних проєктів є відсутність джерел фінансування [3]. В табл. 2 наведено структуру джерел інвестування інновацій.

Таблиця 2  
Структура джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні, %

Показники	2017	2018	2019	2020
Витрати на інновації, всього:	100,0	100,0	100,0	100,0

Продовження табл. 2

У тому числі:				
– за рахунок власних коштів підприємств	84,5	88,2	87,7	85,4
– за рахунок коштів державного бюджету	2,5	5,2	3,9	1,9
– за рахунок коштів інвесторів-нерезидентів	1,2	0,9	0,3	0,9
– інші джерела	11,8	5,7	8,1	11,8

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Аналіз табл. 2 показує, що протягом останніх років власні кошти підприємства є практично єдиним джерелом для інвестування інноваційних проєктів. Таке положення, на жаль, суттєво обмежує можливості вітчизняних підприємств щодо активної участі в інноваційних перетвореннях.

#### Література

1. Файчук О. М., Файчук О.В. Інноваційний процес як рушійна сила економічного зростання. *Бізнес Інформ*. № 10. 2013. С. 66–70.
2. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 30.03.2023).
3. Семенова В. Г. Особливості фінансового забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні. *Інноваційна економіка* : наук.-вироб. журн. 2017. № 1-2 (67). С. 13–18.

УДК 656.611

**Стовба Тетяна Анатоліївна**

к. е. н., доцент кафедри економіки та морського права,  
Херсонська державна морська академія (Україна)

## ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ У КОНТЕКСТІ СИСТЕМОМІКІ

**JEL classification:** M210; R410

Наразі майже 90% світової торгівлі здійснюється завдяки морським перевезенням [1]. Світовий флот налічує близько 95 тис. торговельних суден [2]. Розвиток морської галузі в Україні міг би стати драйвером для відновлення економіки держави у повоєнний період, але є певні проблеми. Проблем виникає безліч і для того, щоб ефективно вирішувати необхідно їх ідентифікувати та згрупувати певним чином, аби якнайповніше їх дослідити, врахувавши їх пріоритет, взаємозв'язок та наслідки. Під проблемою розуміють теоретичне або практичне питання, що потребує дослідження, аналізу для вирішення, уникнення негативного впливу, зміни неприйнятної стану об'єкту, розв'язання тощо. Сформульовані проблеми дозволяють встановити цілі, які необхідно вирішити з метою виходу з певної ситуації або переходу на наступний бажаний щабель розвитку бізнес-організації.

Оскільки існує величезна кількість проблем, то постає питання як їх класифікувати. Доцільним є підхід до наслідування, який полягає у ранжуванні за рівнями, властивий системноміці – концепція «мікро-макро-мезо-мета-економіки» [3]. Аналогічні рівні можуть бути корисні для аналізу проблем і дозволяють комплексно досліджувати ситуацію, що розвивається всередині складних систем, які динамічно змінюються. Пропонуємо таку багаторівневу систему проблем морської галузі, на кожному рівні виділити пріоритетні фактори впливу та ступінь їх дії, що дозволить врахувати існуючу різноманітність та взаємовплив: нанорівень – проблеми людини, яка працює у морській галузі; мікрорівень охоплює питання функціонування суб'єкта господарювання – підприємства морської галузі; мезорівень передбачає аналіз ситуації стосовно безпеки регіону; макрорівень спрямований на дослідження забезпечення національної безпеки; мегарівень призначений піклуватись про глобальну безпеку. Така матриця, в якій передбачено поєднання рівнів та класифікацію поточних та потенційних проблем з оцінкою ступеня їх впливу, дозволяє встановити пріоритети та визначити можливі шляхи їх вирішення.

До проблем нанорівня, які дозволяють ідентифікувати життєво важливі соціально-економічні інтереси працівника галузі, варто віднести: безпеку життєдіяльності людини; безпеку реалізації соціальних цінностей; безпеку гідного рівня життя; безпеку соціального середовища; психологічну та

психічну безпеку; самозахист та самозбереження; саморозвиток тощо. Наразі спостерігається проблема нестачі кваліфікованих моряків (судноводіїв, механіків) на світовому ринку праці – близько 16% від загальної потреби у моряках. Через неможливість українських моряків виїхати за кордон спостерігається нестача працівників, заміна українців недостатньо кваліфікованими малайзійцями, африканцями, які досить часто не вміють і не бажають працювати через недостатню мотивацію, бо розуміють, що в умовах дефіциту кваліфікованих працівників на світовому ринку праці вони не будуть списані на берег. Це може призвести до збільшення витрат на найм та навчання персоналу. За даними Міжнародної організації праці у 2020 р. у світі було близько 1,7 млн. моряків, які працювали на вантажних судах. Моряки України сплачують податки на зарплату у країнах реєстрації прапора, але відсутній договір щодо перерахування частини податків до ПФУ для подальшої виплати пенсій за віком. Тому при досягненні пенсійного віку вітчизняні моряки не мають пенсійного забезпечення. Зростання заробітної плати відстає від рівня інфляції.

Існує невизначеність стосовно того, які компетентності будуть необхідні морякам у майбутньому, оскільки галузь зазнає значних трансформацій через впровадження інновацій та нові вимоги щодо екологічної безпеки суден. Морякам можуть стати в нагоді навички:

- знання цифрових технологій: комп'ютерні системи, електронні картографічні системи, супутникова навігація, автоматизовані системи управління судном, кібербезпека та ін.;
- екологічної безпеки: вміти ефективно управляти відходами та використовувати екологічно чисті технології, дотримуватись міжнародних норм щодо безпеки суден та охорони довкілля, таких як SOLAS та MARPOL;
- роботи з новітнім обладнанням та технологіями, які дозволяють зменшити витрати на паливо та підвищити ефективність роботи суден: гібридні двигуни, використання альтернативних джерел енергії тощо;
- багатонаціональних комунікацій аби бути здатними спілкуватись, співпрацювати та вирішувати конфлікти у мультинаціональному екіпажі морського судна;
- розвитку та саморозвитку: бути готовими до навчання та саморозвитку, щоб зберігати свої навички та зміцнювати свою конкурентоспроможність на світовому ринку праці;
- застосування міжнародних правил та процедур, діючих у морській галузі;
- управління ризиками та реагування на непередбачені ситуації, такі як природні лиха та технічні несправності.

Проблеми розвитку морської галузі пов'язані, насамперед, із значним моральним та фізичним зносом суден і портового устаткування (особливо засобів вантажної обробки суден). Середній вік морського транспорту більший за 15 років, а деякі порти країн ЄС забороняють вхід суден із таким терміном експлуатації. Водночас, у галузі спостерігається глобальна перепродукція суден. Останнім часом було замовлено значну кількість нових суден, що призвело до збільшення загальної місткості флоту. Проте, збільшення кількості суден не завжди відповідає попиту на перевезення, що призводить до зниження цін на доставку та зменшення прибутків.

Морська індустрія зазнає тиску з боку регуляторних та екологічних організацій. Судна впливають на довкілля – здійснюючі забруднення повітря та води, а також шумове забруднення, незаконний вилов риби та ін., які негативно впливають на морське середовище та його життєвий простір. Міжнародна морська організація встановлює правила та стандарти щодо безпеки судноплавства та захисту довкілля, що вимагає додаткових витрат на переобладнання суден та купівлю дорожчого палива для дотримання стандартів та правил. Варто зазначити, що ціни на суднове паливо (мазут, дизель, газ) у світі нестабільні.

У морській галузі відбуваються аварії та катастрофи, які призводять до втрати життя членів екіпажу та руйнування суден. Кількість катастроф на морі залежить від багатьох факторів, таких як: погодні умови, технічний стан суден, поведінка команди тощо. Країни мають різні правила та норми для морської галузі, що призводять до труднощів у врегулюванні та контролі ситуацій.

Протягом останніх років морська галузь зіткнулась з такими проблемами:

- застаріла інфраструктура та перевантаження портів, особливо у розвинених країнах, що призводить до простоїв суден в очікуванні вантажної обробки біля причалів, збільшення часу на перевезення та ін., котрі викликають зростання витрат на експлуатацію суден та зниження прибутків перевізників. Інфраструктура морської галузі потребує значних інвестицій для реконструкції, модернізації та оновлення. Скорочення інвестицій у морську галузь внаслідок кризи в глобальній економіці та зростання конкуренції на ринку може викликати гальмування розвитку морської інфраструктури, зокрема портів та терміналів, а також зменшення рівня безпеки на судах;

– галузь є конкурентною, компанії змагаються за клієнтів та контракти. Зменшення попиту на перевезення внаслідок спаду міжнародної торгівлі і зростання конкуренції викликають зниження цін на послуги, що негативно впливає на прибутковість компаній;

– морська галузь стикається зі зростанням ризиків у результаті різноманітних загроз, включаючи піратство, тероризм, кібератаки і кібершпиунство та геополітичні конфлікти (блокади портів, конфлікти між країнами, територіальні претензії тощо), які можуть вплинути на безпеку суден та їх екіпажів. Так, Чорне море майже не використовується для судноплавства через великі ризики, пов'язані з повномасштабним вторгненням росії в Україну. Через геополітичні події (повномасштабну війну росії з Україною) шляхи перекрито, існує брак балкерних вантажів.

Це лише ключові проблеми, з якими стикається морська галузь. Усі проблеми взаємопов'язані, потребують рефреймінгу та комплексного підходу для їх вирішення. Україна має запозичити досвід країн світу, які наповнюють держбюджети завдяки функціонуванню морської галузі. Морська галузь може стати драйвером та однією із стратегічних галузей для відновлення економіки України.

#### *Література*

1. *Морские суда-роботы : как это повлияет на рынок?* / Freedom Finance : сайт. URL: <https://ffin.ru/market/review/82/74344/#ixzz6CyCt47gD> (дата обращения: 09.03.2023).

2. *Бункеровка LNG перспективна, но с оговорками* / Национальная ассоциация нефтегазового сервиса : сайт. URL: <https://nangs.org/news/downstream/bunkerovka-spg-perspektivna-no-s-ogovorkami> (дата обращения: 09.03.2023).

3. Sheng A., Geng X. *Micro, Macro, Meso, and Meta Economics* / Project-syndicate : website. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/new-thinking-in-economics-by-andrew-sheng-and-geng-xiao?barrier=accesspaylog> (access date: 10.03.2023).

---

УДК 334.722.1:33602(477)

*Тарасова Юлія Анатоліївна*  
*к. е. н., викладач кафедри економіки підприємства та*  
*організації підприємницької діяльності,*  
*Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ПІДТРИМКА МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

***JEL classification: O120***

Мале підприємництво є провідною ланкою, завдяки йому визначаються темпи економічного та соціального розвитку країни. Малий бізнес сприяє формуванню конкурентного середовища, він запобігає утворенню монополії, що є позитивним явищем, тому що конкуренція виступає рушійною силою економічного прогресу. Характеризується гнучкістю, швидкою адаптацією до нових економічних умов і змін кон'юнктури ринку. На даний час мале підприємництво України знаходиться в складних умовах, які викликані, у тому числі, пандемією та бойовими діями в країні. Недостатня кількість державних програм розвитку, низька купівельна спроможність населення, зміна пріоритетів споживачів, криза ліквідності, криза неплатежів. Тому постає питання щодо підтримки та розвитку такого важливого сегменту економіки України.

Україна, на жаль, належить до тих країн, в яких ведення підприємницької діяльності пов'язане з великим ступенем ризику і великими неформальними витратами. Незважаючи на це, Україна піднялася на сім пунктів у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business-2020, який щорічно публікує Світовий банк і посіла 64-й рядок зі 190 країн.

За даними звіту Світового банку, Україна покращила свої показники по 6 із 10 індикаторів, які враховуються фахівцями Світового банку під час складання рейтингу.

Як повідомляє прес-служба уряду, найбільший прогрес Україна продемонструвала за компонентом «Захист міноритарних акціонерів» (+27 пунктів) – завдяки відкриттю інформації про кінцевих вигодонабувачів та компонентом «Отримання дозволу на будівництво» (+10 пунктів) – за рахунок усунення вимог до найму незалежного проєктанта та інженера технагляду та запровадивши систему онлайн-повідомлень, а також зменшення вартості дозволів на будівництво в межах Києва [1].

Протягом 2017–2021 рр. існувала тенденція до збільшення кількості суб'єктів малого підприємництва, але в 2021 р. їх величина знизилась на 17,3 тис. од. У роботі малих підприємств задіяна відносно більша кількість населення. У відсотковому виразі це майже половина (у 2017 р. – 48,6%, у 2021 р. – 48%). Інша половина припадає на суб'єктів великого та середнього підприємництва. Водночас, витрати на персонал суб'єктів малого підприємництва у відсотках в середньому складають лише 19,2% (у суб'єктів великого підприємництва – 36%, у середнього – 45%), що свідчить про відносно низькі витрати на 1 робітника [2].

В Україні розвитку кредитування малого бізнесу сприяє впровадження Державної програми «Доступні кредити 5–7–9%», старт якої відбувся у лютому 2020 року. Метою реалізації програми є підтримка інвестиційних проєктів малих та мікропідприємств, що сприятиме створенню нових робочих місць, легалізації й розширенню діяльності малого бізнесу, імпортозаміщенню та поверненню трудових мігрантів. Здійснює її Фонд розвитку підприємництва у співпраці з банками-партнерами, які володіють технологіями кредитування малих та мікропідприємств [3].

В Україні 2022 р. порівняно з 2017 р. кредитів було надано більше на 7 400 млн. грн. або 14%, тоді як в іноземній валюті – менше в 2,4 рази (табл. 1). Процентні ставки в 2017 р. були на рівні 19,5% та 7,2% відповідно, а в 2022 р. – 19,6% та 6,3%.

Таблиця 1

Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) суб'єктам малого підприємництва за період 2017–2022 рр. (залишки коштів на кінець періоду), млн. грн.

Роки	Національна валюта	Іноземна валюта
2017	52 745	58 309
2018	49 302	45 183
2019	39 753	34 054
2020	38 806	31 330
2021	54 670	31 847
11.2022	60 145	24 150

Джерело: розроблено автором на основі [3]

На даний час існують грантові програми в Україні, врегульовані положеннями порядку їх надання, які затверджені Постановою Кабінету Міністрів України № 738 від 21.06.2022 року «Деякі питання надання грантів бізнесу» [4].

*Програма грантів «Своя теплиця»* спрямована на розвиток тепличного господарства – до 7 млн. грн. за 2 гектари, але не більше 70% від вартості проєкту. Кошти можна витратити на створення тепличного комплексу, закупівлю посівних матеріалів та технічного обладнання. Отримувач гранту зобов'язаний створити не менш як 40 робочих місць.

*Програма грантів «Новий рівень»* для переробних підприємств – до 8 млн. грн. Кошти мають бути спрямовані на придбання обладнання для створення або збільшення виробничих потужностей переробних підприємств, зокрема, виробництва меблів, будматеріалів, одягу, фурнітури, ліній металообробки, аграрної переробки тощо. Мета програми – збільшити частку переробної продукції, зокрема, в експорті. Отримувач гранту зобов'язаний створити до 25 робочих місць.

*Програма мікрогрантів «Своя справа»* – до 250 тис. грн., яка розрахована на всіх, хто хоче почати чи розвивати свій малий або мікробізнес. Від підприємств для пошиття одягу, СТО, хімчисток до кав'ярень, пекарень, перукарень тощо. Кошти можна витратити на придбання обладнання, закупівлю сировини, сплату оренди, послуги маркетингу та реклами, комерційної концесії, лізингу. Отримувач гранту зобов'язаний створити щонайменше одне робоче місце.

*Програма грантів «Свій сад»* – для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства для висадки та облаштування нового саду, ягіднику, винограду площею 1–25 га. Гранти надаються на умовах співфінансування – до 400 тис. грн. за гектар, але не більше 70% від вартості проєкту висадження насаджень. Працевлаштування 6–10 постійних та 125–425 сезонних працівників, залежно від культури та площі насаджень.

*IT-стартап.* Гранти до 3,5 млн. грн. Грант можна витратити на зарплату працівників, оплату консультаційних послуг, купівлю обладнання, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, маркетинг. Мета програми – створення нових компаній та робочих місць у сфері високих технологій, а також збільшення IT-експорту. Отримувач гранту зобов'язаний створити від 3 робочих місць залежно від етапу життєвого циклу стартапу.

*Старт в IT.* Грант для отримання професії у сфері IT. Кошти на навчання в сертифікованих школах зможуть отримати українці, які не здобували формальну освіту та не мають кваліфікації/досвіду в галузі IT.

Останні дві грантові програми на стадії розробки, подати заявку на їх отримання наразі ще не можна.

Варто зазначити, що державна підтримка не може забезпечити життєдіяльність і розвиток малого підприємництва у повному обсязі. Тому, поряд із державною підтримкою, варто розглядати різні форми взаємодії малих підприємств з великими. Середні та великі компанії – це важливий елемент зовнішнього середовища малого бізнесу, здатний вплинути на можливі й кінцеві результати його діяльності, реалізувати свої функції та цілі. Формування взаємовигідних інтеграційних зв'язків малого і великого бізнесу здатне привести до підвищення ефективності їхньої діяльності.

Для вирішення проблем підприємництва значну роль зіграв би розвиток венчурних фондів в Україні, бізнес-інкубаторів тощо. Також потрібно звернути увагу на внутрішнього виробника, внутрішнього постачальника, забезпечити їх державними замовленнями, доступним капіталом для розвитку існуючих та створення нових підприємств. Через деякий час це сприятиме збільшенню податкових надходжень.

#### *Література*

1. *Україна піднялася одразу на 7 пунктів в рейтингу Doing Business-2020 та посіла 64-е місце серед 190 країн.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-pidnyalasya-odrazu-na-7-punktiv-v-rejtingu-doing-business-2020-ta-posila-64-misce-sered-190-krayin> (дата звернення: 25.04.2023).
2. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.04.2023).
3. *Національний банк України* : сайт. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 25.04.2023).
4. *Деякі питання надання грантів бізнесу* : Постанова Кабінету Міністрів України № 738 від 21.06.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-p#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

---

UDC 334.722.32 «715»

***Mariia Tepluk**  
Ph.D in Economics, Associate Professor  
of Business Economics and Entrepreneurship Department,  
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)*

### **THE ROLE OF BUSINESS REVITALIZATION: MODERN REALITIES**

***JEL classification:*** A100; D600

Business revitalization development is the key to transforming a struggling business into a profitable and successful one. In today's fast-paced and competitive business landscape, it has become imperative for businesses to focus on revitalization development to ensure their survival and growth. The primary role of revitalization development is to help struggling businesses identify their weaknesses and develop effective strategies to address them. This may include rethinking the business model, product offerings, marketing approach, or internal processes. By doing so, businesses can enhance their performance, increase their competitiveness, and achieve long-term sustainability. Revitalization development also plays a crucial role in helping businesses adapt to the external environment's changes, such as technological advancements, shifting customer preferences or regulatory requirements. By proactively responding to these changes, businesses can position themselves for success in the long run. In addition, revitalization development can help businesses identify new opportunities for growth and expansion by exploring new markets, launching new products or services, or developing new partnerships and collaborations. By diversifying their offerings and expanding their reach, businesses can increase their revenue streams and reduce the risks associated with depending on a single product or market [1].

Overall, the role of business revitalization development is essential for businesses looking to remain competitive and achieve long-term success in the modern environment. By identifying weaknesses, adapting to change, and pursuing new opportunities, businesses can transform themselves into thriving enterprises that are well-positioned to meet the challenges of the future. Whether it involves addressing the root causes of

problems, improving operations and processes, or implementing effective strategies to increase revenue and reduce costs, revitalization development is critical to achieving sustained growth and profitability.

Business revival development is an important process for any struggling or underperforming business. By identifying and addressing the root causes of the business problems, implementing effective strategies, and making changes to its operations and processes, a business can achieve long-term success and sustainability. Here are some of the key benefits of business revival development:

- Increased profitability: Revitalizing a struggling business can lead to increased revenue, reduced costs, and improved profit margins. By implementing changes and improvements to its operations and processes, a business can become more efficient and effective, leading to increased profitability.

- Improved customer satisfaction: By improving the quality of products or services, customer service, and overall customer experience, a business can improve customer satisfaction and loyalty. This can help the business to retain existing customers and attract new ones, leading to increased revenue and long-term success.

- Enhanced competitiveness: Through revitalization, businesses can identify and address weaknesses and become more competitive in their market. By improving its operations, products or services, and marketing approach, a business can gain a competitive edge over its rivals, leading to increased market share and profitability.

- Improved employee morale: Revitalization can also involve improving workplace culture, employee engagement, and training, which can boost employee morale and productivity. By investing in its employees, a business can create a more positive and productive work environment, leading to better performance and long-term success.

The process of business revival development may include several steps, including identifying the root causes of the business problems, developing a clear and realistic plan for addressing these issues, implementing changes and improvements, monitoring progress and adjusting the plan as necessary, and communicating with stakeholders throughout the process [2].

Business revival development can be applied in many industries and sectors, such as retail, hospitality, manufacturing, and professional services. For example, a struggling retail business may identify that its outdated store layout and poor customer service are driving customers away. To revitalize the business, it may redesign the store layout, provide customer service training to employees, and sure launch a marketing campaign to attract new various customers. By implementing these changes, the business may see increased foot traffic, higher sales and improved customer satisfaction, leading to long-term success and sustainability [3].

Business revitalization has been used successfully in many countries around the world, often as a response to economic crises or changes in the business environment. Here are some examples:

- Japan: In the 1990s, Japan experienced a period of economic stagnation known as the “lost decade.” Many Japanese companies struggled, and the government introduced policies to encourage business revitalization, such as tax incentives for companies that invested in research and development, and support for mergers and acquisitions. These policies helped many Japanese companies restructure and become more competitive.

- United States: The U.S. has a long history of business revitalization, with many successful examples of companies that have turned around their fortunes. One notable example is IBM, which in the 1990s was struggling financially and facing increasing competition from other tech companies. Through a process of restructuring and focusing on high-value products and services, IBM was able to revitalize its business and become a leader in the tech industry.

- Germany: In the early 2000s, Germany’s economy was struggling, and many of its large industrial companies were facing bankruptcy. The government introduced a program called “Industry 4.0,” which encouraged companies to adopt new technologies and innovate in order to stay competitive. This program helped many German companies revitalize their businesses and become leaders in the global market.

- South Korea: In the 1990s, South Korea faced a financial crisis that led to the bankruptcy of many of its large conglomerates, known as chaebols. The government introduced policies to encourage business revitalization, such as debt forgiveness for struggling companies and support for restructuring and mergers. These policies helped many chaebols restructure and become more competitive in the global market.

Overall, business revitalization has been used successfully in many countries around the world to help struggling businesses overcome challenges and become more competitive and sustainable. Through a process of identifying weaknesses, implementing changes, and focusing on innovation and growth, businesses can revitalize themselves and achieve long-term success.

Business revitalization can play a crucial role in ensuring sustainable development and consumption by helping struggling businesses adopt more sustainable practices and become more environmentally responsible. This can include reducing their carbon footprint, minimizing waste, and adopting circular economy practices. Here are some ways that business revitalization can promote sustainable development and consumption:

– Adopting sustainable practices: Through revitalization, businesses can identify areas where they can become more sustainable, such as reducing their energy consumption, using renewable energy sources, or minimizing their use of resources such as water and raw materials. By adopting sustainable practices, businesses can reduce their environmental impact and promote sustainable development.

– Investing in innovation: Business revitalization can also involve investing in innovation and developing new products or services that promote sustainable development and consumption. For example, a struggling company in the fashion industry could revitalize itself by focusing on sustainable and ethically sourced materials, and developing products that promote circular economy practices.

– Engaging with stakeholders: Business revitalization can involve engaging with stakeholders such as customers, suppliers, and investors to promote sustainable development and consumption. For example, a revitalized company may work with suppliers to ensure sustainable sourcing of raw materials, or engage with customers to promote sustainable consumption practices.

– Implementing circular economy practices: Business revitalization can also involve adopting circular economy practices, such as designing products for reuse or recycling, or implementing closed-loop supply chains. By reducing waste and minimizing the use of resources, businesses can promote sustainable consumption and contribute to a more sustainable future [1].

Overall, business revitalization can play an important role in promoting sustainable development and consumption by helping struggling businesses become more environmentally responsible and adopt sustainable practices. Through a process of revitalization, businesses can transform themselves into more sustainable and profitable enterprises that contribute to a more sustainable future.

#### **References**

1. Aronoff, C. E., Ward, J. L. (2011). *The Role of the Successor in Business Revitalization*, Ch. 8. In: Preparing Successors for Leadership. Family Business Leadership Series. New York: Palgrave Macmillan. DOI: [https://doi.org/10.1007/978-1-137-51031-0\\_8](https://doi.org/10.1007/978-1-137-51031-0_8).
2. Chan, A. & Cheung, E. (2015). *Impacts of the Revitalizing Industrial Buildings (RIB) Scheme in Hong Kong*, Sustainable Cities and Society. In: The Hong Kong Polytechnic University. P. 8. Retrieved from: [https://www.researchgate.net/publication/281629217\\_Impacts\\_of\\_the\\_Revitalizing\\_Industrial\\_Buildings\\_RIB\\_Scheme\\_in\\_Hong\\_Kong](https://www.researchgate.net/publication/281629217_Impacts_of_the_Revitalizing_Industrial_Buildings_RIB_Scheme_in_Hong_Kong).
3. Wilczkiewicz M. Z. (2015). *Revitalization – definition, genesis, examples*, In: University of Agriculture in Krakow, 10 p. Retrieved from: [https://www.researchgate.net/publication/282429541\\_Revitalization\\_-\\_definition\\_genesis\\_examples](https://www.researchgate.net/publication/282429541_Revitalization_-_definition_genesis_examples).

---

УДК 65.0122:338.26.015

**Янковий Олександр Григорович**  
д. е. н., професор кафедри економіки підприємства  
та організації підприємницької діяльності,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

### **МАТЕМАТИЧНІ ОСНОВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИРОБНИЧОГО ПЛАНУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА**

**JEL classification:** C610; M110

Адаптація суб'єкта господарювання до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі досягає суттєвого успіху, якщо вона базується на використанні топ-менеджментом функцій планування, зокрема, оптимізації виробничої програми підприємства. Пошук оптимального плану виробництва продукції (робіт, послуг) зазвичай здійснюється шляхом розв'язання задачі лінійного програмування (ЗЛП) в її прямій та двоїстій постановці. Це забезпечує знаходження початкового



оптимального плану застосування виробничих ресурсів підприємства, а також відкриває можливості його подальшого вдосконалення.

Запишемо модель ЗЛП в канонічному вигляді, яка включає три складові – цільову функцію  $Z_1$ , обмеження на ресурси  $b_1, b_2, \dots, b_m$  у вартісному виразі й обмеження на невідомі змінні  $X_1, X_2, \dots, X_n$ :

$$Z_1 = \sum_{i=1}^n c_i X_i \rightarrow \max \quad (\min)$$

$$\left\{ \begin{array}{l} \sum_{i=1}^n a_{1i} X_i = b_1 - e_1 \\ \sum_{i=1}^n a_{2i} X_i = b_2 - e_2 \\ \dots\dots\dots \\ \sum_{i=1}^n a_{mi} X_i = b_m - e_m \end{array} \right. \quad (1)$$

$$0 \leq X_i \leq X_{i0}$$

У моделі (1) через  $c_i$  позначено ціну одиниці продукції  $i$ -го виду, через  $X_{i0}$  – верхню межу випуску продукції, що обумовлена потужністю техніко-технологічного устаткування підприємства  $X_{i1}$ , а також реальним ринковим попитом  $X_{i2}$  на  $i$ -й вид продукції:  $X_{i0} = \min(X_{i1}; X_{i2})$ . Через  $e_j$  (excess) позначено допуск (перевищення), наявного запасу  $j$ -го ресурсу порівняно з фактичним його використанням. Обмеження, за якими допуски дорівнюють нулю ( $e_j = 0$ ) визначають дефіцитні ресурси, на відміну від недефіцитних ресурсів, що спостерігаються з ненульовим допуском ( $e_j > 0$ ). Вважається, що априорі відома технологічна матриця  $A = \{a_{ji}\}$  вартісних витрат  $j$ -го ресурсу на виробництво одиниці  $i$ -го виду продукції ( $j = 1, 2, \dots, m; i = 1, 2, \dots, n$ ).

Очевидно, що отримане за моделлю (1) оптимальне рішення можна розглядати як перший крок до адаптації підприємства до мінливих умов зовнішнього та внутрішнього середовища. Однак, у випадку, якщо деякі  $e_j > 0$ , то це буде означати, що грошові ресурси підприємства застосовуються не повністю, є певні резерви фінансових коштів. Щоб їх використати можна запропонувати, принаймні, два шляхи: 1) вилучити грошові надлишки  $e_j$  з недефіцитних виробничих ресурсів; 2) спробувати вдосконалити знайдений оптимальний план виробництва за вимогами  $Z_1 < Z_k, e_j \rightarrow 0$ .

Перший шлях базується на наступних математичних міркуваннях. Використовуючи третю теорему теорії двоїстості [1, с. 112–122; 2], легко визначити вплив на зміну цільової функції  $Z$  збільшення (зменшення) обсягів окремих ресурсів: числові значення двоїстих оцінок  $y_j$  показують, на яку величину змінюється цільова функція при зміні обсягу  $j$ -го ресурсу на одиницю:

$$y_j = \frac{\Delta Z}{\Delta b_j}. \quad (2)$$

Це означає, що при малій зміні  $b_j$  замість задачі, що описується моделлю (1), отримаємо нову задачу, де  $b_j$  замінено на  $b_j' = b_j + \Delta b_j$ , а  $\Delta b_j = e_j$ . Позначимо через  $X'$  – оптимальний план нової задачі, через  $X$  – оптимальний план вихідної задачі за моделлю (1). Визначення зміни цільової функції  $\Delta Z$  не потребує розв'язування нової ЗЛП, оскільки з формули (2) випливає

$$\Delta Z = Z(X') - Z(X) = y_j e_j. \quad (3)$$

За визначенням для недефіцитних виробничих ресурсів  $y_j = 0$ . Тому виключення з оптимального плану величин допусків не змінює цільову функцію й оптимальний план, оскільки в цьому випадку в формулі (3)  $y_j = 0 = \Delta Z$ . Тобто завжди є можливість вилучити з оптимального плану кошти у розмірі  $\sum_{j=1}^m e_j$  зі зберіганням отриманої виробничої програми.

Реалізація другого шляху покращення знайденого оптимального плану виробництва передбачає перерозподіл величин ненульових допусків недефіцитних ресурсів між дефіцитними ресурсами, для яких  $e_j = 0$ . Така трансформація дозволить удосконалити вихідний оптимальний план, а саме: при незмінних значеннях технологічної матриці  $A = \{a_{ji}\}$  забезпечити підвищення початкової цільової функції  $Z_1$ . Отримання рішення нової задачі буде означати покращення використання ресурсів підприємства, а, отже, й подальшу його адаптацію до мінливих умов і тенденцій ринкової економіки.

Зазначимо, що при перерозподілі коштів доцільно користатися результатами розв'язання не тільки прямої, а й двоїстої до неї ЗЛП. Така інформація містяться в трьох звітах рішення прямої задачі, отриманого за допомогою надбудови «Пошук рішення» пакету Microsoft Excel.

1. Звіт про результати (answer) включає вихідні і кінцеві значення цільової функції та впливових комірок електронних таблиць, а також додаткові відомості про допуски, комірки змінних, обмеження на ресурси.

2. Звіт про стійкість (sensitivity) містить відомості про чутливість рішення до малих змін у комірках, у яких знаходяться значення  $X_1, X_2, \dots, X_n$ , або у формулах обмежень.

3. Звіт про межі (limits) включає величину цільової функції при оптимальному рішенні, а також в яких межах вона варіює, коли відповідні комірки рішення  $X_1, X_2, \dots, X_n$  приймають нульове, або оптимальне значення.

Найбільший інтерес з точки зору поставленої в даній роботі мети є звіти про результати та стійкість, тому на них рекомендується звернути особливу увагу.

У випадку, якщо виявлені допуски фінансових ресурсів  $e_j$  не вилучаються з виробництва, а перерозподіляються між  $k$  дефіцитними ресурсами ( $k \leq m$ ), то повне прирощення цільової функції  $\Delta Z$  дорівнює:

$$\Delta Z = y_1 e_1 + y_2 e_2 + \dots + y_k e_k. \quad (4)$$

Формула (4) забезпечує оцінку  $\Delta Z$  й збереження структури оптимального плану (асортименту) випуску продукції підприємства за умови, якщо в цілому величина додавання кількості кожного виду ресурсів  $b_k$  не перевищує сумарно 100% від максимально припустимих значень змін кількості ресурсів, указаних у стовпчику «Допустиме збільшення» табл. «Обмеження» звіту про стійкість. У цьому полягає зміст терміну «при малій зміні  $b_j$ » у формулі (3), тобто при

$$\sum_{j=1}^m \frac{\Delta b_j}{\Delta b_j^+} \times 100 \leq 100\%.$$

Де  $\Delta b_j^+$  – максимальне «Допустиме збільшення»  $j$ -го ресурсу.

Слід мати на увазі, що після кожного перерозподілу допуску необхідно перераховувати рішення ЗЛП, оскільки при постійному асортименті оптимального плану випуску продукції можуть змінюватися статуси деяких ресурсів з дефіцитних на недефіцитні, й навпаки. На кожному кроці повинні перевірятися умови покращення попереднього плану:  $Z_{k-1} < Z_k$  при  $e_j \rightarrow 0$ .

У випадку, якщо пряма ЗЛП, яка описується моделлю (1), має оптимальне рішення, то теоретично можливі наступні п'ять станів ресурсів оптимального плану виробництва, що наводяться у звітах про результати: 1. Одна прив'язка – один допуск. 2. Одна прив'язка – декілька допусків. 3. Декілька прив'язок – один допуск. 4. Декілька прив'язок – декілька допусків. 5. Усі прив'язки – нуль допусків. П'ятий стан ресурсів є ідеальним, оскільки всі допуски дорівнюють нулю й задача їхнього перерозподілу між дефіцитними ресурсами розв'язана. Всі інші стани ресурсів варто наближати до даного ідеального стану за допомогою запропонованої процедури перерозподілу величин ненульових допусків недефіцитних ресурсів між дефіцитними ресурсами.

#### Література

1. Вітлінський В. В., Терещенко Т. О., Савіна С. С. *Економіко-математичні методи та моделі : оптимізація* : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2016. 303 с.

2. Yankovyi O. Application of duality theory in post-optimization analysis of results solutions to linear programming problems. *Enterprise economics : modern problems of theory and practice* : Proceedings of the XI International scientific and practical conference, 9-10 September, 2022. Odessa : ONEU, 2022. Pp. 309–310. URL: [https://drive.google.com/file/d/1rWxemxDXbFHstYZ\\_7dD2aLMgVrsOc42p/view](https://drive.google.com/file/d/1rWxemxDXbFHstYZ_7dD2aLMgVrsOc42p/view) (access date: 03.04.2023).

**Секція 6. Сучасні тенденції, проблеми та перспективи розвитку фінансової системи**

УДК 336.2; 336.1:352

**Бондарук Таїсія Григорівна**

д. е. н., професор, провідний науковий  
співробітник відділу державних фінансів,  
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування  
Національної академії наук України» (Україна)

**ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА, ФІСКАЛЬНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ  
ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ**

**JEL classification:** H700; R510; R580

Концепція фінансового простору рекомендована переважно для країн, що розвиваються, які потребують термінового вирішення інфраструктурних, освітніх чи інших соціальних проблем. Проте, ця концепція також успішно використовується в розвинених країнах. Згідно з концепцією Міжнародного валютного фонду (2005 рік), автором якої є Peter Heller [1, с. 19], фінансний простір трактується як існуючі реальні можливості уряду щодо залучення додаткових бюджетних ресурсів із фінансних, кредитних та інших джерел, який дозволяє забезпечувати ресурсами досягнення поставленої мети без шкоди для його фінансової стійкості. Основна ідея фінансового простору полягає в тому, що його необхідно мати або створити для виділення додаткових ресурсів на обґрунтовані державні витрати [2, с. 34–43]. Відповідно до концепції Програми розвитку ООН (2007 рік) авторського колективу під керівництвом Rathin Roy [3], фінансний простір – це обсяг фінансування, який доступний у результаті мобілізації ресурсів, а також проведення реформ, необхідних для ефективного витрачання цих коштів і досягнення певних цілей розвитку.

Зростаюча потреба у фінансному просторі для вирішення різноманітних проблем – інфраструктурних чи соціальних, може пояснити, чому Концепція, яка вперше з'явилася для країн, що розвиваються, привертає увагу в країнах з розвинутою економікою. Концепція фінансового простору виникла для країн, що розвиваються, після азійської кризи, щоб підкреслити необхідність продовження фінансування критичної інфраструктури, незалежно від необхідності фінансової консолідації. Деякі автори пов'язують цю дискусію зі створенням фінансового простору та ресурсами, необхідними для досягнення Цілей розвитку тисячоліття [4].

У наукових колах ведуться дискусії щодо впливу фінансової децентралізації на економічний розвиток країн та не заперечується, що такий вплив існує [5, с. 34–38]. Розглянемо результати досліджень впливу фінансової децентралізації на економічне зростання, які узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

Функціональний зв'язок між фінансовою децентралізацією та економічним зростанням

Вчені, які провели дослідження	Об'єкт дослідження	Період дослідження	Висновки за результатами дослідження
Негативний вплив, відсутність впливу			
Danyang Xie and Heng-fu Zou [6, с. 228–239]	Економіка США	1991–1995	Негативний вплив на зростання через фінансову децентралізацію
Namid Davoodi and Heng-fu Zou [7, с. 244–257]	46 країн, що розвиваються, та розвинених країн	1970–1989	Немає ефекту в розвинених країнах, а слабкий негативний ефект спостерігається в країнах, що розвиваються
Rodriguez-Pose and Anne Kroijer	16 країн Східної і центральної Європи	1990–2004	Не виявлено негативного зв'язку між фінансовою децентралізацією та економічним зростанням
Nobuo Akai and Masayo Sakata [8, с. 94]	Економіка США	1992–1996	Існує вплив фінансової децентралізації на динаміку економічного зростання. Не можна повідомити про ступінь впливу
Thushyanthan Baskaran Lars P. Feld	23 країни ОЕСР	1975–2001	Відокремлюють політичну від економічної децентралізації. Політична місцева автономія негативно сприяє економічному зростанню

Позитивний вплив			
Serdar Yilmaz	46 розвинених країн	1971–1990	На місцевому рівні фіскальна децентралізація має більш позитивний рівень ваги, на національному рівні вона не впливає
Atsush Iimi	51 розвинена та країна, що розвивається	1997–2001	Значний позитивний вплив на зростання від збільшення фіскальної децентралізації
John Thornton	19 країн ОЕСР	1980–2000	Статистично незначний ефект має фіскальна децентралізація на економічне зростання
Thushyanthan Baskaran Lars P. Feld	23 країни ОЕСР	1975–2001	Відокремлюють політичну від економічної децентралізації. Політична місцева автономія негативно сприяє економічному зростанню, тоді як економічна автономія позитивно сприяє економічному зростанню

*Джерело: узагальнено автором за даними [5, с. 34–38; 6, с. 228–239; 7, с. 244–257; 8, с. 93–108]*

За результатами дослідження функціонального зв'язку між фіскальною децентралізацією та економічним зростанням, можна дійти висновку, що між ними існує як позитивний, так і негативний зв'язок. Висновки за результатами досліджень окремих авторів доводять, що існує прямий зв'язок між фіскальною децентралізацією та економічним зростанням. Так, Oates вважає, що підвищення ефективності фіскальної децентралізації в державному секторі має прямий вплив на динаміку економічного зростання. Деякі дослідження показують, що немає прямого зв'язку між фіскальною децентралізацією та економічним зростанням, проте, численні емпіричні дослідження показали, що існує залежність, зв'язок, навіть опосередкований, між фіскальною децентралізацією та економічним зростанням.

Отже, аналізуючи результати досліджень функціонального зв'язку між фіскальною децентралізацією та економічним зростанням, можна дійти висновку, що такий зв'язок існує. Цей зв'язок найбільш яскраво виражений у країнах, що розвиваються, але він також існує і в розвинених країнах, проте має незначний вплив на економічне зростання. Так, в країнах, що розвиваються, при переході від більш централізованого управління економіки до ринкової економіки, через фіскальну децентралізацію підвищується економічне зростання. Іншим поясненням позитивних результатів у країнах, що розглядаються, є їхні традиції та цінності, які мають позитивний вплив фіскальної децентралізації на економічне зростання. Хоча в розвинених країнах цей ефект менш помітний, його наявність вказує на те, що проводяться дослідження з пошуку більш ефективного розподілу ресурсів за допомогою фіскальної децентралізації, щоб підвищити економічне зростання.

#### *Література*

1. Heller P. S. Understanding Fiscal Space. *IMF Policy Discussion Paper*. 2005. PDP/05/4. Pp. 19.
2. Бондарук Т. Г. Проблеми та перспективи оцінки фіскального простору місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2020. № 1 (61). С. 34–43.
3. Roy R., & Heuty A. *Fiscal Space: Policy Options for Financing Human Development*. Routledge, 2007. URL: <https://www.amazon.com/Fiscal-Space-Options-Financing-Development-ebook/dp/B0089LOFCG> (access date: 17.03.2023).
4. Roy R., Heuty A., & Letouzé, E. *Fiscal space for public investment: Towards a human development approach* / United Nations Development Programme (UNDP) : website. Singapore, September 2006. URL: [https://g24.org/wp-content/uploads/2016/01/Session-4\\_1.pdf](https://g24.org/wp-content/uploads/2016/01/Session-4_1.pdf) (access date: 17.03.2023).
5. Bondaruk T. Fiscal space of local budgets and economic growth. *Polish journal of science*. 2021. No. 45. Vol. 2. S. 34–38.
6. Danyang Xie, Heng-fu Zou, Hamid Davoodi. Fiscal Decentralization and Economic Growth in the United States. *Journal of Urban Economics*. 1999. Vol. 45. Issue 2. Pp. 228–239. DOI: <https://doi.org/10.1006/juec.1998.2095>.
7. Davoodi Hamid, Heng-fu Zou. Fiscal Decentralization and Economic Growth: A Cross-Country Study. *Journal of Urban Economics*. 1998. Vol. 43. Issue 2. Pp. 244–257. DOI: <https://doi.org/10.1006/juec.1997.2042>.
8. Nobuo Akai, Masayo Sakata. Fiscal decentralization contributes to economic growth: evidence from state-level cross-section data for the United States. *Journal of Urban Economics*. 2002. Vol. 52. Issue 1. Pp. 93–108. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0094-1190\(02\)00018-9](https://doi.org/10.1016/S0094-1190(02)00018-9).

УДК 336.1:352

**Волохова Ірина Семенівна**  
д. е. н., професор кафедри фінансів,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## **ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

***JEL classification: H410***

На сучасному етапі розвитку соціально-економічних відносин в Україні місцеві бюджети є вагомим складовою системою бюджетного регулювання та дієвим інструментом фінансово-бюджетної політики країни. Від якісного рівня формування місцевих бюджетів залежить стан економічної та соціальної інфраструктури адміністративно-територіальних одиниць, у тому числі, житлово-комунального господарства, транспорту та зв'язку, закладів освіти, охорони здоров'я, культури, а також соціально-економічний розвиток регіонів та країни в цілому.

Забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку країни можливе за умови функціонування самодостатніх місцевих бюджетів, проведення активної державної політики щодо підтримки регіонів через регулювання міжбюджетних відносин, механізмів фінансового вирівнювання та зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування. Достатня кількість власних доходів місцевих бюджетів закріплює фінансову самостійність органів місцевого самоврядування, дозволяє їм активізувати господарську діяльність та покращити інфраструктуру у відповідних територіальних громадах, а також виявляти та використовувати альтернативні джерела доходів місцевих бюджетів, що значно збільшує рівень фінансової спроможності адміністративно-територіальних одиниць.

Дослідженням окремих аспектів процесу формування та використання місцевих бюджетів займалися такі вітчизняні науковці, як Т. Г. Бондарчук, В. В. Валігура, О. Г. Волкова, І. С. Волохова, Т. О. Кізіма, О. П. Кириленко, Т. О. Кир'язова, Л. А. Ковальчук, В. І. Кравченко, Т. Ф. Куценко, І. О. Луїна, О. Б. Філімонова, О. Д. Щербань, С. І. Юрій та ін. У своїх працях вчені визначали економічну сутність місцевих фінансів, обґрунтовували необхідність існування інституту місцевого самоврядування з власною фінансовою базою, відокремили місцеві бюджети від загальнодержавного бюджету та узагальнили теоретичні основи щодо взаємовідносин державного та місцевих бюджетів. Але положення наукових праць учених потребують подальшого розвитку та узагальнення.

Нині місцеві бюджети мають багато джерел доходів. Їх можна об'єднати у декілька груп: частина загальнодержавних податків; місцеві податки та збори; неподаткові надходження; міжбюджетні трансферти; субвенції та дотації [1, ст. 189]. Наразі до бюджетів місцевого самоврядування надходить лише частка деяких загальнодержавних податків і зборів. Це податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, рентна плата за використання природних ресурсів, акциз на спирт, алкоголь, тютюн, паливо тощо. Але частка надходжень дуже різна. Так, у 2021 році частка податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів територіальних громад складала лише 60% надходжень (40% у Києві), з рентної плати за користування надрами – 3%, а від акцизу на пальне – 13,44%.

Органи місцевого самоврядування збирають власні податки і збори [1]. До них належать: єдиний податок; податок на майно; збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір. Встановлювати їх мають виключно органи місцевого самоврядування рішенням відповідної ради. Тобто саме від місцевих депутатів залежить, яким буде оподаткування на території тієї чи іншої громади та за яким розміром.

У джерелах доходів місцевого бюджету вагому частину займають неподаткові надходження, до яких належать: прибутки комунальних підприємств; штрафи; адміністративні збори і платежі; плата за послуги, які надають бюджетні установи. До того ж, до місцевих бюджетів зараховують штрафи за порушення законодавства про працю. Міжбюджетні трансферти – це кошти, які громада отримує з інших бюджетів – державного або місцевих, вони можуть бути у формі різного роду субвенцій та дотацій [2, с. 8].

Моніторинг дохідної частини місцевих бюджетів за період 2016–2021 рр. дозволяє дійти висновку, що рівень самостійності місцевих бюджетів з кожним роком зростає. Це стало можливим

завдяки процесу фінансової децентралізації, який призвів до значного збільшення власних надходжень місцевих бюджетів та зменшення рівня дотаційності територіальних громад. За результатами аналізу структури доходів місцевих бюджетів було визначено, що місцеві бюджети здебільшого складаються із податкових надходжень, а найбільш бюджетоутворюючими податками стали податок на доходи фізичних осіб та місцеві податки і збори (податок на майно, єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір) [3].

Розглядаючи бюджет м. Одеси, варто зазначити, що основними бюджетоформуючими джерелами доходів загального фонду бюджету міста залишаються податок на доходи фізичних осіб, єдиний податок та плата за землю. Питома вага зазначених платежів у загальному прогнозованому обсязі надходжень до загального фонду бюджету міста Одеси на 2021 рік складає 89,2%. Отже, податок на доходи фізичних осіб залишається базовим джерелом наповнення дохідної частини бюджету Одеської міської територіальної громади. Його питома вага в обсязі доходів загального фонду бюджету Одеської міської територіальної громади без урахування міжбюджетних трансфертів на 2021 рік склала 63,5%. За базою оподаткування податок на доходи фізичних осіб у 2021 році формується на 94,0% від заробітної плати, на 2,8% від інших джерел, крім заробітної плати, та на 3,2% за результатами річного декларування. Але за видами економічної діяльності податок на доходи фізичних осіб формується за рахунок надходжень від установ та організацій: 36,6% – бюджетної сфери, 15,8% – транспорту та зв'язку, 11,8% – промисловості, 3,4% – будівництва, 0,1% – сільського господарства, 11,2% – торгівлі, 4,4% – фінансової діяльності, 9,4% – суб'єктів підприємництва, 7,3% – інші [4, с. 17–18].

Аналіз формування дохідної частини місцевих бюджетів міста Одеси показав, що за останні п'ять років зменшилася частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів, що свідчить про позитивні наслідки процесу фінансової децентралізації в Україні. У порівнянні власних надходжень місцевих бюджетів на одного мешканця серед бюджетів інших міст, які є також обласними центрами України, бюджет міста Одеси займає високі позиції, але, незважаючи на це, значно уступає іншим крупним та розвиненим містам країни, що обумовлено високим рівнем корумпованості у приватній сфері, особливо у виплаті заробітної плати найманим працівникам та у веденні роздрібною торгівлі дрібними товаровиробниками [4, с. 19].

Наразі вагомими проблемними питаннями та недоліками при формуванні доходів місцевих бюджетів є: концентрація всіх основних податків на державному рівні; незначна частка неподаткових надходжень, що значно зменшує доходи місцевих бюджетів; високий рівень корумпованості органів виконавчої влади у територіальних громадах та загалом у державних органах; неякісне бюджетне планування; нераціональне використання бюджетних коштів; низький рівень кваліфікації органів місцевої влади, які приймають рішення з приводу формування та виконання місцевих бюджетів тощо.

Для вирішення зазначених проблем пропонуємо напрями підвищення ефективності формування дохідної частини місцевих бюджетів з метою забезпечення системного та комплексного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, а також для підвищення рівня фінансової спроможності місцевих бюджетів, основними з яких можна вважати: збільшення переліку місцевих податків і зборів; переведення податку на доходи фізичних осіб до складу місцевих податків; чітке розмежування повноважень між всіма ланками бюджетної системи країни; удосконалення механізму надання міжбюджетних трансфертів; підвищення результативності у сфері управління власністю територіальних громад.

#### *Література*

1. *Бюджетний кодекс України* : Закон, Кодекс № 2456-VI від 08.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 03.04.2023).
2. *Бюджети територіальних громад обласних центрів України за 2018–2021 роки* : аналітичний огляд / ГО «Центр спільних дій» : сайт. URL: <http://surl.li/jzriy> (дата звернення: 03.04.2023).
3. *Державна казначейська служба України* : сайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua> (дата звернення: 04.04.2023).
4. *Пояснювальна записка до проекту рішення Одеської міської ради. Розділ II «Про бюджет міста Одеської міської територіальної громади на 2021 рік»* / Департамент фінансів Одеської міської ради : сайт. URL: <https://omr.gov.ua/ua/city/departments/dfogs> (дата звернення: 04.04.2023).

УДК 336:33 (477)

**Гудзь Тетяна Павлівна**

д. е. н., професор кафедри фінансів та банківської справи,  
Полтавський університет економіки і торгівлі (Україна)

## **ФІНАНСОВИЙ ТА РЕАЛЬНИЙ СЕКТОРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ**

**JEL classification:** G010; H120; M200

У важкій боротьбі за незалежність України фінансова екосистема стала економічним форпостом, який живить оборону, стримує інфляцію, демонструє фінансову стійкість в умовах зовнішніх шоків: руйнування критичної інфраструктури, блокування експорту, знищення майна, втрату клієнтів через загибель людей, припинення роботи підприємств та малого бізнесу, вимушену міграцію громадян за кордон (близько 20% усього населення) [1].

За темпом падіння реального ВВП 2022 р. не зрівняно кращий відносно початку 90-х років минулого століття, коли його скорочення відбулося більш як на 50%. Втім, експертна оцінка на рівні (-30%) реального ВВП за 2022 рік – це вдвічі нижчий показник за відсоток його зменшення у 2014 р. [1]. Ні фінансові кризи, ні пандемія корона вірусу не мали подібного наслідку. Нажаль масштаби причин скорочення реального ВВП не звужуються, а навпаки розширюються. Одні із найбільших втрат маємо у металургії, втрата активів якої обумовила зменшення металургійного виробництва до 70%, яке завжди було незмінним лідером українського експорту, і лише нещодавно поступилося продукції аграрного сектору.

Для сільського господарства результати воєнного року є дещо кращими, адже сам бізнес досить рівномірно розподілений по всій території України, а завдяки зерновій угоді українські аграрії змогли відновити експорт, який восени став наблизатися до довоєнних рівнів. Втім, екологічна проблема – мінне забруднення родючих ґрунтів – та окупація території України – є масштабними та вилучають земельні ресурси з господарського відання аграріїв на період, що вимірюється роками.

Тож один із двох флагманів утримання інфляції – реальний ВВП – істотно підірваний, однак Україна завершила 2022 р. по факту з кращими показниками індексів цін, ніж очікувалося. Попри прогнозовані 35% інфляції маємо 26,6% [1]. Рішучою, чіткою та дієвою стала монетарна політика Національного банку України, яка разом з іншими заходами регулювання забезпечила фінансову стабільність банківської системи. Станом на березень 2023 р. банківська система України достатньо капіталізована та прибуткова. Втім, знищені активи бізнесу мають далекосяжні наслідки у вигляді втрати вагової частини кредитного портфеля. Об'єктивна неможливість точно оцінити реальний кредитний ризик тисне на відсоткову ставку, що робить ще глибшим розрив між фінансовою потребою та фінансовими можливостями суб'єктів господарювання.

Серед монетарних інструментів найбільш активно Національним банком використовувалися валютні інтервенції. Попри те, що з липня 2022 р. підвищився офіційний курс української гривні до долара США сягнувши 36,6 USD/UAN, різниця із ринковим курсом зберігається. Для запобігання розгойдуванню ринкового валютного курсу, а разом з ним і ділових очікувань суб'єктів економіки, Національний банк продавав валюту із резервів. Якщо на 01 січня 2022 р. валютні резерви України становили майже 31 млрд. доларів США, то у липні вони скоротилися до 22,8 млрд. доларів США. Втім, до кінця 2022 р. було відновлено тенденцію до їх зростання за рахунок зовнішньої фінансової допомоги, яка збереглася і в поточному році. Так, станом на 28 лютого 2023 року офіційні резервні активи України становили 28,869 млрд. доларів США [1].

Лева частка дефіциту українського бюджету – близько 60% – також фінансується саме за рахунок міжнародної фінансової допомоги. Другим за важливістю джерелом є інструмент грошово-кредитної політики – обслуговування державного боргу. Від початку повномасштабної війни до 28 лютого 2023 року Уряд України залучив від розміщення ОВДП на аукціонах 238,8 млрд. грн., 2,2 млрд. дол. США та 1 млрд. євро. За цей же період профінансовано погашення внутрішніх боргових цінних паперів в обсягах 234,5 млрд. грн., 3,1 млрд. дол. США та 0,662 млрд. євро. Станом на 26 березня 2023 року Національний банк є держателем 48,4% ОВДП, які знаходяться в обігу за номінально-амортизаційною вартістю [1].

Для активізації гривневого сегмента внутрішнього боргового ринку Національний банк надав можливість банкам покривати до 50% від загального обсягу обов'язкових резервів за рахунок ОВДП, поступово розширюючи перелік їх випусків. Комерційні банки, як первинні дилери, сконцентрували найбільший обсяг державних облігацій – 37,3% порівняно із юридичними особами, що володіють 7,8% ОВДП станом на 26 березня 2023 року. Водночас, 92% військових облігацій у гривні викуплено українським бізнесом, ще 5% – населенням і 3% – нерезидентами [1]. Через співпрацю Національного банку України з міжнародним центральним депозитарієм цінних паперів Clearstream забезпечено доступ іноземних інвесторів до ринку державних цінних паперів, номінованих у гривні. Це виступає ще одним різновидом монетарних інструментів для підтримки української національної валюти. Водночас, нарощення державного боргу має відкладені у часі ризики тиску на стабільність української гривні внаслідок необхідності погашення випусків ОВДП. Диверсифікувати емісійний ризик можливо за рахунок диференціації термінів випусків, пролонгації та конверсії державних боргових цінних паперів.

Прийнятий на 2023 рік державний бюджет вперше за історію незалежності України має дефіцит, що перевищує 20% ВВП. Фінансовий план розвитку та боротьби за незалежність передбачає покриття 80% запланованих видатків. Решта – близько 38 млрд. дол. США [2] – є потенційною нішею для зростання державного боргу.

Девальвація гривні до долара на кінець 2023 року передбачається на рівні 45,8 USD/UAN при середньорічному курсі 42,2 USD/UAN. Після 30% падіння у 2022 р., згідно з експертними оцінками, очікується, що впродовж поточного року українська економіка має зрости на 3,2% [2]. Роль банківської системи у формуванні доходів державного бюджету продовжуватиме зростати, оскільки збільшили планові надходження до бюджету від Національного банку. Від податкового навантаження на реальний сектор економіки бюджетом закладено стягнення більших сум ПДВ і акцизів з імпорту, а також більших надходжень від податку на доходи фізичних осіб. На тлі інфляції, девальвації, підвищення податкового тиску соціальні стандарти залишаються незмінними. Це неминуче вплине на платоспроможний попит та заощадження населення. У цьому питанні українцям знову доводиться покладати надії на Збройні сили України, оскільки Уряд може опрацювати питання про збільшення видатків для підвищення розмірів прожиткового мінімуму і мінімальної зарплати на 2023 рік після припинення воєнного стану, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного бюджету та оцінювання обґрунтованості додаткової потреби. Війна безумовно змінила не тільки структуру доходів державного бюджету, але й видатків. Так, пріоритетними статтями видатків є виплата пенсій, ліквідація наслідків руйнувань, фінансування державного дорожнього фонду, а також заходи за деякими бюджетними програмами міністерства культури та інформаційної політики.

Отже, реальний та фінансовий сектори економіки функціонуватимуть у 2023 р. в умовах скорочення видатків державного бюджету задля зменшення його дефіциту, залишаючи в пріоритеті виділення коштів на критичні потреби. Так як в умовах війни та дуже поступового відновлення економіки підвищення податків для українського бізнесу – це стратегія на його знищення, то розпочнуть із податкового тиску на кінцевого споживача. Мова йде про підвищення податків та мит на споживання, активи, ренту та імпорт. З одного боку, це створить можливість стримати некритичне витрачання ресурсів.

Національний банк продовжить роботу з обслуговування зростаючого державного боргу з акцентом на внутрішній ринок. Цьому посприятимуть уже підвищені до 19% ставки за гривневими ОВДП. Це вирішить кілька інших проблем, зокрема дасть змогу громадянам та бізнесу захищати свої гривневі кошти від інфляції шляхом вкладання у ці папери, а також знизить попит на валютному ринку, що зменшить тиск на резерви та коливання готівкового курсу.

Втім, не варто забувати про об'єктивну закономірність – виключно грошово-кредитне врегулювання макроекономічної стабільності без підтримки з боку реального сектора економіки є нестійким уже у середньостроковій перспективі. Абсорбція економічних ризиків через механізм ОВДП – не безмежна, адже вимагає витрачання коштів на обов'язковий викуп ОВДП згідно з графіком. Покриття цих витрат за рахунок нових випусків – не вихід, пам'ятаємо 2008 рік, але й монетизація бюджету з метою викупу ОВДП – не варіант. Кожне нове емісійне фінансування бюджету посилює тиск на міжнародні резерви, оскільки Національний банк викупує гривню, обмінюючи на валюту з міжнародних резервів. Зменшення останніх – це прямий шлях до розгойдування коливань на валютному ринку і розкручування інфляційної спіралі, пам'ятаємо 2013 рік. Саме тому Уряду потрібно зменшувати обсяги монетизації бюджету та за можливості взагалі її припинити, створюючи натомість умови для переналаштування і розвитку українського бізнесу в нових реаліях.

#### *Література*

1. Національний банк України : сайт. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 26.03.2023).
2. Міністерство фінансів України : сайт. URL: <http://www.mof.gov.ua> (дата звернення: 24.03.2023).



УДК 364.013:643.64(477) «364»

**Коцюрубенко Ганна Миколаївна**

к. е. н., доцент, докторант кафедри фінансів,

Одеський національний економічний університет (Україна)

**Іоргачова Марія Іванівна**

к. е. н., доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,

Одеський національний економічний університет (Україна)

## ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН ВИТРАТ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

**JEL classification:** H310

Повномасштабні воєнні дії, що розпочалися на території України в лютому 2022 року, обумовили істотні зміни не лише у підходах до управління державою та суспільством, правилами життя в умовах воєнного часу тощо, але й вплинули на можливості функціонування та існування учасників економічних відносин. Зрештою, зміни мають відображення на добробуті населення України. З погляду включення до фінансових відносин – як в частині можливостей щодо отримання доходів, так і щодо необхідності та фінансової спроможності здійснювати витрати або формувати заощадження. Витратна частина бюджету населення є важливим індикатором стану добробуту домогосподарств і безпосереднім відображенням потенціалу внутрішнього попиту та інвестицій в економічну систему країни.

За даними досліджень Mass Active, проведених у 2022 році, у розподілі сімейного доходу 59% – це витрати першої необхідності, 22% – інші види видатків, а 12% становлять заощадження. Варто наголосити, що частка заощаджень суттєво зростає, починаючи з доходу понад 20 тисяч гривень, ця група починає відкладати від 20% доходу [1]. У 53% аудиторії зменшився обсяг споживчих витрат загалом, і це в більшості випадків сталося через скорочення доходів і спробу більше економити задля того, щоб мати можливість робити заощадження [2]. Поряд з тим, відповідно до опитування, яке було проведено кадровим порталом grc.ua у серпні-вересні 2022 року, фінансові складнощі для більшості громадян – це відносно нове явище [2].

Крім економічних проблем, українці страждають і через інші негаразди, спровоковані війною. Зокрема, погіршення психічного здоров'я відчувають 64%, погіршення фізичного здоров'я – 48%, а 42% постраждали через розлуку з сім'єю [3]. Зазначені фактори впливають на структуру витрат, зокрема, серед опитаних українців на ліки йде 33% від загальної суми витрат. За цих обставин інтерв'юєри зазначають, що «багато хто боїться дефіциту препаратів, тож закуповує фармакологічні засоби «про запас» [4].

Формування «товарних запасів» в умовах ринкової економіки не є фактором зростання, поряд з тим, що населення з психологічних причин змушене частину коштів витратити на запаси гіпотетично необхідних товарів, що негативно впливає на обсяги вільних ресурсів. Варто зазначити, що досить значна питома вага опитаних включає до своїх видатків перерахування коштів на підтримку армії – більше 81% респондентів [3].

Така тенденція свідчить про досить високий рівень довіри до політичного курсу та усвідомленості важливості фінансових ресурсів для можливості функціонування держави, що має потенційний позитивний вплив на подальше залучення заощаджень у повоєнну відбудову. Однак, ризики погіршення здоров'я, об'єктивне збільшення осіб, які потребуватимуть державної підтримки внаслідок отримання воєнних травм, необхідність звертатися за субсидіями через втрату джерел доходів чи житла тощо, зумовлюють необхідність розробки нових методів та підходів до управління та фінансування соціальної сфери як складової формування добробуту населення.

### Література

1. Як змінилися фінансові звички українців під час війни / Економічна правда : сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/8/693564> (дата звернення: 20.02.2023).

2. Чоловіки та жінки про витрати та економію під час війни / Європейська Бізнес Асоціація : сайт. URL: <https://eba.com.ua/choloviky-ta-zhinky-pro-vytraty-ta-ekonomiyu-pid-chas-vijny> (дата звернення: 20.02.2023).

3. У 70% українців знизилися доходи під час війни – опитування / Finbalance : сайт. URL: <https://finbalance.com.ua/news/u-70-ukrantsiv-znizilisya-dokhodi-pid-chas-viyni---opituvannya> (дата звернення: 21.02.2023).

4. Що купують під час війни українці, а від чого відмовилися. URL: <http://ekonomika.ko.net.ua/?p=26774> (дата звернення: 21.02.2023).

---

УДК 336.774

*Пакуліна Алевтина Анатоліївна*  
к. е. н., доцент кафедри економіки та маркетингу,  
Харківський національний університет міського господарства  
ім. О. М. Бекетова (Україна)  
*Дідик Анастасія Костянтинівна*  
здобувач вищої освіти 5 курсу, спеціальність 051 «Економіка»,  
Харківський національний університет міського господарства,  
ім. О. М. Бекетова (Україна)

## ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІЗИНГУ В УКРАЇНІ

**JEL classification:** G170; G210; P430

На сьогоднішній день економіка України потребує розвитку та трансформації. Актуальність розвитку лізингу в Україні обумовлена, насамперед, застарілою матеріально-технічною базою промислових підприємств, а також нестачею фінансових ресурсів для її модернізації. Для цього необхідно залучати кошти, які були б використані для оновлення основних ресурсів підприємств. Одним із сучасних методів оновлення основних засобів є лізинг. Він позитивно впливає на економіку будь-якої країни, оскільки дозволяє прискорити розвиток підприємств агропромислового комплексу, збільшити обсяги реалізації нового обладнання, поліпшити конкурентне середовище на фінансовому ринку та здійснити технічне і технологічне переоснащення підприємств. Виступаючи ефективним механізмом оновлення техніки та технологій, лізинг одночасно є дієвим засобом у збільшенні обсягів реалізації продукції виробників техніки, сприяє розвитку виробництва, впровадженню науково-технічного прогресу та створенню нових робочих місць.

Лізинг як економічна категорія має власне смислове навантаження та різні форми виявлення. Лізинг відображає не лише певну взаємодію виробничих сил, а й виробничі відносини, тобто лізинг відображає не лише матеріально-речову основу, а має й соціально-економічну форму. Соціально-економічний аспект лізингу визначається через відносини власності, ведення спільної діяльності. Матеріально-речова основа виявляється через різні форми організації виробництва, відносини оренди майна, акти купівлі-продажу та фінансування.

Досліджуючи природу лізингових операцій, варто зазначити, що лізинг має подвійну природу. З одного боку, основою будь-якої лізингової угоди є фінансова операція, яка передбачає вкладення ресурсів на умовах платності та повернення в основний капітал. Отже, лізинг – це одна з форм кредитування. З іншого боку, оскільки лізингодавець та лізингоотримувач оперують капіталом не у грошовій формі, а в натуральній, то за формою лізинг подібний до інвестиційного фінансування.

Важливо підкреслити, що, на відміну від оренди, предметом лізингу не можуть бути земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств та їх відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці).

Сьогодні лізинг – це проста ефективна фінансова схема, яка поєднує інтереси власників фінансового капіталу і виробників. А лізингодавці – є важливим елементом функціонування лізингової діяльності, адже вони виступають учасником договору лізингу. Шляхом застосування лізингових операцій реалізується близько 15% інвестицій у світі та близько 35% інвестицій у країнах з розвинутою економікою. На сучасному етапі розвитку економічної системи лізинг – це успішна форма взаємодії банківських структур з реальним сектором економіки [1].

Ринок лізингових послуг в Україні перебуває на стадії розвитку і потребує вивчення позитивного досвіду лізингових відносин зарубіжних країн для підвищення конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу у країнах з розвинутою ринковою економікою. Не зважаючи на низку перешкод

на шляху здійснення лізингових операцій, в Україні уже на сьогодні існують його переваги порівняно з іншими джерелами фінансування:

- можливість використання нових високих технологій без значних додаткових капіталовкладень;
- нижчі вимоги до застави, оскільки в лізингу лише обладнання є предметом застави без будь-якого додаткового забезпечення, що суттєво збільшує доступність нового обладнання;
- лізинг дозволяє підприємству запобігти витратам, пов'язаним із моральним старінням машин і устаткування, і сприяє використанню найновіших об'єктів лізингу, що підвищує конкурентоспроможність лізингоодержувача;
- перевагою лізингу є також можливість придбання лізингоодержувачем устаткування за залишковою вартістю після завершення лізингової угоди;
- порядок здійснення лізингових платежів гнучкіший, ніж за кредитними угодами (лізингоодержувач може розрахувати надходження своїх доходів і разом із лізингодавцем розробити зручну схему платежів);
- посилює конкуренцію між банками та лізинговими компаніями, знижує вплив на позичковий відсоток, що стимулює приплив капіталів у виробничу сферу.

Отже, лізинг виступає як комерційний кредит, що дає можливість придбати нове обладнання і технології, а також нарощувати збут виготовленої продукції і є ефективним важелем маркетингу для виробників. Для України розвиток лізингу є особливо актуальним, оскільки підприємства змушені фінансувати інвестиції переважно із власних коштів, оскільки кредити банків, кошти інститутів спільного інвестування та інші джерела зовнішнього фінансування складають порівняно невеликий відсоток від загального обсягу капітальних вкладень в економіці [2].

Маючи незаперечні переваги, фінансовий лізинг не позбавлений й певних недоліків порівняно з банківським кредитуванням, до яких слід віднести:

- значний обсяг авансового внеску. Зазвичай, обов'язковою умовою договору лізингу є авансовий внесок у розмірі не менше 30% від загальної вартості обладнання.
- тривалий час до одержання обладнання. Основна складність процедури лізингу полягає в організаційному плані, оскільки в угоді приймає участь велика кількість контрагентів. Це збільшує термін придбання обладнання.

Вдосконалення законодавства та нормативно-правової бази дозволить прискорити розвиток лізингової галузі внаслідок забезпечення більшої економічної привабливості та здешевлення лізингових послуг, розширити доступ до джерела фінансування придбання обладнання для малих і середніх підприємств та сільськогосподарських підприємств, які не мають доступу до банківських кредитів, не користувались лізингом або для яких лізинг є занадто дорогим в сучасних умовах.

За рівнем розвитку та якості у наданні лізингових послуг Україна значно відстає від постсоціалістичних країн. Звичайно, є низка факторів, які впливають на розвиток лізингу, а саме:

- недосконалість законодавчого регулювання;
- недостатній розвиток інфраструктури ринку лізингу;
- обмеженість джерел фінансування;
- несприятливе податкове законодавство.

Саме ці основні фактори не сприяють швидкому розвитку лізингових послуг в Україні, а отже, не дозволяють покращити їх якість, порівняно з іншими, більш розвиненими країнами.

Враховуючи поточну економічну ситуацію в Україні, особливо стан фінансового сектора, не можна заперечувати, що потреба в лізингу є дуже гострою. Саме активне впровадження лізингових операцій сприятиме оновленню основних фондів, це буде реалізуватися за рахунок розширення доступу підприємства до зовнішніх джерел фінансування. Лізинг також матиме позитивне відображення у банківській сфері, оскільки його розвиток почне стимулюватиме підвищення ефективності кредитної політики банків. Зрештою це допоможе створенню здорового конкурентного середовища між джерелами фінансування.

Лізинг позитивно вплине на стан малого та середнього підприємництва та буде стимулювати їх подальший розвиток. Це, у свою чергу, призведе до багатьох позитивних змін в економіці. Зокрема, до лізингового бізнесу будуть залучені значні кошти банківських установ, страхових компаній, акціонерних товариств та інших компаній. Буде 100% кредитування, яке не потребуватиме негайного початку виплат. Лізинговий договір буде набагато легше отримати, ніж звичайний кредит. Оренда необхідного обладнання стане більш вигідною, ніж за договором купівлі-продажу. З'явиться можливість отримати додаткові інвестиції від іноземних партнерів не в грошовому еквіваленті, а в новому обладнанні для підприємств та установ. За допомогою лізингу можна буде швидко

реконструювати виробництво та спрямувати заощаджені кошти на інші потреби. З макроекономічної точки зору лізинг може стати тим фінансовим інструментом, який допоможе профінансувати реновацію застарілих виробничих потужностей та оновлення інфраструктури в Україні.

#### *Література*

1. Горбатенко О. А. Проблеми та перспективи розвитку лізингових відносин в Україні. *Економічний вісник університету* : зб. наук. праць вчених та аспірантів ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди». 2011. Вип. 17/2. С. 108–111.
2. Борисюк О. В., Міщанчук О. О. Ринок лізингових послуг в Україні : проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник ХДУ*. 2014. № 5. С. 22–25.

---

УДК 338.242

*Сабадирьова Антоніна Леонідівна*

*к. е. н., доцент,*

*Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НА ГЛОБАЛЬНОМУ РИНКУ: ДИНАМІКА, ПЕРСПЕКТИВИ**

*JEL classification: G150*

На глобальному ринку цілеспрямовано та ефективно розвивають фінансово-економічний сегмент, концентрують та збільшують фінансовий бізнес. Світові тенденції у розвитку суспільства вказують на багатосторонній вплив глобальних економічних процесів на фінансово-економічний потенціал інвесторів. У контексті глобального ринку фінансово-економічний потенціал характеризується ефективністю та визначається конкурентоспроможністю процесів, пов'язаних із залученням коштів до операційної та інвестиційної діяльності учасників бізнесу.

Фінансовий ринок глобального масштабу охоплює та розвиває фінансово-економічні потенціали величезних фінансових компаній світу, просуває банківську справу, страхування, страхових брокерів; керує інвестиціями; організовує бізнес-сервіси у бухгалтерському, консалтинговому, юридичному секторі. Фінансові компанії конкурують на глобальному ринку та надають продукти за конкурентною ціною. Конкурентними у 2022 році залишаються величезні компанії JPMorgan Chase; Bank of America; Goldman Sachs; Citigroup; Morgan Stanley; Wells Fargo&Co; UBS; Credit Suisse Group; Barclays Insurance Services Company Limited; Barclays Investment Solutions Limited; Deutsche Bank.

У 2021 році глобальний фінансовий ринок склав \$ 23 328,73 млрд. доларів та досягне \$ 33 313,50 млрд. доларів у 2026 році зі швидкістю зростання 7,4%. Фінансовий ринок у середньому зростає на 6,3% з 2026 року і досягне \$ 45 149,00 млрд. доларів у 2031 році [1]. Зростання визначило формування потреби у прискореному переказі коштів у реальному часі; впровадження блокчейн-технології у банківській сфері; використання цифрового банківського сервісу; реформи страхування у міжнародному масштабі; використання криптовалют та економічний розвиток на ринках країн, що розвиваються.

Фінансово-економічний потенціал сегментується на фінансовому ринку глобального масштабу в розрізі різних потенціалів: кредитування, платежів, страхового, інвестиційного, валютного потенціалу. Попит на ринку кредитування та платежів має найбільший вплив на розвиток фінансово-економічного потенціалу глобальному ринку, який у 2021 році становив \$ 33,6 млрд. доларів. Інвестиційний потенціал фінансових компаній зростає на глобальному фінансовому ринку у 2021–2026 рр. із CAGR 9,3%. У 2021–2026 рр. сегмент перестраховування буде перспективним важелем поліпшення страхового потенціалу зі зростанням CAGR 8,1%; сегмент управління капіталом стане найшвидшим важелем поліпшення інвестиційного потенціалу зі зростанням CAGR 9,8%.

Аспект глобального економічного розвитку пропонує диференційований сегмент ринку щодо малого, середнього та великого бізнесу. У 2021 році потенціали малого та середнього бізнесу стали найбільшим сегментом ринку фінансових послуг, сегментованими за обсягом діяльності та становили 84,55%. У 2021–2026 рр. прогнозується зростання великого бізнесу на ринку фінансових ринків на рівні 7,5%. Вектор глобального економічного розвитку фіксує сегментацію кінцевого споживача корпораціями, приватним бізнесом, інвестиційними установами та владою. У 2021 році корпоративний

потенціал становив \$ 32,5 млрд. доларів США на глобальному фінансовому ринку як великий сегмент. Найближчим часом переважатиме зростання інвестиційного сегмента з CAGR 7,7% у 2021–2026 рр. та підвищення використання фінансово-економічного потенціалу у цьому напрямі.

Світові фінансові ринки, де багато гравців, сильно сегментовані. Обсяг ринку величезних корпорацій-конкурентів склав 4,96% у 2021 р. Лідером фінансового ринку є Німецький страховий холдинг Allianz, який володіє ринковою часткою 0,71%. За ним йдуть послідовники: китайська фінансова конгломерація Ping An Insurance Group з 0,61%; китайська промислова та торгова банківська конгломерація Industrial and Commercial Bank of China з 0,54%; американська транснаціональна фінансова група JPMorgan Chase & Co з 0,52%; французька страхова та інвестиційна група Аха з 0,51%. Потенціал глобального бізнесу покращується в сегменті кредитного та платіжного ринку та досягне до 2026 року \$ 3 470 3 млрд. доларів глобального річного продажу; на ринку страхового бізнесу – \$ 1 936 4 млрд. доларів глобального річного продажу; в інвестиційному сегменті – \$ 902,5 млрд. доларів глобального річного продажу.

Динаміка ефективності фінансово-економічного потенціалу підвищуватиметься у сегментах глобального ринку малих та середніх підприємств, а до 2026 року обсяг світових річних продажів становитиме \$ 8386,1 млрд. доларів; корпоративний ринок до 2026 року отримає \$ 3264,5 млрд. доларів. Велика Британія збільшить фінансовий ринок до \$ 2308,4 млрд. доларів [1]. Стратегія розвитку глобального фінансового ринку до 2026 року включає цілі зі збільшення річного продажу; інтегрує інтелектуальну систему безпеки та розширює сферу штучного інтелекту у фінансовій сфері; запускає інвестиції в нову продукцію; збільшує портфель корпоративних клієнтів та частку ринку; ґрунтується на хмарній технології для сталого управління капіталом.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) повідомив, що світова економіка цього року сповільниться до відновлення наступного року. Війна в Україні негативно впливає на глобальний потенціал розвитку. МВФ заявив, що інфляція у 2022 році була найбільшою, а у 2023–2024 рр. знизиться на тлі падіння рівня зростання економіки. МВФ очікує зниження глобального зростання з 3,4% у 2022 році до 2,9% у 2023 році та збільшення до 3,1% у 2024 році. У 2022 році глобальна інфляція скоротиться з 8,8% до 6,6% у 2023 році та 4,3% у 2024 році [2]. Економіка України рік функціонує в умовах війни. Інфляційний звіт НБУ у 2023 році підсумовує, що ризики визначають перспективи формування потенціалу в контексті розвитку держави. Вагомим ризиком для макропрогнозу в Україні стали інтенсифікація та тривалість бойових дій. Агресія призводить до людських та економічних втрат, руйнує економіку. В період війни державні кошти залишаються вразливими. Непередбачуваний характер війни породжує проблеми з надходженням міжнародної допомоги та виникненням додаткових видатків бюджету. Якщо сценарій війни надалі ускладнюватиметься, то погіршаться інфляційні й девальваційні очікування, набудуть чинності жорсткі монетарні умови, ніж у макропрогнозі [3]. Зростання фінансово-економічного потенціалу залишиться слабким оскільки на фінансовій активності негативно позначається зростання інфляції та війна в Україні. Інфляція, наслідки пандемії, падіння криптовалюти стискають фінансово-економічний потенціал глобального ринку. У бізнесі приймають нові технології фінансування; спілки кредитних компаній та консультаційні фірми орієнтуються на цифрові стратегії розвитку, прокладають курс на 2023 рік [4]. Стандарти діяльності на глобальному ринку визначаються Environmental Social and Corporate Governance і лідери глобального ринку планують на 2023 рік провести високотехнологічний план розвитку фінансово-економічного сегмента. Сукупні прогнози на глобальному фінансовому ринку свідчать про відновлення економіки.

#### Література

1. *Financial Services Global Market Opportunities and Strategies to 2031* / The Business Research Company : website. 2023. URL: <https://www.researchandmarkets.com/categories/business-finance> (access date: 22.03.2023).
2. *World economic outlook* / International Monetary Fund : website. 2023. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/01/31/world-economic-outlook-update-january-2023> (access date: 22.03.2023).
3. *Інфляційний звіт 2023 року* / Національний банк України : сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-sichen-2023-roku> (дата звернення: 23.03.2023).
4. *Finance market research reports* / Market Research Company : website. 2023. URL: <https://www.marketresearch.com/Marketing-Market-Research-c70/Demographics-c81/Financial-c416> (access date: 23.03.2023).

УДК 336.345

**Чеберяко Оксана Вікторівна**  
д. і. н., к. е. н. професор кафедри фінансів,  
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна)  
**Рудик Катерина Олегівна**  
аспірант кафедри фінансів,  
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна)

## УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАНДАРТІВ КРАЇН НАТО

*JEL classification: E620; H100*

Повномасштабна війна, яку розпочала росія проти України 24 лютого 2022 року, стала викликом не лише для нашої країни, але й для країн-членів НАТО. Цей виклик щодо перебудови світового порядку зумовив стратегічну переоцінку цілей і сфер практичної діяльності НАТО для побудови ефективної системи безпеки в усьому світі. Війна в Україні продемонструвала неефективність та недієздатність організацій, метою діяльності яких є забезпечення безпеки та миру. Ухваливши 29 червня 2022 року нову Стратегічну концепцію, держави-члени організації задекларували свою політичну та військову готовність до протидії сучасним загрозам та новим викликам у сфері безпеки. Вірні своїй фундаментальній меті щодо збереження Альянсу як демократичного простору миру і безпеки, члени НАТО взяли на себе зобов'язання щодо колективної оборони країн-членів на основі 360-градусного підходу відповідно до їх нової концепції. Вона містить три ключових завдання: стримування і оборону; запобігання кризам і врегулювання криз; безпеку на основі співробітництва. Таке системне, всеосяжне визначення ролі та місії НАТО у формуванні безпечної архітектури миру для всіх водночас вимагає зміни поглядів на концептуальні засади забезпечення миру. Однією з перешкод на шляху до вступу України до НАТО є необхідність гармонізації концепції фінансування оборони до стандартів Альянсу.

НАТО розроблено керівні принципи для своїх країн-членів, яких вони повинні дотримуватися в питаннях фінансування оборони. Ці принципи покликані гарантувати, що країни-члени роблять свій справедливий внесок у колективні оборонні зусилля.

Керівні принципи передбачають, що кожна країна-член повинна прагнути витратити на оборону щонайменше 2% ВВП. Ця мета була встановлена в 2014 році і підтверджувалася лідерами НАТО в наступні роки. Проте, не всі країни-члени досягають цієї мети, а деякі з них піддаються критиці за недостатній внесок в оборонні зусилля Альянсу [1; 2].

На додаток до 2% ВВП, країни-члени НАТО також домовилися витратити 20% своїх оборонних бюджетів на закупівлю основного обладнання, такого як літаки, кораблі й танки. Це має на меті забезпечити країни-члени необхідними можливостями для задоволення оборонних потреб Альянсу [1].

Країни-члени НАТО також погодилися регулярно звітувати про свої оборонні витрати і прогрес у досягненні цих цілей. Це дозволяє Альянсу контролювати внески кожної країни-члена і вносити корективи в разі потреби [2].

Керівні принципи НАТО щодо фінансування оборони покликані сприяти справедливому і рівномірному розподілу тягаря колективної оборони між країнами-членами Альянсу.

Відмітимо також, що в системі НАТО виділено три основних бюджети загального фінансування: цивільний бюджет; військовий бюджет та Програма НАТО по інвестиціям у забезпечення безпеки НАТО [2].

Україна ще у 1994 році приєдналася до Рамкового документу НАТО «Партнерство заради миру» одним із положень якого є «сприяння відкритості у планування національної оборони та формування військового бюджету» (п. 3 а) [4].

У контексті вищезгаданого досвіду НАТО в частині фінансування оборони вважаємо за доцільне визначити основні заходи з удосконалення фінансування оборони України.

1. Збільшення видатків державного бюджету на фінансування оборони у повоєнний період. Україна повинна постійно виділяти більше фінансових ресурсів на оборонний сектор, щоб покращити його спроможність і відповідати стандартам НАТО як по сумі видатків, так і структурі. Уряд повинен знайти можливість збільшити фінансування оборони щонайменше до 2% ВВП, як того вимагає НАТО. З початку повномасштабної війни в Україні спостерігається суттєве зростання видатків державного бюджету на оборону. Так, у 2023 році видатки на національну безпеку і оборону країни закладені в Законі України «Про Державний бюджет на 2023 рік» у сумі 1141,1 млрд. грн. (18,2% ВВП) [5]. Крім того, уряд країни прийняв рішення стосовно спрощення процедурних аспектів виконання державного бюджету в частині видатків на національну безпеку і оборону, прийнявши постанову КМУ «Деякі питання виконання Державного бюджету України у 2023 році в умовах воєнного стану» від 06.01.2023 № 14 [6]. Також в умовах воєнного стану з березня 2023 року у нас з'явилися нові джерела фінансування оборони України: резервний фонд КМУ, військова зарубіжна допомога, військова допомога в рамках ленд-лізу, внески міжнародних організацій та компаній, кредити іноземних країн, допомога знаменитостей та інша благодійна допомога (кошти «Є-підтримки», криптовалюта, державні, недержавні фонди (спецрахунки НБУ для військових та гуманітарних потреб, Фонд «Повернись живим», Фонд Сергія Притули, KSE Foundation, Nova Ukraine, Благодійний фонд Razom, United Help Ukraine, платформа для пожертв United24, Телемарафон ARD) тощо [7].

2. Реформування процесу оборонних закупівель. Процес закупівель має бути реформований для забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності. Вкрай важливо запобігти корупції та забезпечити ефективне витрачання коштів. Одним із способів досягнення цього є впровадження централізованої системи закупівель, яка спростить процес і зменшить ризики корупції. Реформування процесу закупівель має вирішальне значення для підвищення обороноздатності країни, зміцнення національної безпеки та відновлення довіри громадськості до здатності уряду управляти державними коштами. Важливо в контексті забезпечення прозорості та підзвітності оборонних закупівель удосконалити механізм нагляду та моніторингу.

3. залучення приватних інвестицій в оборонний сектор. Уряд повинен заохочувати приватні інвестиції в оборонний сектор з метою підвищення інноваційності та конкурентоспроможності. Забезпечення ефективності процесу залучення приватних інвестицій в оборонний сектор потребує здійснення низки інституціональних заходів: створення прозорого нормативно-правового забезпечення; стимулювання (інструментами можуть слугувати податкові пільги, субсидії та інші заходи, які приваблюватимуть приватних інвесторів); посилення інституціональної спроможності розвитку інституту підприємництва в цілому по країні.

4. Посилення кооперації в оборонній промисловості. Україна має посилити співпрацю в оборонній промисловості з іншими країнами, особливо з країнами-членами НАТО, щоб отримати доступ до передових технологій та досвіду. Цього можна досягти через спільні науково-дослідні проекти, партнерство з оборонними компаніями та участь в ініціативах на чолі з НАТО. Крім того, міжнародне співробітництво також може сприяти залученню додаткового фінансування витрат на оборону через інвестиції. Для цього потрібно забезпечити потужну співпрацю не лише із НАТО, а також із ЄС в рамках роботи над створенням, наприклад, спільних підприємств оборонної галузі.

5. Удосконалення управління оборонним сектором. Управління оборонним сектором має бути вдосконалене для забезпечення ефективного використання ресурсів та прийняття ефективних рішень через впровадження сучасних управлінських практик, навчальних програм та набору кваліфікованого персоналу. Також, у контексті необхідності забезпечення прозорості здійснення витрат на оборону та створення належної інформаційної бази прийняття управлінських рішень, доцільним є спрямування зусиль на удосконалення процесу звітування та контролю за витратами з боку уряду країни, шляхом запровадження таких заходів: розроблення стандартів фінансової та бюджетної звітності відповідно до міжнародних практик; аудит достовірності даних; посилення відповідальності за корупційні дії та нецільове використання державних коштів (підвищення ефективності механізмів правозастосування та застосування покарань за відповідні правопорушення).

Отже, як свідчить проведене дослідження, в Україні існує необхідність створення інституціональних передумов забезпечення прозорості та підзвітності діяльності, спрямованої на посилення національної безпеки та оборони через розроблення відповідного нормативно-правового забезпечення в контексті гармонізації із стандартами фінансування оборони НАТО та директивними вимогами ЄС в умовах набуття статусу кандидата в члени.

### Література

1. *Madrid Summit Declaration, Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid.* June 29, 2022 / North Atlantic Treaty Organization (NATO) : website. URL: [https://www.nato.int/cps/en/natohq/official\\_texts\\_196951.htm?selectedLocale=en](https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm?selectedLocale=en) (access date: 13.03.2023).
2. *Information on defence expenditures* / North Atlantic Treaty Organization (NATO) : website. URL: [https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics\\_49198.htm](https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49198.htm) (access date: 13.03.2023).
3. Lepskiy, M., & Lepska, N. (2023). The War in Ukraine and its Challenge to NATO: Peacekeeping to Peace Engineering. *American Behavioral Scientist*, Vol. 67 (3), pp. 402–425.
4. *Партнерство заради миру* : міжнародний документ від 10.01.1994. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950\\_001#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001#Text) (дата звернення: 13.03.2023).
5. *Бюджет 2023 року* / Міністерство фінансів України : сайт. URL: [https://mof.gov.ua/uk/budget\\_2023-582](https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582) (дата звернення: 13.03.2023).
6. *Деякі питання виконання Державного бюджету України у 2023 році в умовах воєнного стану* : Постанова Кабінету Міністрів України № 14 від 06.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/14-2023-п#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
7. Чеберяко О. В., Чеберяко Є. А. Фінансування оборони України в умовах гібридної та широкомаштабної війни. *Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку* : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Острог, 21 жовтня 2022 р.). Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. С. 204–210.

---

УДК 369.542:338.24.021.8 (477)

**Шикіна Наталія Анатоліївна**

к. е. н., доцент кафедри фінансів,

Одеський національний економічний університет, Україна

## НАКОПИЧУВАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ПЕНСІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ В УКРАЇНІ

**JEL classification:** G230

Ринковій економіці притаманна досить унікальна здатність посилювати, загострювати та висвітлювати практично усі раніше не вирішені проблеми у всій їх багатогранності та повноті. До таких проблем в Україні можна сміливо віднести накопичені протягом досить тривалого часу диспропорції в системі пенсійного забезпечення. Спроби уникнути дефіциту пенсійного фонду шляхом запровадження додаткових зборів стали лише частковим вирішенням питання, не здатним компенсувати негативні наслідки демографічного спаду (на 1 лютого 2022 року – 41,13 млн. осіб проти 48,003 млн. осіб на 1 січня 2003 року) та міграційних процесів (чисельність осіб, які народилися в Україні, проте проживають в інших країнах світу, тобто є емігрантами з її території, у 2020 р. становила понад 6 млн. осіб [1]), які ще більше погіршили співвідношення між кількістю тих, хто працює та сплачує внески у соціальні фонди, та тих, хто потребує відповідного віку пенсійного забезпечення. Ці процеси потребують поетапного реформування системи пенсійного забезпечення в Україні, але основна проблема у питаннях пенсійного забезпечення полягає в тому, що заходи пенсійної реформи не здатні кардинально мінімізувати диспропорції у пенсійному фонді України. Для цього необхідно вирішувати цілий комплекс системних питань: політичних, економічних, фінансових та соціальних.

Найбільш наочно проблеми пенсійного забезпечення в Україні можна відстежити по обсягах фінансування пенсійних програм з державного бюджету України відповідно до їх змін, починаючи з 2005 року (табл. 1). Поступове щорічне збільшення даного показника є свідченням того, що воно не вирішувало основних проблем та не мінімізувало причини наявності недостатньої кількості власних доходів ПФУ. Таке фінансування лише дозволяло державі виконати покладені на неї зобов'язання щодо пенсійного забезпечення громадян, які набули статусу пенсіонерів, ціною поступового зростання обсягів дефіциту Державного бюджету України та відповідним недофінансуванням інших пріоритетних напрямків.



Фінансові показники діяльності Пенсійного фонду України, 2005–2020 рр. (вибірково)

Показники	Роки								
	2005	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2019	2020
Фінан-ня пенсійних програм з Держ. бюджету України, млрд. грн.	23	25,6	48,5	58,3	83,2	94,8	133,5	181,8	180,7
Дефіцит Держ. бюджету України, млрд. грн.	7,95	9,81	35,5	23,6	64,7	42,2	46,0	80,99	217,6
Кількість пенсіонерів, млн. осіб	13,3	13,7	13,6	13,7	13,5	12,1	11,9	11,470	11,335
Власні доходи ПФУ, млрд. грн.	42,70	75,53	99,82	139,1	166,9	169,9	158,9	241,8	300,5
Середній розмір пенсій за віком, грн.	317,4	480,9	942,7	1151	1471	1573	1808	2645,7	3083,0

Джерело: [2; 3]

Не відбулося суттєвих змін і у 2021 році: відповідно до Звіту про виконання бюджету ПФУ за 2021 рік кошти Державного бюджету України на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду становили 174,74 млрд. грн., що на 0,9% перевищило заплановані показники та безпосередньо вплинуло на виконання Державного бюджету України з дефіцитом на рівні 187,8 млрд. грн.

Не можна не звернути уваги також на поступове зростання демографічного навантаження в Україні: якщо частка осіб від 0 до 14 років на 1000 осіб постійного населення у 1992 році становила 320 осіб, то у 2020 році вона скоротилася до 226 осіб. Водночас кількість осіб віком більше 65 років зросла у 2020 році до 254 осіб на 1000 осіб постійного населення проти 190 осіб у 1992 році [1]. Певною мірою зазначену ситуацію ускладнює трудова міграція з України, при цьому свого роду компенсацією можуть бути приватні перекази в Україну, які з 6,177 млрд. дол. США у 2008 році збільшилися до 11,888 млрд. дол. США у 2020 році [1]. Негативний вплив на показники демографічного навантаження в Україні можна очікувати з боку освітньої міграції: чисельність українських студентів за кордоном з 42,5 тис. осіб у 2013 році зросла до 77,6 тис. осіб у 2019 році. Враховуючи мобільність молодих людей та легкість їх адаптації до нових умов, можна припустити, що далеко не всі з них по закінченню навчання повернуться в Україну [1].

Складно не згадати і про тіньову економіку в Україні та про її внесок у недонадходження до Пенсійного фонду України. Відповідно до розрахунків рівня тіньової економіки, здійснених з використанням удосконалених Методичних рекомендацій, затверджених наказом Мінекономіки № 104 від 20.01.2021 р., відкоригований інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні у відсотках до обсягу офіційного ВВП скоротився з 36% на кінець 2010 року до 32% на кінець 2021 року [4]. Але подальше скорочення обсягів тіньової економіки суттєво гальмується високим рівнем корупції. Показники Індексу сприйняття корупції (CPI) в Україні по результатах 2020 року зросли на 3 бали відносно попереднього року та досягли 33 балів (зі 100 можливих), але це все одно лише 117 місце зі 180 країн світу [5].

З огляду на далеко не повний перелік причин, які спричиняють дисбаланс Пенсійного фонду в Україні, практично єдиною стратегічною альтернативою державному пенсійному забезпеченню є сприяння розвитку накопичувального страхування в Україні. Станом на 01.01.2021 р. у Державному реєстрі фінансових установ (ДРФУ) обліковувалося 210 страховиків, із них 20 – компанії зі страхування життя [6]. Саме страхування життя є найбільш поширеною у світі альтернативою державному пенсійному забезпеченню. Переваги накопичувального страхування на противагу солідарній системі пенсійного забезпечення мають усі підстави щодо сприяння розвитку страхування життя в Україні за умови підвищення фінансової грамотності та збільшення доходів населення. Саме недостатньо високий рівень доходів населення певною мірою гальмує розвиток накопичувального страхування в Україні. Відповідно до розподілу населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів на місяць у 2021 році, тільки 6,1% населення отримували більше 12000 грн. на місяць [7]. Але, враховуючи високий рівень цін та достатньо велику частку витрат, які припадають на продукти харчування, навіть таких доходів виявляється не достатньо, щоб охопити велику частку населення України накопичувальним страхуванням, навіть враховуючи усі його переваги.

Повномасштабна агресія з боку Російської Федерації проти України, яка почалася 24 лютого 2022 року, значно загострила вищезазначені проблеми, але водночас і посилила сподівання на їх успішне вирішення після перемоги України у цій жахливій війні.

### Література

1. *Міграція в Україні: цифри і факти, 2021* / Міжнародна організація з міграції : сайт. URL: [https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration\\_in\\_ukraine\\_facts\\_and\\_figures\\_2021-ukr\\_web.pdf](https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf) (дата звернення: 20.03.2023).
2. *Бюджет України 2021* : стат. зб. / Міністерство фінансів України : сайт. Київ, 2022. 278 с. URL: [https://www.mof.gov.ua/storage/files/2\\_Budget\\_of\\_Ukraine\\_2021.pdf](https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf) (дата звернення: 15.03.2023).
3. *Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2020 рік* / Пенсійний фонд України : сайт. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2129463-postanova-pravlinnya-pensijnogo-fondu-ukrayiny-pro-zatverdzhennya-zvitu-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2020-rik> (дата звернення: 16.03.2023).
4. *Загальні тенденції тіньової економіки в Україні в 2021 році (31.10.2022)* / Міністерство економіки України : сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (дата звернення: 21.03.2023).
5. *Індекс сприйняття корупції – 2020: результати України* / Transparency International Ukraine : сайт. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnuyattya-koruptsiyi-2020> (дата звернення: 22.03.2023).
6. *Результати аналізу звітності страховиків за 2020 рік* / Національний банк України : сайт. Київ, 2021. URL: <http://surl.li/arhay> (дата звернення: 22.03.2023).
7. *Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів (2005-2021)* / Державна служба статистики України : сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 23.03.2023).

УДК 336.61:378.4

**Юрчишена Людмила Вікторівна**

к. е. н., доцент кафедри фінансів і банківської справи,  
Донецький національний університет імені Василя Стуса (Україна)

## ОБМЕЖЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*JEL classification: I220*

Останніми роками фінансування вищої освіти здійснюється в обмеженому обсязі, що пов'язано із невизначеністю щодо структури контингенту від якого залежить обсяг фінансування, адже домінування в структурі контингенту здобувачів-бюджетників є запорукою стабільних бюджетних асигнувань. Розширення фінансової автономії закладів вищої освіти створює певні можливості щодо залучення додаткових джерел фінансування, їх диверсифікації, проте, нестійкість попиту та невідповідність вартості освітніх послуг реальним витратам призводить до нестачі коштів та породжує проблему обмеженого фінансування розвитку закладів вищої освіти.

Мета дослідження – на основі системного підходу щодо оцінки структури витрат визначити обмеження фінансування розвитку закладів вищої освіти.

Фінансування сталого розвитку університетів досліджується міжнародною науковою спільнотою, пропонуються концепції перетворення теоретичних концепцій на практичні інструменти впровадження [1; 2]. На основі публічно оприлюдненої звітності за 2017–2022 рр. 35 ЗВО, що включають класичні, політехнічні, економічні та педагогічні університети, оцінено їх структуру, яка складається переважно із витрат на оплату праці та відрахування на соціальні заходи (рис. 1).

Оцінюючи частку для вибірки університетів, спостерігається наступна тенденція: для 17 випадків частка витрат на оплату праці та соціальні заклади становить 88–93%, 75 – 82,7–87,9%, 28 – 72,3–77,5%, 21 – 67,1–72,3%, 10 – 61,9–67,1%, 2 – 56,7–61,9%, менше 51%, це одиничні випадки. Такі результати свідчать про те, що основною статтею витрат закладів вищої освіти є оплата праці працівників, при цьому значною мірою науково-педагогічних працівників, адже оплата праці обслуговуючого персоналу прирівнюється до мінімальної і не є привабливою на ринку праці, що обумовлює плинність кадрів і залучення здобувачів до роботи в ЗВО.

Оцінюючи тенденції зміни структури витрат відносно досліджуваного періоду (рис. 1), спостерігається зміна в частині скорочення інших витрат і наближення до нуля, при  $\min=0,01\%$ ,  $\max=51,3\%$ , що можна визначити як нетиповий показник ЗВО у 2017 р., незначною є частка амортизаційних відрахувань, що коливається від 0,12 до 56,9%, частка матеріальних витрат 1,23–28,3%. Така структура витрат дає можливість забезпечувати лише поточні потреби закладів вищої освіти, фінансування розвитку задля досягнення стратегічних пріоритетів стає практично нереальним в сучасних умовах.

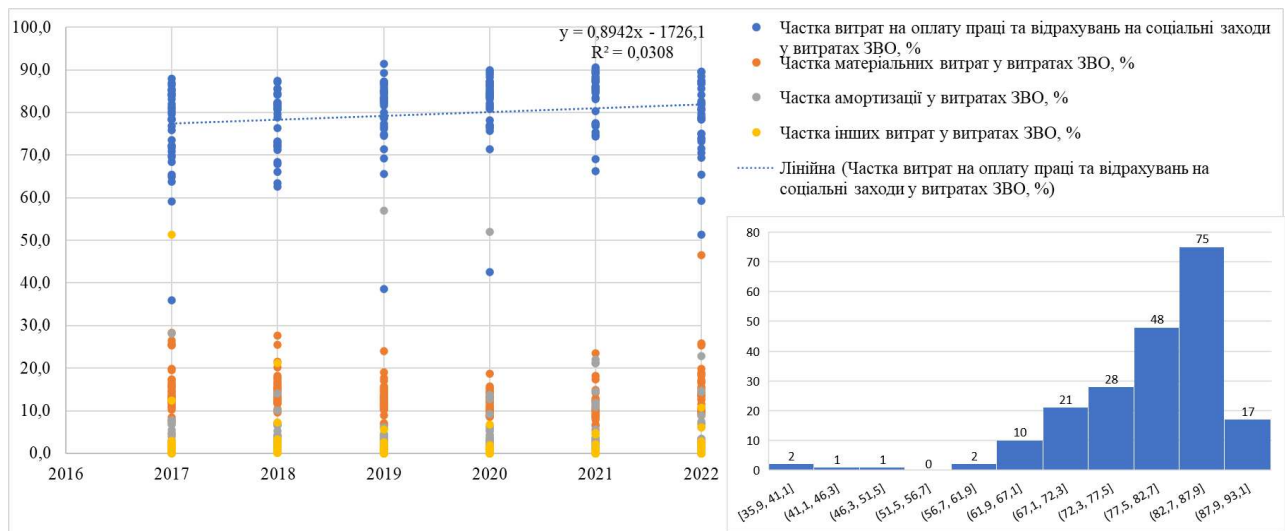


Рис. 1. Структура витрат закладів вищої освіти України

Джерело: розроблено автором на основі публічної звітності оприлюдненої на сайтах ЗВО

Обмежене фінансування ЗВО та значна частка витрат на оплату праці та відрахування на соціальні заходи створює значний тиск на фінансові ресурси університетів, які не здатні конкурувати в частині оновлення матеріально-технічної бази, створення сучасних освітніх кампусів та науково-дослідних лабораторій. Перехід на змішане та онлайн навчання – це вимушені дії менеджменту ЗВО в період Covid-19 та війни в Україні, але, навіть за цих умов, заклади вищої освіти не в змозі забезпечити засобами праці науково-педагогічних працівників для якісної реалізації освітнього процесу. Адже викладання онлайн потребує потужного ноутбука, якісної камери, освітлення, швидкісного Інтернету, все це викладачі забезпечують самостійно на прийнятних, індивідуальних умовах. Наразі, в Україні для більшості університетів відбувається процес фінансового «виживання», адже бюджетні асигнування обмежені, а підвищувати вартість навчання за невідповідних умов та в більшості випадках при демпінгових цінах інших ЗВО, є провальною практикою. Внутрішні джерела фінансування є обмеженими, а розширення переліку додаткових освітніх послуг в умовах війни не є перспективним, адже наразі корпоративний сектор стримує витрати, в т. ч. і на навчання персоналу. Звичайно, є можливості щодо залучення міжнародних грантів, реалізації проектів, інвестицій на відновлення пошкоджених ЗВО в період війни, проте, це не простий і не завжди успішний процес. Тому, подальші дослідження щодо визначення джерел фінансування розвитку ЗВО є перспективними.

#### Література

1. Olariu (Uglea), G. V., Brad, S., & Fulea, M. (2020). The sustainable university in the new economic context. *FAIMA Business & Management Journal*. Vol. 8. No. 1. Pp. 5–18.
2. Olariu, G. V., & Brad, S. Preventive Risk Management of Resource Allocation in Romanian Higher Education by Assessing Relative Performance of Study Programs with DEA Method. *Sustainability*. 2022. Vol. 14 (19). 12527. DOI: <https://doi.org/10.3390/su141912527>.

УДК 336.647/.648

**Баранова Вікторія Глібівна**  
д. е. н., професор, завідувачка кафедри  
фінансового менеджменту та фондового ринку,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## **АНТИКРИЗОВЕ ФІНАНСОВЕ УПРАВЛІННЯ У МАЛОМУ ТА СЕРЕДНЬОМУ БІЗНЕСІ**

***JEL classification: G300***

Кризові явища, які сьогодні посилюються у всьому світі, вимагають переглянути деякі існуючі теоретичні положення щодо застосування антикризових заходів та напрямів виходу з кризового стану підприємств реального та фінансового секторів. Зауважимо, що щорічний прогноз Світового банку на період 2023–2024 рр. щодо перспектив світової економіки не є оптимістичним [1]. Такий висновок підсилюється симптомами кризи у банківській сфері США [2] та Швейцарії [3]. Щодо українського фінансового сектору, то відбувається скорочення кількості банківських установ з 67 од. на кінець 2022 р. до 65 од. станом на 01.03 2023 р. та страхових компаній зі 140 од. на кінець 2022 р. до 128 од. станом на 01.03.2023 р. [4]. Така від’ємна динаміка негативно позначається на стабільному функціонуванні всіх секторів економіки України всупереч запевненням, що таке скорочення не позначається на економічному розвитку. Разом з тим, за даними Державної служби статистики України, у 2023 р. вже відбулося падіння експорту та імпорту товарів, промислового виробництва, є негативна зміна споживчих цін, тощо. Безумовно, не можна падіння української економіки пов’язувати тільки з кризовими явищами у світі, хоча ситуація 2008–2009 рр. свідчить про такий зв’язок. Не можна також у повній мірі вважати, що кожна криза призводить до перебудови економіки. Така теза не має місця у період воєнних дій.

На сьогодні основним зовнішнім чинником погіршення становища всіх підприємств України стала воєнна агресія, яка власно й впливає на теперішню ситуацію. Тому гостро постало питання щодо підтримки економіки завдяки застосуванню антикризових заходів. В умовах воєнного стану розраховувати на стабільне функціонування великих підприємств, які би забезпечували зростання ВВП, у повній мірі не можна, адже більшість із них перейшли на воєнні рейки. У такі тяжкі часи «подушкою підтримки» стають малі та середні підприємства. Перевагою малих підприємств стає швидка орієнтація на попит, швидкий обіг грошової маси, консервативна політика фінансування та спирання на самофінансування, мобільність, гнучкість, висока ліквідність. Щодо середніх підприємств, то вони становлять потенціал зростання реального сектору й, як похідна, фінансового сектору, зберігаючи людський потенціал та технології (технологічні напрацювання).

Середні підприємства є тим ланцюжком, який забезпечує зв’язок всіх елементів економічної системи. Він стає найбільш вразливим у кризових періодах, тому й потребує більш уважного відношення з боку держави. Разом з тим, зауважимо, що теоретичні та методичні підходи до оцінювання кризового (передкризового) стану таких підприємств розроблено недостатньо, вимагає подальшого опрацювання комплекс заходів щодо антикризового фінансового управління такими підприємствами. Так, більшість фінансових показників, за якими проводиться діагностика, не можуть бути застосовані до малих та середніх підприємств, їх фінансова діяльність залишається у «сірій зоні» з точки зору аналітичного дослідження, а більшість антикризових заходів впроваджуються на рівні інтуїції.

Теоретичні напрацювання у цій сфері та спостереження дозволяють запропонувати для малих підприємств наступні заходи антикризового характеру: масштабна диверсифікація діяльності при незначних обсягах виробництва товарів та послуг (це дозволяє задовольнити попит, який може скорочуватися, та знайти нові напрями діяльності, які не потребують суттєвих інвестицій), збереження консервативної політики фінансування (зрозуміло, що це не сприятиме розвитку банківської системи, для якої, вважаємо, слід орієнтуватися на нові підходи та технології до обслуговування – наприклад, широкого вжитку набула так звана карткова система через каси супермаркетів). Для страхового сектору перспективним є впровадження вбудованого страхування для захисту робітників малого та середнього бізнесу. Таке страхування лежить саме у площині малого та середнього бізнесу (орієнтація на персоналізацію). На рівні держави – це податкове сприяння малому та середньому бізнесу, у тому

числі, зменшення кількості перевірок та скасування відміни певних пільг (наприклад, з 2023 р. скасовано пільги з постачання програмної продукції).

#### *Література*

1. *Перспективи світової економіки в 2023-2024 роках* / Національний інститут стратегічних досліджень : сайт. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/perspektyvy-svitovoyi-ekonomiky-v-2023-2024-rokakh> (дата звернення: 20.02.2023).
  2. *Банкрутство Silicon Valley Bank у США* / Focus.ua : сайт. URL: <https://focus.ua/economics/555248-bankorad-po-amerikanski-povliyaet-li-bankrotstvo-bankov-v-ssha-na-dollar-i-ukrainu> (дата звернення: 20.03.2023).
  3. *Швейцарські банки похитнулися: як проблеми Credit Suisse вплинуть на світ та Україну* / BBC NEWS Україна : сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64999087> (дата звернення: 25.03.2023).
  4. *Кількість банків в Україні (2008–2023)* / Портал «Мінфін» : сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count> (дата звернення: 25.03.2023).
- 

УДК 339.727.6

**Білоус Костянтин Ігорович**

*аспірант кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАСТАВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ**

***JEL classification: G110; G150; G210; G230; G320***

Впровадження заставного менеджменту в Україні потребує поглибленого регулювання та розвинутого механізму управління заставою [1, с. 9]. У 2023 році фінансовий ринок України досі формується за для того, щоб досягнути європейського рівня, але перспективи впровадження управління заставою та законодавства про деривативи в Україні є позитивними навіть у воєнний та післявоєнний періоди [2]. Однією з критичних проблем розвинутого фінансового ринку є відсутність надійної законодавчої бази, що заважає органічному розвитку фінансових інструментів та механізмів заставного менеджменту на фінансовому ринку. Хоча й існує перелік нормативних актів щодо операцій з деривативами, вони недостатньо вичерпні, щоб відповідати конкретним вимогам механізму управління заставою [3]. Це є значною перешкодою для розвитку ринку деривативів в Україні, оскільки інвестори не мають належного юридичного захисту на фінансовому ринку [4, с. 173].

Загальна тенденція на юридичне закріплення заставного менеджменту є позитивною. Так, наприклад, у 2020 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» [5], що впроваджує зміни у Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [6] та Закон України «Про заставу» [7].

Згідно з новою редакцією Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» у Статті 2 «заставадавець» чітко визначається як «особа, яка надає забезпечення, – особа, яка виступає поручителем, гарантом або заставадавцем з метою забезпечення виконання зобов'язань за цінними паперами» [6]. У цій же статті закону викладаються терміни «клірингу» та «нетінгу» [6] – процесів, які, як і Правила щодо неочищеної маржі та впровадження системи центральних клірингів, значно вплинули на розвиток заставного менеджменту у світі [8, с.99].

Також позитивним зсувом є те, що у Законі України «Про заставу» у застави немає ексклюзивної прив'язки лише до іпотеки, таким чином, у Статті 1 застава визначається як «спосіб забезпечення зобов'язань, якщо інше не встановлено законом» [7], а вже у наступному пункті описується функціональний сенс застави, а саме, що «в силу застави кредитор (заставадержатель) має право в разі невиконання боржником (заставадавцем) забезпеченого заставою зобов'язання або в інших випадках, встановлених законом, одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами» [7].

Застава є не лише об'єктом з іпотечним забезпеченням, але й може застосовуватися протягом будь-яких кредитних стосунків [9, с. 22]. Так, згідно зі Статтею 3 Закону України «Про заставу», потреба у заставі може бути виникнути за будь-якими вимогами, у тому числі фінансовими, а саме,

що «заставою може бути забезпечена будь-яка дійсна існуюча вимога або вимога, яка може виникнути в майбутньому, що не суперечить законодавству України, зокрема така, що впливає з договору позики, кредиту, купівлі-продажу, оренди, перевезення вантажу тощо» [7]. Також, важливою характеристикою застави з точки зору її природи є п. 3 цієї ж статті, що «застава має похідний характер від забезпеченого нею зобов'язання», а не навпаки, тобто має похідний характер щодо зобов'язань із забезпечення при торгівлі похідними деривативами.

Важливим доповненням до Закону України «Про заставу» є додавання Статті 55<sup>1</sup> до Закону України «Про заставу» [7], де йдеться про заставу із портфеля обігових фінансових інструментів. Це доповнення є першим законодавчим описом заставного менеджменту, що описує процес субституції одних цінних паперів на інші. При цьому, воно, на жаль, не описує інші поширені механізми реагування на випадки істотної зміни складу заставного портфеля цінних паперів, наприклад, механізми появи та вирішення маржинальних викликів [10, с. 43].

Звісно, що у юридичній практиці існує положення «Про провадження депозитарної й клірингової діяльності та забезпечення здійснення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів Національним банком України» [11], але воно регламентує лише кастодіальну (операційну) частину передачі цінних паперів як застави у забезпечення, і не регламентує механізм реагування сторін при значній цінній зміні вартості заставного портфеля цінних паперів, що були передані в забезпечення. Щоб розв'язати цю проблему, український уряд має розглянути можливість запровадження розширеної правової бази для управління заставою в операціях з деривативами [10, с. 44]. Таке розширення може сприяти підвищенню прозорості ринку деривативів. Тієї ж мети можна досягти шляхом впровадження централізованої системи звітності про операції з деривативами, що дозволить регуляторам контролювати діяльність ринку та швидко виявляти проблемні області [2].

Крім того, запровадження центральної розрахункової палати (центрального контрагент, центрального кліринг, CCP) для операцій з деривативами в Україні може вдосконалити практики управління заставою на центральному рівні [8, с. 99]. Центрального контрагент діяв би як посередник в операціях з деривативами, вимагаючи від сторін розміщення застави для зменшення індивідуального ризику контрагента. До того ж, впровадження центрального контрагента допомогло б організувати належне забезпечення у разі дефолту конкретного контрагента та зменшити системний ризик на фінансовому ринку в цілому [12, с. 59].

Отже, навіть в умовах війни, ринок деривативів в Україні розвивається, але це зростання супроводжується потребою в покращенні регулювання та управління заставою на центральному рівні. Важливими кроками, які можна зробити для покращення перспектив операцій з деривативами в Україні, є впровадження надійної законодавчої бази для управління заставою, підвищення прозорості на ринку деривативів і розвиток центрального клірингу. Реалізація цих заходів сприятиме тому, щоб український ринок деривативів був повнішим, безпечним та доступним для всіх його учасників [1, с. 9].

### *Література*

1. Abuselidze G., Reznik N., Slobodianyk A., Prokhorova V. Global Financial Derivatives Market Development and Trading on the Example of Ukraine. *SHS Web of Conferences*. 2020. Vol. 74. С. 05001. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207405001> (access date: 09.03.2023).
2. Pivovarsky A., Haas R. De. *The future of finance in post-war Ukraine*. 2023 / Centre for Economic Policy Research (CEPR) : website. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/future-finance-post-war-ukraine> (access date: 07.02.2023).
3. Haas R. de. *The Dark and the Bright Side of Global Banking : A (Somewhat) Cautionary Tale from Emerging Europe. Global Banking Crises and Emerging Markets*. London : Palgrave Macmillan UK, 2016. Pp. 9–21. DOI: [https://doi.org/10.1007/978-1-137-56905-9\\_2](https://doi.org/10.1007/978-1-137-56905-9_2) (access date: 07.02.2023).
4. Matsuk Z. Global trends and challenges in the securities market in Ukraine. *International Economic Policy*. 2020. № 1-2 (32-33). Pp. 156–177. DOI: [https://doi.org/10.33111/iep.2020.32\\_33.07\\_eng](https://doi.org/10.33111/iep.2020.32_33.07_eng) (access date: 07.02.2023).
5. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів* : Закон України № 738-IX від 19.06.2020 р. станом на 19.06.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text> (дата звернення: 19.03.2023).
6. *Про ринки капіталу та організовані товарні ринки* : Закон України № 3480-IV від 23.02.2006 р. станом на 03.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (дата звернення: 19.03.2023).
7. *Про заставу* : Закон України № 2654-XII від 02.10.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text> (дата звернення: 19.03.2023).
8. Білоус К. І. Еволюція формування та регуляція заставного менеджменту як окремої сфери фінансового управління. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2020. Вип. 25. № 3 (82). С. 96–103. DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/3-82-15> (дата звернення: 19.03.2023).



9. Білоус К. І. Заставний портфель цінних паперів як об'єкт фінансового управління. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2021. Вип. 1–2. № 278–279. С. 19–23. DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2021-1-2-278-279-19-23> (дата звернення: 19.03.2023).

10. Білоус К. І. Особливості розрахунку маржинальних викликів. *Вчені записки* : зб. наук. праць. 2022. № 28 (3). С. 37–45. DOI: [https://doi.org/10.33111/vz\\_kneu.28.22.03.04.026.032](https://doi.org/10.33111/vz_kneu.28.22.03.04.026.032) (дата звернення: 19.03.2023).

11. Про затвердження Положення про провадження депозитарної і клірингової діяльності та забезпечення здійснення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів Національним банком України : Постанова Національного банку України № 140 від 21.12.2017 р. станом на 06.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0140500-17#Text> (дата звернення: 19.03.2023).

12. Vozianov K. Main trends of derivatives' market development in central and Eastern Europe. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2015. Pp. 55–61. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2015-1-1-55-61> (access date: 19.03.2023).

УДК 336.6:368

**Бондаренко Павло Валерійович**

ст. викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**Сацук Максим Леонідович**

студент 4 курсу центру заочної та вечірньої форми навчання,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ СТРАХОВИКА

**JEL classification:** G220

Фінансовий стан страховика – економічна категорія, що характеризує такий стан його фінансових ресурсів, їхнього розподілу і використання, за якого, страхова компанія є платоспроможною і здатною своєчасно та у повному обсязі виконати свої фінансові зобов'язання перед страхувальниками в умовах негативного впливу зовнішніх чинників, спричинених зміною параметрів середовища, у якому вона перебуває та внутрішніх чинників, викликаних реалізацією одного або низки ризиків страховика [1, с. 118].

Для оцінки фінансового стану скористаємося даними річної фінансової звітності, складеної відповідно до Порядку складання звітних даних страховиків. Відповідно до цієї методики проаналізуємо власний капітал страховика, його активи, систему перестраховання, обсяги страхових резервів, показники дохідності та ліквідності.

Результатом розрахунку повинна стати оцінка (рівень) фінансового стану страхової компанії у відповідний період за кожним показником та загалом (табл. 1). Фактична оцінка кожного показника визначається шляхом порівняння розрахованого значення показника з відповідною шкалою значень. Загальна оцінка визначається як сума фактичних оцінок за окремими показниками, помножених на відповідні вагові коефіцієнти.

Таблиця 1

Фактичні показники фінансового стану ПрАТ «СК «АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ»  
за 2020 – 3 кв. 2022 рр., тис. грн.

Назва показника	Показник, %		
	2020 р.	2021 р.	3 кв. 2022 р.
Показник дебіторської заборгованості	66,0	58,7	53,1
Показник ліквідності активів	77,0	59,5	57,2
Показник ризику страхування	312,1	368,8	238,3
Зворотний показник платоспроможності	345,3	304,4	293,8

Продовження табл. 1

Показник доходності	4,4	17,6	8,3
Показник обсягів страхування (андеррайтингу)	30,0	36,5	463,4
Показник змін у капіталі	112,9	120,9	109,2
Показник змін у сумі чистих премій	136,0	142,8	70,6
Показник незалежності від перестраховання	67,6	83,2	111,9
Показник відношення чистих страхових резервів до капіталу	36,4	17,5	14,9

Джерело: складено авторами на основі даних [2-5]

У 3 кварталі 2022 року загальний капітал зменшився на 8,03%. Загальна сума залученого та позикового капіталу у 3 кварталі 2022 року зросла на 65565 тис. грн. порівняно з 2021 роком. Найбільше збільшення у залученому капіталі – довгострокові зобов'язання, які збільшилися на 218,35% у 3 кварталі 2022 року порівняно з 2021 роком. Всі показники ліквідності свідчать про те, що ПрАТ «АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ» має достатню кількість вільних коштів, тому за потреби може легко погасити свої поточні зобов'язання. Прогнозне значення підтверджує, що можливе зменшення чистого прибутку.

На фінансову стійкість страхової компанії впливають такі основні фактори:

– внутрішні фактори – до них можна віднести систему організації продажу страхових полісів, гнучку систему тарифів, матеріальні, фінансові та людські ресурси страхової компанії, які визначають стан страховика;

– зовнішні фактори – такі, що впливають на мобільність, конкуренцію, ринковий попит, інфраструктуру страхового ринку, купівельну спроможність населення, стан економіки і політичної системи країни.

Якщо компанія є фінансово стійкою щодо одного фактора, це не означає, що вона є такою ж по відношенню до інших факторів. Швидше за все, компанія може бути стійкою щодо 1-го, 2-х, декількох факторів. Таким чином, чим більше факторів, стосовно яких вона стійка, тим вище ступінь її фінансової стійкості в цілому. Стійкий фінансовий стан забезпечуються правильним регулюванням, прогнозуванням і управлінням. У загальному випадку можна стверджувати, що стійкий фінансовий стан господарюючої одиниці – це інтегрований за показниками економічний стан суб'єкта ринку, при якому він здатний реагувати на зміни внутрішніх і зовнішніх факторів сприятливим для себе чином (а саме так, щоб підтримувати стабільний стан або покращувати його і забезпечити подальший розвиток).

#### Література

1. Бондаренко П. В. Фінансова надійність страховика. *Сучасні інструменти управління корпоративними фінансами* : зб. тез VI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (16 листопада 2022 р.). Київ : КНЕУ, 2022. 225 с.
2. Річна фінансова звітність ПрАТ «СК «АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ» за 2019 рік. URL: [https://arsenal-ic.ua/uploads/files/fin\\_2019\\_04.pdf](https://arsenal-ic.ua/uploads/files/fin_2019_04.pdf) (дата звернення: 20.03.2023).
3. Річна фінансова звітність ПрАТ «СК «АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ» за 2020 рік. URL: [https://arsenal-ic.ua/uploads/files/fin\\_2020\\_04.pdf](https://arsenal-ic.ua/uploads/files/fin_2020_04.pdf) (дата звернення: 20.03.2023).
4. Річна фінансова звітність ПрАТ «СК «АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ» за 2021 рік. URL: [https://arsenal-ic.ua/uploads/files/fin\\_2021\\_04\\_01.pdf](https://arsenal-ic.ua/uploads/files/fin_2021_04_01.pdf) (дата звернення: 21.03.2023).
5. Річна фінансова звітність ПрАТ «СК «АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ» за 9 місяців 2022 року. URL: [https://arsenal-ic.ua/uploads/files/fin\\_2022\\_03\\_01.pdf](https://arsenal-ic.ua/uploads/files/fin_2022_03_01.pdf) (дата звернення: 22.03.2023).



УДК 336.6:368

**Бондаренко Павло Валерійович**

ст. викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**Соловійова Марія Олександрівна**

студентка 4 курсу центру заочної та вечірньої форми навчання,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## ФІНАНСОВА НАДІЙНІСТЬ СТРАХОВИКА В УМОВАХ РИЗИКОВИХ СИТУАЦІЙ

*JEL classification:* G220

У науковій літературі поняття «надійність» ототожнюється з такими поняттями, як сталість (незмінність) і стабільність (забезпечення надійності). Кібернетичний підхід трактує надійність як збереження незмінності деяких інваріант системи в процесі змін її стану. Економіко-математичний підхід до визначення надійності характеризується ствердженням про умови, які забезпечують системі стан рівноваги або утримання його характерних ознак на відповідному рівні.

У наукових літературних джерелах наведено характеристики фінансової надійності як комплексного, багатофакторного поняття, яке характеризується шістьма основними ознаками, наведеними на рис. 1.

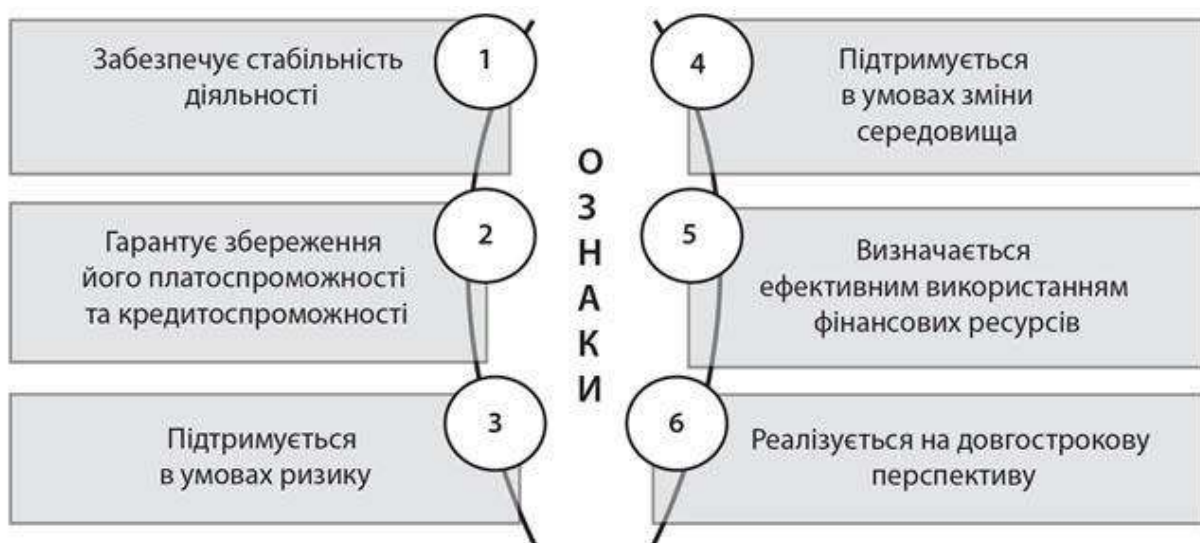


Рис. 1. Основні ознаки фінансової надійності страхової компанії

*Джерело: розроблено авторами на основі [1, с. 118]*

У результаті надійність означає здатність вистояти, протистояти й адаптуватися до дії екзогенних і ендогенних факторів. Як процес, стійкість є наслідком взаємозв'язку взаємодіючих операцій системи, метою яких є генерація факторів рівноваги та створення фундаменту для подальшого розвитку.

Фінансова надійність забезпечує стабільність діяльності страхової компанії. У довгостроковій перспективі стійкість страхової компанії визначається його стабільним фінансовим станом, інвестиційним кліматом та страховими операціями.

Фінансова надійність страховика гарантує збереження його платоспроможності та кредитоспроможності [2, с. 157–158]. Цілком зрозуміло, що раціональна структура капіталу страхової компанії дозволить вчасно платити за невідкладними борговими зобов'язаннями, при цьому діяльність страхової компанії може розширюватися за рахунок позикових кредитних ресурсів. Отже, фінансово-стійка страхова компанія має переваги перед іншими суб'єктами господарювання в отриманні кредитних ресурсів, інвестиційних коштів, підборі персоналу.

Необхідність підтримки фінансової надійності існує при будь-яких ринкових коливаннях, тобто в умовах ризикових ситуацій [3, с.139].

Уміння підтримувати стабільність в умовах зміни внутрішнього та зовнішнього середовища [4, с. 214]. Вкрай важливою є адаптація до негативного впливу чинників у динамічному оточенні, вміння вчасно їх прогнозувати, пристосовуватися до нових господарських реалій, особливо в умовах кризи.

Таким чином, аналіз представлених в аналітичній літературі визначень фінансової надійності страховика дозволив сформулювати таке: фінансова надійність – це здатність страхової компанії стабільно розвиватися в умовах ризиків для внутрішнього та зовнішнього середовища з метою максимізації фінансових результатів.

Фінансова надійність страховика тісно взаємопов'язана і з іншими категоріями: фінансовою безпекою, гнучкістю, стійкістю, рівновагою, платоспроможністю.

#### *Література*

1. Бондаренко П. В. Фінансова надійність страховика. *Сучасні інструменти управління корпоративними фінансами* : зб. тез VI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (16 листопада 2022 р.). Київ : КНЕУ, 2022. 225 с.
2. Баранова В. Г. Діджиталізація як засіб розширення функцій страхування. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : зб. матеріалів XIX Міжнар. наук.-практ. конф. (17–18 травня 2021 р.). Одеса : ОНЕУ, 2021. С. 157–158.
3. Георгієва Н. О. Фінансовий стан страхової компанії. *Сучасні інструменти управління корпоративними фінансами* : зб. тез VI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (16 листопада 2022 р.). Київ : КНЕУ, 2022. 225 с.
4. Ткаченко Н. В. *Фінансова стійкість страхових компаній (методологія оцінки та механізми забезпечення)* : дис. д-ра екон. наук : 08.00.08. Суми, 2011. 418 с.

---

УДК 336.648

*Домбровська Софія Олексіївна*

*к. е. н., ст. викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **РОЛЬ ПРОЄКТНОГО ФІНАНСУВАННЯ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ**

*JEL classification: G210; G240*

Проєктне фінансування передбачає фінансування довгострокових інфраструктурних, промислових проєктів і державних послуг за допомогою фінансової структури без регресу або з обмеженим регресом. Борговий і власний капітал, використані для фінансування проєкту, повертаються із грошового потоку, створеного проєктом. Проєктне фінансування становить структурну позику, яка покладається переважно на грошовий потік проєкту для погашення, з активами проєкту, правами та інтересами, які утримуються як вторинна застава.

Проєктне фінансування зазвичай включає механізм спеціального призначення. Єдиною діяльністю компанії є реалізація проєкту шляхом передачі більшості аспектів субпідряду через контракти на будівництво та експлуатацію. Оскільки на етапі будівництва нових проєктів немає надходжень, обслуговування боргу відбувається лише на етапі експлуатації. З цієї причини сторони ризикують на етапі будівництва. Оскільки звернення до спонсорів проєкту є обмеженим або відсутнім, акціонери компанії зазвичай несуть відповідальність у межах своїх акцій. Проєкт залишається позабалансовим як для спонсорів, так і для держави. Але не всі інвестиції в інфраструктуру фінансуються за рахунок проєктного фінансування.

Заборгованість за проєктом зазвичай зберігається в міноритарній дочірній компанії, яка не консолідована на балансі відповідних акціонерів [1, с. 87]. Це зменшує вплив проєкту на вартість існуючого боргу акціонерів і боргову спроможність. Акціонери можуть вільно використовувати свою боргову спроможність для інших інвестицій.

Певною мірою уряд може використовувати проєктне фінансування, щоб тримати борги та зобов'язання проєкту позабалансовими, щоб вони займали менше фіскального простору. Фіскальний простір – це сума грошей, яку уряд може витратити понад те, що він уже інвестував в державні послуги, такі як охорона здоров'я, соціальне забезпечення та освіта. Теорія полягає в тому, що

економічне зростання принесе уряду більше грошей через додаткові податкові надходження від більшої кількості людей, які працюють і сплачують більше податків, що дозволить уряду збільшити витрати на державні послуги.

Коли компанія не виплачує кредит, регресне фінансування дає кредиторам повну вимогу до активів акціонерів або грошових потоків. Навпаки, проектне фінансування визначає проектну компанію як з обмеженою відповідальністю. Таким чином, регрес кредиторів обмежується переважно або повністю активами проекту, включаючи завершення та гарантії виконання, у випадку дефолту проектної компанії.

Ключовим питанням фінансування без права регресу є те, чи можуть виникнути обставини, за яких кредитори звернуться до деяких або всіх активів акціонерів. Умисне порушення з боку акціонерів може призвести до того, що кредитор звернеться до активів. Заборгованість без права регресу характеризується високими капітальними витратами, тривалими періодами позики та невизначеними потоками доходів [2, с. 55]. Андеррайтинг цих позик вимагає навичок фінансового моделювання та глибоких знань основної технічної області. Кредитори встановлюють вищі кредитні стандарти для позичальників, щоб мінімізувати ймовірність дефолту.

Отже, проектне фінансування передбачає державне фінансування інфраструктурних та інших довгострокових капіталомістких проектів. У сучасних умовах економіки України проектне фінансування є особливо привабливим для приватного сектора, оскільки компанії можуть фінансувати великі проекти. Враховуючи сьогоднішній вкрай несприятливий економічний стан в Україні для розвитку приватного сектору, проектне фінансування варто розглядати як одну із можливостей забезпечення стабільної діяльності бізнесу.

#### *Література*

1. Gatti S. *Project Finance in Theory and Practice*. Academic Press, 2013. 436 p.
2. Weber B. & Alfen H. W. *Infrastructure as an asset class : Investment strategies, project finance and PPP*. West Sussex : John Wiley & Sons, 2016. 432 p.

---

УДК 368.914.2

*Кулікова Єлизавета Олександрівна*  
викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

### **ВИКЛИКИ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

*JEL classification: H750*

Війна в Україні призвела до значних змін, що спричинили болючі процеси в економіці країни [1]. Демографічна ситуація значно погіршилася: втрати населення, еміграція українців за кордон, від'їзд активної та освіченої частини населення, збільшення кількості осіб з інвалідністю. За даними ООН, Україна входить до переліку країн з найшвидшими темпами зменшення населення. В найближчі десятиліття передбачається зменшення населення на 28%, а частка осіб старше 60 років зросте до 32% [2].

У зв'язку зі зменшенням кількості працюючих, які сплачують страхові внески, внески до солідарної пенсійної системи (без врахування військових) зменшилися на 25%. За статистикою 2022 року, економічна активність скоротилася на 30%. Співвідношення між застрахованими особами та пенсіонерами становить 1:1, це означає, що один працюючий утримує одного пенсіонера. Таке співвідношення може погіршуватися через міграцію, що негативно впливає на фінансування солідарної пенсійної системи. Середня пенсія в Україні (4623 грн.) часто не задовольняє базові потреби людини і є найнижчою в Європі. Коефіцієнт заміщення (відсоток пенсії від заробітку) складає приблизно 30%, це означає, що доходи людини після виходу на пенсію зменшуються втричі.

Кожен із цих факторів підвищує ймовірність негативних наслідків для пенсійної системи та українських громадян. Існує ризик недостатнього фінансування пенсійної системи через сплату страхових внесків. Це може призвести до необхідності перегляду параметрів страхової системи (підвищення пенсійного віку, збільшення страхових внесків тощо) або зменшення розміру пенсій. У свою чергу, це призведе до подальшого зниження рівня життя пенсіонерів та коефіцієнта заміщення.

Із запровадженням воєнного стану Україна стикається з безпрецедентними викликами, які впливають на різні сфери життя країни. Однією з таких сфер є пенсійна система, яка потребує особливої уваги та заходів у цей період. Воєнний стан створює значну невпевненість та нестабільність у соціально-економічній ситуації, що може вплинути на пенсійну систему країни в цілому.

Одним із головних викликів є фінансування пенсійної системи під час воєнного стану. Воєнний конфлікт звичайно призводить до значних витрат на оборону та безпеку країни, що може позначитися на бюджетних ресурсах, які виділяються на пенсії. Недостатнє фінансування може призвести до зменшення пенсійних виплат, затримок у виплатах або навіть припинення їх зовсім. Це може значно погіршити фінансове становище пенсіонерів, особливо тих, хто вже знаходиться в уразливому стані.

Подальшим викликом є забезпечення доступу до пенсійних послуг у зоні конфлікту. Воєнний стан може призвести до переміщення людей, евакуації із зони бойових дій та втрати документів. Це може ускладнити процес отримання пенсій та доступу до пенсійних послуг для пенсіонерів. У таких умовах важливо забезпечити механізми, які дозволяють пенсіонерам зареєструватися та отримувати пенсії в інших районах або через електронні сервіси.

Пенсійна система також потребує захисту від корупції та зловживань під час воєнного стану. Нестабільна ситуація може сприяти появі шахрайства та незаконного використання пенсійних коштів. Уряду необхідно забезпечити ефективний контроль та нагляд за пенсійною системою, а також вжити заходів для запобігання корупції та зловживань [3].

Крім того, пенсійна система повинна враховувати потреби ветеранів воєнних дій та осіб, які постраждали від конфлікту. Ці люди можуть потребувати особливих підходів до пенсійного забезпечення, медичної підтримки та соціального захисту. Важливо враховувати їхні потреби та забезпечити адекватні виплати та послуги.

Українські владні органи повинні активно працювати над забезпеченням стабільності та надійності пенсійної системи під час воєнного стану. Це може включати додаткове фінансування, розробку надійних механізмів отримання пенсій та збільшення контролю за системою. Крім того, співпраця з міжнародними організаціями та партнерами може допомогти у забезпеченні підтримки та ресурсів для пенсійної системи.

Виклики пенсійної системи України в умовах воєнного стану є складним завданням, але зрозуміло, що захист та підтримка пенсіонерів є важливим пріоритетом. Для досягнення цієї мети необхідно спрямовувати зусилля на фінансування, доступ до послуг, протидію корупції та врахування потреб ветеранів та постраждалих від конфлікту. Тільки таким чином можна забезпечити стабільну та справедливую пенсійну систему в умовах воєнного стану.

#### *Література*

1. *Реформа пенсійної системи: складні часи вимагають системних рішень* / Економічна правда : сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/12/700032> (дата звернення: 09.03.2023).
2. *Організація Об'єднаних Націй* : сайт. URL: <https://ukraine.un.org/uk> (дата звернення: 10.03.2023).
3. *Майбутнє Пенсійної Системи України : адекватність, охоплення та стійкість* / International Labour Organization : website. URL: [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms\\_735156.pdf](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_735156.pdf) (дата звернення: 10.03.2023).

УДК 336.144.2:658.821

*Ланіна Ірина Сергіївна*

*к. е. н., доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

*Кула Марина Володимирівна*

*к. е. н., доцент кафедри економіки,  
Національний університет «Одеська політехніка» (Україна)*

## **БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА**

***JEL classification:*** G300; G320; H610; M210

В умовах економічної нестабільності, посилення конкуренції та умов ведення бізнесу, скорочення вільних фінансових ресурсів, збільшення їх вартості та зниження їх доступності для бізнесу, все більш важливою стає необхідність звертатися власникам бізнесу та менеджменту до сучасних технологій управління, однією з яких є бюджетування. Бюджетування, впроваджене у практику фінансово-господарської діяльності підприємств, є додатковою конкурентною перевагою завдяки організації ефективнішої системи управління фінансовими потоками, що визначають фінансову стійкість господарюючого суб'єкта.

На думку більшості авторів, що працюють в галузі фінансового менеджменту та фінансового планування, епоха надприбутків поступово відходить у минуле, і необхідно заздалегідь розуміти можливості розвитку бізнесу та створювати обґрунтований прогноз у вигляді системи бюджетування [1].

Безперечно, необхідність впровадження бюджетування на великих промислових підприємствах є надзвичайно актуальною. Темпи економічного зростання зрештою залежать від рівня та масштабів розвитку, результатів праці та раціональності використання матеріальних та фінансових ресурсів.

Однак, як показує досвід розвинених країн Західної Європи, США та Канади, не менша кількість робочих місць створюється в сегменті середніх та малих підприємств, які забезпечують зайнятість населення, а фінансові потрясіння на цих підприємствах підривають економіку та викликають серйозні соціальні проблеми. Тому також важливо, щоб вони керували фінансами та будували систему бюджетування з урахуванням специфіки, обумовленої розміром компанії, сферою її діяльності та організацією бізнес-процесів.

До цього часу зберігається певна дискусійність, а тим самим і актуальність проблеми, з погляду сутності та змісту самих термінів – «бюджетування», «система бюджетування», «бюджетний процес», що підтверджує актуальність вивчення цієї проблеми. Аналіз літературних джерел за тематикою «бюджетування» показує, що частка підприємств, які використовують систему бюджетування, менша, ніж ті, що не мають системи бюджетування як загального інструменту управління. А ось пропозицій, що стосуються впровадження різних спеціалізованих програмних продуктів «для бюджетування», стає дедалі більше, збільшується кількість компаній, що пропонують послуги, пов'язані з внутрішнім бюджетуванням – від навчання до «впровадження під ключ», що є показником зростаючого попиту.

Система бюджетування вирішує кілька послідовних завдань, що реалізуються на етапах процесу бюджетування [2]:

1) розуміння бізнесу, створення цілей та завдань, виявлення можливих альтернатив – підготовчий (аналітичний) етап: загальний аналіз ситуації (необхідно зрозуміти, які завдання поставлені перед компанією, хто наш споживач і хто наш конкурент, чого ми хочемо від бюджетування і як цього досягти);

2) фінансове планування – початковий етап планування: розробка конкретних планів, більш детальний аналіз стану зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства;

3) комунікативне або координаційне завдання – етап уточнення та узгодження початкових планів структурними підрозділами в межах їх компетенції та зон відповідальності: безпосереднє складання бюджетів (обов'язково супроводжується пошуком компромісів, посиленням відповідальності, контролем та координацією діяльності та внесенням коригувань у початкові плани);

4) фінансовий облік – етап створення реальних даних у процесі оперативної діяльності;

5) фінансовий (бюджетний контроль) – етап аналізу планових та фактичних даних, зіставлення планів та результатів;

б) завдання щодо переоцінки та коригування – загальний аналіз виконаної роботи та її результатів, висновки. І повернутися до «початку» – до нового осмислення та складання бюджету на наступний період.

Варто зазначити, що між цими етапами немає більш (або навпаки – менш) важливих. Все потрібно розглядати разом, і кожному слід приділити належну увагу.

Узагальнюючи вищевикладене, можна дійти висновку, що бюджетування у найширшому значенні є сукупністю взаємозалежних процесів планування, контролю та аналізу діяльності як усього підприємства загалом, так і окремих його підрозділів.

Найголовніше, що дає бюджетування бізнесу, це можливість осмислено і впевнено рухатися до мети. В основі такого руху лежить оцінка як результату чергового кроку, так і витрат щодо його досягнення. Незважаючи на очевидні переваги такого підходу, його реалізація потребує певних дій з боку вищого керівництва підприємства, а також фінансових та матеріальних ресурсів. У результаті, відповідь на питання про те, чи це підприємство потребує бюджетування, визначається не приналежністю до будь-якої галузі чи форми власності, а тим, чи дійсно керівники того чи іншого підприємства хочуть рухатися до поставленої мети, використовуючи наявні можливості.

Результатом усіх зусиль щодо організації системи бюджетування є розробка графіка робочих процедур. Без цього документа неможливо налаштувати внутрішнє бюджетування та перетворити його на елемент управлінського контролю. Призначення графіка документообігу у тому, щоб пов'язати всі бюджетні процедури і регламенти, зусилля окремих структурних підрозділів підприємства різних рівнях управління зі складання бюджетів на одну систему [3].

Таким чином, бюджетування дозволяє отримати конкурентні переваги, створивши ефективну систему управління фінансовими ресурсами підприємства, передбачаючи можливі проблеми та відповідним чином плануючи майбутні дії. Впровадження системи бюджетування дозволяє керівництву планувати фінансово-господарську діяльність із розрахунком на досягнення певного фінансового результату, чітко визначаючи цілі і встановлюючи вимірні показники ефективності. Крім того, можна спрямувати діяльність усіх відділів на досягнення цільового фінансового результату, виділити зони відповідальності та розділити функції фінансового управління між керівниками відділів. Поліпшується обмін інформацією та взаємодія структурних підрозділів.

Таким чином, бюджетування є ефективним інструментом управління підприємством. Для його використання необхідно опанувати методологію бюджетування та знати основні етапи його організації в компанії. Необхідно пам'ятати, що його постановка неможлива без застосування системи оперативного управлінського обліку. Незважаючи на те, що при впровадженні системи бюджетування зазвичай виникає чимала кількість питань і проблем, багато фахівців сьогодні можуть сказати, що бюджетування на підприємстві є важливим, актуальним і необхідним.

#### *Література*

1. Диха М. В., Лабунец В. О., Лабунец О. О. Концептуальні основи бюджетування на підприємстві. *Economics and Finance*. 2018. № 5. С. 29–38.
2. Федорченко О. Є. Удосконалення системи бюджетування на підприємстві. *Економіка та держава*. 2015. № 11. С. 37–39.
3. Пожуєва Т. О. Бюджетування як напрямок удосконалення системи управління діяльністю підприємств. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 1 (32). С. 73–77.

УДК 338.242:658.2

*Ланіна Ірина Сергіївна*

*к. е. н., доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

*Пінті Анастасія Валеріївна*

*аспірантка кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛІНГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ**

***JEL classification:*** G300; G320; M210

В умовах нестабільної економічної ситуації дедалі більше підприємств приділяють підвищену увагу ефективному управлінню та функціонуванню. Основною метою фінансового менеджменту підприємства є підтримка прибутковості та забезпечення ліквідності, тобто постійної спроможності компанії виконувати свої платіжні зобов'язання у будь-якій ситуації. Саме фінансовий контролінг і відповідає за забезпечення ліквідності.

Фінансовий контролінг – це складна система управління підприємством, спрямована на координацію різних аспектів його фінансової діяльності та контроль за їх ефективністю, а також на своєчасне виявлення фактичних відхилень фінансових результатів від планових та оперативне прийняття управлінських рішень, які забезпечують їх оптимізацію. Контролінг може забезпечувати інформаційно-аналітичну підтримку процесів прийняття рішень в управлінні підприємством, а також може бути частиною, яка прописує прийняття тих чи інших рішень у системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. Фінансовий контролінг включає управління фінансовими ризиками, розгалужену систему надання бізнес-інформації, систему оповіщення за рахунок управління системою ключових показників (KPI), управління системою стратегічного, тактичного та оперативного планування та систему управління якістю [2].

Система фінансового контролінгу ефективна у випадках, коли функції управління компанією делеговані її службам і підрозділам. У цьому випадку їм допоможе досягнення максимально можливого позитивного результату діяльності, що є сукупністю інструментів ринкової економіки, в якій потреба у централізованому управлінні знижується.

Система фінансового контролінгу об'єднує планування, облік, маркетинг у самокеровану єдину структуру, у якій чітко визначено цілі та завдання компанії, а також методи їх реалізації та принципи управління. Основні проблеми починаються на етапі перепрофілювання у межах існуючої системи управління концепції контролінгу. Для того, щоб менеджери ухвалювали оптимальні рішення, вони повинні мати точні дані, а такі матеріали повинні бути достовірними, систематизованими та обробленими.

Конкурентоспроможність контролінгу продемонстрована практикою багатьох промислових зарубіжних об'єктів. Деякі фірми розробляють власну концепцію внутрішнього управління, яка дозволяє конкурувати на сучасному ринку.

Фінансовий контролінг дозволяє оптимізувати з урахуванням певної специфіки модель управління бізнесом, незалежно від сфери діяльності. Система передбачає суворе дотримання принципу відповідності видам управлінського впливу повноважень, принципу єдності мети, а також принципу відповідності методів і форм діяльності, підпорядковуючи їх завданням управління. Значення фінансового контролінгу проявляється переважно через систему безпосереднього управління, мотивації, через індикативне та економічне управління.

В даний час на багатьох підприємствах України ще немає чітко сформульованої, єдиної та обґрунтованої концепції розвитку та формування фінансового контролінгу. Найчастіше йдеться лише про окремі її елементи (знання, інформацію, управлінський облік, контроль, професійний рівень виконавців тощо). Отже, існує гостра необхідність впровадження такої системи контролю на підприємствах, де як елементи виділялися б внутрішній аудит та управлінський контроль.

Аналіз сучасних дискусій дозволяє дійти висновку, що у цій галузі знань характерне різне сприйняття змісту цього поняття. При цьому, стосовно компаній специфіка методологічних та

організаційних аспектів контролінгу ще мало вивчена. Комплексний підхід до постановки та вирішення завдань організаційного управління досліджуваними об'єктами майже відсутній. Процес впровадження починається з ухвалення рішення про створення системи контролінгу в компанії [1]. Основними причинами такого рішення найчастіше є:

- застарілі методи аналізу, планування та розрахунку, які не відповідають сучасним вимогам до управління бізнесом;
- погіршення економічних показників порівняно з аналогічними підприємствами;
- існуючі в компанії методи аналізу та обліку не дозволяють своєчасно відповідати на питання керівництва;
- зміна існуючих або поява нових цілей в змінених умовах роботи компанії;
- відсутність узгоджених цілей та наявність розбіжностей між окремими підрозділами на підприємстві стосовно функцій, що виконуються.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної практики впровадження фінансового контролінгу показує, що в умовах різкого погіршення основних показників діяльності компанії немає необхідності приймати рішення щодо впровадження та розвитку системи контролінгу. Сприятливим моментом початку побудови системи фінансового контролінгу є поява слабких перших сигналів (індикаторів) роботи підприємства про можливі ризики [3].

Важливим фактором, який вимагає обов'язкового розгляду при виборі моменту впровадження системи контролінгу є наявність у компанії достатньої кількості людських та фінансових ресурсів. Впровадження та розвиток системи контролінгу потребує значних витрат, особливо якщо цей процес здійснюється із залученням зовнішніх консультантів. Підготовка та «купівля» контролерів потребує значних вкладень. Функції, засоби та завдання контролінгу постійно вдосконалюються та доповнюються відповідно до змін, що відбуваються у зовнішньому середовищі. Якщо контролінг отримує повне визнання та статус рівноправного партнера, то його можливості впливати на майбутній розвиток компанії за допомогою стратегічного планування, сучасних методів прогнозування, аналізу потенціалів і ризиків значно зростають. Результати, отримані на першому етапі після впровадження контролінгу, обговорюються з керівництвом компанії. За потреби мають бути внесені необхідні корективи до змісту, бюджетів та строків наступних етапів. У ході реалізації проєкту можуть виникнути обставини, що вимагають модифікації концепції системи контролінгу. Аналогічно здійснюється керування впровадженням на наступних етапах проєкту системи контролінгу.

Впровадження фінансового контролінгу в систему управління підприємством дозволить керівництву, яке приймає рішення у фінансовій сфері компанії:

- своєчасно отримувати інформацію про прогнозовані додаткові прибутки і можливі збитки у конкретному сегменті ринку;
- аналізувати конкретні сегменти ринку на предмет втраченої вигоди та інвестиційних проєктів;
- здійснювати моніторинг підрозділів, дочірніх і залежних компаній щодо відповідності їх розвитку стратегії компанії та поставленим завданням.

Таким чином, фінансовий контролінг є одним із найважливіших напрямків у розвитку теорії та практики управління, він удосконалює організацію планування, обліку, контролю та аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства, що дозволяє своєчасно та якісно надавати необхідну інформацію різним рівням управління.

#### *Література*

1. Бердар М. М. Фінансовий контролінг як складова системи управління стійким розвитком підприємства. *Інвестиції: практика та досвід. Економічна наука*. 2017. № 18. С. 33–37.
2. Вареник В. М., Шпуряка О. В. Фінансовий контролінг на підприємстві: інструменти та оцінка результативності. *Нобелівський вісник*. 2019. № 1 (12). С. 6–12.
3. Іщенко Н. А. Фінансовий контролінг в системі управління фінансовою діяльністю підприємства. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. Вип. 22. Ч. 1. С. 227–232.



**Секція 8. Розвиток банківської справи: сучасні виклики та перспективи**

УДК 336.71:004.738.5

*Акопян Дарина Едуардівна*  
аспірантка кафедри фінансових технологій і підприємництва,  
Сумський державний університет (Україна)

**ІННОВАЦІЙНІ ЦИФРОВІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ НАДАННЯ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ**

*JEL classification: G210; G290*

Середовище, в якому працюють фінансові установи, зокрема банки, зазнало значних перетворень внаслідок розвитку інформаційних технологій та зміни потреб споживачів. Це сприяє появі нових бізнес-рішень у банківській сфері. Можна виокремити три нові цифрові бізнес-моделі, за якими може бути побудований банківський бізнес [1]:

– цифрові банки (необанки, банки-челенджери) – відрізняються від традиційних банків операційною моделлю, яка побудована з використанням передових цифрових технологій; це забезпечує покращення клієнтського досвіду та зменшення вартості банківських послуг;

– цифрові банки-маркетплейс – це цифрові банки, які для збереження своєї позиції на ринку надають своїм клієнтам доступ до послуг, що надаються сторонніми компаніями; з метою утримання клієнтської бази вони пропонують споживачам доступ до найкращих фінансових рішень, таким чином просуваючи ідею модульного попиту на фінансові послуги;

– банкінг як послуга (Banking-as-a-Service) є новою бізнес-моделлю, що дозволяє небанківським організаціям пропонувати банківські послуги під власним брендом, інтегруючи їх у свої цифрові пропозиції.

Розглянемо детальніше модель Banking-as-a-Service, що дозволяє компаніям без банківської ліцензії пропонувати фінансові послуги своїм клієнтам [2]. Так, велика мережа роздрібною торгівлі може пропонувати послуги зі споживчого кредитування (фірмові кредитні картки, споживчі позики), щоб покращити загальний досвід клієнтів, збільшити продажі та прибутковість. Якщо FinTech компанії надають своїм клієнтам виключно технічні рішення, то Banking-as-a-Service компанії надають готові комплексні рішення у вигляді модулів.

Провайдерами Banking-as-a-Service є технічні компанії з банківською ліцензією, що забезпечують своїм клієнтам можливість інтегрування фінансових послуг у будь-який цифровий контекст [1]. Банкінг як послуга базується на перевагах від спеціалізації ролей у банківському ланцюжку створення вартості, зокрема, в управлінні серверною частиною (back-end), зовнішнім інтерфейсом (front-end) та каналами дистрибуції.

Для існуючих банків модель Banking-as-a-Service надає значні можливості та стратегічні переваги, що включає чотири основних напрямки [3]:

– дохід та прибутковість – пропозиція готових рішень Banking-as-a-Service небанківським організаціям, зокрема BigTech фірмам, дозволяє банкам-провайдерам Banking-as-a-Service отримати додаткове джерело доходу та зайняти нову нішу на ринку, що має великий потенціал до зростання; крім того, доступ до клієнтських баз дозволяє зменшити витрати на залучення нових клієнтів і підвищує рівень конверсії;

– канали дистрибуції – Banking-as-a-Service дозволяє банкам активно взаємодіяти зі споживачами через клієнтські платформи та отримувати великі обсяги даних щодо споживацької поведінки;

– продуктове портфоліо – на основі аналізу отриманих даних про споживачів банк може модернізувати існуючі послуги, а також розробити нові банківські послуги виходячи з потреб та пріоритетів споживачів;

– цифрова трансформація – участь банку в наданні високотехнологічних послуг вимагає пришвидшення цифрової трансформації, використання ефективних IT-рішень, побудови гнучкої інфраструктури, що сприятиме зниженню операційних витрат за рахунок оптимізації та автоматизації бізнес-процесів.

Для небанківських організацій таке партнерство дозволяє надавати банківські послуги під власним брендом, покращуючи клієнтський досвід та отримуючи додаткове джерело доходу [1]. Фінансові рішення можуть бути інтегровані у різні комерційні операції, зокрема такі, що включають платежі, споживче кредитування, страхові продукти.

Можливість впровадження нової моделі Banking-as-a-Service у свою роботу банками України стало можливим завдяки прийняттю Закону України «Про платіжні послуги» [4, с. 405–421]. Цей закон адаптує законодавство України до законодавства ЄС, зокрема, імплементує платіжну директиву PSD 2 та технологію відкритих API. Такі законодавчі зміни дозволяють розробляти інноваційні фінансові продукти та послуги.

Banking-as-a-Service є основою, на якій побудовано багато інших банківських моделей наступного покоління. Серед них можна виокремити такі: галузеві платформи, вбудовані банкінг та фінанси (embedded banking and finance) [2]:

1. Бізнес-моделі платформ є рушійною силою цифрової економіки. Такі компанії, як Amazon і Apple створили власні платформи, які дозволяють споживачам отримувати повний комплекс послуг і позитивний клієнтський досвід. Банки, у свою чергу, все ще мають конкурентні переваги у комерційному та корпоративному банківському бізнесі. Вони можуть створювати галузеві платформи, які об'єднують усіх гравців у галузі та в усьому ланцюжку створення вартості. Тут банки можуть використовувати свій фінансовий досвід, поради та продукти, а також значні можливості монетизації даних для створення нових джерел доходу.

2. Вбудований банкінг (embedded banking) забезпечує повну інтеграцію окремих фінансових і нефінансових продуктів в єдиний клієнтський досвід. Завдяки вбудованим фінансам (embedded finance) банківські функції поглинаються фізичними продуктами, технологіями або платформами для створення безперебійної взаємодії з клієнтами. Незважаючи на те, що продукт або послуга та фінансова операція є окремими, досвід для клієнта є суцільним. Найбільш розповсюдженим прикладом цього є платежі, але вбудований банкінг також включає кредитування, страхування та інвестиції. Інтеграція нових джерел даних і датчиків відкриває абсолютно нові функції банківських продуктів (наприклад, динамічні кредитні лінії на основі даних електронної комерції) або навіть нові категорії продуктів (наприклад, динамічне проєктне фінансування через пристрої IoT).

Таким чином, нові моделі надання банківських послуг, зокрема банкінг як послуга, є перспективними для існуючих банків і дозволяють адаптуватися до умов цифрової економіки, отримати додаткові доходи та зайняти нішу на ринку, що активно розвивається.

#### *Література*

1. Mdluli G., Jenik I., Zetterli P. *Banking-as-a-Service: How it can catalyze financial inclusion* / Consultative Group to Assist the Poor (CGAP) : website. URL: <https://www.cgap.org/research/reading-deck/banking-service-how-it-can-catalyze-financial-inclusion> (access date: 10.03.2023).
2. Zwiefler M., Rockermeier A. *Next-generation banking: from traditional banking to invisible finance* / Capgemini Market Analytics : website. URL: <https://www.capgemini.com/gb-en/wp-content/uploads/2022/12/Next-generation-banking.pdf> (access date: 15.03.2023).
3. Deuble S., Flötotto M., Lange M., Mauerhoefer T., Murati A., Pritscher D., Stürner C. *Banking-as-a-Service – the €100 billion opportunity in Europe* / McKinsey & Company : website. URL: <https://www.mckinsey.com/de/publikationen/banking-as-a-service-baas-opportunity-europe> (access date: 16.03.2023).
4. Чуб П. М., Охрименко І. Б., Білошапка В. С. Стан та перспективи розвитку необанків України. *Наукові перспективи*. 2023. № 1 (31). С. 405–421.

УДК 336.711(477)

**Благой Віталій Валерійович**

к. е. н., доцент кафедри економіки та маркетингу,  
Харківський національний університет міського господарства  
імені О. М. Бекетова (Україна)

**Кієнко Діана Андріївна**

здобувач, гр. Екон 2019-1, кафедра економіки та маркетингу,  
Харківський національний університет міського господарства  
імені О. М. Бекетова (Україна)

## РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

**JEL classification:** G210

На тлі як зовнішніх (фінансова криза, пандемія коронавірусу тощо), так і внутрішніх подій (повномасштабне вторгнення та збройна агресія), в усіх сферах економіки України стало більше невизначеності та невпевненості. Це стосується також банківської справи, оскільки головним важелем діяльності цієї сфери є гроші населення. Як відомо, що з території України виїхало більше 10 мільйонів громадян за кордон і в більшості випадків разом з ними – деяка частина українського капіталу. Грошовий фонд держави різко скорочується, а населення, що залишилося, не має бажання вкладати гроші у банкінг на депозит через критичний стан безпеки.

Беручи до уваги деяку статистику (табл. 1) [1] кількість банків в період 2007–2022 років скоротилася приблизно вдвічі, але депозитна частина активів зберігається досить висока (близько 70%). Найменшої критичної відмітки це значення набуло в період економічної кризи в 2007–2009 роках (близько 38%). В кризовий період недиверсифікована структура активів та залежність від депозитного залучення ресурсів стали тригером трансформації глобальної фінансової кризи у кризу ліквідності. Починаючи з 2016 року, можна побачити тенденцію щодо збільшення рентабельності активів банків та повернення в норму депозитних. В 2022 році через критичні зовнішні обставини рентабельність власного капіталу стрімко знизилася з 33 до 2, а активи – з 4 до 0,25 [2].

Посткризовий період характеризується обмеженням кредитування економіки, тоді як значне падіння ВВП під час фінансової кризи та орієнтація на модернізацію економіки вимагають розширеного кредитування [3]. Особливо загострилося питання ефективного використання кредитів. Тоді як без кредитування економічний прогрес стає обмеженим, а вихід економіки зі стану депресії може настати тільки через тривалий період. Зауважимо, що в останні роки встановилася нова модель поведінки банків – жорсткої економії і надання переваги надійності та ліквідності перед прибутковістю.

Таблиця 1

Рентабельність банківської системи

Показник	01.02.22	01.03.22	01.04.22	01.05.22	01.06.22	01.07.22	01.08.22	01.09.22
Рентабельність активів	4.20	2.93	-0.03	-1.11	-0.16	-0.46	0.29	0.25
Рентабельність власного капіталу	33.31	23.31	-0.25	-9.47	-1.37	-4.09	2.54	2.21

Джерело: [1]

Візьмемо до уваги інструменти державного регулювання в період глобальних фінансових та економічних кризових факторів та посткризові відновлення в європейських країнах як приклад для наслідування. Основні заходи з підтримки економіки в лідируючих світових країнах є переважно монетарними. З метою фінансової стабілізації в умовах рецесії, відновлення економіки і збереження стабільності в майбутньому національні банки країн провели низку заходів у фінансовому сегменті, що були спрямовані на зміну грошового капіталу в обороті, обсягу позик та кредитів, рівня

процентних ставок та інших показників грошового обігу і ринку позикових капіталів.

Покращення проведення грошової та кредитної політики НБУ можливе за умови проведення ефективної політики банківської, валютної та монетарної сфер задля повернення та набуття обумовленої довіри населення. Дані напрямки створюють умови для досягнення економічної стабільності в Україні, покращення рівня життя населення, зростання соціального розвитку нашого суспільства та подолання або скорочення інфляційних процесів.

Задля забезпечення роботи НБУ в умовах кризи передбачаються такі дії:

- визначення та прийняття оптимальної облікової ставки, що буде підтримувати напрямок розвитку монетарної політики України;
- активне посилення операцій на зовнішньому ринку, що забезпечить достатній рівень диверсифікації банківської системи країни;
- кредитування банками реального сектору економіки за рахунок коштів від операцій за депозитними сертифікатами НБУ [4].

З огляду на євроінтеграційні прагнення нашої держави, варто проаналізувати банківські системи європейських країн і виявити головні відмінності, які не дозволяють нашій справі розвинути так само успішно. При плануванні подальшого майбутнього для стабільного розвитку та ефективності всієї банківської системи України важливі не тільки вміння вирішити теперішні проблеми, але й аналіз пройденого досвіду в цій галузі країн – світових лідерів, їхній розвиток та досягнення, наприклад, таких як США, Німеччина, Велика Британія. Ці країни ввели до своєї системи зовсім інші моделі банкових врегулювань та систем в цілому: США орієнтована на інвестиційний банкінг, а Велика Британія та Німеччина мають банкоцентричні системи. І хоча для розвинених країн в періоді активного реструктуризації банківських інновацій і розвитку дистанційного обслуговування клієнтів (завдяки COVID-19) відслідковується скорочення кількості банків та їхніх відділень. Однак, фізичні філії банків все рівно залишаються важливим джерелом надання банківських послуг. Для країн-світових лідерів характерним є високий рівень забезпеченості банківськими послугами (табл. 2) [2].

Таблиця 2

Рівень забезпеченості банківськими послугами [2]

США	Німеччина	Велика Британія	Україна
Загальна кількість банків			
5033	1988	1251	88
Кількість відділень банків на 100 тис. чол.			
32,39	14,54	26,41	0,76

Джерело: [2]

Банкінг нашої держави порівняно з іншими банківськими системами вищезазначених країн має значно нижчі показники щодо кредитування економіки, залучення депозитних коштів та рівня капіталізації. Поміж іншого, також ми маємо неякісний кредитний портфель, високий рівень адміністративних витрат і великі збитки. Слід відмітити, що частка іноземного і державного капіталу в банківських системах країн-світових лідерів є невисокою, бо це вважається недоцільним. На довгий час залишаючи банки в державній власності можуть бути виправдані великі ризики, а саме: корупція, політизація банків в особистих цілях, фінансування дефіциту бюджету та державних підприємств.

При розробленні сценаріїв необхідно брати до уваги те, що для стабільного соціально-економічного розвитку країни надзвичайно важливе значення мають стабільне та ефективне функціонування банківської системи, фінансових ринків, забезпечення їхньої ліквідності, а також безперервне виконання покладених на них функцій.

#### Література

1. Кривцун І. М. Сучасний банкінг : тенденції та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1667/1604> (дата звернення: 15.03.2023).
2. Бабій В. Сучасний стан інтеграції банківської системи України у світовий фінансовий простір *Перспективи розвитку банківської системи у глобальному фінансовому середовищі* : зб. тез доп. Всеукр. наук. Інтернет-конф. (Тернопіль, 20 листопада 2016 р.). URL: [http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/27738/1/Zbirnik\\_kafedra\\_bankivskoyi\\_spravi\\_TNEU.pdf](http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/27738/1/Zbirnik_kafedra_bankivskoyi_spravi_TNEU.pdf) (дата звернення: 15.03.2023).
3. Карчева Г. Т., Булиндін Д. В., Клішук Ю. В., Старинська М. Ю. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України. *Фінансовий простір*. 2018. № 1 (29). С. 32–39.
4. Резервні вимоги для фінансових установ. URL: <https://economics.studio/bank-delo/rezervni-vimogi-17993.html> (дата звернення: 16.03.2023).

УДК 336.71.025.13

*Герчіков Микита Олександрович*  
аспірант кафедри управління персоналом, економіки праці та економічної теорії,  
Полтавський університет економіки і торгівлі (Україна)

## ПІДХОДИ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

*JEL classification: G210; E590*

Національний банк України здійснює регулювання діяльності банків через широкий арсенал методів, що регламентують діяльність банків та інструментів банківського нагляду [1]. Застосування методів та інструментів банківського регулювання та нагляду підпорядковано одній меті – сприянню безпеці, стабільності банківської системи України, що безумовно захищає інтереси вкладників та кредиторів. Від обізнаності клієнтів, вкладників, кредиторів і позичальників та відповідного розуміння грошово-кредитної та наглядової політики Національного банку залежить їх фінансова поведінка, яка може сприяти стабільності банківської системи, а може, навпаки, бути джерелом ризиків та флуктуацій. Суб'єктами банківського нагляду і регулювання є усі банки України та їх підрозділи за кордоном, іноземні банки в Україні та інші організації і громадяни, чії дії потрапляють в об'єктив Закону України «Про банки і банківську діяльність» [2].

У практиці регулювання стабільності банківської системи Національний банк застосовує такі підходи:

- професійне судження, яке ґрунтується на результатах оцінки ризиків банківської діяльності;
- оцінка перспектив діяльності банку, яка передбачає врахування не лише поточних ризиків, але й таких, що мають високу ймовірність до реалізації у майбутньому;
- система раннього реагування на проблеми передбачає попередження та мінімізацію негативних наслідків для банку та його клієнтів, партнерів та банківської системи в цілому;
- фокус уваги передбачає зосередження зусиль на ідентифікованих слабких місцях та критичних точках у банку;
- виявлення та реєстрація банківських груп, яка спрямована на запобігання концентрації влади в одних руках. Це дозволяє уникнути монополістичних утворень у фінансовій екосистемі та попередити можливе виведення коштів з банку в іноземні компанії, підконтрольні цьому власнику;
- моніторинг структури власності передбачає забезпечення її прозорості з метою викриття схем та попередження їх налагодження щодо надмірного кредитування інсайдерів банку та виведення коштів з банку за межі України;
- перевірка ділової репутації усіх власників та керівників банків спрямована на захист їхніх клієнтів та кредиторів від можливих зловживань. Важливо, що власники та керівники збанкрутілих банків втрачають свою бездоганну ділову репутацію;
- формування правового поля банківської діяльності з урахуванням міжнародних стандартів та рекомендацій Європейського органу з банківського нагляду та Базельського комітету з банківського нагляду спрямоване на забезпечення конкурентоспроможності комерційних банків не лише на фінансовому ринку України, а й на світовому рівні [3, с. 29–31].

Отже, підходи Національного банку України щодо регулювання стабільності банківської системи в цілому спрямовані на імплементацію директив Європейського Союзу та виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, які передбачають підвищення стандартів безпеки та стабільності банківської діяльності як запоруки сталого розвитку економіки держави.

### *Література*

1. Національний банк України : сайт. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 22.03.2023).
2. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 22.03.2023).
3. Онікієнко С. В. Базельські угоди : протиріччя регулювання. *Економіка та держава*. 2013. № 9. С. 29–31.

УДК: 336.743: 336.717.18

**Деркач Юлія Борисівна**  
к. е. н., доцент кафедри банківської справи,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## ВАЛЮТНІ ОБМЕЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*JEL classification: O240*

В умовах воєнного стану найбільш вразливим сегментом фінансового ринку виявився валютний, поведінка суб'єктів на якому тісно пов'язана з динамікою валютного курсу. 24 лютого 2022 року Національний банк України опублікував Постанову НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану», яка, окрім низки антикризових заходів, передбачала фіксацію валютного курсу [1]. Відповідно, з 24.02.2022 р. відбувся перехід від режиму плаваючого валютного курсу до фіксованого. Закон України «Про валюту та валютні операції» від 21.06.2018 р. передбачає можливість впровадження фіксованого валютного курсу шляхом застосування низки заходів захисту у формі валютних обмежень [2]. Під валютними обмеженнями розуміють сукупність регулятивних заходів, що передбачають встановлення законодавчих або нормативних правил щодо заборони, лімітування і регламентації операцій резидентів і нерезидентів з валютними цінностями. У статті 12 Закону України «Про валюту та валютні операції» від 21.06.2018 р. зазначено, що застосування заходів захисту може бути у вигляді: обов'язкового продажу частини валютних надходжень; встановлення граничних строків розрахунків за експортно-імпортними операціями; встановлення особливостей здійснення операцій, пов'язаних із рухом капіталу; запровадження дозволів та (або) лімітів на проведення окремих валютних операцій; резервування коштів за валютними операціями [2]. З 24 лютого 2022 року НБУ застосував майже всі обмеження, передбачені законом, за винятком обов'язкового продажу валютної виручки.

Окрім застосування валютних обмежень, НБУ почав активно втручатися у роботу валютного ринку. В умовах режиму фіксованого валютного курсу завданням центрального банку є утримання курсу на встановленому рівні. Відповідно, джерелом наповнення валютного ринку є золотовалютні резерви країни, а інструментом – валютні інтервенції НБУ.

Зазвичай валютні інтервенції проводять у формі купівлі чи продажу іноземної валюти центральним банком. Купівля центральним банком національної валюти і, відповідно, продаж іноземних активів на валютному ринку зменшують обсяг валютних резервів, і навпаки. Результати втручання НБУ у роботу валютного ринку шляхом проведення валютних інтервенцій та динаміка офіційного курсу представлені на рис. 1.

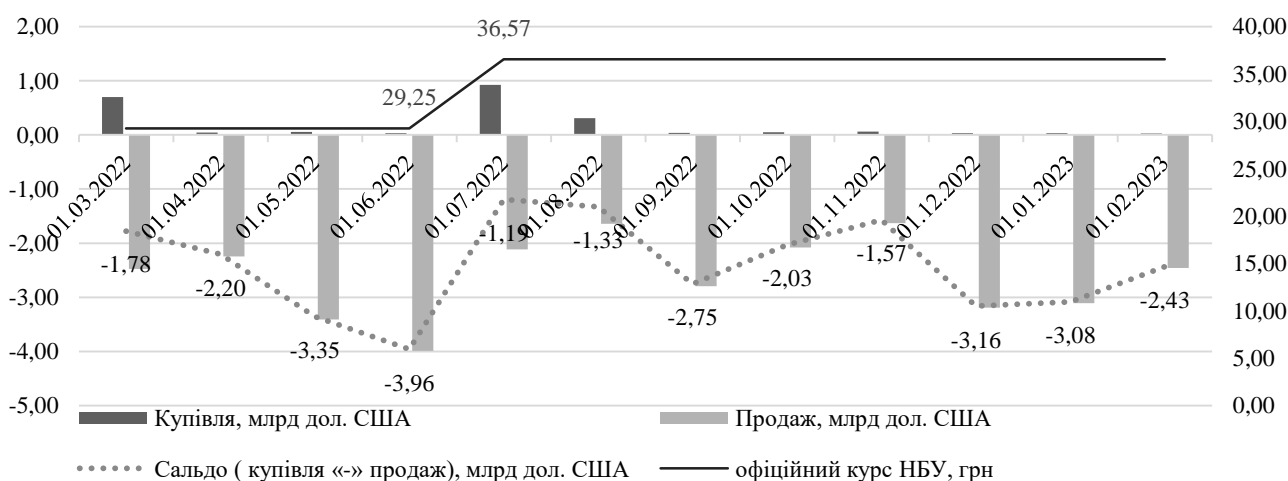


Рис. 1. Динаміка сальдо валютних інтервенцій та динаміки офіційного курсу гривні до дол. США

Джерело: розроблено автором на основі [3]

Дані рис. 1 свідчать про те, що з 24.02.2022 р. валютний курс було зафіксовано НБУ на рівні 29,25 грн. за долар США, однак з 16.07.2022 р. регулятор вимушений був підвищити офіційний курс на 25%, відповідно, він був встановлений на рівні 36,57 грн. за долар США та діє дотепер. На тлі фіксації валютного курсу сальдо (купівля валюти – продаж валюти) валютних інтервенцій є переважно від’ємним, що свідчить про активну купівлю іноземної валюти суб’єктами ринку. Разом з тим, золотовалютні резерви країни не скорочуються, незважаючи на різке скорочення експорту, руйнування енергетичної інфраструктури, втрати низки територій, блокування портів та інше (рис. 2).

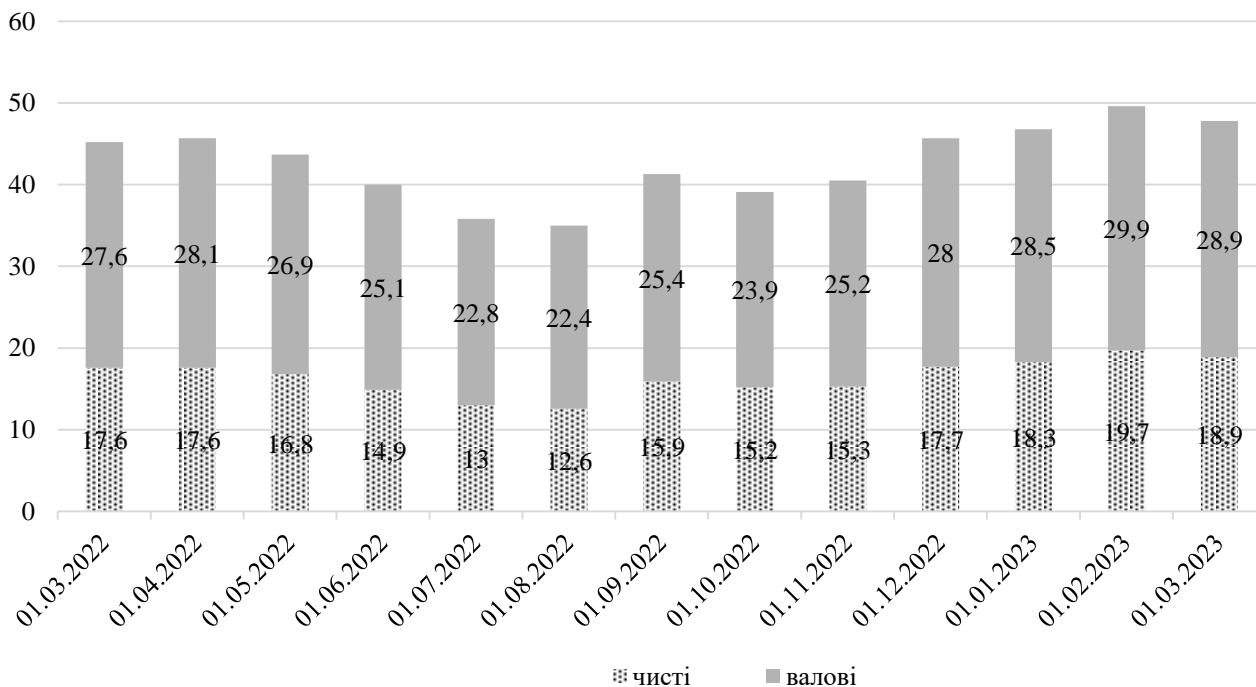


Рис. 2. Динаміка золотовалютних резервів України, млрд. дол. США  
Джерело: розроблено автором на основі [3]

Дані рис. 2 свідчать про те, що обсяг ЗВР з березня по липень 2022 р. скорочувався, однак із серпня спостерігається невинне зростання зазначеного показника. Згідно з даними НБУ, причинами таких позитивних змін є систематичне надходження допомоги від міжнародних партнерів, продовження зернової угоди та поступове пристосування економіки до війни [3]. Також позитивним трендом є зростання саме чистих резервів, що являють собою різницю між валовими резервами і залишком заборгованості НБУ та Міністерства фінансів по кредитах, отриманих від МВФ.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що одночасне застосування обмежень на проведення низки валютних операцій та продаж валюти НБУ на валютному ринку на тлі зростання ЗВР (за рахунок систематичної фінансової допомоги міжнародних партнерів) сприяли стабілізації ситуації на валютному ринку та дозволили втримати валютний курс на рівні 36,57 грн. за долар США. Проте, зняття валютних обмежень, тобто проведення лібералізації валютних операцій, залежатиме не лише від рівня ЗВР, але й від структури платіжного балансу, зокрема, експортної складової та відновлення транспортної логістики.

#### Література

1. Про затвердження Положення про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : Постанова Правління Національного банку України № 18 від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (дата звернення: 27.03.2023).
2. Про валюту і валютні операції : Закон України № 2473-VIII від 21.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (дата звернення: 29.03.2023).
3. Національний банк України : сайт. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 29.03.2023).

УДК 336.748

**Жердецька Лілія Вікторівна**

д. е. н., доцент, завідувачка кафедри банківської справи,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ СТАГФЛЯЦІЇ

*JEL classification: E320; G210*

Традиційно вважається, що монетарна політика не має прямого впливу на сукупну пропозицію. Натомість, монетарна політика розглядається як політика управління попитом у всіх типах макроекономічних моделей. Наприклад, коли у будь-якій економіці висока інфляція, природною реакцією центрального банку є скорочення грошової маси за допомогою будь-якого з інструментів, однак у сучасній економічній науці передусім основним інструментом вважається ключова процентна ставка. Використання інструментарію політики призведе до скорочення грошової маси, та, зрештою, – до зниження цін через зменшення попиту або на споживчі товари, або на капітальні товари, або на те й інше разом. Необхідно зауважити, що ефективність цієї монетарної політики залежить від ступеня коливання цін і, отже, заробітна плата та/або безробіття реагують на падіння пропозиції грошей. Проте, окрім цієї зміни пропозиції, спричиненої попитом, монетарна політика не впливає на сукупну пропозицію економіки. Водночас, варто зауважити, що ця точка зору на нейтральність сторони пропозиції щодо грошово-кредитної політики може змінитися, якщо ми приділимо більше уваги ролі пропозиції грошей у потребах фірм в оборотному капіталі. Скорочення пропозиції грошей і, як наслідок, підвищення процентних ставок робить фінансовий банком оборотний капітал дорожчим для фірм, що негативно впливає на їх здатність фінансувати повсякденні операції, включаючи виплату заробітної плати та відсотків. Вплив таких змін на пропозицію є негативним [1].

Останній потужний спалах стагфляції у розвинених країнах припадає на 70–80 рр. ХХ сторіччя. Основними її причинами вважаються такі: зовнішні шоки, спричинені різким зростанням цін на нафту та інші сировинні матеріали; вимоги профспілок та зростання заробітної платні; рестрикційна монетарна політика [2]. Крім того, науковці зазначають, що неточні оцінки ступеня надлишкового попиту в економіці значно сприяли виникненню стагфляції на тлі нездатності того часу визнати важливість монетарної політики, на відміну від немонетарних механізмів, у контролі над інфляцією [3]. Однак, серед основних все ж таки вважається зростання цін на енергоносії, зокрема на нафту [4].

Епізод різкого зростання цін на нафту 2003–2008 рр. відрізняється від епізоду 1970-х років тим, що в 2000-х рр. не було ознак стагфляції, хоча сплеск реальної ціни на нафту був більшим, ніж навіть у 1970-х роках. Науковці вбачають пояснення відсутності стагфляції вибором режиму монетарної політики, який наголошує на меті стабільності цін [4]. Дійсно, багатьом центральним банкам вдалося надзвичайно успішно підтримувати інфляційні очікування на стабільному рівні в умовах високих і зростаючих цін на нафту. Керівники центральних банків справедливо пишаються тим, що вони засвоїли урок, наданий досвідом 1970-х років. Озброївшись розумінням десятиліть досліджень, варто враховувати, що керівники центральних банків у 1970-х роках мали найкращі наміри та повністю усвідомлювали потенційну небезпеку інфляції. На їхню думку, у сучасних умовах інфляція є меншим ризиком порівняно з безробіттям.

Враховуючи складність сучасної економіки та майже одночасне виникнення кількох різних шоків, політикам важко визначити відносну важливість альтернативних пояснень макроекономічних даних у реальному часі. Також знову існує велика невизначеність щодо рівня потенційного виробництва, тому нині існує така ж потреба у нестандартних політичних рішеннях.

### *Література*

1. Marjit, S., & Bhattacharyya, R. (2022). Monetary Policy and Stagflation: Keynes Meets Classics. *Economic and Political Weekly*. Vol. 57. Issue 37. URL: <https://www.epw.in/journal/2022/37/commentary/monetary-policy-and-stagflation.html> (access date: 06.03.2023).
2. Gordon R. (1975). Alternative Response to External Supply Shocks. *Brooking Papers on Economic Activity*. Vol. 6. No. 1. Pp. 183–206.



3. Nelson, E., & Nikolov, K. (2004). Monetary Policy and Stagflation in the UK. *Journal of Money, Credit and Banking*. Vol. 36 (3). Pp. 293–318. URL: <http://www.jstor.org/stable/3838975> (access date: 07.03.2023).
4. Kilian, L. (2009). Oil Price Shocks, Monetary Policy and Stagflation. *CEPR Discussion Paper*, No. DP7324. URL: <https://ssrn.com/abstract=1433920> (access date: 07.03.2023).

УДК 336.717;332.12 (477.74)

**Коваленко Вікторія Володимирівна**  
д. е. н., професор кафедри банківської справи,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## МІСЦЕ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ У РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

**JEL classification:** G210

Сьогодні як ніколи актуалізується питання щодо нейтралізації дисбалансів у розвитку регіональних ринків банківських послуг, які викликані присутністю на території банків – юридичних осіб, станом економічного розвитку регіону та фінансовими можливостями для стабільного функціонування територіальних громад.

Зазначене ускладняється подіями, пов'язаними із введенням воєнного стану в Україні, подовженням сплесків пандемії COVID-19, значними руйнуваннями у громадах та критичної інфраструктури. Все це вимагає пошуку альтернативних джерел фінансування для відновлення територій та дієвих механізмів інвестиційної підтримки соціально-економічного розвитку регіонів [1, с. 71].

Основною характеристикою стану територіальної громади є соціально-економічний розвиток території, на якій вона функціонує. У науковій праці Р. Содоми, Ю. Дубневич [2], визначено структурні елементи ресурсної бази соціально-економічного розвитку територіальних громад, а саме: людські ресурси, фізичні ресурси, нематеріальні активи, інституції, матеріальні об'єкти, природні та фінансові ресурси.

У цьому контексті заслуговує на увагу дослідження проведене Є. Мураєвим, який запропонував модель прогнозно-аналітичної системи оцінки рівня збалансованого розвитку розумних міст за збалансованою системою показників розумного міста, реалізація якої забезпечуватиметься за такими сферами діяльності: розумні люди, розумне урядування, інформаційно-комунікаційні технології, технологія та інфраструктура, розумна економіка, якість життя та комфорту в місті [3, с. 108].

М. Патинська-Попета, Т. Зінчук запропонували алгоритм відновлення фінансового потенціалу територіальних громад у повоєнний час. Алгоритм містить такі складові: оцінка збитків, завданих територіальним громадам внаслідок воєнних дій; оцінка фінансового потенціалу територіальних громад залежно від ступеня шкоди, втрати економічного та людського потенціалу; відновлення вертикальної та горизонтальної комунікації між державними та місцевими органами влади, населення та іншими установи; визначення системи цілей і завдань відновлення фінансового потенціалу територіальних громад; розробка концептуальних підходів до формування комплексного механізму управління фінансовим потенціалом та його синхронізація з поставленими завданнями за планом членства в ЄС [4].

Виходячи з актуальності забезпечення збалансованого розвитку територіальних громад фінансовими ресурсами, констатуємо той факт, що саме регіональні ринки банківських послуг відіграють провідну роль у даному процесі, виходячи із наявності банків-юридичних осіб. Саме вони спроможні акумулювати необхідні ресурси у регіональному розрізі та реалізовувати соціально-економічні програми розвитку територіальних громад.

Якщо брати за основу приклад розвитку ринку банківських послуг Одещини, то слід відзначити, для фінансової підтримки розвитку Одеського регіону представляють інтерес три банки – ПАТ «МТБ Банк», АБ «Південний» та ПАТ «Банк Восток». При цьому слід зауважити, що «Банк Восток» за юридичною адресою не відноситься до Одеського регіону, але за розташуванням головного офісу в м. Одесі здійснює безпосередній вплив на формування регіонального ринку банківських послуг.

Розглянемо основні показники грошово-кредитної та фінансової статистики діяльності депозитних корпорацій (банків) Одеської області станом на кінець січня 2023 р. Даний період обраний виходячи

з того, що воєнні події, які відбуваються на території Одеської області вимагають додаткової фінансової підтримки для відновлення критичної інфраструктури та відбудови постраждалих громад (табл. 1).

Як свідчать дані табл. 1, кредити, надані депозитними корпораціями Одещини у січні 2023 р. склали нефінансовим корпораціям 3,8%, домашнім домогосподарствам 4,4% від загального обсягу по Україні. Депозити, залучені на рахунки відповідно склали: нефінансовим корпораціям 5,4%, домашнім домогосподарствам 5,0% від загального обсягу по Україні.

Таблиця 1

Надані кредити та залучені депозити банками Одещини (на кінець січня 2023 р.)

Показники	Залишки коштів, млн грн			Зміна, %		
	Україна	Одеська область	% до загального підсумку по Україні	у річному обчисленні	до початку року	за місяць
<b>Кредити, надані депозитними корпораціями</b>						
Нефінансовим корпораціям:	748 246	28 501	3,8	3,6	-0,2	-0,2
у національній валюті	499 532	19 026	3,8	12,8	3,2	3,2
у іноземній валюті	248 714	9 475	3,8	-11,0	-6,2	-6,2
Домашнім домогосподарствам	221 606	9 690	4,4	-8,0	-0,9	-0,9
у національній валюті	208 153	8 551	4,1	-6,9	-1,1	-1,1
у іноземній валюті	13 452	1 139	8,5	-15,2	0,4	0,4
<b>Депозити, залучені на рахунки</b>						
Нефінансовим корпораціям:	731 781	39 304	5,4	17,7	-0,7	-0,7
у національній валюті	494 015	22 238	4,5	1,8	-1,7	-1,7
у іноземній валюті	237 766	17 066	7,2	48,0	0,7	0,7
Домашнім домогосподарствам	1 036 022	51 954	5,0	16,9	-0,2	-0,2
у національній валюті	634 501	24 986	3,9	20,8	-2,7	-2,7
у іноземній валюті	401 521	26 969	6,7	13,6	2,1	2,1

*Джерело: складено автором за даними [5]*

Подальшого дослідження потребують питання, які пов'язані з новими формами фінансово-інвестиційної підтримки розвитку територіальних громад, а саме: розробка програм консорціумного кредитування; розширення довгострокового та інвестиційного кредитування шляхом запровадження механізмів проєктного фінансування як безрегресного методу фінансування, який інвестує проєкти, що засновані на прогнозованих грошових потоках; розробка концепції державного стимулювання банківського кредитування зруйнованих та пошкоджених територій (громад) та подальшого їх інноваційного розвитку; розробка механізмів інституціонально-інфраструктурної підтримки в системі державно-приватного партнерства, застосування чого дозволяє впливати та забезпечувати збалансований розвиток територій.

#### **Література**

1. Коваленко В. В., Кулікова Є. О. Ринок банківських послуг Одещини та його вплив на розвиток територіальних громад. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2022. № 9–10 (298–299). С. 70–80. DOI: 10.32680/2409-9260-2022-9-10-298-299-70-80.
2. Содома Р., Дубневич Ю., Марків Г., Шматковська Т. *Моніторинг соціально-економічного розвитку територіальних громад*. 2021. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/8538/1/Econ-28-2021-4.pdf> (дата звернення: 13.03.2023).
3. Мураєв Є. Розробка стратегії розумних міст України за збалансованою системою показників в умовах цифрової економіки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 4. Т. 2. С. 106–109. DOI: 10.31891/2307-5740-2020-284-4(2)-18.
4. Patynska-Popeta M., Zinchuk T. Prospective Areas for Managing the Financial Potential of Sustainable Development of Territorial Communities. *Scientific Horizons*. 2022. № 25 (11). Pp. 120–130. DOI: [https://doi.org/10.48077/scihor.25\(11\).2022.120-130](https://doi.org/10.48077/scihor.25(11).2022.120-130).
5. *Основні показники грошово-кредитної та фінансової статистики діяльності депозитних корпорацій (банків) Одеської області станом на кінець січня 2023 р.* / Національний банк України : сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial#1ms> (дата звернення: 15.03.2023).

УДК 336.71.025.13:339.9

*Циганова Надія Вікторівна*

*д. е. н., професор кафедри банківської справи та страхування,  
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана (Україна)*

## **ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ БАНКІВ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ**

*JEL classification: E440; F360; G280*

Місце і роль банків в економічній системі, їх особливе соціальне значення та відповідальність обумовлюють суспільні очікування щодо стійкого функціонування цих ринкових суб'єктів. Домінування кредитних відносин як основи функціонування грошової сфери та фінансових ринків підвищують значення довіри у цій сфері суспільного життя, яка є неможливою без стійкого функціонування банківського сектору, у якому акумулюються та перерозподіляються фінансові ресурси усіх економічних суб'єктів. У банківському секторі проблема довіри має не лише філософське наповнення, але й досить конкретний економічний зміст. Періодично спостерігаються сплески недовіри вкладників до банків, що призводять до панічного вилучення депозитів та банкрутства внаслідок втрати банками ліквідності. Подібні процеси спостерігаються у цьому році з німецьким Deutsche Bank, американським Silicon Valley Bank, швейцарським Credit Suisse та іншими банками. Проте, слід відзначити позитивні зміни у поведінці учасників фінансових ринків, зокрема, більш відповідальне ставлення до відновлення стійкості банків як стримуючого чинника дестабілізації банківського сектору в цілому. Так, за даними Reuters, найбільші банки США, серед яких JPMorgan Chase, Citigroup і Bank of America, у березні поточного року заборонили своїм співробітникам переманювати клієнтів із кризових регіональних банків, аби не погіршувати ситуацію в банківській системі у цілому [1].

Недовіра до банків, їх фінансового стану, з кризових подій 2007–2009 рр. має хронічний характер, що не дозволяє банкам навіть в періоди економічної стабільності повноцінно функціонувати, зокрема в Україні – сформувати довгострокові ресурси для фінансування оновлення основних фондів [2, с. 503–506]. Банки, у свою чергу, не довіряють своїм позичальникам, тому не прагнуть розширювати довгострокове кредитування, зокрема – реального сектора економіки. Недовіра поширюється і на національну грошову одиницю та здатність центрального банку підтримувати її стабільну вартість, внаслідок чого посилюється доларизація економіки, формуються девальваційні очікування, деформується структура ресурсної бази банків, що посилює валютні ризики банків та їхніх клієнтів. Отже, недовіра в українській фінансово-банківській сфері має системний характер і породжує системно небезпечні наслідки. Вона є не лише наслідком незадовільного фінансового стану низки банків, але й чинником його погіршення, структурних диспропорцій у банківській сфері.

Як показали останні події 2023 р., у банківських системах таких розвинених країн, як США, Швейцарії, Німеччини, та зміни фінансового стану вітчизняних банків у 2022 р., в умовах економічної та політичної нестабільності суттєво погіршується ресурсне забезпечення банків, зокрема, показники капіталізації. Зростає недовіра інвесторів до банків як об'єктів капітальних інвестицій. В Україні величезною проблемою є незахищеність прав та інтересів інвесторів, що направляли і направляють ресурси у власний капітал банків. Нерозвиненість фінансового ринку обмежує можливості використання публічного розміщення акцій банків, що разом із іншими чинниками перешкоджає прискоренню капіталізації банків. Специфічною рисою функціонування вітчизняного банківського сектору є обмежене коло інвесторів до статутного капіталу банків. У великих зарубіжних банках серед інвесторів широке коло інституційних учасників ринку, населення, персонал банків. Обмеженість внутрішніх і зовнішніх джерел нарощування власного капіталу, а, відповідно, і залучених коштів, обмежує можливості зростання вітчизняних банків, їх конкурентоспроможність порівняно із зарубіжними, можливості дотримання регулятивних вимог в умовах фінансової дестабілізації.

В умовах фінансової глобалізації національні банківські системи стають надто чутливими до кризових явищ на світових фінансових ринках. Дочірні структури зарубіжних банків є залежними від запозичень на зовнішніх ринках. Панічні настрої на світових фондових ринках негативно впливають на ціну акцій та боргових цінних паперів банків, що погіршує умови залучення інвестицій до акціонерного капіталу та субординованого боргу. Ми бачимо, як панічні настрої щодо швейцарських та німецьких банків у березні 2023 р. впливають на курс їх акцій. Глобалізаційні процеси не лише створюють додаткові чинники формування банківських криз і фактично є їх каталізатором, але й суттєво посилюють наслідки. Так, рішення щодо списання облігацій Credit Suisse на суму 17 млрд. дол., спровокувало панічні настрої на азійських ринках. Сінгапурські банки та інші інвестори, які інвестували у ці цінні папери, отримали фінансові проблеми і виклики їх фінансовій стійкості.

Фінансова глобалізація формує залежність економічної ситуації в окремих країнах від ситуації на світових фінансових ринках [3]. У разі регіональної або світової фінансової кризи національні регулятори стають практично безсилими. Тому у сучасних умовах актуалізується потреба формування механізмів забезпечення фінансової стабільності на мегарівні. Проте, ситуація останніх років свідчить про існування реальних загроз і проблем у даній сфері та обмежену спроможність існуючих на сьогодні міжнародних фінансових організацій їх розв'язувати.

Події 2023 р. демонструють більш високу готовність національних регуляторів фінансових ринків вирішувати проблеми. Було вжито низку заходів задля зниження панічних настроїв, що спонукали клієнтів банків у США перевести близько 0,5 трлн. дол. з регіональних до найбільших банків. Тому зусилля усіх гілок влади: президента США, міністра фінансів, очільника Федеральної резервної системи спрямовані на підвищенні довіри до банків і державних інституцій, погашення паніки на фінансових ринках, зокрема, прийнято додаткові заходи щодо гарантування вкладів у проблемних банках SVB та Signature. Стабілізації банківського сектору сприяли заходи, реалізовані відповідно до Закону Додда-Френка, прийнятого у липні 2010 р. і спрямованого на недопущення дестабілізації банківського сектору і фінансових ринків. Створення Ради з нагляду за фінансовою стабільністю, розробка і періодичне подання великими фінансовими компаніями до Ради з нагляду за фінансовою стабільністю планів власної ліквідації, щоб згорнути свою діяльність, не порушуючи роботу фінансової системи, створення спеціального фонду в розмірі 50 млрд. дол. для фінансування ліквідації проблемних установ та низка інших заходів частково підготували банківський сектор країни до поточних потрясінь. Але банкрутство Silicon Valley Bank свідчить про недосконалу систему управління банківськими ризиками і передусім – процентним, і потребу удосконалення бізнес-моделей банків. Оскільки українські банки також наражаються на процентні ризики, їх бізнес-моделі потребують особливої уваги у сучасних умовах.

Глобалізація як потужний чинник і каталізатор трансформації економічних систем обумовлює суттєві зміни інституційного забезпечення функціонування фінансових ринків. Під її впливом змінюються традиційні функції держави, їх взаємодія з глобальним капіталом. Проблема пошуку шляхів досягнення взаємоузгодження інтересів держав і глобального капіталу вимагає для свого розв'язання наукового обґрунтування нової ролі державних інституцій в умовах транскордонного руху банківського капіталу, взаємодії глобалізації з антимонопольною та інвестиційною політикою держави у банківській сфері. У цих умовах зростає значення банківського регулювання та нагляду, формування дієвих механізмів стабілізації та реструктуризації банківських систем.

Передумовою успішного розвитку сучасних фінансових ринків є фінансова інклюзія, яка забезпечує залучення усіх суб'єктів до подій і процесів у банківській сфері, що зумовлює ефективний перерозподіл фінансових ресурсів по каналах грошового ринку, залучення коштів економічних суб'єктів не лише до депозитної бази банків, але й до капіталу, надає суттєвий поштовх розвитку фінансової сфери. Фінансова інклюзія позитивно впливає на інформаційне середовище, в якому відбувається взаємодія суб'єктів фінансового ринку, усуває інформаційні шуми, перекручення інформації, змінює сам характер взаємодії, забезпечує порозуміння та узгодження інтересів, посилює довіру. Взаємоузгодженість інтересів та взаємна вигода у взаємодії суб'єктів фінансового ринку усувають психологічні перешкоди та подразники поведінкової економіки. Однак, на сучасному етапі розвитку економічної системи та фінансових ринків постає питання про відповідальність, повноваження, функції окремих суб'єктів у формуванні ефективної взаємодії.

**Література**

1. Nguyen L., Azhar S. *JPMorgan, Citi, BofA tell staff not to poach clients from stressed banks* / Reuters : website. URL: <https://www.reuters.com/business/finance/jpmorgan-citi-tell-staff-not-poach-clients-banks-under-stress-source-memo-2023-03-23> (access date: 26.03.2023).
2. *Творення простору суспільної довіри в Україні XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17–19 лютого 2016 р.) / відп. ред. С. М. Аржевітін. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2017. 630 с.
3. Ананьєв М. Ю. *Фінансовий компонент економічної глобалізації* / Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана : сайт. URL: [https://kneu.edu.ua/get\\_file/5617/Фінансовий%20компонент%20економічної%20глобалізації.pdf](https://kneu.edu.ua/get_file/5617/Фінансовий%20компонент%20економічної%20глобалізації.pdf) (дата звернення: 10.03.2023).

UDC 336.64:629.5

**Arthur Avanesian**

*PhD student of Management of Organizations Department,  
Odessa National Economic University (Ukraine)*

**Ruslan Volchek**

*PHD, Associate professor of Management of Organizations Department,  
Odessa National Economic University (Ukraine)*

## **MANAGING THE ACTIVITIES OF SHIP REPAIR ENTERPRISES UNDER MARTIAL LAW**

***JEL classification: M210; O220***

In connection with the armed conflict in Ukraine, domestic economic entities faced severe challenges. If earlier the main focus of business was making a profit, minimizing costs, then after February 24, 2022, the owners and managers of enterprises took responsibility for saving the lives and health of workers, maintaining the material and technical base and, as soon as possible, resuming the normal activities of the enterprise.

The purpose of the work is to consider the problematic aspects of the survival strategy and substantiate the choice of an enterprise development strategy in a state of martial law. The choice of the basic strategy of an enterprise under martial law begins with the choice of a model of its behavior – defensive or offensive. It is possible to formalize the choice of a behavior model by assessing the external potential of an enterprise: an offensive model corresponds to a high potential, a defensive model corresponds to a low one.

The protective model of the enterprise's behavior is reduced to the implementation of savings measures to reduce all costs associated with production and marketing, the maintenance of fixed assets and personnel, which leads to a reduction in production as a whole. This direction, although it seems attractive, as it leads to a reduction in losses and costs, is not effective for all enterprises and is unprofitable for the country's economy. A more preferable model of an enterprise's behavior is an offensive one, when, along with reducing losses and expenses, active marketing is carried out, the introduction of promising technologies, the renewal of fixed assets, the conquest of new markets, the change of leadership, and the improvement of the management system. After choosing a defensive or offensive behavior model, one of the four basic strategies of the enterprise in the conditions of the economic crisis is chosen: 1) survival strategy; 2) development strategy; 3) reprofiling strategy; 4) liquidation strategy.

The survival strategy is used for city-forming enterprises of social or strategic importance for the region, the complete cessation of activities of which will negatively affect its development. The basis of the survival strategy is the minimization of production costs, as well as the search for alternative income options (renting buildings, land, and selling intellectual property, paying for the right to use intangible assets – patents, licenses, technologies, trademarks).

In the conditions of a complete blockade of the ports of Ukraine and, accordingly, the lack of the opportunity to conduct core activities, shipyards adopted a survival strategy aimed at protecting their legitimate interests. The right to protect one's rights and legitimate interests, including through compensation for damage, is enshrined in the provisions of Art. 20 of the Economic Code of Ukraine and art. 22 of the Civil Code of Ukraine.

Losses are understood as: losses that the company has suffered in connection with the destruction or damage to property, as well as expenses that the company has made or must make to restore its violated right (actual damage) – income that the company could actually receive under circumstances, if his right would not be violated (loss of profit) – Provision of art. 22 of the Civil Code of Ukraine.

An important part is the assessment by the enterprise of the losses received as a result of the military conflict and the recognized loss.

- losses incurred by the enterprise in connection with the destruction or damage to property, as well as expenses that the enterprise has made or must make to restore its violated right (actual damage);
- income that the company could actually receive under normal circumstances if its right had not been violated (loss of profit).

Let's move on to consider the concept of downtime and its types. Labor Code of Ukraine defines

downtime as a suspension of work caused by the lack of organizational or technical conditions necessary for the performance of work, inevitable force or other circumstances. That is, the legislator puts two components into this category: 1) the reason, which can be varied (an exhaustive list is not established by law); 2) a consequence in the form of suspension of work.

If everything is clear with the consequences, then the question of the reason (reason) for introducing downtime at the enterprise is very important, since it is the importance of the circumstances that led to the suspension of work that testifies to the legality of such a decision.

Article 113 of the Labor Code of Ukraine, which regulates the procedure for payment during downtime, provides for two types of downtime:

- «due to the fault of the employee» (the reason in this case may be violations of labor discipline, safety regulations, deliberate damage to production equipment, etc.);
- «through no fault of the employee» (the reasons may be a natural disaster, man-made disaster, quarantine, military operations, etc.).

The author's position is that we will talk exclusively about downtime not through the fault of the employee, but related to the martial law in Ukraine and the conditions for the introduction of downtime. You should start with the fact that the legislation does not establish clear conditions (reasons) for declaring downtime at a particular enterprise. Also, no restrictions have been set, so the decision to declare downtime fully depends on the objective circumstances that have developed at the enterprise, and the desire of the employer.

The main thing to remember about the prerequisite – the presence of circumstances that entailed a complete stoppage of the work of the enterprise or its structural divisions. In addition, downtime is applicable to individual employees due to the impossibility of fulfilling their labor duties, for example, due to the loss/damage to the means of production with which they worked. At the same time, employees of the same structural unit who do not use lost/damaged means of production in the labor process (or the result of the work of employees who used such means) and do not have other obstacles to performing their labor function can continue to work.

It is important to understand that the legal regime of martial law in Ukraine in itself is not enough to declare downtime if the enterprise can continue to function normally. Today, downtime is announced for the following reasons: destruction or damage to the property of an enterprise, important infrastructure facilities (energy and logistics resources), the location of an enterprise in temporarily occupied territories or in territories where active hostilities are taking place.

Now let's move on to the idle clearance order. As in the previous case, the Labor Code of Ukraine and other legislative acts do not regulate in detail the procedure for declaring and introducing downtime at an enterprise.

The actions of the employer are contained in Letter of the Ministry of Labor and Social Policy of Ukraine [1]. The Ministry recommends that employers take the following actions:

1) issue an order to declare downtime (it should indicate the period of introduction or the circumstance with which the termination of downtime will be associated; list the employees to whom it applies; determine the amount of wages that will be paid to employees, as well as the person responsible for notifying about this order of other employees);

2) draw up an act of downtime (fix the reasons that led to the shutdown of the enterprise).

If the downtime will be round-the-clock, the order must also determine the need for the presence or absence of the employee at work.

Remuneration for the period of downtime announcement is made as follows.

Downtime through no fault of the employee is paid at the rate of at least two-thirds of the tariff rate of the category (salary) established for the employee. That is, the employer does not have the right to pay employees for the downtime period less than two-thirds of the tariff rate. At the same time, the law does not establish restrictions on the possibility of paying in a larger amount. Collective agreements and contracts can establish large amounts of payments, but often such norms are advisory in nature for the employer.

Article 12 Law of Ukraine «On wages» It is stipulated that remuneration for downtime through no fault of the employee is among the minimum state guarantees in remuneration. Such payments are related to the additional wage fund as payment for hours not worked (clause 2.2.12 Payroll Statistics Instructions). Thus, downtime should be paid twice a month (advance payment and balance at the end of the month) in compliance with the general rules for the timing of such payments. It is also important that the supplement to the minimum wage established by [2], is not produced. In this aspect, it is advisable to recall how to record downtime in the time sheet. According to [3] idle days are marked with the letter code «P» or the numeric code «23».

The remuneration of mobilized workers for the downtime is regulated by law:

The previous version of Article 119 of the Labor Code contained a provision according to which all mobilized workers retained their place of work, position, and average earnings. That is, the employer was obliged to pay average wages to mobilized workers, regardless of whether downtime was introduced. The amount of average earnings is determined by the Procedure for calculating the average wages, approved [4]. 07.19.2022 entered into force [5; 6]. From now on, conscripted workers during mobilization will retain only their place of work and position at the enterprise, institution, organization in which they worked at the time of conscription, without saving their average earnings. Payment of taxes and ERUs from wages:

As mentioned above, the remuneration of employees during downtime refers to the additional wage fund, therefore, the accrual of personal income tax, military duty and single contribution is carried out on a general basis. It is important that the payment of ERUs must not be lower than the minimum insurance contribution (calculated by multiplying the minimum wage by the amount of the contribution established by law: UAH 6,500 x 22% = UAH 1,430), despite the fact that an employee may receive less than the minimum wage.

Downtime today is a means to minimize the economic losses of the enterprise, while maintaining the necessary financial, human and other resources. In connection with the introduction of downtime, employees continue to be in an employment relationship with the employer, they can be paid wages in a smaller amount without additional payment up to the minimum wage. In addition, the introduction of downtime at the enterprise does not require the consent of the representatives of the labor collective.

Choosing from all possible options for action during crisis situations at the enterprise, downtime seems to be more stable and mutually beneficial for both employees and the owner. In difficult cases, the employer should not forget about the possibility of suspending the employment contract provided for Law of Ukraine «On the organization of labor relations under martial law».

#### **References**

1. *On the organization of work during downtime at the enterprise*: Letter of the Ministry of Labor and Social Policy of Ukraine, No. 257/06/187-07, 23.10.2007. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/FIN33978> (access date: 17.03.2023).
2. *On the State Budget of Ukraine for 2022*: Law of Ukraine, No. 1928-IX, 02.12.2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (access date: 17.03.2023).
3. *On approval of standard forms of primary accounting documentation on labor statistics*: Decree of the State Statistics Committee of Ukraine, No. 489, 05.12.2008. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0489202-08#Text> (access date: 20.03.2023).
4. *On the approval of the Procedure for calculating the average salary*: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, No. 100, 08.02.1995. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100-95-п#Text> (access date: 20.03.2023).
5. *On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Optimization of Labor Relations*: Law of Ukraine, No. 2352-IX, 01.07.2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text> (access date: 21.03.2023).
6. *On the organization of labor relations under martial law*: Law of Ukraine, No. 2136-IX, 15.03.2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (access date: 21.03.2023).



УДК 656.029.4

**Башимаков Максим Сергійович**  
аспірант кафедри економіки та менеджменту,  
Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро (Україна)

## ЛОГІСТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В РІШЕННІ ЗАДАЧ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЗАКОРДОННИХ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ

*JEL classification: R410*

Транскордонні перевезення є ключовим фактором покращення доступності та згуртованості на коротких і довгих відстанях, а також відіграють важливу роль у досягненні амбітних європейських цілей переходу на більш екологічний вид транспорту. Добре зв'язана транскордонна залізнична система є основою європейської транснаціональної мобільності та ключем до європейської політики щодо розвитку загальноєвропейської залізничної мережі [1, с. 227–232]. Незважаючи на покращення зв'язку з точки зору інфраструктури, багато європейських прикордонних пунктів функціонують як осередок, що відображає розрізнені національні транспортні системи. Технічні та операційні бар'єри між країнами заважають залізницям реалізувати в повному обсязі свій логістичний потенціал. Хоча оперативна сумісність залізничних транспортних систем Європейського співтовариства (далі – ЄС) покращується, прогрес поки що повільний і, здається, нерівномірний у різних транспортних сферах [2]. Значного прогресу було досягнуто в узгодженні правил і процедур, тоді як у сфері рухомого складу та інфраструктури вдосконалення відбувалися повільно, частково через їх тривалий термін служби. Вважається, що цей нерівномірний прогрес заважав залізничним транспортним системам Європейського співтовариства збільшувати свою частку в загальному обсязі перевезень різними видами транспорту протягом останніх десятиліть, навіть незважаючи на те, що вони є найбільш стійким видом транспорту (що не залежить ні від часу доби, сезону, погодних умов). Відносна частка людей і вантажів, перевезених залізничними транспортними системами, порівняно з іншими видами транспорту, здається, залишилася на досить низькому рівні. Обсяги пасажирських перевезень залізницями в Європі незначно, але стабільно зросли, тоді як обсяги вантажних перевезень залишаються стабільними. Міжнародні залізничні перевезення є значущими лише для вантажних перевезень, становлячи близько 52% загального залізничного вантажного перевезення, але лише ~ 7% пасажирських перевезень [3, с. 35–40]. Ці пропорції майже не змінилися за останнє десятиліття, що свідчить про те, що ЄС далекий від досягнення своїх амбіцій у цій сфері. Щоб зрозуміти еволюцію даного процесу, слід розуміти географічні типології транскордонних перевезень:

1. Перевезення на далекі відстані (вантажівки, автобуси та пасажирські/вантажні поїзди) зазвичай перетинають два або більше національних кордони (можливо з кількома зупинками на маршруті).

2. Більшість пасажирських перевезень мають кілька зупинок по обидві сторони кордону.

3. Деякі послуги, широко поширені в Європі, є послугами з кількома зупинками з одного боку кордону, але лише з однією з іншого боку.

4. Є кілька випадків зупинки автобуса чи поїзда на пункті пропуску. Потенційний попит на транскордонні перевезення залежить від характеристик з'єднаних агломерацій/місць, а щодо прикордонних перевезень на короткі відстані/регіональних перевезень потенційний попит, як правило, є широким у більш густонаселених та урбанізованих транскордонних регіонах [4, с. 4–11].

Більшість транскордонних вантажних перевезень здійснюється автомобільним транспортом, тоді як пасажирські транскордонні поїздки (громадським транспортом) до пандемії COVID-19 здійснювалися переважно повітряним транспортом, причому залізницею та автобусом перевозилося лише близько 12% пасажирів у міжнародному сполученні. Безумовно, найбільше пасажирських залізничних перевезень здійснюється в прикордонних районах між Німеччиною, Австрією та Швейцарією, тоді як найменше залізничних перевезень у більш периферійних регіонах Європи. Існують транскордонні автобусні перевезення на всіх європейських кордонах, хоча менше на сході та півночі. Транскордонне трамвайне сполучення існує лише між Францією, Німеччиною та Швейцарією. Транскордонні поромні перевезення працюють із зовсім різними рамками та різними

цілями через озера, річки та моря в багатьох частинах Європи. У цьому контексті транскордонні пасажирські перевезення залізницею на короткі відстані конкурують переважно з автомобільним транспортом.

Перехід на залізничний, більш екологічний транспорт, є ключовим елементом стратегії ЄС щодо досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року, а транскордонні перевезення мають вирішальне значення для реалізації цілей екологічної угоди ЄС. Зокрема, усунення технічних та операційних бар'єрів залишається ключовим фактором для підвищення сумісності залізничних транспортних систем ЄС та покращення роботи міжнародних залізничних перевезень.

#### Література

1. Концева В. В., Печончик Т. І. Фінансування потреб дорожньої галузі України : сучасний стан та шляхи вирішення проблем. *Вісник Національного транспортного університету*. 2013. № 28. С. 227–232.
2. Міщенко М. І., Марценюк Л. В., Мисник А. В. Європейський досвід тарифоутворення на вантажні перевезення як інструмент фінансової безпеки залізниць. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.10.7>.
3. Міщенко М. І., Марценюк Л. В., Чернова Н. С., Гріненко М. О. Теоретичні підходи до управління економічною безпекою транспортних підприємств у сучасних умовах. *Економіка і держава*. 2020. № 11. С. 35–40. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.11.35>.
4. Марценюк Л. В., Міщенко М. І., Чернова Н. С. Визначення доцільності залучення інвестицій на концесійних засадах у залізничний транспорт України. *Економіка і держава*. 2020. № 9. С. 4–11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.9.4>.

УДК 339.94:330.34

**Бондар Валерія Юрївна**  
асистент кафедри менеджменту підприємств,  
КПІ ім. Ігоря Сікорського (Україна)

## ЕКСПОРТ ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

*JEL classification: M110; O490*

На сучасному етапі економічного розвитку зовнішньоекономічна діяльність підприємства є однією з головних детермінант його успіху. Будь-яке підприємство повинно бути націлене на підвищення питомої ваги експорту, а також зменшення імпорتنих поставок палива, сировини, енергетичних ресурсів.

Україна належить до країн з високим експортним потенціалом. Проте, тут підтверджується парадокс ресурсів – використання наявних ресурсів у нашій країні досі неефективне. Основні статті експорту України – чорні метали (20,5% експорту 2021 року), зернові культури (18,1%), мінеральні та хімічні продукти (12,4%). Якщо провести детальніший аналіз, можна побачити, що головні експортно-орієнтовані галузі були і досі є надзвичайно енергоємними.

Передумовою успіху в боротьбі з іноземними конкурентами повинна бути реалізація наявних можливостей у вітчизняних підприємств, до яких належать: можливість залучення дешевшої робочої сили, ніж у розвинених країнах, розуміння особливостей ринку, гнучкість у виборі стратегії розвитку.

Під дією всіх вищенаведених факторів для багатьох підприємств розвиток найбільш можливий за рахунок зовнішньоекономічної діяльності, зокрема експорту.

Нарощення експортного потенціалу та розвиток експортної діяльності є стратегічно значущою задачею у вдосконаленні діяльності вітчизняних великих та середніх підприємств, адже це стає потужним інструментом активізації конкурентних переваг суб'єктів економічної діяльності. Нині всеохоплююча глобалізація та інтернаціоналізація економічних процесів – головні тенденції розвитку, що впливають на розвиток експортного потенціалу підприємства. Ці тенденції сприяють модифікації економічних систем країн, у тому числі української економічної системи, яка дотримується вектора інтеграції в економіку країн Європейського Союзу зокрема, та в міжнародну економіку в цілому [1].

До передумов, що забезпечують ефективну експортну діяльність, варто віднести [2]:

- наявність кваліфікованого персоналу;

- наявність достатніх фінансових ресурсів;
- можливість забезпечувати належний рівень якості продукції та нарощувати обсяги виробництва.

Ефективна робота підприємства на зовнішньому ринку передбачає провадження діяльності за такими напрямками:

- організація управління експортною діяльністю підприємства, в т. ч. вивчення зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, а також планування експортної діяльності підприємства;
- дослідження ефективності експортної діяльності підприємства, в т. ч. економічний аналіз, вивчення впливу валютного курсу та динаміки митних тарифів на собівартість продукції;
- формування репутації підприємства на зовнішньому ринку за рахунок підвищення якості продукції, інтенсифікації інвестиційної діяльності підприємства та впровадження інноваційних технологій.

До основних проблем, які наразі заважають підприємствам слідувати експортоорієнтованому курсу, варто віднести [3]:

- ускладнений доступ до сировинної бази;
- кризу трудових ресурсів у зв'язку з відтоком кадрів;
- ускладнену логістику та збільшення часу логістичних ланцюгів;
- ускладнення фінансової ситуації у країні;
- дефіцит енергоносіїв та пального на внутрішньому ринку;
- падіння рівня іноземних інвестицій.

Для українських підприємств диверсифікація експорту шляхом переорієнтації сировинної спрямованості на вивіз готової продукції з великою доданою вартістю є одним з головних завдань зовнішньоекономічної діяльності. Емпіричні дослідження показали, що країни, які спеціалізуються на експорті високотехнологічної продукції, демонструють вищі темпи економічного зростання. Важливим є не лише загальний рівень експорту у країні, але й структурна характеристика експортних галузей. Економіка швидко зростаючих країн, таких як Китай, розвивається швидше за рахунок більшої конкурентоздатності високотехнологічних товарів на світовому ринку [4].

Отже, розвиток експортних зв'язків з іншими країнами дозволяє підприємствам зберегти існуючий стан або збільшити виробничі потужності, які часто залишаються бездіяльними через низьку оплату на внутрішньому ринку та розширення ринку, тому успішне вирішення проблеми збільшення експорту підприємств у цілому є важливою складовою розвитку як регіонів, так і окремих галузей економіки.

#### *Література*

1. Хомич О. В., Манаєнко І. М. Розвиток експортного потенціалу підприємства на європейському ринку FMCG в умовах ризиків. *Проблеми економіки*. 2020. № 3. С. 133–138.
2. *Експортувати просто. Експорт Step by Step. 10 кроків від виробництва до експорту* : практ. посіб. / В. Кравченко, А. Голятко, Д. Копій, О. Полянський, І. Шинкаренко та ін. Київ : Саміт-книга, 2016. 352 с. С. 18–20.
3. Бондар В. Вплив експортного потенціалу в умовах кризи ЗЕД, фінансово-економічних ризиків та глобалізації. *Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 01-02.06.2022. Т. : ФОП Паляниця В. А., 2022. С. 8–10.
4. Дунська, А., Бондар, В. Експортоорієнтований розвиток підприємств як драйвер економічного зростання країни. *Підприємство та інновації*. 2019. № 3. С. 40–45. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/8.6>.

УДК 338.242.2

**Горбаньова Вікторія Олександрівна**  
здобувач наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 073 – Менеджмент,  
старший викладач кафедри менеджменту,  
Міжнародний гуманітарний університет (Україна)

## **ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

*JEL classification: M150*

Цифрова трансформація бізнес-моделей на підприємствах – основний двигун процесів, що відбуваються у сучасному економічному суспільстві, необхідних для підвищення їх ефективності, клієнтоорієнтованості та фінансової стійкості.

Визначення напрямів стратегічного розвитку з урахуванням специфіки цифрових економічних умов дозволить ідентифікувати цілі та ключові показники ефективності, результативності, продуктивності, а також заходи, що забезпечують досягнення поставленої мети. Реалізація таких заходів має здійснюватися на основі правильно обраної бізнес-моделі, що відповідає вимогам середовища функціонування та цифровізації менеджменту.

Ключовою метою стратегій є підвищення прибутковості бізнесу. Досягнення ключової мети можливе за рахунок збільшення чистих грошових потоків та вартості активів. Зростання вартості чистих грошових потоків можливе за рахунок збільшення прибутку та зниження боргових зобов'язань. Збільшення вартості активів можливе за рахунок зростання кількості покупців, які обирають даний продукт підприємства, а також збільшення кількості наукових розробок та патентів на технології, що дозволяють створювати унікальну продукцію, яка потрібна на ринку.

Зростання прибутку здійснюється за рахунок збільшення доходів та оптимізації витрат.

Оптимізація витрат відбувається за рахунок роботизації виробництва, автоматизації бізнес-процесів, моніторингу цін постачальників та вибудовування ефективних довгострокових взаємин із постачальниками ресурсів.

Для збільшення доходів потрібно розширення каналів збуту онлайн, ефективне формування цін на продукцію, пропозиція якісної та затребуваної продукції.

При розробці цілей клієнтської перспективи скористаємося шаблонами стратегії, спрямованої взаємодію з клієнтом, стратегії просування за допомогою цифрового контенту, стратегії швидкого виведення товарів/послуг ринку.

Зростання фінансових показників підприємства можна забезпечити за рахунок збільшення онлайн-продажу та кількості клієнтів. Для досягнення необхідної виручки потрібне збільшення кількості клієнтів. При цьому компанії необхідно прагнути до того, щоб всі клієнти були інформовані про товари, акції та ін. Такого результату можна досягти тільки завдяки використанню цифрових технологій, розробки сервісів взаємодії з покупцями та пропозиції доступного, функціонального контенту.

Розширення каналів збуту онлайн реалізується за допомогою формування сервісів, які забезпечують комфортну взаємодію покупців з онлайн-порталом, і навіть пропозиції необхідного цифрового контенту.

Збільшення кількості клієнтів забезпечується завдяки виробництву якісної продукції, обліку світових трендів, індивідуалізації виробництва за рахунок цифрових технологій.

Скорочення часу виробництва та виведення необхідної продукції на ринок, а також оперативне оновлення цифрового контенту сприяє швидкому виведенню на ринок продуктів/послуг, які мають попит.

Інформування клієнтів про товари, акції та інше реалізується на основі розроблених цифрових сервісів супроводу клієнтів, що дозволяють отримувати оперативну інформацію про акції, знижки тощо.

Моніторинг цифрових сервісів конкурентів, а також використання найкращого досвіду в галузі виробництва та представлення цифрового контенту дозволить забезпечити клієнтів доступним функціональним контентом.

Участь клієнта у реалізації ланцюжка створення цінності забезпечується цифровою платформою, що дозволяє залучати клієнтів на різних стадіях розробки продукції.

При розробці продукції важливо враховувати реальні потреби клієнтів, їх переваги, тому необхідним є залучення клієнта у ланцюжки створення цінності. Також, у сучасних умовах, важливою є оперативна пропозиція продуктів/послуг, які мають попит.

Досягнення цілей клієнтської перспективи забезпечується за рахунок реалізації заходів щодо онлайн просування продуктів/послуг, організації взаємодії через онлайн-платформи, створення функціонального цифрового контенту, роботизації процесів виробництва, інтеграції онлайн-порталів з онлайн-майданчиками для взаємодії клієнтів.

Усі клієнти підприємства повинні використовувати цифровий контент, що надає необхідну інформацію про характеристики, властивості, якості виробленої продукції.

Цифрова архітектура компанії передбачає наявність повністю інтегрованих процесів з онлайн-майданчиками для взаємодії з клієнтами та роботизовані виробничі процеси.

Впровадження сучасних інструментів управління, що забезпечують ефективну реалізацію ланцюжків створення цінності, дозволить підвищити результативність діяльності компанії.

Ефективна реалізація бізнес-процесів можлива за рахунок забезпечення бізнесу кваліфікованими співробітниками, запровадження інноваційних інтелектуальних технологій та формування цифрового середовища.

Компаніям необхідний підбір інформаційних інтелектуальних систем, що забезпечують роботизацію виробництва, а також розробку цифрової платформи та необхідних онлайн-сервісів, які забезпечують цифрову взаємодію клієнтів із компанією.

Для підвищення рівня кваліфікації співробітників слід організувати їхнє навчання сучасним цифровим технологіям та інформаційним системам.

Таким чином, для удосконалення управління підприємствами та цифрової трансформації необхідна побудова ефективної процесорієнтованої системи управління. І лише компанії, які усвідомлюють свої основні бізнес-процеси, можуть стати цифровими та вирватися вперед у конкурентній боротьбі з менш обізнаними конкурентами.

#### *Література*

1. *What is Digital Transformation?* / Agile Elephant : website. URL: <http://www.theagileelephant.com/what-is-digital-transformation> (access date: 01.03.2023).
2. Фішук В. *Цифрова економіка – це реально*. URL: <http://biz.nv.ua/ukr> (дата звернення: 01.03.2023).
3. Вергал К. Ю. Теоретичні аспекти стратегічного управління підприємством в умовах інтеграції. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія : Економічні науки. 2018. № 3. С. 33–40.
4. *Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки* : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 67-р від 17.01.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018r?lang=ru#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
5. Коляденко С. В. *Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі*. *Економіка. Фінанси. Менеджмент*. 2016. № 6. С. 106–107.
6. *Український інститут майбутнього* : сайт. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html> (дата звернення: 03.03.2023).
7. Нікітін Ю. О., Кульчицький О. І. *Цифрова парадигма як основа визначень: цифровий бізнес, цифрове підприємство, цифрова трансформація*. *Маркетинг і цифрові технології*. 2019. № 4. Т. 3. С. 77–87.

УДК 338.47:004.032.26

*Дудник Олена Василівна*  
к. е. н., доцент, завідувачка кафедри менеджменту,  
ПЗВО «Харківський технологічний університет «ШАГ» (Україна)  
*Шестакова Діана Геннадіївна*  
здобувачка освітньої програми «Менеджмент в ІТ»,  
ПЗВО «Харківський технологічний університет «ШАГ» (Україна)

## **ЗАСТОСУВАННЯ НЕЙРОМЕРЕЖ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ПРАКТИЦІ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЯМИ**

*JEL classification: M100; O310*

У сучасному світі, коли цифрові технології все більше проникають у наш побут та бізнес, використання штучного інтелекту стає все більш актуальним у сфері управління організаціями. Одним з найбільш перспективних напрямків використання штучного інтелекту в управлінні є використання нейромереж. Застосування нейромереж у бізнесі має великий потенціал для оптимізації процесів та підвищення ефективності прийняття рішень. Зокрема, нейромережі можуть бути застосовані для прогнозування попиту на товари та послуги, аналізу поведінки споживачів, розпізнавання образів та мови, виявлення аномальних поведінок та багато іншого. Також нейромережі можуть бути застосовані для аналізу даних про споживачів, що дозволяє розуміти їхній спосіб життя, інтереси, поведінку, та може сприяти зростанню ефективності маркетингових стратегій.

У загальному випадку нейронна мережа є сукупністю нейронів, пов'язаних певним способом [1]. Нейромережі є системами, що підтримують процеси навчання та прогнозування, використовуючи алгоритми, які дуже спрощують складні завдання. Їх використання у сфері управління дозволяє підвищувати ефективність та точність прийняття рішень, а також знижувати ризики та оптимізувати роботу всієї організації чи її функціональних напрямків.

У зарубіжній практиці використання нейромереж є вже давно поширеним та велика кількість практиків підтверджують доцільність їх застосування. Яскравими прикладами є досвід відомих брендів. Так, компанія «Google» використовує нейромережі для пошуку та відбору інформації у своїх пошукових системах, а «Netflix» використовує ці технології для покращення своєї рекомендаційної системи та відбору контенту для платформи. Компанії «Apple» та «Microsoft» успішно використовують нейромережі для покращення розпізнавання мовлення та голосових помилок у своїх продуктах.

Лідером із застосування нейромереж у бізнесі залишається Північна Америка (точніше – США). Передбачається, що регіон збереже свої позиції до 2030 р. Пояснюється це раннім стартом у використанні нейромереж та технологічним лідерством. Однак, очікується, що найближчим десятиліттям в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні застосування нейромереж почне швидко зростати, у тому числі, через постійне збільшення обсягу даних в інтернет речей [2].

Досвід використання нейромереж у вітчизняній практиці управління організаціями є досить скромним. Проте, деякі вітчизняні компанії все ж таки використовують ці технології для поліпшення своєї діяльності. До основних переваг машинного навчання Т. Гайда відносить: легкість ідентифікації трендів через аналіз великих об'ємів даних; можливість автоматизації через відсутність втручання людини у процес навчання та видачі прогнозів; постійне вдосконалення моделей через подальше навчання на основі нових або додаткових даних та ін. [3, с. 13]. До зазначеного переліку доцільним є включити ще можливість підвищення ефективності прийнятих управлінських рішень, зниження кількості повернень товарів та ризику помилкових рішень, покращення користувацького досвіду та лояльності користувачів, зниження затрат часу на виконання рутинних завдань тощо.

Розглянувши переваги штучних нейронних мереж, відмічаємо, що вони є саме тією можливістю, яка здатна допомогти суб'єктам господарювання сформулювати конкретні переваги чи, як мінімум, не відставати від своїх конкурентів.

Оскільки не всі підприємства можуть розробити власну нейросистему, то існує можливість використання вже створених програм [4, с. 630]. Ці програми мають різний спектр застосування від чатів до обробки графічного зображення та створення готових продуктів. Дієвим новітнім інструментом став ChatGPT, до якого було відкрито доступ українцям для користування у лютому

2023 року, він без перебільшення став каталізатором широкого ознайомлення з можливостями неймереж як юридичних, так і фізичних осіб у різних сферах народного господарства (рис. 1). Навіть є думка про появу в найближчому майбутньому спеціальної професії, яка буде спрямована на вміння ефективно взаємодіяти з неймережами та отримувати бажаний результат.

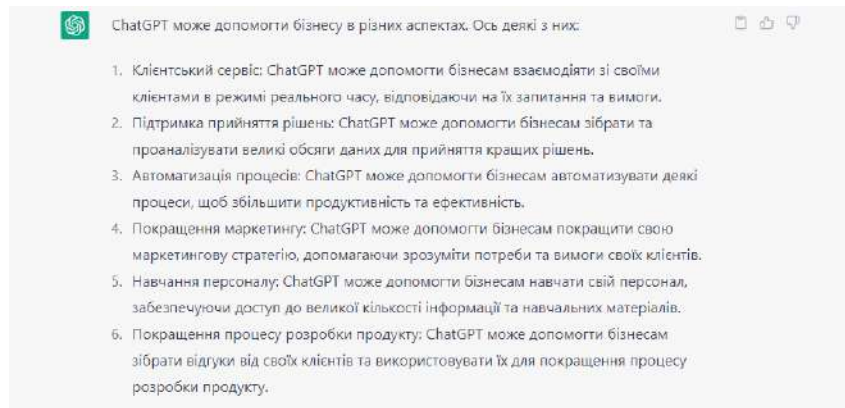


Рис. 1. Як ChatGPT може допомогти бізнесу?  
Джерело: розроблено авторами на основі [4]

Підсумовуючи, варто зазначити, що досвід використання неймереж у вітчизняній та зарубіжній практиці управління організаціями свідчить про те, що використання цих технологій може підвищити ефективність та точність прийняття рішень, знизити ризики та оптимізувати роботу організацій. Однак, для успішного впровадження неймереж у діяльність суб'єктів господарювання потрібно мати висококваліфіковані кадри, здатні вирішувати складні завдання з використанням цих технологій.

#### Література

1. Субботін С. О. *Нейронні мережі: теорія та практика* : навч. посіб. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2020. 184 с.
2. Мазур М. *Штучні неймережі – простими словами про складну тему*. URL: <https://apix-drive.com/ua/blog/useful/shtuchni-neiomerezhi-prostymy-slovamy> (дата звернення: 03.03.2023).
3. Гайда Т. Ю. Неймережеве моделювання в міжнародній електронній торгівлі : сучасні інструменти та перспективи. *Економіка та управління*. 2019. Т. 1. № 20. С. 68–75. URL: [http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec\\_n/article/view/3772/0](http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3772/0) (дата звернення: 15.03.2023).
4. Чердніченко А. О., Шура Н. О. Застосування штучних нейронних мереж як дієвого механізму прийняття ефективних управлінських рішень на підприємстві. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип 4. С. 628–630. URL: <http://global-national.in.ua/archive/4-2015/132.pdf> (дата звернення: 17.03.2023).

УДК 005.21:(378.1+316.334.23)(477)

*Кузнецова Інна Олексіївна*  
*д. е. н., професор, завідувачка кафедри менеджменту організацій,*  
*Одеський національний економічний університет (Україна)*  
*Мартинів Даниїл Олександрович*  
*аспірант кафедри менеджменту організацій,*  
*Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ**

*JEL classification: L310; M130*

Процеси сучасної економіки характеризуються зростаючою динамікою ділової активності, мобілізації всіх ресурсів, зокрема, людських. Персонал розглядається як ключовий ресурс будь-якої організації, без якого неможлива реалізація найважливіших бізнес-процесів, прийняття ключових управлінських рішень, стратегічний розвиток. Завдання керівництва сучасної організації – за допомогою доступного інструментарію забезпечити залучення та довгострокове утримання в компанії персоналу, який відповідає його вимогам. Ключовим механізмом, спрямованим на вирішення цього завдання, є соціальна політика організації, реалізована у вигляді соціального партнерства, розвиток якого, у свою чергу, сприяє створенню середовища соціального підприємництва [1, с. 163]. В умовах розвитку інформаційного суспільства істотну роль у розвитку соціального підприємництва можуть відігравати заклади вищої освіти, зокрема, університети, які здатні виступити осередками створення науково-освітніх центрів на основі тріади «державо-університет-бізнес». В процесі розвитку таких центрів у навчальний процес впроваджується сучасне програмне забезпечення, формується інформаційна база консультування, експертної підтримки, налагоджуються стійкі зв'язки з бізнес-середовищем тощо.

Проблемам стратегічного розвитку підприємств присвячено наукові дослідження таких вітчизняних і зарубіжних вчених як: М. Альберт, М. Афанасьєв, Г. Дейлі, М. Мескон, Т. Надтока, В. Пономаренко, Ф. Хедоурі та ін. Дослідження проблем розвитку соціальних підприємств та соціального партнерства є предметом вивчення у працях: Г. Задорожнього, А. Колота, О. Мірошниченка, С. Українця та ін. Вивченню теоретико-практичних аспектів партнерства бізнесу, держави та університетів у розвитку, зокрема, соціальних практик, присвячено праці таких дослідників як: М. Андерсон, Д. Доманські, Дж. Ховальдт, С. Чіполла, Р. Афонсо, О. Романовський та ін. Однак роль університетів у розвитку соціального підприємництва розкрита не повністю, тоді як соціальний розвиток має стати невід'ємною академічною місією університетів, для того, щоб вони могли постійно залишатися в авангарді інновацій, використовуючи потенціал молоді.

На платформі FUNdraiser, першій фандрайзинговій платформі в Україні, через яку підприємці та організації можуть шукати фінансування своїх проєктів, соціальні підприємства визначають як організації різних сфер діяльності, форм власності, основна мета яких, будь-яким законним способом вирішити існуючу соціальну проблему [2]. Замість того, щоб максимізувати прибуток, соціальні підприємці реінвестують його у співтовариство чи назад у бізнес. Саме це робить соціальне підприємництво надихаючим діловим рухом у світі, який містить низку переваг для професорсько-викладацького складу, студентів та самих освітніх закладів [3; 4]:

- університети є інструментом для взаємодії із зовнішніми інституціями – відповідними компаніями, благодійними та неурядовими організаціями для проведення потенційних досліджень. При цьому робота із соціальними підприємствами покликана збільшити рівень обізнаності громадськості про освітній заклад та підвищити його репутацію;

- соціальне підприємництво збагачує студентський досвід, оскільки сприяє підвищенню рівня працевлаштування, вчить бути відповідальними громадянами та має прямі освітні переваги;

- для університетів участь в проєктах соціального підприємництва надає альтернативну, а під час, єдину можливість отримання прибутку для реінвестування у дослідницьку діяльність. Підтримка соціальних підприємств у закладах вищої освіти сприяє також їхньому позитивному іміджу.



Дослідження показало, що перші університетські ініціативи щодо приєднання до сфери соціального підприємництва були безпосередньо пов'язані з діяльністю студентських інкубаторів (перш за все, це провідні університети Великої Британії). У багатьох університетах утворилися не лише центри, а й цілі автономні інститути, які полегшують співпрацю між дисциплінарними кордонами та сприяють всебічному охопленню соціального сектору (наприклад, університети Китаю). Багато університетів, підтримуючи рух соціального підприємництва, змушені були взяти на себе безліч нових викликів. В останні роки по всьому світі збільшилася кількість університетів, які пропонують соціальне підприємництво, дедалі більше реагуючи на важливість їхньої ролі у забезпеченні студентів знаннями, необхідними для трансформаційних соціальних змін. Так, зазначається, що практично кожний четвертий університет світу працює із соціальними підприємствами [4, с. 52].

На даний час ведуться дискусії щодо ролі університетів як виробників знань. Головним питанням є те, що університети все більше рухаються у бік більш комерційно орієнтованого виробництва, а не соціального стану, що створює небажані наслідки. Саме тому наукова спільнота схиляється до думки про необхідність появи різних моделей навчання, які були б соціально корисними. Багато країн світу підтримали формат переходу від ексклюзивних елітних університетів із кількома тисячами студентів до сучасної системи масових університетів з кількістю слухачів курсів понад 400 тис. осіб, що розвиваються як центри соціальних інновацій.

В Україні останнім часом з'явилися різні платформи, ресурси та об'єднання, які поширюють практику соціального підприємництва та підприємництва в закладах освіти, зокрема. Це такі проекти як: наймасштабніший проект в Україні із розвитку соціального бізнесу – платформа <https://socialbusiness.in.ua>, Українська соціальна академія (<https://social-academy.com.ua>) – навчальна програма з організаційного розвитку та соціального підприємництва для керівників громадських та благодійних організацій, які прагнуть одночасно досягти соціальної місії та фінансової стійкості організації, платформа EdEra – студія онлайн-освіти (<https://www.ed-era.com>) – спільний проект з Мінцифрою та компанією «Київстар» «Навіщо і як навчати підприємництва?», платформа YEP! (<http://www.yepworld.org>) – мережа академічних стартап-інкубаторів та ін.

На основі досвіду розвинених країн світу, пропонуємо низку заходів щодо адаптації вищої освіти до соціальної практики, а саме:

1. Здійснення консалтингової діяльності, в умовах якої професорсько-викладацький склад, аспіранти та студенти консультуватимуть підприємців або взаємодіятимуть з ними у формі стажувань студентів або укладення контрактів з підприємцями для проведення спільних досліджень.

2. Проведення щорічних національних та регіональних симпозіумів та форумів, метою яких було б створення платформ для студентів, трудових колективів закладів вищої освіти, інститутів громадянського суспільства, які збирали б доказову базу реалізованих соціальних програм для обміну, демонстрації та просування соціальних інновацій, зацікавлених у дослідженнях та навчанні. Також зміцнення місцевих, національних та міжнародних партнерських відносин між підприємницьким сектором, громадськістю та закладами вищої освіти.

3. Створення різних фондів, організацій, які б співпрацювали з університетами, громадськими організаціями, ЗМІ та лідерами профспілкових рухів, допомагали молоді розвивати свої навички соціального підприємництва та вирішувати соціальні проблеми бізнес-методами.

Безперечно, необхідна фінансова та організаційна підтримка університетів та інших закладів освіти з боку держави: фінансування програм підготовки та перепідготовки викладачів, створення та підтримка інтерактивної національної освітньої платформи, підтримка молодих соціальних стартапів, які мають за мету інноваційні зміни в освітньому середовищі тощо.

Отже, механізм соціального партнерства має забезпечити стабільність розвитку організацій, реалізацію довгострокового, сталого розвитку економіки підприємства. У відповідь на вимоги суспільства до справедливості та соціальних змін використання талантів та знань університетів змушує поглянути на вищу освіту як на провідника розвитку соціального підприємництва, що оперативіно реагує на реальні проблеми суспільства.

#### Література

1. Міщук Г. Ю., Пилипчук Р. Р. Соціальне підприємництво: критерії ідентифікації та проблеми розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2. С. 152–165. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse\\_2017\\_2\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2017_2_13) (дата звернення: 21.03.2023).

2. *Інтерактивна навчальна платформа FUNdraiser* : сайт. URL: <https://fundraiser.games> (дата звернення: 22.03.2023).

3. Романовський О. О. Академічне підприємництво як чинник соціально-економічного розвитку країни. *Економіка і управління*. 2015. № 2. С. 5–16. URL: <https://cutt.ly/14KEs87> (дата звернення: 22.03.2023).

4. *Social enterprise in a global context: the role of higher education institutions*. British Council, 2016. 21 p. URL: <https://cutt.ly/M4KW8U> (access date: 23.03.2023).

---

УДК 656.078.12

**Миснік Алла Вікторівна**

*аспірантка кафедри економіки та менеджменту,  
Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро (Україна)*

## **УПРАВЛІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ПОСЛУГАМИ З ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ ТА ПАСАЖИРІВ ЗАКОРДОННИМИ ЗАЛІЗНИЦЯМИ**

***JEL classification: R490***

Переведення основної маси вантажних перевезень на залізничний транспорт закордонних залізниць може допомогти в досягненні політичних цілей високого рівня, таких як екологічна стійкість, покращення транспортних зв'язків та підвищення безпеки переміщення вантажів та пасажирів. Це також стосується міжнародних та прикордонних перевезень. Залізниця часто конкурує з автомобільним транспортом, який пропонує більш гнучкі та надійні послуги, особливо для менших розмірів вантажів. Попит на залізничні перевезення здебільшого стосується перевезень на далекі відстані, тоді як попит на вантажні перевезення вищий на короткі відстані. Хоча залізничні вантажні перевезення часто дешевші за перевезений тонно-кілометр, зазвичай це збільшує витрати на логістичні системи вантажовідправників [1].

Відсутність оперативної сумісності в залізничному секторі є однією з основних перешкод при розгляді транскордонних перевезень. Це складна перешкода, оскільки це поєднання низки технічних, адміністративних та інфраструктурних проблем, які породжують операційні проблеми, що призводять, до: уповільнення транспортних операцій; збільшення операційних витрат, які несуть залізничні підприємства [2].

На залізничні пасажирські перевезення у Європі припадає лише 6-7% від загального обсягу пасажиро-кілометрів та пов'язані з перетином одного чи кількох кордонів, і лише частина цих транскордонних залізничних пасажирських поїздок є послугами на великі відстані. Загальна кількість міжміських пасажирських перевезень у ЄС, Норвегії, Швейцарії та Сполученому Королівстві, здається, мало змінилася за останнє десятиріччя – приблизно 4500 пар поїздів на тиждень. Можна виділити кілька перешкод для розширення транскордонних залізничних послуг на великі відстані, зокрема: плата за інфраструктуру значно відрізняється, також для різних сегментів ринку. Пропускна здатність інфраструктури, у тому числі на багатьох станціях у центрі міста, може обмежити можливості для експлуатації додаткових міжміських поїздів [3].

Додатковий рухомий склад також буде потрібен для надання додаткових транскордонних послуг, і відсутність відповідного рухомого складу може стати перешкодою для їх впровадження. Відсутність наскрізних тарифів, а також низка різних систем продажу квитків залишаються перешкодами для продажу квитків на транскордонні подорожі [4]. Права пасажирів по відношенню до послідовних залізничних послуг, що здійснюються одним або декількома залізничними підприємствами, технічно складні, але важливі. Пасажири, що здійснюють поїздки, які вимагають пересадки, часто стурбовані тим, що станеться, якщо з будь-якої причини вони не зможуть сісти на один або кілька поїздів, на які вони мали намір або на які вони планували пересісти [5]. Також залишаються технічні та операційні перешкоди для транскордонних операцій. Відмінності в системах електрифікації можна вирішити за допомогою багатосистемних локомотивів і поїздів, але існує обмеження на кількість різних систем, які можуть бути розміщені в локомотиві або фіксованому складі поїзда. Різницю в ширині колії можна врегулювати за допомогою парку з обладнанням для зміни колії та меншими розмірами, а високошвидкісні лінії зі стандартною колією простягаються до Іспанії з іберійською колією та до країн Балтії з колією СНГ [6]. Однак основне обмеження полягає в тому, що існуючі активи, системи та процедури рідко застосовуються для прийняття змін в управлінні транспортними послугами закордонних залізниць. Щодо послуг регіонального та

прикордонного пасажирського транспорту на короткі відстані, незважаючи на зусилля європейської інтеграції та політики згуртованості, зроблені протягом останніх десятиліть, багато громадян у прикордонних регіонах ЄС все ще стикаються з відсутністю або низькою якістю послуг залізничного транспорту. Деякі приклади поганої доступності транскордонних послуг викликані відсутністю належної транскордонної мережевої інфраструктури, хоча сама наявність діючих залізничних пунктів пропуску не є достатньою передумовою для ефективного та корисного сполучення. Перешкоди, з якими стикаються, можуть відрізнятися від перешкод для внутрішнього та дальнього залізничного транспорту. Ці особливості призводять до таких проблем: існування різноманітних систем управління транспортом і складні адміністративні процедури; неадекватна транскордонна інтеграція внутрішніх тарифних систем і неоптимальна інформація про пасажирів; неприбуткові транскордонні послуги або інші аспекти, що призводять до негативних фінансових наслідків; неадекватна залізнична інфраструктура або неналежна сумісність; несприятливі умови територіального контексту та/або відсутність потенціалу попиту на послугу з перевезення.

#### Література

1. Матвієв І. Б. *Європейське залізничне законодавство*. Узин : Поліграфсервіс. Т. 1. 2006. 296 с.; Т. 2. 2007. 312 с.
2. Бобиль В. В., Дехтяр С. С. Специфіка функціонування підприємств транспорту в умовах фінансової нестабільності. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.5.4>. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10273> (дата звернення: 06.03.2023).
3. Марценюк Л. В., Міщенко М. І., Чернова Н. С. Визначення доцільності залучення інвестицій на концесійних засадах у залізничний транспорт України. *Економіка і держава*. 2020. № 9. С. 4–11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.9.4>
4. Савченко О. В., Марцінко Д. В. Аналіз методів ціноутворення та перспектив їх застосування. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія : Економічні науки. 2018. № 4. С. 304–308.
5. Міщенко М. І., Марценюк Л. В., Мисник А. В. Європейський досвід тарифоутворення на вантажні перевезення як інструмент фінансової безпеки залізниць. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.10.7>. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8275>.
6. Міщенко М. І., Марценюк Л. В., Чернова Н. С., Грінченко М. О. Теоретичні підходи до управління економічною безпекою транспортних підприємств у сучасних умовах. *Економіка і держава*. 2020. № 11. С. 35–40. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.11.35>.

УДК 339.977

**Міщенко Максим Іванович**

д. е. н., професор кафедри економіки та менеджменту,  
Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро (Україна)

### УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ РОЗБУДОВИ СТРУКТУР УПРАВЛІННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЗАЛІЗНИЦЬ В ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ

**JEL classification: R420**

З метою підвищення ефективності процесу реформування, реалізованого в повній відповідності з діючим європейським транспортним законодавством, гармонізації з ним національного законодавства, необхідно проаналізувати можливі варіанти реформування залізничного транспорту [1].

Існує чотири основних варіанти реформування [2]:

- повне розділення;
- часткове розділення;
- часткова інтеграція;
- повна інтеграція.

Однак, це далеко не повний перелік. Існують країни, які обрали комбінований варіант реформування, що використовує послідовно один або кілька варіантів реформування протягом тривалого часу.

У першому варіанті реформування має місце повне розділення у плані правових, організаційних і інституціональних умов. Керуючий інфраструктурою є незалежним суб'єктом.

Суб'єкти перевізної діяльності мають доступ до колії й станцій на основі контракту із власником інфраструктури (наприклад, у Нідерландах).

При частковому розділенні здійснюється організаційно-правове розділення менеджера інфраструктури й суб'єктів перевізної діяльності, однак залишається централізований орган управління залізничним транспортом, відповідальний за ключові функції управління інфраструктурою. Приклад часткового розділення – французька залізнична галузь, у якій підприємство – керуючий інфраструктурою RFF і діючий суб'єкт перевізної діяльності SNCF мають роздільну власність, але багато видів діяльності, пов'язані з управлінням інфраструктурою підконтрольні SNCF. Зокрема, SNCF відповідає за утримання і експлуатацію залізничної мережі й надає ресурси для органу, відповідального за графік руху поїздів [3].

У частково інтегрованій моделі менеджер інфраструктури й залізничний оператор, організаційно відділені, є філіями однієї й тієї ж холдингової компанії. Як наслідок, вони функціонують для досягнення загальних стратегічних і комерційних цілей, розташовуючись на монополізованому ринку залізничного транспорту. Це дає ефективну координацію діяльностей по управлінню інфраструктурою й умов обслуговування поїздів. Деякі частково інтегровані моделі мають низькі вхідні бар'єри на вантажний ринок, що гарантує високий ступінь конкуренції (наприклад, у Німеччині й Італії).

Якщо розглядати повністю інтегрований транспортний ринок, у цьому випадку відсутнє розділення між менеджером інфраструктури й залізничним оператором. Обидва види діяльності виконуються вертикально інтегрованою юридичною особою. Ця структура найменш прозора й взагалі пропонує найменшу кількість можливостей для конкурентоспроможного входу. Однак спостерігається більш ефективна координація інтерфейсу (системи) колесо-рейка.

Представлений аналіз, дає підставу припустити, що із всіх описаних моделей тільки повна інтеграція (де немає ніякого розділення між менеджерами інфраструктури й залізничними операторами і не забезпечено недискримінаційний доступ до інфраструктури) у цей час забороняється відповідно до чинного законодавства ЄС.

Однак, незважаючи на формальну диференціацію, виконану на підставі заяв держав-членів ЄС, Комісія Європейського парламенту з транспорту наголосила, що часткове розділення і часткова інтеграція фактично здійснені відповідно до Директиви 2001/14/ЄС, насправді не були погоджені з вимогами Першого Залізничного Пакету.

Перспектива реформування залізничного транспорту України вимагає дослідження та ретельного вивчення світового досвіду рішення проблем, що виникають у процесі вертикального розділення. Двадцятирічний досвід реформування 27 країн європейського сектору та 3 країн-кандидатів у члени ЄС надає багато можливостей для подальшого дослідження та розробки оптимальної стратегії реформування залізничного транспорту України.

#### *Література*

1. Матвієв І. Б. *Європейське залізничне законодавство*. Узин : Поліграфсервіс. Т. 1. 2006. 296 с.; Т. 2. 2007. 312 с.
2. Марценюк Л. В., Міщенко М. І., Чернова Н. С. Визначення доцільності залучення інвестицій на концесійних засадах у залізничний транспорт України. *Економіка і держава*. 2020. № 9. С. 4–11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.9.4>
3. Бобиль В. В., Дехтяр С. С. Специфіка функціонування підприємств транспорту в умовах фінансової нестабільності. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.5.4>. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10273> (дата звернення: 06.03.2023).

УДК 338.48:640.43

**Мостова Катерина Антонівна**  
аспірантка кафедри менеджменту організацій,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**Бедрадіна Ганна Костянтинівна**  
к. е. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## ІННОВАЦІЙНІ ВПРОВАДЖЕННЯ В РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ ПІД ЧАС КРИЗИ

*JEL classification:* O320

Ресторанна галузь є однією із найбільш перспективних для розвитку інноваційної діяльності. Інноваційні процеси у сфері ресторанного бізнесу в Україні пов'язані з нововведеннями в системі товарообігу, змінами оптового ланцюга, нововведеннями в роздрібній торгівлі і маркетингу взаємовідносин з покупцями. Розуміння сутності інновацій і механізму інноваційної діяльності у сучасних умовах дасть змогу підприємствам ресторанного бізнесу більш ефективно здійснювати свою діяльність, підвищувати результативність функціонування підприємства та конкурентоспроможність на ринку. Інновація на рівні підприємницького ринкового суб'єкта господарювання є остаточним результатом інноваційної діяльності. Інновації як результат інноваційної діяльності, з одного боку, повинні бути зорієнтовані на повніше задоволення запитів споживачів, а, з іншого, – на отримання конкретного економічного ефекту. Врахування на підприємстві різноманітних ознак дасть змогу підприємству підвищити конкурентоспроможність та отримати кращі результати інноваційної діяльності. Можна виділити наступні ознаки, за якими класифікують інновації для підприємств ресторанного бізнесу (рис. 1). Завдяки класифікації керівники підприємств матимуть змогу розробити стратегічні плани з впровадження інновації за однією чи декількома ознаками та ефективно впровадити план в діяльність підприємства з розробки та впровадження інновації.

Інновації забезпечать високий рівень конкурентоспроможності підприємства на ринку. Український ресторанний бізнес навіть під час війни залишається висококонкурентним середовищем. Українці постійно відкривають нові заклади, впроваджують сучасні технологічні рішення та шукають унікальні маркетингові ідеї для кафе та барів, які точно вразять клієнтів. З метою впровадження певної інновації на підприємстві, необхідно перш за все детально вивчити, які саме інновації вже існують. Це дасть можливість не тільки удосконалити вже розроблені інновації, але і створити нові, які раніше не були впроваджені [2].

Інноваційний розвиток підприємств ресторанного господарства, як показали наші дослідження, залежить від цілої низки внутрішніх інновацій, що відбуваються безпосередньо на підприємствах ресторанного бізнесу [3, с. 224]. У зв'язку з цим, на ринку послуг простежуються такі тренди інноваційних змін, як:

- створення у ресторанах з авторською кухнею пропозиції споживачам дегустаційних сетів (англ. set-menu), щоб споживачі могли отримати уявлення про всю продукцію від закусок до десертів;
- новий вид кухарського мистецтва «Тепан шоу», який набирає все більшої популярності у відвідувачів ресторанів. Суть в тому, що перед очима гостей шеф-кухар готує блюдо на розпеченій, ідеально гладкій плиті;
- інновації з орієнтацією на піклування про здоров'я споживачів, що передбачає використання для виробництва страв виключно із натуральних та свіжих продуктів, без хімічних добавок. У межах реалізації цієї інновації часто вдаються до впровадження на підприємстві ресторанного бізнесу принципу постачання продуктів «з землі на стіл» (англ. land to table);
- упровадження роботизації, роботів поділяють на: front of the house – працюють із гостями та back of the house – працюють на кухні. Наразі більше впроваджені роботи другого виду: роботизовані руки, що смажать бургери (Miso Robotics), або автомати, що готують салати (Spruce). Такі технології дозволяють досягти ідентичності якості продукту у всіх закладах і в мережах;
- розвиток концепції повільної їжі (англ. slow-food), в основу якого покладено ідею виховання у клієнтів смаку до повільного вживання смачної та здорової їжі;

– популярною інноваційною технологією став інтерактивний бар. iBar – це унікальний винахід, інтерактивна барна стійка є сенсорною панеллю, яка обладнана повнокольоровим екраном, що працює на основі технології мультитач [4].

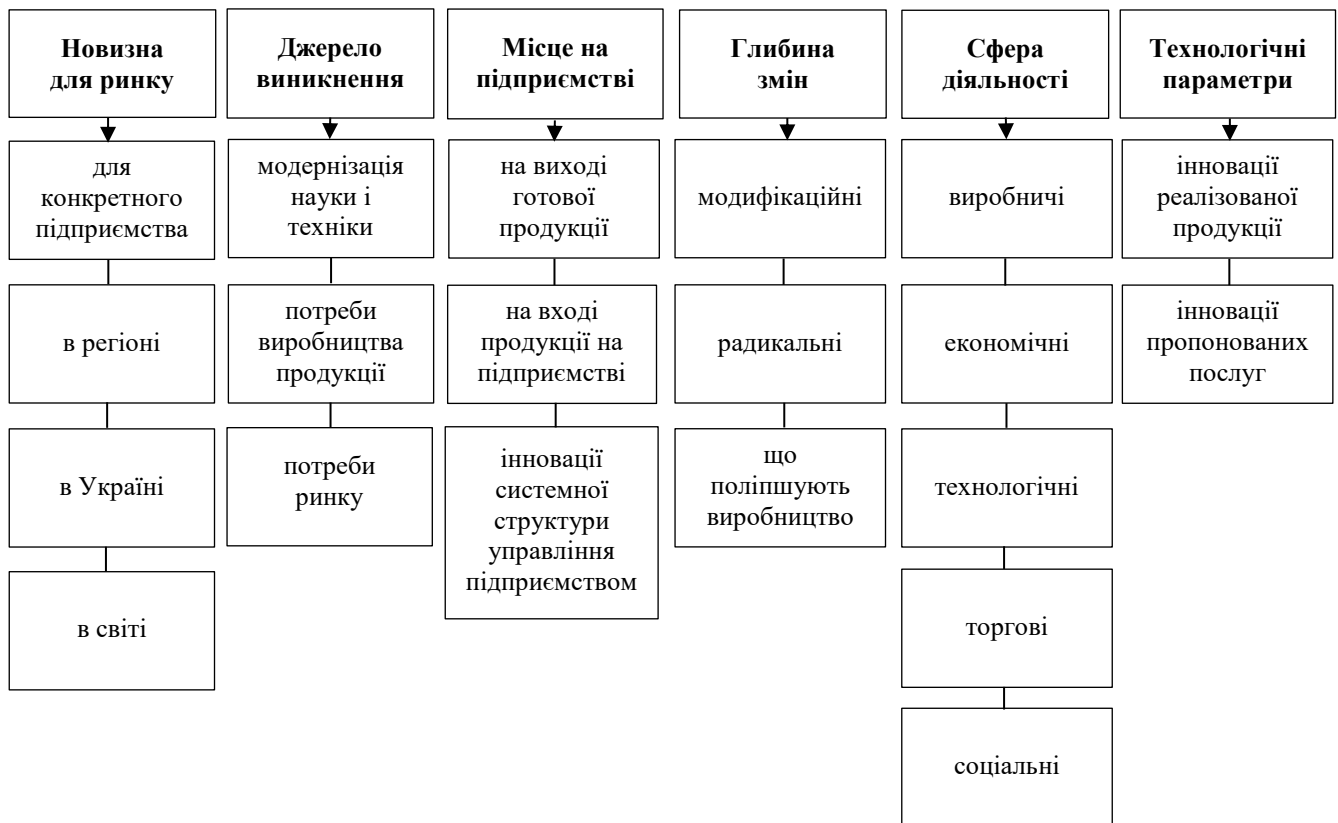


Рис. 1. Класифікація інновацій в ресторанному господарстві  
Джерело: розроблено авторами на основі [1, с. 53–58]

Варто наголосити, що деколи сервісні інновації можуть негативно вплинути на результати діяльності підприємства ресторанного бізнесу. Наприклад, коли відвідувачі ресторану купують тільки недорогі напої (чай, каву) та довгий час займають місце, користуючись Wi-Fi для своїх особистих потреб. Імовірний ризик втрат внаслідок нехтування або недооцінювання «ефекту заповнюваності» [5, с. 123–131].

Отже, ресторанний бізнес в Україні стрімко розвивається, відкриваються нові формати закладів ресторанного господарства, що не тільки витісняють уже застарілі, але й змінюють думку споживача про ресторани послуги в цілому. Разом зі зміною форматів, приходять нові тренди та технології, що також позитивно впливає на розвиток сфери в цілому та кожного окремого закладу. Проте, далеко не всі інновації варто запроваджувати, якщо підприємства ресторанного бізнесу розвиваються в умовах нестабільності зовнішнього середовища.

#### Література

1. Бишовець Л. Г., Куракін О. Б., Крижанівський А. І. *Інноваційні технології обслуговування в сучасному ресторанному бізнесі*. Харків : Новий курс. 2020. С. 53–58.
2. Рябенка М. О. Перспективи розвитку нових форматів закладів ресторанного господарства. *Економіка та суспільство*. 2021. Т. 24. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/52-.-Ryabenska-M.O..pdf> (дата звернення: 15.03.2023).
3. Плюта О. П. Реновація діючих та проектування нових форматів бізнес-моделей у ресторанному бізнесі : процесно-інноваційний підхід. *Ресторанний і готельний консалтинг. Інновації*. 2021. Т. 4. № 2. С. 223–234. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7468.4.2.2021.249069>.
4. Постова В. В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств ресторанного бізнесу. *Економіка та суспільство*. 2021. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/22.-Postova-V.V..pdf> (дата звернення: 15.03.2023).
5. П'ятницька Г. Т., Григоренко О. М., Найдюк В. С. Сервісні інновації як драйвери інноваційного розвитку підприємств у сфері ресторанного господарства. *Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні* : матеріали XI Міжнар. бізнес-форуму. Київ, 2018. С. 123–131.

УДК 339.13.053:330.12(042.5)

**Нікішина Оксана Володимирівна**

*д. е. н., с. н. с., завідувачка відділом ринкових механізмів та структур,  
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» (Україна)*

### **АДАПТИВНІ МЕХАНІЗМИ СЕЛЕКТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМ ТОВАРНИХ РИНКІВ В УМОВАХ КРИЗИ**

***JEL classification: L190; L500; L510***

В умовах структурних диспропорцій розвитку товарних ринків, зокрема, між виробництвом і споживанням, міжсекторним розподілом доданої вартості, сировинним характером вітчизняного експорту та імпорту переробних товарів тощо, постає необхідність у впровадженні механізмів, заходів та інструментів селективного регулювання (далі – СР) вертикально суміжних товарних ринків, що дозволяють ефективно використовувати ресурсний потенціал національної економіки. В умовах кризи й невизначеності традиційні методи та інструменти регулювання економічних систем неефективні. Непрогнозовані зміни у зовнішньому середовищі спонукають до розробки нових адаптивних механізмів і заходів СР функціонування й розвитку систем вертикально суміжних товарних ринків на основі відтворювального та стійкісного підходів.

Враховавши сутність і цільові орієнтири СР у ринковій площині, запропоновано авторське визначення категорії «селективне регулювання розвитку товарних ринків», а саме: цілеспрямований вплив держави на певні сектори («точки зростання») ринків або «розриви» товарно-фінансових потоків для забезпечення відтворювального розвитку систем вертикально суміжних товарних ринків та реалізації стратегічних пріоритетів сталого розвитку держави й суспільства [1, с. 13].

Головна ідея авторської концепції селективного регулювання розвитку товарних ринків полягає в тому, що поетапне впровадження механізмів і заходів селективного регулювання (у т. ч. інструментів державного маркетингу), цілеспрямовано зорієнтованих, з одного боку, на стимулювання продукування доданої вартості товарів у ресурсоутворювальних (передусім переробних) секторах вертикально суміжних товарних ринків, з іншого боку, на зменшення (нівелювання) «розривів» товарно-фінансових потоків між суміжними секторами і ринками, дозволить забезпечити стійкість функціонування товарних ринків і національної економіки в умовах кризи [2].

Ця концепція синтезує в єдину методологічну площину два об'єкти селективного регулювання розвитку товарних ринків: «розриви» товарно-фінансових потоків та ресурсоутворювальні сектори (точки зростання) систем вертикально суміжних товарних ринків (рис. 1). Ці об'єкти розрізняються за природою, завданнями, механізмами СР, глибиною впливу на систему та очікуваними ефектами.

Однією із головних причин втрат доданої вартості у вертикально суміжних ринках є існування низки структурних, фінансових, цінових та ін. диспропорцій розвитку, які формують «розриви» (міжсекторні й міжринкові) в товарно-фінансових потоках у процесі їх руху за ланками технологічного ланцюга. Більшість таких «розривів» виникає на межі міжсекторного й міжринкового перерозподілу товарно-фінансових потоків у системі суміжних ринків, що обумовлено різноспрямованістю економічних інтересів суб'єктів різних секторів (або ринків).

Селективне регулювання поточкових «розривів» передбачає застосування адміністративних, організаційних, фінансово-економічних, інституційних та інформаційних механізмів і заходів (рис. 1). Воно здійснює стабілізуючий вплив на частину системи товарних ринків (звичай на суміжні сектори), мінімізуючи структурні, фінансові та інші диспропорції розвитку, відновлюючи безперервність відтворювальних процесів між секторами або ринками системи. Важливим очікуваним ефектом впровадження заходів СР «розривів» товарно-фінансових потоків є забезпечення розширеного відтворення ресурсів у ринкових секторах, узгодження фінансових інтересів суб'єктів різних секторів і ринків системи, більш об'єктивний міжсекторний перерозподіл доданої вартості.

Селективне регулювання «точок зростання» (рис. 1) передбачає цільове стимулювання продукування доданої вартості товарів у ресурсоутворювальних (передусім переробних) секторах систем вертикально суміжних товарних ринків для ефективного використання сировинного, виробничого, трудового та інноваційного потенціалу ринків. Такий тип СР передбачає впровадження інституціонально-економічних, інституціонально-організаційних і комплексних механізмів, що

системно пов'язують декілька суміжних секторів або ринків комплексом селективних заходів підтримки цільових груп суб'єктів (наприклад, вітчизняних виробників насіння, пшениці твердих сортів та макаронних виробів). Саме комплексні механізми селективного регулювання є найбільш ефективними в умовах нестабільності, оскільки здатні, з одного боку, генерувати найбільші виробничий, соціальний, відтворювальний та податковий ефекти у системі суміжних ринків, з іншого боку, оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища й модернізувати склад і вектор заходів СР, забезпечуючи водночас їх ефективність і досягнення нових цільових орієнтирів.

Напрями / ефекти	Об'єкти селективного регулювання	
	I. «Розриви» товарно-фінансових потоків між секторами й ринками системи	II. Ресурсотворювальні сектори системи суміжних ринків («точки зростання»)
<b>Завдання</b>	Забезпечення безперервності відтворювального процесу, збалансованості товарно-фінансових потоків у системі	Оптимізація ринкової доданої вартості товарів у системі суміжних ринків, ефективне використання її ресурсного потенціалу
<b>Механізми селективного регулювання</b>	Адміністративні, організаційні, фінансово-економічні, інформаційні, інституційні	Інституціонально-економічні, інституціонально-організаційні, моніторингові; комплексні, що системно пов'язують декілька суміжних секторів або ринків для досягнення завдань регулювання
<b>Ступінь впливу на систему</b>	Стабілізуючий	Формуючий
<b>Очікувані ефекти селективного впливу</b>	Розширене відтворення ресурсів у секторах товарних ринків, узгодження інтересів суб'єктів різних секторів і ринків системи, більш об'єктивний міжсекторний перерозподіл доданої вартості	Виробничий (підвищення рівня завантаження потужностей переробних підприємств), соціальний (створення нових робочих місць), відтворювальний (приріст ринкової доданої вартості), податковий (зростання податкових надходжень і соціальних виплат)

Рис. 1. Порівняльна характеристика об'єктів селективного регулювання систем вертикально суміжних товарних ринків  
Джерело: розроблено автором

На відміну від регулювання потокових «розривів», СР «точок зростання» чинить глибинний формуючий вплив на всю систему вертикально суміжних товарних ринків, змінює (оптимізує) її структуру, генерує потужний мультиплікативний ефект для стійкого відтворювального розвитку як релевантної системи, так і пов'язаних з нею ринків (зокрема, матеріально-технічного забезпечення). Такий тип селективного регулювання орієнтований у перспективі на зміну ринкових пропорцій відтворення та перехід системи до нової якості, забезпечення її сталого розвитку.

Для відновлення та активізації діяльності ресурсотворювальних секторів у системах суміжних товарних ринків доцільно поєднувати два типи заходів селективного регулювання: 1) внутрішньосекторні заходи, що передбачають селективний вплив на певні групи ринкових суб'єктів (або сегменти) в межах сектору; 2) міжсекторні заходи СР, орієнтовані на відновлення та формування довгострокових паритетних економічних зв'язків між переробним і суміжними секторами товарних ринків.

Сукупність цих регуляторних заходів формує адаптивні механізми селективного регулювання, що системно пов'язують активні й сприймаючі сектори ринків комплексом селективних заходів підтримки певних груп суб'єктів (або сегментів ринку), цілеспрямовано впливають на параметри й напрям руху товарно-фінансових потоків для досягнення цільових орієнтирів стійкого функціонування систем вертикально суміжних товарних ринків в умовах кризи.

#### Література

1. Буркинський Б. В., Нікішина О. В., Тараканов М. Л., Зеркіна О. О. *Селективне регулювання систем товарних ринків в умовах нестабільності* : наук. доповідь. Одеса : ДУ «ІРЕЕД НАН України», 2022. 113 с. DOI: <https://doi.org/10.31520/978-966-02-9956-6>.
2. Nikishyna O. V. Theoretical basics of selective regulation of commodity markets systems in conditions of instability. *Economic Innovations*. 2022. Т. 24. Vol. 4 (85). Pp. 131–141. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2022.24.4\(85\)](https://doi.org/10.31520/ei.2022.24.4(85)).



UDC 330.341.1

**Mădălina-Ioana Petrea**

*PhD Student, Alexandru Ioan Cuza University of Iași,  
Doctoral School of Economics and Business Administration (Romania)*

## **THE IMPLICATIONS OF NEW TECHNOLOGIES ON SUSTAINABILITY – A SHORT LITERATURE REVIEW**

**Abstract.** *This article provides a brief literature review on the implications of new technologies on sustainability. Sustainability is one of the main goals a company has nowadays and reaching a higher degree of sustainability can be achieved only by including new technologies in their strategy. This only leads to concerns regarding the use of natural resources in the alarming global situation at the moment because the resources are getting fewer by the day. In this article we tried to highlight the main points of view on the matter found in the literature in order to have a better understanding of the way in which technology affects the sustainability of a company.*

**Keywords:** *sustainability, technologies, companies, literature review.*

**JEL classification:** *O130; Q010; Q300*

The advancements in technology have brought about significant changes in various aspects of human life. From communication to transportation, healthcare to entertainment, technology has transformed the way we live, work and interact with each other. While these innovations have undoubtedly brought numerous benefits, their impact on the environment and sustainability remains a topic of debate. In recent years, there has been growing concern about the negative consequences of new technologies on sustainability, such as increasing energy consumption, e-waste generation, and carbon emissions. In this article we tried to gather the main literature findings in order to create a better understanding on the matter.

Sustainable development policies involve economic growth without depleting our resources, which implies finding solutions because what surrounds us on the planet is, however, finite. So technology is the solution we use to help us use and re-use resources in the most efficient way possible. The most important environmental objectives that companies set when considering the use of sustainable technologies are the reduction of waste and material and energy inputs. With these objectives in mind, innovation plays a key role in how technologies lead to cleaner production that also propels the company to the market. And “the main reason why we are now in this alarming global situation because the industrial revolution has led to the very rapid consumption of natural resources and energy, while also bringing problems of air, water and soil pollution” (Kania & Spilka, 2006). However, there is a “multitude of possibilities to reduce environmental impacts such as performance optimization through good maintenance, total quality management, application of certain techniques, recycling of waste, coming of non-renewable products or even adopting clean technological innovations” (Heusing, 1998).

At the moment, we can say that developing sustainable or sustainable technology is among the main goals that any organization has. Thus, the actions that a company takes to be more environmentally friendly are materialized in a technological strategy that starts with an identification of the use of technologies in the company and the components of that technology. This step is particularly important because it helps to select the appropriate production techniques and guarantees the establishment of better productivity, laying the foundations for the manufacture or use of organic products.

Technology-based environmental problem-solving strategies aim to minimize energy consumption, minimize the use of materials, exclude hazardous materials and substances, and facilitate recycling. Such strategies “can only be carried out in a close connection with the company’s internal environment, but also with the environment” (Keolean & Kar, 2003). Therefore, the technologies used should lead to a minimization of the resources consumed, the waste and emissions generated and the risks of failure.

There are a multitude of components to how engineering and technology can be sustainably integrated into society, here referring to sustainable resources, sustainable processes, increased efficiency or reduced environmental impact. In the past, however, “companies’ efforts were not focused on adopting new technologies that were already clean, but rather focused on cleaning up existing technologies” (Beder, 2000). As early as 1991 (Cramer & Zegveld, 1991) it is suggested that “technologies that require less water, less

energy and raw materials should be used and that reduce waste discharges”. It also points out that “the raw materials and processes used can be modified so that, for example, paints do not contain heavy metals and waste streams are reused in the production process rather than discarded”.

The Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) found that most investments in pollution control operations were used for end-of-pipe technologies and only 20% of investments were used to implement clean production methods. This is because cleaner technologies are not always available, and even if they were, companies prefer to use the old technologies they already have throughout their useful life. The OECD also noted that organizations prefer to maintain a minimum of organizational changes, and we want in our thesis to see if the mentality has changed in the meantime and whether organizations are more willing to make changes in pollution management.

Commoner wrote in 1972 the followings: “If technology is really to blame for the environmental crisis, it would be wise to discover where we failed in the inventive process and correct these defects before we entrust ourselves to the future of technology.” Although there are proponents of the idea that technologies often have unexpected side effects and consequences that were not taken into account at the time of conception, pollution becoming a side effect, commoner does not accept these views and argues that “these pollution problems do not arise because of technological deficiencies, but because of the lack of environmental protection.” it is because of their success in achieving their goals.” He also points out that plastics do not degrade in the environment because that is how they were designed and the pollution problems caused by technologies can be solved if the production goals are directed toward environmental protection, not to profit as easily as possible.

To be able to analyze the environmental impact of products, there is a measurement method called life cycle Analysis (LCA) that helps companies understand the environmental impact of their products, processes and activities. While LCA is a growing process, companies use it as a predictor of the impact their products will have and help them decide which strategies are best to follow. Through the proposed research, we want to find out whether local organizations use such measurement systems and what their impact on the strategy for implementing sustainability is.

Usually, technological changes are gradual, with drastic ones being rejected by companies because of the social changes that should accompany them (such as changes in the workforce, employee skills, mode of production, etc.). A Dutch scholar (Schot, 1991) argues that “radical technological change can only occur if the social context changes as well.” Through our work we also want to learn how technological changes have changed the social context of the organization and how the organization has adapted to these changes.

New technologies have the potential to significantly impact sustainability by improving resource efficiency, reducing environmental impacts, and promoting more sustainable practices. However, their implementation and adoption must be carefully managed to avoid unintended consequences and ensure that they align with broader sustainability goals.

The literature suggests that new technologies alone are not enough to achieve sustainability, and that broader changes are needed in policies, governance structures, and societal values. For example, there is a need for greater collaboration and partnerships across different sectors and stakeholders to promote more sustainable development pathways.

Finally, there is a need for more research and analysis to better understand the implications of new technologies on sustainability, and to develop strategies and policies that promote their sustainable deployment and use.

Overall, the literature suggests that new technologies have the potential to contribute to sustainability, but that their implementation and adoption must be carefully managed to ensure that they align with broader sustainability goals and address the social and ethical dimensions of sustainable development.

#### **References**

1. Kania, A., & Spilka, M. (2006). Optimization as an alternative in search of sustainable technological processes. *Journal of Achievements in Material and Manufacturing Engineering*, Vol. 17, Issue 1-2, pp. 413–416.
2. Heusing, D. (1998). Environmental assessment and waste management. *Special issue in Journal of Cleaner Production*.
3. Keolean, G., & Kar, K. (2003). Elucidating complex design and management tradeoffs through life cycle design: air intake manifold demonstration project. *Journal of Cleaner Production*, Vol. 11, Issue 1, pp. 61–77. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0959-6526\(02\)00004-5](https://doi.org/10.1016/S0959-6526(02)00004-5).
4. Beder, S. (2000). *The role of technology in sustainable development*. Herkert, J. R. (ed), Social, Ethical, and Policy Implications of Engineering, Selected Readings, IEEE, pp. 230–235. Retrieved from: <https://ro.uow.edu.au/artspapers/48>.

5. Cramer, J., & Zegveld, W. (1991). The Future Role of Technology in Environmental Management. *Futures*, Vol. 23, Issue 5, pp. 451–468. DOI: [https://doi.org/10.1016/0016-3287\(91\)90095-J](https://doi.org/10.1016/0016-3287(91)90095-J).
  6. Commoner, B. (1972). *The closing circle: Nature Man & Technology*. Toronto: Bantam Books, 343 p.
  7. Willoughby, K. (1990). *Technology Choice: A Critique of the Appropriate Technology Movement*. Boulder & London: Westview Press, 362 p.
  8. Schot, J. (1992). Constructive Technology Assessment and Technology Dynamics: The Case of Clean Technologies, *Science, Technology and Human Values*, Vol. 17, Issue 1, pp. 36–56. DOI: <https://doi.org/10.1177/016224399201700103>.
- 

УДК 005.21:640.41

*Хетагурова Діана Олександрівна*  
аспірантка кафедри менеджменту організації,  
Одеський національний економічний університет (Україна)  
*Балабай Ольга Сергіївна*  
к. е. н., доцент кафедри менеджменту організації,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

### УЗАГАЛЬНЕННЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ В ПРОЦЕСІ АНАЛІЗУ СТРАТЕГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

*JEL classification: M100*

Туристична діяльність України вважається однією із визначальних галузей, що забезпечує економічне зростання країни, сприяє росту національного доходу, підвищенню економічного балансу та конкурентоспроможності країни, створює нові робочі місця, зменшує відсоток бідності, сприяє створенню та підтримці малого та середнього бізнесу, підвищує динаміку економічного росту галузі у формуванні стратегій розвитку в країні, і тим самим розвиває позитивний імідж країни. Головною складовою туристичної інфраструктури України є готельна діяльність, яка демонструє стан вітчизняного туристичного продукту. Можемо зазначити, що туристичну та готельну діяльність не можна розглядати окремо, це два взаємопов'язані поняття, що складають комплексну сферу діяльності працівників та задовольняють будь-які запити та бажання туристів.

Сьогодні функціонування готельних підприємств у складі туристичної індустрії України уповільнене, адже вони знаходяться під впливом динамічних змін в зовнішньому середовищі через виникнення коронавірусу COVID-19 та введення воєнного стану на початку 2022 року. Через ці перешкоди готельні підприємства призупинили свою діяльність або змінювали цілі щодо розміщення, наприклад, надаючи прихисток для біженців. Під час проведення аналізу, можемо стверджувати, що саме туризм став соціальним та політичним явищем, що значно впливає на світовий устрій та економіку багатьох країн та цілих регіонів, збільшується актуальність встановлення взаємодії та підтримка взаємовідносин між готельними та туристичними підприємствами.

Раніше було зазначено, що туристична діяльність спричиняє вплив на ключові сектори національної економіки, серед яких готельна діяльність, яка демонструє стан вітчизняного туристичного продукту. Через те, що готельні підприємства функціонують в мінливому середовищі, доцільним буде проведення систематизації ключових факторів впливу, їх взаємозв'язку, які відображають зміни в стані функціонуючих національних готельних підприємств та їх довгострокового розвитку в конкурентному середовищі. На підставі цього проведемо узагальнення наукових підходів щодо визначення та відокремлення факторів впливу (табл. 1).

Аналізуючи дані, можемо відокремити три наступні підходи. Перший підхід передбачає відокремлення позитивних (зростання інвестицій, впровадження інвестицій тощо) та негативних факторів впливу (політична та економічна нестабільність; зростання цін, інфляція тощо). Другий підхід відокремлює динамічні (соціальні, демографічні, економічні, культурні, міжнародні, фактори науково-технічного прогресу) та статистичні фактори впливу (природно-кліматичні, культурно-історичні, географічні (територіальні)). В рамках третього підходу систематизовано групи факторів впливу за ключовими ознаками: напрямом, ступенем, характером, механізмом, змістом, географічною і територіальною ознакою, дієвістю та результатами.

Підходи до визначення ключових факторів впливу

№ з/п	Автори	Підходи	Основні фактори впливу
1	О. О. Комліченко [2]	позитивні фактори впливу	– розвиток інфраструктури; – впровадження інновацій; – зростання інвестицій; – зростання ВВП;
		негативні фактори впливу	– економічна криза; – політична нестабільність; – погіршення екологізації ситуації; – зростання цін; – інфляція;
2	Д. В. Довгаль, Н. І. Данько [1]	статистичні	– природно-кліматичні; – культурно-історичні; – географічні (територіальні);
		динамічні	– соціальні; – демографічні; – економічні; – культурні; – міжнародні; – науково-технічний прогрес;
3	О. О. Комліченко [2, с. 77]	комплексна класифікація (за ознаками факторів впливу)	– напрямом впливу (зовнішні, внутрішні); – ступенем впливу (статичні, динамічні); – характером впливу (екстенсивні, інтенсивні, гальмуючі); – механізмом впливу (об'єктивні, регулюючі); – змістом (демографічні, соціально-економічні, соціально-психологічні, природно-географічні); – географічною ознакою (фізико-географічні, суспільно-географічні, історико-культурні, геополітичні); – територіальною ознакою (загальнодержавні, регіональні); – дієвістю впливу (ті, що генерують та ті, що реалізують); – результатами впливу (позитивні, негативні).

*Джерело: узагальнено авторами за даними [1; 2]*

Ми погоджуємося з думкою М. Г. Бойко та Л. М. Гопкало [3], що політика держави, в контексті стратегічного розвитку готельних підприємств, спрямована на поліпшення якісних критеріїв її функціонування. Вважаємо, що для розвитку готельних підприємств важливим є удосконалений механізм підтримки держави, здатний оцінити значущість сфери, визначити основні тенденції розвитку, забезпечити безпечне функціонування підприємств.

У цьому дослідженні було систематизовано підходи щодо відокремлення груп ключових факторів впливу з метою їх подальшого використання в процесі аналізу стратегічного розвитку готельних підприємств. Можемо стверджувати, що систематизація представляє собою закономірність ключових факторів впливу, які спрямовані на подальше дослідження стратегічного розвитку готельних підприємств.

#### *Література*

1. Довгаль Д. В., Данько Н. І. Розвиток готельно-ресторанного та санаторно-курортного комплексу як складова інтенсифікації економіки України. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2013. № 1042. С. 115–118.
2. Комліченко О. О. Фактори розвитку туристичної галузі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 8. С. 75–79.
3. Бойко М. Г., Гопкало Л. М. *Організація готельного господарства* : підруч. Київ : Нац. торг.-екон. ун-т, 2006. 448 с.

UDC 330.341.1

**Miao Yinhai**

*PhD Student of Public Management and Administration Department,  
Sumy National Agrarian University (Ukraine)*

## **THE CONCEPTUAL COMPONENTS OF THE INNOVATIVE MANAGEMENT STRATEGY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES**

***JEL classification: M500***

Technology is the driving force of enterprise development and the cornerstone of enterprise innovation and development. In the process of technological innovation, agricultural enterprises must combine the development needs of the market and national policies, at present, most of the advanced technology are in the larger scale, comprehensive strength of agricultural enterprises, for this small agricultural enterprises must combine their own advantages, and the scientific research team of colleges and universities to cooperate, strive for government financial support, so as to achieve a breakthrough in agricultural technology. In addition, government departments should also increase investment in technological innovation, and establish relevant mechanisms to increase financial assistance to agricultural enterprises. Formulate active financial and taxation policies, give preferential treatment to agricultural enterprise innovation within a certain range, and create good external conditions. At the same time, agricultural enterprises should also be encouraged to actively participate in national high-tech research [1, p. 30]. Finally, agricultural enterprises must also pay attention to the creation of brands, develop enterprise products with their own characteristics, and form brand effects, so as to maximize economic benefits and promote the rapid development of enterprises. The innovation of agricultural enterprise management should first start from technological innovation, provide technical support for the development of agricultural enterprises, but also keep up with the pace of development, and the innovation of management technology mainly has the following points. First, agricultural enterprises should have the concept of keeping pace with the times, actively absorb and accept new technologies, and integrate the concept of technological innovation into the development plan of enterprises. Second, for agricultural enterprises with economic conditions, they can establish their own scientific and technological teams and formulate corresponding technological innovation goals based on the stage of enterprise development. The third is to maintain cooperative relations with scientific research units, develop and utilize scientific and technological resources that can be adopted, and strengthen their own technical support. The fourth is to pay close attention to various technologies related to agricultural management, introduce them in a timely manner, and innovate and develop them in the process of use.

Agricultural enterprises have their own industry characteristics, in the setting of enterprise organizations; we should pay attention to the selection of enterprise management talents, so that people who truly understand both agriculture and enterprises can take management positions. At present, there is a phenomenon of low quality and poor professional ability of employees in agricultural enterprises. Therefore, agricultural enterprises should not only pay attention to the management of leadership, but also pay attention to the vocational training of grassroots employees, create a good competitive environment for employees, and strengthen employees' understanding of enterprise innovation. Of course, in order to better retain talents, enterprises must also improve the talent management system. For example, in the reward distribution system, we should emphasize performance, tilt performance to outstanding talents and important positions, provide good accommodation and living environment for scientific and technological personnel, and let them engage in technology research and development with more peace of mind. Only by continuously introducing and cultivating outstanding talents can we provide a steady stream of fresh blood and development power for the development of enterprises, so the innovation of talent management system is to enhance the core competitiveness of enterprises from the root. In the innovation of human resource management system, first of all, we must establish a standardized talent introduction mechanism, maintain the continuous input of talents is a necessary condition to achieve sustainable development of enterprises, agricultural enterprises not only need to plan talent demand at each stage of development, but also need to reserve talents in time after weighing the pros and cons. Secondly, regular training is carried out for employees, and in the training process, employees are reasonably divided according to different levels, so that each employee can learn professional knowledge and skills from the training, and then continuously improve their comprehensive

ability. Pay attention to the impact of continuing education on corporate culture and employees, create a suitable cultural environment and working conditions for employees, so that they can successfully carry out self-education, and reward and encourage employees with excellent performance.

Development strategy is the direction of enterprise development, enterprise leaders should combine the actual development of enterprises, combined with the development environment of the international agricultural market, formulate a scientific and reasonable development strategy, so as to promote their own development process in the international market [2, p. 149]. In the process of formulating corporate strategy, enterprise managers should always pay attention to the actual dynamics of the market and flexibly fine-tune the strategic direction. In addition, it is also necessary to conduct a comprehensive assessment of the company's risks to ensure that the company can develop steadily.

Therefore, in order to make the development of enterprises consistent with the market economy system, it is necessary to allocate resources according to the needs of the market, improve the specialization of production, and play a good role in the division of labor in society. However, in the current situation of the development of agricultural enterprises, resources have not been rationally allocated according to the market mechanism, and there are many contradictions between the management system of enterprises and the market economy system, which cannot be effectively established in organizational forms and systems. In order to improve this situation, agricultural enterprises need to change the traditional enterprise management model, integrate modern management elements into it, and achieve a clear division of responsibilities. In this way, employees are not only more clearly about their goals, stimulate the sense of competition and work enthusiasm of managers and operators, but also increase the information transparency of enterprises [3, p. 151]. In addition, the modern enterprise management mode effectively responds to market demand and can help solve the problem of enterprise financing to a certain extent.

Agricultural enterprises are relatively weak in the support and scale of the external environment, and it is easy to have a shortage of funds, so in order to promote the healthy development of agricultural enterprises, it is necessary to innovative financing mechanisms and bring them sufficient capital reserves. First of all, agricultural enterprises should recognize their own advantages and give full play to them, pay timely attention to and make use of the state's agricultural support policies, take the initiative to strive for agricultural development funds and related project funds, strive for the central government's capital investment in agriculture, and focus on cultivating the leading industries and characteristic industries of agricultural enterprises; Second, agricultural financial banks have the characteristics of high cost, high risk and low return, and to support agricultural enterprises, they should establish financial support for agricultural risk funds, and use this policy finance to increase the loan ratio and scale of agricultural enterprises, so that their social funds can continue to flow to agricultural development and support agricultural enterprises.

#### *References*

1. Yuan Dan (2021). Research on Achieving Industry-Finance Integration of Small and Medium-sized Agricultural Enterprises by Using Comprehensive Budget Management: A Case Study of Agricultural Science and Technology Enterprises, *SME Management and Technology*, Vol. 2, pp. 30–31.
2. Zhijian Li (2016). Discussion on the management of agricultural enterprises, *Corporate Culture*, 2016 (10), p. 149.
3. Wang Hongyu, Sun Yuxiang, Liu Lina (2010). Empirical analysis of the relationship between employee quality and work involvement in agricultural enterprises: A case study of agricultural enterprises in Jilin Province. *Journal of Social Sciences*, Vol. 50 (1), pp. 151–156.

**Секція 10. Маркетингова та логістична діяльність в умовах кризи**

УДК 656.073.235:616-36.21

**Кухарська Наталія Олександрівна**

*д. е. н., професор кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**РОЗВИТОК КОНТЕЙНЕРНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19**

*JEL classification: L920*

Ринок контейнерних перевезень є головним в структурі світових перевезень, адже саме він забезпечує транспортування більшості товарів, що використовуються мільярдами людей щоденно. Лише за допомогою контейнеризації виробництво товарів стало по-справжньому глобалізованим, т. к. основними перевагами є можливість перевезення великих обсягів вантажів, підвищення продуктивності праці та низька вартість перевезення. Дослідження фахівців свідчать, що коефіцієнт контейнеризації вантажів у світових перевезеннях сягає 63%, його щорічне зростання за останні кілька років склало 1-2%, а граничне значення дорівнює 70%.

На сьогоднішній день більше 90% перевезень тарно-штучних вантажів здійснюється в контейнерах та у всьому світі використовується єдиний стандарт його габаритів у футах (20x8x8,5) та абревіатура TEU (Twenty foot Equivalent Unit) [1].

Однак, не варто забувати і про недоліки контейнерних перевезень, які стосуються жорсткої прив'язки до погодних умов та пропускної спроможності порту. Тому основними портами, які здійснюють такі перевезення, є великі порти Азії: Шанхай (найбільш завантажений контейнерний порт світу, який переробляє до 43,3 млн. TEU), Сінгапур, Нінгбо-Шушан, Шензен та Гуанчжоу, пропускну спроможність яких представлено на рис. 1.

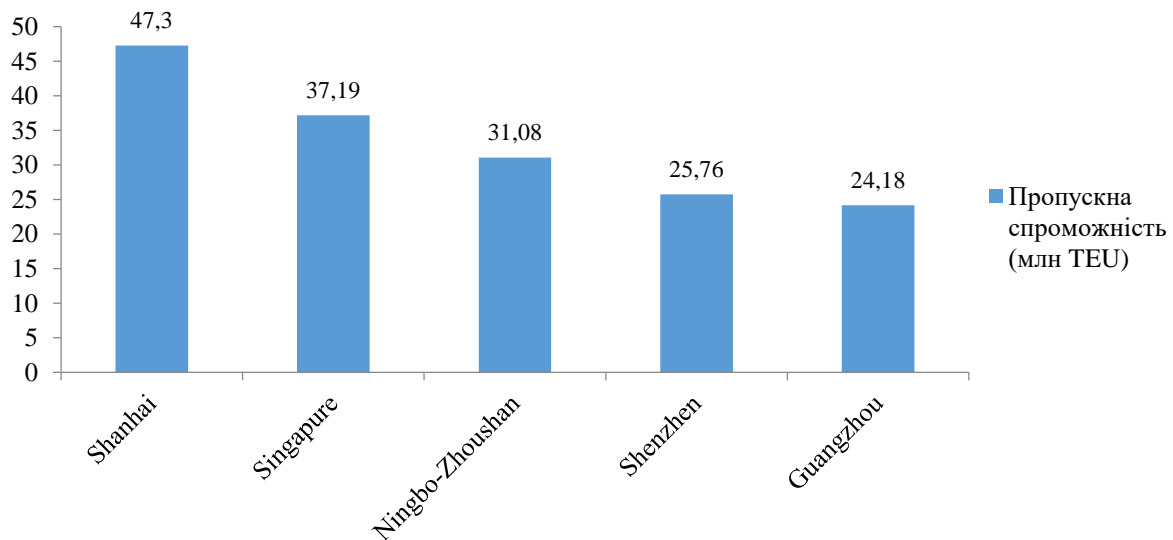


Рис. 1. Найбільші контейнерні порти в світі за пропускну спроможністю, млн. TEU

*Джерело: [2; 3]*

Найбільші світові оператори контейнерних суден та їх частка у світовому ринку морських контейнерних перевезень в 2020 р. вказані в табл. 1.

Таблиця 1

Найбільші світові оператори контейнерних суден

№ з/п	Назва компанії	Рік заснування	Країна заснування	Кількість суден	Загальна місткість, млн. TEU	Частка світового ринку, %
1	APM-Maersk (A.P. Moller – Maersk Group)	1928	Данія	668	3,9	16,6
2	MSC (Mediterranean Shipping Company)	1927	Швейцарія	569	3,7	15,7
3	COSCO Group	1961	Китай	487	2,9	12,3
4	CMA CGM Group	1977	Франція	522	2,7	11,5
5	Hapag-Lloyd	1970	Німеччина	237	1,7	7,2
6	Ocean Network Express (ONE)	2017	Японія	212	1,5	6,5
7	Evergreen Line	2007	Тайвань	194	1,7	5,2
8	HMM Co Ltd (Hyundai Merchant Marine)	1976	Південна Корея	63	0,62	2,6
9	Yang Ming Marine Transport Corp.	1972	Тайвань	92	0,61	2,5
10	Yang Ming Marine Transport Corp.	1967	Сінгапур	108	0,34	1,5

Джерело: складено автором за даними [4]

Пропускна спроможність цих світових операторів контейнерних суден представлено на рис. 2.

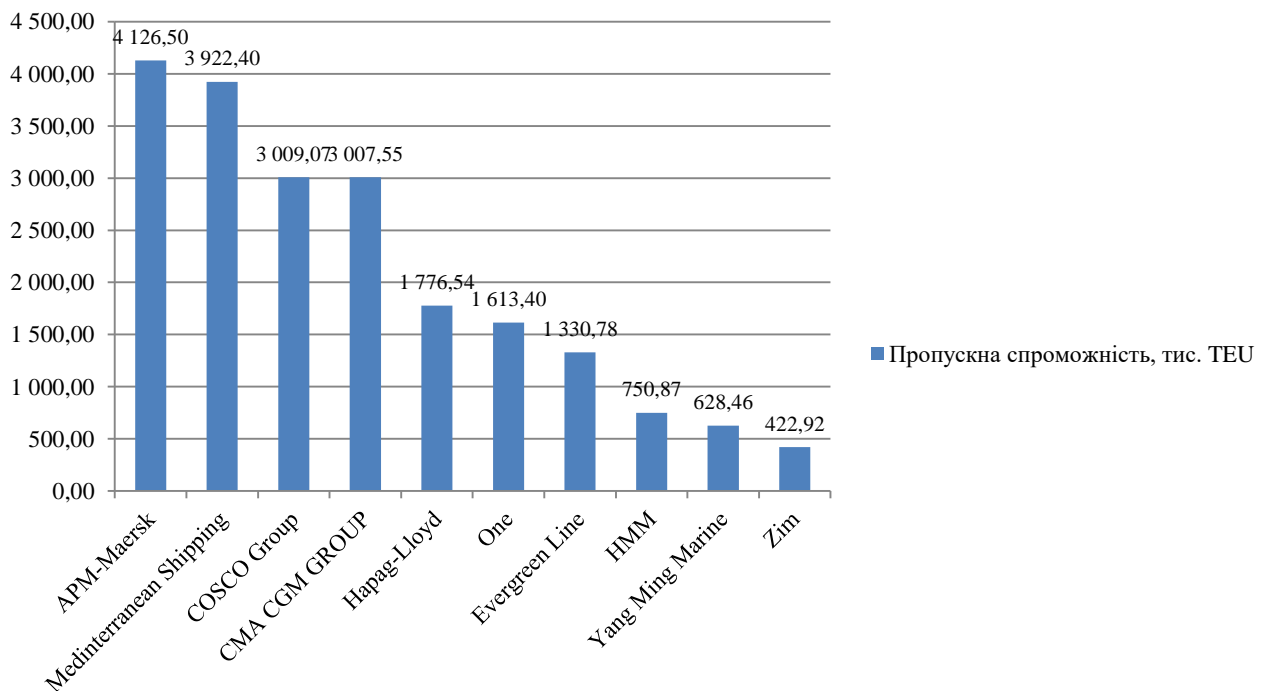


Рис. 2. Найбільші світові оператори контейнерних суден за пропускною спроможністю, млн. TEU

Джерело: [4]

У 2020 р. спалах Covid-19 змінив становище на ринку та уповільнив розвиток контейнерних перевезень у світі. Через нестачу контейнерів, рівень фрахту почав стрімко збільшуватися та на кінець 2020 р. зріс у 3 рази порівняно з 2019 р.

У цей час було створено багато проблем для світових контейнерних перевезень: все більше імпортерів відмовлялися від перевезення товарів у зв'язку з великими транспортними накладними витратами, що призвело до скорочення морських вантажоперевезень та імпорту товарів (тільки за січень 2021 р. 15% попередніх замовлень були скасовані через високий рівень фрахту), знизилася обсяги перевезень контейнеровозів, більшість морських ліній обмежували свої ємності, знизився попит на товари Китаю з боку європейських і американських замовників, стався величезний дисбаланс в контейнерних перевезеннях між Китаєм, США і Європою, що призвело до нестачі контейнерів для перевезень.



У 2021 р. відбулося призупинення операцій та закриття деяких портів, що спричинило збій у ланцюжках поставок, затори у портах світу та збільшення часу обороту контейнерів.

У 2022 р. середня ціна доставки морського контейнера за основними торговими маршрутами стала у шість разів вищою, ніж у минулі п'ять років; у 2021 р. доставка стандартного вантажного контейнера з Китаю до Європи коштує більш ніж на 500% дорожче, ніж рік тому.

При поліпшенні ситуації з кількістю хворих, стрімко покращилася ситуація в міжнародній торгівлі і попит на китайські товари відновився, т. к. весь світ потребував антисептики, маски та інші товари для запобігання розвитку коронавірусної інфекції.

Таким чином, ринок контейнерних перевезень має тенденцію до розвитку, незважаючи на падіння в період пандемії. Він продовжує бути привабливим для компаній, оскільки навіть під час просадки обсягів при Covid-19 доходи компаній практично не зменшувалися. Тому треба відновлювати ефективну роботу транспортних перевезень для забезпечення розвитку економіки у світі.

#### *Література*

1. *Контейнерні перевезення вантажів* / ТОВ «Синергостранс» : сайт. URL: [http://synergostrans.com/index.php?option=com\\_content&view=article&id=78&Itemid=199](http://synergostrans.com/index.php?option=com_content&view=article&id=78&Itemid=199) (дата звернення: 02.03.2023).
2. *The largest container ports worldwide in 2019, based on throughput* / Statista : website. URL: <https://www.statista.com/statistics/264171/turnover-volume-of-the-largest-container-ports-worldwide> (access date: 02.03.2023).
3. *The largest container ports worldwide in 2021, based on through put* / Statista : website. URL: <https://www.statista.com/statistics/264171/turnover-volume-of-the-largest-containerports-worldwide> (access date: 03.03.2023).
4. *Leading container ship operators – owned and chartered ships 2021* / Statista : website. URL: <https://www.statista.com/statistics/197643/total-number-of-ships-of-worldwide-leading-container-ship-operators-in-2011> (access date: 03.03.2023).

---

УДК 338.47:656

*Малицький Віталій Валерійович*  
аспірант кафедри «Менеджмент»,  
Національний транспортний університет (Україна)

### **ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ ЗА ПРИНЦИПАМИ Ф. РЕМСІ НА ПОСЛУГИ З ВИКОРИСТАННЯ ВАНТАЖНИХ ВАГОНІВ**

*JEL classification: M210; M310*

Наразі плата за використання вантажних вагонів, що надаються АТ «Укрзалізниця» для перевезення вантажів, розраховується згідно з Порядком визначення та перегляду ставок плати за використання власних вагонів перевізника АТ «Укрзалізниця» [1]. Документ передбачає, що для встановлення ціни послуги на поточний період необхідно опрацювати статистичні дані минулих періодів. При цьому ціни на послугу встановлюються однаковими відносно усіх клієнтів у розрізі 16 основних типів вантажних вагонів [2]. Однак такий підхід до ціноутворення не враховує поточну ситуацію на ринку та поведінку конкурентів, внаслідок чого попит на вагони товариства за останні три роки знизився майже удвічі.

У дослідженні [3, с. 22] нами запропоновано удосконалену процедуру встановлення ціни на послуги з використання вантажних вагонів, яка буде враховувати наявні проблемні моменти та нівелювати їх негативні аспекти. Подібний підхід можливо реалізувати не тільки у розрізі типів вагонів, але і індивідуально для кожного клієнта (чи окремих груп споживачів послуги). Водночас, практична реалізація такого задуму наштовхнулася на необхідність пошуку способу вимірювання індивідуальної еластичності попиту клієнтів в режимі, наближеному до реального часу.

Проаналізувавши відомі методи дослідження індивідуальної еластичності попиту Габора-Грейнджера [4, с. 132] і Ван-Вестендорпа [5], що дозволяють отримати необхідні дані в режимі, наближеному до реального часу, та виділивши їх сильні та слабкі сторони, прийнято рішення використати для дослідження метод опитування Габора-Грейнджера. Для цього була проведена його модифікація з урахуванням специфіки надання послуги з використання вантажних вагонів.

Суть модифікації полягала в виборі фіксованої кількості цінових пропозицій, що будуть демонструватися в процесі опитування. Такий підхід застосовувався відносно декількох груп споживачів послуги. Процедура опитування розпочалася з оголошення ціни вищої, ніж встановлена товариством, з подальшим покроковим її збільшенням (зменшенням) залежно від отриманих відповідей. Опитування проведено у вересні 2022 року серед 135 компаній, що замовляли для транспортування вантажів вагони зерновози.

Результати опитування наведені на рис. 1.

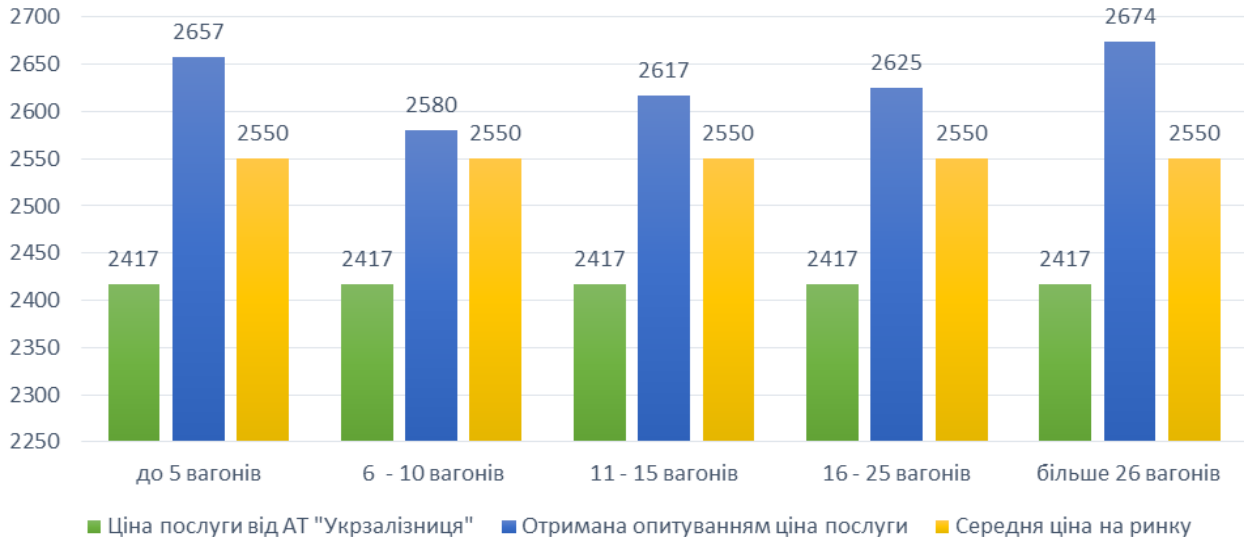


Рис. 1. Порівняння цінових пропозицій АТ «Укрзалізниця», діючих на ринку та отриманих в процесі опитування, грн./добу

Джерело: розроблено автором за підсумками опитування

Практичне дослідження показало, що індивідуальний підхід до клієнтів, що передбачають принципи ціноутворення за Ф. Ремсі [6], а також отримання необхідних для визначення індивідуальної цінової еластичності попиту даних в режимі, наближеному до реального часу, дозволить товариству збільшити рівень доходу від послуг з використання вантажних вагонів, а також своєчасно реагувати на зміну цінових пропозицій на ринку.

#### Література

1. Порядок визначення та перегляду ставок плати за використання власних вагонів перевізника АТ «Укрзалізниця» в процесі надання послуг з перевезення вантажів / АТ «Українська залізниця»: сайт. URL: [https://www.uz.gov.ua/cargo\\_transportation/tariff\\_conditions/stavky/order5](https://www.uz.gov.ua/cargo_transportation/tariff_conditions/stavky/order5) (дата звернення: 18.03.2023).
2. Бакалінський О. В., Маліцький В. В. Проблеми та тенденції ринку використання вантажних вагонів. *Залізничний транспорт України*. 2022. № 4 (145). С. 7. DOI: <https://doi.org/10.34029/2311-4061-2022-145-4-07-15>.
3. Бакалінський О. В., Маліцький В. В. Оновлення процедури встановлення ціни на послугу з використання вантажних вагонів АТ «Укрзалізниця» на основі підходу Ф. Ремсі. *Вісник Національного транспортного університету*. Серія: Економічні науки. 2022. Вип. 2 (52). С. 22. DOI: 10.33744/2308-6645-2022-2-52-022-032.
4. Gabor A., Granger C. W. J. *The Attitude of the Consumer to Prices*, In: B. Taylor and G. Wills, Eds., Pricing Strategy. London: Staples Press, 1969. Pp. 132–151.
5. Van Westendorp, P. *NSS-Price Sensitivity Meter (PSM) – A new approach to study consumer perception of price*, Proceedings of the 29<sup>th</sup> ESOMAR Congress, Venice, 1976. Pp. 139–167. URL: <https://www.researchworld.com/a-new-approach-to-study-consumer-perception-of-price> (access date: 18.03.2023).
6. Ramsey F. P. A Contribution to the Theory of Taxation. *The Economic Journal*. 1927. Vol. 37 (145). P. 47. DOI: <https://doi.org/10.2307/2222721>.

УДК 659.127:339.138 (043.2)

*Медведєва Наталя Юріївна*  
аспірантка кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## **АКТУАЛЬНІСТЬ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМІ В УМОВАХ КРИЗИ**

*JEL classification: M300*

Віртуальний простір Інтернету за останні десятиліття розширив свої кордони до глобальних розмірів. Економічні, політичні потрясіння, що виникають, не можуть значною мірою перешкодити цьому розширенню. У періоди невизначеності та неможливості побудови будь-яких точних прогнозів, стабільним залишається одне – збільшення кількості користувачів Всесвітньої мережі. За даними «Global Digital 2023», «їх чисельність у світі досягла 5,16 мільярда. Це означає, що 64,4 відсотка від загальної кількості населення планети саме зараз перебувають у мережі» [1].

З огляду на наведену вище статистику, напрашується висновок, що навіть в умовах кризи основні зусилля компаній, підприємств, фірм щодо збереження своєї клієнтської бази будуть спрямовані на інтернет-користувачів, які нині становлять основний сегмент платоспроможного населення. Відповідно, маркетингова діяльність і, насамперед, її провідний компонент – інтернет-реклама, прагнутимуть охопити якомога більше цільової аудиторії із користувачів Всесвітньої павутини.

Розглянемо питання: якою має бути онлайн-реклама, щоб в умовах кризи та наростаючої конкуренції залишатися ефективною?

«Інтернет – інтерактивне середовище, тому крім пасивного впливу на користувачів мережі реклама може відігравати активну роль» [2, с. 145]. Це твердження було висловлено у 2011 році доктором економічних наук І. Л. Литовченко. Подальший період бурхливого розвитку інтернет-технологій підтвердив цю думку, коли в онлайн-просторі дедалі частіше почала з'являтися реклама з інтерактивними елементами, тобто така, що вимагає активної участі користувача.

Для ясності розуміння зазначимо: поняття «інтерактивний» передбачає двосторонню комунікацію, яка здійснюється у короткому проміжку часу. Щодо онлайн-реклами, вважаємо, це означатиме, що інтерактивне оголошення в мережі виконане за участю спеціальних технологій, які потребують встановлення безпосереднього контакту рекламодавця з користувачем у реальному часі з метою виконання останнім цілеспрямованих дій.

Саме така інтерактивна форма онлайн-реклами набула останнім часом значного поширення в Інтернет-середовищі. Вона продовжує набирати популярності і зараз та показує свою ефективність, зокрема, у складній економічній ситуації – в умовах скорочення виробництва, закриття бізнесів, збільшення кількості безробітних, і, відповідно, зменшення купівельної спроможності населення.

Ключове поняття успіху інтерактивної реклами в мережі, як уже було сказано, міститься в слові «контакт», тобто в налагодженні комунікації з потенційним клієнтом. Адже в кінцевому підсумку «важливо, щоб відвідувач не міг утриматися від кліка на ваше рекламне оголошення» [3, с. 12].

Тому рекламодавці витрачають дедалі більше коштів, щоб за допомогою інтерактивних інструментів привернути увагу користувачів, подовжити контакт з ними наскільки це можливо і зробити його емоційним. Емоції, людська цікавість – це ті тригери, на які відгукується більша частина цільової аудиторії.

Розглянемо як використовує тригери інтерактивна реклама, і як вона допомагає компаніям і підприємствам встояти в період кризи.

В економічно складний час, особливо за умови скорочення фінансового доходу, населення в принципі набагато раціональніше підходить до вибору запропонованої реклами в мережі. У зв'язку зі зростаючою жорсткою конкуренцією та боротьбою за потенційного клієнта, ринок Інтернет-реклами стає дедалі строкатим, іноді провокаційним. Завдання для рекламодавця ускладнюється тим, що в таких умовах підтримання на належному рівні іміджу бренду і його правильна презентація аудиторії стають критично важливими для успішного просування на ринку.

Інтерактивні технології допомагають підійти до вирішення запропонованого завдання нестандартно і дуже творчо. Інтерактивна реклама – один із інноваційних трендів, тих, що активно розвиваються, вона викликає цікавість, часто втягує користувачів у гру, інтегруючи розважальний компонент як спосіб доведення необхідної інформації до потенційного клієнта. Цим досягається головна мета – виділитися на тлі конкурентів і прикувати до себе і до свого продукту (послуги) увагу, залучити до процесу настільки, щоб користувач:

- не тільки дослухав або додивився рекламу до кінця, а й виявив активність, зацікавленість у дії, передбаченій ідеєю реклами;
- відчув, що витратив час не даремно та інформація виявилася для нього корисною;
- отримав заряд гарних емоцій та задоволення; коли користувач бере участь в інтерактивному процесі, він перебуває в інформаційному середовищі певного бренду та асоціює свої позитивні емоції насамперед із ним, що, без сумніву, вплине надалі на впізнаваність клієнтом цього бренду і сприятиме збільшенню лояльності до нього.

Більш того, технології інтерактивної реклами дають змогу на основі отриманих від контакту з користувачем даних, запропонувати йому наступного разу саме той продукт чи послугу, які потрібні саме йому. Тобто актуальність такої реклами підтверджується можливістю зробити звернення до клієнта більш адресним і персоналізованим, що обов'язково позначиться на ефективності рекламної кампанії та принесе замовнику інтерактивного онлайн-оголошення цінні бонуси у вигляді збільшення лояльності клієнта. І це працюватиме як у звичайних, так і в складних кризових умовах.

Серед найвідоміших на сьогодні типів інтерактивної онлайн-реклами можна назвати такі: інтерактивні банери, інтерактивна відеореклама, 360-градусні відеокампанії, реклама Facebook Instant Experience, відтворювані оголошення, оголошення з доповненою реальністю, внутрішньоігрова реклама, інтерактивна голосова реклама, інтерактивні вікторини або калькулятори.

Більша частина із названих вище різновидів уже набула широкого поширення в соціальних мережах і мобільному Інтернеті. Наразі це онлайн-майданчики, розвиток яких відбувається особливо бурхливо, незважаючи на кризові прояви в усіх галузях економіки, політики та соціального життя. Отже на рекламу у віртуальному просторі, зокрема, інтерактивну рекламу, стрімко зростають бюджети. Все частіше фірми орієнтуються на такі важливі показники просування бізнесу на сучасному цифровому ринку, як впізнаваність бренду, високий рівень залученості користувачів і високий показник лідогенерації, поліпшений зворотний зв'язок із клієнтами, підвищена лояльність до бренду.

Так, згідно з даними, які були опубліковані 6 січня 2023 року дослідницьким відділом Statista, якщо «у 2021 році глобальні витрати на рекламу в соціальних мережах становили близько 116 млрд. дол. США, то до 2028 року ця цифра зросте більш ніж удвічі й перевищить історичний максимум у 262 мільярди доларів» [4]. Що стосується мобільної Інтернет-реклами, то за прогнозами того ж дослідницького відділу Statista, які вийшли у світ 1 березня 2023 року, «витрати на мобільну Інтернет-рекламу будуть зростати з 276 мільярдів доларів США у 2020 році до майже 495 мільярдів доларів США у 2024 році» [5].

Отже, нові технології Інтернет-маркетингу допомагають підприємствам вистояти в умовах кризи та перейти на якісно інший рівень комунікації. На сучасному віртуальному ринку значну роль відіграє інтерактивна реклама. Завдяки цьому інноваційному інструменту з'явилися можливості досягати високого рівня персоналізації по відношенню до потенційного замовника. А це означає, що розвиток інноваційних принципів інтерактивної онлайн-реклами дає змогу фірмам і компаніям залишатися у своїй ніші та бути конкурентоспроможними у найскладніших та непрогнозованих економічних ситуаціях.

#### Література

1. *Digital 2023 : Global Overview Report / DataReportal* : website. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report> (access date: 31.03.2023).
2. Литовченко І. Л. *Інтернет-маркетинг* : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 332 с.
3. Testerman J. O., Kegler T. J., Dowling P. J. *Web Advertising and Marketing*. Prima Pub., 1996. 560 p.
4. *Social media advertising spending worldwide from 2021 to 2028 / Statista* : website. URL: <https://www.statista.com/statistics/271406/advertising-revenue-of-social-networks-worldwide> (access date: 02.04.2023).
5. *Digital advertising spending worldwide from 2021 to 2026 / Statista* : website. URL: <https://www.statista.com/statistics/237974/online-advertising-spending-worldwide> (access date: 30.03.2023).

УДК 339.138

**Новак Ганна В'ячеславівна**  
викладач кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

**JEL classification:** M310

Воєнний стан суттєво впливає на функціонування підприємств. У цей період споживачі можуть змінювати свої пріоритети та надавати перевагу іншим товарам. Значна кількість осіб, у зв'язку з обмеженнями та загрозою для життя, емігрують до інших країн, що призводить до зміни попиту на певні товари чи послуги. Багато людей втрачають можливість заробляти кошти та переходять на покупку товарів більш доступного сегменту. Враховуючи цю ситуацію, вплив воєнного стану також поширюється на доступність та вартість ресурсів, необхідних для виробництва та розповсюдження товарів. Масштабна міграція населення має вплив не лише на кількість споживачів, але й на нестачу робочої сили, оскільки кількість кваліфікованих працівників значно зменшується.

Під час воєнного стану підприємства мають готуватися до наступних змін:

- зниження попиту на продукцію або послуги, що призводить до зменшення обсягів виробництва та збуту;
- збільшення витрат на організацію безпеки працівників та обладнання, що викликає збільшення витрат на виробництво;
- зміни ринкових умов (може призвести до зміни стратегії підприємства та переорієнтації на нові ринки);
- зміни законодавства та регулювання (змінюються умови ведення бізнесу);
- зміни умов фінансування та доступу до кредитів;
- зміни умов праці та збільшення ризику втрати кваліфікованих працівників [1].

За результатами 2022 року спостерігалися наступні події [2]:

1. Зареєстровано спад національної економіки на 30,4%.
2. Рівень споживчої інфляції досяг 26,6%.
3. Відбулася девальвація національної валюти, при якій її курс змінився з 29 до 40 грн. за дол.
4. Можливість проведення зовнішньоекономічної діяльності була втрачена через закриття кордонів та паралізацію морських портів.
5. 8 мільйонів осіб покинули країну, ще 5 мільйонів стали внутрішніми переселенцями.

Згідно з даними, наданими Київською школою економіки, загальні прямі збитки підприємств, включаючи державні підприємства, оцінюються у розмірі 13 мільярдів доларів. Непрямі збитки становлять понад 33 мільярди доларів. Для відновлення економіки потрібні майже 25 млрд. дол. [2].

Загалом, 89% господарюючих суб'єктів зазнали негативного впливу на свою діяльність через наступні фактори:

- переривання робочих процесів, що призвело до зменшення продуктивності та ефективності роботи;
- скорочення кількості продуктивних годин, що вплинуло на виробничий обсяг та здатність виконувати заплановані завдання;
- труднощі у плануванні, що ускладнило передбачення та організацію робочих процесів, а також розподіл ресурсів;
- накопичення втоми у співробітників через збільшену напругу та несприятливі умови праці, що може вплинути на їх продуктивність та задоволення роботою;
- зростання витрат на поновлення роботи, зокрема на пошук та використання альтернативних джерел енергії, у зв'язку з обмеженнями та проблемами з постачанням традиційних ресурсів;
- відсутність зв'язку та комунікацій, що ускладнило обмін інформацією, координацію та співпрацю між різними підрозділами та зацікавленими сторонами підприємства [3].

Все це стало неабияким випробуванням для українських підприємств, деякі представники бізнесу взагалі припинили свою діяльність, дехто зупинився тимчасово, але є й ті, хто продовжує

працювати. У такий час підприємство має переглянути свої маркетингові стратегії, та підлаштувати їх до сучасних умов. Це може бути:

- фокусування на виробництві продуктів та послуг, необхідних під час воєнних дій, наприклад, медичних препаратів, засобів індивідуального захисту, бронезилетів;
- акцентування на продуктах та послугах, які допоможуть людям виживати, таких як водопостачання, генератори електроенергії, продукти харчування;
- впровадження PR-кампаній та переорієнтація на продукти та послуги, необхідні під час воєнного стану, для підтримки морального духу та збільшення прибутку;
- розвиток онлайн-каналів продажу для досягнення більшої аудиторії клієнтів;
- установлення співпраці з державними установами та благодійними організаціями.

Одним із прикладів оперативної адаптації до критичної ситуації є компанія Нестле, яка має три виробничі підрозділи на території України, що знаходяться в Харкові, Львові та на Волині. Відразу ж після оголошення воєнного стану, всі фабрики були тимчасово призупинені з метою збереження життя та безпеки співробітників.

Уже на 4-й день після настання воєнного стану, компанія Нестле відновила виробництво продуктів харчування. Шляхом ретельного аналізу ситуації, було прийнято рішення про відновлення роботи підрозділів у Львові та на Волині. Деякі спеціалісти були перепрофільовані для виконання інших видів робіт. Компанія активно допомагала співробітникам з евакуацією та надавала пріоритет збереженню їх фізичного, психологічного та фінансового благополуччя. Було проведено дострокову виплату заробітних плат та надано пакети допомоги. Крім того, в компанії було створено фонд допомоги для колег з відновлення житла, надавалася психологічна підтримка та медичне страхування. Усе це сприяло збереженню робочих ресурсів та підтримці компанії.

З виникненням військового конфлікту спостерігалось збільшення попиту на харчові продукти, що змусило компанію зосередитися на виробництві вермішелі, пюре швидкого приготування та кавових напоїв. Крім того, було передано понад 4000 тон продуктів харчування на благодійність. Було зроблено значну роботу з метою збільшення обсягів виробництва та забезпечення доступності продуктів для українського населення. Експорт продуктів харчування було припинено, зосередившись на імпорті з країн Європейського Союзу. Головною метою було забезпечити український ринок продуктами, перед тим як надлишки почали експортувати. Компанія Нестле стала однією з небагатьох, яка стабільно забезпечувала продуктами харчування. Додаткові генератори були встановлені на робочих майданчиках компанії, а також вкладено зусилля у відновлення джерел енергії. Усі робочі місця були збережені, хоча фабрика у Харкові не функціонувала з міркувань безпеки. Офіси компанії залишилися відкритими та функціонували як пункти незламності, що забезпечувало цілодобовий доступ для працівників та їх дітей, які навіть мали можливість приєднатися до онлайн-навчання. Незважаючи на тривалість конфлікту, компанія продовжувала інвестувати в свій розвиток, встановлюючи сонячні панелі для генерації зеленої електроенергії та біогазові котли для виробничих потреб. Також підтримували українських постачальників сировини. Компанія не має наміру зупинитися, та планує продовжувати свою діяльність з метою підтримки України та сприяння її розвитку. У цьому контексті було здійснено інвестиції у розвиток стійких джерел енергії, а також продовжено співпрацю з місцевими постачальниками сировини, що сприяє стимулюванню внутрішнього господарства. Компанія Нестле зосереджує свої зусилля на тому, щоб продовжувати виробництво продуктів харчування, забезпечувати належні умови праці та надавати підтримку своїм співробітникам та громадам, у яких вона працює.

Таким чином, для успішної діяльності підприємств під час війни, необхідно мати гнучку стратегію, здатність швидко адаптуватися до змін умов та використовувати нові можливості. Також важливо мати добре організовану систему управління та контролю за витратами, щоб забезпечити ефективне використання ресурсів та збереження фінансової стійкості підприємства.

### Література

1. Тер-Карапетянц Ю. М. Вплив кризи на маркетингову діяльність підприємств. *Ефективна економіка*. 2020. № 6. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.6.62>. URL: [http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6\\_2020/64.pdf](http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2020/64.pdf) (дата звернення: 13.03.2023).
2. 100 днів війни для бізнесу : статистика від Європейської Бізнес Асоціації / Дія.Бізнес : сайт. URL: <https://business.diiia.gov.ua/cases/novini/100-dniv-vijni-dla-biznesu-statistika-vid-evropejskoi-biznes-asociacii> (дата звернення: 14.03.2023).
3. Рихліцький В. Бізнес в умовах війни : хто зазнав найбільших втрат та як відновлюються підприємства / Економічна правда. 23.03.2022 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549> (дата звернення: 14.03.2023).

УДК 658.8:636.085 «364»

**Обнявко Олександр Валентинович**

к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**Бербер Анастасія Ігорівна**

викладач кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## **РИНОК КОРМІВ ДЛЯ ДОМАШНІХ ТВАРИН: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ**

*JEL classification: M310*

Готові кормові суміші для домашніх тварин (petfood) мають низку переваг перед простими продуктами, а саме [1]: заощаджують час власників тварин на підготовку їжі для вихованців; містять усі необхідні компоненти для нормальної життєдіяльності тварини [1].

У розвинених країнах Європи і США подібні товари продаються більше 150 років. Перший комерційний корм для домашніх тварин у світі був розроблений в 1860 році електриком Джеймсом Спраттом. Після поїздки з Огайо в Сполучене Королівство Великої Британії, щоб продати громовідводи, Спратт помітив собак уздовж берегів річок в Північному Лондоні, які харчувалися залишками їжі і крекерами, що залишилися після моряків. У цій простій їжі було багато борошна, солей і води, і електрик зауважив, що їжа для собак повинна бути більш збалансованою. Спратт залишив свою професію і створив перший у світі бісквіт для собак. *Spratt's Meat Fibrine Dog Cakes*, в якому містилася суміш пшениці, овочів, буряка, і сушених несолоних желатиноподібних шматочків Прері-яловичини. Цей корм для собак був дорогим, але Спратт орієнтувався на «англійських джентльменів», які могли дозволити собі більш високу ціну [2].

Обсяг сучасного світового виробництва кормів для домашніх тварин у 2022 році, за даними Pet Food Processing, сягнув 35,3 млн. тонн і збільшився порівняно з попереднім роком на 7%, а у вартісному виразі динаміка ще потужніша – на 16% [3]. У «Прогнозі світового ринку кормів для домашніх тварин у 2023 році» очікується, що обсяг ринку збільшиться з 366,13 млрд. дол. США у 2022 році до 398,07 млрд. дол. США у 2023 році за сукупного річного темпу зростання (CAGR) у 8,7% [4].

Ринок кормів для домашніх тварин в Україні почав формуватися відносно недавно – в середині 90-х років. І тому, за своєю структурою і обсягами він суттєво відстає від відповідних ринків країн ЄС і США, однак обсяги реалізації кормів для домашніх тварин в Україні мають сталу тенденцію до зростання. За статистикою в Україні налічується близько 6,3 млн. кішок і 3,2 млн. собак, тобто кожна третя сім'я в Україні має 1 кішку, а кожна п'ята – 1 собаку. Також є любителі птахів, риб, гризунів і різних екзотичних тварин, але їх набагато менше. При цьому продажі кормів для собак займають 30%, а для кішок – 70% [5]. На сьогодні український ринок кормів для котів і собак складає близько 300 млн. доларів США на рік. Водночас, європейський ринок кормів для домашніх тварин складає більше 22 млрд. дол. США на рік, а у США такі корми займають четверте місце за обсягом споживання і їх вартість складає понад 11 млрд. дол. на рік, а в Польщі на них витрачають 1 млрд. доларів США щорічно [5]. Продовжується також освоєння українського ринку світовими гравцями індустрії petfood. Перша трійка світового рейтингу із загальним оборотом понад \$38 млрд. – Mars Petcare, Nestlé Purina та Hill's Pet Nutrition – працюють в Україні. Представлені в країні й чимало інших світових трендсетерів, проте працюють вони тут здебільшого опосередковано. Зокрема, такі компанії зі світового топ-30, як Diamond Pet Foods, United Petfood, Monge, Vafo Group та інші. І майже всі вони сподіваються на подальший розвиток свого бізнесу в Україні [3].

Проведені дослідження показують, що українські виробники petfood, за даними Ruslana (це база даних компанії Bureau van Dijk (A Moody's Analytics Company, яка дозволяє знаходити компанії за сотнею критеріїв і фільтрів, порівнювати компанії між собою, проводити аналіз галузі та ринку, його потенціалу) у 2020 році демонстрували одержання чистого прибутку, крім ТОВ «Нестле Україна», яка мала збитковий результат (але збиток міг бути сформований загалом від всієї

діяльності підприємства – торгівлі товарами широкого асортименту, торгівлі фруктами й овочами, торгівлі фармацевтичними товарами тощо) [6].

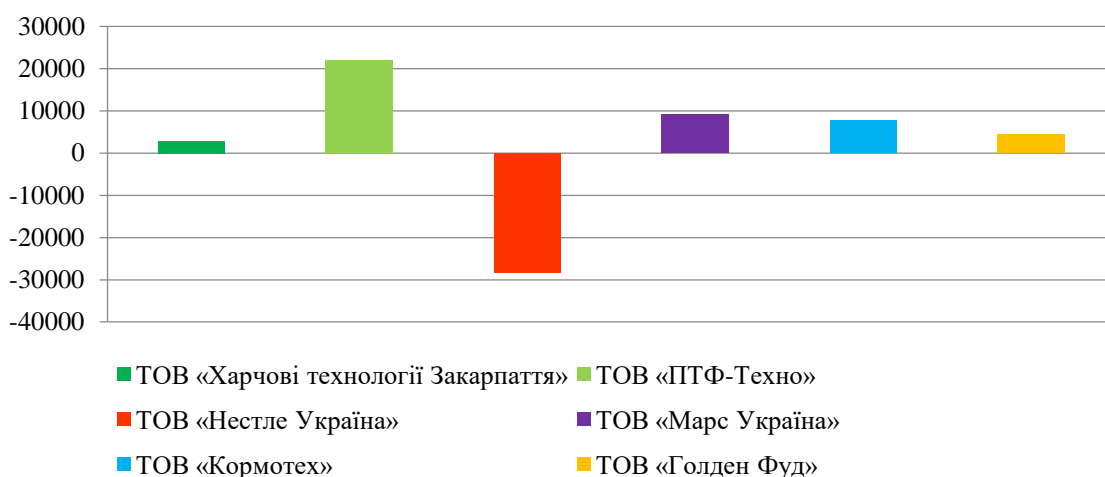


Рис. 1. Показники чистого прибутку (збитку) від реалізації окремих підприємств України з виробництва кормів для тварин у 2020 році, тис. дол. США

Джерело: розроблено авторами на основі [6]

Проте, зростання українського ринку petfood, на протигагу світовому тренду, сповільнилося. Споживання промислових кормів домашніми тваринами в Україні з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну в натуральному обчисленні скоротилося – за оцінками експертів від 1% до 40% у тоннах щодо рівня 2021 року. І лише завдяки високій інфляції в Україні відбулося зростання petfood-ринку на 18,6%, приблизно до позначки 650 млн. дол. США, при цьому в натуральному вимірі ринок кормів дещо знизився – на 3,8%. Різницю забезпечила інфляція та ріст цін. Скорочення споживання відбулося внаслідок того, що частина споживачів залишалася на окупованих територіях, а значна кількість виїхала за кордон. За оцінками експертів, обсяг імпорту кормів у 2022 році зменшився у тоннах на 3%. Для головних споживачів – собак та котів – завезли 117 млн. тонн іноземних кормів проти 121 млн. тонн у 2021 році [3]. Така ситуація дозволила українським виробникам збільшити свою частку і зайняти майже половину українського ринку харчування для хатніх тварин [3]. У найбільшого українського виробника pet-кормів – ТОВ «Кормотех» (Kormotech) – глобальної компанії, яка від 2003 року виробляє високоякісні корми для котів і собак під брендами «Optimeal», «Club4Paws», «Гав!», «Мяу!»), продажі на вітчизняному ринку сягнули 3,14 млрд. грн. [3].

У підсумку сформувалася трійця провідних гравців на вітчизняному ринку petfood – ТОВ «Кормотех», «Mars Україна» та «Purina в Україні». А групу найпопулярніших брендів кормів сформували Club4Paws, Friskies та Royal Canin. Експерти також кажуть про позитивну ринкову динаміку брендів кормів Brit, Josera, ProPlan, Savory, Carpathian Pet Food та інших [3].

Аналіз каналів збуту на ринку кормів для свійських тварин в Україні дозволив виділити такі основні місця реалізації товару [8]: зоомагазини; спеціалізовані торгові точки на ринках; зоологічні відділи супермаркетів; ветеринарні клініки; інтернет-магазини. Тепер у багатьох типових онлайн-магазинах зоотоварів, за результатами редакційного аналізу, представлені корми 30-50 світових та вітчизняних брендів по 0,5-1 тис. товарних позицій, у найпопулярніших – приблизно удвічі більше [3].

Ринок кормів для домашніх тварин сегментується за типом тварин (собаки, кішки, птахи та інші види тварин), типом продукту (сухий корм для домашніх тварин, вологі корми для домашніх тварин, ветеринарні дієти, ласощі/закуски та органічні продукти), типом інгредієнтів (похідні, похідні рослин, зернові та зернові продукти та інші види інгредієнтів), каналом продажу (спеціалізовані зоомагазини, інтернет-продаж, гіпермаркети та інші канали продажів), типом ціноутворення (економічний сегмент, сегмент преміумкласу та сегмент супер-преміум) і географією (Північна Америка, Європа, Азіатсько-Тихоокеанський регіон і решта світу) [7, с. 214].

Проблеми ринку вітчизняного ринку petfood: 1) в Україні, за оцінками експертів, до 40% людей годують домашніх улюбленців спеціально їжею з фабрик, інші 60% – їжею зі столу або самостійно готують корми; 2) відсутня система реєстрації кормових добавок. Закон «Про безпеку та гігієну кормів» дозволяє до кінця 2024 року ввезення в Україну та обіг кормових добавок без державної реєстрації, якщо вони дозволені в ЄС та призначені для виробництва кормів для непродуктивних тварин; 3) низька купівельна спроможність більшості власників тварин – лише 22% купують готовий корм. Український



зооринок дуже залежить від економічного добробуту споживачів. Цей сегмент економіки дуже вразливий. Тому політичні зміни в країні залишили помітний відбиток на товарному асортименті; 4) є бар'єр недовіри до невідомих виробників – новим гравцям важко вийти на ринок сухих кормів для домашніх тварин в Україні. Український споживач кормів для домашніх тварин віддає перевагу асортименту продукції відомих і перевірених брендів, тому новим підприємцям складно зайняти якусь нішу ринку за наявності сильних конкурентів; 5) в Україні існують проблеми з якісною сировиною для виробництва кормів. Якість у даному виді товару означає використання виключно натуральної сировини і застосування сучасних технологій обробки та консервування м'ясних продуктів. Розвиток сировинних програм вимагає великих фінансових витрат і тривалого терміну окупності вкладених коштів, що викликає небажання дрібних виробників розвивати систему якісних поставок сировини [8, с. 196]; б) асортимент кормів дуже залежить від потреб покупця. Потрібно постійно вивчати попит на товари та поповнювати лінійку асортименту. Асортимент кормів для тварин постійно зростає відповідно до попиту власників котів та собак на різноманітне та збалансоване за складом харчування для своїх домашніх тварин. Уподобання покупців змінюються під впливом маркетингових компаній, панівної громадської думки щодо корисності чи шкідливості різних видів та марок корму [9].

Тренди розвитку українського ринку petfood: 1) урбанізація. Збільшення чисельності жителів міст спричиняє зростання частки власників домашніх тварин, які купують готовий корм [9]; 2) збільшення собівартості продукції внаслідок подорожчання енергоносіїв, логістичних витрат та девальвація гривні відносно долара та євро. Подорожчання кормів для тварин зумовлене зниженням курсу гривні, що підвищило вартість ввезеної продукції, яка визначає основні тенденції ринку [9]; 3) консолідація попиту споживачів навколо провідних брендів – Purina, Kormotech, Royal Canin, Mars, – які відіграють провідну роль і складають переважну частку на ринку; 4) релокація підприємств-виробників під час війни у західні та центральні регіони України, подалі від зони активних бойових дій і слідом за хвилею міграції українців з домашніми тваринами. Наприклад, Suziria Group у вересні 2022 року відкрила нове виробництво у Калуші [3]; 5) зростання сегменту економ кормів. Основним чинником, що впливає на вибір корму для свійських тварин, досі залишається рівень добробуту їх господарів. Чим менший сімейний бюджет, тим дешевші корми купуються [1]. Водночас окремі власники здійснюють витрати на забезпечення якісної життя свого вихованця і купують корми вищого класу [9], споживачі хочуть, щоб їхні домашні тварини харчувалися найкориснішими із доступних інгредієнтів. Виробники пропонують варіанти для управління різними аспектами здоров'я домашніх тварин; б) постійний вектор на екологічно чисті корми виключно з натуральними інгредієнтами [10]; 7) покупка кормів, що базуються на використанні альтернативних білків – з протеїном на основі комах: частка продажів становить вже 4.6% і вона буде тільки зростати в наступні декілька років; 8) зростання популярності вегетаріанської продукції.

### *Література*

1. *Рынок кормов для домашних животных в Украине: качество питания питомцев зависит от благосостояния хозяев.* URL: <https://pro-consulting.ua/pressroom/rynok-kormov-dlya-domashnih-zhivotnyh-v-ukraine-kachestvo-pitaniya-pitomcev-zavisit-ot-blagosostoyaniya-hozyaev> (дата звернення: 26.03.2023).
2. *Історія виникнення кормів для тварин.* URL: <https://zoougolok.com.ua/news/istoriya-korma-dlya-zhivotnykh> (дата звернення: 26.03.2023).
3. *Кормова база : ринок кормів для хатніх тварин відновлюється і має потенціал росту вже у цьому році.* URL: <https://delo.ua/business/kormova-baza-rinok-kormiv-dlya-xatnix-tvarin-vidnovlyujetsya-i-maje-potencial-rostu-vze-u-syomu-goci-413138> (дата звернення: 26.03.2023).
4. *Новини ринку кормів для домашніх тварин.* URL: <https://zoobonus.ua/news/novini-rinku-kormiv-dlya-domashnih-tvarin> (дата звернення: 26.03.2023).
5. *Виробництво кормів для собак і кішок.* URL: <https://pro-biznes.com.ua/idei-dlya-biznesu/virobnictvo-kormiv-dlja-sobak-i-kishok.html> (дата звернення: 26.03.2023).
6. *Ruslana* : website. URL: <https://ruslana.bvdep.com/ip> (access date: 26.03.2023).
7. Сіренко С. О. Вивчення ринку і формування попиту на ринку кормів для домашніх тварин. *Інфраструктура ринку.* 2019. Вип. 32. С. 213-217.
8. Бербер А.І. Аналіз ринку промислових кормів для непродуктивних тварин. *Вісник соціально-економічних досліджень.* 2019. № 2-3 (70-71). С. 189–197.
9. *Исследование рынка зоомагазинов в Украине.* 2022 год. URL: <https://pro-consulting.ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-zoomagazinov-v-ukraine-2022-god> (дата звернення: 26.03.2023).
10. Мостовая Ю. *Зообизнес в Украине : как развиваться?* URL: [https://trademaster.ua/marketing\\_i\\_prodzhi/312525](https://trademaster.ua/marketing_i_prodzhi/312525) (дата звернення: 26.03.2023).

УДК 339.138

**Пакуліна Алевтина Анатоліївна**  
к. е. н., доцент кафедри економіки та маркетингу,  
Харківський національний університет  
міського господарства ім. О. М. Бекетова (Україна)  
**Кіреєва Вероніка Олегівна**  
здобувач вищої освіти 4 курс перший рівень спеціальність 075-Маркетинг,  
Харківський національний університет  
міського господарства ім. О. М. Бекетова (Україна)

## МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ

*JEL classification: M310*

У мирний час маркетингові комунікації налагоджувалися підприємством з метою отримання цінної інформації про своїх споживачів, їхні вподобання, біль та швидкий пошук шляхів вирішення цих проблем, нагадування про успіхи своєї компанії, діяльність фірми, створення бренду та безпосередню підтримку позитивного іміджу. Проте, початок повномасштабної війни змусив фірми переробити свої стратегії та підлаштуватися під нові реалії. Це також не оминуло і маркетингову діяльність. Тому, мета дослідження полягає у характеристиці таких комунікацій у воєнний час.

За перший місяць війни бізнес втратив більше, ніж за 2 роки пандемії в цілому. Лише близько 17% підприємств вдалося стабілізувати свою роботу та продовжити ведення господарської діяльності. Це сприяло появі особливостей впровадження та використання маркетингових комунікацій, а саме:

- концентрація на внутрішніх комунікаціях, що дозволило охопити якомога більше сегментів та отримати кращі результати;
- спочатку це були прості комунікації (інформування про тимчасове місцезнаходження виробництва фірми, подальші плани щодо ведення бізнесу, психологічна підтримка людей), потім це поступово перетворилося на зовнішні воєнні комунікації (негайна реакція на певні досягнення Збройних Сил України, які є дуже значущими, і про які повинна знати якомога більша кількість людей) [1];
- активна участь в допомозі армії України та інформування про це своїх споживачів;
- відмова від стратегії замовчування та намагання уникнути тем, які не «стосуються» компанії;
- використання синьо-жовтої кольорової гами, соняшників, іншої символіки, пов'язаної з Україною;
- демонстрація прозорості та зрозумілої культурної, політичної, соціальної позиції і підтвердження це корисними для користувачів діями (адже близько 64% споживачів наразі надають перевагу тим брендам, які більше думають про соціальні проблеми, ніж просто про свій прибуток);
- утримання від зайвих обіцянок стосовно продукції та бренду взагалі;
- бренди стають більш людяними та відкритими до споживача;
- виважені комунікації з цивільними споживачами при продажу товарів стилю «мілітарі»;
- зміна тону комунікації через неможливість використання бізнесом розважального контенту, віддаленого від основних подій в країні.

В сучасних умовах онлайн середовище дає можливість дізнатися про безпеку своїх близьких, розповсюдити якомога більше інформації про російську агресію, про їхні військові злочини відносно мирного населення, знайти прихисток жінкам з дітьми за кордоном і найголовніше для маркетингу – ведення війни в інформаційному просторі проти пропаганди та інформування суспільства про реальні події [2].

Наразі ведеться робота на трьох фронтах: головне завдання першого з них – донести якомога більше правдивої інформації до мешканців Білорусі та Росії про ситуацію в Україні. На іншому – запуск таргетованої реклами на США, країни Західної Європи, Велику Британію для збільшення кількості військової допомоги від них, для того, щоб вони сприяли допомозі Україні. Останній вид комунікацій спрямований на недопущення поширення пропаганди у всіх соціальних мережах.

Найпопулярнішими соціальними мережами сьогодні є Instagram, TikTok, YouTube, Facebook, Telegram тощо. Кількість користувачів кожного року зростає і за прогнозами глобальної платформи

бізнес-даних Statista кількість користувачів до 2025 року виросте ще на 17%. Це сприяє тому, що за допомогою таких каналів комунікації велика кількість країн Європи дізналася про Україну, про її культурні цінності та правдиву інформацію про те, яка ситуація тут склалася.

Варто зазначити, що починаючи з 24 лютого 2022 року відбулося трансформування трендів. Якщо раніше робився акцент на легких відео, фото з успішного життя, то наразі багато компаній переключилися на самоідентифікацію, підвищення обізнаності про українську культуру, глибинні сенси життя, цінності українського народу тощо [2]. Репутація брендів стає більш вразливою. Споживачі активніше звертають увагу на цінності, які транслиуються бізнесом. За дослідженням глобальної організації Navas щодо цінності брендів у 2021 р., 64% респондентів надали перевагу компаніям, метою яких є не тільки отримання прибутку [2]. Споживачі очікують від бізнесу конкретних дій стосовно вирішення соціально-значущих проблем та підтримки людських цінностей. У сучасних умовах ці очікування від цільової аудиторії підвищуються. Це відображається на контенті, який публікують підприємства. Так, в українських соціальних мережах зменшилася кількість розважального та недоречного під час війни контенту. Натомість, зросла кількість публікацій присвячених діям компаній щодо підтримки ЗСУ та постраждалим. Стало більше корисного та соціального контенту. Підтримка ЗСУ взагалі стає одним із головних критеріїв обрання того чи іншого бренду. Споживачі стають все більш відповідальними, вимагаючи цього й від бізнесу [3].

Війна стала основним фактором, який спричинив певні зміни і в рекламній діяльності. Через це змінилися вимоги до реклами. Наприклад, тепер у ній повинні враховуватися воєнні реалії. Проте, серед споживачів є дві різні думки щодо цього: 56% вважають таке використання спекуляцією на емоціях, у той час, як 32% наголошують на знеціненні таким чином заслуг Збройних Сил України. Також важливими в рекламі є національна символіка та недопущення безтурботності та нав'язливості. Так, 23% опитаних наголосили на тому, що такі дії підприємств визивають тільки роздратування та небажання купляти будь-яку їхню продукцію [4].

Крім того, в сучасній рекламі недоречним є залучення політичних діячів. Оскільки наразі потенційні клієнти хочуть бачити відомих волонтерів, військових, медиків, тобто тих людей, хто проходить через війну та постійно зустрічається з перешкодами на шляху до перемоги. На основі відповідей респондентів економісти склали перелік елементів реклами, яку прагнуть бачити споживачі сьогодні, а саме:

- використання національної символіки;
- інформація про підтримку української культури;
- гумор;
- зображення технологічного розвитку України;
- інформація про допомогу армії України;
- інформація про відновлення роботи бренду в умовах воєнного стану;
- інформація про волонтерську діяльність тощо [1].

Також доцільно буде зазначити, що на деяких потенційних клієнтів позитивно впливають певні воєнні образи, використані в рекламі. Наприклад: Байрактар, пес Патрон, Джавелін, Німарс та ін. Адже вони відображають бойовий дух, незламність та мужність українців перед такими страшними реаліями, дають сильну віру у те, що Україна вистоїть у цій війні та, навіть, знищить агресора. Такі образи використовуються компаніями і в інших видах маркетингових комунікацій. Наприклад: сосиски «Байрактарчики», м'які іграшки «Джавелін», футболки із зображенням пса Патрона тощо.

Таким чином, війна має великий вплив на рекламну діяльність будь-якого підприємства, оскільки вона внесла свої корективи у цю сферу і змусила виробництва підлаштуватися під сьогоденні реалії для продовження ведення своєї господарської діяльності та підтримки економіки країни. Зросла також і роль Інтернету в цілому. Адже після початку воєнної агресії велика кількість підприємств перейшла у сферу онлайн.

#### Література

1. *Принципи комунікації під час війни – кейси Comfy*. URL: <https://ua-retail.com/2022/05/principi-komunikacii-pid-chas-vijni-kejsi-comfy> (дата звернення: 21.03.2023).
2. Храпкіна В. В., Брюшко Н. О. Сучасні тренди інтернет-маркетингу. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-64>.
3. Кірносорова М. В., Кожімякіна К. О. Сучасні тенденції паблік-рілейшнз. *Бізнес, інновації, менеджмент : проблеми та перспективи* : зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 грудня 2022 р.). URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/272028> (дата звернення: 19.03.2023).
4. «Високий сезон» під час війни : як змінились правила реклами / Рекламна агенція MixDigital : сайт. URL: <https://mixdigital.com.ua/blog/visokij-sezon-pid-chas-vijni-yak-zminilis-pravila-reklami> (дата звернення: 13.03.2023).

УДК 338.14:[658.8:355.271]

**Підкамінний Ігор Миколайович**

*к. е. н., доцент кафедри менеджменту,*

*Державний торговельно-економічний університет (Україна)*

**Раділова Дарина Вячеславівна**

*студентка 4-го курсу факультету економіки, менеджменту та психології,*

*Державний торговельно-економічний університет (Україна)*

## ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТРУМЕНТІВ МАРКЕТИНГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

**JEL classification:** M310

Воєнний стан – це період, коли країна перебуває в стані війни або знаходиться в умовах загрози воєнного конфлікту. Це час, коли змінюються звичайні умови життя та бізнесу. Маркетингова діяльність підприємств на цей час в умовах воєнного стану країни є надзвичайно важливою проблемою, оскільки попередня криза, що була пов'язана із COVID-19 вже внесла певні корективи у роботу підприємств та життя суспільства. Через військові дії відбувається суттєве скорочення комерційної діяльності та інтересу споживачів до покупок. З огляду на це, сьогодні, для збереження та розвитку бізнесу, як міцної опори української економіки, виносяться питання щодо здійснення трансформацій у маркетинговій діяльності підприємств в умовах кризи, розроблення дієвих маркетингових рішень, які привернуть увагу та розширять коло потенційних споживачів, та збільшать обсяги продажів [1, с. 220–245].

На рис. 1 розглянуто особливості реалізації інструментів маркетингу в умовах воєнного стану.



Рис. 1. Особливості реалізації інструментів маркетингу в умовах воєнного стану

*Джерело: розроблено авторами за даними [2]*

Варто відзначити, що сучасні українські підприємства у 2019 році мали досвід пристосовуватися до умов функціонування підприємства під час пандемії Covid-19. У той час багато підприємств просто припинили свою роботу, адже вони не змогли швидко зреагувати на зовнішні умови та ефективно застосувати маркетинговий комплекс заходів. Відмінність теперішньої ситуації і попередньої є значною, адже під час коронакризи були індустрії, які зупинилися, у той же час були й

ті, які продовжували працювати. До того ж, змінилася поведінка середньостатистичного споживача, і в онлайн пішли ті індустрії, які ніколи там не були. Сьогодні підприємці щодня зіштовхуються з новими викликами, спричиненими війною. Адаптація до них на засадах маркетингу – це єдиний, часом складний, спосіб продовжити свою справу [2].

Маркетингові дослідження показали, що сильно помилялися ті рекламодавці, які вирішували зупинити рекламу під час війни. Безумовно, це негативно вплинуло на розвиток їх брендів. Вони продемонстрували зменшення обсягів продажу, тоді як, за результатами опитування, тільки 8% споживачів вважають, що компанії мають припинити рекламу. Більшість споживачів надали ствердну відповідь на те, що реклама відволікає їх від повсякденних турбот, нагадує про те, що життя продовжується та повернеться до норми, а також, що бізнес і деякі галузі економіки продовжують успішно функціонувати [3, с. 20–23].

За результатами маркетингових досліджень можемо дійти висновку, що, по-перше, у більшості випадків рекламодавці можуть і повинні продовжувати розміщувати рекламу; по-друге, перегляд реклами допомагає споживачам обрати продукти і послуги, які допоможуть під час війни або просто забезпечать комфорт і підтримку; по-третє, соціальна орієнтованість брендів – не просто модний бізнес-тренд, а необхідна умова, позаяк в сучасних умовах добробут населення повинен переважати над власними інтересами компанії. З цього формується одне із головних завдань соціально орієнтованих бізнесів – оновити та посилити систему маркетингових комунікацій з цільовою аудиторією, дослідити і чим скоріше використовувати нові канали комунікацій [4].

У підсумку, воєнний стан є складним періодом для бізнесу та маркетингу. Однак, маркетологи можуть успішно працювати в цих умовах, якщо вони готові до змін та адаптації своїх стратегій та інструментів маркетингу. Важливо усвідомлювати ризики та зміни у цільовій аудиторії та комунікації, а також збільшити значення бренду та довіру споживачів до нього.

#### *Література*

1. Котлер Ф., Армстронг Г. *Основи маркетингу*. Київ : Діалектика, 2020. 880 с.
2. *100 днів війни для бізнесу : статистика від Європейської Бізнес Асоціації* / Дія.Бізнес : сайт. URL: <https://business.diiia.gov.ua/cases/novini/100-dniv-vijni-dla-biznesu-statistika-vid-evropejskoi-biznes-asociacii> (дата звернення: 10.03.2023).
3. Савицька Н. Л. Маркетинг у соціальних мережах: стратегії та інструменти на ринку B2C. *Маркетинг і цифрові технології*. 2017. Т. 1. № 1. С. 20–33.
4. *Аналіз ринку електронної комерції в Україні. 2021 рік* / Компанія «Pro-Consulting» : сайт. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-elektronnoj-kommercii-v-ukraine-2021-god> (дата звернення: 10.03.2023).

---

УДК 76:7.012

*Полянська Ольга Євгенівна*  
ст. викладач кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)  
*Обнявко Олександр Валентинович*  
к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## **ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ РЕКЛАМИ**

***JEL classification: M370; Y100***

Сучасний рекламний дизайн, не зможе обійтися без комплексного підходу в реалізації рекламної компанії підприємства. Цей підхід включає не тільки розробку айдентики та рекламну продукцію вироблених товарів і послуг, а й медійну рекламу, рекламу в Інтернеті та рекламновиставкову діяльність.

Розглянемо основні тренди в сучасному графічному дизайні реклами.

*Бріколаж* (Bricolage). Це французьке слово, що позначає процес імпровізації в людських зусиллях. Слово походить від французького дієслова bricoler («возитися») і означає будь-які роботи або продукти, зроблені своїми руками. Сьогодні техніка бріколаж є способом осмислення

навколишньої дійсності, який дозволяє обійти жорсткі принципи формальної логіки та уникнути диктату ratio. Метод бріколаж передбачає, що у створенні твору задіяні асоціації «другого порядку», що не лежать на поверхні, а приховані та створюють своєрідний підтекст робіт.

*Мікс стилів.* Дизайнери стають сміливішими, а аудиторія більш вибагливою. Можна зміксувати кілька стилів й отримати свіжий погляд на звичні речі [1].

*Прості шрифти.* На перший план виходить легкість та простота сприйняття шрифту, а не його дизайн. Що менше деталей і нагромадженості в шрифті, то краще [1].

*Художні ілюстрації.* Зараз їх використовують переважно в брендингу. Але тренд набуває популярності і в інших напрямках дизайну [1].

*Мінімалізм.* У дизайні функціональність і зручність витісняє гарну картинку. У мінімалізмі немає зайвих деталей, які відволікають користувача від головного, мінімум акцентних кольорів, багато простору і контент у центрі уваги [1].

*Анімаційне оформлення.* Анімація добре підходить для ілюстрування. Живі картинки завжди притягують погляд. Застосування графіки та анімації – одна з ключових тенденцій графічного дизайну, на яку варто звернути увагу [1].

*Пастельні кольори.* З приходом мінімалізму та простоти в дизайн пастельні кольори ідеально доповнюють новий тренд. Вони не перевантажують дизайн і підтримують легкість. Задають тон та атмосферу [1].

*Моушн-графіка.* Відеографіка переважно зобов'язана Тіктоку, який впевнено задає тренди. У 2023 році бренди продовжують створювати власну ідентичність за допомогою руху. Наразі ідеальний час для того, щоб замінити статичні зображення на короткий відеоконтент. Короткі відеоролики привертають увагу аудиторії, доносять інформацію глядачеві протягом перших секунд, що набагато ефективніше, ніж звичайна картинка [2].

*Абстрактні форми.* Елементи у формі геометричних фігур не залишають списки трендів уже котрий рік або просто повертаються. Кілька років тому бренди активно використовували цей метод для того, щоб полегшити контент, зробити його «розслабленим». Абстрактні форми – тренд 2023 року лише з невеликими змінами: гострі кути та жорсткі краї поступилися місцем більш округлим формам. Також рекомендується додавати яскраві кольори та фігури довільної форми. Абстрактні елементи підвищують рівень візуального інтересу завдяки принципу різноманітності та розмаїття [2].

*Інклюзивний дизайн.* Інклюзивність як одна з ключових особливостей графічного дизайну, допомагає аудиторії побачити власне відображення у продуктах та місії бізнесу. Все більше брендів прагнуть використати методи інклюзивного дизайну, щоб охопити ширшу аудиторію. Ключова відмінність інклюзивного дизайну – це прогресивні візуальні ефекти [2].

*Психоделічні мотиви.* На зміну реалізму та мінімалізму приходить сюрреалістичний максималізм. Ізоляція COVID-19 поступилася місцем постпандемічного світу. Ніхто більше не хоче залишатися під замком або обмежувати себе, все навпаки. 2023 рік несе в собі нові можливості для розширення кордонів. Закони та правила більше не працюють. Дизайнер показує аудиторії власне бачення, а також свою креативність та винахідливість [2].

*Ретро-ілюстрації.* Ще одна тенденція, породжена пандемією, яка призвела до серйозних змін у світі дизайну. Перебуваючи вдома в ізоляції, багато користувачів згадували минуле й сумували за більш звичним життям, легкістю та простотою. Тенденція графічного дизайну збережеться у вигляді ретро-ілюстрацій у стилі, наприклад, 90-х років [2].

*3D-елементи.* Сьогодні не можна не враховувати вплив віртуальної реальності (VR). Зростання попиту на віртуальний досвід і графіку стирають межі між комп'ютерними зображеннями та реальністю. Ринок 3D-елементів буде зростати, оскільки метавесвіт тільки розширюється. За останні кілька років глобальний ринок віртуальної реальності (VR) продемонстрував нереальне зростання. У звіті Facts and Factors метавесвіт оцінюється в 210 млрд. дол. США в 2021 році, а до 2028 року він зросте до 730 млрд. доларів. Світ прагне оцифрувати все, що нас оточує. Сьогодні креативники створюють футуристичні дизайни, а бренди в усьому світі вірять у мистецтво іммерсивного досвіду. У 2023 році на нас чекають дизайн з використанням рідких градієнтів, 3D-компонентів та неонових кольорних палітр [2].

*Мистецтво, створене штучним інтелектом (ШІ).* Зображення, створені за допомогою технології штучного інтелекту (ШІ), підкорили світ після запуску OpenAI DALL-E 2. Це онлайн-генератор зображень, що створює графіку на основі текстових описів. Можна сміливо стверджувати, що нас чекає нова ера реалістичних зображень. Також у жовтні Microsoft оголосила про випуск власної програми для графічного дизайну з інтеграцією DALL-E 2. Незабаром після

цього Shutterstock оголосила про стратегічне партнерство з OpenAI, щоб зробити DaLL-E 2 покоління доступними для своєї бази користувача [2].

*Ризографія.* Це технологія друку, розроблена в середині 80-х японською корпорацією Riso Kagaku Corporation. Цей винахід проклав шлях до дешевого та масового друку з використанням точок та ненасичених кольорів. Такі зображення часто виходили зернистими і ненавмисно стилізованими під подвійну експозицію. Вона надихнула багатьох дизайнерів на створення сюрреалістичних абстрактних композицій із елементами вінтажного стилю [3].

*Аерографічний сюрреалізм.* Сюрреалізм – напрям у дизайні, який досі не втрачає популярності через свою оригінальність та нескінченну винахідливість. Але тепер він несподівано отримує нове прочитання: ми побачимо поєднання сюрреалізму з техніками аерографії 80-х, коли м'які ретрофільтри накладаються на дивні, фантастичні образи. У результаті графіку покриває напівпрозорий серпанок, який викликає дезорієнтацію – ми ніби намагаємося згадати образ із напівзабутого сну. У деяких випадках розмиття кольору створює м'яке свічення, надаючи зображенню привабливого та таємничого вигляду [3].

*Кислотна графіка.* Кислотна графіка, яку іноді називають Y2K-гранжем, – це наступний етап відродження стилю 2000-х, що розпочався минулого року. Брудні текстури, хромований металік, ламані сітки та безформні елементи. Це рідкісний тип ностальгії, який віддає перевагу темним, похмурим спогадам теплим і приємним, і не дивно, адже він народився із готичної субкультури кінця 90-х. Ця тенденція відмінно поєднується з суміжними стилями, такими як бруталізм та анти-дизайн, тут також часто використовуються глітч-ефекти, різноманітність тексту [3].

Наведений перелік трендів в графічному дизайні реклами цими напрямками не обмежується і може бути продовжений.

#### *Література*

1. Димарчук Ю. *Тренди в дизайні реклами 2021 року*. URL: <https://spar.ua/blogs/trendi-v-dizayni-reklami-2021-roku> (дата звернення: 25.03.2023).
2. Сомова О. *Тренди графічного дизайну 2023. Інноваційні ідеї для натхнення чи за межею реальності?* URL: <https://web-promo.ua/ua/blog/trendy-graficheskogo-dizajna-2023-innovaczionnye-idei-dlya-vdohnoveniya-ili-zagranyu-realnosti> (дата звернення: 25.03.2023).
3. *12 вдохновляющих трендов графического дизайна на 2023 год*. URL: <https://www.uprock.ru/articles/12-vdohnovyayushchih-trendov-graficheskogo-dizajna-na-2023-god> (дата звернення: 25.03.2023).
4. Кривецька Л., Кобринович М., Воробей В., Плющева О. *Стан розвитку дизайну в Україні (на прикладі графічного та предметного дизайну)* : звіт за результатами дослідження. Український культурний фонд. Львів, 2019. 73 с. URL: [https://ppv.net.ua/uploads/work\\_attachments/Ukrainian\\_Design\\_Monitoring\\_PPV\\_2019\\_UA.pdf](https://ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Ukrainian_Design_Monitoring_PPV_2019_UA.pdf) (дата звернення: 25.03.2023).

---

УДК 338.4; 339.137.2

*Салавеліс Дмитро Євгенійович*  
к. е. н., начальник Одеського терміналу  
ПРАТ «Дікергофф Цемент Україна» (Україна)

## **ЦЕМЕНТНИЙ РИНОК: РОЗВИТОК ТА ПРОГНОЗИ**

### ***JEL classification: L110***

Глобальний ринок виробників будівельних матеріалів визначається транскордонним переміщенням товарів й експортом капіталів, обміном інформацією, новими технологіями та міграцією людей. Глобалізація промисловості інтернаціоналізує бізнес, в країнах формується рівень інтеграції бізнесу в глобальну економіку та конкурентоспроможність бізнес-потенціалу. Процеси глобалізації трансформують бізнес та зосереджують капітали найбільших гравців ринку. Одним з напрямків глобального ринку виробництва будівельних матеріалів, є виробництво цементу.

Цементний бізнес поліпшує економічний потенціал країни та стабільність, розв'язує стратегічні завдання у стратегіях транснаціональних корпорацій. У глобальному бізнесі використовують моделі залучення іноземних та національних інвестицій у цементну галузь, щоб створити нові технології виробництва, зменшуючи викиди CO<sub>2</sub>. В Україні всі виробники цементу входять до Асоціації

«Укрцемент», стратегічні цілі якої спрямовані на зниження викидів CO<sub>2</sub>, енергетичного споживання, та пов'язане з ними завдання – зміну нормативної бази. Перехід української промисловості до європейських напрямів розвитку в цементній галузі щодо поводження з відходами, дозволить використати альтернативні палива для цементного виробництва, знизити викиди CO<sub>2</sub> в атмосферу. Тенденція щодо зростання цементного виробництва в країні є міжнародним індикатором економічного розвитку.

Динаміка глобального цементного ринку визначається індустріальними стратегіями розвитку гравців ринку. Ринок цементу характеризується зростанням попиту будівельних підприємств на виробу, в яких використовується цемент, стимулює збільшення ринку будівельних виробів. Бізнес з будівництва житла та інфраструктури розвивається у результаті урбанізації та глобальних проєктів країн. Це призводить до збільшення споживання цементу, зростання ринкового попиту на цементну продукцію. Рушійна сила еволюції глобального цементного ринку формується у програмі виготовлення низьковуглецевого цементу зі зростанням прибутку та результативним обігом ресурсів.

Науковці виробили проєкт низьковуглецевого цементу, пропонують альтернативні цементні технології. Продукт даного проєкту є будівельним матеріалом, процес виробництва значно знижує викиди CO<sub>2</sub>. Розробники розглядають програму, щоб знизити викиди вуглекислого газу в атмосферу на 80%, а загальні витрати – на 60%. Низьковуглецевий цемент матиме якість, довговічність, міцність, проте новий тип цементу знаходиться на стадії виготовлення і не випускається в масових виробництвах. Проблеми екологічної безпеки гальмують зростання цементного ринку в регіонах світу. Державні органи регулюють викиди вуглеводневої сировини цементних заводів і споживання видів енергії. Дві третини викидів CO<sub>2</sub> в атмосферу виникають у результаті технологічних процесів, третина – у результаті викидів CO<sub>2</sub> внаслідок спалювання. Виробництво бетону спричиняє 6–7% викидів CO<sub>2</sub> в атмосферу, гнітить глобальну екосистему. Уряди країн світу впроваджують екологічні норми під час виробництва цементу, контролюють викид CO<sub>2</sub>, що стримує зростання ринку цементу [1].

Прогнозні дані вказують, що у 2022–2028 рр. ринок цементу збільшуватиметься через зростання житлового будівництва та технологічне оновлення виробництва, реалізацію інфраструктурних проєктів регіонів, що розвиваються. У 2022 р. обсяг цементного ринку в глобальному масштабі дорівнює 363,2 млрд. дол. До 2028 р. ринок досягне 518,5 млрд. дол. і демонструє CAGR 6,11% у 2022–2028 роках. Виробництво цементу у світі зросло до 4,37 млрд. тонн, а споживання – до 4,27 млрд. тонн. У 2022 р. обсяг ринку білого цементу в США склав 1 273,57 млн. доларів, у 2023 р. – 1 340,23 млн. доларів і прогнозується, що до 2030 р. обсяг ринку в середньому збільшуватиметься на 5,30% і досягне 925,53 млн. доларів. Світовий ринок цементу в середньому зростатиме на 5,10% протягом 2022–2027 рр.

Світовий ринок цементу поділяється на сегменти Азійсько-тихоокеанського регіону, Близького Сходу та Африки, Європи, Північної Америки та Латинської Америки. У 2021 р. Азійсько-Тихоокеанський регіон продемонстрував 74% від світового споживання цементу. Урбанізація регіонів, просування інфраструктурних програм країн світу розвивають ринок цементу. Анонсування будівельних проєктів в Азійсько-Тихоокеанському регіоні спричиняє оптимістичний попит на цемент. Зростання цементного ринку очікується для Близького Сходу та Африки через збільшення попиту на цементну продукцію у регіональних масштабах. Цементний ринок визначається багатопрофільною структурою, і цементну продукцію виробляють великі гравці ринку цементу зі штаб-квартирами у Північній Америці та Європі, які зміцнюють власний сегмент і стимулюють зростання бізнесу в Китаї та Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

На глобальному ринку цементу організуються регіональні представництва, мережі дистриб'юторів та формуються корпоративні портфелі цементної продукції великих компаній: China National Building Material Group; Anhui Conch Cement; Shanshui Cement Group; CEMEX; Heidelberg-Cement AG; BUCCI Industries; Holcim; China Resources Cement Official Website; Tangshan Jidong Cement Co. Великі гравці на ринку цементу створюють інноваційні види цементної продукції та просувають ініціативи з нульовим викидом вуглецю. До 2050 року Heidelberg Cement планує виробництво бетону в стратегії розвитку з нейтральним викидом CO<sub>2</sub>. З 2022 року Ultra Tech Cement Limited оголосив, що уряд збільшує компанії потужності виробництва цементу на 22,6 млн. тонн на рік. Компанія Holcim Group у 2022 році підписала контракт та дозволила Adani Group придбати цементний бізнес в Індії. Придбання містить 63,11% акцій Ambuja Cements. Компанія Heidelberg Cement оголосила про намір перетворити цементне підприємство у місті Slite у Швеції на першу нейтральну компанію з викидів вуглецю до 2030 р.

Ринок цементу в Україні представлений асоціацією виробників цементу «Укрцемент». Цемент в Україні у 2023 році виробляє Dyckerhoff Company; Група CRH-CEMARK; Kryvyirgicement



Company; Iv.-Frankivsk Company; Balcem Company. На ринку цементу в Україні присутні турецькі та європейські гравці. Імпорт сьогодні становить менше ніж 1% цементного ринку. «Укрцемент» повідомляє, що у 2021 році обсяг цементного виробництва склав 10 924 264 тонн; у 2022 році – 5 403 528 тонн. За два місяці 2023 року в Україні вироблено 544 595 тонн цементу. На сьогодні обсяг цементного виробництва зменшився та становить 60% від торішнього рівня за аналогічний період 2022 року. Частка ринку компаній-виробників цементу в Україні у 2021–2023 році відображена на рис. 1.

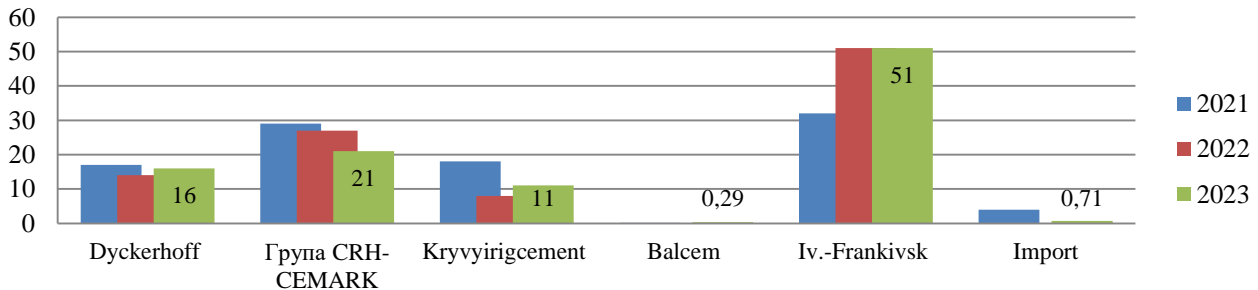


Рис. 1. Частка ринку компаній-виробників цементу в Україні у 2021-2023 році, %  
Джерело: побудовано автором на основі даних [2]

В Україні цементний бізнес просувається з поліпшенням умов регулювання та законодавчих норм, із запровадженням мораторію на тарифи на період військових дій; підтримується стимулюванням реконструкції транспортних доріг із застосуванням цементу та створенням умов для багатоваріантного палива у виробництві.

Транснаціональні компанії розвивають ринок цементу в Україні та використовують стандарти світової та європейської якості продукції. Бізнес України передбачає, що 80–90% компаній діють та будуть охоплені стандартами європейської оцінки якості цементу. Але, сьогодні будівництво, науково-дослідні інститути, атестовані лабораторії не готові до тестування цементу за європейськими нормами. Проблемною є організація масової підготовки працівників до нових стандартів і норм оцінок. Перехід на європейські стандарти оцінки якості цементу підвищить рівень конкурентоспроможності підприємств у міжнародному масштабі, збільшить обсяги цементного виробництва. Використовувати європейські стандарти передбачається з огляду на результати досліджень щодо властивостей цементу, проведених в Україні.

Українські цементні компанії у стратегічному напрямі сталого розвитку представляють бізнес міжнародних корпорацій, відмовляються від стереотипів та модернізують технології виробництва на основі науково-технічного прогресу в процесі управління конкурентоспроможністю.

#### Література

1. *Cement and Concrete Market Research Reports* / Research and Markets. 2023. URL: <https://www.researchandmarkets.com/categories/cement-concrete> (access date: 14.03.2023).
2. *Ринок цементу : статистика. 2023* / Асоціація «Укрцемент» : сайт. URL: <http://ukrcement.com.ua/dokumentatsiya/statistika.html> (дата звернення: 15.03.2023).

УДК 339.138:659.1“36”

**Сало Яна Вікторівна**

к. е. н., ст. викладач кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

**JEL classification:** M310; M390

Після початку повномасштабної війни росії проти України український бізнес опинився у важких умовах. Актуальним стало питання відновлення роботи бізнесу в умовах війни. Ще ніколи не було настільки важливо бути в контексті, як протягом останнього року. Якщо комунікації бізнесу не вписуються у воєнний час, бренд поступово втрачає позиції на ринку та лояльність аудиторії. Маркетингові комунікації під час воєнного стану слід розробляти з урахуванням наступних елементів:

– *Сенситивність*. Бренд повинен ставити у пріоритет почуття споживачів власного контенту. Нині українці знаходяться у дуже різних обставинах. Люди не бажають читати раціональні комунікації, вони потребують людяності та сенситивності. Раніше бренди говорили про все, але потрібно відмовлятися від «білого шуму». Потрібно говорити лише про те, про що неможливо промовчати, та обирати таргетовані комунікації, які індивідуально підходять до потреб аудиторії [1].

– *Громадянська позиція бренду*. Бізнес повинен чітко визначитися зі своєю позицією у цій війні та зрозуміло її донести до споживачів. Компанія має чітко дати відповідь споживачам з приводу виходу з російського ринку, засудження дій росії, що розв'язала війну. Це мало статися ще в 2014 р., але деякі компанії «лавірували» впродовж восьми років, а протягом останнього року це питання постало дуже гостро.

– *Цінності*. Навіть у таких важких умовах бренд має бути вірним своїм цінностям та початковим цілям.

Якщо говорити про маркетинговий план, про період планування діяльності, то до повномасштабної війни маркетинговий план складався на рік. Нині, в умовах війни, є проблеми з плануванням як у малого та середнього, так і у великого бізнесу. Дані проведених досліджень показують, що планування маркетингової діяльності відбувається так:

- 45% планують стратегію на квартал;
- 30% розробляють маркетинговий план на місяць з подальшою його актуалізацією;
- 15% планують, як і раніше, на рік;
- 10% маркетологів розробляють план на півроку [2].

Переважна більшість маркетологів вважають за потрібне планувати стратегію на один або три місяці, з подальшою актуалізацією. Це допомагає бізнесу оперативно підлаштовуватися під зміни ринку та за необхідності перерозподіляти бюджет на пріоритетні напрямки.

40% маркетологів стверджують, що найвідчутливіші зміни торкнулися меседжу до клієнта. Креатив і текст оголошень потребують постійної актуалізації і включають патріотичний посил. Бажання якнайшвидшої перемоги об'єднує всіх. Маркетинг – це можливість для бізнесу розповісти, що команда працює, допомагає ЗСУ та бізнес функціонує для відновлення економіки. Тому при розробці стратегії запуску рекламних кампаній маркетологи обов'язково враховують поточну ситуацію в країні та актуалізують її залежно від змін [3].

Від початку повномасштабної війни головною метою рекламних кампаній є конверсії. Продажі дозволяють у повному обсязі відновити роботу, зберегти бізнес та робочі місця. Фокус маркетологів спрямований на стратегію, що вже довела свою ефективність.

### *Література*

1. *Маркетинг війни : час прибрати білий шум і звернутись до сенситивних комунікацій* / Асоціація рітейлерів України (RAU) : сайт. URL: <https://rau.ua/ru/news/marketing-vijni/#> (дата звернення: 25.03.2023).
2. Ліфиренко К. *Як змінилися цілі бізнесу та терміни їх досягнення для маркетологів України в умовах війни : дослідження Webpromo* / Агентство інтернет-маркетингу «Webpromo» : сайт. URL: <https://web-promo.ua/>

blog/kak-izmenilis-czeli-biznesa-i-sroki-ih-dostizheniya-dlya-marketologov-ukrainy-v-usloviyah-voyny-issledovanie-webpromo (дата звернення: 21.03.2023).

3. Вовчанська О., Іванова Л. Особливості реалізації інструментів маркетингу в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-32>.

УДК: 339.564(477)“364”

**Стамат Вікторія Михайлівна**

к. е. н., доцент кафедри менеджменту та маркетингу,  
Миколаївський національний аграрний університет (Україна)

**Калошин Нікіта Олегович**

магістр факультету менеджменту спеціальності 073 «Менеджмент»,  
Миколаївський національний аграрний університет (Україна)

## РОЗВИТОК ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*JEL classification: F100; L100*

Сьогодні в умовах світової глобалізації та повномасштабної війни та території України розвиток експорту, як стратегічний напрям розвитку України, набуває особливого значення: глобалізація має своїм наслідком збільшення загального обсягу експорту країн світу та посилення конкуренції, в той час як воєнний стан на території України створює нові складнощі в процесі виготовлення та експортування продукції. Відповідно експортний потенціал України є актуальним питанням для дослідження, пошуку шляхів збереження та розвитку.

Якщо розглядати поняття експорту через нормативно-правові акти, то відповідно до Закону України «Про державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності» експорт товару розглядається як вивіз товару з митної території України без зобов'язання про зворотне ввезення [1]. Тобто, переводячи в економічні терміни, можемо визначити експорт як виробництво товару на національній території та реалізація її на закордонних ринках.

За академічним тлумачним словником «економічний потенціал – сукупність економічних можливостей держави (або об'єднання держав), які можуть бути використані для забезпечення всіх матеріальних потреб (виробництва, оборони, особистих потреб населення тощо)» [2].

Якщо розглядати експорт як вагомий чинник економічного зростання, то він набуває ознак потенціалу, тобто можливості держави, яку можна використати для забезпечення матеріальних потреб.

На думку Т. Мельник, експортний потенціал є частиною економічного потенціалу, оскільки в економічному потенціалі можна виокремити виробництво та реалізацію. А в реалізації можна виокремити потенціал внутрішнього ринку та експортний потенціал [3].

Різні вчені поняття експортного потенціалу визначають по-різному. Т. Мельник, проаналізувавши низку визначень, зробив декілька висновків. По-перше, експортний потенціал притаманний економічним суб'єктам усіх рівнів: від держави до окремого підприємства. По-друге, експортний потенціал пов'язаний з конкурентоспроможністю продукції, що реалізується за кордоном [3].

З першого висновку зрозуміло, що експортний потенціал країни складається з експортних потенціалів окремих галузей, а експортний потенціал галузей складається з експортних потенціалів окремих підприємств. Отже, розвиток експортного потенціалу країни являє собою розвиток експортного потенціалу окремих підприємств. З другого висновку ми розуміємо, що, оскільки експортний потенціал пов'язаний з конкурентоспроможністю продукції, то покращення показників конкурентоспроможності продукції, наприклад зниження собівартості, а як наслідок ціни, чи підвищення споживчої цінності матимуть позитивний вплив на експортний потенціал.

Також в своїй роботі Т. Мельник зауважує, що експортна діяльність на ринку конкретного товару конкретної країни доцільна лише за умови, якщо експортний потенціал цього ринку менший, ніж експортний потенціал експортера [3].

Трактування поняття «експортний потенціал» на цьому рівні вважаємо достатнім для подальшого розгляду можливостей розвитку експортного потенціалу України.

Для визначення можливостей покращення експортного потенціалу важливо розуміти сучасний стан експорту в країні. Тому доцільно розглянути стан експорту на 2022 рік. За даними державної служби статистики України на 2022 рік ми маємо приблизно 64,9% від показника 2021 року та 89,7% від показника 2020 року [4]. Вважаємо, найвагомим фактором такого різкого скорочення обсягів експорту є початок повномасштабної війни на території України яка триває і сьогодні. Тому, на думку авторів, якщо ми говоримо про оперативні дії для покращення ситуації щодо експортного потенціалу, то мова йде скоріше про його збереження або навіть уповільнення спаду, ніж про зростання.

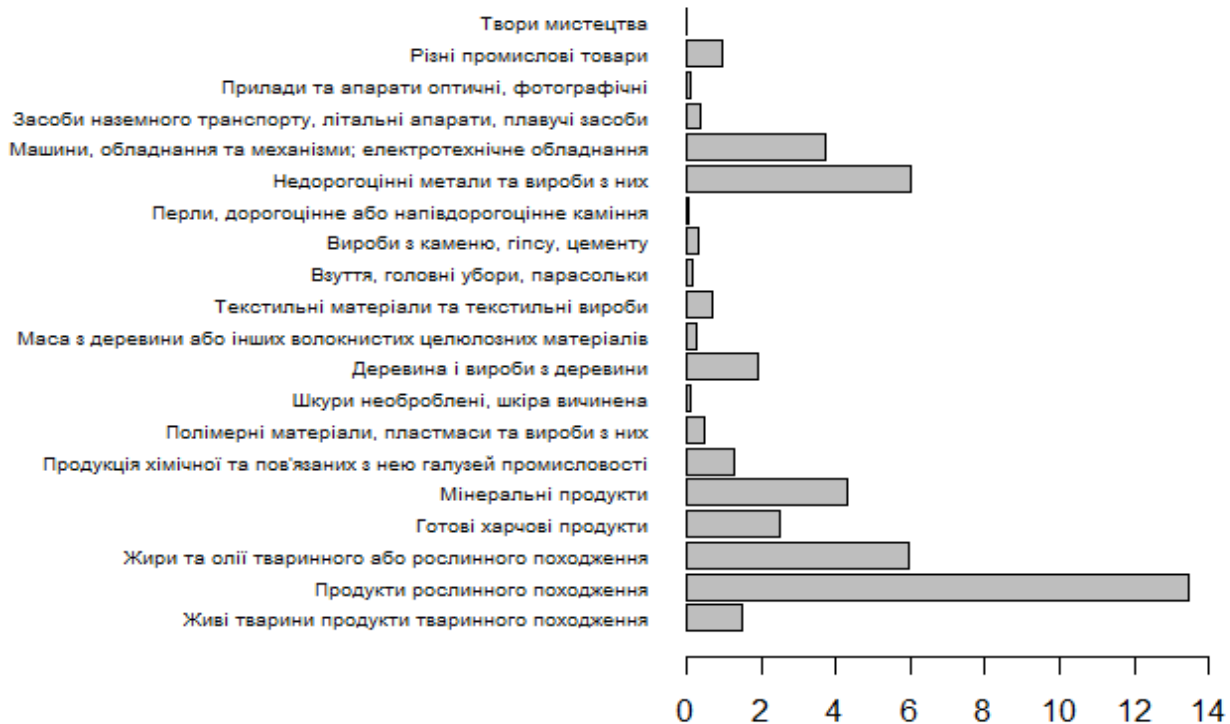


Рис. 1. Дохід від реалізації експортованої продукції України за 2022 рік, млрд. дол.  
Джерело: розроблено авторами за даними [4]

Аналізуючи дані рис. 1, можемо зазначити, що основним напрямом експорту у 2022 році є продукти рослинного походження. Варто звернути увагу, що починаючи з 24 лютого 2022 року експорт відбувався вже в умовах воєнного стану. Доцільно вважати, що доки воєнний стан триває таке співвідношення напрямів експорту є більш очікуваним, ніж те співвідношення, яке ми спостерігали у довоєнний час.

Отже, оскільки експортний потенціал пов'язаний з можливостями виробництва, вважаємо, що з погляду підвищення загального експортного потенціалу країни в короткостроковій перспективі доцільно створити умови для ефективного виробництва продукції рослинництва в умовах воєнного часу: ведення сільського господарства в умовах воєнного часу супроводжується специфічними проблемами, які можуть потребувати підтримки з боку держави.

Для підвищення експортного потенціалу в довгостроковій перспективі, на думку авторів, важливими є також підтримка та розвиток галузей переробки сировини, яка з України експортується у значній кількості, а саме сировини рослинного походження та сировини металургійної індустрії. Географічна наближеність джерел сировини є досить вагомою передумовою для розвитку будь-якої переробної галузі, тому вищезгадані напрямки переробної промисловості приховують в собі можливості для розвитку виробництва, а, відповідно, і експортного потенціалу.

#### Література

1. Про державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності : Закон України № 335-XIV від 04.03.2023 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1999. № 7. Ст. 49.
2. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/potencia> (дата звернення: 23.03.2023).
3. Мельник Т. Експортний потенціал України : методологія оцінки та аналіз. *Міжнародна економічна політика*. 2008. № 1–2. С. 241–271.
4. Державна служба статистики України : сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 23.03.2023).

УДК 65.012.2

**Стамат Вікторія Михайлівна**

*к. е. н., доцент кафедри менеджменту та маркетингу,  
Миколаївський національний аграрний університет (Україна)*

**Онопрійчук Денис Олегович**

*здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 073 «Менеджмент»,  
Миколаївський національний аграрний університет (Україна)*

## **ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ У ПЕРІОД КРИЗИ**

***JEL classification: M310; L190***

Стратегія розвитку підприємства відіграє вирішальну роль у довгостроковій діяльності підприємства. Маркетинг входить до складу основної діяльності більшості підприємств, без якого неможливо побудувати досконалу систему виробництва та збуту продукції. Тому формування маркетингової стратегії є дуже складним процесом і потребує комплексного дослідження в сучасній ринковій ситуації.

У дослідженні використано такі методи як спостереження, опис, індукція та дедукція, узагальнення, класифікація. Матеріалами для цього дослідження є праці закордонних та вітчизняних вчених, наукові журнали, у яких досліджується проблема формування та оптимізації маркетингової стратегії підприємств під час економічної кризи. Зокрема, дослідженнями на цю тематику займалися Д. Дем'яненко, І. Болотіна, В. Федорович та ін.

Глобальна економіка стикається з кризовими ситуаціями. Економічною кризою вважається період в економічному циклі, коли економіка стикається з труднощами протягом тривалого часу.

Економічні процеси не бувають безперервними. Якщо зростання економіки відбувається високими темпами протягом тривалого часу, то і спад економіки буде сильним або тривалим. Наприклад, у період з 2001 до 2007 року економіки майже усіх країн зростали. Але у 2008 році настала економічна криза, пов'язана з фінансовим становищем. Світ вступив у глобальну рецесію, яка викликала значне скорочення бізнесу, зростання безробіття та зменшення державних доходів.

Також яскравий приклад – криза, що спричинена захворюванням COVID-19. Економічне зростання, що показували світові економіки з 2009 до 2019 року було дуже сильним. Однак і падіння, викликане міжнародним колапсом у всіх, без винятків, сферах людського життя, ми відчуваємо досі [1]. Пандемія COVID-19 належить до системних тривалих криз з не прогнозованими наслідками. Загалом бізнес-сфера була не готова до викликів пандемії короно вірусної хвороби.

Більшість підприємств при виникненні економічно нестабільного становища мають свою стратегію реагування, яка закладена заздалегідь. Однак окремо маркетингову стратегію складно перетворити і втілити в життя. Під час економічної кризи підприємство через повну чи часткову втрату ринку збуту намагається зменшити операційні витрати. Водночас кризові періоди та карантин стали мотиваційним чинником перегляду діджитал-каналів комунікацій при здійсненні маркетингових активностей.

Аналіз зміни поведінки споживачів в умовах скорочення купівельної спроможності побудовано на основі спільних мотивів у споживанні. У табл. 1 проаналізовано реакцію різних сегментів споживачів під час кризового стану.

Висока якість маркетингової стратегії не є гарантією гарних результатів на ринку. Скоріш, гарна маркетингова стратегія означає майстерне використання навичок, щоб впоратися з неминучими кризами, які показують усі переваги та недоліки стратегії, що використовує підприємство.

При зниженні купівельної спроможності концентрація зусиль на задоволенні потреб потенційно лояльних сегментів споживачів дозволить підприємствам підвищити конкурентоспроможність ринкової пропозиції. Спостерігаємо, що різні сегменти споживачів потребують відповідних підходів для задоволення їхніх потреб.

Розподіл сегментів споживачів під час економічної кризи

Сегмент	Характеристика сегменту
Споживачі, орієнтовані на якість продукції	Цей сегмент повністю не зникає в період кризи, але значно зменшується завдяки відмові споживача від придбання товару чи послуги. Стратегія – позиціонування бренду та підкреслення унікальності товару, не можна змінювати якість товару, щоб не погіршилося сприйняття товару.
Споживачі, орієнтовані на ціну продукції	Цей сегмент зазнає великих змін, відбувається розширення за рахунок споживачів, які раціонально вибрали товар (перехід споживачів, які орієнтувалися на якість, у цей сегмент). Стратегія – необхідно підтримувати доступний рівень цін з високою якістю продукції, стимулювати до купівлі у магазинах, оптимізація цінової політики.
Споживачі, орієнтовані на оптимальне співвідношення «ціна – якість»	Цей сегмент є найбільш привабливим у період кризи. Він забезпечує наявність обігових коштів, розміром сегмента, який розширюється в кризовий стан через зниження купівельної спроможності. Стратегія – надання споживачеві цінності і доведення йому, що це якісний товар за оптимальною ціною, оптимізація витрат.

Джерело: розроблено авторами на основі [2; 3]

Отже, можемо зазначити, що кризовий стан при наявності ресурсів є найкращим часом для завоювання нових ринків, перегляду процесу виробництва. Криза ідентифікує слабкі місця підприємства. Якщо оперативно відреагувати і швидко ухвалити обґрунтоване управлінське рішення, то можна отримати навіть більшу економічну вигоду, ніж та, яка була запланована ще в період економічного зростання економіки країни. Необхідно регулярно проводити сегментацію споживачів, оскільки під час кризи відбуваються значні зміни, що призводять до зменшення прибутків. Також необхідно орієнтуватися на довгострокову перспективу, оскільки час кризи та низької купівельної спроможності споживачів – це можливість завоювання нових сегментів ринку.

#### Література

1. Lesik I., Onopriichuk D., Barbalat A., Fomina J. Consequences of the pandemic on the world economy. *Modern Economics*. 2021. No. 30. Pp. 130–135. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V30\(2021\)-20](https://doi.org/10.31521/modecon.V30(2021)-20).
2. *Optimal Price : What is & how to find it?* / QuestionPro : website. URL: <https://www.questionpro.com/blog/optimal-price> (access date: 10.03.2023).
3. Making Your Marketing Strategy Work. *Harvard Business Review*. URL: <https://hbr.org/1984/03/making-your-marketing-strategy-work> (access date: 07.03.2023).

УДК 339.138:[339.923:061.1ЄС]

**Стамат Вікторія Михайлівна**

*к. е. н., доцент кафедри менеджменту та маркетингу,  
Миколаївський національний аграрний університет (Україна)*

**Флакей Марина Геннадіївна**

*магістр факультету менеджменту спеціальності 073 «Менеджмент»,  
Миколаївський національний аграрний університет (Україна)*

## **СТРАТЕГІЇ БРЕНД-КОМУНІКАЦІЙ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

*JEL classification: M310; L100*

Бренд-комунікації – це складна і багатоаспектна галузь маркетингу, яка передбачає використання різних інструментів та стратегій для створення, управління та підтримки бренду на ринку. У сучасних умовах, коли світ зазнає значних змін у зв'язку з євроінтеграційними процесами, стратегії бренд-комунікацій стають ще більш важливими для забезпечення успіху бізнесу.

Незважаючи на важливість комунікаційної компоненти у складі комплексної бренд-стратегії, поки що бракує наукових досліджень, присвячених саме стратегіям бренд-комунікацій. Але можна виокремити провідні етапи формування комунікаційної стратегії бренду, які водночас можуть вважатися складовими елементами цієї стратегії забезпечуючи чітке уявлення про її сутність. Інформаційне поле у міжнародному масштабі у період 2020-2021 рр. істотно розширилося завдяки онлайн-торгівлі, інтернет каналам та соціальним мережам. Останні стали формувати новий, більш неформальний контекст взаємин і подачі матеріалів [1].

З огляду на євроінтеграційні процеси, важливим є врахування особливостей культурного контексту та менталітету споживачів у різних країнах та регіонах. Використання локалізованих стратегій бренд-комунікацій може допомогти забезпечити ефективну взаємодію бренду з місцевими споживачами та збільшити його популярність на ринку.

Іншим важливим аспектом стратегій бренд-комунікацій в умовах євроінтеграційних процесів є використання цифрових інструментів та мережевих платформ для взаємодії зі споживачами. За словами Джошуа Стейгема, сучасні споживачі приділяють велику увагу онлайн-взаємодії з брендами, тому необхідно використовувати цифрові інструменти, такі як соціальні мережі та електронна пошта, для створення позитивного зв'язку зі споживачами [2]. Комунікація з європейськими компаніями повинна бути відкритою та прозорою, враховуючи культурні та мовні різниці між країнами. Крім того, компанії повинні дотримуватися європейського законодавства, щоб бути впевненими, що їхні бренд-комунікації не порушують права споживачів та не перетинають межі законності [3].

Наведемо декілька аспектів європейського законодавства, які важливо врахувати при здійсненні бренд-комунікацій з європейськими компаніями:

1. Закон про захист особистих даних (GDPR) є обов'язковим для всіх компаній, які збирають та обробляють особисті дані європейських громадян.
2. Європейське законодавство вимагає, щоб бренд-комунікації не були оманливими.
3. Законодавство ЄС з міжнародного маркетингу вимагає від компаній дотримання місцевих законів та культурних звичаїв.
4. Компанії повинні бути обережними зі своєю бренд-комунікацією на соціальних медіа, де зазвичай багато рекламних повідомлень.
5. Європейське законодавство також забороняє певні форми реклами, які вважаються образливими або дискримінаційними.

Доцільно навести зразок вибору засобів маркетингових бренд-комунікацій. Як приклад подана послідовність вибору в межах елемента комунікаційної бренд-стратегії «канали комунікацій» тих засобів маркетингових комунікацій, за інтенсивністю використання яких брендами різних компаній будуть ідентифіковані ті чи інші бренд-стратегії. Велику роль грають комунікації, тобто орієнтовані на широкий загал цільових покупців. Вибір засобів комунікації (реклама на телебаченні, зовнішня реклама, комунікації в соціальних мережах та інші комунікації в мережі Інтернет, зокрема відеоролики) зумовлений найбільшою популярністю цих каналів [4].

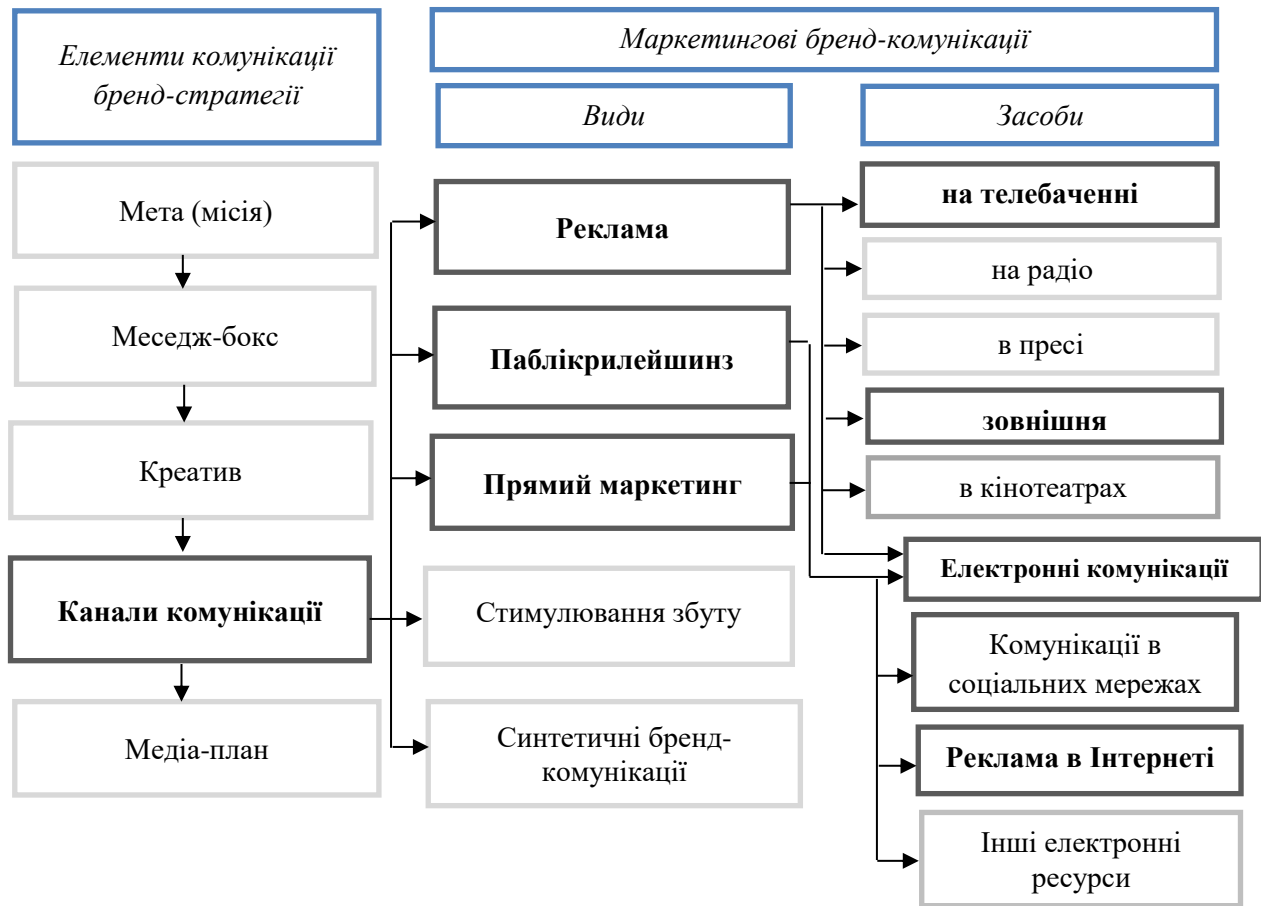


Рис. 1. Стратегічні моделі бренд-комунікацій  
Джерело: розроблено авторами за даними [5]

На рис. 1 представлено типові стратегічні моделі бренд-комунікацій, серед яких будь-який бренд може обрати найближчу для себе або, навпаки, сформувати власну і унікальну стратегію, обравши один чи декілька засобів. Ефективність підходу буде вищою, якщо виділити та кількісно оцінити більше ідентифікуючих ознак існуючих комунікаційних бренд-стратегій. Комунікаційна бренд-стратегія є провідною складовою комплексної бренд-стратегії, визначаючи правила та керівні принципи стосовно запитань: «Як? Що? Де? Коли? Кому?» повідомляють комунікації бренду. Формування комунікаційної бренд-стратегії передбачає такі етапи: аналіз ситуації; визначення цілей; складання меседж-боксу; розробка креативу; вибір каналів та форматів комунікації; медіа-планування.

Отже, стратегії бренд-комунікацій в умовах євроінтеграційних процесів мають бути спрямовані на локалізацію бренду та взаємодію з місцевими споживачами, використання цифрових інструментів і забезпечення якості продукту та етичної поведінки компанії. Відповідно до цих принципів компанії зможуть забезпечити ефективну комунікацію зі споживачами та збільшити свою конкурентоспроможність на ринку в умовах євроінтеграційних процесів.

#### Література

1. Брінь П. В., Меченкова Н. М. Особливості міжнародної комунікації при глобалізації бренду. *Маркетинг і реклама*. 2021. № 7–8. С. 22–27.
2. Янковець Т., Медведєва К. Цифровий брендинг підприємства у комплексі маркетингових комунікацій. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2022. 144 (4). С. 72–83.
3. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : зб. матеріалів V Міжнар. наук. конф., м. Київ, 23–24 червня 2022 р. / упоряд. З. М. Свєрдлик, М. М. Цілина. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2022. 295 с.
4. Смерічевський С. Ф., Петропавловська С. Є., Радченко О. А. *Бренд-менеджмент* : навч. посіб. Київ : НАУ, 2019. 156 с.
5. Лабурцева О. І., Страшинська Л. В. Формування комунікаційних бренд-стратегій як інструмент підвищення конкурентоспроможності роздрібних торговельних мереж. *Підприємництво, торгівля та біржова діяльність* : кол. монографія. Харків : Лідер, 2020. С. 63–91.



УДК 339.174

**Тарасова Кристина Ігорівна**

*к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ**

***JEL classification: M310***

Виставкова діяльність виступає як ключовий інструмент, що формує та реалізує макроекономічну політику держави, а також відіграє важливу роль в маркетингових комунікаціях та зовнішньоекономічній діяльності підприємств. Як окремий тип економічної діяльності, вона сприяє досягненню сталого розвитку торговельно-економічної, міжнародної, наукової, культурної та іншої співпраці, як між суб'єктами господарювання, так і між країнами.

Виставки відіграють значну роль у структурі товарного ринку, сприяючи підвищенню ефективності національного та міжнародного товарообміну та залученню інвестицій в економіку країни. Вони відображають економічну ситуацію певної країни, демонструють стан ринку, створюють інформаційне поле, активізують фінансові потоки, мають важливе значення для розвитку внутрішньої та зовнішньої торгівлі, посилення міжнародних зв'язків та пропаганди передових технологій та нових видів продукції (товарів, робіт, послуг). Отже, виставкова діяльність відрізняється багатофункціональністю у системі ринкових відносин.

Виставки надають особливу можливість промисловим підприємствам продемонструвати свої товари та послуги широкій аудиторії, враховуючи потенційних клієнтів, дистриб'юторів, посередників і конкурентів. Це дає змогу встановити нові контакти, залучити нових клієнтів і розширити свої ринки збуту. Крім того, виставки є платформою для презентації новинок і інновацій, що допомагає залучити увагу і збільшити продажі.

Участь у виставках дозволяє покращити своє брендування та збільшити впізнаваність. Господарюючі суб'єкти можуть використовувати виставки для підтримки свого іміджу, встановлення авторитету в галузі, а також для показу своєї компетентності і професіоналізму. Крім того, виставки є прекрасною можливістю для розміщення рекламних матеріалів і логотипів компанії, що допомагає підсвідомо привернути увагу відвідувачів.

Виставки створюють можливість для обміну науково-технічними знаннями та досвідом між різними підприємствами. Вони можуть бути платформою для презентації новітніх технологій, досліджень і розробок. Це дозволяє підприємствам вивчати ринкові тенденції, аналізувати конкуренцію і знаходити шляхи для покращення своїх виробничих процесів і продуктів.

Участь у виставковій діяльності забезпечує можливість побудувати мережу контактів і розширити партнерські взаємовідносини. Підприємства можуть зустрічатися зі своїми постачальниками, партнерами і потенційними співробітниками на виставках, що сприяє встановленню довгострокових співпраць і розвитку нових бізнес-можливостей.

Виставки надають можливість промисловим підприємствам вивчати своїх конкурентів і аналізувати ринок. Вони можуть досліджувати стратегії конкурентів, аналізувати їхні продукти і послуги, вивчати реакцію споживачів і збирати цінну інформацію для подальшого покращення своєї конкурентоспроможності.

Виставка – це ідеальний засіб маркетингових комунікацій. Представлення продукції на виставках у 6 разів більше впливає на продажі, ніж будь-який інший спосіб її просування, за даними досліджень, проведені CEIR:

- візуальний ефект від виставкового зразка може тривати до 14 днів;
- керівники найбільших компаній світу ставлять виставки на 1-е місце серед інших засобів маркетингових комунікацій;
- витрати на укладення договорів при зустрічі на виставці в середньому на 40% нижчі, ніж без контакту на виставці;

– 65% опитаних назвали участь у виставках одним із найбільш рентабельних способів використання рекламного бюджету [1].

На ринку промислової продукції найбільш поширеним комунікаційним інструментом є синтетичний засіб спілкування, який має значний вплив. Згідно з науковими дослідженнями, головними факторами, що впливають на рішення про купівлю на промисловому ринку, є виставки (з впливом у 90%), прямий маркетинг (75%), паблік рилейшнз (75%) та галузеві видання (55%) [2].

Для виробників великогабаритного та унікального обладнання, чия ціна може варіюватися залежно від складних технічних характеристик, вказання ціни у прайсі чи рекламних матеріалах є викликом. У таких випадках, спеціалізовані виставки виступають як один з основних інструментів для стимулювання збуту продукції.

Виставки – це своєрідний засіб комунікації, який відрізняється своїми власними можливостями. На відміну від газетної публікації, рекламного листа, проспекту чи каталогу, які зрештою дають лише абстрактне уявлення про предмет, на виставці сам товар висувається на передній план, адже верстати та установки показуються у дії. З професійним технічним поданням безпосередньо та нерозривно зв'язується особисто отримана інформація [3].

Виставки дозволяють швидко отримати безпосередній зворотний зв'язок щодо нового виду товару або його прототипу. Реакції відвідувачів на виставці стають надзвичайно цінними даними для дослідження ринку. Іншою перевагою участі у виставці є збереження контакту з постійними клієнтами. Замість витрат на час і поїздки для зустрічей з ними, на виставковому стенді можна швидко освіжити зв'язок та зміцнити взаємини під час короткого спілкування з клієнтами.

Промислові виставки представляють найскладнішу форму маркетингу, охоплюючи практично всі сучасні механізми торгівлі та інструменти маркетингу. Планування участі у виставці вимагає гармонійного поєднання всіх цих аспектів. Кожна конкретна виставка має свої характеристики та особливості, такі як місце та термін проведення, учасники, відвідувачі, статус, рейтинг тощо. Вирішення питання про участь у виставці вимагає ретельного дослідження, яке відповідає стратегії підприємства. Рішення підприємства про участь у виставці повинно враховувати порядок, визначений маркетинговою системою. Наслідки участі у виставці повинні бути розглянуті в контексті загальної маркетингової концепції підприємства. Участь у виставці дозволяє підприємству досягти позитивного синергетичного ефекту. Виставка буде успішною, якщо буде гармонійно поєднана з іншими маркетинговими інструментами.

Наявність робочого обладнання на стенді є гарантією привабливості для цільових відвідувачів. Показ живого обладнання викликає значно більше вражень, ніж відеопрезентації, листівки та інші форми реклами. «Живе» обладнання дозволяє відвідувачам особисто оцінити всі деталі роботи агрегату, оглянути якість продукції або операцій, які воно виконує.

Багато обладнання, яке привозять для продажу, розкуповують прямо на виставці B2B. Це пов'язано з мінімальними витратами на транспортування та відсутністю затримок у поставках. Головна перевага полягає в тому, що покупець може самостійно випробувати агрегати під час виставки.

Якщо є фінансові можливості, варто створити спеціальне демонстраційне обладнання, яке не продається, а призначене лише для демонстрації. Особливістю такого обладнання є прозорий корпус або інший спосіб показу механізму роботи. Такі моделі часто привертають підвищений інтерес, і відвідувачі виставки готові заплатити за унікальну демонстраційну модель. Це часто відображає престиж, і статусність покупки часто є одним із ключових критеріїв вибору.

Виставки є ефективним інструментом для регулювання товарних ринків, вирішення низки важливих завдань на державному рівні, таких як збільшення темпів виробництва та обсягів продажу, створення нових робочих місць, оптимізація інвестиційного клімату та підтримка експортно-імпорتنних процесів. В сучасних умовах виставки є одним з найбільш цивілізованих та перспективних методів просування продукції та нових технологій, а також формування зв'язків на різних рівнях.

#### *Література*

1. *Center for Exhibition Industry Research (CEIR)* : website. URL: <https://www.ceir.org> (access date: 09.03.2023).
2. *Виставкова федерація України* : сайт. URL: <http://www.expo.org.ua/ua/statistics.php> (дата звернення: 19.03.2023).
3. *Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в Україні* : Постанова КМУ № 1065 від 22.09.2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-2007-п#Text> (дата звернення: 17.03.2023).

УДК 339.138:659.1

**Шикіна Ольга Володимирівна**

к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**Нечева Наталя Валеріївна**

к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## ШЛЯХИ ЗАСТОСУВАННЯ GOOGLE ADS ЯК ІНСТРУМЕНТУ ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГУ

*JEL classification: M310*

Google Ads є одним з найбільш ефективних інструментів Інтернет-маркетингу. Він дозволяє рекламодавцям розміщувати оголошення на сторінках пошукової системи Google та на сайтах, що є партнерами з Google, а це десь більше 70% усієї мережі Інтернет.

За допомогою Google Ads можна налаштувати пошукову рекламу. Рекламні оголошення можуть бути розміщені на сторінках результатів пошуку Google. Це дозволяє рекламодавцям привертати увагу користувачів, які шукають товари або послуги, пов'язані з їх бізнесом.

За допомогою реклами на веб-сайтах можна розмістити оголошення на сайтах партнерів Google. Це дозволяє рекламодавцям розміщувати оголошення на сайтах, які мають таку ж саму цільову аудиторію.

Наступний варіант застосування Google Ads це – ремаркетинг. Рекламодавці можуть використовувати ремаркетинг, щоб показувати оголошення тим користувачам, які вже відвідали їх веб-сайт. Це дозволяє підтримувати інтерес користувачів до бренду та збільшувати ймовірність конверсії.

Для ще більш ефективного підбору цільової аудиторії використовується геотаргетинг. Рекламні оголошення можуть бути спрямовані на користувачів у певній локації. Це дозволяє рекламодавцям залучати користувачів, які перебувають у певному регіоні, або привертати увагу населення певного міста або регіону.

Та найчастіше, коли мова йде про Google Ads мається на увазі таргетинг за ключовими словами. Рекламні оголошення можуть бути спрямовані на користувачів, які шукають певні ключові слова в пошуковій системі Google. Це дозволяє рекламодавцям відобразити оголошення перед цільовою аудиторією, яка вже зацікавлена у їхніх послугах або товарах.

Метод «таргетинг за інтересами» передбачає використання рекламних оголошень, які можуть бути спрямовані на користувачів, що відвідують веб-сайти з певної тематики, або виконують певні дії в Інтернеті. Це дозволяє рекламодавцям відобразити оголошення перед цільовою аудиторією, яка має спільні інтереси з їхнім бізнесом.

Все більше значення починає відігравати мобільна реклама. Рекламні оголошення можуть бути розміщені на мобільних пристроях, таких як смартфони та планшети. Це дозволяє рекламодавцям дотримуватися своєї цільової аудиторії в будь-який час і в будь-якому місці.

Один з найефективніших способів донести інформацію до зацікавленого користувача – це відеореклама. Рекламодавці можуть розміщувати відеорекламу на YouTube та інших платформах, що є партнерами Google. Це дозволяє рекламодавцям відобразити свої продукти або послуги у форматі відео та дозволяє користувачам отримати більш повну картину про товари або послуги.

Google Ads дозволяє рекламодавцям контролювати свій бюджет та результати своєї кампанії, надаючи детальну аналітику та звіти про ефективність рекламних оголошень. Цей інструмент може бути корисним для будь-якого бізнесу, що прагне залучати більше клієнтів та збільшувати свій дохід.

### *Література*

1. Нечева Н., Шикіна, О., Давиденко І. Екологічна маркетингова стратегія в курортних готелях. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. URL: <http://surl.li/flxhg> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Шикіна О., Нечева Н. Аналіз інструментів інтернет-маркетингу національних готельних мереж України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. URL: <http://surl.li/fkshn> (дата звернення: 10.03.2023).

### III. РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

#### Секція 11. Ефективність господарювання у секторах та сферах національної економіки

---

---

UDC 37.072

**Daniela-Tatiana Agheorghiesei**

Full Professor, Ph.D,

„Alexandru Ioan Cuza” University, Iași (Romania)

e-mail: [dtc@uaic.ro](mailto:dtc@uaic.ro)

**Anca Laura Asandului**

Full Professor, Ph.D,

„Alexandru Ioan Cuza” University, Iași (Romania)

e-mail: [asand@uaic.ro](mailto:asand@uaic.ro)

**Alexandru Țugui**

Full Professor, Ph.D,

„Alexandru Ioan Cuza” University, Iași (Romania)

e-mail: [altug@uaic.ro](mailto:altug@uaic.ro)

**Gabriel Asandului**

Associate Professor, Ph.D,

„Gheorghe Asachi” Technical University, Iași (Romania)

e-mail: [asandului@yahoo.com](mailto:asandului@yahoo.com)

**Ioana Guțu**

Ph.D, „Alexandru Ioan Cuza” University, Iași (Romania)

e-mail: [gutu.ioana@yahoo.com](mailto:gutu.ioana@yahoo.com)

#### BECOMING RESILIENT – A ONE-WAY TICKET FOR UNIVERSITIES TO COPE WITH THE CHALLENGING TIMES

**JEL classification:** I230; I250

Capacitatea universităților de a face față provocărilor, schimbărilor rapide și adverse, și crizelor neașteptate, fără a se lăsa afectate de efectele negative ale acestor situații, ci, din contra, de a deveni mai puternice prin strategii de adaptare eficace și eficiente reprezintă trecerea testului de reziliență.

Pandemia Covid-19, problemele geo-politice, cele de natură economică și criza energetică actuale ale căror efecte se resimt la nivel mondial, dar și avansul tehnologic rapid sunt doar unii dintre „factorii stresori” care pot fi menționați că își lasă amprenta asupra instituțiilor de învățământ superior și le determină să își construiască modelul propriu de reziliență.

Lucrarea noastră aduce în atenție problematica rezilienței în instituțiile de învățământ superior, frameworks and strategiile care pot fi aplicate de universități pentru a deveni mai reziliente, și exemple de bune practici în domeniu.

.....  
The ability of universities to face challenges, rapid and adverse changes, and unexpected crises, without being affected by the negative effects of these situations, but, on the contrary, to become stronger through innovative, effective and efficient adaptation strategies is proof of passing the test of resilience.

The Covid-19 pandemic, geo-political issues, economic issues and the current energy crisis, whose cumulative interrelated effects are supported worldwide, as well as the rapid technological advancement, are just some of the „stressors” that can be mentioned as leaving their mark on the higher education institutions and force them to build „under pressure” their specific model of resilience to cope with the challenging times.

Our theoretical work brings to attention the issue of resilience in the higher education system regarding the challenging factors, frameworks and strategies that can be applied by universities to become more resilient, as well as examples of good practices in the field.

**Keywords:** resilience; higher education system; universities.

### References

1. Pruvot, E. B., & Kupriyanova, V. (2022). *Universities, the energy crisis and the cost-cutting trap*. University World News: website. 10 December 2022. Retrieved from: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=2022120910131842>.
  2. Cross, R., Dillon, K., & Greenberg, D. (2021). The Secret to Building Resilience. *Harvard Business Review*, 29 January 2021. Retrieved from: <https://hbr.org/2021/01/the-secret-to-building-resilience>.
  3. *The Center for Global Resilience and Security (CGRS)*. Norwich University: website. Retrieved from: <https://home.norwich.edu/campus-resources/research-centers-institutes/center-global-resilience-and-security-cgrs>.
  4. Dwivedi, P. D. (2020). How to Build Resilience During College – When it Matters Most. *Harvard Business Review*, 16 May 2020. Retrieved from: <https://hbr.org/2020/05/how-to-build-resilience-during-college-when-it-matters-most>.
  5. Parkin, D. (2020). *Developing Sustainable Resilience in Higher Education*. 21 August 2020. Advance HE: website. Retrieved from: <https://www.advance-he.ac.uk/news-and-views/developing-sustainable-resilience-higher-education>.
  6. *Resilience Resources*. Resilience Institute: website. Retrieved from: <https://resiliencei.com/resources>.
  7. Holdsworth, S., Turner, M., & Scott-Young, C. M. (2019). Developing the Resilient Learner: A Resilience Framework for Universities. In: Tynan, B., McLaughlin, T., Chester, A., Hall-van den Elsen, C., Kennedy, B. (eds). *Transformations in Tertiary Education*. Springer, Singapore. DOI: [https://doi.org/10.1007/978-981-13-9957-2\\_3](https://doi.org/10.1007/978-981-13-9957-2_3).
  8. How Firms Can Become More Resilient in the New Normal. *Knowledge at Wharton*, September 4, 2020. Retrieved from: <https://knowledge.wharton.upenn.edu/article/firms-can-become-resilient-new-normal>.
  9. Buckingham, M. (2020). What Really Makes Us Resilient? *Harvard Business Review*, 29 September 2020. Retrieved from: <https://hbr.org/2020/09/what-really-makes-us-resilient>.
- 

УДК 338.43:504

**Андрейченко Андрій Вадимович**  
д. е. н., професор, завідувач кафедри  
економіки, права та управління бізнесом,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## АГРОВИРОБНИЦТВО В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**JEL classification: Q530**

Україна є державою з найвищим рейтингом щодо потенційних резервів агровиробництва. Це зумовлено тим, що на Україну припадає майже третина світових запасів чорнозему та 27% орної землі в Європі. Україна має вигідне географічне положення, родючі ґрунти, багаті традиції землеробства, сприятливий клімат, освічених та працьовитих селян, достатньо розвинену транспортну інфраструктуру [1, с. 130]. У свою чергу, роль агропромислового комплексу загалом та аграрного сектору зокрема, зумовлюють необхідність досягнення сталого розвитку.

Варто зазначити, що однією з перешкод на шляху сталого розвитку аграрного сектору України, є дефіцит ресурсів. Водночас, практика господарювання свідчить про те, що цей дефіцит переважно штучний. Сьогодні не використовуються величезні обсяги ресурсів, іменованих відходами. Витрачаються колосальні кошти на зменшення негативного впливу відходів на навколишнє середовище, і, водночас, ще більші кошти витрачаються на видобуток цінної природної сировини, без якої можна обійтися, якщо використовувати відходи. Із цього випливає необхідність вирішення завдання перетворення відходів у ресурси. Одним із необхідних інструментів досягнення такого завдання є переорієнтація на першочергове використання вторинних ресурсів, застосування безвідходних і ресурсозберігаючих невитратних технологій в аграрній сфері. У такий спосіб збитки можна буде перетворити на доходи. Для цього потрібна сильна та послідовна політика держави, що буде економічно заохочувати галузі та підприємства до збереження первинних ресурсів і там, де це можливо, замінювати їх вторинними.

Для забезпечення сталого розвитку держави та якісного управління відходами вагоме значення має дотримання принципу формування екологічної свідомості людей, що базується як на власній поведінці, так і пропагуванні «екологічної культури» серед оточуючих; принципу екологізації соціально-економічного середовища, що передбачає створення інституційних умов для формування

екологічної культури як у системі генерування, так і в процесі утилізації відходів; принципу реалізації цільової функції системи, що передбачає одержання економічних вигод від поводження з відходами, які позиціонуються як сировина для рециркуляційних процесів у виробничих системах, а також соціальних ефектів; принципу окупності, що є мотиваційною складовою у процесі залучення інвестицій у будівництво утилізаційних потужностей як для іноземних, так і національних інвесторів [2, с. 83–86].

Складність сучасних економіко-соціальних та екологічних відносин і процесів, що виникають при впровадженні безвідходного агровиробництва істотно підвищує значення розроблення методологічної основи розвитку безвідходного виробництва в аграрному секторі економіки. Широке коло фундаментальних проблем у сфері безвідходного агровиробництва, зумовлених новими суспільно-політичними та соціально-економічними умовами, потребує свого невідкладного розв'язання на основі нової методології. Отже, для виходу з негативної ситуації, що склалася протягом останніх десятиліть у сфері поводження з відходами аграрного сектору, необхідним є пошук найбільш прийнятних засобів. Сполучною ланкою між природою та господарською діяльністю та визначальним засобом їх збалансованості є безвідходне виробництво. Його мета полягає у досягненні найбільш повного використання природних ресурсів й одночасному піклуванні про майбутні покоління.

Під безвідходним агровиробництвом слід розуміти такий спосіб виробництва агропродукції, за якого найбільш раціонально і комплексно використовуються сировина і енергія в циклі «сировинні ресурси – виробництво – споживання – вторинні сировинні ресурси» таким чином, що будь-які впливи на навколишнє середовище не порушують її нормального функціонування. Таке трактування в найбільшій мірі віддзеркалює сутність процесів, що актуальні для реальної економіки сучасного аграрного сектору. Наведене визначення виходить не з гіпотетичної можливості безвідходного виробництва як такого, а з того, що будь-який виробничий процес супроводжується утворенням відходів, які, зважаючи на сучасний рівень розвитку науки і техніки, можуть бути при подальшій їх обробці перетворені на продукти споживання або нешкідливі для навколишнього середовища компоненти. Безвідходне агровиробництво передбачає досягнення максимально високого рівня економіко-соціо-екологічної результативності такого виробництва.

Перехід до безвідходного агровиробництва – процес об'єктивний, тісно пов'язаний з виснаженням запасів природної сировини та енергоносіїв. Прискорені розробки в цьому напрямі і використання їх результатів у господарській практиці стають актуальною вимогою вже сьогодення.

Максимально повне використання відходів аграрної сфери є важливою науково-технічною та економічною проблемою сучасності, від рішення якої переважно залежить ефективність і збалансованість сільського господарства та АПК в цілому. Конкретні відходи аграрного сектору характеризуються численними специфічними особливостями, саме в цьому полягає чи не головна складність управління процесом залучення таких відходів в практику господарювання.

Варто підкреслити, що у рішенні завдань економіко-соціального зростання й підвищення рівня розвитку безвідходного виробництва в аграрному секторі одну з провідних ролей відіграє наука. У площині нашого дослідження наука є основою формування комплексів «наука – техніка – безвідходне агровиробництво – суспільство». Досягнення науки й техніки відкривають широкі можливості зміни методів агровиробництва на основі його технічного удосконалення у поєднанні з найбільш повним та економічним використанням матеріальних, трудових та фінансових ресурсів. Для розвитку наукового пізнання характерне не тільки безперервне розширення кола вирішуваних теоретичних і практичних завдань, але й все більш помітне посилення уваги до способів і методів науково-практичної діяльності. У свідомості дослідників вкорінюється розуміння того факту, що отримання значущого результату безпосередньо залежить від вихідної теоретичної позиції, точніше, від принципового підходу до постановки проблеми і визначення спільних шляхів руху дослідницької думки. Наука та практика мають об'єднати зусилля для забезпечення переходу аграрного сектору до безвідходного виробництва через удосконалення техніко-технологічних, економічних, організаційних складових.

Результативне безвідходне виробництво в аграрному секторі неодмінно передбачає дотримання балансу між аграрною діяльністю та станом біосфери. Захист навколишнього середовища є невід'ємною складовою впровадження у практику господарювання безвідходного агровиробництва, адже економічні, екологічні та соціальні складові існування ефективного виробництва в аграрному секторі утворюють єдину неподільну систему. Розуміння масштабів та природи екологічних проблем, їх взаємозв'язку зі станом функціонування аграрного сектору дозволяє визначати відповідні ресурси для їх вирішення. Вивчення різноманітних аспектів становлення ноосфери дозволяє довести її

значимість для вирішення глобальних проблем, що постали на шляху розвитку людства у XXI ст., серед яких кричущою є проблема розумного поводження з відходами аграрного сектору та ресурсозбереження. Впровадження безвідходного агровиробництва забезпечить раціональне використання всіх компонентів сировини та енергії у замкнутому циклі «первинні сировинні ресурси – виробництво – споживання – вторинні сировинні ресурси» та збереження екологічної рівноваги, що склалася в біосфері, наближуючи людство до ноосфери.

В Україні, на відміну від інших розвинених країн, відсутня інфраструктура поводження з відходами. Умови, за яких обсяг накопичення відходів в аграрному секторі переважає масштаб їх вторинного використання, перероблення та/або знешкодження, породжують екологічні кризи та слугують гальмівним фактором розвитку економіки нашої держави. Україна потребує нагального реформування правової та економічної системи, що регулює використання відходів, у тому числі в аграрній сфері, з урахуванням світового та європейського досвіду. Недооцінка ефекту від використання відходів аграрного сектору не дозволяє суб'єктам господарювання отримувати повну інформацію про доцільність промислової переробки багатьох видів побічних продуктів та відходів агровиробництва.

#### *Література*

1. Зеленський А. В. *Фінансове регулювання аграрного сектору економіки України* : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Київ, 2016. С. 224.
2. Колодійчук І. А. Зasadничі принципи формування системи поводження з відходами. *Регіональна економіка*. 2017. № 2 (84). С. 80–88.

---

УДК 33.051:504.5

*Андрєєва Наталя Миколаївна*

*д. е. н., професор, головний науковий співробітник  
відділу економіко-екологічного розвитку приморських регіонів,  
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» (Україна)*

*Крутоголова Ірина Олександрівна*

*аспірантка відділу економіко-екологічного розвитку приморських регіонів,  
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» (Україна)*

### **ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМ КЛІМАТИЗАЦІЇ У ГОТЕЛЬНИХ БУДІВЛЯХ**

*JEL classification: Q290; O130*

Поняття кліматизації будівель запроваджено Директивою ЄС від 2010 року EPBD 2010/31/EU та включає опалення, водопостачання, кондиціонування та вентиляцію. Цією Директивою сформульовано основну вимогу до держав-членів ЄС: «Енергетичні показники нових будівель у 2020 році мають відповідати значенням «будівель з нульовим споживанням енергії», а для будівель, які належать або зайняті органами публічної влади, – до 2018 року» [1]. Ця вимога Директиви щодо енергії з відновлюваних джерел стосується всіх будівель незалежно від розміру їхньої площі. Виконання завдань цієї Директиви можливе лише при переході на автономні високоефективні системи кліматизації з використанням відновлюваних джерел енергії.

У питанні кліматизації готелів та гостьових будинків існує низка нюансів, на які варто звертати увагу при виборі системи кліматизації. Спочатку будь-який готель, як і інші комерційні підприємства, повинен приносити прибуток. Відповідно, насамперед розглядається питання фінансової вигоди. Але не можна також забувати про те, що послуга, яку надає готель, повинна гарантувати комфорт постояльцям, тому з'являється друга сторона медалі – опалення має бути якісним. При застосуванні тієї чи іншої системи кліматизації також враховуються наступні нюанси:

- велика кількість окремих кімнат;
- необхідно передбачити обігрів нежитлових приміщень;
- кімнати повинні нагріватися швидко, щоб мешканці могли відразу відчувати комфорт;
- регулювання рівня опалювання – дозволяє не обігрівати порожні кімнати доки в них ніхто не живе;

– система опалювання повинна витримувати значні навантаження вранці та увечері – найбільш активний час використання приладів.

Запропонований нами економіко-екологічний метод застосування високоефективної системи кліматизації – це системне рішення, яке забезпечує комфорт у будівлі цілий рік, наближаючи її до поняття «Пасивний будинок» і виконує функції: нагріву, охолодження, виробництва гарячої води, оновлення, очищення і зволоження повітря.

Ця система кліматизації використовує від 75 до 100% поновлюваної енергії. Вона скомпонована з інноваційного високоіндустріального обладнання. Система управляється єдиною системою контролю, який використовує найефективніший шлях регулювання кожного обладнання, і забезпечує надійність, ефективність і комфорт.

Як джерело тепла для готелів пропонуємо застосовувати теплові насоси повітряного типу. Вони мають максимальну ефективність перетворення теплової енергії – COP до 5 одиниць. Теплові насоси мають можливість нагрівання теплоносія до 60 °С, що дозволяє використовувати ці генератори тепла з різними джерелами передачі теплової енергії – радіатори, теплі підлоги, фанкойли. Для забезпечення гарячого водопостачання (ГВП) встановлюємо ємність – бойлер непрямого нагріву. Нагрів води для господарських потреб готелю в цьому випадку обходиться в 5 разів дешевше, ніж централізована подача міських теплових мереж.

Котельне обладнання, що використовується нині для опалення та гарячого водопостачання, на 1 кВт витраченої енергії, в кращому випадку, виробляє з урахуванням ККД до 0,8 кВт теплової енергії. Теплові насоси за рахунок використання тепла навколишнього середовища на 1 кВт витраченої енергії виробляють як мінімум 3 кВт теплової енергії [2]. Порівнюючи теплові насоси з будь-яким котельним обладнанням, варто зазначити, що завдяки їх використанню економія коштів становить 300%.

Також великою перевагою теплових насосів повітряного типу є їхня екологічна нейтральність. При роботі теплових насосів повітряного типу не утворюються шкідливі викиди в атмосферу, так розширюється завдання декарбонізації енергетичної галузі України.

Необхідність акумулювання електричної енергії визначається бажанням використовувати дешеву електроенергію від альтернативних джерел, таких як сонячні батареї або вітрові станції. Варто зауважити, що ціна на сонячні батареї та сонячні колектори стрімко падає, а кількість виробників постійно зростає. При переході до електричного акумулюючого опалення, ефективність системи кліматизації може бути ще підвищена. Підняти коефіцієнт використання можна за рахунок накопичення (акумуляції енергії) у моменти, коли енергія в надлишку, та вилучення її, коли в цьому є потреба.

Застосування теплових насосів, теплообмінних пристроїв дозволяє побудувати високоефективні системи кліматизації. Витрати на опалення та гаряче водопостачання у таких систем, порівнюючи зі звичайними електричними системами опалення, в 9 разів або на 900% менші, а порівнюючи з традиційними видами опалення, у 6,0–7,5 разів менші, залежно від вартості палива, що використовується. Опалення та охолодження у запропонованих системах виконується через те саме обладнання фанкойли і теплу підлогу. Вибір типу устаткування визначається вимогою до комфортності у кожному конкретному приміщенні готелю.

Вартість 1 кВт тепла, виробленого тепловим насосом в 10,7 або на 1070% менше вартості тепла, виробленого газовим котлом, що дозволяє говорити про високу ефективність економіко-екологічного методу застосування системи кліматизації у готельних будинках на основі теплових насосів.

#### Література

1. Directive 2010/31/eu of the European parliament and of the council of 19 May 2010 on the energy performance of buildings (recast). *Official Journal of the European Communities*. 2010. L153. Pp. 13–35.
2. *Ефективність теплового насоса* / Центр теплових насосів : сайт. URL: <https://teplonasos.kiev.ua/ehffektivnost-teplovogo-nasosa> (access date: 19.03.2023).



UDC 614.2

**Laura Asandului**  
Full Professor, Ph.D,  
„Alexandru Ioan Cuza” University, Iași (Romania)  
e-mail: asand@uaic.ro

**Daniela Agheorghiesei**  
Full Professor, Ph.D,  
„Alexandru Ioan Cuza” University, Iași (Romania)  
e-mail: dtc@uaic.ro

**Raluca Caunic**  
Ph.D Student,  
„Alexandru Ioan Cuza” University, Iași (Romania)  
e-mail: raluca\_caunic@yahoo.com

## CONCEPTUAL BOUNDARIES OF EFFICIENCY, PERFORMANCE AND QUALITY IN THE HEALTHCARE SYSTEM

*JEL classification: I100; I150*

Performance, efficiency, quality and effectiveness are terms that either appear as synonyms or overlap to a certain extent both in the specialized literature and in the reports of international organizations, such as World Health Organization and Organization for Economic Cooperation and Development. The performance of the healthcare system is evaluated with the help of efficiency and effectiveness or by analyzing indicators that approximate the quality of healthcare services. The World Health Organization (WHO, 2000) and the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD, 2001) are the main entities that have established theoretical and methodological benchmarks for evaluating the performance of the healthcare system.

At the WHO level, the performance of healthcare system means, first, efficiency, and quality is a secondary goal. At the OECD level, the performance of the healthcare system is conceptualized through quality and effectiveness, the latter being considered a dimension of the quality of care provided within health services sector.

In the healthcare sector, effectiveness is considered a quality dimension. The increase in the quality of healthcare determines the efficiency of healthcare services. Efficiency is evaluated primarily from a technical perspective, which aims at how resources are used to achieve the maximum possible, desirable outcomes at the system or hospital level without compromising quality. Quality is valued by minimizing undesirable effects at the system or hospital level. A health entity has high performance if, using existing resources, it produces the maximum achievable amount of health services that meet accepted quality standards. Achieving a high level of performance is conditional on the efficient use of all resources to achieve the best results in the health status of the beneficiaries, with minimal risks for the patient and satisfaction recorded following the interaction with healthcare services.

**Keywords:** efficiency; performance; quality; healthcare system.

УДК 656.075

**Берега Іван Володимирович**  
аспірант кафедри економіки та менеджменту,  
Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро (Україна)

## **ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТРАНСПОРТНОГО БУДІВНИЦТВА НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ**

***JEL classification: R400***

Для посилення та підвищення пропускної спроможності необхідно провести заходи розвитку та модернізації інфраструктури на багатьох важливих напрямках [1, с. 4–11].

Експлуатаційна довжина залізничних колій складає 20969,1 км, розгорнута довжина – 28886,9 км. Протяжність колій на залізобетонних шпалах складає 25066,1 км, на дерев'яних шпалах – 3831,8 км, протяжність безстикової колії – 21663,3 км. Повна довжина станційних колій – 13841,4 км, під'їзних – 2627,9 км. Загальна кількість стрілочних переводів – 50269 комплектів; загальна кількість переїздів – 5259 од. [2, с. 178–181].

На залізницях України з простроченими термінами виконання модернізації та капітального ремонту експлуатується 7082,7 км, що складає 33,8% від експлуатаційної довжини головної колії [3, с. 57–65].

Зниження обсягів виконання ремонтів призвело до погіршення технічного стану транспортної інфраструктури, а саме збільшення кількості та протяжності довгострокових попереджень про обмеження швидкості руху, істотного збільшення короткострокових попереджень (для виконання невідкладних ремонтних робіт, вилучення гостродефектних рейок тощо), що негативно впливає на виконання графіка руху поїздів та призводить до систематичних затримок поїздів [4, с. 35–40].

Згідно з вимогами діючих нормативних документів, для забезпечення безпеки руху поїздів зі встановленими швидкостями руху та недопущення погіршення технічного стану колії та виконаного прогнозу обсягів перевезень, середньорічні обсяги ремонтно-колійних робіт повинні складати: модернізація колії – біля 800 км; посилений капітальний ремонт колії – 421 км; капітальний ремонт колії – 843 км; середній ремонт колії – 1800 км; посилений середній ремонт колії – 1375 км; комплексно-оздоровчий ремонт колії – 2700 км; модернізація стрілочних переводів – 929 комплектів; капітальний ремонт стрілочних переводів – 1630 комплектів; середній ремонт стрілочних переводів – 1115 комплектів; ремонт інженерних споруд – 400 млн. грн. [5].

На залізницях України з простроченими термінами виконання таких видів ремонту: модернізація та капітальний ремонт – експлуатується 7138,5 км, що припадає на експлуатаційну довжину – 34,2% головної колії. Одержали подальший розвиток методичні підходи до встановлення граничного рівня існування підприємства транспортної інфраструктури, виходячи з граничного рівня витрат на забезпечення заданого рівня інтенсивності експлуатаційної діяльності на залізничних дільницях та особливостей прояву об'єктивних законів економіки в процесі відтворювальної діяльності.

Враховуючі реалізовані останнім часом заходи з покращення, вдосконалення верхньої будови колії, покращене земляне полотно, пристрої постачання електроенергії та систем СЦБ, вдосконалений рухомий склад – пропускна спроможність деяких залізничних напрямків не відповідає запропонованим вимогам в частині обсягу та швидкості переміщення вантажів та пасажирів. Також забезпечення суміжного руху вантажних та пасажирських поїздів по спільних дільницях суттєво обмежує перспективи реалізації високошвидкісного руху поїздів. Поточна швидкість руху рухомого складу з перевезення пасажирів залишається порівняно низькою – до 130 км за годину.

Радикальний комплексний захід, що надасть можливість залізничному транспорту України залишити за собою першість в обсягах перевезення вантажів та пасажирів, є, по-перше: розмежування напрямів руху окремо пасажирських та вантажних; по-друге: запровадження швидкісного руху рухомого складу; по-третє проведення електрифікації певних напрямків залізниць, у тому числі на виділених напрямках ліній швидкісного залізничного руху, що буде сприяти

значному зростанню обсягів перевезень пасажирів, у тому числі, завдяки потенційному переходу пасажирів з інших (не залізничних) видів транспорту.

На сьогодні, коли постає питання щодо розмежування вантажних та пасажирських потоків за окремими напрямками, підвищення пропускної спроможності дільниць, швидкостей руху та маси поїздів, а також впровадження швидкісного руху пасажирських поїздів та беручи до уваги значне подорожчання та обмеження дизельного палива, стає вкрай необхідним здійснити електрифікацію дільниць, які на напрямках розмежування та впровадження швидкісного руху залишаються не електрифікованими.

#### *Література*

1. Марценюк Л. В., Міщенко М. І., Чернова Н. С. Визначення доцільності залучення інвестицій на концесійних засадах у залізничний транспорт України. *Економіка і держава*. 2020. № 9. С. 4–11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.9.4>.
2. Машошина Т. В. Сучасний стан системи ціноутворення у будівництві та шляхи його подальшого удосконалення. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. № 46. С. 178–181.
3. Жулин О. В. Фінансове забезпечення підприємств дорожнього господарства в умовах фінансової децентралізації. *Вісник Національного транспортного університету*. 2014. № 30 (2). С. 57–65.
4. Міщенко М. І., Марценюк Л. В., Чернова Н. С., Грінченко М. О. Теоретичні підходи до управління економічною безпекою транспортних підприємств у сучасних умовах. *Економіка і держава*. 2020. № 11. С. 35–40. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.11.35>.
5. Міщенко М. І., Марценюк Л. В., Мисник А. В. Європейський досвід тарифоутворення на вантажні перевезення як інструмент фінансової безпеки залізниць. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.10.7> (дата звернення: 10.03.2023).

---

УДК 339.137.2(049)(477)

**Беспалов Володимир Михайлович**

*к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Кочевой Максим Миколайович**

*к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Обнявко Олександр Валентинович**

*к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ: ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЗМІЦНЕННЯ**

**JEL classification:** F100; M310

На конкурентоспроможність України впливають постійні динамічні зміни у світовому просторі, економічному, політичному та технологічному середовищі, зростаюча складність залучення обмежених ресурсів, повномасштабне військове вторгнення Росії та багато інших чинників.

До 2020 р. найбільш використовуваним був Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitive Index, GCI). Цей індекс обчислювався щорічно (з 2004 р.) за методикою Всесвітнього економічного форуму (WEF). Зведений індекс, як інтегральний показник, розраховувався на основі 98 індикаторів, об'єднаних у 12 груп. Визначалися також рейтинги країни за кожною складовою індексу та кожним індикатором (іх 98) [1, с. 39]. Але WEF припинив складання рейтингів глобального Індексу конкурентоспроможності, замінивши щорічне видання спеціальним. Так, WEF 16.12.2020 року видав «Доповідь про глобальну конкурентоспроможність. Спеціальний випуск 2020: Як країни просуваються на шляху до одужання», але Україна не увійшла до вищезазначеного аналізу економічних можливостей та перспектив, проведеного фахівцями WEF.

Динаміка Індексу глобальної конкурентоспроможності та конкурентних позицій нашої країни показала, що конкурентоспроможність і рейтинг України за останні 12 років (2007–2019 рр.) проявили негативну тенденцію: рейтинг країни знизився на 12 позицій (з 73 місця в 2007 р.

перемістився на 85 місце серед 141 країни в 2019 р.) [2]. Серед усіх 12 субіндексів конкурентоспроможності найкращі результати було досягнуто за складовими «Навички» (44 місце) та «Розмір ринку» (47 місце). Найгірші результати отримано за складовими «Фінансова система» (136 місце) та «Макроекономічна стабільність» (133 місце). Низька оцінка макроекономічної стабільності спричинена отриманими результатами за індикаторами «Інфляція» (131 позиція) та «Державний борг» (114 позиція). Найбільшим чинником гальмування росту конкурентоспроможності України аналітики ВЕФ назвали слабкість фінансової системи країни [1, с. 39].

Індекс економічної свободи, який розраховується The Heritage Foundation у співпраці з The Wall Street Journal, дає можливість оцінити рівень лібералізації взаємозв'язків держави з бізнесом. Він базується на десяти компонентах, що формуються у чотири групи: верховенство права (права власності, свобода від корупції), обмежений уряд (фіскальна свобода, державні витрати), регуляторна ефективність (свобода бізнесу, свобода ринку праці, монетарна свобода) і відкритість ринків (свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода). Україна у 2021 р. посіла в цьому рейтингу 127 місце серед 177 країн, отримавши 56,2 бали зі 100 можливих [1, с. 40].

Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) щорічно з 2007 року оприлюднює звіт Global Innovation Index, в якому порівнюється інноваційна діяльність країн світу. Глобальний індекс інновацій складений із 82 різних змінних, які детально характеризують інноваційний розвиток країн світу і об'єднуються у 7 ключових елементів дослідження: державні інституції, людський капітал і наука, інфраструктура, ринковий досвід, досвід з ведення бізнесу, результати використання отриманих знань та технологій результати творчої діяльності. У рейтингу за цим індексом інновацій Україна у 2021 р. посіла 49 місце серед 132 країн [1, с. 39].

Рівень інноваційної діяльності в країні оцінюється також Індексом інноваційного розвитку агентства Bloomberg (Bloomberg Innovation Index). Методологія, яку використовує Bloomberg, передбачає аналіз семи факторів: витрати на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) у співвідношенні до ВВП; технологічні можливості; продуктивність праці; кількість високотехнологічних підприємств; ефективність вищої освіти та відсоток дипломованих спеціалістів; концентрація дослідників; патентна активність. У рейтингу інноваційних економік-2021, який склав Bloomberg, Україна зайняла 58 позицію, увійшовши до 60 найбільш інноваційних економік світу та опустившись на 2 позиції, порівняно з 2020 роком [1, с. 39].

Міжнародна бізнес-школа INSEAD, Корнуельський університет (Cornell University) і Всесвітня організація інтелектуальної власності (World Intellectual Property Organization, WIPO) представили 13-є видання аналітичної доповіді «Глобальний інноваційний індекс 2020 рік: «Хто буде фінансувати інновації?», в якому аналізується стан інноваційної діяльності у світі [3, с. 49]. Україна суттєво поступається рівнем розвитку країнам Європейського регіону, як інноваційністю, так і рівнем доходів (друге місце після В'єтнаму в групі країн з рівнем доходів нижче середнього). Відповідно до підсумків дослідження 2020 року Україна у рейтингу інновацій піднялась на 2 позиції та посіла 45 місце із 131 [3, с. 52].

Рейтингове дослідження 2020 року The IMD World Competitiveness Yearbook (WCY) охоплює 63 країни. Кожна країна в рейтингу оцінювалася на основі аналізу 330 критеріїв за чотирма основними показниками: «Стан економіки», «Ефективність Уряду», «Бізнес-середовище», «Стан інфраструктури». Кожний із показників має однакову вагу та включає п'ять факторів, за якими і проводився рейтинговий аналіз [3, с. 11]. Україна просунувшись в рейтингу конкурентоспроможності 2019 року, погіршила свій показник, посіла 55 місце в рейтингу 2020 року, і залишається найменш конкурентоздатною в регіоні Західної та Східної Європи [3, с. 13].

Протягом 17 років Світовим банком та Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC), яка входить до групи Світового Банку здійснювалося видання дослідження «Ведення бізнесу»/«Doing Business». Це дослідження дозволяло об'єктивно оцінити нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність, забезпечення їх дотримання в країнах, а також в окремих містах на регіональному рівнях [3, с. 14]. У рейтингу 2020 року Україна посіла 64-е місце із 190 [3, с. 14].

Рейтинг глобальної цифрової конкурентоспроможності проводиться Інститутом менеджменту (IMD) з 2017 року. У дослідженні оцінюється швидкість технологічних перетворень, які відбуваються в країнах, тим самим допомагаючи формувати управлінські рішення державної політики у сфері конкурентоспроможності національної економіки, а також стратегічних бізнес-рішень [3, с. 15]. Попри певні успіхи, Україна продовжує залишатися не тільки регіональним аутсайдером, але й входить до переліку десяти найгірших країн рейтингу (+2 позиції, 58 місце із 63 країн в рейтингу, що аналізувалися, або 48,807 балів). Розрив між лідером та Україною складає більше балів ніж країна набрала в цілому [3, с. 17].

Індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index – NRI) – це комплексний показник, що характеризує рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і цифрової економіки в країнах світу. Показник розроблено ще в 2002 році і раніше він випускався Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) і міжнародною школою бізнесу INSEAD в рамках спеціальної щорічної серії доповідей про розвиток глобального інформаційного суспільства. У 2019 році Індекс був ґрунтовно перероблений і переданий у відання некомерційної організації Інститут Портуланс (Portulans Institute), який проводить це дослідження в партнерстві зі Світовим альянсом інформаційних технологій і послуг (World Information Technology and Services Alliance) [3, с. 18]. Аутсайдером Європейського регіону продовжує залишатися Україна (+3 позиції, 64 місце із 134 країн, що аналізувалися, або 49,43 бали, тоді як середня кількість балів по Європейському регіону – 64,21 балів) [3, с. 24].

Оцінка рівня свободи Інтернету в країнах світу (Freedom on the Net) щорічно проводиться міжнародною неурядовою організацією Freedom House. При цьому автори дослідження підкреслюють, що визнають існуючі культурні відмінності, національні інтереси і різні рівні економічного розвитку держав, проте, керуються універсальними критеріями свободи інформації. А саме, положеннями статті 19 Загальної Декларації прав людини, в якій мовиться: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватись своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами незалежно від державних кордонів». Цей стандарт поширюється на всі країни і території, незалежно від географічного положення, етнічного або релігійного складу населення, а також рівня розвитку [3, с. 40]. Україна віднесена укладачами даного дослідження до країн, які найбільше просунулись в покращенні свободи Інтернету [3, с. 43].

Дослідження, яке з 2001 року проводить Департамент з економічних і соціальних питань ООН (ДЕСВ ООН), є єдиним глобальним звітом, який оцінює рівень розвитку електронного урядування всіх держав-членів ООН та ефективність електронних урядів по відношенню один до одного [3, с. 54]. Україна, хоча і залишається однією із країн з найгіршим рівнем розвитку е-урядування в регіоні, суттєво просунулася в рейтингу 2020 року, і посіла 69 місце проти 82 місця в рейтингу 2018 року серед 193 країн світу [3, с. 60].

Рейтинг Індексу електронної комерції бізнесу для споживачів (B2C) за 2020 рік був представлений Міждержавній групі експертів ЮНКТАД39 з електронної торгівлі та цифрової економіки 17.02.2021 р. Україна, яка в рейтингу 2018 року значно покращила рейтингову оцінку за індексом електронної комерції B2C, у 2019 році опустилася на сходинок, посівши 52 місце (72,5 балів) із 152, а вже за підсумками дослідження 2020 року – повернулася на 51 місце, але вже з дещо гіршою оцінкою (71,2 бали). Україна суттєво відстає від країн-сусідок, наприклад, Польща посіла у світовому рейтингу 28 місце (82,2 бали) [3, с. 64].

Пропонуємо такі напрямки зміцнення конкурентоспроможності країни: 1) з метою вдосконалення механізму протидії корупції доцільно підготувати окремий нормативно-правовий акт, який регулює лобістську діяльність, а також вдосконалення методики оцінки ефективності внутрішніх систем виявлення і профілактики корупційних ризиків в державних органах та органах місцевого самоврядування, муніципальних утвореннях; 2) становлення внутрішнього ринку на основі переорієнтації експортно-орієнтованих підприємств на задоволення внутрішніх потреб населення, розвиток тих галузей виробництва, які недовикористовують потенціал і не отримали виходу на міжнародні ринки. Розвивати імпортозаміщення в галузях, що мають такий потенціал – машинобудування, авіаційної, транспортній, сільськогосподарській; 3) формування стратегії розвитку промисловості України, спрямованої на зміцнення конкурентоспроможності національної економіки, здатної в умовах євроінтеграції та зростання відкритості економіки вирішувати завдання соціально-економічного розвитку та утвердження України як високотехнологічної держави; 4) перехід до інноваційної моделі розвитку економіки країни шляхом залучення прямих іноземних інвестицій, удосконалення законодавства у сфері залучення інвестицій, розвиток інвестиційного ринку, розвиток державно-приватного партнерства. Також можна підтримати й інші пропозиції [3, с. 67–69]: 1) впровадити сильні принципи управління, що базуються на довгостроковому прогнозуванні та плануванні розвитку країни, забезпечення зміцнення довіри громадян щодо дій влади; 2) модернізувати інфраструктуру, забезпечення прискорення переходу до альтернативної енергетики, розширення доступу до енергоресурсів та ІКТ; 3) перейти до більш прогресивного оподаткування, переосмислення способів оподаткування корпорацій, багатства, трудових ресурсів на національному рівні, узгодженого в рамках міжнародної співпраці; 4) оновити освітні програми та збільшити інвестиції в освоєння навичок, необхідних для створення робочих місць та «ринків майбутнього»;

5) змінити трудове законодавство та соціальний захист з урахуванням реалій потреб нової економіки в трудових ресурсах; 6) розширити інфраструктуру закладів охорони здоров'я, а також забезпечити доступ до інновацій на благо людей та економіки; 7) стимулювати збільшення направлення фінансових ресурсів на довгострокове інвестування в розвиток для укріплення стабільності та міжнародної інтеграції; 8) переосмислити конкурентне та антимонопольне законодавство відповідно до вимог четвертої промислової революції, забезпечення доступу до ринків як на національному, так і міжнародному рівнях; 9) сприяти створенню «ринків завтрашнього дня», особливо у сферах, які потребують співпраці суб'єктів державного та приватного секторів; 10) стимулювати збільшення інвестицій в дослідження, інновації та винаходи, які можуть створити нові «ринки завтрашнього дня»; 11) стимулювати компанії до прийняття різноманітності, справедливості та інклюзивності для підвищення їх творчої активності та ін.

#### *Література*

1. Луньова Т.С. Оцінка конкурентоспроможності національної економіки України : рейтинговий підхід. *Економічний простір*. 2022. № 181. С. 38–42.
2. *The Global Competitiveness Report 2019* / World Economic Forum : website. URL: [https://www3.weforum.org/docs/WEF\\_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf) (access date: 23.03.2023).
3. *Конкурентоспроможність України 2020-2021 : інформаційний огляд та ситуаційний аналіз* / Департамент розвитку електронних комунікацій Адміністрації Держспецзв'язку. Київ, 2021. 70 с.

---

УДК 338: 330.34.011+004

**Горбаченко Станіслав Анатолійович**

*д. е. н., професор кафедри економіки, права та управління бізнесом,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Клевцєвич Наталія Анатоліївна**

*к. е. н., доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПЕРЕХОДІ ДО ЕКОНОМІКИ ЗАМКНУТОГО ЦИКЛУ**

***JEL classification: A100; L150; L860; O100; O130***

До недавнього часу світове господарство розвивалося та функціонувало на умовах лінійності, сутність якої полягала в тому, що ресурси природи становили основу ресурсів виробництва, потім використовувалися для створення товарів і ставали відходами після їх використання. Але така економічна модель масового виробництва й споживання сьогодні загрожує стабільності майбутнього всього людства, яке наразі споживає природних ресурсів на порядок більше, ніж може відновити. Однак, циркулярна економіка, чи як її ще називають економіка замкнутого циклу, це змінює. У глобальному вимірі концепція циркулярної економіки розглядається як спосіб переходу до ресурсоефективної економіки. У циркулярній економіці матеріали використовуються, але не витрачаються. У національних стратегічних документах, присвячених сталому розвитку різних держав, економічне зростання пов'язують з екологічними аспектами, а досягнення комплексної екологізації економічного зростання інтегрується в модель циркулярної економіки. У свою чергу, сучасна концепція циркулярної економіки, яка була офіційно представлена у 2014 році у спільній доповіді Всесвітньої економічної форуму та фонду Еллен МакАртур [1], базується на підходах, що поєднують ідеї, направлені на дослідження еколого-економічних систем. Відтак, у наукових дослідженнях під циркулярною економікою (економікою замкнутого циклу, круговою економікою) фахівцями та вченими в цій галузі найчастіше розуміють економіку, якій властивий відновлювальний та замкнутий характер.

Циркулярна економіка – концепція економічного розвитку, що пропонує публічному та приватному секторам сучасні інноваційні підходи до відновлення, повторного використання, раціонального споживання матеріалів і дає можливість створювати додаткову вартість. Вона направлена, у першу чергу, на збереження енергії, екологічно чисте виробництво та споживання, досягнення соціального ефекту. Такий підхід потребує застосування прогресивних інноваційних

рішень на всіх етапах життєвого циклу продукції, більшість з яких передбачають активізацію використання IT-технологій.

Бізнес-моделі циркулярного типу за своєю логікою відрізняються від традиційних лінійних, адже вони зосереджують увагу на створенні цінності для ширшого кола можливих учасників, а також максимально враховують вигоди з погляду суспільства та довкілля [2, с. 57–68]. У цьому сенсі основна мета циркулярних бізнес-моделей – це якомога довше збереження ресурсів в обігу (циклі), а також заміна ресурсів, що повністю відновлюються, переробляються або біологічно розкладаються. Вони передбачають участь компаній у підвищенні ефективності використання продуктів та їх утилізації для створення нових можливостей повторного використання ресурсів, спільного використання продуктів та оптимізації всього ланцюжка створення цінності. Тобто вказані бізнес-моделі є дієвим інструментом та джерелом інновацій, серед яких чільне місце займають технологічні.

І з цього погляду цифровізація може прискорити та зробити більш ефективним перехід до економіки замкнутого циклу, закриваючи ланцюжок ресурсів та надаючи повну інформацію про їхню наявність, місцезнаходження та стан товарів.

У вказаному аспекті ключовим фактором виробництва є дані у цифровому вигляді, обробка великих обсягів та використання результатів аналізу, які порівняно з традиційними формами господарювання дозволяють суттєво підвищити ефективність різних видів виробництва, технологій, обладнання, зберігання, продажу, доставки товарів та послуг [3].

З іншого боку, цифровізація економіки має не високий рівень екологічності, хоча і надає можливості підприємницькому середовищу використовувати інформаційні технології, які при раціональному застосуванні створюють можливості для підвищення економічної та екологічної результативності виробничих процесів.

Адже саме цифровізація економіки призводить до утворення електронних відходів, які найчастіше через вміст у них свинцю, ртуті, дифенілу і полівінілхлориду відносяться до високого класу небезпеки [4]. Проте, застосування цифрових технологій в моделях циркулярного економічного розвитку може призвести до скорочення використання природних ресурсів, замикання кругових ланцюжків доданої вартості й, таким чином, досягнення цілей сталого розвитку.

Отже, в циркулярній економіці вирішальне значення має координація матеріальних та інформаційних потоків. Дійсно, інформацію про кількість та якість продуктів та їхній склад необхідно збирати, обробляти, зберігати. Цифрові технології дозволяють зберігати дані разом з матеріалами в циклі і дозволяють використовувати відходи як ресурс [5]. Крім того, сучасні технології забезпечують максимальну захищеність даної інформації від кіберзагроз.

Цифровізація економічного розвитку на основі циркулярності характеризується можливостями «інтелектуальних» дій та відповідної реакції за рахунок прогнозування виникнення умов, які гіпотетично можуть вплинути, та якістю виробничих процесів на основі впровадження інноваційних технологій. Для таких процесів характерні наступні особливості [6, с. 45–49]: високий ступінь контролю; можлива автоматизація функцій управління в прийнятті деяких рішень; можливість автоматичного самоаналізу всіх активів підприємства на основі сенсорних датчиків (обладнання має доступ до всієї інформації в реальному часі та здатне виявляти нестандартні ситуації, пристосовуватися до них, передбачати аварії); енергоефективність за рахунок використання сенсорів, лазерів, роботизації виробництва, автоматизації та оптимізації процесів; комплексне використання штучного інтелекту, інтернету речей, мобільних технологій, дозволяє оптимізувати кількість виробленої продукції та уникати надлишків або випуску незатребуваної продукції; забезпечення екологічної стійкості (мінімізація негативного впливу на зовнішнє середовище, використання рециклінгу).

За результатами дослідження автори дійшли висновку, що впровадження цифровізації сприяє певним трансформаційним процесам в напрямку циркулярного економічного розвитку, зокрема: застосуванню ефективних технологій безвідходного виробництва, скороченню викидів та скидів забруднюючих речовин, досягненню економіко-екологічної стійкості та соціальної рівноваги і, як наслідок, покращенню якості життя. І, оскільки в циркулярних бізнес-моделях змінюється функціональне наповнення, послідовність всіх ланок ланцюжка створення вартості, цифрова підтримка є ключовою умовою успішного формування та функціонування таких моделей у новій індустріальній економіці. Разом з цим, дискусійним залишається питання щодо можливості саме України забезпечити найближчим часом одночасне вирішення існуючих соціальних, економічних та екологічних проблем. І не зважаючи на те, що в країні в цілому створено інституційні рамки для можливого економічного розвитку на засадах циркулярності, багато чого ще потрібно зробити на всіх рівнях публічного управління задля гармонізації всіх цих процесів.

### Література

1. *Towards the circular economy. Vol. 2 : Opportunities for the consumer goods sector.* 2013 / Ellen MacArthur Foundation : website. URL: <https://tinyurl.com/ztnrg24> (access date: 29.02.2023).
2. Osterwalder A., Pigneur Y. *Business Model Generation : A Handbook for Visionaries, Game Changers, and Challengers.* John Wiley and Sons, 2010. 288 p.
3. Варфоломеев М. О., Чуріканова О. Ю. Циркулярна економіка як невід'ємний шлях українського майбутнього в аспекті глобалізації. *Ефективна економіка.* 2020. № 5. URL: [http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5\\_2020/202.pdf](http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/202.pdf) (дата звернення: 17.02.2023).
4. *Why digitalization is critical to creating a global circular economy.* August 6, 2021 / World Economic Forum : website. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2021/08/digitalization-critical-creating-global-circular-economy> (access date: 01.01.2023).
5. *Цифровізація як шаг до Індустрії 4.0.* Січень 2019. URL: <https://sk.kz/upload/iblock/cee/cseea0cb1167486ecf763d650ff661b17.pdf> (дата звернення: 05.01.2023).
6. Antikainen M., Uusitalo T., Kivikyto-Reponen P. *Digitalisation as an Enabler of Circular Economy.* 10<sup>th</sup> CIRP Conference on Industrial Product-Service Systems, IPS2018 (29–31 May 2018, Linkoping), Sweden, 2018. Pp. 45–49.

УДК [330.101:343.37]:355.48(470:477)

*Демкович Тетяна Михайлівна*

*аспірант кафедри соціального забезпечення та управління персоналом,  
Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна)*

## ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

***JEL classification:*** O330

Тіньова економіка – це складний процес, який зазнає значного масштабування і впливає на всі сфери економічного сегменту в Україні. Саме тому цей процес характеризується увагою та зацікавленістю як у багатьох вчених-економістів, так і у податкових агентів. Адже тіньова економіка розвивається стрімко та завдає нищівного удару для реальної економіки країни особливо під час війни.

В сьогоденнішніх реаліях підтвердженням є той факт, що тіньова економіка спричиняє зменшення обсягу державного бюджету, зниження фінансової безпеки, а також створює невідповідність економіки держави в цілому та прийняття недостатніх управлінських рішень. Звичайно, вищезазначені проблеми є надзвичайно вагомими та потребують їх вирішення, що унеможлиблюється без реальних обсягів та динаміки тіньової економіки. Та наразі, враховуючи наявність великої кількості методичних оцінок стосовно визначення рівня останньої, в Україні немає єдиного загальноприйнятого методу, за яким її можна було б виміряти, але все ж науковці продовжують вдосконалювати і розширювати базу оцінювання тіньової економіки [1, с. 61].

Окрім того, приховування економічної сфери діяльності від державного контролю і оподаткування є наслідком недосконалої системи, що функціонує в державі та тим самим надає поштовх для суб'єкта господарювання до здійснення тіньової зайнятості.

Президент України В. О. Зеленський щиро вірить у боротьбу не тільки з країною-агресором, але й з тіньовою економікою в теперішньому часі, та в часі відбудови України вже на новий лад, без участі тіньового сектору економіки. Він вважає, що зараз в частині наших регіонів будь-яка економічна діяльність – офіційна чи неофіційна – є питанням просто виживання. Але, якщо говорити про нормальне, стабільне, міцне життя суспільства, роботу держави, про нашу оборону, то повинні розуміти: є ті, хто служить, і є ті, хто забезпечує своєю роботою тих, хто служить. Отже, це офіційна зайнятість, сплата податків, максимальне розширення економічних можливостей на легальному ґрунті, а також повна модернізація державних інститутів [2].

Саме тому, важливим є розуміння та готовність не тільки політичних діячів, але й суспільства загалом до відсутності «тіньового» в Україні. Адже існування тіньової економіки напряду залежить від бажання людей зменшити сплату податків і купити дешевше. Це питання залишається на передових позиціях і потребує відповідальних змін та вдалих управлінських рішень не тільки під час



війни, але й у повоєнний період. Теперішня ситуація видозмінила та мобілізувала українців, тому є перспективи вважати, що суспільство підтримає позицію президента стосовно тіньового в Україні.

В ситуації війни демонстративними є переваги офіційної зайнятості стосовно збереження хоча б часткової заробітної плати від роботодавців та отримання підтримки від держави. Та це стосується виключно офіційного сектору зайнятості, адже в неофіційному секторі зазнали невдач працівники, бо роботодавці могли припинити робочі відносини швидко і без пояснення, що є цілком логічним – вони не були задокументованими та гарантованими від початку їх створення.

Але, з іншого боку, в деякій мірі тіньова економіка в теперішньому часі теж «рятує» економіку, бо навіть та заробітна плата, яка не оподатковується, то краще, ніж повне безробіття. Тим самим, податки в державу надходять з акцизного збору з автомобільного пального, тютюну чи продуктів харчування. Крім того, потужним роботодавцем наразі є держава, Збройні сили України, адже багато родин утримуються на заробітну плату військових, тому саме вони повинні отримувати гідну оплату праці, де б вони не служили.

З огляду на масштабування вторгнення та площу, яку займають безпосередньо воєнні дії, отримуємо і мінування територій, і руйнування, і неможливість вести господарську діяльність поблизу фронту, а також відтік споживачів продукції, які наразі знаходяться або в західній частині України або за її межами. Тому, будівництво, постачання, монтаж, запуск нового обладнання для зруйнованих підприємств є запорукою оновлення та динамічного зростання економіки на новий лад. Повернення частини українців, а саме зайнятого населення, відновлення та запрошення до участі іноземних інвесторів має забезпечити вищезазначене.

Стосовно тіньового сектору економіки та нововведень під час воєнного стану в Україні важливим є скорочення податкових навантажень для роботодавців, отже існує мотивація для організацій зберігати наявні та можливе створення нових робочих місць.

Як висновок, важливим є утвердження соціальної справедливості, врахування позиції працюючих, усупільнення економіки та розвиток людського капіталу. Ефектом від вищезазначених пріоритетних напрямів мала б бути солідаризація всупереч дезінтеграції, яку спричиняє тіньова зайнятість [3]. Пільгова категорія повинна, насамперед, бути зроблена для тих, хто співпрацює з державою, таким чином будуть заохочуватись роботодавці до офіційної зайнятості, тобто ведення соціального діалогу та виконання соціальних обов'язків. Доцільними будуть дотації для найму вразливих осіб (учасники війни, біженці, сироти, інваліди тощо) за участі держави через субсидії та підвищення кваліфікації, гарантуючи допомогу на довготривалу перспективу.

#### *Література*

1. Морицан О. М., Морицан В. Ф., Стефанишин Б. М. Тіньова економіка та її роль в економіці України. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. 2014. Вип. 10. С. 61–66.
2. *Тіньової економіки більше не буде – Зеленський* / Економічна правда : сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/10/688014> (дата звернення: 17.02.2023).
3. *Можливості для відновлення зайнятості в Україні* / Соціальний рух : сайт. URL: <https://rev.org.ua/mozhливosti-dlya-vidnovlennya-zajnyatosti-v-ukraini> (дата звернення: 16.02.2023).

---

UDC 330.3:332.02(477)

**Valentina Dengub**  
*PhD in Economics, Leading Specialist of Scientific and Research Department,  
Odessa National Economic University (Ukraine)*

### **PLANNING OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIES**

**JEL classification:** R100; R200

The basis of planning the gradual development of territories and regions should be the definition of the correct formulation and determination of the main priorities for economic subjects at the micro-, meso- and macroeconomic levels. It is appropriate to determine the main trends and directions of development of the territories, considering the full-scale invasion of russia into Ukraine. The analysis should include such main indicators: level of import and export of goods and services on the certain territories, financial budgets of

regions and their monetary policy, percentage of deals between investors and level of mergers and acquisitions of enterprises on mesoeconomic level.

Financial support is the main source of covering the budget costs of territories. For example, in 2022 Ukraine has a donation of 31,1 billion dollars from USA. Therefore, such donations were not fixed, in different months there were as high, as low volumes of the financing. Unregular donation becomes the cause of problems with budgets. The main task of development of Ukraine in 2023 is receiving the actual financial support from USA and countries of European Union [1]. It should be done the projects concerning overcoming lags in funding budgets of all levels.

Ukraine has received the 3,1 billion dollars from USA on 1 April 2023. It is expected to have 800 billion dollars during April 2023 [2]. Fig. 1 shows the level of financial donation to Ukraine in 2023.



Fig. 1. Level of donation to Ukraine in Ukrainian economics on 1 April 2023 [3]

Ukrainians estimated their economic situation at the moment as bad in every region of the country. It should be noted that the only variant for our nation is the hope and optimism for their future. But the problem is that the moods of nation are pessimist. There is needed to come to the level of neutral expectations. So, the task is to make the level of business expectations on the appropriate high level. Surveys concerning business expectations were made till December 2022. At the moment, the only successful branch is trade and branch of services.

There are such problems on territories now as high level of unemployment and poorness. Proxi-level of poorness, meaning the part of nation, which can't afford the needed volume of nutrition, is correlated with the level of unemployment. The quantity of unemployment on 1 March 2023 was 150 thousand of people. There were 43,3 thousand of men (29%) and 106,7 thousand of women (71%) [4].

For implementation of changes of Ukrainian economy and sustainable development of territories there is the need to make certain economic strategy and report about:

- state, number of communities and their presence in the occupation or war zone;
- structure and state of lands and rivers, lakes, sea;
- energetic resources;
- total amount of damage and destruction of objects and territories, potentially contaminated by mines and explosive substances;
- state of regional budgets;
- quantity of people who stayed in territory and left them;
- sum of enterprises, which are active in business now;
- rate of taxes;
- levels of inflation.

As Ukraine has donation from USA, European Union and other international community, there is the need to invest the money in military industry, state management, education, health care, economic activity, social support of nation, culture and art and especially in economic activity. The active international donation

is a key to sustainable development of our country and for our Victory. The Ukrainian sustainable planning of social and economic development can be only based on democratic economic policy and rough military state management.

#### References

1. *Supporting resources for community recovery and development* (2023) [Dopomizhni resursy dlia vidnovlennia ta rozvytku hromad], Tsentr ekonomichnoi stratehii: sait. Retrieved from: <https://ces.org.ua/recovery> [in Ukrainian]
2. *Tracker of the Ukrainian economy during the war* [Treker ekonomiky Ukrainy pid chas viiny], Tsentr ekonomichnoi stratehii: sait. Retrieved from: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war> [in Ukrainian]
3. *Basic socio-economic indicators of communities* [Bazovi sotsialno-ekonomichni pokaznyky hromad], Tsentr ekonomichnoi stratehii: sait. Retrieved from: <https://ces.org.ua/навчальні-матеріали-розроблені-в-пам> [in Ukrainian]
4. *Number of registered unemployed* [Kilkist zareiestrovanykh bezrobitnykh], Minfin: sait. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/2023> [in Ukrainian]

---

УДК 663.2:330.368(477)

*Доброва Наталя Василівна*

*к. е. н., доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

*Фіалковська Анастасія Андріївна*

*к. е. н., доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### ДИСПРОПОРЦІЙНІСТЬ РОЗВИТКУ ВИНОРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

*JEL classification: L660*

Виноградарство і виноробство – національні галузі з великими потенційними можливостями та досвідом ефективного функціонування як глибоко інтегрованої системи. Негативний вплив на розвиток виноградарства і виноробства в Україні мали: по-перше, захват АР Крим у 2014 р. та повномасштабне вторгнення російської федерації у лютому 2022 року, які призвели до скорочення потенціалу виробництва і переробки винограду. Майже з перших днів військової агресії російської федерації переважна більшість виноградарсько-виноробних підприємств Херсонської та Миколаївської областей, площі під виноградниками яких становить не менше 25% від загальної площі виноградних насаджень в Україні, є окупованими або знаходяться в зоні бойових дій [1].

На сьогоднішній день існує низка проблем, які неможливо вирішити без комплексного підходу. Передумовою ефективного функціонування ринку продукції виноградарства (який складається з ринку винограду та ринку продукції з винограду) є забезпечення внутрішніх потреб ринку; розвиток і удосконалення попиту споживачів; підвищення рівня конкурентоспроможності продукції на зовнішньому ринку на основі цінових та якісних переваг; поглиблення рівня інтеграції підприємств ринку виноградарства, їх кооперації у виробництві та реалізації продукції.

Через скорочення площ виноградників у всіх регіонах України виникає диспропорція між потребою виноробного виробництва в сировині та можливостями сировинної бази, що породжує низку проблем:

- 1) дефіцит сировини, який заповнюється за рахунок імпорту виноматеріалів;
- 2) незадовільний сортовий склад виноградних насаджень: мало сортів для виробництва ігристих вин (Шардоне, групи Піно та ін.), червоних і аборигенних сортів;
- 3) високі ціни на вітчизняну сировину і продукти її переробки;
- 4) слабка фінансова підтримка державних наукових установ і навчальних закладів, які займаються проблемами створення й використання необхідної матеріально-технічної бази виноградарства та виноробства [2].

Важливою умовою ведення ефективного сільськогосподарського виробництва є ресурсне забезпечення. За останні роки у господарствах всіх форм власності скорочуються загальні площі виноградників, оскільки площі нових насаджень менші, ніж виведені з експлуатації. У 2020 році площа плодоносних виноградних насаджень зменшилася до 37,2 тис. га (у 2019 році плодоносних

виноградних насаджень складала 39,5 тис. га). У 2021 році цей показник ще зменшився до 36,6 тис. га [3]. Станом на 01.02.2022 року загальна площа виноградних насаджень по всіх категоріях господарств становила 34,0 тис. га, що на 2,6 тис. га менше ніж у 2021 році [1]. Наведені дані свідчать про поступову відмову сільськогосподарських товаровиробників від даного виду виробництва. Це, на думку фахівців, критична межа для галузі виноробства, адже з такою кількістю неможливо забезпечити підприємства вітчизняною сировиною [4, с. 62].

Також проблеми розвитку виноградарства пов'язані з високою капіталомісткістю створення сучасного винограднику (капіталовкладення на 1 га складають понад 100 тис. грн) та тривалим періодом його окупності. Тривалість створення виноградника становить чотири роки і більше, а період інтенсивної його експлуатації 20–25 років [4, с. 63].

Існує дефіцит сировини, який заповнюється за рахунок імпорту виноматеріалів. Так, у структурі виноградних насаджень близько 90% площ закладені технічними сортами і лише 10% – столовими. Через недостатню кількість столового винограду вітчизняного виробництва Україна щорічно імпортує понад 30 тис. т цієї продукції. Однак, незважаючи на високий імпорт, забезпечення населення України столовим виноградом досягає рівня 2 кг, тоді як науково обґрунтована норма споживання свіжого винограду на одну людину становить 10 кг на рік, що відкриває великі перспективи для розвитку виноградарства в Україні у цьому напрямі. Незадовільним є також сортовий стан виноградних насаджень [5].

На основі цього відзначається проблема старіння матеріально-технічної бази господарств і складність її оновлення через погіршення фінансового стану підприємств. Так, сьогодні більшість виноробних підприємств практично не вкладає кошти в модернізацію технологічного устаткування, що, у свою чергу, не дає їм змоги забезпечити повноцінний технологічний процес виробництва класичного сухого, напівсухого або напівсолодкого вина відповідно до сучасних вимог та рівня розвитку технологій. Застарілі технології виробництва вина, знос обладнання на деяких підприємствах становить 60%, тому в наявних техніко-технологічних умовах багатьох виноробних підприємств мають місце порушення технологічних регламентів та дисципліни виноробства. Крім того, більшість виноробних підприємств не має сертифікованої системи управління якістю продукції відповідно до стандартів ISO 9000. Разом із тим, жорстка конкуренція як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку вина потребує підвищення якості й безпечності вітчизняної винної продукції [6].

Водночас, наявний потенціал виноградарсько-виноробної галузі України та її роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни формують об'єктивну необхідність розроблення комплексної стратегії її розвитку для підвищення рівня конкурентоспроможності.

Розроблення стратегії розвитку виноградарсько-виноробної галузі має охоплювати основні пріоритетні напрями – виробничий, соціальний та техніко-технологічний, – що забезпечить досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей на основі задоволення потреб споживачів у якісній продукції виноградарства і виноробства.

Одним із пріоритетних завдань розвитку виноградарсько-виноробної галузі України є вирощування органічного винограду та виробництво органічної виноробної продукції, що сприятиме успішному конкуруванню вітчизняної виноградно-виноробної продукції на міжнародному ринку [6].

#### Література

1. Україна повертається до Міжнародної організації виноградарства та виноробства (OIV) / Міністерство аграрної політики та продовольства України : сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/news/ukrayina-rovertayetsya-do-mizhnarodnoyi-organizaciyi-vinogradarstva-ta-vinorobstva-oiv> (дата звернення: 19.02.2023).
2. Дмитрук М. І. *Організаційно-економічні засади розвитку виноградарства в підприємствах півдня України* : дис. ... кандидата екон. наук: 08.00.04 / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2019. 217 с. URL: [https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u145/dis\\_dmitruk.pdf](https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u145/dis_dmitruk.pdf) (дата звернення: 18.02.2023).
3. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.02.2023).
4. Бойко В. О., Аверчева Н. О., Бойко Л. О. Виноградарсько-виноробна галузь України – перспективний напрям агробізнесу. *Економіка АПК*. 2019. Вип. 3. С. 62–63.
5. Асоціація «Виноградари та винороби України» : сайт. URL: <http://awwu.org.ua> (дата звернення: 20.02.2023).
6. Кравчук А. О., Казанджі А. В. Проблеми та пріоритетні напрями розвитку виноградарсько-виноробної галузі України. *Економіка та підприємництво*. 2019. № 2 (107). URL: [http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2019/2\\_2019/9.pdf](http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2019/2_2019/9.pdf) (дата звернення: 20.02.2023).

УДК 338.27

**Захарченко Наталя Вячеславівна**

*д. е. н., професор кафедри економіки, права та управління бізнесом,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Косарецький Євгеній Ігорович**

*PhD, провідний науковий співробітник  
науково-дослідного відділу воєнно-економічних проблем,*

*Центр воєнно-стратегічних досліджень*

*Національний університет оборони України імені Івана Черняховського (Україна)*

## **МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ ПРОГНОЗ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА 2023 РІК**

***JEL classification: E200; F350***

Такого різкого спаду економіки України у першому півріччі 2022 року, пов'язаного з неочікуваною воєнною агресією сусідньої країни, неможливо було спрогнозувати. Після скорочення ВВП на 45–50% у перші місяці війни економіка почала відновлюватися завдяки покращенню безпеки населення та відновленню логістики. Проте, руйнування енергетичної інфраструктури через масовані ракетні обстріли стали новим викликом для уряду в економічній царині в осяжному майбутньому. Інфляція продовжує прискорюватися, зокрема, за період січень-лютий 2023 року – 101,5%, хоча є прогнози про її подальше сповільнення [1].

Скорочення ВВП з початку воєнних дій майже на 35% свідчить про скорочення економіки майже на третину.

Українська економіка залишається критично залежною від міжнародної фінансової допомоги, що дає змогу закрити як значний дефіцит зовнішніх рахунків, так і фіскальний дефіцит. Фінансова допомога від ЄС та США на 2023 рік є передумовою покращення прогнозів поточного та фінансового рахунків платіжного балансу. Очікується, що приплив іноземних кредитів та грантів надасть НБУ достатньо ресурсів для здійснення значних валютних інтервенцій та, водночас, поповнить міжнародні резерви (до понад \$35 млрд. до кінця 2023 року). Дефіцит державного бюджету понад 20% ВВП (до врахування грантів) наступного року, ймовірно, як зазначають аналітики, буде повністю профінансовано фондуванням від союзників України. Реальний ВВП залишатиметься на 35-40% меншим від довоєнного рівня до кінця 2023 року [2]. І поки що можна говорити про збереження такого статус-кво економічного рівня України у 2023 році.

У 2022 році інфляція склала майже 27%, у січні-лютому 2023 року дійшла до 32%, а з березня цього ж року почала сповільнюватися. Аналітики прогнозують зниження та утримання інфляційних процесів на рівні 24%. Для пересічного українця це означає, що якщо його доходи у 2022 році не підвищилися, порівнюючи з 2021 роком, то він міг купити товарів та послуг на 22% менше. Це досить суттєве погіршення купівельної спроможності та є болючим для домогосподарств.

Саме тому стратегією Національного банку України та уряду є уповільнення темпів інфляції та зростання споживчих цін. Експерти прогнозують її рівень протягом 2023 року в межах 20%, хоча це ще дуже високий показник для економіки України.

Це може означати ще й те, що облікова ставка Національного банку буде теж залишатися на досить високому рівні (станом на березень 2023 р. складає 25% [3]), що призводить до високих ставок за ОВДП та банківськими депозитами (деякі банки вже дають гривневі депозити під 18%). Високі ставки за гривневими активами покликані вберегти купівельну спроможність гривневих заощаджень бізнесу та населення, доступні для населення інструменти можуть компенсувати втрату купівельної спроможності через високу інфляцію.

Без урахування іноземних кредитів та грантів зовнішні рахунки України залишаються під значним тиском. Від початку повномасштабної війни значно погіршився баланс торгівлі. Торгівля товарами насамперед постраждала через падіння експорту, оскільки було ускладнено логістику. Імпорт же досить стрімко відновився після початкового провалу, зокрема, імпорт енергетичних матеріалів та військового обладнання. Імпорт товарів у третьому кварталі 2022 р. був лише на 23% меншим, ніж його обсяги в цьому ж періоді попереднього року. Проте, на щастя, ситуація з

експортом стала покращуватися в останні місяці. Україна повною мірою скористалася перевагами розблокування чорноморських портів та збільшила відвантаження зернових та олійних. Місячний дефіцит торгівлі товарами покращився до \$1.0 млрд. у вересні, порівнюючи із \$2.0 млрд. у червні та липні. Дефіцит торгівлі послугами залишається майже стабільним та близьким до \$1.0 млрд. на місяць через витрати українських біженців за кордоном. Це контрастує зі стабільним профіцитом торгівлі послугами, який Україна мала до війни. Загальний дефіцит торгівлі (товарами та послугами) може скласти 15-17% ВВП як у 2022, так і у 2023 роках [4].

Продовження у 2023 році надання міжнародної фінансової допомоги Україні, яку надають міжнародні партнери, покращує прогнози обмінного курсу гривні на 2023 рік (очікується лише помірне послаблення гривні до долара – на 10% до кінця 2023 року з поточного рівня) [2].

Консенсус-прогноз на 2023 рік дає середньорічний курс гривні 37,9 грн./\$1 за розкиду від 36,6 грн./\$1 до 39,5 грн./\$1, а середній курс на кінець року 41,3 грн./\$1 за розкиду від 36,6 грн./\$1 до 45 грн./\$1.

Консенсус-прогнози – це усереднені значення основних прогнозних показників економічного розвитку України, які розраховані на основі експертних оцінок учасників опитування. За усередненою думкою аналітиків, міжнародні резерви України, що становлять зараз \$29,9 млрд., до кінця року залишаться майже на тому самому рівні – \$29,5 млрд. (діапазон оцінок – від \$26,3 млрд. до \$33,0 млрд.), а середній показник боргу до ВВП сягне 93%. Згідно з представленими оцінками, потреба уряду України у фінансуванні цього року становить від \$44,8 млрд. до \$57 млрд. із середнім значенням \$51,1 млрд., тоді як іноземна допомога наразі очікується в межах \$37-43,2 млрд., або в середньому \$40,2 млрд. [4].

По-перше, це дасть змогу фінансувати критичні видатки державного бюджету, у тому числі освіти, соціальну сферу та охорону здоров'я, а отже, підтримає економіку загалом. По-друге, це підтримає міжнародні резерви України, тож НБУ матиме змогу й надалі балансувати валютний ринок за рахунок своїх інтервенцій [5].

Тому українська економіка протягом 2023 року залишатиметься вразливою, проте, водночас досить життєздатною та у значно кращому стані, ніж можна було б очікувати на початку повномасштабної війни.

#### *Література*

1. *Індекс споживчих цін у лютому 2023 року* : Повідомлення Державної служби статистики України. 14.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003832-23#Text> (дата звернення: 09.03.2023).
2. Вавришук В. *Макроекономічний огляд : здійснюючи неможливе* / Інвестиційний капітал Україна : сайт. URL: <https://icu.ua/uk/research/macroeconomics?year=> (дата звернення: 13.03.2023).
3. *Облікова ставка Національного банку України* / Національний банк України : сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/archive-rish> (дата звернення: 09.03.2023).
4. *2022 ВВП України у 2023 році знизиться на 0,1% за інфляції 16,9% – консенсус-прогноз* / Інформаційне агентство «Інтерфакс-Україна» : сайт. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/895890.html> (дата звернення: 15.03.2023).
5. *Просто про економіку* (на основі матеріалів інфляційного звіту за січень 2023 року) / Національний банк України : сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiyogo-zvitu-za-sichen-2023-roku> (дата звернення: 13.03.2023).

УДК 332.12; 338.49

**Карнов Володимир Анатолійович**

*к. е. н., доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Корольова Тетяна Сергіївна**

*к. е. н., ст. наук. співробітник науково-дослідної частини,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ІНСТРУМЕНТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

***JEL classification: H700***

В управлінні збалансованим розвитком територіальної соціально-економічної системи, як і в будь-якій управлінській діяльності, використовується типовий комплекс методів, у межах якого згруповано відповідні інструменти забезпечення збалансованого розвитку територіальної соціально-економічної системи. Під інструментами забезпечення збалансованого розвитку територіальної соціально-економічної системи розуміють комплекс заходів економіко-правового характеру, за допомогою яких досягаються цілі збалансованого розвитку [1; 2].

Із позиції теорії державного управління економікою методи управління збалансованим розвитком територіальної соціально-економічної системи за формою впливу поділяються на дві великі групи: методи прямого та опосередкованого впливу [3]. Методи прямого впливу спрямовані на досягнення бажаного результату. Методи опосередкованого впливу створюють сприятливі умови для досягнення бажаного результату за допомогою певних важелів та стимулів.

Практична реалізація наведеного алгоритму можлива через різні інструменти місцевого економічного розвитку (МЕР) територіальних громад (ТГ). Розмір територіального утворення, рівень її розвитку, ступінь привернення учасників процесу, стейкхолдерів визначає перелік і обсяги використання тих чи інших інструментів МЕР. На погляд авторів, перелік основних інструментів для розвитку ТГ можна визначити наступним списком [4; 5]:

- Агенції місцевого економічного розвитку.
- Осередок Підтримки Бізнесу.
- Центр підтримки бізнесу.
- Бізнес-інкубатор.
- Мікрокредитування.
- Гранти для бізнесу.
- Підготовка переліку вільних ділянок та приміщень і допомога з їх вибором.
- Створення специфічної інфраструктури для бізнесу.
- Індустріальний парк.
- Кооперативи та інші.

Використання того чи іншого інструменту МЕР в ТГ, може бути реалізовано через розробку послідовності (програму) їх взаємопов'язаного використання і виражатися у подальшому через конкретні проєкти МЕР.

В умовах воєнного часу варто обмежити коло стратегічних завдань напрямками національної безпеки, продовольчого забезпечення населення та збереження кадрів. Виходячи з цього, основним сценарієм воєнного часу є виживання у форс-мажорних обставинах – в умовах воєнного стану.

Вважаємо, що такими оперативними інструментами можуть стати [6]:

– Для захисту населених пунктів та жителів громад на місцях створюються формування територіальної оборони, добровольчі батальйони та волонтерські спільноти. У зв'язку з цим, у фінансистів громад з'явилися питання щодо оперативного забезпечення та фінансування підрозділів добровольців, придбання необхідного обладнання, харчування, забезпечення одягом, тощо. Незважаючи на бойові дії, громадам необхідно дотримуватися чинного законодавства. Для використання будь-яких ресурсів має бути підстава і підтвердження цільового використання коштів. Для того, щоб виділяти гроші на заходи з територіальної оборони в громаді має бути прийнята

місцева цільова програма, у якій прописані відповідні цілі та завдання. І саме цим документом регламентуються видатки.

– Придбання предметів, матеріалів, обладнання та інвентарю для добровольчих формувань територіальних громад (ДФТГ) необхідно робити шляхом надання субвенції з бюджету територіальної громади до державного бюджету. Одержувачами такої субвенції можуть бути військові частини терцентри комплектування та соціальної підтримки, підрозділи Нацгвардії. У виняткових випадках це стосується і придбання пального (ч. 2 ст. 12 Закону № 1702). У випадку придбання речей місцевою радою важливо подбати про документальне оформлення цього процесу. Має бути лист командира військового формування чи підрозділу тероборони з обґрунтуванням та визначенням потреби, проведення видатків на підставі місцевої цільової програми за КПКВ 8240, рішення ради про передачу матеріальних цінностей, комісійна передача на підставі акту приймання-передачі, який буде підставою для списання з балансу ОМС цих товарно-матеріальних цінностей.

– Що стосується автотранспорту місцевих рад на потреби тероборони, то передача може здійснюватися на умовах безоплатної передачі за рішенням ОМС або на умовах примусового відчуження за рішенням військового командування та погодженням з виконкомом місцевої ради. Поділитися палим із підрозділами тероборони можуть бюджетні установи за умови, що експлуатація їх службового транспорту в умовах воєнного стану неможлива. Безоплатна передача паливно-мастильних матеріалів (в т.ч. талонів) в умовах воєнного стану повинна відбуватися за ініціативою військового командування та визначенням потреби в пальному в листі-зверненні.

– Щодо харчування та використання майна закладів освіти, то приймається місцева програма або вносяться зміни до існуючих програм на предмет забезпечення безоплатним харчуванням членів тероборони на період запровадження воєнного стану в Україні. Також рішенням виконкому визначаються заклади освіти, в яких будуть проводитися розміщення та харчування членів ДФТГ (пп. 3, 4.17 п. 1 ст. 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану»). За потреби, в бюджеті для головного розпорядника коштів передбачаються додаткові кошти за відповідним КПКВ по галузі освіти КЕКВ 2230. Розпорядник коштів займається організацією отримання продуктів харчування закладами освіти і проводить фінансування за відповідними КПКВ по галузі.

– В Україну надходить гуманітарна допомога, у т.ч. та для мешканців громад. Організація отримання, розподілу та облік цієї допомоги у громадах є одним із напрямів соціального захисту населення керівництва громади.

При вирішенні перелічених питань необхідно суворо дотримуватися чинного законодавства. В Одеському національному економічному університеті розроблено навчальний курс «Облік та оподаткування гуманітарної допомоги» для допомоги громадам Одеської області.

#### *Література*

1. Сментина Н. В. Планування економічного розвитку об'єднаних територіальних громад. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Економічні науки. 2020. № 11 (43). Т 1. С 95–101.
2. Сментина Н. В., Добриніна Д. А. Стимулювання підприємницької діяльності на місцевому рівні : виклики та інструменти державної регуляторної політики. *Економіко-правові аспекти господарювання : сучасний стан, ефективність та перспективи* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 23-24 вересня 2022 р.). Одеса : ОНЕУ, 2022. С. 521–522.
3. Карпов В. А., Ковальов А. І., Корольова Т. С., Сментина Н. В., Павлова Т. В. *Інструментарій місцевого економічного розвитку : теорія, методологія, практика* : монографія / за ред. А. І. Ковальова. Київ : ФОП Гуляєва В. М., 2021. 413 с.
4. Карпов В., Сментина Н., Корольова Т. Особливості актуалізації стратегії розвитку Лиманської територіальної громади з огляду на виклики воєнного часу. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2022. № 8 (297). С. 71–82.
5. Карпов В. А., Тарасова К.І., Сербіна А. А., Васалатій О. А. Аналіз соціально-економічного розвитку Маяківської об'єднаної територіальної громади. *Науковий вісник ОНЕУ*. 2021. № 5-6 (282-283). С. 83–90.
6. Карпов В., Гавриленко Г. Аналіз умов місцевого економічного розвитку міста Новоукраїнка. *Науковий вісник ОНЕУ*. 2018. № 9 (261). С. 30–44.



УДК: 334.012:005.334

**Кічук Надія Вячеславівна**

к. е. н., доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## **АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ РЕАЛІЙ**

***JEL classification: H120; O440***

Забезпечення стабільного функціонування підприємств нині набуває особливої актуальності через повномасштабне вторгнення російської армії на територію України, руйнування як життєвого, так і економічного простору, та систематичний перебіг кризових процесів у ньому. Ланцюг формування ефективної системи антикризового управління підприємствами спрямований передусім на підвищення конкурентоспроможності та забезпечення стабільності їх функціонування в умовах глобальних економічних дисбалансів та викликів воєнного часу. Зазначене актуалізує необхідність розробки системи антикризового управління підприємствами на основі визначення її принципів, функцій, завдань, рекомендацій щодо формування пакету превентивних антикризових методів та інструментів в умовах бойових дій на території України.

Сьогодні, в умовах бойових дій, дуже потерпає економіка країни, а вітчизняні підприємства перебувають у складних умовах. Вітчизняний бізнес зазнав значних фінансових втрат, деякі підприємства змушені були перебратися за кордон або в безпечніші регіони, однак більшість із них змогли адаптуватися до ситуації і продовжують функціонувати [1, с. 75]. 24 лютого 2022 р. частина вітчизняних підприємств призупинила роботу через неможливість здійснювати свою діяльність, значні руйнування та збитки. Інша частина бізнесу займалася розробкою стратегічних планів щодо подальшої діяльності підприємств. З боку держави також почали відбуватися зміни у напрямку створення та впровадження нових державних програм, внесення відповідних змін у законодавство для підтримки економічної сфери, зокрема:

1) скасовано вимоги щодо отримання ліцензій та дозволів на більшість видів діяльності, що полегшило умови створення й ведіння бізнесу;

2) лібералізація трудових відносин в контексті спрощення процесу звільнення й скорочення працівників, звільнення працедавців від відповідальності за затримку заробітної плати у випадку знаходження підприємства у зоні бойових дій;

3) внесення змін до Податкового кодексу (відміна ПДВ з операцій на території України, скасування обмежень щодо кількості персоналу, зменшення податку на прибуток з 18% до 2% для компаній, дохід яких становить не більше ніж 10 млрд. гривень і які стали платником єдиного податку 3-ї групи);

4) відсутність перевірок та різноманітних санкцій через несвоєчасне подання звітності (виняток – деякі фактичні перевірки, наприклад щодо проведення безготівкових операцій чи проведення заходів державного контролю для уникнення неконтрольованого зростання цін на види продукції, які важливі для соціального добробуту);

5) відтермінування виконання умов договорів при виникненні форс-мажорних обставин [2].

Згідно з дослідженнями стану та потреб українського бізнесу під час воєнного стану індекс активності бізнесу UBI (Ukrainian Business Index) становить 25,16 (зі 100 можливих). Протягом 2020-2022 рр. цей індекс перебував у зоні негативних очікувань бізнесу і лише з червня 2021 року до лютого 2022 року потрапив у зону позитивних очікувань. Загальні прямі втрати бізнесу за період з березня до серпня 2022 року оцінюють у 87 млрд. дол. США, зокрема, найбільше втрат зазнали середні підприємства (2 319 167 дол. США), а найменше – мікропідприємства (52 726 дол. США). Що стосується обсягу реалізованої продукції, то найменшу частку у загальному обсязі займають мікропідприємства (6%), а найбільшу – середні (39%). Загалом найбільше постраждали підприємства, які довго працюють на ринку, а найменше – новостворені підприємства. Протягом 6 місяців після повномасштабного вторгнення росії в Україну, релокацію в Україні було проведено в межах 10%, до 8% – за кордоном і лише 6% планують згодом релокуватися. Згідно з прогнозами на 2022 р. щодо доходів бізнесу,

порівнюючи з 2021 р., планують зрости суттєво 6,8% новостворених підприємств і 0,4% підприємств, які функціонують на ринку більше 10 років. У вітчизняних підприємств існують різні плани на 2022–2023 рр.: шукати нових клієнтів (69,8%), скоротити свої витрати (46,7%), змінити власну бізнес-модель (39,5%), знаходяться у пошуку фінансування (35,9%), здійснюють антикризове управління (30,8%), шукають нових партнерів на зовнішньому ринку (27,1%), поставили бізнес на паузу (18,10%), запроваджують технологічні інновації (13,8%), перелаштувалися на потреби армії (2,9%).

Водночас є певні перешкоди, що заважають підприємствам відновити та розвивати бізнес, а саме: відсутність достатньої кількості платоспроможних підприємств на внутрішньому ринку (62,2%), непрогнозованість розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку (46,6%), відсутність достатнього капіталу (39,4%), відсутність необхідного обладнання (11,4%), і лише 3,6% підприємств зазначили, що мають застарілу бізнес-модель [3].

За дослідженнями компанії People Advisory Services EY, 74% компаній в Україні мають антикризові команди – такого висновку дійшла компанія «EY», одна з найбільших у світі міжнародних компаній, що надає аудиторські, консультаційні та юридичні послуги, провівши дослідження серед українських компаній, які працюють під час війни [4].

Сьогодні дуже важливою стала наявність на підприємстві спеціальної команди експертів із чітко розподіленими ролями, що швидко збиратиме й аналізуватиме інформацію, оперативно ухвалюватиме рішення та вживатиме необхідних антикризових заходів для забезпечення безперебійної діяльності бізнесу з мінімальними фінансовими та репутаційними втратами. В умовах воєнного стану до традиційних ризиків, що супроводжують кризи, додалися ризики фізичної безпеки працівників, руйнування потужностей компанії, логістичних ланцюгів тощо. За таких умов наявність антикризової команди, що буде координувати діяльність різних підрозділів компанії, є просто необхідною [4].

Найактивнішою стадією антикризового управління є протидія кризі, що вже настала. За таких умов функції антикризової команди, залежно від її складу, можуть бути такі:

- забезпечення фінансової стабільності компанії під час кризової ситуації;
- упровадження рішень, спрямованих на підтримку постраждалих під час кризи співробітників, релокація співробітників;
- комунікація з працівниками, партнерами, ЗМІ;
- оцінка фізичних збитків на об'єктах; розв'язання питань, пов'язаних зі страховими відшкодуваннями;
- забезпечення безперервної роботи IT-інфраструктури компанії;
- співпраця з місцевими та національними правоохоронними органами;
- оцінка ризиків, правомірності антикризових планів та їх юридичних наслідків.

За даними бліцопитування EY щодо роботи компаній після початку повномасштабної війни на території України, понад 90% антикризових команд мають у складі представників HR- та фінансового департаменту. Із цього можна зробити висновок, що в роботі антикризових команд в Україні найвищим пріоритетом є розв'язання питань, пов'язаних із персоналом і фінансовим становищем компаній. Також більше ніж 70% компаній зазначили, що мають у складі антикризової команди представників юридичної та IT-функції.

Отже, сучасні реалії в умовах бойових дій на території України та кризового стану економіки вимагають більш детального опрацювання питання антикризового управління для кожного окремого суб'єкта господарювання. Підприємства України та бізнес загалом переживають зараз найважчі часи, тому необхідна більш активна роботи команди з антикризового менеджменту з детальною увагою до кожної окремої зміни у господарській діяльності підприємства.

#### Література

1. Ковальов А. І., Кічук Н. В., Захарченко Н. В., Клевцевич Н. А., Горбаченко С. А. *Антикризове управління бізнесом* : навч. посіб. Одеса : ОНЕУ, 2022. 182 с.
2. *Бізнес у воєнний час : як змінилося законодавство* / Економічна правда : сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/28/684801> (дата звернення: 20.03.2023).
3. Гук О., Сомова Є. Вітчизняний бізнес в умовах війни. *Бізнес, інновації, менеджмент : проблеми та перспективи* : зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 08 грудня 2022 р.). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/271454> (дата звернення: 20.03.2023).
4. *Командні рішення LIGA360 як допоміжний засіб для антикризових команд у розв'язанні питань воєнного часу*. URL: [https://biz.ligazakon.net/news/211996\\_komandn-rshennya-liga360-yak-dopomzhniy-zasb-dlya-antikrizovikh-komand-u-rozvyazann-pitan-vonnogo-chasu](https://biz.ligazakon.net/news/211996_komandn-rshennya-liga360-yak-dopomzhniy-zasb-dlya-antikrizovikh-komand-u-rozvyazann-pitan-vonnogo-chasu) (дата звернення: 20.03.2023).

УДК 338.48-6:39(477)

**Котова Інна Миколаївна**

ст. наук. співробітник науково-дослідної частини,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## **ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕКИ ТУРИСТИЧНОГО СЕРВІСУ ПІДПРИЄМСТВ У РЕГІОНАЛЬНИХ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЄКТАХ «ТУРИСТИЧНІ МАГНІТИ УКРАЇНИ»**

*JEL classification: Z320*

У світовій економіці туристична галузь відіграє важливу роль, є інвестиційно привабливою і забезпечує близько 10% ВВП, у той час, як в Україні її частка за останні роки склала приблизно 1,5% [1, с. 181]. Індустрія туризму в сучасному розумінні – це одна із прибуткових і динамічних галузей у світовому господарстві. Індустрія туризму в Україні – одна із найбільш постраждалих галузей економіки через поширення пандемії коронавірусу COVID-19, російського вторгнення, які разом посилили глобальну світову економічну невизначеність та підірвали довіру споживачів, поставили під сумнів Європу, як дестинацію для мирного туризму, та збільшили недовіру відносно інвестицій у туристичну індустрію. Туризм для України на цей момент не є пріоритетним сектором і має дуже невелику частку в українському ВВП.

Ще у червні 2020 року президент Володимир Зеленський заявив про важливість розвитку українського туризму та анонсував презентацію регіональних проєктів, які можуть бути цікавими для інвесторів. Йдеться про туристичні магніти або формат великої реставрації, коли є великі історичні об'єкти або місця для туристичних об'єктів, які можуть зацікавити інвесторів. Магніт – це той об'єкт, який може послужити тригером, аби приїхати в якусь область. Так, найбільш відомі в Одеській області «туристичні магніти», які притягують туристів звідусіль, це Центр культури вина Шабо, «українська Венеція» Вилкове, історична перлина області – Білгород-Дністровська фортеця, пляжні зони відпочинку – Грибівка, Санжейка, Сергіївка та багато інших. Тоді ж голова Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ) Мар'ян Олесків на зустрічі з віце-прем'єркою з європейської та євроатлантичної інтеграції України Ольгою Стефанішиною заявив, що «туристичні магніти» України розвиватимуть відповідно до стандартів ЄС [2].

Українці прагнуть підтримувати повноцінне життя попри будь-які дії країни-агресора. Серед підтверджень – динаміка продажів у туристичному секторі. Бажання мандрувати перемагає негаразди. Так, у листопаді 2022 року мандрівники замовили на 10% більше турів рідною країною, ніж за аналогічний період попереднього року. Відпочинок дозволяє накопичити енергію та повернутися до роботи з новими силами. В якій мірі це актуально саме зараз, видно зі статистики – стабільним лідером серед турів в Україні є санаторний відпочинок. Так, станом на кінець листопада 2022 р. ця категорія подорожей займає 41% від усіх бронювань [3].

Незалежно від того, який формат відпочинку обирають туристи, всі вони очікують, що умови перебування будуть належними. Якість туристичного сервісу – складне та багатогранне поняття. Існує підхід, згідно з яким якість туристичної послуги розглядається через призму цілого переліку різних якостей, зокрема: соціальна, технічна, правова, економічна, функціональна, етична та екологічна. У силу подій останніх років в Україні, у т.ч. поширення пандемії коронавірусу COVID-19 та воєнної агресії Російської Федерації, наявний перелік необхідно доповнити ще й безпековою якістю, під якою розуміють спроможність суб'єкту туристичної діяльності надати безпечне середовище для людини (у т.ч. належний стан матеріально-технічного оснащення та протипожежної інфраструктури, дотримання санітарно-епідеміологічних норм, компетентність та кваліфікація персоналу тощо).

Цього року в Україні чи не головним викликом для цивільних громадян стали перебої з постачанням електроенергії через російські ракетні атаки. Відповідно, одним із ключових запитів туристичних організацій є наявність генератора та можливість забезпечувати світло, воду та опалення навіть під час відключень.

Здійснення туристичної діяльності базується на чіткій правовій основі, яку становить Конституція України, міжнародно-правові акти у сфері туристичної діяльності, закон України «Про туризм» як спеціальний нормативно-правовий акт, галузеве законодавство та підзаконні нормативно-правові акти у сфері туризму. Інституційні та нормативно-правові складові функціонування туристичних підприємств розробляються і впроваджуються центральними та місцевими органами влади, галузевими структурами, громадськими організаціями і передбачають загальну організацію та правову регламентацію туристичної діяльності, створення сприятливого нормативно-правового поля для всіх суб'єктів рекреаційно-туристичного комплексу.

Для забезпечення сталого розвитку туристичної сфери в умовах сьогодення, необхідне підвищення якості національних та місцевих пропозицій до рівня міжнародних стандартів і розширення ринків збуту. Виконання цих двох головних завдань потребує державної підтримки за двома основними напрямками: залучення туристів на обраних цільових ринках; приведення національних нормативів, стандартів безпеки, якості товарів і послуг у відповідність до міжнародних.

З підвищенням значення туристичної діяльності в економіці країни участь держави в управлінні туристичною галуззю повинна зростати. Відповідно, це вимагає особливих підходів до управління туристичними підприємствами. Сучасні умови розвитку світової глобалізованої економіки вимагають особливих підходів визначення структури їх організаційного забезпечення.

Серед позитивних тенденцій – повернення інтересу до турів Україною з боку іноземних мандрівників. Наразі спостерігається зацікавленість молдовських туристів до поїздок у Буковель. У майбутньому така тенденція набиратиме обертів.

Непрямим показником загальної зацікавленості є дані щодо вивчення української мови у світі. У звіті безкоштовної онлайн-платформи для вивчення мов Duolingo за 2022 рік зазначено, що найбільшим трендом 2022 року на її ресурсі став сплеск зацікавленості людей українською мовою, понад 1,3 млн. людей почали вивчати нашу мову на знак солідарності. Зацікавленість у вивченні української мови зросла в перші тижні після початку війни, досягнула піку в кінці березня та залишалася стабільною до кінця 2022 року, розповідає платформа [4]. Українська мова найшвидше набирала популярності в країнах, «далеких від конфлікту» (Аргентина, Японія та В'єтнам). Також українську вчили громадяни держав, які приймають найбільшу кількість українських біженців. Значні показники в Чехії, Польщі, Німеччині, Ірландії, Нідерландах. Частина тих, хто зараз зацікавився українською мовою, в подальшому може відвідати Україну.

Щодо українців, то варто відзначити, що зростання попиту наразі лише частково пов'язане з обмеженнями на виїзд за кордон для чоловіків з 18 до 65 років та ускладненням логістики подорожей в інші країни. Не менш важливим фактором є збільшення патріотизму й прагнення дізнатися нове про свою країну, її історію та сучасність.

Саме тому українському туристичному бізнесу необхідно зберегти інфраструктуру та фахівців. Попри значні скорочення продажів (переважно в сегменті закордонних поїздок), Україна має всі шанси стати важливим світовим напрямом у майбутньому.

Пріоритетна роль організації та управління розвитком туристичних підприємств, їх державна підтримка та регулювання визначаються вимогами національної економічної політики щодо соціально-економічної гармонізації регіонів у напрямі посилення соціальної та екологічної направленості, активізації підприємництва та приватної ініціативи, формування середнього класу та покращення умов життя населення, розвитку нових видів діяльності та модернізації існуючих. Це буде сприяти також підвищенню продуктивної зайнятості населення, формуванню конкурентоспроможної національної економіки в цілому. Вказане особливо актуальне для регіонів, які мають значний туристично-рекреаційний потенціал, надлишок трудових ресурсів або потребують зміни галузевої структури господарювання з метою зменшення техногенного навантаження на довкілля.

#### *Література*

1. Бордун О., Шевчук В., Монастирський В., Лучка О. Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни. *Вісник Львівського університету*. Серія : економічна. 2022. Вип. 62. С. 178–196.
2. *За стандартами ЄС* / Інформаційне агентство УНІАН : сайт. URL: <https://www.unian.ua/tourism/news/turistichni-magniti-v-ukrajini-rozvitok-turizmu-novini-11050895.html> (дата звернення: 10.03.2023).
3. УКРІНФОРМ 14.12.2022 : сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3634086-vidpocinok-na-generatorah-ak-vlastovanij-turizm-v-ukraini-vzimku-20222023.html> (дата звернення: 10.03.2023).
4. *Українська мова стала найбільшим трендом на Duolingo* / BBC NEWS Україна. 10 грудня 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63929013> (дата звернення: 10.03.2023).

УДК: 338.22.021.4: 338.28

**Микитенко Вікторія Володимирівна**  
д. е. н., професор, головний науковий співробітник  
Державна установа «Інститут економіки природокористування  
та сталого розвитку НАН України» (Україна)

## **АЛГОРИТМ РЕКОНСТРУКТИВНОГО РОЗВИТКУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У ВОЄННОМУ ТА ПІСЛЯВОЄННОМУ ПЕРІОДАХ**

*JEL classification: O250; L510*

Реконструктивний розвиток критичної інфраструктури як процес підвищення якості, стійкості та надійності функціонування надважливих об'єктів інфраструктури, які є ключовими для безпеки держави і функціонування економіки й суспільства, та відновлення їхньої ефективності після надзвичайних ситуацій / кризових періодів – є конститутивно-ключовим завданням на сучасному етапі розвитку національної соціально-економічної системи. Процес реконструктивного розвитку має включати: а) оцінку стану інфраструктури та визначення ризиків: перевірка технічного стану об'єктів інфраструктури, виявлення потенційних загроз та ризиків; б) розробку планів реконструкції: підготовка планів відновлення та підвищення якості та надійності інфраструктури; в) фінансування та управління проектами: залучення необхідних коштів та управління проектами з реконструкції критичної інфраструктури; г) виконання робіт та контроль якості: реалізація планів реконструкції та контроль якості виконаних робіт; д) підтримку та планування майбутнього розвитку: забезпечення тривалої та стійкої роботи критичної інфраструктури та розробка планів майбутнього її розвитку з урахуванням тенденцій нарощення загроз і ризиків.

Визнаємо, що загальні втрати економіки України через війну, враховуючи як прямі, так і непрямі (зниження ВВП, припинення інвестицій, відтік робочої сили, додаткові витрати на оборону та соціальну підтримку тощо), коливаються від 564 до 600 млрд. дол. США [1]. За попередніми оцінками, внаслідок бойових дій [1–3]: а) руйнувань зазнали 23,8 тис. км доріг та 305 мостів і мостових переходів державного, місцевого і комунального значення (40% від загальної кількості), вартість втрат складає понад 26 млрд. дол. США; б) ракетними ударами зруйновано критичну інфраструктуру, пошкоджено понад 227 підприємств, заводів і виробництв, включаючи підприємства хімічної та коксохімічної, металургійної, харчової, енергетичної та інших галузей, також зупинилася діяльність низки видобувних підприємств, що призвело до дефіциту солі, вугілля, залізної руди, інших корисних копалин; в) через нестачу вугілля зупинено Запорізьку ТЕС, Слов'янську ТЕС та Харківську ТЕЦ-5, працюють 7 із 15 енергоблоків АЕС, газопостачання відсутнє в Луганській та Донецькій областях, а кількість відключених газорозподільних станцій зросла на 75%; г) видобуток вугілля державними шахтами впав на 40% з початку війни; д) заводи феросплавів наприкінці 2022 року були завантажені лише на 30%; ж) руйнувань зазнав і житловий фонд, заклади освіти, культури, релігії та спорту (загальна сума прямих задокументованих збитків досягла 137,8 млрд. дол. США тощо).

Задля елімінації цих викликів та загроз і була створена Національна рада з відновлення України від наслідків війни (НРВУ) для відновлення країни після війни та забезпечення стійкого розвитку на майбутнє [4]. Її завдання полягають у розробці та координації процесів реалізації стратегічних напрямів відновлення країни та підготовці пропозицій щодо розвитку критичної інфраструктури в умовах воєнного і післявоєнного періодів. Ключовими завданнями НРВУ є: а) розробка та імплементація на практиці Алгоритму реконструктивного розвитку критичної інфраструктури України, він має бути деталізованим за кожним кроком і етапом в якості плану дій щодо відновлення критичної інфраструктури (електроенергетика, транспорт, зв'язок, водопостачання тощо), а також до нього мають бути інкорпоровані дієві механізми контролю й оцінки ефективності реалізації цього плану; б) підготовка конкретних рекомендацій щодо відновлення критичної інфраструктури і координації та регулювання робіт з їх реалізації на практиці. НРВУ та її робочі групи мають у своїй роботі користуватися різними методами й засобами координації та регулювання щодо реалізації рекомендацій за Алгоритмом реконструктивного розвитку, що пропонує наукова спільнота (табл. 1).

При реалізації Алгоритму реконструктивного розвитку відповідальним суб'єктам варто, насамперед, спрямовувати зусилля на відновлення та фінансування таких об'єктів критичної інфраструктури, як: а) енергетична інфраструктура (зокрема енергоблоки АЕС), підстанції та мережі електропередачі й транспортування; б) транспортна інфраструктура: автошляхи, залізничні колії, мости та тунелі; в) водопостачання та водовідведення: водозабори, очисні споруди й мережі водопроводів та каналізації; г) інформаційна інфраструктура: телекомунікаційні мережі, електронні комунікації та інтернет-інфраструктура; д) медична інфраструктура: лікарні, медичні центри і пункти першої допомоги. У цій площині варто звернути увагу на активізацію процесів відновлення та регенерації тих сфер економічної діяльності, які зараз найбільше постраждали від війни: добувна, металургійна та хімічна промисловість, сільське господарство, ЖКГ і харчова промисловість.

Таблиця 1

Алгоритм реконструктивного розвитку критичної інфраструктури України  
у воєнному та післявоєнному періодах

Кроки алгоритму реконструктивного розвитку
1. Оцінка стану інфраструктури: провести оцінку пошкоджень та стану інфраструктури, визначити, які об'єкти є критичними для безпеки та економічного відновлення країни.
2. Планування реконструкції: розробити план реконструкції критичної інфраструктури на короткострокову та довгострокову перспективи, враховуючи потреби населення та підприємств.
3. Фінансування: забезпечити достатнє фінансування для проведення робіт з реконструкції, яке може бути здійснене за рахунок державного та міжнародного фінансування і за рахунок залучення приватних інвесторів.
4. Реконструкція: провести роботи з реконструкції, які можуть включати відновлення енергетичних та інженерних мереж, транспортної інфраструктури і вузлів, металургії, зв'язку та інших критичних об'єктів.
5. Моніторинг та контроль: забезпечити моніторинг та контроль за ходом реконструкції, щоб вчасно виявляти проблеми та вносити зміни до плану.
6. Регуляторний фреймворк: розробити регуляторний фреймворк, який забезпечить виконання реконструкції відповідно до стандартів якості та безпеки.
7. Комунікації та залучення громадськості.

*Джерело: визначено, обгрунтовано та систематизовано автором*

Задля реалізації завдань НРВУ доцільно використовувати цілий комплекс заходів щодо координації та регулювання діяльності: створення робочих груп та комітетів; спільні засідання; використання інформаційних технологій; взаємодія зі стейкхолдерами та іншими зацікавленими сторонами; моніторинг та оцінка реалізації рекомендацій; законодавче регулювання; фінансове регулювання; технічне регулювання; розвиток власної інфраструктури; промоції НРВУ. Відповідальність за визначення та обгрунтування пріоритетів реконструктивного розвитку та пріоритетних об'єктів критичної інфраструктури і, відповідно, встановлення послідовності їх відновлення несе саме НРВУ. Тому для визначення пріоритетів та обгрунтування вибору НРВУ має використовувати такий інструментарій, як [5]: 1) аналіз стану критичної інфраструктури: НРВУ має провести аналіз стану критичної інфраструктури та визначити, які об'єкти є найбільш критичними для функціонування країни; 2) визначення загального попиту на послуги: НРВУ має дослідити попит на послуги, які надаються критичною інфраструктурою, та визначити об'єкти, які найбільше відповідають цьому попиту; 3) визначення й встановлення ризиків: НРВУ має визначити ризики, пов'язані з відсутністю/недостатньою роботою критичної інфраструктури, та вибрати об'єкти, які є найбільш критичними, з погляду мінімізації цих ризиків; 4) консультації з експертами: НРВУ має звернутися до експертів із різних галузей і сфер діяльності, які нададуть професійну допомогу у визначенні пріоритетів та обгрунтуванні їх вибору; 5) залучення громадськості: НРВУ має проводити громадські обговорення та опитування з метою залучення й встановлення громадської думки та врахування побажань як наукової спільноти, так і суспільства.

Підсумовуючи результати дослідження, відзначимо, що воно дало змогу розробити та обгрунтувати Алгоритм реконструктивного розвитку критичної інфраструктури у воєнному та післявоєнному періодах, реалізацію якого на практиці передбачено проводити за принциповими положеннями у взаємозв'язку зі здійсненням семи структурно-логічних кроків. Останніми визначено і встановлено виконання комплексу управлінських, техніко-технологічних та організаційно-економічних заходів щодо: I) оцінки стану інфраструктури; II) планування реконструкції; III) фінансування; IV) реконструкції; V) моніторингу та контролю; VI) регуляторного фреймворку (відповідно до стандартів якості та безпеки); VII) розвитку комунікацій та залучення громадськості.

### Література

1. Проект Плану відновлення України : Матеріали робочої групи «Аудиту збитків, понесених внаслідок війни» – Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Київ, 2022. 86 с.
2. Втрати України становитимуть трильйони доларів / Економіст про наслідки війни : спецпроект. URL: [https://gazeta.ua/articles/life/\\_vtrati-ukrayini-stanovitimumut-triljoni-dolariv--ekonomist-pro-naslidki-vijni/1134466](https://gazeta.ua/articles/life/_vtrati-ukrayini-stanovitimumut-triljoni-dolariv--ekonomist-pro-naslidki-vijni/1134466)
3. Мороз М., Бондаренко Є. Збитки промисловості через війну / Воєс Україна : сайт. 27.09.2022. URL: <https://voxukraine.org/zbytku-promyslovosti-cherez-vijnu> (дата звернення: 22.03.2023).
4. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни : Указ Президента України № 266/2022 від 21.04.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> (дата звернення: 22.04.2023).
5. Микитенко В. В., Драчук Ю. З. Просторове забезпечення управління сталим господарюванням у критичній інфраструктурі в особливий період. *Економічний Вісник Донбасу*. 2022. № 2 (68). С. 165–174. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2\(68\)-165-173](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2(68)-165-173).

УДК 620.91(477)

**Намонюк Василь Євгенович**

к. е. н., доцент кафедри міжнародних фінансів,  
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна)

## РОЗВИТОК ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ: ПЕРЕШКОДИ ТА МОЖЛИВОСТІ

**JEL classification:** Q220; Q420

Упродовж останніх років Україна досягла значних успіхів у використанні відновлюваної енергетики (ВДЕ). За темпами розвитку цієї галузі Україна у 2019 р. увійшла до десятки кращих країн світу, а у 2020 р. – до п'ятірки європейських країн за темпами розвитку сонячної енергетики [1]. У Національному плані дій з розвитку відновлюваної енергетики в Україні до 2030 року було встановлено амбітну ціль у 27% кінцевого споживання [2].

На початок 2022 р. фактична частка ВДЕ у загальному енергобалансі генерації становила 14,7% (з ГЕС та ГАЕС) та 8% (без ГЕС та ГАЕС) [3]. Рис. 1 демонструє, що загальна встановлена потужність електростанцій у секторі ВДЕ збільшилася з 2777 МВт у 2018 році до 13775 МВт у 2022 р. (прогнозовано). Це свідчить про значний ріст у секторі «зеленої» енергетики протягом цих років. Крім того, аналіз даних показує, що потужність сонячних та вітрових електростанцій зростає значно, тоді як потужність малих гідроелектростанцій та електростанцій, які використовують біогаз або біомасу, зростає помірно. Загалом, прослідковується диверсифікація сектору та зростання важливості ВДЕ.

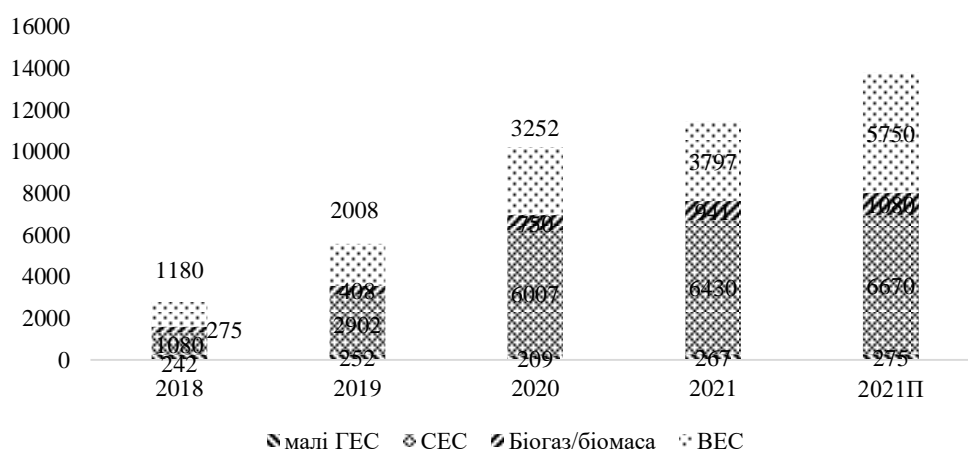


Рис. 1. Загальна встановлена потужність ВДЕ (без приватних домогосподарств), МВт  
Джерело: побудовано автором за даними [3]

Проте, внаслідок російської агресії, ВДЕ України зазнала значних втрат, зокрема, понад 80% потужностей вітрових електростанцій та 30% сонячних електростанцій були окуповані або знищені [4]. Незважаючи на це, розвиток галузі у 2015–2019 рр. дозволяє очікувати, що вона може бути інвестиційно привабливою.

Відновлення та розвиток ВДЕ після війни мають стати ключовими у порядку денному енергетики країни, оскільки «зелена» енергетика може сприяти відновленню української економіки та забезпеченню енергетичної безпеки держави. На тлі енергетичної кризи 2022 р., інвестори все ще зацікавлені в розвитку цього енергетичного сектору в Україні, з планами на добудову 300 МВт потужностей зеленої генерації [1].

Україні потрібно залучити значні інвестиції у розвиток ВДЕ, щоб досягти амбітних цілей у секторі. Також необхідна відповідна інфраструктура та технології, а також створення стабільного і привабливого інвестиційного клімату. Крім того, розвиток сектору вимагає комплексної регуляторної рамки підтримки розвитку «зеленої» енергетики

Щоб досягти мети підвищення енергетичної безпеки, Україні варто змінити свій підхід до розвитку ВДЕ. Зокрема, потрібно зосередитися на локальних споживачах та розглянути побудову багатьох станцій з невеликою потужністю в тих місцях, де вони потрібні споживачу. Така стратегія допоможе забезпечити локальних споживачів відновлюваною енергією та сприятиме розвитку регіональних енергетичних систем, одночасно забезпечуючи стабільність постачання енергії на місцевому рівні.

Необхідність створення механізму випуску, обігу та скасування гарантій походження електричної енергії з ВДЕ підтверджується зобов'язаннями України щодо інтеграції до Європейського Союзу (ЄС) та економічною доцільністю.

Відсутність можливості перевірити «чистоту» електроенергії знизить попит на українську енергію на ринках країн ЄС та внутрішньому ринку. Покупці електроенергії з ЄС вибиратимуть постачальників, які зможуть підтвердити походження електроенергії відповідно до вимог законодавства в світлі запланованого впровадження ЄС механізму прикордонного вуглецевого регулювання (СВАМ). Внутрішній ринок також постраждає через те, що національні експортери цементу та сталі, зокрема, не матимуть можливості належним чином сертифікувати використання «чистої» енергії у виробництві товарів для постачання до країн ЄС, що є критично важливим у контексті згаданого механізму СВАМ.

Насправді, ДП «Гарантований покупець» також отримає додаткові переваги від гарантій походження електроенергії. Це дозволить краще управляти своїми фінансами та збільшити частку розрахунків, які воно отримує від виробників електроенергії за «зеленим» тарифом. ДП зможе продавати гарантії на основі походження, отримані від цих виробників, на спеціалізованих аукціонах. Загалом, відкриття ринку гарантій походження зробить інвестиції в проекти з виробництва електроенергії з альтернативних джерел більш привабливими [5].

Без запровадження потужних стимулів ситуація із «зеленим» тарифом у 2020 р. показує, що успішно розвивати ВДЕ буде неможливо. На відміну від «зеленого» тарифу, механізм власного виробництва (Net Billing) забезпечує стимул, не вимагаючи бюджетних витрат. Ця модель припускає, що між споживачем (проз'юмером), який встановив генеруючу установку, що виробляє електроенергію з альтернативних джерел енергії, і постачальником електроенергії існуватиме грошовий взаємозалік на погодинній основі в залежності від обсягів відпуску та споживання електричної енергії. Наразі цей механізм розглядається для таких груп людей:

- домогосподарства з встановленим енергогенеруючим обладнанням потужністю не більше 30 кВт.;
- дрібні побутові споживачі зі встановленою потужністю до 50 кВт.;
- електростанції інших споживачів, наприклад, ті, що належать енергетичним кооперативам, встановленою потужністю не більше 500 кВт.

Як наслідок, споживачі, генеруюча потужність яких перевищує 500 кВт, не можуть використовувати цей механізм. Оскільки вже є значний комерційний інтерес до встановлення сонячних електростанцій на дахах виробничих потужностей, варто враховувати можливість поширення Net Metering на більше коло споживачів. З потенціалом нової підтримки Україна зможе відчувати справжній бум будівництва дахових електростанцій на промислових, комерційних чи офісних будівлях.

Таким чином, розвиток відновлювальної енергетики України має великий потенціал, хоча й зазнав значних втрат через війну. У подальшому фокус на відновленні та розвитку відновлюваної енергетики може сприяти економічному зростанню та енергетичній безпеці країни.



### Література

1. Сектор відновлюваної енергетики України до, під час та після війни / Центр Разумкова. 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/sector-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viyny> (дата звернення: 26.03.2023).
2. Національний план дій з енергоефективності на період до 2030 року / Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України : сайт. URL: <https://sae.gov.ua/uk/content/npdee-2030> (дата звернення: 26.03.2023).
3. Бюлетень до річного звіту НКРЕКП за 2021 рік. 2022 / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : сайт. URL: [https://www.nerc.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/Byuletен\\_do\\_richnogo\\_zvitu/byuletен\\_do\\_richnogo\\_zvitu\\_nkrekp-2021.pdf](https://www.nerc.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/Byuletен_do_richnogo_zvitu/byuletен_do_richnogo_zvitu_nkrekp-2021.pdf) (дата звернення: 26.03.2023).
4. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Енергетична безпека» / Національна рада з відновлення України від наслідків війни. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/energy-security.pdf> (дата звернення: 26.03.2023).
5. Даців С. Як «зелена» енергетика переживає війну. *Юридична газета online*. 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zelena-energetika-plan-diy-na-rik.html> (дата звернення: 26.03.2023).

УДК 634.8:663.2(477)

**Обнявко Владислав Олександрович**  
аспірант кафедри економіки, права та управління бізнесом,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ ВИНОГРАДАРСЬКО-ВИНОРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

*JEL classification: L660; Q100*

За роки незалежності виноградарство і виноробство в Україні були важливим і перспективним напрямком діяльності шести основних виноградарських регіонів України (АР Крим, Одеська, Херсонська, Миколаївська, Закарпатська й Запорізька області). Анексія Росією Криму у 2014 році призвела до втрати майже третини виноградників України (близько 20 тисяч га плодоносних площ) та «відрізала від материка» найбільші виноробні компанії, які здійснювали переробку винограду.

Ще до російсько-української війни стан виноградарства та виноробства був критичним: загальна площа виноградників в Україні останніми роками стрімко скорочувалася, вітчизняні виробники у гострій конкурентній боротьбі з іноземними конкурентами програвали національний ринок. Станом на 1 лютого 2022 року (до початку повномасштабної російсько-української війни) загальна площа виноградних насаджень в Україні (без анексованого Криму) за всіма категоріями господарств становила 34,0 тис. га, валовий збір винограду – 257,5 тис. тонн. Однак, через російську агресію майже 25% площ під виноградниками є тимчасово окупованими або перебувають у зоні бойових дій.

З початком масштабної військової агресії Росії проти України, яка почалася у 2022 році, три основні виноградарські регіони України, що були під контролем України (Херсонська, Миколаївська й Запорізька області) опинилися в зоні бойових дій, на їх території зруйновані насадження винограду та виноробні підприємства.

Сьогодні виноробна галузь в Україні не є пріоритетною, не має державної підтримки у виноградарів та виноробів, оскільки пріоритети під час війни зараз зовсім інші. Тому українське виноробство через війну опинилося на межі виживання, збереження та відновлення галузі потребуватиме значних ресурсів і часу. Проте, Україна має великий потенціал розвитку виноробства та виноградарства.

Можна визначити такі напрями відновлення виноградарсько-виноробної галузі України.

1. Із західними партнерами розробити програму відновлення України за рахунок їх фінансової допомоги, подібну Програмі відновлення Європи (ERP), яка була започаткована у червні 1947 року для допомоги постраждалій після Другої світової війни Європі, що широко відома як «План Маршалла» на честь тодішнього державного секретаря США Джорджа К. Маршалла.
2. Доцільно створити робочу групу у складі представників Міністерства аграрної політики та продовольства України, науковців Національного наукового центру «Інститут виноградарства і

виноробства ім. В. Є. Таїрова» та інших компетентних фахівців для розробки концепції та стратегії розвитку галузі виноградарства, виноградного розсадництва та виноробства під час війни та в післявоєнний період.

3. Необхідно переглянути існуюче законодавство у сфері регулювання виноградарства та виноробства для максимального сприяння виробництву та збуту продукції на вітчизняному ринку. Створити чітке і прозоре інституційне середовище для розвитку галузі.

4. Доцільно сформувати програму пільгового кредитування підприємств виноградарсько-виноробної галузі. Крім існуючої програми «Доступні кредити 5-7-9%» запровадити інші програми пільгового кредитування.

5. Варто надати державну підтримку для розвитку матеріально-технічної бази виноградного розсадництва України та закладки маточників біологічних категорій, що забезпечить країну садівним матеріалом власного виробництва.

6. Необхідно забезпечити контроль якості продукції та її походження за рахунок створення та ведення кадастру (реєстру) виноградників із застосуванням електронної бази даних, яка спроможна забезпечити повну інформацію про площі та місцезнаходження насаджень, їх структуру та сортовий склад, якісну оцінку їх стану тощо, максимально орієнтуватись на цифровізацію виробництва і управління бізнес-процесами, що дозволить оптимізувати витрати всіх видів ресурсів.

7. Доцільно розвивати винний туризм, наприклад, шляхом популяризації в Україні та просування в країнах ЄС поїздок за вином і оригінальними крафтовими продуктами. Так, в Україні діє проєкт ЄС «Географічні зазначення», одним з елементів якого є розробка, впровадження та розвиток етногастрономічних туристичних маршрутів України.

8. Необхідно створити умови для залучення додаткових інвестицій від партнерів з ЄС на збільшення площ виноградних насаджень, підвищення рівня догляду за виноградниками, оптимізацію структури насаджень (збільшення частки високоякісних сортів для виробництва шампанських вин), сприяння виробництву малої сільськогосподарської техніки для виноградарів.

9. Для розробки екологічно сприятливих технологій у галузі виноградарства, виноробства та виноградного розсадництва необхідно застосовувати безвідходні технології, а саме – переробку залишків виноградарства та виноробства за повним циклом. Це дасть можливість додатково отримати низку цінних продуктів, наприклад, олію виноградної кісточки, концентрат поліфенолів та окремі біологічно активні сполуки із вижимки, паливо (лоза та пелети), тощо, та зменшити навантаження на довкілля.

Крім того, оскільки в Україні заміновано 470 тисяч гектарів сільськогосподарських земель, а наразі обстежено лише 17,5% замінованих територій, із них 57 тис. га – сільськогосподарського призначення, є значна проблема з паливом для обігріву житла та для приготування їжі в прифронтових та деокупованих регіонах. Тверді відходи від обрізки лози можна використовувати як дрова і це буде зберігати життя місцевого населення.

10. Доцільно розробити в межах всіх запропонованих вище заходів окрему цільову програму розвитку виноградарства та виноробства як в регіонах, де не були пошкоджені насадження винограду та виноробні підприємства, – передусім в Одеській та Закарпатській областях, частково – деокупованих районах в Миколаївській та Херсонській областях, так і в центральних та північних регіонах країни, щоб зберегти, відновити та розвивати національне виноробство та виноградне розсадництво.

11. Необхідно здійснювати приватизацію державних виноробних підприємств. Так, в Одеській області підготували до приватизації шість винзаводів: Болгарський винзавод, Ізмаїльський винзавод, Саратський винзавод, Котовський винзавод, Одеський коньячний завод, Лікero-горілчаний винзавод (ГМП «Урожай»). Приватизаційний аукціон із продажу Ізмаїльського винзаводу відбувся 11 квітня 2023 року в онлайн-системі Prozorro. Під час аукціону вартість винзаводу зросла в 11 разів (з 17,9 млн. грн. стартової ціни до 200 млн. грн. переможної).

12. Виправити критичний стан галузі може допомогти цифрова трансформація виробництва та управління, світовими трендами якої є: перетворення існуючих підприємств через впровадження сучасних цифрових технологій і створення підприємств нового типу, для яких характерні використання цифрових технологій з метою вдосконалення ділової діяльності, розробка нових (цифрових) бізнес-моделей і взаємодія з замовниками та зацікавленими сторонами за новими (цифровими) каналами; застосування технології Інтернету речей (ІР) – побудова точного землеробства (ТЗ), яке передбачає використання систем управління сільськогосподарською технікою, що дозволяє скоротити витрати на насіннєвий матеріал, добрива та паливо для тракторів і комбайнів, зменшити витрати часу на проведення польових робіт; використання технології змінного нормування

(ТЗП) і безпілотних літальних апаратів (БПЛА), що допомагає скоротити витрату води і пестицидів, знизити трудовитрати і витрати на ресурси; застосування інтелектуальних систем на основі аналізу великих даних, віртуальних помічників для управління виноградниками і винокурнями; використання цифрових рішень в логістиці та продажах винограду і вина тощо. Для України цифрова трансформація реального сектора економіки, у тому числі, виноградарсько-виноробних підприємств, є викликом, оскільки країна наразі характеризується слабкою економікою і низьким рівнем цифровізації. Варто розробити нову Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України, оскільки попередня програма була розроблена до 2020 р. Згідно з цією Концепцією необхідно розробити Стратегію цифрової трансформації всіх галузей національної економіки і суспільства, включаючи галузеву Стратегію для виноградарсько-виноробних підприємств, з чітким виділенням цілей і етапів цифрової трансформації.

#### *Література*

1. Як підтримати виноробів в умовах війни та повоєнного періоду : результати Міжнародного виноробного конгресу. URL: <https://techdrinks.info/yak-pidtrymaty-vynorobiv-v-umovah-vijny-ta-povoyennogo-periodu-rezultaty-mizhnarodnogo-vynorobnogo-kongresu> (дата звернення: 14.04.2023).

---

УДК 332.143

*Павлова Тетяна Володимирівна*  
ст. науковий співробітник науково-дослідної частини,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

### **ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГРОМАД**

*JEL classification: H700*

Місцевий економічний розвиток у нашій країні неможливий без інвестицій із зовнішніх джерел. Відсутність зовнішніх інвестицій у громадах призводить до зупинки деяких підприємств та збільшення безробіття, а також до зменшення кількості якісних робочих місць на підприємствах, що вже існують, але при цьому потребують суттєвої модернізації.

Отже, низку цих проблем може вирішити прихід потужних інвесторів, для чого мають бути створені певні передумови, зокрема, оновлення генплану та інші дії з формування привабливого інвестиційного клімату на території громади. А, наприклад, значний аграрний потенціал громади дає всі підстави для успішного економічного розвитку сільськогосподарського регіону з глибокими чорноземами, трудовими ресурсами з високою культурою виробництва, унікальними традиціями, які формувалися протягом століть.

Для сталого економічного розвитку громади є необхідність в переорієнтації частини місцевих підприємств з торгівлі на інші сектори, що сприятиме розвитку альтернативного виробництва, сфери послуг та створенню передумов для залучення інвесторів у громаду. Завдяки розвитку малого бізнесу можливе створення нових робочих місць, яке потребує інвестиційної підтримки і розробки пропозиції для потенційних підприємств на підставі вивчення маркетингової інформації для створення підприємств відповідно до потреб громади у певних послугах.

Для забезпечення інформаційної підтримки розвитку бізнес-середовища та громади в цілому в Стратегії розвитку будь-якої ОТГ є проекти, які передбачають створення системи навчання для підприємств щодо організації соціальних підприємств (що в перспективі сприятиме виробництву в громаді нових послуг і товарів). Доцільно консультивати з питань розробки бізнес-планів для створення у громаді нових підприємств з робочими місцями не тільки городян, а й селян [1, с. 245–280].

Також громаді необхідно формування позитивного іміджу, щоб створити привабливий бренд громади на основі своєї економічної унікальності та конкурентних переваг. На основі цього унікального бренду треба створити систему маркетингу і промоції інвестиційних можливостей та продуктів громади. Це забезпечуватиме просування інформації, необхідної для інвестора на внутрішньому та зовнішньому ринках, рекламу інвестиційних ресурсів та умов для розміщення

інвестицій на території громади, формування іміджу громади, як території зі сприятливим інвестиційним кліматом та спроможністю влади до плідної співпраці на паритетних умовах для покращення життя мешканців.

Для соціально-економічного розвитку будь-якої ОТГ потрібна підтримка малого та середнього бізнесу, зокрема, є необхідність у переорієнтації частини місцевих підприємств з торгівлі на інші сектори, що сприятиме розвитку альтернативного виробництва, сфери послуг та створенню передумов для залучення інвесторів у громаду. Завдяки розвитку малого бізнесу можливе створення нових робочих місць, що потребує певної підтримки, такої, як дослідження потреб громади в послугах і пропозиції для потенційних підприємств у вигляді маркетингової інформації для створення підприємств.

Із позиції теорії державного управління економікою, методи управління збалансованим розвитком територіальної соціально-економічної системи за формою впливу поділяються на дві великі групи: методи прямого та опосередкованого впливу. Методи прямого впливу спрямовані на досягнення бажаного результату. Методи опосередкованого впливу створюють сприятливі умови для досягнення бажаного результату за допомогою певних важелів та стимулів [2, с. 106–115].

Для створення комфортних умов на території об'єднаної громади і розвитку її інфраструктури необхідно запланувати та виконати наступні завдання: реконструкція комунального господарства для забезпечення економічного розвитку громади, реконструкція та створення якісної інженерно-технічної та просторової інфраструктури, збереження екологічно придатного довкілля. Виконання цих завдань забезпечить досягнення таких майбутніх результатів, які визначені громадянами з метою побудувати красиву, екологічно чисту, затишну та безпечну, квітучу та зелену, охайну цивілізовану громаду з розвиненою інфраструктурою, з європейськими дорогами, освітленими вулицями, чистими узбіччями, з парками та зонами відпочинку. Для цього потрібно вирішити низку проблем, що визначаються Стратегією як завдання першочергового вирішення, та усунути їх та їхні наслідки, зокрема, такі, як неналежна система утилізації побутових відходів; неналежне водопостачання та водовідведення; неналежні дороги; зношена база комунального господарства; недостатнє озеленення та відсутність парку й зон відпочинку; непривабливість архітектури центру та недостатньо розвинені окраїни.

При вирішенні цих комунальних проблем потрібно задіяти ресурси з різних диверсифікованих джерел: бюджетів різних рівнів; фондів спільного фінансування, Державного фонду регіонального розвитку; міжнародних екологічних програм; інвесторів, якщо такі будуть залучені до громади, а також застосування в проєктах розвитку житлово-комунального господарства механізму державно-приватного партнерства.

Проблеми фінансового, організаційно-інвестиційного та інформаційного забезпечення взаємозалежні, оскільки при вирішенні інформаційного та фінансового забезпечення громади автоматично підвищується інвестиційний потенціал адміністративно-територіальної одиниці та зацікавленість потенційних інвесторів [3, с. 30–45].

На основі розроблених стратегій та програм розвитку регіону необхідно визначити конкурентні переваги ОТГ із виокремленням генерального плану розвитку території та стратегічного плану розвитку території. Під час визначення конкурентних переваг ОТГ важливим є проведення інвентаризації активів: природних, виробничо-технічних, інфраструктурних, людських ресурсів тощо. Для формування інвестиційної політики ОТГ необхідні кваліфіковані інвестиційні менеджери або створення окремого інвестиційного відділу, що дозволить на високому професійному рівні здійснити формування інвестиційного паспорту ОТГ, планування інвестиційних майданчиків, створення бізнес-карти ОТГ, конкретизації інформації про земельні ділянки та об'єкти промислової нерухомості, визначення пріоритетних інвестиційних проєктів. Для підвищення інвестиційного забезпечення ОТГ необхідне створення та системне оновлення веб-платформ ОТГ, співпраця з ОДА та агенціями регіонального розвитку, іншими інвестиційними фондами та фондами співфінансування.

На завершальному етапі важливим аспектом є саме територіальне партнерство, тобто пошук та співпраця із зовнішніми інвесторами та налагодження комунікацій з бізнес-спільнотою регіону (потенційні внутрішні інвестори).

Оптимальне інвестиційне забезпечення ОТГ сприятиме:

- підвищенню інвестиційного потенціалу та привабливості ОТГ, а також її конкурентноздатності;
- розвитку місцевого виробництва товарів та послуг, що зумовить збільшення обсягу продажів продуктів місцевих виробників;
- створенню нових робочих місць, у тому числі, за рахунок самозайнятості;

- збільшенню кількості та покращенню якості комунально-побутових послуг;
- розвитку інфраструктурного комплексу ОТГ;
- збільшенню фінансових надходжень до бюджету ОТГ;
- підвищенню умов життя громади;
- залученню додаткових інвестицій (власні кошти; зовнішні інвестиції; кошти місцевих бюджетів або програм державної підтримки; донорського співфінансування).

Отже, підвищення ефективності інвестиційного забезпечення ОТГ та максимізація залучення потенційних інвесторів як внутрішніх, так і зовнішніх – це один з найважливіших факторів сталого розвитку громади на сучасному етапі, що може бути досягнуто лише шляхом територіального партнерства усіх учасників цього процесу. ОТГ спроможні створювати сприятливий інвестиційний клімат, розвивати свій інвестиційний потенціал та підвищувати інвестиційну привабливість, оскільки від цього залежить їхнє майбутнє.

#### *Література*

1. Сментина Н. В. *Стратегічне планування соціально-економічного розвитку на мезорівні : теорія, методологія, практика* : монографія. Одеса : Атлант, 2015. 365 с.

2. Карпов В. А., Ковальов А. І., Корольова Т. С., Сментина Н. В., Павлова Т. В. *Інструментарій місцевого економічного розвитку : теорія, методологія, практика* : монографія / за ред. А. І. Ковальова. Київ : ФОП Гуляєва В. М., 2021. 413 с.

3. *Соціально-економічне становище об'єднаних територіальних громад* : Захід VS Центр : науково-аналітичне видання / ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 64 с.

---

УДК 338.512

*Пакуліна Алевтина Анатоліївна*

*к. е. н., доцент кафедри економіки та маркетингу,  
Харківський національний університет  
міського господарства ім. О. М. Бекетова (Україна)*

*Гнатів Анна Миколаївна*

*здобувач вищої освіти I курсу  
другого (магістерського) рівня спеціальність 051 «Економіка»,  
Харківський національний університет  
міського господарства ім. О. М. Бекетова (Україна)*

### **ПРОБЛЕМАТИКА РОЗПОДІЛУ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ В БУДІВЕЛЬНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ**

*JEL classification: D610; M110; P420*

Для ефективної організації обліку витрат у будівництві важливим є розроблення оптимальної класифікації витрат, яка б максимально задовольняла обліково-аналітичні потреби підприємства. Коректний розподіл загально виробничих витрат між об'єктами обліку витрат дуже актуальний в сучасних умовах господарської діяльності, він забезпечує формування адекватної інформації про собівартість будівельної продукції, ефективність здійснення витрат та впливає на взаємовідносини генпідрядників та субпідрядників.

Загально виробничі витрати – це «непрямі витрати, пов'язані з організацією виробництва і керівництвом цехами, бригадами, відділеннями та іншими структурними підрозділами підприємства» [1, с. 466].

До загально виробничих витрат (ЗВВ) у будівництві відносять витрати, пов'язані з виконанням будівельно-монтажних робіт, які неможливо в момент їх виникнення безпосередньо віднести на конкретний об'єкт витрат. Облік таких витрат ведуть на синтетичному рахунку 91 «Загально виробничі витрати» в цілому по будівельній організації. В організаційній структурі будівельних організацій функціонують допоміжні, другорядні та обслуговуючі підрозділи, витрати яких доволі складно розподілити між об'єктами обліку. Тому, в сучасних умовах діяльності підприємств, актуальними стають проблеми розподілу ЗВВ, вибір методу розподілу ЗВВ та

визначення собівартості об'єктів обліку для потреб аналізу та прийняття правильних управлінських рішень.

До складу загальноновиробничих витрат у будівництві відносять:

– Витрати на управління і обслуговування будівельного виробництва: на оплату праці і соціальне страхування працівників апарату управління окремих виробничих підрозділів та робітників, що здійснюють обслуговування такого апарату управління; на службові; амортизацію основних засобів та інших необоротних активів відповідного призначення; опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше утримання виробничих приміщень; транспортне обслуговування будівельного виробництва; матеріально-технічне забезпечення та ін.

– Витрати на організацію робіт на будівельних майданчиках та удосконалення технології: на геодезичні роботи; упорядкування і утримання будівельних майданчиків; перебазування лінійних підрозділів; амортизація і поточний ремонт обладнання і пристосувань; будівництво, ремонт, утримання і переміщення нетитульних тимчасових споруд, приміщень санітарно-побутового призначення; вартість малоцінного та швидкозношуваного виробничого інвентаря та інструментів; витрати на підготовку об'єктів будівництва та ін.

Загальноновиробничі витрати умовно поділяють на змінні та постійні. Тобто, підприємство на власний розсуд визначає, які саме витрати належать до змінних чи постійних ЗВВ. Змінні ЗВВ залежать від обсягу виробництва та змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності. Змінні загальноновиробничі витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат, виходячи з фактичної потужності звітної періоду (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо). До постійних ЗВВ належать витрати на обслуговування та управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) при зміні обсягу діяльності та розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) при нормальній потужності. Постійні ЗВВ включаються до складу собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) у періоді їх виникнення. Загальна сума розподілених та нерозподілених постійних загальноновиробничих витрат не може перевищувати їх фактичну величину.

Нормальна потужність – це очікуваний середній обсяг діяльності, якого можна досягти за звичайних умов діяльності протягом кількох років чи операційних циклів з огляду на заплановане обслуговування виробництва [2]. Розраховуючи нормальну потужність, потрібно зважати, що цей показник має відображати очікуваний обсяг діяльності підприємства протягом кількох років за звичайних умов роботи. Тобто, нормальна потужність – це звичайний і досяжний для підприємства показник, а не максимально можливий обсяг діяльності.

Нормальна потужність впливає лише на розподіл постійних загальноновиробничих витрат. Якщо фактичний випуск менший за нормальну потужність, то визначаються нормативні й наднормативні постійні витрати. Від розміру встановленої нормальної потужності підприємства залежить величина виробничої собівартості продукції. Якщо встановлено занижений показник нормальної потужності, всі загальноновиробничі витрати (і змінні, і постійні) будуть розподіленими, – постійних нерозподілених ЗВВ не виникатиме.

Значна сума недорозподілених чи зайво розподілених ЗВВ за кілька періодів може свідчити про потребу у перегляді бази розподілу за нормальною потужністю або про низький рівень обсягу виробництва у звітному періоді. Оскільки величина нерозподілених ЗВВ не має обліково-аналітичного і контрольного значення, можливий варіант не проводити розподіл ЗВВ, а всю суму загальноновиробничих витрат (постійні і змінні), наприкінці звітної періоду списувати на витрати виробництва і включати до собівартості об'єктів будівництва пропорційно до прийнятої бази розподілу. Проте, інформація про результати розподілу ЗВВ є корисною для потреб управління, оскільки правильне розмежування ЗВВ на змінні та постійні, вдосконалення методики розподілу ЗВВ між об'єктами обліку впливають на визначення прибутку, антикризовий потенціал, та управління витратами будівельного підприємства.

У будівельних організаціях ЗВВ між об'єктами будівництва розподіляються із урахуванням специфіки робіт та використанням таких баз розподілу:

- сума всіх прямих витрат на виконання будівельно-монтажних робіт;
- сума прямих витрат на оплату праці;
- нормативні або фактичні витрати праці на виконання будівельно-монтажних робіт (в людино-годинах);
- час роботи будівельних машин і механізмів у будівництві конкретних об'єктів (у машино-годинах).

Бухгалтерськими документами, які є підставою для віднесення витрат до загальновиробничих, є: розрахунок амортизації основних засобів; накладна-вимога на внутрішнє переміщення матеріалів; акт на списання малоцінних та швидкозношуваних предметів; звіт про використання коштів, наданих на відрядження; рахунок-фактура; акт приймання виконаних підрядних робіт; таблиць обліку використання робочого часу; розрахунково-платіжна відомість.

Важливим аспектом в обліку будівельних підприємств є розподіл витрат на утримання будівельної техніки. Потреба їхнього розподілу виникла у зв'язку із необхідністю обчислення повної собівартості одиниці продукції будівельної галузі. Неврахування непрямих витрат у складі собівартості приводить до значного заниження ціни збуту, через що будівельне підприємство не має змоги відшкодувати усі витрати, а значить – досягнути достатнього рівня рентабельності та нормально функціонувати у випадку, коли така ситуація триватиме довгий період.

Для удосконалення розподілу загальновиробничих витрат та їх обліку в будівельних організаціях доцільно виокремити проблему деталізації рахунку 91 «Загальновиробничі витрати» та статей постійних і змінних ЗВВ з урахуванням потреб цих підприємств. Додати статті витрат на утримання та експлуатацію будівельних машин та механізмів; витрати для обслуговування та управління структурним підрозділом, здатним задовольняти потреби у ресурсах; інші ЗВВ з відкриттям рахунків для окремих підрозділів будівельної організації. Виділити чіткі критерії для розмежування ЗВВ на змінні та постійні та вибір бази розподілу ЗВВ, переваги, недоліки та доцільність застосування альтернативних баз розподілу, що створить оптимальні можливості для визначення собівартості будівельної продукції та управління витратами підприємства. Підвищення рівня якості обліку загальновиробничих витрат засобами деталізації розподілу непрямих витрат повинні перевищувати затрати часу й праці на процедурні аспекти та документування такого розподілу.

#### *Література*

1. Сук Л. К., Сук П. Л. *Фінансовий облік* : навч. посіб. Київ, 2010. 629 с.
2. *Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»* : Наказ Міністерства фінансів України № 318 від 31.12.1999 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00.1> (дата звернення: 03.03.2023).

---

УДК 004.65

*Пакуліна Алевтина Анатоліївна*

*к. е. н., доцент кафедри економіки та маркетингу,  
Харківський національний університет  
міського господарства ім. О. М. Бекетова (Україна)*

*Загорулько Ольга Володимирівна*

*здобувач вищої освіти 5 курсу першого рівня, спеціальність 051 «Економіка»,  
Харківський національний університет  
міського господарства ім. О. М. Бекетова (Україна)*

## **РОЗВИТОК ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ**

***JEL classification:*** O300; O330

Технологія блокчейн отримала широке визнання завдяки своєму потенціалу революціонізувати багато галузей, враховуючи фінанси, логістику та охорону здоров'я. Технологія пропонує децентралізовану платформу для транзакцій, зберігання даних та інших програм, забезпечуючи підвищену безпеку, прозорість та ефективність.

Технологія блокчейн – це технологія розподіленої книги, яка дозволяє записувати транзакції та дані безпечним, прозорим і незмінним способом. Спочатку ця технологія була розроблена для підтримки криптовалюти Bitcoin, але згодом її застосування поширилося на різні галузі, враховуючи фінанси, охорону здоров'я та логістику.

Технологія блокчейн – це революційна концепція, яка може трансформувати багато галузей і секторів, і Україна не є винятком. Останніми роками Україна стала активним гравцем у глобальній

екосистемі блокчейну, де зростає кількість блокчейн-стартапів, дослідницьких проєктів та державних ініціатив. У цьому дослідженні буде розглянуто розвиток і функціонування технології блокчейн в Україні, включно з її застосуванням, проблемами та потенціалом для майбутнього розвитку [1].

Розвиток технології блокчейн в Україні розпочався на початку 2010-х років із появою Bitcoin та інших криптовалют. Відтоді українська блокчейн-екосистема стрімко розвивається завдяки процвітаючій сцені стартапів і кільком дослідницьким ініціативам в університетах і промисловості. За даними Української асоціації технологій розподіленого реєстру та криптовалют, в Україні налічується понад 200 активних блокчейн-компаній, починаючи від невеликих стартапів і закінчуючи великими підприємствами.

Український уряд також виявив зацікавленість в технології блокчейн, визнаючи її потенціал для різних секторів, таких як фінанси, охорона здоров'я та логістика. У 2018 році український уряд оголосив про план створення національної блокчейн-інфраструктури для підтримки електронного урядування та інших цифрових сервісів. Ця ініціатива є частиною більш глобальної програми «Цифрова Україна», яка спрямована на модернізацію економіки та державних послуг країни. Це призвело до ухвалення нового закону про віртуальні активи у 2020 році, який визначив правовий статус криптовалют та керівні принципи для блокчейн-компаній, що працюють в Україні.

Протягом останніх кількох років Україна активно розвиває свою блокчейн-індустрію.

Одним із найуспішніших блокчейн-проєктів в Україні є система eAuction, яка використовується для проведення електронних аукціонів з продажу державних активів. Використання технології блокчейн зробило процес аукціону більш прозорим і безпечним.

Український уряд також ініціював кілька проєктів для сприяння розвитку технології блокчейн в країні. Наприклад, у 2018 році Міністерство цифрової трансформації запустило проєкт Blockchain4Ukraine, метою якого є виявлення та просування випадків використання блокчейну в різних галузях, таких як охорона здоров'я, енергетика та фінанси.

Уряд запустив пілотний проєкт, який використовує технологію блокчейн для безпечного зберігання та обміну медичними документами. Проєкт спрямований на підвищення якості надання медичних послуг шляхом надання лікарям швидкого доступу до медичних карт пацієнтів.

Застосування технології блокчейн в Україні було різноманітним, різні компанії та організації використовували цю технологію для різних цілей. Деякі з відомих блокчейн-проєктів в Україні включають:

– Bitfury: у 2017 році глобальна компанія, що займається блокчейн-технологіями, Bitfury відкрила великий дата-центр в Україні, надаючи блокчейн-інфраструктуру для різноманітних програм, зокрема криптовалют, смарт-контрактів і корпоративних рішень.

– Distributed Energy: український енергетичний стартап Distributed Energy використовує технологію блокчейн для безпечного та ефективного обміну енергією між домогосподарствами та бізнесом.

– Distributed Lab: дослідницька компанія, яка зосереджується на технології блокчейн, смарт-контрактах і децентралізованих програмах.

– Vareger Group: українська логістична компанія, яка використовує технологію блокчейн для оптимізації управління ланцюгом поставок і відстеження.

– Національний банк України. У 2018 році Національний банк України ініціював пілотний проєкт з тестування використання технології блокчейн для здійснення фінансових операцій, спрямований на підвищення їх ефективності, швидкості та безпеки.

– REMME: український стартап у галузі кібербезпеки REMME пропонує рішення на основі блокчейну для безпечної автентифікації та керування доступом без пароля.

Незважаючи на зростання та потенціал технології блокчейн в Україні, є кілька проблем, які необхідно вирішити. Однією з головних проблем є відсутність законодавчої та нормативної бази для блокчейну та криптовалют, що створює невизначеність та обмежує розвиток галузі. Український уряд зробив деякі кроки для вирішення цієї проблеми, наприклад, ухвалив новий закон про віртуальні активи у 2020 році, але потрібно зробити більше, щоб створити сприятливе середовище для інновацій та інвестицій у блокчейн.

Іншою проблемою є відсутність цифрової інфраструктури та доступу до технологій у деяких регіонах України, зокрема, у сільській місцевості. Розвиток технології блокчейн вимагає надійного та високошвидкісного підключення до Інтернету, яке не завжди доступне в деяких частинах країни. Уряд і приватний сектор повинні працювати разом, щоб покращити цифрову інфраструктуру та сприяти цифровій грамотності, щоб більше людей могли скористатися перевагами технології блокчейн.



Незважаючи на ці виклики, технологія блокчейн має значний потенціал в Україні. Його децентралізований і прозорий характер може допомогти зменшити корупцію, підвищити ефективність і сприяти економічному зростанню. За умови правильної політики, інфраструктури та інвестицій технологія блокчейн може стати ключовим рушієм цифрової трансформації та економічного розвитку України.

Проте, технологія блокчейн відкриває значні можливості для України, зокрема, підвищення прозорості, зменшення корупції та підвищення ефективності у різних секторах. Запровадження технології блокчейн також може залучити іноземні інвестиції та підняти економіку країни [2].

Серед потенційних майбутніх застосувань технології блокчейн в Україні:

– Електронне врядування: технологію блокчейн можна використовувати для створення прозорих і безпечних систем голосування, державних реєстрів та інших рішень електронного врядування. Український уряд уже висловив зацікавленість у використанні блокчейну для електронного урядування та цифрових послуг.

– Сільське господарство: Україна є великим експортером сільськогосподарської продукції, і технологія блокчейн може допомогти покращити відстеження та ефективність ланцюжка поставок. Наприклад, рішення на основі блокчейну можуть допомогти відстежувати походження харчових продуктів, забезпечити справедливу торгівлю та зменшити харчові відходи.

– Охорона здоров'я: технологію блокчейн можна використовувати для безпечного зберігання та обміну медичними документами та іншими конфіденційними даними. Це може допомогти покращити якість медичних послуг, зменшити шахрайство та захистити конфіденційність пацієнтів.

– Енергетика: Україна є великим виробником і споживачем енергії, і технологія блокчейн може допомогти оптимізувати енергетичний ринок, підвищити енергоефективність і зменшити викиди вуглецю. Наприклад, рішення на основі блокчейну можуть допомогти в управлінні відновлюваними джерелами енергії, полегшити однорангову торгівлю енергією та зменшити витрати енергії.

Отже, Україна досягла значних успіхів у розвитку та функціонуванні технології блокчейн, а уряд і приватний сектор активно підтримують її впровадження. Незважаючи на те, що існують проблеми, які необхідно вирішити, потенційні переваги технології блокчейн для України значні, включаючи підвищення ефективності, прозорості та економічного зростання. Оскільки технологія продовжує розвиватися, Україна має можливість стати лідером у глобальній екосистемі блокчейн і скористатися перевагами цієї трансформаційної технології.

#### *Література*

1. Когут Ю. *Технології блокчейн та криптовалюта. Ризики та кібербезпека*. 2022. 316 с. URL: <https://kniga.biz.ua/book-tekhnologii-blokchein-ta-kriptovaliuta-riziki-ta-kiberbezpeka-0035367.html#anotron> (дата звернення: 25.03.2023).

2. *Біткоїн та інші криптовалюти : ризики та перспективи використання в Україні* : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень : сайт. URL: <https://niss.gov.ua> (дата звернення: 27.03.2023).

УДК 331.101.31

**Пакуліна Алевтина Анатоліївна**  
к. е. н., доцент кафедри економіки та маркетингу,  
Харківський національний університет  
міського господарства ім. О. М. Бекетова (Україна)

**Лобачова Марія Олегівна**  
I курс другого (магістерського) рівня, спеціальність 051 «Економіка»,  
Харківський національний університет  
міського господарства ім. О. М. Бекетова (Україна)

## МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ У БУДІВЕЛЬНІЙ СФЕРІ ЯК МЕТОД УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ

*JEL classification: M500; M540*

Будівельна галузь є однією із найважливіших в економіці країни. Велика кількість учасників виробництва та експлуатації продукції формує значну кількість робочих місць. При цьому використання новітніх технологій та матеріалів зумовлює потребу у висококваліфікованому персоналі. Персонал є одним із вирішальних ресурсів підприємства, від ефективного управління яким на будівельних підприємствах залежить ефективність діяльності не тільки безпосередньо підприємства, але й всієї галузі. Формування ефективної системи управління персоналом неможливе без використання інноваційних методів стимулювання та мотивації.

Стратегії управління персоналом організації розробляються власниками та/або керуючими організації в особі топ-менеджерів (менеджерів вищого рівня), ради акціонерів, а також службами персоналу із урахуванням конструктивних пропозицій профспілкових та громадських організацій для визначення місії, ключових напрямів роботи з кадрами, загальних і специфічних вимог до них, обґрунтування необхідності використання конкретних методів, форм та інструментів планування, набору, відбору, адаптації, мотивації та використання персоналу організації. Варто звернути увагу на те, що стратегії управління персоналом розробляються для різних організацій, які відрізняються між собою за низкою параметрів, насамперед, це – розмір (чисельність працюючих), форма власності, КВЕД, ефективність роботи організації у звітному періоді тощо. Тому, відповідно, вважаємо, що під час формування та імплементації таких стратегій потрібно повною мірою враховувати специфіку та неповторність кожної з організацій та безпосередньо її персоналу.

Розглянемо основні особливості успішного формування та реалізації стратегій управління персоналом організацій.

1. Ієрархічність у стратегічному управлінні персоналом організації: взаємоузгодженість, чітка впорядкованість між загальною (генеральною) стратегією розвитку організації та стратегією управління персоналом й іншими функціональними стратегіями, а також політикою управління персоналом і відповідними програмами та проектами, спрямованими на їх реалізацію. Це, у свою чергу, допоможе передбачати та встановлювати взаємозв'язок і взаємообумовленість усіх етапів та аспектів управління персоналом, забезпечувати безперервність даного процесу.

2. Пропагування гуманістичного, індивідуально-орієнтованого підходу в процесі формування та реалізації стратегій управління персоналом організацій. Тут важливим є забезпечення потреб та інтересів працівників організації; створення сприятливого соціально-психологічного мікроклімату у колективі та умов, за яких цілі працівника повністю б або частково співпадали із цілями організації; акцентування уваги на ролі та значимості кожної особистості у загальній системі управління персоналом організації та її життєдіяльності у цілому.

3. Поєднання формалізованих, бюрократичних процедур у процесі формування та реалізації стратегій управління персоналом організацій (документальне, регламентоване оформлення стратегій управління персоналом, чітка відповідність її основних положень до концепції управління персоналом / концепції управління людськими ресурсами, звіти про виконання етапів стратегій управління персоналом та звіти про виконання відповідних програм, проектів у рамках імплементації таких стратегій тощо) та творчих, креативних методів та інструментів, що застосовуються у рамках

даного процесу та орієнтовані на розвиток професійних й особистісних якостей персоналу загалом і саморозвиток, самореалізацію кожного працівника зокрема.

Виходячи з вищезазначеного, виникає необхідність зупинитись детальніше на визначенні завдань, які повинні виконуватися у процесі стратегічного управління персоналом організацій [1].

У контексті дослідження управління людськими ресурсами (УЛР) у будівництві важливо сфокусуватися на мікро- і макро-перспективах у трьох вимірах: 1) орієнтація на людський ресурс; 2) орієнтація на матеріальні ресурси; 3) орієнтація на управління, враховуючи при цьому дію низки зовнішніх та внутрішніх чинників.

В умовах євроінтеграції необхідним є врахування менеджментом будівельних підприємств важливих стратегічних пріоритетів сталого розвитку. При цьому варто також зупинитися на деяких важливих для УЛР компетенціях у контексті захисту довкілля, зокрема, набір і відбір персоналу, управління ефективністю, зв'язок між компетенціями, а також процесами найму і управлінням ефективністю.

Підбір персоналу може визначатися як процес залучення потрібних осіб, які можуть здійснити позитивний внесок у конкретне підприємство на короткотермінових чи довготермінових засадах, що може зумовлюватися наступними причинами:

- покидання співробітником компанії внаслідок виходу на пенсію або отримання кращої пропозиції щодо роботи;

- організаційна експансія, яка вимагає негайної робочої сили;

- зміни в глобальному середовищі, що вимагають різних кваліфікованих співробітників.

Підбір персоналу може бути як внутрішнім, так і зовнішнім. Внутрішній включає наймання зсередини підприємства і може мати потенційні вигоди у формі значної економії від витрат на рекламу, а також служити джерелом мотивації для співробітників, які можуть бачити можливості для кар'єрного росту в компанії. Однак, зворотним боком є те, що втрачається можливість залучення нового досвіду на підприємство ззовні.

Серед багатьох визначених переваг управління ефективністю, варто особливо відзначити:

- підвищення рівня мотивації та посилення морального духу співробітників;

- сприяння у визначенні підходящих кандидатів для просування по кар'єрних рангах (кар'єрному ліфті);

- допомога у постановці організаційних цілей;

- визначення областей, що вимагають навчання і розвитку. Очевидним є той факт, що компетенції тісно пов'язані як з процесами найму, так і управління ефективністю.

У зв'язку з цим, доцільно виокремити наступні етапи:

- формування характерних особливостей компетенцій для різних рівнів кваліфікації. При цьому слід чітко окреслити базові знання для їх розуміння.

- забезпечення менеджером чи фахівцем із підбору персоналу використання на конкретних проектах визначених компетенцій відповідно до рівнів кваліфікації. Важливим є орієнтир на застосування знань і аналіз результатів, що впливають з дій.

- оцінювання ефективності підбору відповідної компетенції.

Виявлення невідповідності (різниця між фактичним і необхідним рівнем кваліфікації для будь-якої даної компетенції), прогалин та забезпечення їх усунення, розробка планів дій щодо пом'якшення негативних наслідків [2].

При цьому необхідним є налагодження ефективного надання консультативних послуг та підвищення продуктивності на основі посилення досвіду. Важливо відзначити, що залежність оплати праці від продуктивності є найбільш популярним методом оцінювання у будівельних підприємствах. Увага повністю фокусується на результатах і умовах процесу, а співробітники отримують винагороду залежно від досягнення цілей. Проте, виконання ефективних систем на основі залежності оплати праці від продуктивності часто суттєво ускладнюється внаслідок постійного «обертання» будівельників навколо різних проектів. Відтак, управління ефективністю на будівельних підприємствах повинно здійснюватися на засадах повної відповідності до специфіки їх функціонування.

#### *Література*

1. Башук Т. О., Хижняк М. О. Стимулювання та розвиток креативності в персоналу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 1. С. 150–160.
2. *Управління процесом інвестування на підприємствах будівельної галузі* : монографія / Н. І. Верхоглядова, О. Л. Герасимова, О. І. Судакова, В. В. Попова. Дніпропетровськ : ФОП Дробязко, 2015. 144 с.

УДК 338.246.025.2:330.54

**Подмазко Олексій Михайлович**

к. е. н., ст. викладач кафедри економіки, права та управління бізнесом,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## ВПЛИВ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА СУКУПНИЙ ПОПИТ

**JEL classification:** E130; O170

Економіка України сьогодні знаходиться в стані депресії, що відповідає кейнсіанському відрізку кривої сукупної пропозиції. У зв'язку з цим, особливу увагу з боку держави має бути приділено стимулюванню сукупного попиту.

Проаналізуємо вплив детинізації економіки, використовуючи класичну графічну модель кривих сукупного попиту та сукупної пропозиції.

Вплив детинізації економіки на економічне зростання, можна побачити через вплив на сукупний попит (AD), обсяг національного виробництва (Y), що можна проілюструвати використавши модель сукупний попит – сукупна пропозиція (AD-AS). У цій моделі крива пропозиції (AS) горизонтальна або з невеликим нахилом вгору, що свідчить про стабільність цін або їх незначну схильність до зростання. Це означає, що для економіки характерні: велика незавантаженість виробничих потужностей, наявність відкритого або прихованого безробіття, малорухливість цін, тобто стан депресії.

Сукупний попит являє собою реальний обсяг ВВП, який домашні господарства, фірми і держава готові придбати при даному рівні цін (метод потоку витрат):

$$AD_1 = C + I + G + X_n, \quad (1)$$

де C – споживчі витрати (витрати домогосподарств на купівлю товарів і послуг);

I – інвестиційні витрати (витрати фірм на інвестиційні товари);

G – державні витрати (державні закупівлі товарів і послуг);

X<sub>n</sub> – чистий експорт (різниця між експортом та імпортом).

В тіньовій економіці як виробляються товари та надаються послуги, так і створюється попит, що не відбивається при розрахунку офіційного ВВП. При зменшенні її масштабів буде створюватися додатковий попит на товари та послуги в легальній економіці. Таким чином, формула сукупного попиту набуде наступного вигляду:

$$AD_2 = C + \Delta C + I + \Delta I + G + X_n - \Delta X_n, \quad (2)$$

де  $\Delta C$  – додаткові споживчі витрати домогосподарств в легальній економіці, викликані зменшенням тіньової економіки;

$\Delta I$  – додаткові витрати фірм на інвестиційні товари в легальній економіці, викликані зменшенням тіньової економіки;

$\Delta X_n$  – зміни в чистому експорті (зростання сукупного доходу призводить до збільшення імпорту через те, що домогосподарства та фірми збільшують свої витрати на покупку як вітчизняних так і імпортних товарів; водночас експорт безпосередньо залежить не від величини доходу країни, а від величини доходів країни куди товари експортуються).

Підвищення конкурентоспроможності легальної економіки, за допомогою створення стимулів для розвитку легальної господарської діяльності, призведе до її зростання та, відповідно, зменшення тіньової економіки. А значить й до збільшення витрат у легальній економіці (витрати тіньової економіки стають витратами легальної економіки на величину  $\Delta C + \Delta I - \Delta X_n$ ), що призведе до зсуву кривої сукупного попиту вправо з положення  $AD_1$  в положення  $AD_2$  і, відповідно, до збільшення рівноважного ВВП ( $Y_1 < Y_2$ ) та зростання зайнятості і доходів населення (це може призвести до деякого зростання цін ( $P_1 < P_2$ )) (рис. 1). Наслідком є збільшення рівноважного ВВП, величина якого виявляється більше, ніж сума додаткових витрат, які виникли внаслідок зменшення тіньової

економіки (зменшення витрат в тіньовій економіці в наслідок детінізації < сукупні додаткові витрати ( $\Delta C + \Delta I$ ) в легальній економіці), що свідчить про наявність ефекту мультиплікатора.

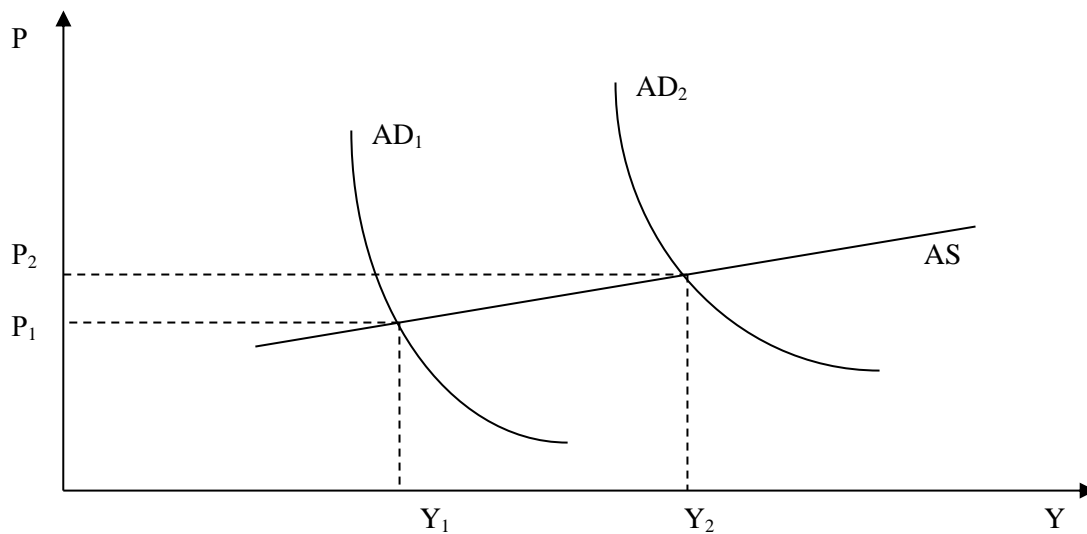


Рис. 1. Вплив зменшення тіньового сектора економіки на рівноважний ВВП  
Джерело: сформовано на підставі [1]

Таким чином, зростання сукупних доходів буде не тільки активізувати зростання споживання в секторі домогосподарств, але й стимулюватиме зростання інвестиційних видатків фірм, що призводить до появи мультиплікативного ефекту детінізації економіки.

#### Література

1. McConnell C. R., Stanley L. B. *Economics : principles, problems, and policies*. 17<sup>th</sup> ed., New York : McGraw-Hill/Irwin, 2008. 876 p.

УДК 334.732 : 631.6.02

**Прокопенко Катерина Олексіївна**

к. е. н., провідний науковий співробітник

відділу форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі,  
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (Україна)

### ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ АГРАРІЯМИ ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ЗМІНИ КЛІМАТУ

**JEL classification:** Q550; Q570

В умовах інтеграції країни в систему сучасного світового господарства особливої актуальності набуває забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Україна має значний аграрний потенціал, отже це повною мірою відноситься і до сільськогосподарської продукції. Однак, глобальне зростання продуктивності за рахунок інтенсифікації та масштабованості, притаманне вітчизняному аграрному сектору, протягом тривалого часу посилювало соціально-економічні суперечності у сільській місцевості та збільшувало навантаження на екологічні системи.

У плануванні напрямів повоєнного розвитку аграрного сектора необхідно буде враховувати довгострокові перспективи, які забезпечать від зазначених ризиків. Повоєнна відбудова аграрного сектора України повинна здійснюватися згідно з концепцією екологічного ресурсозберігаючого сільського господарства, що відповідає цілям збереження і відтворення природних ресурсів; пом'якшення наслідків зміни клімату, підтримки у цьому напрямі малих фермерів тощо.

Зокрема, проблеми адаптації агровиробників до зміни клімату та впливу на родючість ґрунтів є першочерговими. Підтримка родючості ґрунтів потребує: моніторингу вмісту вологи та органічних речовин в ґрунті. Поширення сучасних технологій дає можливість проводити вимірювання вологості

ґрунтів і вмісту гумусу на великих площах, а також вести моніторинг ефективності та своєчасності внесення добрив тощо; впровадження ґрунтозахисних систем землеробства, які захищають ґрунти від хвилевої та вітрової ерозії, зберігають вологу в поверхневому шарі ґрунту, знижують витрати на паливо, тощо; поширення водозберігаючих технологій та систем зрошення. Зрошення наразі практикується тільки на незначній частині (менше 5%) сільгоспземель, схильних до посухи, а у період воєнних дій існуючі системи зазнали значних пошкоджень. Високотехнологічні системи зрошення, які дозволяють уникнути втрат води, мають велике значення для адаптації сільського господарства до високих температур і посух.

Все це свідчить про необхідність переходу агровиробників до впровадження високих технологій. Великі агропідприємства у довоєнний період вже почали активне використання високих технологій, однак малий бізнес мав значні складнощі із доступом до них. Таким чином, в Україні однією з нагальних проблем відбудови аграрного сектора буде забезпечення переходу малого агробізнесу на високі технології. Перевагами для малих виробників може стати підвищення ефективності використання ресурсів, можливість виконання вимог до виробленої на експорт продукції (інформація про продукт на всьому ланцюжку постачання, у найближчому майбутньому оцінка та додаткове оподаткування карбонового сліду експортованої продукції, дотримання вимог до благополуччя тварин та птиці), забезпечення стійкості та екологічності виробництва в умовах кліматичних змін, тощо.

Доступ до високих технологій можливий через кооперацію малих виробників, використання цифрових кооперативних платформ для координації співробітництва фермерських господарств та господарств населення; використання ними аутсорсингу. Кооперація дозволяє отримати доступ до вартісного програмного забезпечення та обладнання, яке окупається лише у великих масштабах, дозволяє об'єднувати земельні ділянки та оптимальніше дотримуватися сівозмін та технологій. Малі фермери у розвинених країнах активно користуються послугами аутсорсингу. Наприклад, передача на аутсорсинг процесу закупівель, складання технологічних карт, планування бюджету, догляд за рослинами у процесі вирощування.

Активну роль у просуванні цифрових технологій у дрібнотоварне сільське господарство повинна зіграти цілеспрямована державна політика. Домінуюча роль держави у вирішенні цієї проблеми прямо впливає із неможливості дрібних товаровиробників здійснювати великі інфраструктурні проекти.

#### *Література*

1. Адаменко Т. *Зміна клімату та сільське господарство в Україні : що варто знати фермерам?* Німецько-український агрополітичний діалог. 2019. 34 с. URL: <https://www.apd-ukraine.de> (дата звернення: 14.03.2023).

---

УДК: 330.341:336.5:338.45

*Саліхова Олена Борисівна*

*д. е. н., провідний науковий співробітник,*

*ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (Україна)*

### **ЩОДО ЗАСАД ПОВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ ВИРОБНИЦТВ УКРАЇНИ**

***JEL classification: L520; L650; O140; O320***

Україна позиціонується на світовому ринку як постачальник продукції з низькою доданою вартістю, зокрема агарної та металургійної продукції. На жаль, ані Революція гідності, ані втрата низки активів через незаконну анексію Криму та агресію на сході України у 2014 р. не стали поштовхом для структурних змін в економіці та реалізації цілеспрямованої політики з розбудови підприємств переробної промисловості на основі передових технологій та перетворення їх на ядро економічного зростання й національної безпеки. Вітчизняна промисловість, маючи багаторічну історію та наукові школи, не накопичила достатній технологічний та виробничий ресурс для відповідей на нові загрози. А отже, Україна виявилася неготовою до широкомасштабного російського вторгнення і залишається залежною від поставок стратегічних товарів із-за кордону (як готових виробів, так і компонентів для

низки індустрій). За таких умов повоєнне відновлення національної економіки, яка значною мірою спирається на зовнішні ресурси, – вкрай складне завдання для держави.

Одним із шляхів його розв'язання є запровадження адресного підходу у реалізації політики «зміцнення сильних». Фундамент його запровадження в Україні закладено ще у 2006 р.: на виконання Указу Президента № 606/2006 було сформовано науково-методичний та інформаційно-статистичний інструментарій визначення та оцінювання високотехнологічної виробничої сфери для створення нових технологій та прискорення випуску на їх основі інноваційних продуктів (більш детально це питання викладено у роботі [1]). На виконання цього указу було проаналізовано дані українських виробників, які звітували Мінпромполітики України за розробленою ДП «Державний інститут комплексних техніко-економічних досліджень» Мінпромполітики України (ДП ДІКТЕД) анкетною «Техніко-технологічний стан, конкурентоспроможність та інноваційність високотехнологічного підприємства». У результаті цього опитування встановлено, що значна частина респондентів мали низький техніко-технологічний рівень виробництва; систематично не здійснювали інноваційну діяльність, мали мізерні обсяги інвестицій у дослідження і розробки (або не мали взагалі) та незначну кількість спеціалістів технологоорієнтованих професій, здатних генерувати нові знання, продукувати, адаптувати та використовувати новітні технології; виробляли продукцію, що не втілювала передові технології і була неконкурентоспроможною на світовому ринку. Водночас, за основним видом діяльності опитані підприємства належали до високотехнологічних індустрій (виробництво літальних апаратів, включаючи космічні; виробництво офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин; виробництво апаратури для радіо, телебачення та зв'язку; виробництво медичної техніки, вимірювальних засобів, оптичних приладів та устаткування тощо).

Зроблені висновки обґрунтували необхідність ідентифікації високотехнологічних підприємств (ВТП), їх сертифікації (на 3 роки із подальшим підтвердженням статусу) та запровадження політики адресних стимулів та преференцій для сприяння нарощування технологічного, інноваційного та виробничого потенціалу цих господарюючих суб'єктів (більш детально це питання викладено у роботі [2]). Сертифіковані ВТП мали стати ендегенним ядром технологічної динамізації економіки України та в умовах обмежених ресурсів (в т. ч. внаслідок фінансової кризи 2008–2009 рр.) прискорити розвиток (як власний, так і суміжних виробництв, створюючи мультиплікаційні ефекти в економіці) через отримання всебічної державної підтримки. Проте зміна керівництва держави у 2010 році «поставила на паузу» подальше виконання завдань зазначеного указу; а згодом документ було скасовано, і передбачена в ньому «підтримка суб'єктів інноваційної діяльності» так і не була запроваджена.

Тим часом подібна практика успішно реалізується керівництвом Китаю (це питання детально викладено у роботі [3]). З огляду на цей досвід та вітчизняні напрацювання щодо оцінювання високотехнологічної виробничої сфери, можна стверджувати, що для прискорення повоєнної відбудови української економіки з опорою на національних виробників необхідне наступне [4].

1. Визначення переліку пріоритетних для України технологічних сфер, виходячи зі світових тенденцій та наявних місцевих ресурсів (наприклад, уряд Китаю подає Каталог високих технологій для цільової підтримки держави, що складається із 8 категорій: електронні інформаційні технології, біологія і нові медичні технології, аерокосмічні технології, технології нових матеріалів, технології високотехнологічних послуг, нові енергетичні та енергозберігаючі технології, ресурсозберігаючі технології, високотехнологічна трансформація традиційних галузей; ці категорії конкретизовані у Каталогі за 37-ма технологічними напрямками).

2. Розробка методологічного інструментарію ідентифікації господарюючих суб'єктів – резидентів України як високотехнологічних, де першочерговим критерієм має стати виготовлення продуктів з визначеного переліку (п. 1); формування Державного реєстру високотехнологічних промислових підприємств України.

3. Запровадження адресних державних преференцій для ідентифікованих ВТП (п. 2): фіскальних пільг, пільгових умов кредитування, держзамовлень, пільг із земельного податку та орендної плати за користування земельною ділянкою промисловим підприємством, грантів та субсидій на розробку, виробництво та експорт високотехнологічних товарів, преференцій при публічних закупівлях, часткової компенсації вартості та часткової компенсації процентів за кредитами при придбанні продукції ВТП, виробленої у пріоритетних технологічних сферах.

4. Створення системи статистичних спостережень за діяльністю ВТП для відображення реального стану високотехнологічної виробничої сфери України та її розвитку під впливом механізмів преференційної політики (запровадження моніторингу і системного аналізу змін у ресурсах, витратах і результатах діяльності). Запропонований адресний підхід дасть можливість

економічними важелями стимулювати інноваційний розвиток не галузей, а безпосередньо виробників високотехнологічних товарів, їх покупців, а також іноземних інвесторів за трансфер технологій та налагодження випуску продукції у пріоритетних для України технологічних напрямках.

Доцільність застосування нині в Україні адресного підходу зумовлена й тим, що формування пріоритетів науково-технологічного та економічного розвитку країни та їх успішна реалізація мають базуватися на наявних компетенціях та потенціалі вітчизняних лідерів із виробництва високотехнологічних товарів і гармонізації напрямів їх інноваційного розвитку зі стратегічними інтересами держави у повоєнній відбудові економіки з урахуванням загальносвітових тенденцій глобалізації високотехнологічного виробництва.

З огляду на відповідальність уряду щодо забезпечення ефективності економічної системи та соціальної стабільності, запровадження адресного підходу у реалізації інноваційно-промислової та інвестиційної політики дозволить здійснювати цілеспрямоване управління повоєнною реструктуризацією та розвитком економіки, зосереджуючи обмежені ресурси (насамперед фінансові) на перспективних галузях, знижуючи зовнішню технологічну залежність та підвищуючи конкурентоспроможність національних виробників.

#### *Література*

1. Крехівський О. В., Саліхова О. Б. Ідентифікація високотехнологічних промислових підприємств України : методологія та практика. Ч. I : Міжнародні стандарти та національні інтереси. *Статистика України*. 2010. № 2. С. 4–9. URL: <https://sujournal.com.ua/index.php/journal/issue/download/8/2010-2> (дата звернення: 17.03.2023).
2. Саліхова О. Б., Крехівський О. В. Адресний підхід у реалізації державної промислової політики України в умовах зростаючої залежності від імпорту. *Статистика України*. 2021. № 2. С. 46–57. DOI: [https://doi.org/10.31767/su.2\(93\)2021.02.05](https://doi.org/10.31767/su.2(93)2021.02.05).
3. Саліхова О. Б. Високотехнологічна економіка. Уроки Китаю. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 3. С. 27–49. DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2020\(131\)02](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2020(131)02).
4. Крехівський О. В., Саліхова О. Б. Повоєнна модернізація промисловості : внутрішні та зовнішні ресурси. *Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право*. 2022. № 6. С. 83–104. DOI: [https://doi.org/10.31617/3.2022\(125\)06](https://doi.org/10.31617/3.2022(125)06).

---

УДК 338.246.8:005.921]:330.34(477)

**Снігова Олена Юріївна**

*д. е. н., старший науковий співробітник відділу промисловості,  
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (Україна)*

### **ЩОДО КОНЦЕПЦІЇ ПІСЛЯВОЄННОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

***JEL classification: O210***

Ефективна економічна відбудова країни потребує чітко окресленого концептуального бачення післявоєнної моделі економічного розвитку України. Це є першим етапом стратегічного планування процесу економічного відродження країни та передумовою ефективної реалізації Плану повоєнної соціально-економічної реконструкції країни.

Спроби окреслити хід процесів економічного відновлення відбувалися протягом 2022 р. декілька разів через представлення декількох варіантів планів повоєнного відновлення. Так, Національна рада з відновлення України від наслідків війни розробила проект Плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України. Він містить перелік пропозицій та стратегічних ініціатив за 24 розділами, реалізація яких є необхідною для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди. Серед найважливіших: відновлення та розбудова інфраструктури; повернення громадян, які тимчасово переміщені, зокрема за кордон та їх інтеграція в суспільно-економічне життя держави; відновлення та розвиток економіки з будівництва, містобудування, модернізації міст та регіонів тощо. Такий підхід недостатньо чітко окреслює кінцеві результати процесів післявоєнного відновлення країни – не містить загальних для всіх розділів цільових орієнтирів процесу, завдань (проблем) для вирішення, принципів та механізмів дії та взаємодії у ході їх вирішення задля досягнення мети тощо [1].



Певним чином цій недолік корегується за рахунок формування розділів за проблемно-орієнтовним підходом, проте залишається незрозумілим – на який мультиплікативний ефект спрямовано вирішення зазначених проблем та чи існує потенціал їх сумісного вирішення. Крім того, інформація за розділами проєкту Плану є неуніфікованою за формою подання та змістом, що ускладнює не лише її сприйняття, але й знижує практичну цінність з точки зору формування стратегічної візії процесу, у тому числі за рахунок цілепокладання.

Більш відповідним загальним підходам до побудови документів такого типу є План відновлення України [2]. Формально він містить низку ключових елементів – загальну візійну спрямованість, мету, принципи, очікувані результати впровадження. План сформовано як перелік Національних програм досягнення ключових результатів за можливими основними напрямками післявоєнного відновлення та розвитку України.

Але в цілому викладення бачення повоєнного відновлення країни у Плані відновлення України та шляхів його досягнення є схематичним. Сформульована у документі мета – «Сильна європейська країна – магніт для іноземних інвестицій» – є вкрай всеохоплюючою та декларативною, а невизначеність завдань за певними блоками (напрямами) знижує можливості її досягнення.

Декларативна спрямованість Плану на прискорення стійкого економічного зростання також потребує деталізації за тими напрямами, що передбачаються документом в рамках визначеного переліку Національних програм.

Більш розгорнутим як за змістом, так і за обсягом викладеного матеріалу є План відновлення України від наслідків війни (від 24 березня 2023 р.), який напрацьовано Міністерством економіки України та запропоновано для обговорення в експертному середовищі [3]. Документ визначає мету та стратегічні цілі із застосуванням елементів тайм-менеджменту, перелік ключових напрямів прикладання зусиль та систему основних елементів, на яких має ґрунтуватися стале економічне відновлення України. Між тим, вищезгаданий документ не надає загальностратегічного бачення, що потрібно зробити для досягнення поставлених цілей.

Незважаючи на наявність декількох варіантів документів, спрямованих на вирішення проблем післявоєнного відновлення України, необхідність концептуального бачення процесу є обов'язковим елементом стратегічного планування. Це дозволить не лише визначити способи досягнення стратегічних цілей та механізми перетворення соціально-економічної системи країни в процесі післявоєнного відновлення, що мають багаторівневий характер, але всім потенційним стейкхолдерам процесу оцінити власні можливості та визначитися з інвестиційними позиціями.

Для окреслення стратегічного бачення післявоєнного економічного розвитку України пропонується окреслити ключові характеристики післявоєнної моделі економічного розвитку України; принципи, на яких вона має бути побудована; визначити виклики/проблеми, на які має дати відповідь та встановити конкурентні переваги, які має наразі Україна для реалізації запропонованої моделі економічного розвитку. Елементи становитимуть концептуальні підходи повоєнного відновлення України та складатимуть засади побудови Стратегії повоєнного відновлення та розвитку України, Плану відновлення економіки України, а також плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України.

Рамковими умовами побудови післявоєнної моделі економічного розвитку є ті, що гарантують дієвість ринкової економіки й спроможність конкурувати в європейському економічному просторі. Зокрема, це вимагатиме:

- досягнення цінової стабільності, стабільності національної валюти та відсоткових ставок, подолання дефіциту бюджету, зменшення державного боргу;
- забезпечення достатньої кількості людських (у т.ч. висококваліфікованих кадрів, які мають досвід та навички впровадження інновацій) і матеріальних ресурсів, інфраструктури (енергопостачання, телекомунікації, транспорт і ін.), забезпечення якості освіти і дослідницької діяльності;
- врегулювання впливу урядової політики на конкурентні позиції економічних суб'єктів шляхом надання державної допомоги;
- розвитку малого та середнього підприємництва (частка сектору у загальному обсязі ВВП 40–50%, охоплення близько 70% зайнятого населення), спроможності малих підприємств отримувати економічну вигоду від спрощеного доступу на ринки;
- структурної трансформації економіки на підставі постіндустріального розвитку, доступу до сучасних передових технологій у межах міжнародної технічної допомоги.

На формування напрямів повоєнної моделі розвитку України зобов'язання накладатимуть:

1. *Необхідність імплементації Угоди про асоціацію ЄС, що передбачає здійснення відповідних кроків у таких секторах економіки як енергетика (у т.ч. ядерна), транспорт, захист навколишнього*

середовища, промислова політика та підприємництво, сільське господарство, регіональна політика, оподаткування, надання фінансових послуг, туристична діяльність, космічні дослідження, охорона здоров'я, науково-технічна співпраця, культура, освіта тощо.

2. *Затверджені Указом Президента України Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року*, які встановлено як беззаперечні орієнтири розроблення проєктів прогнозних і програмних документів економічної, соціальної та екологічної спрямованості.

3. *Необхідність захисту національних інтересів в економічній та енергетичній сферах*, що передбачає забезпечення енергетичної незалежності країни; стійкість функціонування енергетичного сектору; імпортозаміщення мінеральної сировини енергетичного сектору; екологічно прийнятний вплив енергетики на навколишнє природне середовище; пріоритетність забезпечення сталого розвитку національної економіки; недопущення енергетичної бідності населення у спосіб, що не спотворює функціонування конкурентних енергетичних ринків; економічну ефективність використання енергоресурсів; енергоефективність національної економіки [4].

Значна частка зазначених рамкових умов закладена у План відновлення України від наслідків війни (від 24 березня 2023 р.), запропонований Міністерством економіки України [3]. Але формування концептуальних засад потребує деталізації за чітким визначенням ключових характеристик післявоєнної моделі економічного розвитку України, які одночасно можна сприймати цільовими орієнтирами формування майбутнього Плану відновлення. Саме таке цілепокладання визначатиме й інші характеристики моделі, зокрема встановить перелік проблем, які потребують вирішення та можливості України (конкурентні переваги) задля впровадження такої моделі розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика післявоєнної моделі економічного розвитку України

Ключова характеристика моделі	Проблеми, які потребують вирішення	Принципи	Конкурентні переваги та можливості
1	2	3	4
<b>Україна – країна з конкурентоспроможною та стійкою економікою</b>			
Зростання здатності вітчизняної промисловості до адаптації промислової політики до екзогенних змін та викликів, зростання її стійкості. Структурна трансформація економіки на підставі постіндустріального розвитку, доступу до сучасних передових технологій у межах міжнародної технічної допомоги. Впровадження в промисловість технологій Індустрії 4.0	Деіндустріалізація економіки, зокрема територій, що перебувають у зоні бойових дій. Руйнування виробничих фондів та систем життєзабезпечення територій у зоні бойових дій. Порушення внутрішньоекономічних зв'язків. Збереження технологічної відсталості промисловості, зокрема її «базових» галузей. Нерозвиненість інноваційних видів економічної, зокрема промислової діяльності	Європейський принцип регіональної та промислової політики	Потужна ресурсна база для впровадження мультимодальної економіки. Попит на продукцію, пов'язану з соціально-економічним відновленням країни.
<b>Україна – країна сильних регіонів та громад</b>			
Реконструкція промислової моделі розвитку регіонів на засадах оновлення рушіїв регіонального та промислового розвитку відповідно до сучасних регіональної та промислової політик ЄС. Створення точок економічного зростання з урахуванням наявного економічного та людського потенціалу для диверсифікації локальної економіки. Згладжування міжрегіональних диспропорцій у рівнях концернтрації виробничих потужностей	Нераціональне та неефективне використання природно-ресурсної бази, соціально-економічного, виробничого, інвестиційного, науково-технологічного потенціалу	Екологічна сталість. Принцип розвитку продуктивних сил та оновлення регіональної спеціалізації на засадах смарт	Посилена економічна активність в регіонах релокації промислових підприємств та збільшення пропозиції праці через приплив ВПО

<b>Промисловий розвиток регіонів – основа інклюзивного соціально-економічного зростання</b>			
Структурна лабільність та структурна адаптивність. Декарбонізація промислової діяльності. Зростання використання в промисловій діяльності альтернативних видів палива та ВДЕ. Зменшення частки добувної промисловості та зростання частки переробної у ВВП. Зниження ресурсоемності промисловості. Ендогенне зростання	Низький рівень диверсифікації локальної економіки монопромислових громад. Недостатнє використання потенціалу внутрішнього ринку; нерозвиненість внутрішніх ринків споживання	Мультиmodalність промислового розвитку регіонів. Євроінтеграційний вектор розвитку. Принцип інклюзивності. Принцип справедливої трансформації. Принцип крос-секторального розвитку енергоефективності	Наявність регіональних ресурсів для диверсифікації локальної економіки.

*Джерело: розроблено автором*

### *Література*

1. План відновлення України (2022). URL: <https://recovery.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2023).
2. Національна рада з відновлення України від наслідків війни / Робочі групи за напрямками (2022). URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni> (дата звернення: 15.03.2023).
3. План відновлення України від наслідків війни / Міністерство економіки України (2023). URL: [file:///C:/Users/osnig/Downloads/План\\_Відновлення\\_03\\_2023.pdf](file:///C:/Users/osnig/Downloads/План_Відновлення_03_2023.pdf) (дата звернення: 11.03.2023).
4. Снігова О. Як організувати відновлення України з прицілом на ЄС. *Економічна правда*. 3 травня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/3/686566> (дата звернення: 25.03.2023).

УДК 347.441.4

**Старченко Антон Юрійович**

*к. ю. н., доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СМАРТ-КОНТРАКТІВ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ**

***JEL classification: K120***

Смарт-контракти стали предметом все більшого інтересу з боку бізнесу та науковців. Зобов'язання виникають з певних юридичних фактів, приблизний перелік яких встановлено в ст. 11 Цивільного кодексу України [1]. Господарські зобов'язання можуть виникати, зокрема, з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать (стаття 174 Господарського кодексу України) [2]. Згідно зі ст. 179 ГК України [2] майново-господарські зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами на підставі господарських договорів, є господарсько-договірними зобов'язаннями. Процес укладання будь-якої угоди завжди супроводжується укладанням контракту (договору, угоди), в якому контрагенти вказують усі істотні умови, взаємні права та обов'язки. У процесі укладання контракту беруть участь як контрагенти, так і сторона-посередник (наприклад, банки, нотаріуси, реєстратори). Однак, завдяки становленню цифрової економіки, у тому числі, цифрових технологій (наприклад, блокових ланцюгів), на зміну традиційним контрактам (на паперовому носії) приходять нові форми контрактів, так звані смарт-контракти (від англ. smart – розумний), які існують у цифровому середовищі (підписуються в електронному вигляді з використанням комп'ютерного коду).

На думку автора ідеї та одного з основоположників смарт-контракту Н. Сабо, який виходив з того, що смарт-контракти – це комп'ютерний протокол, який самостійно проводить угоди та контролює їх виконання: смарт-контракти повинні самі виконувати певні задані сторонами в комп'ютерному коді умови, що дозволить істотно знизити роль посередників, які тим або іншим

чином зараз беруть участь у виконанні та забезпеченні зобов'язання [3]. Смарт-контракти відносяться до таких, що самовиконуються, з умовами угоди, безпосередньо записаними в рядках коду. Їх основна перевага полягає в тому, що вони дають можливість зменшити час на укладання договору та підписання його сторонами. А також вони можуть бути програмовані таким чином, щоб вони автоматично виконували свої зобов'язання, які описані в контракті. Це, у свою чергу, може знизити вартість операцій та зменшити ймовірність виникнення конфлікту сторін.

Водночас, використання сучасних технологій у господарській діяльності призводить до складнощів теоретичного та практичного характеру. Зокрема, такі проблеми виникають стосовно смарт-контрактів, юридична природа яких не повною мірою досліджена. Сьогодні у науці відсутня єдина думка з приводу розуміння смарт-контрактів. Практична важливість правильної кваліфікації смарт-контрактів полягає у пошуку адекватного правового регулювання відносин сторін, які використовують технологію смарт-контрактів. Проблематика смарт-контрактів залишається малодослідженою, особливо у вітчизняній науці. На сучасному етапі, через відносну новизну та практичну спрямованість вказаних правовідносин щодо смарт-контрактів, наукові дослідження в цій сфері здійснюються з обережністю.

Найбільшою проблемою є те, що смарт-контракти не мають чіткого юридичного статусу. Це означає, що вони не зовсім можуть бути розглянуті як юридично зобов'язуючі документи. Тому, якщо виникає конфлікт між сторонами, то можуть виникнути проблеми з роз'ясненням інтерпретації контракту, а також складнощі з його примусовим виконанням в судовому порядку.

На міжнародному рівні актів, присвячених безпосередньо смарт-контракту, немає. Юридична сила смарт-контрактів тягне за собою ще один рівень складності, який заслуговує на розгляд: якщо смарт-контракти не отримують міжнародне визнання, вони можуть завадити застосуванню міжнародного приватного права, оскільки смарт-контракти розміщуються в мережі блокчейн, яка, у свою чергу, не визнає міжнародні кордони. Складно передбачити результат міжнародного спору, коли одна держава визнає смарт-контракт як дійсний правовий інструмент, а інша – ні. Таким чином, відсутність скоординованих на міжнародному рівні зусиль щодо визнання законності смарт-контрактів може виявитися серйозною проблемою.

У такій ситуації знаходиться і Україна, де тільки починає формуватися законодавство, яке регулює відносини, пов'язані із застосуванням інформаційних технологій. Необхідність поправок, які змогли б заповнити прогалини, що утворилися в чинному законодавстві, очевидна. У законопроекті «Про обіг криптовалюти в Україні» № 7183 від 06.10.2017 р. запропоновано поняття «система блокчейн» як децентралізований публічний реєстр усіх проведених криптовалютних транзакцій, які були проведені суб'єктом криптовалютних операцій [4]. Одним із недоліків згаданого законопроекту є термінологічна прив'язка суто до сфери обігу криптовалют і ігнорування потенціалу застосування технології блокчейн в інших сферах, у тому числі, правового регулювання договірних відносин.

Першою спробою легітимізувати поняття «смарт-контракт» був законопроект «Про розвиток цифрової економіки» № 7485 від 15.01.2018 р., у якому «смарт-контракт» – це програмний код, призначений для функціонування в реєстрі блоків транзакцій (блокчейні), іншій розподіленій інформаційній системі в цілях автоматизованого здійснення і (чи) виконання угод або здійснення інших юридично значимих дій [5]. Таким чином, пропонувалася модель правового регулювання смарт-контракту як комп'ютерної програми. Якщо ж розглядати смарт-контракт лише як комп'ютерну програму, то дане розуміння не відповідає нормам ЦК України, оскільки, відповідно до ч. 1 ст. 626 ЦК України договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом (ч. 1 ст. 639 ЦК України) [1]. Договір вважається укладеним в письмовій формі, якщо він укладений за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем (ч. 2 ст. 639 ЦК України). Правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі (ст. 205 ЦК України) [1]. Відповідно до п. 3 ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію», електронною формою представлення інформації вважається спосіб документування інформації, що означає створення, запис, передачу або збереження інформації у цифровій чи іншій нематеріальній формі за допомогою електронних, магнітних, електромагнітних, оптичних або інших засобів, здатних до відтворення, передачі чи зберігання інформації [6]. Електронною формою представлення інформації вважається документування інформації, що дає змогу її відтворювати у візуальній формі, придатній для сприйняття людиною. Тобто чинне законодавство під електронною формою договору (електронною формою представлення інформації) визначають виключно носій даних, саме форму втілення інформації про умови договору.

Договірна робота, особливо у відносинах юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців може бути суттєво ускладнена особливими об'єктивними та суб'єктивними обставинами та умовами, які складно перевести в програмний код та прив'язати до формальної логіки, а отже класичні договори не втрачають своєї актуальності в сучасній ситуації. Водночас, потенціал смарт-контрактів разом із блокчейном може вплинути практично на всі сфери діяльності нашого суспільства. Закріплення смарт-контракту у законодавстві дозволить більш успішно використовувати його на практиці, уникаючи труднощів із юридичною кваліфікацією та визнанням юридичної сили за такими договорами.

#### *Література*

1. *Цивільний кодекс України* : Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 05.04.2023).
2. *Господарський кодекс України* : Закон України від № 436-IV 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 05.04.2023).
3. Szabo N. *The Idea of Smart Contracts*. URL: <http://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/LOTwinterschool2006/szabo.best.vwh.net/smart.contracts.html> (дата звернення: 06.04.2023).
4. *Про обіг криптовалюти в Україні* : Проект Закону України № 7183 від 06.10.2017 р. URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=62684](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684) (дата звернення: 06.04.2023).
5. *Про розвиток цифрової економіки* : Проект закону України № 7485 від 15.01.2018 р. URL: [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/JH5RX00A.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH5RX00A.html) (дата звернення: 06.04.2023).
6. *Про електронну комерцію* : Закон України № 675-VIII від 03.09.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення: 07.04.2023).

---

UDC 338.43(477)

*Olena Shubravska*  
*Doctor of Economics, Professor, Head of the Department*  
*of Forms and methods of management in the agri-food complex,*  
*Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine, Kyiv (Ukraine)*

### **GLOBAL TRENDS AS FACTORS OF SUSTAINABLE POST-WAR DEVELOPMENT OF UKRAINIAN AGRICULTURE**

*JEL classification: Q010; O100*

The main global trends that will affect the further development of the global agri-food system, as well as domestic agricultural production, are: climate change; depletion of the natural resource potential of agricultural production; growing corporate concentration of ownership and control in the agri-food sector; the need for agrarians to strictly comply with the requirements of biosafety, traceability, environmental friendliness of products; shift of consumer food preferences towards vegetable protein products; increase in price volatility in the food market and in the markets of agricultural production resources; labor migration of the rural population, intensified in Ukraine by the military mobilization of workers in the agricultural sector.

In turn, these megatrends are driving forces for the formation of certain, as a rule, mutually determined trends in components of the agri-food system, in particular in the field of agricultural production. Its structure is changing under the influence of the listed global trends: scale and vertical coordination are increasing, segments such as urban agriculture; regulated production of food without sunlight and soil (Indoor Cultivation Systems), vertical farming etc. are dynamically developing.

Change in consumer preferences of the population (also as a result of increasing its environmental responsibility and awareness of the benefits of a healthy diet) was reflected in particular in the increase in demand for food products produced without harming the environment and in compliance with more humane standards for the treatment of farm animals. Under the influence of the growing demand for nutritionally balanced products, the trend of biofortification has increased. The production of alternative proteins is developing rapidly [1].

It is obvious that an increase in demand for healthy and dietary food (for example, vegetarian, vegan, low-carbohydrate, personalized) can lead to the transformation of agricultural production, including domestic production. Especially since this concerns not only global, but also domestic food demand.

The agricultural production of Ukraine faced the influence of the above-mentioned factors even in the pre-war period. The most significant is the impact of climate change, the negative consequences of which in the agricultural sector of Ukraine were particularly acute and are manifested as a result of years of neglect at all levels of the principles of ecologically balanced management. This has already led to a catastrophic depletion of the natural resource potential of agricultural production: land degradation (increased wind and water erosion, salinization, reduced humus content, etc.), as well as water deficit, which has recently been most acutely felt against the background of severe droughts, especially in the southern and in the eastern regions of the country, where, in particular, in 2020, most of the harvest was lost as a result. These same regions also suffered some of the largest losses due to the war. Post-war agriculture will be preceded by demining and restoration of lands in the territories of hostilities and adjacent to them. In the future, the alternative to a radical change in production technologies by local farmers (namely: the use of an extensive irrigation system, of moisture-saving soil cultivation, drought-resistant varieties and hybrids of plants) will be the decline of agricultural activity in the specified territories and the loss of large tracts of agricultural land.

An increasingly significant challenge for Ukrainian production and export is also the need to strictly comply with the requirements of biosafety, traceability, and environmental friendliness of agri-food products put forward by global consumers. Failure to meet these conditions threatens at least a significant reduction in external supplies of domestic food. To a large extent, it is precisely under the influence of global food demand that domestic producers understand the need to transition to sustainable models of agriculture. First of all, this was faced by export-oriented productions, the determining factor in the development of which is the requests of foreign consumers. As a rule, such consumers set high demands not only for the quality of products and their safety, but also for that, with the use of which technologies these products were produced. Thus, the increased responsibility of consumers, primarily from economically developed countries, not only for their health, but also for the pollution of nature, the preservation of its resources and biodiversity, the well-being of farm animals, encourages the governments of such countries to take appropriate restrictive measures, also in the sphere of agricultural production. At the same time, restrictions are imposed not only on national producers, but also on products imported to such countries.

It is expected that the European Green Deal adopted by the EU will have a significant impact on further post-war transformations of Ukrainian agricultural production, which provides for the transformation of Europe by 2050 into the world's first climate-neutral continent through the use of clean energy, climate adaptation, renovation, sustainable industry, reducing environmental pollution, ensuring biodiversity, green agricultural policy, etc. [2]. The EU demonstrates its unquestionable interest in joining the emission reduction strategy also neighboring countries. Before the war, Ukraine had already declared the priority of joining the Green Deal, and a certain amount of work was being done in this direction, although, according to experts, it was not active enough on a practical level.

Significant risks for rising Ukrainian production are also associated with increased price volatility both in the food market and in the markets of agricultural production resources. The increase in prices for agricultural products is undoubtedly an incentive to further growth the corresponding production. At the same time, the current problems with sales, as well as the rapid increase in the cost of agricultural production resources, are significant restraining factors. In such conditions, producers are forced to reduce the application rates of fertilizers and plant protection products, and can also reorient themselves to growing crops that require less of them (especially soybeans). At the same time, the increase in the price of agricultural crops used for the production of fodder creates extremely high risks for the further development of Ukrainian animal husbandry and, accordingly, may lead to an even greater structural imbalance in the agricultural sector.

A significant threat to the development of the Ukrainian agricultural sector is also the military mobilization of workers and the labor migration of the rural population, which deprives the production of the most young and active workers.

It seems that the influence of natural resource factors will be able to be smoothed to a significant extent by the implementation of innovative solutions in the agricultural and related spheres. It is obvious that the expansion of the use of agricultural innovation can have a positive effect on the state of the natural resources of the sector and reduce for it the risks of increasing climate change and growth the greening of global food demand. This will ensure the long-term stability of the domestic agri-food system, increase its ecological and economic efficiency [3].

An important condition for the balanced recovery of the agricultural sector of Ukraine is also the stimulation of the implementation of appropriate (taking into account national interests) changes in the

structure of both agricultural production and agricultural producers themselves (primarily, activation of the development of family farming and associations of small farmers).

#### References

1. *Food and Agriculture. Executive summary* / Analytical center «RethinkX» : website. URL: <https://www.rethinkx.com/food-and-agriculture-executive-summary> (access date: 15.03.2023).
  2. *European Green Deal* / Mission of Ukraine to the European Union : website. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/2633-relations/galuzeve-spivrobotnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda> (access date: 16.03.2023).
  3. Shubravska, O., Prokopenko, K. (2022). The agricultural sector of Ukraine in the global food market : pre-war state and the post-war prospects. *Research on world agricultural economy*, Issue 3 (4), 693 p. DOI: <https://doi.org/10.36956/rwae.v3i4.693> (access date: 16.03.2023).
- 

УДК 334.716.003.13:663.25(477.7)

*Тимченко Катерина Сергіївна*  
аспірантка кафедри економіки підприємства  
та організації підприємницької діяльності,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

### ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО ЕФЕКТУ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ВИНОГРАДНО-ВИНОРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

*JEL classification: L100*

Виноробна галузь в Україні має історію, що сягає глибокої давнини і зосереджена в Південному регіоні країни, зокрема, в Одеській, Херсонській та Миколаївській областях. Україна є одним із найбільших виробників вина в Європі та має різноманітний асортимент сортів винограду, включаючи як традиційні, так і сучасні сорти. Проте, галузь зазнала значних змін після здобуття країною незалежності в 1991 році, враховуючи приватизацію державних виноградників і виноробних підприємств і долучання іноземних інвесторів.

Реструктуризація підприємств у виноробній галузі стала актуальною проблемою останніх років у зв'язку зі зміною економічного середовища та необхідністю адаптації до тенденцій світового ринку. Процес реструктуризації передбачає комплекс заходів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва, підвищення конкурентоспроможності та прибутковості [1].

Останніми роками зростає попит на високоякісні вина, особливо на західних ринках, що змушує українські підприємства підвищувати якість своєї продукції. Крім того, галузь зіткнулася з посиленням конкуренції з боку інших виноробних країн, таких як Італія, Іспанія та Франція, що тисне на українські підприємства, щоб вони стали більш ефективними та конкурентоспроможними. Ці виклики загострилися через світову економічну кризу та триваючий конфлікт у східних регіонах країни.

Одним із головних рушіїв процесу реструктуризації стала потреба покращити якість українських вин.

Процес реструктуризації містить низку заходів, враховуючи нові технології, модернізацію виробничих потужностей, нові методи управління. Однією з ключових цілей процесу реструктуризації було підвищення ефективності за рахунок зниження собівартості виробництва та покращення якості кінцевого продукту. Це передбачало впровадження нових технологій вирощування винограду, таких як крапельне зрошення та використання нових сортів винограду, які краще адаптовані до місцевих умов. Крім того, підприємства інвестували в нове обладнання для розливу та пакування, щоб покращити презентацію своєї продукції та збільшити термін її зберігання [2].

Іншим важливим аспектом процесу реструктуризації стало впровадження нових методів управління, спрямованих на підвищення ефективності організації. Це передбачало впровадження нових систем вимірювання ефективності, реорганізацію виробничих процесів і прийняття нових маркетингових стратегій. Ці зміни допомогли підприємствам стати більш орієнтованими на клієнта та ефективніше реагувати на зміни ринкового попиту.

Значний економічний ефект дала реструктуризація підприємств виноградарської галузі Південного регіону України. Однією з найважливіших переваг стало зростання продуктивності та ефективності. Підприємства, які пройшли реструктуризацію, змогли знизити собівартість продукції, збільшити обсяги виробництва та підвищити якість продукції. Це дозволило їм ефективніше конкурувати з іншими виноробними країнами та збільшити свою частку ринку.

Запровадження нових технологій стало ключовим фактором зростання продуктивності та ефективності. Наприклад, використання крапельного зрошення дозволило виноградарникам економити воду та зменшити витрати на робочу силу, а використання нових сортів винограду дозволило підприємствам виробляти вина, які краще адаптовані до місцевих умов і більш конкурентоспроможні на світовому ринку. Крім того, модернізація виробничих потужностей дозволила підприємствам скоротити споживання енергії та відходів, що призвело до економії витрат і підвищення прибутковості.

Процес реструктуризації також призвів до збільшення іноземних інвестицій у галузь. Потенціал України, як виноробної країни привабив іноземних інвесторів, які інвестували в модернізацію виробничих потужностей, впровадження нових технологій та вдосконалення маркетингових стратегій. Це допомогло підвищити конкурентоспроможність українських вин на світовому ринку та дало позитивні економічні показники галузі.

Іншим важливим економічним ефектом процесу реструктуризації стало збільшення можливостей працевлаштування. У міру того, як підприємства модернізували та розширили свою діяльність – вони створили нові робочі місця у низці сфер, включаючи вирощування винограду, виробництво вин, маркетинг та дистрибуцію. Це допомогло стимулювати економічне зростання в регіоні та створило нові можливості для місцевих громад.

Крім того, процес реструктуризації позитивно вплинув на регіональний розвиток. Виноробна промисловість є важливою рушійною силою економічної діяльності в південному регіоні України, і процес реструктуризації допоміг зміцнити її позиції, як ключового економічного сектору. Розвиток галузі створив нові можливості для бізнесу в суміжних секторах, таких як туризм і готельний бізнес, і сприяв зростанню місцевої економіки.

Хоча реструктуризація підприємств у виноробній галузі Південного регіону України мала багато позитивних економічних наслідків, з цим процесом також пов'язані проблеми. Однією з головних проблем є обмежений доступ до капіталу та досвіду для малих і середніх підприємств (МСП). Малим і середнім підприємствам може бути важко вжити необхідних заходів з реструктуризації через високі витрати, які можуть обмежити їхню здатність конкурувати з більшими підприємствами [3].

Щоб вирішити цю проблему, держава має надати фінансову та технічну допомогу МСП у галузі. Це може включати доступ до грантів, позик під низькі відсотки та бізнес-консультаційних послуг, а також програми навчання та нарощування потенціалу, щоб допомогти МСП покращити свою практику управління та запровадити нові технології.

Іншою проблемою є опір змінам серед співробітників і зацікавлених сторін. Процес реструктуризації може передбачати зміни традиційних методів виробництва, які працівникам може бути важко прийняти. Зокрема, зацікавлені сторони можуть чинити опір змінам, які, на їхню думку, загрожують їхнім інтересам або підривають існуючі структури влади.

Щоб вирішити цю проблему, політики можуть сприяти співпраці та обміну знаннями між зацікавленими сторонами галузі. Це може передбачати створення галузевих асоціацій, форумів та інших платформ для діалогу та співпраці. Залучаючи зацікавлені сторони до процесу реструктуризації, політики можуть допомогти досягти консенсусу та підтримки необхідних змін, що зрештою має забезпечити їхній успіх.

Нарешті, процес реструктуризації також відкриває можливості для продовження розвитку та зростання галузі. Однією з головних можливостей є потенціал збільшення експорту на світові ринки. Оскільки Україна продовжує розвивати виноробну промисловість і покращувати якість своєї продукції, існує значний потенціал для зростання на експортних ринках, зокрема, в Європі та Азії. Це може сприяти подальшому стимулюванню економічного зростання та розвитку галузі.

Значний економічний ефект дала реструктуризація підприємств виноградарської галузі Південного регіону України. Запровадження нових технологій, модернізація виробничих потужностей і впровадження нових методів управління призвели до підвищення продуктивності та ефективності, збільшення іноземних інвестицій і можливостей працевлаштування. Крім того, процес реструктуризації допоміг зміцнити позиції виноробної промисловості як ключової галузі економіки в регіоні та сприяв регіональному розвитку.



Однак, щоб забезпечити стабільність галузі, політикам важливо вирішити проблеми, пов'язані з процесом реструктуризації. Це може передбачати надання фінансової та технічної допомоги МСП, сприяння співпраці та обміну знаннями між зацікавленими сторонами галузі, а також створення стимулів для підприємств інвестувати в модернізацію своїх виробничих потужностей. Створюючи сприятливе середовище, яке підтримує ріст і розвиток виноробної галузі, політики можуть допомогти забезпечити її подальший успіх у наступні роки.

#### Література

1. Ковальов А., Бабій О., Тимченко К. Кластеризація підприємств виноградно-виноробної промисловості як ефективна форма управління. *Фінансово-кредитна діяльність : проблеми теорії та практики* : зб. наук. праць. 2022. Т. 6 (47). С. 480–490. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3870> (дата звернення: 22.03.2023).
2. Лазарева Є. В., Карпінська Г. В. Кластер як перспективна форма реструктуризації підприємств виноробства. *Стратегія розвитку підприємства в умовах ринкової економіки*. 2008. № 2 (26). С. 114–119. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12098/20-Lazareva.pdf> (дата звернення: 12.03.2023).
3. Стремядін В. М. *Стратегія економічного розвитку виноробства на основі формування інтеграційних бізнес-структур* : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03. Одеса, 2019. 318 с. URL: <https://economics.net.ua/wp-content/uploads/2020/04/Дисертація-Стремядін.pdf> (дата звернення: 05.03.2023).

---

УДК 334.72:339.37"36"(477)

**Траченко Людмила Анатоліївна**

*д. е. н., професор кафедри економіки, права та управління бізнесом,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ТОРГОВЕЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ, ПРІОРИТЕТИ ТА ЗАВДАННЯ**

***JEL classification: L810***

Торгівельне підприємництво як вид господарської діяльності характеризується високим рівнем конкуренції, ніколи не втрачає актуальності, а лише набуває тих форм, на які є запит у суспільстві. Ці чинники змушують національних виробників і суб'єктів торговельного підприємництва шукати шляхи підвищення якості продукції (послуг) та адаптуватися до умов сучасного ринку.

Попри складну політичну й економічну ситуацію, зокрема, пов'язану зі світовою пандемією Covid-19, торговельна галузь характеризується незначним спадом результативних показників діяльності, порівняно з іншими галузями, а розвиток роздрібної торгівлі взагалі демонструє позитивні тенденції. Проте, в умовах воєнного стану торговельне підприємництво є критично важливим для забезпечення життєвих потреб людей і має швидше за інших реагувати на зміни [1, с. 94–102].

Загалом показники ефективності діяльності українських підприємств роздрібної торгівлі у період 2020–2021 років стали відображати більш позитивну динаміку. Зокрема, навіть під час воєнного стану, на 1 квітня 2022 року, країна мала сукупне збільшення чисельності ФОПів. За даними Державної служби статистики України це збільшення склало з 435904 одиниць у січні 2022 року до 437171 одиниць у квітні цього ж року. Однак із 37 видів роздрібної торгівлі лише 15 з них зазнали цього збільшення, решта видів скоротилась зі зменшенням кількості підприємств [2].

Починаючи з 24 лютого 2022 року, бізнес та загалом економіка України зіткнулися з небаченими за всю свою історію проблемами та викликами. Це пов'язано з повномасштабним воєнним вторгненням РФ на територію України, що завдало потужного удару по всіх сферах економіки країни. Втрата ринків збуту, дорогі кредити, мобілізація працівників, внутрішня та зовнішня міграція населення, дефіцит енергоресурсів – найбільші проблеми для українського бізнесу в умовах воєнного стану.

Падіння національної економіки за підсумками 2022 року склало безпрецедентні 30,4%, а споживча інфляція становила 26,6%, що означає здорожчання товарів і послуг в Україні в середньому на чверть. Відбулася і значна девальвація національної валюти – з 29 грн./дол. перед вторгненням до 40 грн./дол. станом на сьогодні на готівковому валютному ринку, що теж негативно впливає на вартість товарів і послуг [3].

Щодо торговельної діяльності, за підсумками 2022 року експорт товарів з України скоротився у грошах на 35%, до 44,1 млрд. доларів, за масою – на 38,4%, до 99,8 млн. тонн. Імпорт товарів до України у 2022 році скоротився в грошах на 19,6% – до 58 млрд. доларів, у фізичних обсягах – на 48,1%, до 35 млн. тонн. За період січень-вересень 2022 року роздрібний товарообіг підприємств роздрібною торгівлі (юридичних осіб) склав 690109,5 млн. грн., що становить 76,5% у порівнянні з відповідним періодом 2021 року [2].

Дослідження стану організованої торгівлі, проведені «Бізнес/медіа бюро Економіка+», дозволили виявити три основні чинники, які характеризують її тенденцію розвитку під час воєнного стану [4]:

1. Подальше зростання ролі онлайн-покупок: мережеві магазини та власні служби доставки стають основним каналом продажів. Внутрішня та зовнішня міграції, пов'язані з воєнним станом в Україні, можуть спричинити регіональне посилення тренду.

2. Співвідношення цінності та ціни продукту: покупці зазвичай шукають якісну заміну дорогим брендам. Тренд купувати якісніші продукти дешевше буде пріоритетом у найближчі 2-3 роки.

3. Змінюється спосіб життя споживача: пріоритет на здорові екологічні продукти та якісні напівфабрикати. Експерти вважають, що, попри падіння купівельної спроможності, роздрібна торгівля буде змушена інвестувати у розширення торгового асортименту, щоб залишатися конкурентоспроможною.

Воєнні дії в Україні значною мірою вплинули на попит на різні види продукції – на перший план виходять товари першої необхідності. Негативно відбивається на діловій активності той факт, що частина території України опинилася під тимчасовою окупацією, частина перебуває в безпосередній близькості до бойових дій, що негативно впливає на ділову активність.

Незважаючи на потужний удар та шоківий стан, Україна продемонструвала дивовижну стійкість у багатьох сферах економіки, яку можна співставити зі стійкістю українських захисників. Ці ключові фактори стали підставою для своєрідного голосу довіри до відновлення країни з боку західних партнерів та дали поштовх до широкого обговорення майбутнього великого плану відновлення України та українського бізнесу [5].

Основними джерелами фінансового забезпечення соціально-економічної безпеки країни в умовах воєнного стану є: міжнародна фінансова підтримка, кредитування, бюджетне фінансування, внески громадян, бізнесу та міжнародних корпорацій, а в подальшому – конфісковані фінансові ресурси країни-агресора. Проте, бюджетне фінансування, кредитування й самофінансування, є обмеженими і недостатніми, зважаючи на обсяги втрат.

Під час воєнного стану необхідно не зупиняти рішучі перетворення та наблизити законодавство України до нормативів і правил, які діють в Європейському Союзі. Це є одним з основних завдань, від виконання якого залежить надання Україні статусу повноцінного члена Європейського Союзу.

Для подолання кризових ситуацій в торговельному підприємстві під час воєнного стану доцільні такі заходи:

1. Інтеграція різних суб'єктів господарювання, наприклад, розміщення у торговельному залі супермаркету невеликого торгового ринку з продукцією фермерів (проведення своєрідних «базарних днів» в супермаркеті). Метою такої організації торгівлі є підтримка малих господарств і ферм.

2. Використання механізму купівлі Click&Collect, який поєднує купівлю онлайн і офлайн одночасно. Такий підхід дозволить закладам сфери торгівлі продовжувати діяльність під час воєнного стану без додаткових витрат на власну мережу доставки.

3. Персоналізація та адаптація торговельних мереж під вимоги та потреби кожного покупця.

4. Концепція гейміфікованого соціального досвіду від віртуальних вітрин магазинів до віртуальних шаф та колекцій одягу, які покупець може досліджувати з друзями у віртуальній реальності. Прикладом може стати «віртуальна» примірка.

5. Застосування технології блокчейну підвищить можливості аудиту матеріальних і товарних потоків від постачальників, потужностей товарних складів.

6. Безготівковий шопінг. Технологія вперше була протестована компанією Amazon, яка ще у 2018 році запустила свій перший магазин без касирів. Розрахунок за покупки здійснюється автоматично – коли покупці виходять із приміщення магазину. Такі розробки, насамперед, тестувалися у невеликих магазинах формату «коло дому», але упродовж 2023 року експерти прогнозують появу цих технологій у великих супермаркетах.

7. Форс-мажор – найвідоміший інструмент кризового реагування у договірних відносинах, котрий як ніколи в історії України актуалізувався сьогодні, під час воєнного стану.

Отже, торговельні підприємства України переживають процес адаптації до ведення діяльності в умовах воєнного стану. Незважаючи на значні втрати роздрібною торгівлі внаслідок руйнування торгової мережі та розрив ланцюгів постачань, торговельні підприємства стають об'єктами критичної інфраструктури, що підтверджує їх важливе соціально-економічне значення. Системний аналіз проблем у сфері торгівлі, пріоритетність завдань та ухвалення ефективних управлінських рішень дозволять забезпечити стійкий розвиток торговельного підприємництва під час воєнного стану.

#### *Література*

1. Лялюк А. Торговельне підприємництво в Україні до і під час війни : порівняльний аспект. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність*. 2022. № 4. С. 94–102.

2. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 23.03.2023).

3. *Час для роботи : як відновлювався та адаптувався український бізнес за час війни* / Інформаційне агентство УНІАН : сайт. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/chas-dlya-roboti-yak-vidnovlyuvavsvya-ta-adaptuvavsvya-ukrajinskiy-biznes-za-rik-viyni-12154170.html> (дата звернення: 23.03.2023).

4. *Ціна змін. Трансформація роздрібною торгівлі під час війни*. URL: <https://hub.kyivstar.ua/news/czina-zmin-transformacziya-rozdribnoyi-torgivli-pid-chas-viyni/#3> (дата звернення: 24.03.2023).

5. Кужель М., Василькова А. *Перспективи відновлення бізнесу в Україні : основні напрями та джерела фінансування*. URL: [https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/37813/Ipspr\\_5-22\\_101.pdf?sequence=1](https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/37813/Ipspr_5-22_101.pdf?sequence=1) (дата звернення: 25.03.2023).

---

УДК 620.92:338.43

**Удова Людмила Олегівна**

*к. е. н., старший науковий співробітник*

*відділу форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі,*

*Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (Україна)*

### **РОЗВИТОК БІОЕНЕРГЕТИКИ В УМОВАХ ЗМІН КЛІМАТУ**

***JEL classification: Q280; Q420; Q480***

Біоенергетика – галузь енергетики, яка передбачає використання біомаси як палива. Біомаса – невикопна біологічно відновлювана речовина органічного походження, яка здатна до біологічного розкладу у вигляді продуктів, відходів та залишків лісового та сільського господарства (рослинництва і тваринництва). Біомаса є CO<sub>2</sub> – нейтральним паливом, оскільки в процесі росту рослини поглинають такий самий обсяг вуглекислого газу, який потім виділяється при спалюванні цієї ж біомаси. Основою біомаси є органічні сполуки вуглецю, які під час спалювання, в процесі з'єднання з киснем, виділяють тепло.

На сьогодні біоенергетика впевнено займає місце лідера світової відновлюваної енергетики, відіграючи значну роль у заміщенні викопних палив та скороченні викидів парникових газів, що є особливо актуальним у зв'язку з проблемою глобального потепління та зміни клімату. Німеччина, Франція, Італія, Швеція та Велика Британія є найбільшими споживачами енергії з біомаси за абсолютними показниками, водночас, скандинавські країни та країни Балтії, а також Австрія споживають найбільше енергії з біомаси на душу населення [1].

Розвиток біоенергетики не передбачає вирубування лісів, деградацію навколишнього середовища чи втрату біорізноманіття. Серед найбільш перспективних видів біомаси в Україні виділяють сільськогосподарські залишки (солома зернових культур та ріпаку, побічні продукти виробництва кукурудзи, соняшнику) та енергетичні рослини (верба, тополя, міскантус), що становлять агробіомасу. Агробіомаса є великим недовикористовуваним ресурсом, який може допомогти в досягненні європейських енергетичних і кліматичних цілей, одночасно сприяючи і розвитку сільських територій. Вирощування енергетичних культур є досить вигідним з економічної точки зору, оскільки витрати при цьому (у перерахунку на вихід енергії) менші, ніж вартість

видобування викопних енергоносіїв. Крім того, забезпечується позитивний екологічний ефект, адже енергетичні плантації попереджують ерозію ґрунтів та їх можна розміщувати на вже еродованих землях [2].

Україна має значний потенціал сільськогосподарських залишків (11 млн. т. нафтового еквіваленту/рік за даними 2019 р.) і енергетичних рослин (7,45 млн. т. н.е./рік за умови вирощування на 2 млн. га незадіяних сільськогосподарських земель), реалізація якого може суттєво скоротити споживання викопних палив і підвищити енергетичну безпеку країни. Хоча частка агробіомаси в загальному енергетичному потенціалі біомаси України становить 75–80%, її практичне використання (крім лушпиння соняшника) залишається недостатнім. При цьому доволі обмежений енергетичний потенціал деревної біомаси (2,6–3 млн. т. н.е./рік) реалізується майже повністю [3, с. 42–51; 4, с. 75–81]. Необхідно змінювати структуру використання потенціалу біомаси в Україні, надаючи перевагу сільськогосподарським залишкам і енергетичним рослинам, що відповідає і тенденціям, закладеним в Європейський зелений курс. Отже, біоенергетика є одним із стратегічних напрямків розвитку сектору відновлюваних джерел енергії і в Україні.

#### *Література*

1. Глобальні перспективи біоенергетики. *Економічна правда*. 01.09.2021 р. URL: <https://www.epravda.com.ua> (дата звернення: 03.03.2023).
2. Аналітичний звіт та рекомендації щодо вирощування енергетичних культур в Україні / Проєкт «Розвиток та комерціалізація біоенергетичних технологій в муніципальному секторі в Україні». URL: <http://www.bioenergy.in.ua> (дата звернення: 03.03.2023).
3. Гелетуха Г. Г., Железна Т. А., Драгнев С. В., Баштовий А. І. Потенціал та перспективи енергетичного використання агробіомаси в Україні. *Теплофізика та теплоенергетика*. 2020 Т. 42. № 1. С. 42–51.
4. Железна Т.А. Європейський «зелений» курс і нові можливості для розвитку відновлюваної енергетики. *Теплофізика та теплоенергетика*. 2021. Т. 43. № 1. С. 75–81.

---

УДК 332.021+332.1

**Циналєвська Ірина Антонівна**

*к. е. н., старший науковий співробітник*

*відділу розвитку регіональних економічних систем,*

*ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» (Україна)*

### **ЗГУРТОВАНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ**

***JEL classification: R100; R580; O200; O400***

Варто зазначити, що в Україні до 2015 року завдання забезпечення згуртованості у сфері регіонального розвитку та міжрегіональних відносин в науковому та соціально-політичному інформаційному просторі активно не висвітлювалося. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 (так само, як і попередні державні стратегії регіонального розвитку в Україні), не містила жодних завдань щодо інтеграції українських регіонів та оминала питання існування міжрегіональної відчуженості та територіального різноманіття. Аналогічний підхід в цьому питанні застосовувався при розробці проєкту нової Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, робота над якою була розпочата ще у 2012 році. Водночас події, що розгорталися в 2014 році, включно з анексією Криму, та пізніше ситуацією, що склалася на Донбасі, унеможливили подальше ігнорування питання згуртованості країни в рамках забезпечення її територіальної цілісності та сталого соціально-економічного розвитку.

Фундаментальні політичні зрушення, що відбулися в 2014–2015 рр. ознаменували застосування нового підходу до формування державної регіональної політики України, відповідно до якого, на відміну від попереднього підходу, акцент був зміщений з надання фінансової компенсації менш розвиненим регіонам за рахунок більш розвинених регіонів на виявлення та реалізацію прихованого й недооціненого потенціалу розвитку кожного регіону [1]. Саме в цей проміжок часу відбувалася активна трансформація старої та формування нової нормативно-правової бази із забезпечення

державної регіональної політики України, зокрема, було прийнято Концепцію реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (01.04.2014), Закони України «Про співробітництво територіальних громад» (№ 1508-VII від 17.06.2014), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (№ 157-VIII від 05.02.2015), «Про засади державної регіональної політики» (№ 156-VIII від 05.02.2015) та зміни до Бюджетного і Податкового кодексів – що заклало підвалини фіскальної децентралізації, як невід'ємного етапу реформи.

«Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах» визначено першочерговою стратегічною ціллю Державної стратегії регіонального розвитку на період 2021–2027 років (далі – Стратегія) [2], ухваленої в 2020 р. Кабінетом Міністрів України. В рамках цієї стратегічної цілі зазначено 6 оперативних цілей, зокрема:

- 1) стимулювання центрів економічного розвитку (агломерації, міста);
- 2) збереження навколишнього природного середовища та стале використання природних ресурсів, посилення можливостей розвитку територій, які потребують державної підтримки (макро- та мікрорівень);
- 3) створення умов для інтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях в український простір;
- 4) розвиток інфраструктури та цифрова трансформація регіонів;
- 5) формування єдиного освітнього, інформаційного, культурного простору в межах всієї території України;
- б) ефективне використання економічного потенціалу культурної спадщини для сталого розвитку громад.

Контекст цієї стратегічної цілі був актуальним та цілком відповідав часовому контексту 2020 р., в якому був актуалізований аспект інтеграції тимчасово окупованих територій (частини Донецької та Луганської областей, а також Автономної республіки Крим) в соціальній, гуманітарній, економічній, екологічній та безпековій площині. Водночас, сучасні реалії воєнного стану після початку повномасштабної військової агресії Російської Федерації проти України з 24 лютого 2022 року вносять свої корективи і обумовлюють необхідність імплементації заходів з підвищення згуртованості в державі як в деокупованих регіонах, так і на території усієї держави, зважаючи на прямі та опосередковані витрати через упущені фінансові вигоди для бізнесу, відтік людського та фінансового капіталу, втрати природних та людських ресурсів, матеріальні втрати в державному, підприємницькому та приватному секторах, демографічну кризу воєнного та повоєнного періоду, що неодмінно матиме подальший пролонгований вплив на економіку держави після закінчення активних бойових дій. В контексті активної фази війни, питання безпеки набуває першочергового значення обумовлюючи вплив на інші сфери забезпечення функціонування держави, разом із тим, вже на сьогоднішній день необхідним є закладання концептуального, інституційного та практичного підґрунтя відновлення економіки у повоєнний період.

Відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики» (надалі – Закону), метою державної регіональної політики України зазначено «створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, створення безпечних умов, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання». Згідно зі змінами до Закону, привнесеними правками в поточній редакції від 2022 року, до мети державної регіональної політики було додано формулювання «створення безпечних умов», що безперечно пов'язано з початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Відповідно до зазначених змін до вищезазначеного Закону, в 2022 році до принципів державної регіональної політики України було додано принцип згуртованості, що означає забезпечення просторової, політичної, економічної, соціальної та гуманітарної єдності [1]. Таке формулювання цілком відповідає європейській рамці регіональної політики ЄС (або політики згуртованості ЄС що, в поширеному трактуванні означає рівнозначні поняття). Водночас, між трактуваннями підходів до забезпечення згуртованості в рамках національної та європейської рамки все ж існують певні розбіжності, що пов'язані з низкою специфічних проблем, що стають на заваді забезпеченню соціально-економічного розвитку регіонів України, а саме:

- низький рівень забезпеченості територій та населених пунктів актуальною містобудівною документацією;
- низький рівень міжмуніципальної та міжрегіональної співпраці;
- неефективне використання прибережних територій;

- недостатня кількість центрів економічного зростання задля забезпечення прискорення економічного зростання країни;
- низька спроможність органів влади та інституцій регіонального розвитку до впровадження реформ, надання якісних послуг населенню та вирішення проблем соціально-економічного розвитку територій;
- зруйнована внаслідок активних бойових дій економіка та інфраструктура, а також стигматизація іміджу території «збройного конфлікту» (починаючи з 2014 року).

Крім зазначених специфічних для українських громад та територій проблем, відмінності до забезпечення згуртованості в економічному, соціальному та територіальному плані пов'язані із наявними фінансовими та управлінськими ресурсами забезпечення, коли суттєве зростання ролі та відповідальності органів державного управління на регіональному та місцевому рівнях підкріплене відповідними фінансовими ресурсами, вбудованими в бюджетний механізм.

#### *Література*

1. *Про засади державної регіональної політики* : Закон України № 13, ст. 90, 2015 / Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2389-IX від 09.07.2022 / Урядовий портал : сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 19.03.2023).
2. *Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки* : Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 05.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

УДК 331.5.024.5 + 364.23 + 339.972

**Бурлай Тетяна Вікторівна**

д. е. н., доцент,

провідний науковий співробітник відділу економічної теорії,

Інститут економіки та прогнозування НАН України

## **СУЧАСНА ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ЯКОСТІ ТА АКТУАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В ЄС**

*JEL classification: F150; I310; I380; J810; O520*

Наукова концепція соціальної якості сформувалася наприкінці ХХ ст. у контексті соціальної розбудови Європейського Союзу на характерних засадах соціального миру, соціальної рівності та справедливості, соціального добробуту та якості життя населення. Формуванню концепції соціальної якості на теренах об'єднаної Європи сприяло те, що модель соціальної держави (на переконання експертів, її розквіт в ЄС припадає на 1970–1980 рр.) вже у 90-х роках ХХ ст. почала трансформуватися під впливом стрімкої лібералізації глобальної економіки. Зумовлене лібералізацією зниження ролі держави в економіці Європейського Союзу та скорочення її соціальних зобов'язань не задовольняли усталені високі запиту європейців щодо рівня та якості життя, соціальної підтримки й захисту. Відповіддю стала імплементація в європейській соціальній політиці підходу «соціальна якість», що за визначенням його основоположників (А. Уолкера, Л. ван дер Маасена та В. Бека) опосередковує такий стан, за якого громадяни мають можливість брати участь у соціальному та економічному житті суспільства в умовах підвищення власного добробуту, можливостей і особистісного потенціалу [1, р. 10–11]. Відповідно, у формуванні цього стану полягає головна мета державної політики соціальної якості, реалізація якої покликана забезпечувати одночасно високу якість життя (у традиційному розумінні високих соціальних стандартів) і «соціальну якість» суспільства, що передбачає високий рівень людського та соціального капіталу, соціальної згуртованості та залученості (інклюзії), широких соціальних можливостей громадян, зокрема тих, що реалізуються за допомогою соціальних інститутів, використання механізмів соціальних ліфтів, суспільно-громадських об'єднань, соціальних мереж (сім'ї, друзів, колективів).

В останні роки показовим для Євросоюзу стає збереження основ моделі соціальної держави, враховуючи водночас наслідки шоків впливів, зокрема, пандемії COVID-19 та війни в Україні, а також сучасні запиту європейських суспільств. Проведені у травні-червні 2022 р. соціологічні обстеження «Євробарометр» [2] показали, що наразі європейці сформували чіткий суспільний запиту на побудову Соціальної Європи, прагнуть соціальної справедливості та підтримують посилення соціальної політики і збільшення соціальних витрат ЄС. Зокрема, понад 81% респондентів вважають, що нерівність доходів громадян у їхній країні – члені ЄС занадто велика, а 78% вважають, що їхній уряд має вжити заходів для зменшення диференціації доходів. Крім того, 78% європейців вважають (у порядку пріоритетності), що їхні уряди повинні витрачати більше бюджетних коштів на охорону здоров'я, довгостроковий соціальний догляд, освіту, пенсії, житло, підтримку доходів, сімейну політику та підтримку у випадку безробіття. Відповідаючи на запиту, як фінансувати ці збільшені витрати на соціальну політику, близько половини опитаних європейців погодилися на підвищення податків. Підтримка посилення соціальної політики та збільшення соціальних видатків в ЄС свідчить про те, що наразі менше половини опитаних громадян ЄС вважають європейське суспільство справедливим і гарантуючим рівність – так, лише 47% респондентів вважають, що вони мають рівні можливості для просування в житті порівняно з усіма іншими [3].

Зазначені суспільні настрої європейців стимулюють лідерів ЄС до відповідних інституційних кроків. Серед іншого, наприкінці 2021 р. Європейська Комісія створила Групу високого рівня з запиту майбутнього системи соціального захисту та соціальної держави в ЄС (High-Level Group on the future of social protection and of the welfare state in the EU), до складу якої увійшло 12 провідних експертів у сферах соціального захисту та соціальної держави, ринку праці, демографії та державних фінансів. Залучивши представників профільних європейських і міжнародних інституцій, соціальних партнерів тощо, зазначена Група підготувала спеціальний звіт [4], зацентрувавши увагу на таких аспектах як:

- очікуваний вплив мегатенденцій (старіння населення, нові форми зайнятості, цифровий і «зелений» переходи) на системи соціального захисту в ЄС;
- потенційні шляхи забезпечення придатності європейських систем соціального забезпечення до вимог майбутнього;
- справедливе та стале фінансування національних систем соціального захисту країн-членів.

Головним результатом роботи Групи високого рівня стало вироблення низки ключових стратегічних рекомендацій для забезпечення стійкості у майбутньому сучасної моделі соціальної держави, які мають стати дороговказом для проведення необхідних реформ на загальноєвропейському та національному рівнях в ЄС (табл. 1).

Таблиця 1

Стратегічні рекомендації щодо необхідних європейських реформ, напрацьовані Групою високого рівня з питань майбутнього системи соціального захисту та соціальної держави в ЄС, січень 2023 р.

<i>Стратегічний орієнтир</i>	<i>Напрями реформ</i>
Сприяння розвитку та підтримка дітей і молоді	Доступна дошкільна освіта та догляд дітей дошкільного віку Підтримка доходу сімей з дітьми та заходи для запобігання дитячій бідності Підтримка для створення сім'ї Якісні робочі місця для молоді, доповнені фінансовою підтримкою для її подальшої освіти та навчання
Забезпечення інклюзивного соціального захисту та навчання впродовж життя	Доступ до соціального захисту для всіх зайнятих, незалежно від статусу зайнятості Сприяння високій якості роботи протягом усього трудового життя Можливості для підвищення кваліфікації та перепідготовки у процесі цифрового та «зеленого» переходу Соціальна адаптація мігрантів через інструменти соціальної політики та політики у сфері праці Упровадження схем збереження робочих місць для всіх з тим, щоб захистити трудові доходи, робочі місця та навички під час криз
Підтримка адекватного доходу та високоякісного догляду в старості	Гнучкий робочий час і адаптовані робочі місця для тривалої кар'єри в доброму здоров'ї Надання шансу кожному працівнику заробити достатню пенсію та гідну мінімальну допомогу, щоб уникнути бідності у старості Пенсійні кредити на періоди соціального догляду за членами сім'ї Якісні та доступні послуги довгострокового соціального догляду
Сприяння інклюзивним та високоякісним послугам, включаючи енергоефективне житло та транспорт	Доступне, енергоефективне та універсальне житло Енергоефективний громадський транспорт, доступний для всіх Високоякісні та інклюзивні соціальні послуги, до надання яких краще залучати некомерційні організації та організації соціальної економіки
Забезпечення стабільного фінансування для стійкої соціальної держави	Розширення податкової бази шляхом прогресивного оподаткування у сферах доходів, споживання, капіталу, вуглецевих викидів та енергоспоживання Розгляд мінімальних ставок податку на капітал на рівні ЄС Знаходження «золотого правила» державних фінансів для забезпечення соціального захисту та інвестицій у соціальну інфраструктуру
Посилення потенціалу ЄС для забезпечення соціального захисту в майбутньому	Додаткові законодавчі ініціативи ЄС для реалізації вимог Європейської опори соціальних прав і забезпечення їх послідовного виконання усіма країнами-учасницями Розробка мінімального «пакету соціальних прав», заснованого на нормах Європейської опори соціальних прав, і гарантування його отримання на національному рівні

*Джерело: [4, с. 84–88]*

У повоєнний період для України, враховуючи її зобов'язання у межах Угоди про асоціацію з Євросоюзом, а також набуття у червні 2022 р. статусу країни-кандидата на вступ до ЄС, доцільною видається відповідна адаптація сучасних європейських підходів щодо реалізації політики соціальної якості та актуалізації моделі соціальної держави.

#### *Література*

1. Burlay T. V., Dmytruk D. A., Kostyrytsia V. I., Levin R. Ya. The social quality policy: theory and international approaches in the context of the Ukraine's post-war reconstruction task. *Ukrainian Socium – Ukrainian Society*. 2022. No. 3 (82). Pp. 9–27. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2022.03.009>.
2. Fairness, Inequality and Inter-Generational Mobility. *Special Eurobarometer*. May – June 2022. No. 529. European Commission. February 2023. 110 p. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2652>
3. *Social Europe : Eurobarometer survey shows Europeans support stronger social policies and more social spending*. European Commission. February 06, 2023. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1226&furtherNews=yes&newsId=10509> (access date: 17.03.2023).
4. *The future of social protection and of the welfare state in the EU*. European Commission. January 2023. 98 p. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=88&eventsId=2057&furtherEvents=yes&langId=en> (access date: 17.03.2023).



УДК 339.924

**Воронова Олена Вікторівна**

*к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ**

***JEL classification: F550***

В умовах розвитку міжнародних економічних зв'язків та інтеграційних процесів дедалі більшої актуальності набувають форми транскордонного співробітництва (ТКС), основою якого є формування зв'язків та договірних відносин між прикордонними регіонами суміжних держав. Ці транскордонні відносини не підпадають під державну компетенцію в галузі міжнародних відносин. Місцеві органи влади можуть співпрацювати з відповідними органами влади інших країн у межах своєї компетенції згідно із законодавством, міжнародними зобов'язаннями та зовнішньою політикою держави, маючи право у рамках повноважень укладати угоди про ТКС. Доцільність здійснення ТКС обумовлена нівелюванням бар'єрної функції кордонів в умовах глобалізації, активізацією міграції населення, трансферу капіталу і технологій, масштабним розвитком торгівлі, наявністю глобальних екологічних проблем. Євроінтеграційні тенденції стали передумовою інтенсифікації транскордонної співпраці, а ТКС, у свою чергу, – чинником регіонального розвитку, що створює політичні, інституційні, соціально-економічні та соціокультурні ефекти [1, с. 6]. Розвиток такої співпраці дає можливість активізації господарської діяльності на прикордонних територіях, підвищення їх конкурентоспроможності шляхом мобілізації природно-ресурсного потенціалу сусідніх регіонів, досягнення інтегрального ефекту внаслідок усунення бар'єрів для руху товарів, послуг, капіталу, інформації і технологій [2, с. 130–138].

Термін «транскордонне співробітництво» був вперше введений у Європейській рамковій конвенції № 106 про ТКС між територіальними общинами або владами Ради Європи, підписаній в Мадриді 21 травня 1980 р. (далі – Мадридська конвенція) [3].

У цій конвенції ТКС визначається як «будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, що знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, а також укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей».

У цьому ж документі уточнюються поняття – територіальні общини або органи влади як «громади або органи, які здійснюють місцеві та регіональні функції, та визнаються як такі внутрішнім законодавством кожної держави».

Міжнародний досвід свідчить, що ТКС є найбільш ефективною формою інтеграційної взаємодії, яка дозволяє враховувати специфіку потреб населення прикордонних територій, задіяти адміністративні можливості регіональних і місцевих властей, залучити до міжнародної співпраці середній і малий бізнес, якому важче вийти на міжнародні контакти, ніж великому.

ТКС здійснюється на суміжних територіях принаймні двох сусідніх держав. У цьому випадку мається на увазі формування транскордонного регіону. За одним із визначень, він є спільною територією прилеглих до кордону сусідніх адміністративно-територіальних одиниць як мінімум двох держав [1]. Згідно з іншим визначенням, «транскордонний регіон – це наявність щонайменше двох територій різних країн, що мають спільний державний кордон, між якими встановились тісні виробничі і соціально-економічні зв'язки. Про об'єктивний процес формування транскордонного регіону свідчить рівень розвитку різного роду зв'язків (виробничих, соціально-економічних тощо), які здійснюються між двома територіями різних країн, що мають спільний кордон» [4, с. 77].

Деякі дослідники схиляються до думки, що «під транскордонним регіоном слід розуміти певну територію, яка характеризується наявністю схожих природно-географічних умов і охоплює прикордонні території двох або кількох держав, що мають спільний кордон. Риси, притаманні транскордонним регіонам, не вичерпуються природно-географічними та геополітичними характеристиками, а також виробничими і соціально-економічними зв'язками між прикордонними територіями.

Не менш, а можливо, й більш вагомими характеристиками є наявність міцних етнокультурних зв'язків, які здатні долати державні кордони, і спільне історичне минуле, оскільки у багатьох випадках ті чи інші прикордонні території Європи (і це повною мірою стосується прикордонних територій сучасної України) входили до колишніх, вже не існуючих державних утворень або інших держав, ніж ті, до яких вони належать сьогодні» [5, с. 195].

Таким чином, наявність кордону визначає транскордонний регіон серед інших територіальних утворень. Не може бути транскордонного регіону на несуміжних територіях. Транскордонний регіон варто розглядати як єдине ціле специфічне територіальне поліструктурне утворення, що характеризується наявністю кордону і необхідністю його облаштування, спільним використанням природних ресурсів і, відповідно, спільним вирішенням проблем екологічної безпеки, широким взаємним спілкуванням населення сусідніх держав та особистими зв'язками людей, посиленням навантаження на транскордонну інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування, придорожня інфраструктура) тощо. При цьому він є системою відкритого типу і являє собою динамічну структуру, котра за наявності економічних та соціокультурних відмінностей двох суміжних прикордонних територій функціонує як єдине ціле на основі транскордонної взаємодії, яка являє собою специфічний інтеграційний потенціал спільного розвитку.

ТКС спрямоване на подолання негативних аспектів існування кордонів та наслідків, які виникли на прикордонних територіях через їх розташування на національних окраїнах держав і має за мету покращення умов життя населення. Його ідея полягає у тому, що двоє чи більше суміжних прикордонних регіонів співпрацюють у процесі розробки планів та вибору пріоритетів розвитку, а не працюють окремо, а потім узгоджують плани розвитку за окремими заходами. При цьому в діалозі в усіх сферах життя повинні бути задіяні всі соціальні групи населення та адміністративні органи.

Серед головних цілей такої співпраці є:

- подолання існуючих стереотипів та упереджень по обидві сторони кордону;
- усунення політичних та адміністративних бар'єрів між сусідніми народами;
- створення господарської, соціальної та культурної інфраструктури, формування спільних органів, господарюючих суб'єктів, осередків тощо [1, с. 17].

Місце ТКС у розвитку міжнародних економічних зв'язків визначається його здатністю до мобілізації та ефективного використання існуючого потенціалу транскордонних регіонів, а також до оптимального поєднання їх можливостей та ресурсів з метою розв'язання спільних проблем та вирішення завдань регіонального розвитку [6].

У сучасних умовах ТКС виконує компліментарну, доповнюючу роль у процесі реалізації євроінтеграційної стратегії України, генеруючи синергетичні ефекти співпраці, сприяючи розвитку демократії, плюралізму, подоланню національних антагонізмів, розбудові субсидіарної держави.

ТКС виступає складовою частиною системи міжнародних відносин на міжрегіональному і локальному рівнях. Воно є першоосновою для економічних відносин із сусідньою державою, трансферу капіталу і трудової сили через кордон. Це своєрідна форма світогосподарської інтеграції, що сприяє вільному переміщенню товарів, послуг, капіталу і людей та, одночасно, є сегментом міжнародних економічних відносин, об'єктивно сприяє зниженню економічних бар'єрів, зближенню й взаємодоповненню національних економік, їх інтеграції та поступовому становленню транскордонних економічних регіонів у структурі єдиного економічного простору ТКС, відіграє роль своєрідного «імпульсу (потенціалу) зростання».

#### *Література*

1. Мікула Н. *Транскордонне співробітництво України в контексті євроінтеграції* : монографія. Київ : НІСД, 2014. 316 с.
2. Науменко С. В. *Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України* : дис. ... кандидата екон. наук : 21.04.01. Київ, 2007. 189 с.
3. *Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями* : Документ № 995\_106. Мадрид, 1980. URL: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995\\_106](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_106) (дата звернення: 14.03.2023).
4. Луцишин Н. *Розвиток і функціонування транскордонного об'єднання – єврорегіону «Буг». На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів*. Київ, 2000. С. 77.
5. Студенніков І. Феномен єврорегіонів в контексті методології історикорегіональних досліджень. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти* : зб. стат. Київ : НАН України, Ін-т історії України. 2003. Вип. 22–23. С. 195.
6. *Про транскордонне співробітництво* : Закон України № 2515-VIII від 11.10.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

УДК 339.732.4

Гусенко Ольга Сергіївна

ст. викладач кафедри міжнародних економічних відносин,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ ФІНАНСОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

*JEL classification: F300*

З розпадом Радянського Союзу та здобуттям незалежності Україною, виникла необхідність інтеграції нашої країни у світовий фінансовий простір та трансформації національної економіки до ринкової моделі, що панувала в більшості країн світу.

Україна стала членом МВФ у 1992 році відповідно до Закону України № 2402-ХІІ від 3 червня 1992 р. «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» [1, с. 47].

Основними цілями взаємодії з МВФ є стабілізація української фінансової системи, проведення структурних реформ та створення підґрунтя для сталого економічного зростання. Фонд допомагає Україні поновити свою фінансову спроможність, підказуючи, як найбільш ефективно впроваджувати програму реформ.

Також взаємодія з Міжнародним валютним фондом на сучасному етапі відкриває можливості для залучення фінансування від інших міжнародних фінансових установ (Всесвітній банк, ЄБРР та інші) та урядів інших держав, в тому числі США, ЄС, Німеччини, Канади, Японії тощо.

Повномасштабна війна росії проти України призвела до глибокої кризи, що матиме далекосяжні наслідки для фінансового сектору країни. Фінансування потреб бюджету та поповнення міжнародних резервів НБУ можливі завдяки масштабній фінансовій допомозі міжнародних фінансових організацій (МФО) та країн-партнерів. Вона переважно надходить у вигляді довгострокових позик за низькими ставками та меншою мірою грантів.

Національний банк України здійснює оцінку індексу фінансового стресу для економіки держави. Індекс фінансового стресу (ІФС) стрімко зріс через повномасштабне вторгнення росії і наблизився до історичного максимуму. Зростали всі його складові, що свідчить про системний характер стресу для фінансового сектору.

Як видно з даних рис. 1, Україна зазвичай підвищує рівень міжнародної фінансової взаємодії з МВФ у період збільшення показника Індексу.



Рис. 1. Індекс фінансового стресу України (червень 2008 р. – червень 2022 р.)

Джерело: [2]

Масштаб та затяжний характер війни в Україні надалі підвищують ризики для світової економіки. Посилена війною глобальна інфляція та відповідна жорсткість монетарної політики сповільнюють економіки та загрожують рецесією ключовим партнерам України. Проте, фінансова допомога Україні лише посилюється. Загальна сума анонсованої та наданої офіційної фінансової, військової та гуманітарної допомоги країн-партнерів уже перевищує 120 млрд. дол. За одинадцять місяців 2022 року тільки на фінансування потреб бюджету отримано більше 28 млрд. дол., із яких 42% – гранти. У грудні 2022 р. триває формування пакету допомоги на наступний рік. Рада ЄС погодила новий механізм допомоги Україні на 2023 рік у сумі 18 млрд. євро. Конгрес США підтримав надання близько 45 млрд. дол. екстреної допомоги для України у різних формах, передусім для потреб оборони, включно з підтримкою союзників; вони будуть доступні до вересня 2023 року.

На рис. 2 відображено структуру міжнародної допомоги Україні, у тому числі й фінансової, з кінця січня до кінця листопада 2022 р. Згідно з даними рис. 2 можна побачити, що міжнародні фінансові організації наразі є одними із основних партнерів України. Їхня допомога становила 9,77 млрд. євро.

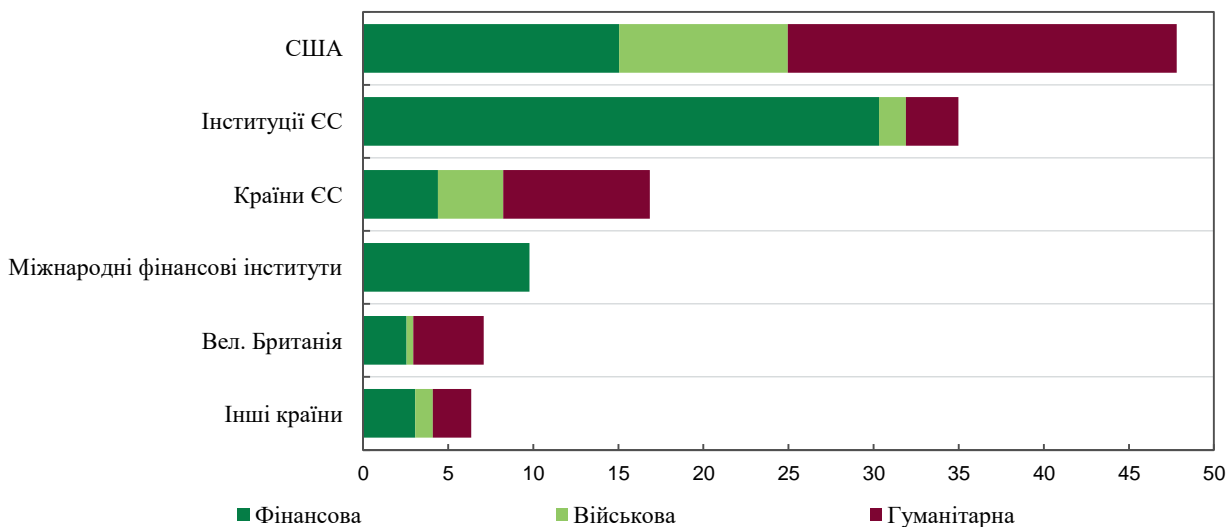


Рис. 2. Оголошена офіційна допомога міжнародними партнерами України  
(з кінця січня до кінця листопада 2022 року, у млрд. євро)

Джерело: [2]

Після перемоги України, МВФ та іншими міжнародними організаціями, а також країнами-партнерами планується відновлення економіки України. Робота над планом відновлення вже почалася. За оцінками Європейської Комісії, може знадобитися понад 500 млрд. євро. Європейська комісія запропонувала створити новий механізм під назвою «Відбудувати Україну» (Rebuild Ukraine) як основний інструмент підтримки відновлення України після війни. До реалізації цього проекту можуть залучатися країни G7 та G20, МФО. Україна та деякі партнери наразі закликають фінансувати відбудову за рахунок арештованих активів росії.

#### Література

1. Іванов С. М., Клименко К. В., Савостьяненко М. В. Унормування співробітництва з МФО в контексті запобігання дестабілізації національної економіки. *Фінанси України*. 2018. № 5. С. 47.

2. *Звіт про фінансову стабільність*. Грудень 2022 / Національний банк України : сайт. URL: [https://bank.gov.ua/admin\\_uploads/article/FSR\\_2022-H2.pdf?v=4](https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4) (дата звернення: 19.02.2023).

UDC 339.9.012

**Yuliia Dubiei**

*Associate Professor of Economics,  
Associate Professor of Management Department,  
Dnipro University of Technology (Ukraine)*

**Tetiana Herasymenko**

*Associate Professor of Geology,  
Associate Professor of Tourism and Economics of Enterprise Department,  
Dnipro University of Technology (Ukraine)*

## **TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE WORLD ECONOMY BASED ON GLOBAL VALUE CHAINS**

***JEL classification:*** F530; F630

The deepening of the international division of labor in the global economy in the last decades of the twentieth century led to the formation and spread of global value chains (GVCs). Value chains are understood as the full cycle, which necessary to carry out the promotion of a product from the moment of its conception to the final consumer through all stages of production, including development and design, supply of raw materials and intermediate components, production, marketing, sales organization and after-sales service [1].

A number of leading international organizations are studying the features of the creation and functioning of global value chains, including, first of all, the World Bank, the Organization for Economic Cooperation and Development, the World Trade Organization, the United Nations Industrial Development Organization, the World Economic Forum.

The most active international production chains began to form starting from the 90s of the XX century. This is due to the coincidence in time of a number of factors. Increasing prices for energy and other types of raw materials have led to higher costs in developed countries and necessitated the search for new production areas with cheaper labor and raw materials. This provided a good opportunity for large companies to locate parts of their production facilities there.

GVCs are becoming a kind of “global factories” for the production of products, and countries compete with each other for a place and role in value chains.

Cooperation within global production chains is a new form of international trade organization and is beneficial for all participants in the international division of labor [2].

Transnational corporations in developed countries receive valuable assets and additional income, while developing countries begin industrialization and partially solve their social and economic problems [3].

Currently, about a third of world production and about half of international trade flows are under the control and influence of transnational companies, which at the same time act as key organizers of GVCs. TNCs determine development strategies, establish the main proportions between business units, and fragment the production process.

However, global value chains are formed and developed in a changing environment. Consequently, the organization of the production process within the GVCs dramatically increases the requirements for all participants who involved.

In the context of global trade, TNCs that create global value chains, acquiring new opportunities, face new challenges and risks, the main ones are the following:

- the probability of a decrease in product quality when organizing production in host (foreign) economies;
- the need to transfer technology to partners and the resulting opportunity to grow competitors;
- an increase in dependence on force majeure circumstances both in the global economy and in the economies of partner countries, including political, economic and environmental risks.

Experts note that in recent years there has been a turn off of the offshoring practice in many industries, although for different reasons and with different intensity.

And in the characteristics of the activities of TNCs in global value chains, new terms come out – “bronzing” and “oligopolization”. Bronzing is understood as the aging of GVCs, that is, the achievement by them of such state when the benefit from reducing operating costs by locating business in regions with cheaper production factors becomes less than additional transaction costs.

The oligopolization of global value chains means their concentration in the hands of a relatively small number of American and European transnational banks and companies. This means the emergence of difficulties for entering into global value chains of companies from other countries.

Bronzing and oligopolization of global value chains can also lead to changes in the investment policy of TNCs. This means a reduction in foreign direct investment due to decreasing the interest of TNCs in certain types of operations in the host countries. This leads to reindustrialization, that is, the return of the most profitable in added value chain and strategically important industries to the territory of the countries of the parent companies.

In the context of the current global crisis, the latest digital technologies will play a crucial role in the organization of production and the development of GVCs, which is explained by the growing influence of these technologies on the predominance of intangible assets in generating income. Intangible assets in the form of services will increasingly penetrate into goods, and the boundaries between goods and services within the framework of GVCs will be further blurred, and production processes will become more interconnected [4]. Therefore, multinational companies will seek to geographically concentrate the processes of development, production and marketing of products, which will become a factor in the reduction of GVCs.

The countries of origin of TNCs also face certain risks in the development of their national market, in particular:

- deindustrialization of the economy and the loss of some jobs;
- outflow of national investments abroad;
- reduction of tax revenues due to the withdrawal of production enterprises abroad;
- possible slowdown in economic growth rates;
- possible degradation of the trade balance.

In order for the economy not to suffer from the negative consequences of the withdrawal of their production enterprises by transnational companies abroad, the government of the countries of origin of TNCs should implement an economic policy aimed at leveling emerging problems and creating conditions for qualitative development and increasing the competitiveness of the national economy.

Host countries benefit from placing links in global production chains. First of all, this affects the increase in the export opportunities of the host countries.

In the context of the global crisis and the current trend of reshoring, in order to maintain their positions in the GVCs, developing countries need to diversify the types of activities that they can expand under the influence of automation (increasing specialization in online services becomes especially relevant in this regard) [5]. In addition, host governments need to develop and implement strategies for building competitive regional GVCs to reduce their dependence from TNCs.

There is a need for a clear understanding of the tasks of national economic development that are solved with the help of the GVCs, and for building up special competencies that would allow the country to effectively participate in the global division of labor in the new emerging conditions.

The latest data on the dynamics of domestic and foreign value added in GVCs show that although the participation of countries in GVCs is declining, it is still very high, and it is too early to talk about established deglobalization trends. In terms of the GVC approach, we have so far seen a slowdown in the pace of economic globalization, which has been exacerbated by the effects of the COVID-19 pandemic and the war in Europe.

#### References

1. *Global value chain development report 2017: measuring and analyzing the impact of GVCs on economic development* (English). Washington, D.C.: World Bank Group. DOI: [https://www.wto.org/english/res\\_e/booksp\\_e/gvcs\\_report\\_2017.pdf](https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gvcs_report_2017.pdf).
2. Grossman, S., Hart, O. (1986). The Costs and Benefits of Ownership: A Theory of Vertical Integration. *Journal of Political Economy*. No. 94. Pp. 691–719.
3. Nilsen, T. (2019). Global production networks and strategic coupling in value chains entering peripheral regions. *The extractive industries and society*, Vol. 6, No. 3, pp. 815–822.
4. *Interconnected Economies: benefiting from global value chains. Value added along the GVC* (2013). OECD. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264189560-en>.
5. Ambos, B., Brandl, K., Perri A., Scalera V., Assche A. (2021). The nature of innovation in global value chains. *Journal of World Business*. Vol. 56, Issue 4, pp. 2–10. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2021.101221>.

УДК 330.341.1

**Єрмакова Ольга Анатоліївна**

*д. е. н., професор, зав. відділу економіко-екологічного розвитку приморських регіонів ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України», професор кафедри міжнародних економічних відносин, Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ПЛАТФОРМЕННОГО ПІДХОДУ ДО НАГРОМАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ІННОВАЦІЙНИХ СПІЛЬНОТАХ**

*JEL classification: O320; O350*

Застосування платформеного підходу сприяє нагромадженню соціального капіталу та дифузії інновацій [1]. Інноваційні платформи мають за мету активізацію інформаційних потоків та зміцнення співробітництва (кооперації), у результаті чого з'являються нові знання, ідеї, технології. Платформи виникають у відповідь на потребу в забезпеченні співробітництва учасників інноваційного процесу – бізнесу, влади, науки і освіти, громади.

Прикладами інноваційних платформ світового рівня є платформи Innocentive, NineSigma, Demola, які виконують роль інноваційних посередників між клієнтами, зацікавленими в новаторських рішеннях, та носіями знань. У рамках міжнародного проекту «Demola» приватні компанії представляють студентам місцевих університетів проблему, що потребує вирішення. Координатори від проекту зв'язують компанію (партнера проекту) з мультидисциплінарною командою студентів. Ця команда працює над інноваційним рішенням проблеми під наглядом координатора. Протягом трьох місяців після завершення проекту компанія може ліцензувати його результати. Прикладом механізму залучення студентів до вирішення запитів підприємств в Україні є платформа Casers. Ця платформа дозволяє отримати практичний досвід, навички вирішення реальних завдань, знайомства з топ-менеджментом компаній та запрошення на роботу чи стажування. Університети та наукові установи також можуть виступати ініціаторами створення інноваційної платформи з метою комерціалізації власних наукових розробок. За допомогою інноваційних платформ університети долучаються до регіонального розвитку, реалізуючи тим самим третю місію університетів, поряд із освітою та дослідженнями. Приклад – Mektory – міждисциплінарна інноваційна платформа при Талліннському університеті технологій.

Керування інноваційною платформою можливе різними способами. Це може бути приватна комерційна компанія за прикладом фінської компанії платформного управління «New Factory International Ltd», в якій при обігу близько 1 млн. євро працює 10 осіб, а кооперація з вищими навчальними закладами здійснюється на основі єдиного сервісного алгоритму. Або управління може здійснюватися субрегіональним агентством розвитку, прикладом якого може слугувати «Business Tamperе», створене у Фінляндії в субрегіоні Тампере. Інноваційні платформи можуть бути як цифровими (нематеріальними), так і фізичними (матеріальними). Фізичні інноваційні платформи можуть бути у формі коворкінгових центрів, бізнес-інкубаторів тощо для забезпечення гнучких можливостей для прямого довготривалого співробітництва. В якості прикладу можна навести фізичну платформу в Фінляндії Кампус-арену (Campus Arena), в рамках якої різноманітні незалежні постачальники пропонують послуги з підтримки інноваційної кооперації університету з бізнесом. Його модель нагадує концепцію «торгівельного центру інноваційних послуг», в якому послуги, доповнюючи одна одну, підвищують його привабливість для клієнтів (компаній, університетських дослідників, студентів) [2].

Для вітчизняних реалій платформна модель взаємодії учасників інноваційного процесу є перспективною, так як вирішує одну із найголовніших проблем інноваційного розвитку регіонів України – розрізненість учасників регіональних інноваційних систем, слабку взаємодію між ними, що перешкоджає реалізації інноваційного потенціалу регіонів.

*Література*

1. Роджерс М. Е. *Дифузія інновацій* / пер. з англ. В. Старка. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 591 с.
2. Raunio M., Nordling N., Kautonen M., Räsänen P. Open Innovation Platforms as a Knowledge Triangle Policy Tool – Evidence from Finland. *Foresight and STI Governance*. 2018. Vol. 12 (2). Pp. 62–76. DOI: 10.17323/2500-2597.2018.2.62.76.

УДК 658.36

**Заєць Микола Артемович**

*к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З ЄС**

***JEL classification: F500***

За результатами 2020 року (1.16) ЄС залишається ключовим торговельним партнером України із часткою 40,7% (у 2019 р. – 40,1%). За даними Державної служби статистики України, обсяг торгівлі товарами і послугами з ЄС знизився на 9% порівняно з 2019 роком та становив 48,1 млрд. дол. США. Протягом цього періоду обсяг експорту з ЄС знизився на 8,7% та становив 26,3 млрд. дол. США. Сальдо торгівлі з ЄС за підсумками 2020 року залишилося негативним для України, однак скоротилось до -4,4 млрд. дол. США (у 2019 р. сальдо становило – 4,6 млрд. дол. США).

Обсяг торгівлі товарами між Україною та ЄС протягом 2020 року склав 42,1 млрд. доларів США, що на 8,1% менше ніж у 2019 році. При цьому експорт товарів до країн ЄС знизився на 10,3% і становив 18,6 млрд. дол. США, а імпорт товарів знизився на 6,2% та становив 23,5 млрд. дол. США. До основних товарних категорій українського експорту в ЄС належать: чорні метали – 13,5% (нижче на 20,1%); електричні машини – 11,9% (нижче на 4,1%); жири та олії – 9,9% (більше на 19,5%); зернові культури – 9,6% (нижче на 32,0%); руди, шлаки – 7,8% (нижче на 18,1%); насіння і плоди олійних рослин – 6,7% (нижче на 18,5%); деревина і вироби з деревини, меблі (більше на 15,1%). В імпорті з ЄС до України домінують такі товарні категорії: реактори ядерні, котли, машини – 13,3% (нижче на 6,4%); засоби наземного транспорту, крім залізничного – 11,6% (нижче на 16,7%); електричні машини і устаткування – 8,4% (нижче на 6,3%); фармацевтична продукція – 7,7% (більше на 15,2%); енергетичні матеріали – 6,9% (нижче на 40,4%), пластмаси, полімерні матеріали – 5,7% (більше на 0,1%); різноманітна хімічна продукція – 3,4% (нижче на 7,8%); папір та картон – 2,5% (нижче на 4,1%).

Обсяг торгівлі послугами між Україною та ЄС у 2020 році склав 7,1 млрд. доларів США, що на 14% менше ніж у 2019 році. Експорт послуг до ЄС знизився на 4,8% та становив 4,3 млрд. дол. США. Імпорт послуг з ЄС знизився на 25% та склав 2,8 млрд. дол. США. До основних категорій експорту послуг до ЄС належать: послуги у сфері телекомунікацій – 31,9% (більш 29,9%), транспортні послуги – 25,4% (нижче на 20,5%), послуги переробки матеріальних ресурсів – 23,1% (нижче на 7,5%). В імпорті послуг з ЄС до України домінують: ділові послуги – 22,4% (нижче на 24,7%); транспортні послуги – 19,6% (нижче на 40,1%), роялті та інші ППВ – 15,1% (нижче на 8,0%); послуги у сфері телекомунікацій – 13,9% (нижче на 6,7%); послуги пов'язані з фінансовою діяльністю – 10,4% (нижче на 5,3%).

Виходячи з аналізу стану торгівлі товарами України з державами Європейського Союзу необхідно зазначити низку недоліків.

Стосовно групи сільськогосподарської продукції основним недоліком є недостатній рівень її переробки. На більш-менш достатньому рівні знаходиться рівень переробки соняшникової олії, хоча є можливості для його підвищення шляхом додаткового очищення та дезодорування. Обсяги експорту олії за 2017–2021 рр. стабільні та трималися на рівні 1,1–1,3 млн. тон.

Значно скоротився експорт м'ясопродукції внаслідок різкого зменшення поголів'я великої рогатої худоби та відсутності державної підтримки.

Значним недоліком є відсутність переробки зернових культур та ріпаку, хоча технології виробництва борошна, макаронів, біостанолу достатньо прості.



Збільшення обсягів експорту сільськогосподарської продукції стримує встановлення квот зі сторони Європейського Союзу. Встановленні квоти вибираються Україною протягом одного кварталу, а по меду – за 1,5 місяця, крім того, по меду встановлюються дискримінаційні ціни – 29–32 грн. за 1 кілограм.

Значні проблеми наявні й з експортом деревини. Так, ліс-кругляк вивозиться під виглядом дров за явно заниженими цінами.

В 2021 році питома вага торгівлі України з ЄС продовжувала зростати. У структурі торгівлі переважає агропромислова продукція з України, а з боку ЄС – обладнання, побутова техніка та інша промислова номенклатура.

Основним недоліком цього періоду була незначна частка експортної продукції України з доданою вартістю, і, в першу чергу, це стосується товарів сільськогосподарського призначення.

Кардинальні зміни в міжнародних економічних відносинах України з ЄС відбувалися в 2022 році. У лютому 2022 р. експортні мита та квоти відмінила Канада, а потім країни ЄС та Велика Британія. Товарообіг з країнами ЄС в 2022 р. зріс на 5 відсотків. Крім того, було надано допомогу ЗСУ на суму більше ніж на 50 млрд. євро. Країни ЄС в 2022 р. прийняли більше 6 млн. біженців, яким надано умови для проживання, виплачується грошова допомога та створено умови для навчання школярів та студентів. Всього гуманітарної, фінансової та військової допомоги надано на суму 150 млрд. євро. Потужна підтримка здійснювалася в енергетичному секторі через Єдину енергетичну систему ЄС. Також безкоштовно поставлено 50 млн. енергозберігаючих електричних ламп, заміна на які дорівнює потужності одного блоку атомної станції. З 2023 р. Україні надано можливість самостійної сертифікації і ряду промислової продукції.

Для подальшого розвитку ефективних економічних відносин України з ЄС необхідними є:

1. Прискорений вступ України в ЄС.
2. Рівноправні відносини України з ЄС.
3. Переорієнтація України на експорт продукції з доданою вартістю.
4. Продовження відміни квот та зняття мит.
5. Створення та розвиток підприємств військового призначення.

#### *Література*

1. Підсумки саміту Україна-ЄС : підтримка України в євроінтеграції, відбудові та війні, 3 лютого 2023 р. Київ, 2023. URL: <https://novynarnia.com/2023/02/03/pidsumky-samitu-ukrayina-yes-pidtrymka-ukrayiny-v-uevointegracziyi-vidbudovi-ta-vijni> (дата звернення: 16.03.2023).
2. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред. Ю. Г. Козака, М. А. Зайця. Київ : ЦУЛ, 2016. 256 с.

---

УДК 339.54:339.545

**Міндова Олена Ігорівна**

*к. е. н., ст. викладач кафедри міжнародних економічних відносин,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **УКРАЇНЬСЬКА ЗЕРНОВА ПРОДУКЦІЯ НА ЗОВНІШНЬОМУ РИНКУ: ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ**

***JEL classification: F100; F510***

Україна займає провідне місце у світі з виробництва та експорту зерна. На це впливають багато сприятливих чинників: клімат, фізико-географічне розташування, природні ресурси. Окрім них є й негативні чинники, які перешкоджають розвитку аграрної галузі та економіки в цілому, один із них – російська агресія. Україна – держава, що стала на власний шлях розвитку відносно нещодавно. Межування із Росією, яка намагається самотужки побудувати вектор руху для України, не сприяло пришвидшеному просуванню по ньому. Це відбувається не з початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, й не з 2014 року, коли відбулася анексія АР Крим та окупація частин Донецької та Луганської областей, а з початку зародження українсько-російських відносин.

З 2014 року беруть початок події, вплив яких на економіку України простежуються надзвичайно чітко. З тимчасовою втратою контролю над частиною території змінюється й структура

міжнародної взаємодії. Позиції на зовнішньому та внутрішньому ринку товарів і послуг зазнають удару й дещо послаблюються. У 2022 році держава-терорист спробувала повністю паралізувати економіку України, проте за весь період незалежності відбулося достатньо стійке закріплення на позиціях світової економіки, й Росія була змушена йти на поступки. Загальна структура експорту-імпорту на загальносвітовому ринку була порушена. Економіка України опинилася в неймовірно скрутному становищі: велика кількість її жителів мігрує, намагаючись врятуватися від російської агресії, значна кількість підприємств знищено та розграбовано росіянами, що підвищило рівень безробіття в країні, підриває її виробничу інфраструктуру, унеможлиблюються поставки звичних товарів із-за кордону та їхній експорт, зокрема й морем – головним транспортним складником в міжнародній торгівлі України. Завдаючи ударів по продовольчих складах, Росія намагається спровокувати продовольчу кризу не лише на державному, але й на світовому ринку.

Україна відома своїм потенціалом у вирощуванні зернових культур та їхньому експорті на міжнародний продовольчий ринок. Основу зернових та зернобобових культур, що вирощуються в Україні, складають: пшениця, ячмінь, жито, кукурудза. У 2021 році виробництво цих культур склало 86 млн. тонн, що на 21 млн. тонн більше за минулорічні показники. Україна належить до провідних країн-експортерів пшениці, серед яких є також США, Бразилія та Аргентина [1]. Для вирощування зернових культур використовується приблизно 57% посівних площ сільських господарств нашої країни. Ще у 1991 році обсяг виробництва зернових становив 38 млн. тон. 1991–1994 роки не характеризуються високим рівнем експорту, де він становить менше відсотка. Протягом наступних двох років відбувалося започаткування експортних поставок зернових культур завдяки приватизації більше, аніж 400 підприємств із виробництва хліба. Величезну роль у зміцненні позицій України як світового експортера відіграли транснаціональні корпорації. Формувалася система взаємодії між виробниками зерна та тими, хто безпосередньо займався продажем його на зовнішні ринки, ці дві ланки поєднували національні зернотрейдери.

Протягом 1996–2000 років відбувається різке зниження врожайності зернових культур, а, відповідно, й експортних поставок. Із 34 млн. тонн виробництва продукції ще у 1995 році її обсяг знижується до 24 млн. тонн у 1996, 1999 та 2000 роках, що зумовлено низкою внутрішньодержавних проблем. З початку 2000-х відновлюється врожайність зернових культур, це дозволяє створити надлишок продукції для експорту. На світовому ринку формується сприятлива ситуація для зміни своєї ролі на ньому: головні експортери зерна потерпають від неврожаю і знижують кількість поставок. 2005–2006 роки характеризуються зміцненням становища української продукції на міжнародному ринку. Країна виходить на 3-тє місце світових постачальників фуражного зерна та на 6-те із поставок пшениці. Із цього періоду обсяг виробництва зернової продукції дотримується тенденції до зростання, експортний обсяг також збільшується. Тільки у 2008 році порівняно з 2007 роком вдалося збільшити обсяги виробництва зерна на більше, ніж 80%. Проаналізувавши дані, надані Державною службою статистики України, можемо простежити помірні коливання та тенденцію до зростання величини валового збору зернових культур у період з 2008 по 2021 роки [1]. Поступово формуються основні ринки збуту зернової та зернобобової продукції. Наразі ними є країни Африки, Азії та Європейського Союзу, що через різні причини (кліматичні, економічні та ін.) не можуть самостійно забезпечувати себе нею: Єгипет, Китай, Ізраїль, Туніс, Марокко, Іспанія, Нідерланди, Італія.

На міжнародному ринку зернових товарів наразі збільшується попит на експорт цього виду продукції, що зумовлений зростанням населення планети. Попит також формується потребою зерна у галузі тваринництва для забезпечення кормами худоби. Зараз Україна не в змозі орієнтувати виробництво на зовнішній попит у звичних масштабах, що зумовлено російською агресією, яка знищує поля та місця збереження агропродукції, змінюючи структуру взаємодії всього міжнародного ринку торгівлі товарами та послугами. Росія заблокувала головну ланку транспортування зерна до інших країн – морські порти, де завантажувалася основна маса експортованої зернової продукції.

22 липня 2022 року у Стамбулі Організацією Об'єднаних Націй було запропоновано підписання Ініціативи про безпечне транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів «Одеса», «Чорноморськ» та «Південний» між Україною, Туреччиною та Генеральним секретарем ООН. Уже за перший місяць роботи цієї ініціативи вдалося вивезти 1,72 млн. тонн агропродукції. Постачання за кордон відбувалося також залізницею та автотранспортом, проте, сукупний обсяг вивезеної продукції цими двома шляхами складав 1,6 млн. тонн – цифра близька до експорту морем, що показує важливість розблокування українських портів. Поступово під час роботи «зернової ініціативи» зростає кількість запитів на вхід у порти, тобто зацікавленість судновласників у співпраці в рамках угоди. Це свідчить про потребу зовнішнього ринку в українській сировині та

неможливість повністю замінити українську агропродукцію [2; 3]. Дві третини зерна, що наразі експортується, потрапляє на ринки Азії, Африки та Близького Сходу. Міністр закордонних справ України, Дмитро Кулеба повідомляє, що відновлення експорту зернової продукції вплинуло на зниження цін на пшеницю на ринку продовольства принаймні на 5%. Припинення цієї угоди могло відбутися у випадку відсутності її пролонгації, проте 31 жовтня 2022 року, незважаючи на вихід з подібної угоди російської сторони, українська сторона разом із Туреччиною та ООН підписують її. Вихід України із зернової ініціативи для країн-імпортерів означав би поновлення продовольчої кризи. Через два дні після виходу Росії із угоди з Туреччиною та ООН, вона заявляє про гарантії, надані Україною, які «видаються достатніми» для поновлення експорту зерна Чорноморським коридором. Незважаючи на постійну загрозу зі сторони російської федерації Україна продовжує вирощувати та відправляти за кордон зернову продукцію. Переважна більшість країн підтримує «зернову ініціативу», вона дає змогу стабілізувати ситуацію на міжнародному ринку продажу продовольчих товарів, проте відновити свою повноцінну участь у міжнародній торгівлі наша держава зможе лише після завершення російської агресії.

Становлення провідного місця на міжнародному ринку зернової та зернобобової продукції чітко відстежується із початку проголошення незалежності України, цьому сприяла низка переваг, зумовлених фізико-географічним розташуванням. Аналіз кількості валового збору експортних товарів показує перспективу розвитку агропромислового виробництва, де вагомим фактором є зростання попиту на зернову продукцію. Україна є важливим учасником світової торгівлі зерном, основними країнами-імпортерами виступають країни Африки, Азії та ЄС. Російсько-українська війна дала змогу підтвердити неможливість заміни української продукції провідними виробниками в короткостроковій перспективі. Для відновлення довоєнних показників потрібно докласти велику кількість зусиль, що видається неможливим у період, коли всі вони спрямовані на захист держави. Завдяки підписанню зернової угоди, що гарантує безпеку перевезення продукції, вдалося дещо налагодити збут зерна. Поступово експорт збільшується й дає змогу реалізовувати виготовлений товар, а покупцям – забезпечувати продовольчу стабільність всередині своїх держав.

#### Література

1. Статистична інформація. Економічна статистика. Економічна діяльність. Сільське, лісове та рибне господарство. Рослинництво (1991–2021) / Державна служба статистики України : сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.03.2023).
2. «Зернова ініціатива» : за перший місяць роботи відправлено понад 1,7 млн. тонн агропродукції / Міністерство інфраструктури України : сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zernova-initsiatyva-za-pershymiats-roboty-vidpravleno-ponad-17-mln-tonn-ahroproduksii> (дата звернення: 18.03.2023).
3. «Зернова ініціатива» продовжена ще на 120 днів – Мінінфраструктури. *Радіо свобода* : інтернет-видання. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zernova-initsiatyva-prodovzhennia/32134709.html> (дата звернення: 19.03.2023).

УДК 339.92:33

**Тарасевич Наталія Вадимівна**

к. е. н., доцент кафедри банківської справи,  
Одеський національний економічний університет

## РОЗВИТОК ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ З КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

**JEL classification:** F140; F150; F490

В даний час в Україні відбувається процес радикальної трансформації зовнішньої торгівлі. Поштовхом до цього став вступ України до СОТ у 2008 році та підписання у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, економічна частина якої мала своє відображення у створенні зони вільної торгівлі. З 1 січня 2016 року набула чинності Угода про Поглиблену і всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ПВЗВТ) між Україною та Європейським Союзом.

Тимчасове застосування економічної частини Розділу IV Угоди про асоціацію розпочалося 23 квітня 2014 року в односторонньому порядку, тобто Україна мала право використовувати квоти на

безмитний експорт продукції до ЄС. Країни ж ЄС постачали продукцію в Україну на загальних умовах. Лише з січня 2016 року Угода почала діяти у двосторонньому порядку, що відкрило нові можливості для вітчизняних та іноземних інвесторів.

Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС передбачає співпрацю за різними напрямками зовнішньоторговельної сфери, такими як торгівля товарами та послугами, митно-тарифне регулювання, інвестиційна й конкурентна політика, врегулювання суперечок.

Європейська Рада на саміті у Брюсселі 23 червня 2022 року ухвалила рішення про надання Україні статусу кандидата в Європейський Союз. Офіційний статус кандидата на членство в ЄС передбачає масштабне зближення з ЄС в усіх секторах економіки та процес повного входження у єдиний ринок Євросоюзу.

Європейський Союз є головним торговельним партнером України. За результатами 2021 року питома вага торгівлі товарами та послугами з ЄС склала 39,2% від загального обсягу торгівлі України (у 2020 році – 38,8%) [1]. Динаміка експорту зовнішньої торгівлі товарами за групами країн Одеського регіону надана у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка експорту зовнішньої торгівлі товарами за групами країн  
Одеського регіону у 2012–2021 рр.

Показники	Період									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Загальний експорт товарів, млн. дол.	1784,6	1628,4	1780,1	1727,5	1520,5	1813,6	1668,3	1384,1	1360,4	1697,8
у %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
В країни ЄС-27, млн. дол.	279,9	319,1	440,1	441,1	354,0	459,3	449,3	341,5	329,6	463,9
у % до підсумку	15,7	19,6	24,7	25,5	23,3	25,3	26,9	24,7	24,2	27,3
В інші країни, млн. дол.	1504,7	1309,3	1340,0	1286,4	1166,5	1354,3	1219,0	1042,6	1030,8	1233,9
у % до підсумку	84,3	80,4	75,3	74,6	76,7	74,7	73,1	75,3	75,8	72,7

*Джерело: розроблено автором за даними [2]*

Дані табл. 1 показують, що загальний експорт товарів Одеського регіону в країни ЄС за період дослідження збільшився загалом на 65,7%, досягнувши на 01.01.2022 року 463,9 млн. дол. При цьому варто зазначити, що експорт товарів області в інші країни світу скоротився за обсягами на 18,0%.

Однак, питома вага експорту зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону в країни ЄС складає лише 27,3% від загального експорту товарів, що є найбільшою величиною за період спостереження з 2012 року. Тобто, спостерігається позитивна тенденція перерозподілу експорту товарної продукції з акцентом на країни Європейського Союзу. Відповідно, частка експортної групи інших країн світу скоротилася до 72,7%.

Впродовж десяти років можна виділити три основних періоди змін зовнішньоторговельного сальдо Одеського регіону з країнами ЄС. Найбільш гіршим періодом можна вважати 2012–2014 рр., коли спостерігалася негативне співвідношення експорту та імпорту товарної аграрної продукції Одеського регіону з країнами Європейського Союзу. Але у 2015 році ситуація значно поліпшилася, та сальдо стало позитивним і становило 158,0 млн. дол. США. Впродовж 2015–2018 років позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарною продукцією з країнами ЄС зберігалася, але мало негативну тенденцію до скорочення абсолютних значень. Але впродовж 2019–2021 років спостерігаються негативні тенденції щодо появи негативного сальдо зовнішньої торгівлі з країнами ЄС з наявністю поступової тенденції до його зростання.

Динаміка експорту зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону і окремих країн-лідерів зовнішньої торгівлі наведена в табл. 2.

За окремими країнами Європейського Союзу найбільші обсяги товарного експорту в абсолютному значенні в Одеському регіоні спостерігаються в Нідерланди, Італію, Іспанію, Румунію та Болгарію. Загалом на ці країни ЄС доводиться 55,6% від загального обсягу зовнішніх експортних торговельних товарних операцій Одеського регіону. При цьому варто зазначити, що по більшості країн ЄС Одеський регіон продемонстрував нарощування обсягів експортних торговельних товарних операцій.

Динаміка експорту зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону в країни-лідери

	2019			2020			2021		
	Всього млн. дол	у т. ч.		Всього, млн. дол	у т. ч.		Всього, млн. дол.	у т. ч.	
		Одеський регіон			Одеський регіон			Одеський регіон	
		млн. дол.	% заг. обсяг		млн. дол.	% заг. обсяг		млн. дол.	% заг. обсяг
Всього, у т.ч.	20750,7	341,5	1,6	18604,9	329,6	1,8	26792,9	463,9	1,7
Болгарія	482,2	24,0	5,0	511,5	40,5	7,9	835,3	40,1	4,8
Іспанія	1500,8	58,7	3,9	1250,2	31,4	2,5	1677,2	43,6	2,6
Італія	2418,9	58,9	2,4	1928,9	25,3	1,3	3469,3	51,3	1,5
Нідерланди	1848,4	38,2	2,1	1802,2	48,6	2,7	2262,5	82,5	3,6
Румунія	1005,6	14,2	1,4	1081,0	18,8	1,7	1543,4	40,5	2,6

*Джерело: розроблено автором за даними [2]*

Отже, в Одеському регіоні спостерігається позитивна тенденція експортних торговельних товарних операцій як за загальними обсягами, так і в розрізі окремих країн, але є достатньо потужні резерви щодо нарощування обсягів цих операцій. Пріоритетними напрямками у сфері подальшого розвитку зовнішньої торгівлі Одеського регіону є: розвиток діяльності експортно-кредитного агентства; поглиблення відносин з ЄС у рамках приєднання до системи електронного обігу фітосанітарних сертифікатів та оновлення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у напрямку збільшення обсягу тарифних квот продукції агропромислового комплексу; посилення міжнародних торговельно-економічних зв'язків з країнами ЄС; захист національних виробників товарної продукції на зовнішніх ринках та розробка ефективної експортної стратегії.

#### *Література*

1. *Бюлетень поточного стану торговельних відносин між Україною та ЄС* / Міністерство економіки України : сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=14881855-1cfc-4f87-b028-ecbe1914f113&title=BiuletенPotocногоStanуTorgovelnikhVidnosinMizhUkrainoiuTavropeiskimSoiuzom> (дата звернення: 12.03.2023).
2. *Валовий регіональний продукт у 2018 році* : стат. збірник / Державна служба статистики України : сайт. Київ, 2020. 150 с. URL: [http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat\\_u/2020/zb/04/zb\\_vrp\\_2018.pdf](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_vrp_2018.pdf) (дата звернення: 12.03.2023).

UDC 339.920:061.1

**Inna Ukhanova**

*PhD in Economics, Associate Professor of International Economic Relations Department,  
Odessa National Economic University (Ukraine)*

### **IMPROVEMENT OF FOREIGN TRADE IN GOODS OF UKRAINE WITH THE EU IN THE TERMS OF THE AGREEMENT ON THE EXTENDED AND COMPREHENSIVE FREE TRADE AREA**

***JEL classification: F100; F130; F680***

The Association Agreement, including the Deep and Comprehensive Free Trade Area with the EU, entered into full force on September 1, 2017. However, Ukrainian exporters received duty-free access to the EU market back in April 2014 within the framework of autonomous trade preferences, and from January 1, 2016, Ukraine began to gradually reduce its tariffs for goods from the EU, after the start of the temporary application of the deep and comprehensive free trade zone. One of the most important aspects of this agreement is the creation of a deep and comprehensive Free Trade Zone, the purpose of which is to simplify mutual access to the markets of goods and services, as well as the harmonization of Ukrainian rules and regulations with EU regulations [1]. The norms and principles of the Ukraine-EU FTAA provide for the liberalization of trade in goods and services, the movement of capital and, to a certain extent, the movement of labor. A distinctive

feature is the comprehensive program of adaptation of regulatory norms in trade-related areas to the relevant EU standards [2].

Within the framework of the FTAA, in 2014 the EU unilaterally canceled 94.7% of import duties for Ukraine and should cancel 99.1% in the long term; Ukraine should gradually abolish import duties by 2023 – up to 98.1%. Thus, in bilateral trade relations, non-customs barriers come first – technical, sanitary and licensing standards, etc. [3].

In general, during the Ukraine-EU Free Trade Agreement, the growth rates of exports of goods from Ukraine to the EU were higher than the growth rates of Ukrainian exports to the rest of the world. As of 2021, the export of goods to the rest of the world (excluding Russia) exceeded the pre-crisis level of 2014 by 21.1%, and to the EU by 65.3%. Imports of goods from the rest of the world (with the exception of Russia), on the contrary, were characterized by faster growth compared to imports from the EU-27. As of 2021, the import of goods from the rest of the world (excluding Russia) exceeded the pre-crisis level of 2014 by 40.9%, and from the EU by 11.7%. As a result of the liberalization of market access within the framework of the FTAA and the reorientation of Ukraine's trade, the EU's share in the export and import of Ukrainian goods has increased significantly. The share of the EU-27 in the total export of goods of Ukraine averaged 25.5% in 2014-2016 and 30.3% in 2019-2021. The share of the EU-27 in the total import of goods to Ukraine averaged 36.4% in 2014-2016 and 42.1% in 2019-2021 [4].

As can be seen, from (Fig. 1) a passive trade balance is maintained all the time, that is, it is an excess of the volume of imports over the country's exports. However, after the signing of the agreement, the trade balance became more stable. Since 2011 (from -6.8 to -2.1) in 2021.



Fig. 1. Export and import of Ukrainian goods to the EU-27 during 2011–2021, billion dollars.  
Source: compiled automatically according to [4]

A positive sign of the signing of the agreement between Ukraine and EU countries in 2016 was an increase in the ratio of import to export coverage by 0.13 points (from 0.8 in 2015 to 0.93 in 2021). Whereas, from 2011 to 2016, the import-export coverage ratio averaged 0.7 points (Fig. 2).

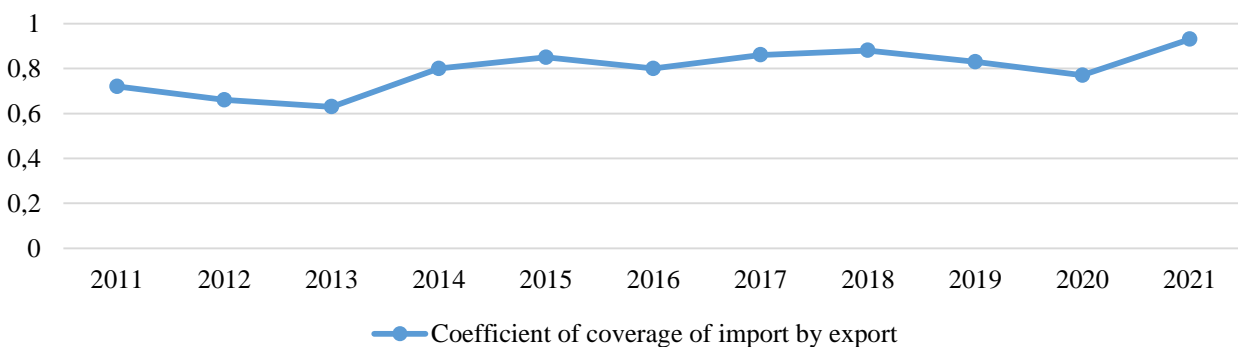


Fig. 2. Dynamics of the ratio of import coverage by export during 2011–2021, billion dollars.  
Source: compiled automatically based on the data of the State Statistics Service of Ukraine [4]

It is worth emphasizing that the Agreement provides for clear deadlines within which Ukraine must implement the necessary legislative and institutional changes, the progress and effectiveness of which will be closely monitored by the EU and international donors. According to some calculations, in the long term, the FTA between Ukraine and the EU will ensure an increase in Ukraine's GDP by 0.5% every year, as well as a general increase in the welfare of citizens by 1.2% per year. As for economic indicators, the volume of exports

to the EU should increase by approximately 6.3%, the volume of imports of goods from the EU should increase by 5.8%, and the average wage in Ukraine should increase by 5.5% [2; 3].

With the introduction of the free trade zone, Ukraine received preferences - duty-free tariff quotas for 36 types of goods: meat and meat products (beef, pork, lamb, poultry); milk and dairy products (milk, cream, yogurts, butter); grains, bran; honey; sugar; starch; mushrooms; garlic; malt; grape and apple juices; cigarettes; ethanol; eggs; albumins. In turn, Ukraine established tariff quotas for the following types of goods: pork meat, poultry meat and semi-finished products from poultry meat, sugar [5].

Meanwhile, according to the data of the State Statistics Service, in the first year of free trade with the EU countries, domestic exports to the European Community increased by 3%, and turnover by 6%, but the growth of exports in the agri-food sector did not increase as much as was initially expected. Preferences were granted in the EU in the early days of the free trade zone, namely, duty-free quotas are quickly used by large traders, and the general conditions of taxation are beyond the power of domestic manufacturers [3; 5]. During 2016-2020, Ukraine fully filled 10-12 tariff quotas. In particular, in 2020, Ukraine fully filled 12 EU tariff quotas: honey; processed tomatoes; apple and grape juices; barley groats, processed grain and flour; sugar; starch; processed starch; eggs (main); corn, corn flour and granules; poultry meat (main); malt and starch processing products; processed grain products. A high level of quota filling (more than 70% of the quota volume) was also demonstrated by: malt and wheat gluten; eggs (additional); bran, waste and residues; garlic; wheat, wheat flour and granules. For the vast majority of tariff quotas, which were exhausted by 100%, exports were carried out in excess of the quota (with payment of EU import duties), while in many cases the actual exports significantly exceeded the volume of tariff quotas. In particular, according to the European Commission, in 2020 the size of the tariff quota for honey was 5.8 thousand tons, while the total supply of honey from Ukraine to the EU reached 55 thousand tons of honey, the volume of the quota for processed tomatoes was 10 thousand tons, the volume of supplies from Ukraine – more than 51 thousand tons [5].

Currently, after studying statistical data, it is clear that there are certain gaps with quotas for Ukrainian goods. There are currently 36 tariff quotas and 4 additional ones. Moreover, a quarter of them are not used at all. At the same time, 12 are exhausted completely. For example, the quota for Ukrainian honey is 7-8 times smaller than Ukrainian honey exports, and it expires in a few weeks. Export of 1-2 goods is stopped immediately after the end of the quota. For key products, Ukraine should demand an increase in quotas, or at least their expansion by canceling dysfunctional quotas. Those quotas that were not included in the Agreement, but were unexpectedly applied in 2020, deserve special attention – for example, metal rolling. In 2020, the EU introduced quotas for certain rolled products and ferroalloys [4; 5].

Ukraine is interested in expanding the volume of duty-free trade with the EU and increasing the volume of EU tariff quotas within the framework of the FTAA in accordance with the current state of production and export potential of Ukraine. Ukraine is also interested in increasing duty-free access to the EU market within the framework of tariff quotas for goods with a higher degree of processing. Improving access for the export of organic products from Ukraine to the EU is also important from the point of view of Ukraine joining the EU Green Course. It is also important to analyze the practice of quota distribution from the point of view of obtaining greater access to them for small and medium-sized producers. The implementation of the Agreement on the Association and Free Trade Zone of Ukraine with the member countries of the European Union, first of all, involves the transition to new European standards and the European certification system. It is necessary to modernize more than 16 thousand standards. It is possible to successfully solve this task only when not only relevant state and non-state structures are involved in this process, but also direct producers of goods and services, including small and medium-sized enterprises, which play an important role in the European economy.

Within the framework of the FTA, Ukrainian exports to the EU have become more diversified and less concentrated. In 2021, compared to the pre-crisis period of 2014, Ukrainian exports of all broad product groups to the EU-27 are growing. Development of the product structure of Ukraine's imports from the EU within the framework of the FTAA. In 2021, compared to 2014, Ukraine's imports from the EU-27 showed growth. The reorientation of Ukraine from the supply of raw materials and products with a low level of processing to high-tech goods and services will allow more productive use of domestic resources, in particular labor, will stimulate foreign investments in the development of innovative industries on the territory of Ukraine.

The given information allows us to conclude that the free trade zone with the EU brought Ukrainian manufacturers additional opportunities for export, although there are still disputes about the terms of cooperation and their difficulty for domestic manufacturers to fulfill. This is what prompted the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine to carry out a deeper analysis of deepening the terms of trade with the European Union: in particular, to review the terms of free trade, the customs union and other possible additional mechanisms.

In conclusion, the following basic principles can be noted for the formation of Ukraine's position regarding the revision of the Association Agreement in accordance with Article 29:

- further liberalization of bilateral trade in goods with the EU in order to increase the volume of duty-free and quota-free trade and taking into account the current production and export potential of Ukraine and demand in the EU;
- promotion of Ukrainian exports with a higher degree of processing and added value;
- increase of Ukraine's participation in regional chains of added value of the EU, reduction and approximation of supply chains to the borders of the EU;
- increasing access for organic exports from Ukraine to the EU for the development of regional production chains of organic products between countries, promoting the development of organic production in Ukraine within the framework of Ukraine's participation in the EU Green Course.
- revision with the aim of further cancellation/reduction of EU import duty rates for certain industrial and agricultural items of Ukrainian exports to the EU, to which non-zero rates are still applied.

#### References

1. Kheiliier, M., Piatnytskyi, V. (2013). *Trade with the EU under the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement: Explaining the benefits of the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement (DCFTA+) between Ukraine and the EU* [Torhivlia z YeS v ramkakh pohlyblenoї ta vseosiazhnoї uhody pro vilnu torhivliu : Roziasnennia perevah pohlyblenoї ta vseosiazhnoї uhody pro vilnu torhivliu (ZVT+) mizh Ukrainoiu ta YeS], Economic & export analysts ltd. Retrieved from: [www.me.gov.ua/Documents/DCFTA\\_EU\\_UA.pdf](http://www.me.gov.ua/Documents/DCFTA_EU_UA.pdf) [in Ukrainian] (access date: 09.03.2023).
2. *European Parliament*: website. Suspension of EU import duties on Ukrainian exports set for fast-track approval. Press Releases. Retrieved from: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220516IPR29639/suspension-of-eu-import-duties-on-ukrainian-exports-set-for-fast-track-approval> (access date: 09.03.2023).
3. *Delegation of the European Union to Ukraine*: website. European Commission proposes to renew trade benefits for Ukraine for a year. Retrieved from: [https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/european-commission-proposes-renew-trade-benefits-ukraine-year\\_en?s=232](https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/european-commission-proposes-renew-trade-benefits-ukraine-year_en?s=232) (access date: 09.03.2023).
4. *State Statistics Service of Ukraine*: website [Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: sait]. Retrieved from: [www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua) [in Ukrainian] (access date 09.03.2023).
5. *European Commission*: website. EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area. Retrieved from: <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/eu-ukraine-deep-and-comprehensive-free-trade-area> (access date: 09.03.2023).

---

УДК 336:339.7

**Циганов Сергій Андрійович**

д. е. н., професор кафедри міжнародних фінансів,  
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна)

## ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

**JEL classification:** E440; F360; G150

Міжнародні економічні відносини представляють собою систему відносин, що виникають між суб'єктами різних країн з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів, послуг, капіталів, ідей в умовах обмеженості ресурсів і міжнародного поділу праці в рамках світового господарства. Вони є важливим чинником впливу на рівень економічного зростання кожної окремої країни та світового прогресу в цілому. Розвиток міжнародних економічних відносин на сучасному етапі характеризується поглибленням глобалізаційних процесів, що охоплюють різні сфери світової економіки: світову торгівлю товарами, послугами та технологіями, фінанси, міжнародний рух капіталу та факторів виробництва, виробниче, науково-технічне, технологічне, інжинірингове та інформаційне співробітництво. Особливого значення набувають інновації та сучасні інформаційно-комунікаційні технології, які впроваджуються у всі галузі та сфери діяльності людства [1, с. 210–260; 2, с. 130–189].

Найбільш важливою ознакою глобалізації є фінансова, яка виявляється в русі капіталу, у становленні та розвитку світового фінансового ринку та світової фінансової системи, яка переросла



рамки національних кордонів. Між економічною і фінансовою глобалізацією існує дуже тісний взаємозв'язок, їх глибока взаємозалежність. Глобалізація не змогла би прогресувати без фінансових ресурсів світових ринків, а самі ринки еволюціонують під безпосереднім впливом глобалізаційних тенденцій. Фінансова глобалізація є складовою економічної глобалізації. Вона являє собою ключовий процес розвитку світової економіки кінця XX – початку XXI століття, наслідком якого стала нова якість економічних зв'язків між суб'єктами глобальної системи. Цей процес досі не мав аналогів в економічній історії. Таким же новим явищем є і сформований глобальний фінансовий ринок.

В економічній літературі дослідження глобалізаційних процесів у фінансовій сфері насамперед стосуються зростаючого міжнародного характеру діяльності фінансових інститутів, через що поняття «фінансова глобалізація» стало відображати процес розвитку світового фінансового сектору на фоні широкомасштабної лібералізації валютних режимів, активізації операцій на світових фінансових ринках, розвитку фінансового інжинірингу, інтеграції національних ринків капіталу у єдиний світовий простір з відповідною конфігурацією фінансової архітектури [3, с. 53–65].

Фінансова глобалізація стала важливою тенденцією розвитку сучасної світової економіки, надзвичайно прискоривши темпи інноваційних трансформацій і виявивши необхідність корегування стратегії розвитку сучасних світогосподарських зв'язків, посилення взаємодії національних економік на основі сучасних інформаційних технологій і узгоджених принципів регулювання, створення гнучких ринків праці, товарів, капіталу, подолання низки диспропорцій, які спричинила економічна глобалізація».

Об'єктивними передумовами стрімкого розвитку глобальної фінансової системи стали: міжкраїнна інтернаціоналізація фінансової сфери, породжена виходом за національні кордони виробництва та обігу, і, як наслідок, фінансово-перерозподільчих відносин; зростання відкритості національних економік як стосовно транскордонного руху товарів, факторів виробництва, так і фінансових потоків; лібералізація транскордонного переміщення капіталу, зумовлена пом'якшенням регулювання фінансових потоків на рівні окремих країн та міжнародних фінансових організацій.

Фінансова глобалізація є суперечливим процесом, що має дуальний вплив, який посилює і породжує асиметрію у розвитку світового господарства. Вона не лише сприяє прискоренню економічного розвитку, але й збільшує ризики міжнародних фінансових операцій, значно розширює сферу впливу локальних фінансових криз. До позитивних наслідків фінансової глобалізації можна віднести: поширення нових інформаційних технологій та пов'язаних з ними переваг (скорочення часу і витрат на трансакції, поліпшення умов праці та життя); висока мобільність капіталу та зниження рівня дефіциту фінансових ресурсів у країнах світу; посилення конкуренції на національних фінансових ринках; формування багатофункціональності фінансового ринку на основі комп'ютеризації та інформатизації; високі світові стандарти, професіоналізм в управлінні фінансовими потоками. Негативними наслідками цього процесу можуть бути: посилення нерівномірності розвитку країн світу; зростання нестабільності національних фінансових ринків; залежність реального сектору світової економіки від монетарної складової; обмеження доступу окремих учасників на світовий фінансовий ринок.

Фінансова глобалізація – новітній етап інтернаціоналізації процесу, що реалізує перерозподіл міжнародних потоків грошового капіталу через національні і світові фінансові ринки. Процеси фінансової глобалізації пов'язані не лише зі збільшенням масштабів операцій на світовому фінансовому ринку, але і з посиленням взаємозв'язку між основними його секторами. Межі між різними сегментами світового фінансового ринку розмиваються, взаємозв'язки фінансових ринків різних країн посилюються. У результаті потрясіння на одних фінансових ринках все сильніше позначаються на фінансових ринках інших країн. Фінансовий характер глобальної економіки на початку XXI ст. характеризується наступними показниками: частка фінансового сектору у світовому ВВП різко зростає. В розвинених країнах він став домінувати над реальним сектором як за питомою вагою у ВВП, так і за роллю в економіці; фінансові ринки значно випередили ринки товарів і послуг за обсягами, а ціни на деривативи (часто спекулятивні) почали здійснювати помітний, а іноді домінуючий вплив на ринки реальних товарів; частка фіктивного капіталу підприємств розвинених країн переважає в структурі активів, а доходи від операцій на фінансових ринках займають суттєве місце в структурі їх доходів.

Розвиток фінансової глобалізації у сучасних умовах відбувається переважно за рахунок зростання обсягів іноземного банківського капіталу, валютних кредитів, іноземних прямих та портфельних інвестицій. У таких умовах держави втрачають можливості ефективно використовувати традиційні важелі макроекономічного регулювання, проте їхня роль в умовах фінансової глобалізації неоліберального типу зростає і полягає, з одного боку, у необхідності проведення послідовної й

адекватної фіскальної політики, орієнтованої на створення умов для зростання конкурентоспроможності економіки у контексті базових національних інтересів, а, з іншого, – в активізації своєї діяльності у процесах міжнародної фінансової координації, стандартизації вимог, правил і норм, уніфікації та міждержавного узгодження заходів економічної політики, зокрема, для запобігання і нейтралізації наслідків перманентних фінансових криз. Сучасна світова фінансово-економічна криза наочно вказала на роль міжнародних фінансових організацій у антикризовому регулюванні світової економіки, у тому числі, регулюванні фінансового ринку. Криза виявила недоліки у їх діяльності та підтвердила необхідність спільного, міжнародного і наднаціонального регулювання світової економіки [4, с. 91–140].

Глобалізація і лібералізація фінансових ринків створюють нові ризики, які стає все важче передбачати і запобігати їм. Економіка будь-якої країни або групи країн може стати жертвою перетоку величезних мас капіталів між країнами. Одним із головних питань глобального управління є фінансово-економічне регулювання. Міжнародні фінансові організації (МФО) – це основні регулятори міжнародної валютно-фінансової системи, а також суттєве джерело надання фінансової, технічної та аналітичної допомоги країнам, які стикаються з короткостроковими проблемами платіжного балансу або здійснюють соціально-економічні трансформації. Загострення кризових явищ у світовому господарстві актуалізує діяльність МФО, зокрема, у передбаченні, запобіганні та подоланні їхніх наслідків.

Отже, глобалізація світогосподарських процесів висуває перед країнами завдання щодо регулювання світових валютно-фінансових потоків. Для цього потрібно, наприклад, розширити повноваження міжнародних фінансових організацій – МВФ і Групи Світового банку, надавши їм право надзвичайного «буферного» фінансування у великих обсягах, обов'язок вести постійне спостереження за потоками короткострокового капіталу і створити систему «Раннього попередження», реформувати всю існуючу світову валютно-фінансову архітектуру.

#### *Література*

1. *Глобалізація та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин* : монографія / О. А. Довгаль, Н. А. Казакова, С. А. Циганов та ін. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. 472 с.
2. Filipenko A. S., Moskalenko O. M., Zaitsev Y. K., Tsyganov S. A. *Productivity of Contemporary Economies : Theory and Evidence* : monograph. Cambridge. Scholars Publishing, 2021. 257 p.
3. *Сучасні тенденції міжнародного руху капіталу* : монографія / О. І. Рогач, П. В. Дзюба, С. А. Циганов та ін. Київ : ЦУЛ, 2019, 269 с.
4. Siskos E., Rogach O., Tsyganov S. *Internationalization of the World Economy : Current Trends* : monograph. Kastoria : EVKONOMIA Publisher, 336 p.

---

УДК 336.051:355/359.08

**Яковенко Роман Валерійович**

*к. е. н., доцент кафедри маркетингу, менеджменту та економіки,  
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті,  
м. Кропивницький (Україна)*

## **ЕКОНОМІЧНІ ПАРАМЕТРИ ПОРАЗКИ РОСІЇ У ВІДКРИТІЙ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ**

***JEL classification:*** A120; B110

Росія має тривалий досвід формування «гарячих точок» на території колишнього СРСР, які згодом перетворюються на «зони відчуження». Цього вона досягає як у формі прямої військової агресії, як це відбувалося на території Чечні та Грузії, так і в умовах ведення гібридної війни – Придністров'я, Карабах, Україна у 2014 році [1, с. 59].

Сучасна росія в системі міжнародних відносин виступає виключно як агресор, хам, рекетир та глибокий і системний брехун.

Порівняння агресорів з орками Дж. Р. Р. Толкієна є не випадковим. Ці істоти були неспроможні створити щось гарне і все, що вони робили – виходило поганим та некрасивим (крім зброї), тому краса, порядок і досконалість викликали в них ненависть, огиду та бажання їх знищити. Крім того, їх було створено як пародію на ельфів (за іншою версією, це були елфи, яких спотворив Мелькор),

тому вони були вторинними та несправжніми. Саме так і відчуває себе представник фінно-угорської групи по відношенню до корінних слов'ян – українців, водночас, в нього вистачає зухвалості називати себе старшим братом.

Як повідомляли українці, яких було звільнено з окупованих орками територій, найбільше їх дратували три речі: що в усіх українців є цегляні будинки, у кожній хаті є ноутбук та наявність «Нутели». Отже, вони всього цього не мають і тому виконання злочинних наказів керівництва підкріплювалось заздрістю та ненавистю до рівня чужого життя. Можна припустити, що реальний рівень життя українців є вищим порівняно з мешканцями мордору, незважаючи на офіційні показники російської статистики.

Ведення активних військових дій вимагає суттєвих коштів, що призводить до скорочення витрат на формування та відтворення людського капіталу. Відтак, російська федерація замість витрачання коштів на своє майбутнє, витрачає їх на самогубство.

Країна, яка не розуміє свого майбутнього, а лише здійснює проєкції минулого на майбутнє, не зацікавлена в технічному і соціальному прогресі та прагне виключно накопичення матеріальних цінностей. А оскільки самостійно вони майже нічого створити не спроможні – це примушує їх до зовнішньої експансії.

Економічна думка стародавнього світу формувалася в умовах наявного суспільного ладу, традицій, цінностей та відповідного світосприйняття. Так, на той час людство не сприймалося як єдине ціле і поділялося на різні касты, зокрема, на вільних мешканців, які здійснювали різні економічні функції (родова знать, воїни, служителі культу, землероби, ремісники), та рабів. Розвиток різних форм рабства, таких як патріархальне (азіатське суспільство) та античне, визначав частку рабів у загальній структурі сфери зайнятості країни. За цих обставин у більш прогресивному античному суспільстві кількість рабів щодо загальної чисельності населення була більшою і сфера їх застосування була майже необмеженою [2, с. 13–14]. Можна сказати, що така структура суспільства зберігається і в сучасній росії, та, що найцікавіше, це повністю влаштовує абсолютну більшість її мешканців. Водночас будь-які прогресивні зміни заперечуються і не знаходять суспільного сприйняття.

Меркантилізм сформувався на тлі колонізаційних процесів, тобто часткового фізичного знищення та економічного поневолення іноземців. Один з найвідоміших представників цього напрямку Антуан Монкретьєн де Ваттевіль (1575 – 1621) досліджував проблеми економічних відносин в умовах військових конфліктів, визначаючи за цих обставин економічні потреби населення як їх головне джерело, інструмент та об'єкт. Водночас він чітко поділяв представників людства на мешканців країни та іноземців, на його думку друга частина повинна мати набагато менше прав [2, с. 14–15]. Можна зазначити, що незважаючи на активну присутність російської федерації у багатьох закордонних військових кампаніях, це не призводить до підвищення рівня життя середньостатистичного орка, отримані результати привласнюються домінуючими двома класовими рівнями суспільства (особа з необмеженою владою та «особливою місією» та каста «недоторканих» – осіб, які мають абсолютні та необмежені можливості майже у всьому, які є невідконтрольними ані національному, ані світовому (як вони вважали донедавна) праву, мають неоголошене право та можливість системного збагачення за рахунок природних ресурсів, решти населення та бюджетів усіх рівнів). Також це не призводить до якісного оновлення наявного виробництва, впровадження прогресивних технологій. Тобто організована системна агресія має самодостатній характер.

Відсутність повноцінних циклів виробництва навіть найпростіших товарів ставить під загрозу існування економіки мексиканської держави як поняття. Введення міжнародних санкцій та відмова від економічної співпраці з рф абсолютної більшості країн цивілізованого світу поступово знищує економічні можливості не лише для ведення будь-яких агресивних дій стосовно зовнішнього світу, а й ліквідує можливість її фізіологічного виживання.

Екстенсивний підхід до ведення бойових дій, «завалювання» трупами власних «бійців» супротивника визначає дикість та безперспективність атак варварів, які намагаються захопити Україну.

Економія на освіті та неспроможність до неї, у тому числі й військової, визначила дуже швидко втрату «елітних» військ рф в Україні. Деморалізовані залишки є небоєздатними як з мотиваційного, так і кваліфікаційного боків і становлять загрозу лише у напрямку потреби витрачання додаткових боєприпасів з боку Збройних Сил України [1, с. 60].

Тривалий час, формуючи другий недоторканий клас, відбувалася системна крадіжка бюджетних грошей, що призвело до прогалин у всіх сферах підготовки до війни з боку мордору. Наведемо лише визначальні з них:

– крадіжки та економія на навчанні та підготовці бойових частин, у тому числі керівництва армії;

– пряме фізичне розкрадання зброї та військового майна;

– неформальні контракти щодо продажу за кордон сучасних зразків зброї;

– розкрадання грошей, що виділялись на наукові розробки у сфері ВПК, взяти хоча б ГЛОНАСС, на який було витрачено 7 млрд. рублів, і який не працює не те, що в Україні, а навіть на території мордору;

– економія на утриманні окупаційних збройних сил складає величезні гроші – солдати ворожої армії не мають ніякого сучасного збройного облаштування та засобів захисту, у сфері харчування їх забезпечують продуктовими пайками, термін придатності яких минув у 2015 році, тобто 7 років тому (цей захід імовірно спрямований у тому числі й на те, яким чином надалі знешкодити осіб, які вміють користуватися зброєю та можуть висловити своє занепокоєння станом справ та рівнем життя у власній країні);

– крадіжка 5 млрд. рублів, які начебто спрямовувалась спецслужбами на підготовку агентурної мережі всередині України, які просто зникли...

Системне посилення розшарування доходів між різними верствами біомаси супроводжувалось розкраданням та привласненням державного майна та національного багатства, наслідком чого буде тотальна економічна ізоляція та остаточна деградація соціально-економічних параметрів мексиканської держави.

Унаслідок сприятливої міжнародної ринкової кон'юнктури на нафту й газ, представники мордору сформули хибне уявлення щодо своєї економічної могутності та спробували перетворити свої уявні економічні досягнення на завойовницький потенціал. Однак, здійснюючи торгівлю вуглеводнями, система управління фактично передавала всі прибутки від цього двом керівним класам, а суспільству подавалась інформація щодо могутності власних збройних сил, які зараз дуже швидко та потужно утилізуються на території України.

В умовах захисту Україною своїх політичних, економічних та інформаційних кордонів від російської агресії, принципове значення має не лише стан збройних сил, а й система організації економічних відносин всередині країни. У цьому розрізі слід будувати власну модель економічного механізму та позбутись колоніально-олігархічної системи.

#### *Література*

1. Яковенко Р. В. Система управління економікою Російської Федерації як визначальний фактор поразки у військовій агресії проти цивілізованого світу. *Інвестиції : практика та досвід*. 2022. № 18. С. 56–61. DOI: 10.32702/2306-6814.2022.

2. Яковенко Р. В. *Відтворення людського потенціалу в умовах трансформаційної економіки* : дис. ... кандидата екон. наук : 08.00.01. Київ, 2011. 213 с.

---

УДК 339.97(477)

**Яровенко Тетяна Сергіївна**

*д. е. н., професор кафедри економіки та управління національним господарством,  
Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара (Україна)*

### **СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ**

***JEL classification: F500***

Сучасний етап розвитку міжнародних економічних відносин характеризується появою та подальшим укріпленням позицій міжнародних організації як форми співробітництва та багатосторонньої дипломатії. Вони стають не лише механізмом узгодження інтересів країн-учасниць (зокрема, у економічній сфері), а й представляють собою самостійні незалежні від національного впливу суб'єкти міжнародних відносин. Їх роль у регулюванні міжнародних процесів зростає як кількісних, так і якісних змін через: розширення компетенцій, ускладнення структури та розширення важелів впливу. Мережа міжнародних організацій перетворилася на світову систему, у центрі якої перебуває ООН.

У недавньому минулому спостерігалася певна активізація співробітництва України з провідними міжнародними організаціями економічного спрямування. Це надало змогу залучити додаткові фінансові ресурси задля економічного розвитку та позитивно позначилося на інвестиційному кліматі в нашій країні.

Проте, події 2022 р. вимагають кардинальних змін у цій сфері, що обумовлені сучасними викликами. Так, з початку цього року Україна веде активну боротьбу на дипломатичній арені та використовує усі доступні механізми (зокрема, її членство у міжнародних економічних організаціях) задля підтримки та стабілізації економіки країни.

Відповідно до Єдиного державного реєстру Міжнародних організацій [1], Україна є членом 81-ї міжнародної організації різного рівня, із них економічну спрямованість (в т.ч. за наявності економічної складової діяльності) має 21 організація. У 20-ти з них (окрім Євразійської групи з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму) наша країна має статус повноправного члена, що дозволяє:

- голосувати на засіданнях;
- брати участь у стратегічному плануванні у межах робочих груп;
- офіційно представляти національні інтереси;
- спільно розробляти міжнародну законодавчу базу та методологічні положення;
- уніфікувати дозвільні документи;
- укладати міжнародні угоди у межах організації;
- вносити пропозиції з урахуванням національних інтересів;
- імплементувати міжнародні стандарти й рекомендації тощо.

При цьому членство у 14-ти міжнародних організаціях (Black Sea Trade and Development Bank, Central European Initiative, World Trade Organization Organization for Security and Cooperation in Europe, International Monetary Fund, International Bank for Reconstruction and Development, Council of Europe Black Sea Economic Cooperation Organization, United Nations, Industrial Development Organization, United Nations Organization, Organization for Democracy and Economic Development, International Organization of Supreme Audit Institutions, European Organization of Supreme Audit Institution, DK Commission du Danube, World Customs Organization, Organisation of Tax Administrations) передбачає сплату щорічних членських внесків, які фінансуються за рахунок державного бюджету. Отже, постають закономірні питання щодо ефективності членства України у певних міжнародних організаціях та доцільності його продовження із витрачанням бюджетних коштів.

Наприклад, активні й результативні зв'язки Україна має лише з міжнародними кредитними організаціями. Їх підтримка є сигналом для інших потенційних позичальників та інвесторів, зокрема, міжнародних. Проте, незважаючи на користь залучення цих коштів задля погашення дефіциту бюджету, такі відносини негативно впливають на економічну незалежність країни, її фінансову безпеку та конкурентоспроможність. Це особливо актуально у кризових умовах, у яких опинилася наша держава. Боргова політика й стратегія України вимагає кардинальних змін задля уникнення негативного впливу такої фінансової допомоги. Перші кроки вже робляться. Так, Міністра фінансів України Сергія Марченка вперше за тридцять років членства обрали головою ради керуючих Світового банку і Міжнародного валютного фонду на 2023 р. [2], що дозволить збільшити ефективність співпраці не тільки з цими організаціями, а й країнами-членами.

Щодо інших міжнародних організацій, які торкаються економічної сфери, то участь України в їх діяльності не приносить результатів, що дозволили б забезпечити стабілізацію економіки в умовах сьогодення.

У перспективі наша країна має наміри вступити до економічного об'єднання – Європейського Союзу, що відкликає проголошену раніше необхідність вступу до Центральноевропейської асоціації вільної торгівлі (торговельної угоди між країнами Південно-Східної Європи, що не є членами ЄС) [3, с. 458].

Отже, розвиток міжнародних економічних відносин вимагатиме вступу до нових міжнародних організацій, що також вимагатиме витрат на організаційні внески, які будуть додатковим навантаженням на державний бюджет.

З огляду на вищезазначене, відносини з міжнародними організаціями економічної спрямованості повинні бути переглянуті у напрямку їх оптимізації з урахуванням практичної ефективності й подальших перспектив отримання позитивних ефектів для нашої країни. Членство в організаціях, які не мають перспектив розвитку, доцільно припинити або призупинити. Наприклад, Україна вже вийшла зі складу членів Міжнародного центру наукової та технічної інформації, Об'єднаного інституту ядерних досліджень, Міжнародної організації виноградарства та виноробства

та Міжнародної організації з цукру.

Так, основними завданнями участі України в організаціях такої спрямованості повинні стати:

- вирішення актуальних економічних проблем країни;
- забезпечення інноваційного розвитку економіки шляхом міжнародного співробітництва;
- забезпечення зростання обсягів національного експортного виробництва;
- впорядкування та регулювання імпорту товарів й послуг;
- активізація міжнародної торгівлі;
- забезпечення відновлення пошкодженої інфраструктури шляхом кредитування й інвестування;
- вдосконалення процедур та механізмів митного контролю та оформлення;
- імплементація міжнародних вимог й стандартів у економічній, виробничій, митній та інших сферах;
- запровадження дієвих заходів боротьби з контрабандою й «відмиванням грошей», проведення міжнародних розслідувань;
- здійснення експансії національних виробників на міжнародні та світові ринки товарів й послуг;
- активізація міжнародної торгівлі капіталом;
- впорядкування міжнародної трудової міграції та мотивація повернення біженців;
- отримання доступу національних компаній до ринків державних закупівель інших країн;
- забезпечення відкритості національної економіки;
- розширення й диверсифікація міжнародних торговельно-економічних зв'язків;
- сприяння перебудові й модернізації економіки окремих галузей (в першу чергу, енергетики);
- приведення національного законодавства у відповідність до європейських та міжнародних стандартів;
- сприяння реформуванню національної економіки;
- створення умов привабливих для іноземних інвесторів тощо.

Таким чином, метою участі України у міжнародних організаціях економічної спрямованості повинно стати відстоювання національних інтересів шляхом поліпшення існуючого статусу на міжнародній арені, максимальної реалізації її потенціалу та переходу до нових форм інтеграції.

#### *Література*

1. Єдиний державний реєстр Міжнародних організацій, членом яких є Україна / Міністерство закордонних справ України : сайт. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhнародni-vidnosini/uchast-u-mizhнародnih-organizacijah> (дата звернення: 02.03.2023).
2. Міністр фінансів України став головою ради керуючих Світового банку і МВФ на 2023 рік / *Радіо Свобода* : сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-marchenko-holova-rady-keruiuchykh-sb-mvf/32083795.html> (дата звернення: 02.03.2023).
3. Центральноєвропейська асоціація вільної торгівлі. *Митна енциклопедія* : у 2-х томах / І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хм. : ПП Мельник А. А., 2013. Т. 2. 536 с.

Секція 13. Проблеми підвищення соціально-економічної ефективності  
зайнятості молоді на ринку праці

УДК 331.5: 331.101.3(477)

**Збрицька Тетяна Петрівна**

к. е. н., доцент кафедри управління персоналом і економіки праці  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**Жукова Тетяна Адольфівна**

аспірантка 2-го курсу кафедри управління персоналом і економіки праці  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**МОТИВАЦІЯ З ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ  
ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ**

**JEL classification:** M510; M530; J640; E240; R230

Інформація про зайнятість та безробіття населення (за методологією Міжнародної організації праці) визначається органами державної статистики на підставі обстежень робочої сили. У зв'язку із військовими діями, у 2022 році Державна служба статистики України не мала можливості проводити відповідні обстеження. Тому, показники щодо зайнятості та безробіття населення (за методологією МОП) за 2021 рік є останніми опублікованими даними [1].

Кількість зайнятого населення в середньому за 2021 рік становила 15,6 млн. осіб. Серед зайнятих громадян 3,0 млн. осіб або 19% були зайняті у неформальному секторі економіки. Рівень зайнятості населення становив 55,7%.

Кількість безробітного населення (за методологією МОП) у 2021 році становила 1,7 млн. осіб. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) становив 9,9% робочої сили.

Серед молоді віком до 25 років рівень безробіття був майже вдвічі більшим – 19,1%. У середньому по країнах Євросоюзу у 2021 році рівень безробіття становив 7,0%, зокрема серед молоді у віці до 25 років – 16,6%.

Станом на 1 жовтня 2022 року мали статус безробітного 260,5 тис. осіб. За віковими групами: 23% зареєстрованих безробітних були у віці до 35 років; 29% – у віці від 35 до 44 років; 29% – у віці від 45 до 55 років; 19% – понад 55 років. На рис. 1–3 наведено характеристики зареєстрованих безробітних за віковими групами, статтю та освітою станом на 01.10.2022 р. [1, с. 13].

Війна підвищила ризики та невизначеності, створивши бар'єри для вільного руху факторів виробництва, у т. ч. робочої сили, призвівши до руйнування інститутів ринку праці та їх ефективного функціонування.

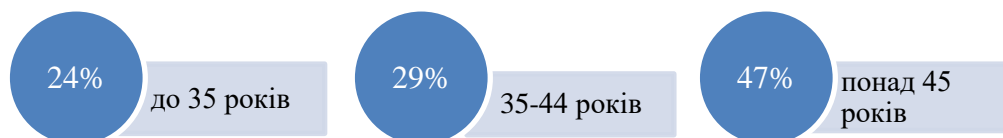


Рис. 1. Характеристика зареєстрованих безробітних за віковими групами, станом на 01.10.2022 р.  
Джерело: [1]



Рис. 2. Характеристика зареєстрованих безробітних за статтю, станом на 01.10.2022 р.  
Джерело: [1]



Рис. 3. Характеристика зареєстрованих безробітних за освітою, станом на 01.10.2022 р.  
Джерело: [1]

Незважаючи на воєнний стан, ринок праці у 2022 році показав можливість пристосовуватися до різних несприятливих умов. Водночас спостерігалось зменшення потреби роботодавців у кадрах. Зокрема, кількість вакансій, яка надана роботодавцями до служби зайнятості, становила 4,7 тис. одиниць, що на 44% менше ніж у 2021 році (8,5 тис. од.) [4].

Служба зайнятості з метою зменшення дисбалансу між попитом на робочу силу та її пропозицією організовує професійне навчання безробітних за тими робітничими професіями, які зараз користуються попитом на місцевому ринку праці. Таке навчання переважно здійснюється на замовлення роботодавця [4].

За час війни бізнес та ринок праці в Україні пережив кілька еволюційних етапів своєї діяльності в нових умовах воєнного стану. Наприкінці лютого та березня 2022 р. активність на ринку праці різко скоротилася. У країні закрилося багато бізнесів і люди масово втратили роботу. Перемістити весь колектив або частину персоналу у безпечні регіони чи інші країни та продовжити роботу змогли лише окремі компанії. Переважно це були представники ІТ-сектору.

Війна призвела до втрати значної кількості кваліфікованої робочої сили не лише через міграцію до сусідніх країн, але й через загибель людей (серед загиблих медики, юристи, вчителі, інженери, ІТ-спеціалісти, журналісти), табл. 1 [2, с. 5; 3].

Таблиця 1

Компанії, що мають співробітників, які фізично постраждали внаслідок війни	
Компанії, що мають співробітників, які фізично постраждали внаслідок війни, % опитаних E&Y5	
17%	Компаній вказали, що мають співробітників, які загинули внаслідок повномасштабної війни на території України
11%	Компаній вказали, що мають співробітників, які зникли безвісти під час повномасштабної війни на території України
17%	Компаній вказали, що мають співробітників, які фізично постраждали під час проведення бойових дій на території України з 24 лютого 2022 року.

Джерело: [2, с. 5; 3]

Для підвищення мотивації до роботи за професіями, які користуються попитом на місцевому ринку праці та професійного самовизначення громадян, насамперед молоді, профорієнтаційними послугами в Одесі охоплено 15,2 тис. осіб [4].

Механізми та регуляторні інструменти відбудови ринку праці та мотивації підвищення зайнятості молоді на ринку праці в Україні:

1. *Збільшення рівня зайнятості* має стати головним питанням повоєнної відбудови, реінтеграції та процесів повернення до умов миру.

2. *У післявоєнний період економіка потребуватиме глибокої «реконструкції», ніж у довоєнний період, для забезпечення економічного розвитку.* Значна втрата робочої сили може перешкодити відбудові та розвитку країни, якщо не будуть ухвалені відповідні рішення.

3. *Процес відновлення та реструктуризації економіки вимагатиме перерозподілу робочої сили між секторами економіки, що дозволить підвищити рівень її продуктивності.*

4. *Створення робочих місць* є ключовим фактором для реінтеграції різних груп населення, які постраждали від війни. Це сприятиме розвитку економіки, підвищуючи купівельну спроможність населення, та стане надійним інструментом подолання бідності.



5. Розробка спеціальної Державної програми відновлення економіки, зокрема відновлення інфраструктури. Підтримка розвитку місцевої економіки є надважливим фактором для того, щоб люди й надалі мали можливість забезпечувати себе.

#### **Література**

1. Ситуація на ринку праці та діяльність державної служби зайнятості у січні-вересні 2022 року / Державна служба зайнятості : сайт. URL: [https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/infofiles/09\\_sytuaciya\\_na\\_gp\\_ta\\_diyalnist\\_dsz\\_2022\\_.pdf](https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/infofiles/09_sytuaciya_na_gp_ta_diyalnist_dsz_2022_.pdf) (дата звернення: 27.03.2023).
2. Ринок праці в умовах війни : основні тенденції та напрями стабілізації. Центр Разумкова. Київ, 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf> (дата звернення: 27.03.2023).
3. Горбановська О. Ринок праці під час війни: результати дослідження / Ernst & Young. Квітень 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oPlxvIFEUF8> (дата звернення: 28.03.2023).
4. Ринок праці Одеси воєнного часу: цифри і факти / Офіційний сайт міста Одеса. Січень 2023. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/231484> (дата звернення: 28.03.2023).

---

УДК 331.56-053.81

**Новицький Микола Валерійович**

к. е. н., ст. викладач кафедри управління персоналом і економіки праці,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

### **ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД БОРОТЬБИ З БІЗРОБІТТЯМ МОЛОДІ**

#### ***JEL classification: J640***

Міжнародна практика сприяння молодіжній зайнятості, підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці складається з великої кількості ефективних методів.

Кожна країна реалізує власні стратегії щодо вирішення проблем зайнятості молоді та регулювання ринку, що, насамперед, враховує особливості економічного і політичного розвитку, національні традиції, демографічні трансформації суспільства, міграційні процеси, професійно-кваліфікаційний рівень населення [1].

Виділяють п'ять основних моделей регулювання рівня зайнятості та ринку праці:

1) Американську (США) – в США на ринок праці більше впливає не так державна служба зайнятості, як приватні спеціалізовані центри та агентства з найму персоналу, що володіють найповнішою базою даних вакансій та працівників, які шукають роботу. Головним пріоритетом регулювання ринку праці є постійне створення нових робочих місць, за цим показником США є першою країною в світі. Водночас, програмам соціального забезпечення безробітних та політиці зайнятості приділяється набагато менше уваги, ніж у європейській моделі. Кожен громадянин має самостійно дбати про свій добробут та професійну реалізацію, держава для цього лише створює сприятливі умови. Важливо зазначити, що в країні можна спостерігати дуже тісний зв'язок між бізнесом та навчальними закладами. Зокрема, підприємства часто фінансують підготовку спеціалістів, які їм необхідні. Держава, у свою чергу, надає таким підприємствам податкову знижку на прибуток у розмірі 7-10%.

2) Англосаксонську, або ліберальну (Велика Британія, Канада, Австралія) – уряд стимулює ринок праці впровадженням різноманітних програм зайнятості. Однак, ключову роль у регулюванні ринку праці відіграють профспілки та громадські організації. Розробка політик соціального забезпечення працівників та роботодавців здійснюється як на державному, так і регіональному рівні. Акцент здійснюється на своєчасну профорієнтацію, професійне навчання на місці роботи та заохочення підприємницької ініціативи. У Великій Британії велике значення надається самозайнятості та розвитку малого і середнього бізнесу. В муніципальних бюджетах завжди є окремі статті видатків для надання безробітним стартового капіталу або пільгових кредитів для відкриття власної справи. В Канаді акцент робиться на якості робочої сили та її високій мобільності. Велике значення приділяється показникам продуктивності праці. Переважна більшість провінцій Канади фінансують власні програми професійного навчання і створення робочих місць і, відповідно, регулюють внутрішній ринок праці.

3) Скандинавську, або соціал-демократичну (Швеція, Норвегія, Данія). Основою політики зайнятості у Швеції є попередження виникнення безробіття та надання соціальних гарантій для побудови держави всезагального добробуту. Сприяння зайнятості молоді забезпечується за рахунок розвитку програм підтримки малого та середнього бізнесу за умови розробки успішного бізнес-плану та шляхом надання стартового капіталу за зниженими відсотками і спрощеного оподаткування. Підприємствам, що працевлаштовують молодь, надаються спеціальні субсидії на заробітну плату. Допомогу у створенні нового бізнесу держава надає не тільки молодим людям, зокрема поширеним є кредитування за низькою ставкою осіб, що втратили роботу. Уряд країни у соціальній політиці особливу увагу приділяє створенню нових робочих місць в державному секторі економіки та координації міграції населення і робочої сили через надання кредитів на переїзд із районів з надлишком робочої сили до районів, де є вакантні місця.

4) Континентальну, або німецьку (Німеччина, Австрія, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія). В ФРН держава вживає заходів зі збереження робочих місць, надаючи пільги підприємствам, які утримуються від масових звільнень працівників, регулярно створюють нові робочі місця, працевлаштовують молодь, жінок та інвалідів. Щодо забезпечення зайнятості молоді, у ФРН за кожного прийнятого на роботу некваліфікованого працівника підприємству виплачується одноразова дотація, а за працевлаштування осіб до 30 років надаються податкові пільги. Фірми, що здійснюють професійну підготовку молоді, отримують компенсацію заробітної плати цих працівників. У ФРН відносно рівномірно розподілена робоча сила на ринку праці, що дозволяє рівномірно розвиватися території та зменшує міграцію працездатної молоді в мегаполіси. Знизити рівень безробіття вдалося завдяки впровадженню дієвих програм навчання на робочому місці та програм скороченого робочого часу, субсидуванню компаній, які замість звільнення працівників у період зниження ділової активності зменшували робочий час.

Пріоритетами в ЄС є: 1) забезпечення кожного робочим місцем, з подальшим навчанням та можливою перепідготовкою; 2) заохочення підприємництва та створення нових робочих місць через надання державних гарантій та часткової компенсації заробітної плати; 3) реформування національних служб зайнятості та покращення ефективності їх роботи; 4) відкритість ринків праці та модернізація системи соціального захисту; 5) висока мобільність робочої сили відповідно до попиту та пропозицією на неї; 6) сприяння відкриттю власного бізнесу через спеціальне навчання, надання стартового капіталу та спрощене оподаткування.

5) Японську, або патерналістську – передбачає особливу політику використання робочої сили – систему довічного найму. Керівництво японських підприємств довго та ретельно відбирає працівників, адже в японській культурі не прийнято звільняти працівників та переходити з місця на місце. Японською моделлю передбачаються гарантії зайнятості працівникам протягом усього трудового життя, збільшення усіх видів виплат залежно, насамперед, від стажу роботи. Скорочення трудових витрат на робочу силу здійснюється завдяки переміщенню всередині підприємства чи між підприємствами одного холдингу, а не за рахунок звільнення працівників. Широко використовується навчання на підприємствах для підвищення кваліфікації кадрів, оскільки організації розраховують на тривале використання найманих працівників.

Таким чином, можна зробити висновки, що для покращення регулювання ринку праці та зниження рівня безробіття необхідно провести такі заходи та застосувати наступні інструменти:

- підтримка політики соціального партнерства, коли безробітних заохочують створювати власну справу, надаючи пільги при реєстрації, мікrokредитуванні та забезпечуючи навчання підприємницькій справі;
- створення державою нових робочих місць через відкриття нових підприємств та модернізацію старих;
- поліпшення системи профорієнтації, професійного навчання та перепідготовки безробітних через розробку спеціалізованих програм, відповідно до сучасних вимог економіки;
- надання матеріальної підтримки безробітним та їхнім сім'ям, заохочення їх відкривати власну справу;
- розробка програм стимулювання зайнятості окремих груп працівників (молоді, інвалідів, жінок);
- розробка програм забезпечення молоді першим робочим місцем та проведення стажувань на підприємствах під час навчання;
- для покращення інвестиційного клімату необхідна гнучка система позик та кредитування з низькими відсотками, для цього банкам необхідно використовувати депозитні заощадження населення;

- розробка системи кредитного стимулювання і пільгового оподаткування для нових ефективних робочих місць;
- робота із службами зайнятості та приватними кадровими агентствами, стимулювання їхньої ефективності;
- стимулювання мобільності всередині підприємств замість звільнення [2].

#### *Література*

1. *Молодь на ринку праці: навички XXI століття та побудова кар'єри*. Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. Київ, 2019. URL: [https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna\\_dijalnist\\_shorichni\\_dopovidi/shorichna-dopovid-pro-stanovishe-molodi.pdf](https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist_shorichni_dopovidi/shorichna-dopovid-pro-stanovishe-molodi.pdf) (дата звернення: 02.03.2023).
2. *Політика регулювання ринку праці та національні моделі боротьби з безробіттям (світовий досвід)*. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28949.pdf> (дата звернення: 03.03.2023).

---

УДК 331.5-053.81

*Перепельчук Тетяна Вікторівна*  
ст. викладач кафедри управління персоналом та економіки праці,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

### **СУЧАСНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПОЛІПШЕННЯ СТАНОВИЩА МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ**

*JEL classification: J130; J600*

Ринок праці України зазнає значних змін під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, до яких відносяться пандемічний вплив 2020–2021 рр, воєнні дії на території України, які почалися з 24.02.2022 р., високі рівні трудової міграції, незбалансованість економічного сектору у територіальному розрізі та ін. Особливе місце на ринку праці займає молодь, що обумовлено її віковими та професійними характеристиками. Молодіжний сегмент ринку праці Державна служба статистики України поділяє на три вікові групи:

– 15–24 рр. До цієї групи входить молодь, яка навчається в середніх, середніх спеціальних та у закладах вищої освіти, а також молоді люди, які отримали повну середню освіту і не продовжують навчання.

– 25–29 рр. Представники цієї молодіжної групи у своїй більшості закінчили навчання та мають досвід працевлаштування та спілкування з роботодавцем та колегами. Невелика частина даної групи ще продовжує навчання у закладах вищої освіти за магістерськими програмами, програмами докторів філософії та ін.

– 30–34 рр. Представники даної групи здебільшого працюючі люди із відповідним досвідом працевлаштування, виконання фахових обов'язків та професійного спілкування.

Характеристика кожної із молодіжних вікових груп дає можливість розглянути основні проблеми, із якими стикаються її представники на ринку праці. Для першої групи – це проблеми працевлаштування, поєднання навчання із роботою, отримання першого робочого місця, можлива дискримінація за віковою ознакою, які ускладнюються через брак життєвого досвіду, недостатній рівень знань і практичних фахових навичок, недостатній професійний та комунікаційний досвід та ін. Проблеми другої вікової групи молоді – працевлаштування, побудова кар'єри та/або початок сімейного життя, можлива дискримінація за віком і статтю (стосовно молодих жінок, вагітних молодих жінок), низький рівень оплати праці, які обумовлені недостатнім досвідом, недостатньою кореляцією знань і вмінь, набутих у ЗВО, вимогам робочих місць і роботодавців, необхідністю поєднання виконання сімейних та батьківських обов'язків із професійними та ін. Третя молодіжна група займає більш стійку позицію на ринку праці, але і в ній існують складнощі працевлаштування, зайнятості, безробіття, продовження кар'єрного руху вперед, отримання високого рівня оплати праці пов'язані із недостатньою кількістю робочих місць, які б відповідали набутій молоддю кваліфікації та її очікуванням, складнощі із поєднанням сімейних, батьківських обов'язків з роботою, високим рівнем міграційної активності молоді саме цієї вікової групи та ін.

Зрозуміло, що молодь (найбільш енергійна, мобільна частина суспільства, яка має кращу освіту порівняно із представниками інших вікових груп працездатного населення) повинна бути авангардом для розвитку економічного потенціалу країни, але сучасне її становище на ринку праці не сприяє реалізації цього завдання, про що свідчать показники рівня її безробіття, представлені на рис. 1.

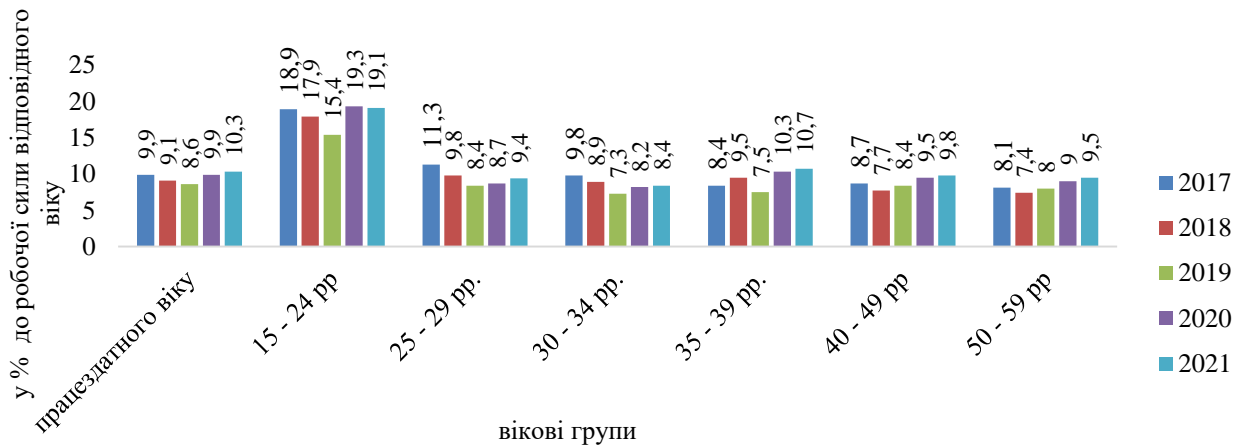


Рис. 1. Динаміка рівнів безробіття серед молоді та інших вікових груп населення України за 2017–2021 рр., у % до чисельності робочої сили відповідного віку  
Джерело: складено автором на основі даних [1]

Найвищі рівні показників безробіття спостерігаються у молодіжній віковій групі 15–24 рр. протягом усіх років, що досліджуються. Вони майже у два рази більші, ніж загальні показники безробіття всього працездатного населення. Це пояснюється тим, що ця група є найбільш незахищеною. Представники цієї групи у своїй більшості ще навчаються, у них немає досвіду роботи і комунікації на робочому місці, їм складно знайти роботу на частину дня, вільну від занять, у більшості немає спеціальності, за якою можна було б шукати роботу, та ін.

Показники безробіття у двох інших молодіжних групах є нижчими, порівняно з показниками першої групи. Але ж у молодіжній групі 25–29 рр. відповідні показники є вищими, ніж у групі 30–34 рр. Така тенденція зумовлена пошуком представниками групи 25–29 рр. більш підходящого, і більш високооплачуваного місця роботи відповідно до здобутої освіти та практичних навичок, активним вступом у шлюб, вихованням дітей та інших сімейних обов'язків та ін., а також більшою стабільністю зайнятості представників групи 30–34 рр. Порівняно із узагальненими показниками безробіття всього працездатного населення показники безробіття молоді з групи 30–34 рр. протягом всього періоду, що досліджується, є нижчими. Також, протягом 2019–2021 рр., показники безробіття цієї групи є нижчими порівняно з відповідними показниками усіх інших вікових груп населення України.

Показники безробіття серед молоді у 2022 році значно підвищилися (до 26% за січень–квітень 2022 року за даними Державної служби зайнятості [2] при одночасному зменшенні вакансій у всіх регіонах України на 60%), що обумовлено: припиненням роботи підприємств у фронтових та прифронтових районах і, відповідно, втратою робочих місць робітниками; складнощами із пошуком роботи ВПО; впливом демотивуючих чинників на процес пошуку роботи, наприклад, таких, як скорочення зарплат через інфляцію; неофіційним працевлаштуванням частини молоді чоловічої статі через мобілізаційні заходи.

Важливими особливостями молодіжного безробіття в Україні є: більш високі його показники серед сільської молоді порівняно із міською; значна частка у його структурі тривалого (більше 6 місяців) і застійного (більше 12 місяців) безробіття. Безробіття молоді, особливо тривале та застійне, призводить до важких наслідків для цієї частини населення у майбутньому, таких як: професійна дискваліфікація, психологічні проблеми через втрату упевненості у своїх силах, надалі – до матеріальних проблем, унеможливлення самореалізації, свідомого обмеження народжуваності у молодих сім'ях та ін. Негативні наслідки також виявляються на загальнонаціональному рівні та загрожують національній безпеці України, до яких відносяться: падіння ВВП, дисгармонія у розвитку окремих галузей, високі рівні молодіжної міграції зараз і в майбутньому, подальше зменшення

чисельності населення країни, зниження рівня життя, розпад сімей, погіршення криміногенної ситуації в країні, розвиток утриманських стереотипів та різноманітних залежностей молоді та ін.

Тому, сьогодні актуальним завданням державної політики є підвищення ефективності сфери працевлаштування молоді. Для цього необхідно: стимулювання суб'єктів підприємництва до відновлення роботи та покращення економічної ситуації; введення податкових пільг для бізнесів, які надають «перше» робоче місце молоді; надання «пільгових» кредитів молоді для створення власної справи і сприяння розвитку молодіжного бізнесу; проведення державної антикризової діяльності; удосконалення профорієнтаційної та інформаційної роботи серед молоді; удосконалення навчальних програм та підвищення їх практичної спрямованості з урахуванням думок роботодавців.

#### *Література*

1. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: [https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gr/eans/eans\\_u/arch\\_bnsmv\\_u.htm](https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gr/eans/eans_u/arch_bnsmv_u.htm) (дата звернення: 02.02.2023).
2. *Безробіття в Україні : чому кількість офіційно безробітних зменшилась та яка буде ситуація на ринку праці після війни?* / Слово і діло : аналітичний портал. 4 червня 2022 р. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/04/stattja/suspilstvo/bezrobittya-ukrayini-chomu-kilkist-oficijno-bezrobityx-zmenshylasya-ta-yaka-bude-sytuacziya-rynku-praczi-pislya-vijny> (дата звернення: 02.02.2023).

---

УДК 331.526.23.-053.81(477)

*Петровська Оксана Михайлівна*  
*к. п. н., доцент кафедри управління персоналом і економіки праці,*  
*Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ФОРМ СПРИЯННЯ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ ЗА НЕСТАБІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ**

*JEL classification: K310; J680*

Молодіжний сегмент ринку праці в Україні є найбільш проблемним на національному ринку праці, особливих механізмів регулювання вимагає під час нестабільних економічних умов. Працевлаштування – це дуже важливе питання для кожної людини, а для молоді є негайним питанням, тому що від нього залежить матеріальне забезпечення та психічна стійкість молодої людини. Це питання ще важливіше для молодих фахівців, які формують нові характеристики ринку праці.

Зайнятість молоді можна розглядати в кількох аспектах. З одного боку, молоді фахівці проактивні, мають багато нових ідей і креативні, а, з іншого боку, вони часто викликають занепокоєння у роботодавців через відсутність досвіду, що знижує їх конкурентоспроможність перед більш досвідченими спеціалістами на ринку праці.

Становлення українського молодіжного ринку праці супроводжується серйозними протиріччями [1]: між попитом і пропозицією на ринку праці; галузевими та регіональними відмінностями в розміщенні трудових ресурсів; механізм регулювання не узгоджується з потребами балансування ринку праці. Найпоширенішою проблемою українського ринку праці є недостатній попит на робочу силу, за яким слідує так звана «непрозорість» сектору праці (гравці ринку віддають перевагу прихованим процесам – тіньовим ринкам, «чорній» готівці тощо). Безробіття є важчим саме для молоді, ніж для інших категорій, і супроводжується значно довшим часом пошуку роботи. Якщо вчасно не знайти першу роботу, перспективний молодий фахівець може втратити свої навички та кваліфікацію, що ще більше ускладнює процес пошуку роботи і, як наслідок, молода людина втрачає впевненість у собі, своїй професії, професіоналізмі, з'являється ще багато психологічних негативних наслідків, що приводять до зневіри і які важко подолати за нестабільних економічних умов.

Основними проблемами на ринку праці молоді в Україні останніми роками є:

- 1) загальна економічна ситуація з подальшим скороченням зайнятості;
- 2) податковий тиск держави на великі, малі та середні підприємства;
- 3) відсутність системи розподілу на роботу під час навчання (інтернатури чи практики) та після закінчення навчання;

4) нерозвинене та непрофесійне впровадження національних та муніципальних програм працевлаштування та перепідготовки молоді;

5) воєнний стан та скорочення загального виробництва в Україні призвели до значного зменшення потреби у робочій силі, хоча саме цей фактор має другу сторону для забезпечення зайнятості молоді – з'являються нові можливості для працевлаштування без досвіду роботи.

На сьогоднішній час структура населення та зайнятості в різних регіонах України зазнає негативних змін, що руйнівню впливає на розвиток національної економіки, проявляється у дисбалансі попиту та пропозиції робочої сили, слабкій соціальній захищеності працівників, регуляризації нестандартних форм зайнятості та зростання рівня безробіття. У цьому контексті проблема здійснення активних заходів щодо регулювання змін у структурі зайнятості населення постає особливо гостро в сучасних умовах, коли в Україні складаються надзвичайно складні та напружені ситуації в соціально-економічній сфері.

Економічна рецесія та соціально-політичні конфлікти ще більше обтяжують ринки праці майже в усіх регіонах України, а рівень безробіття зростає. Оскільки зайнятість є основою відтворення робочої сили та запровадження позитивних заходів механізму державного регулювання, дослідження структурних змін у зайнятості населення за сучасних реалій соціально-економічного розвитку України є дуже актуальним з однієї сторони, і дуже важким з точки зору підрахунків, з іншої сторони, в період воєнного стану. Важливим є те, що збільшення зайнятості допомагає зменшити масштаби негативних соціально-економічних наслідків, таких як безробіття та бідність [2].

Зростання безробіття є загальносвітовою тенденцією, але ця проблема більше поширена серед молоді. Для українського молодіжного ринку праці це призвело до міграції молодих спеціалістів за кордон, де молоді фахівці можуть отримати кращий дохід, більші можливості чи загалом майбутнє. Безсистемність правового поля щодо зайнятості молоді звужує її потенційні можливості. У період між появою Covid-19 і нинішніми руйнівними екстремальними роками воєнного стану ринок праці вимагає від кандидатів різних якостей.

Війна збільшила ризик і невизначеність, перешкодила вільному переміщенню факторів виробництва, у тому числі робочої сили, призвела до руйнування інститутів ринку праці та їх ефективного функціонування. Економічні проблеми в поєднанні з припливом внутрішньо переміщених осіб, біженців призвели до масової втрати робочих місць і доходів. Зростання безробіття, соціальна ізоляція, гендерна нерівність, дискримінація на робочому місці, у тому числі, серед молоді, і зростання бідності є одним з основних соціальних наслідків руйнування механізму регулювання ринку праці в Україні.

Через російську агресію Україна цього року втратить 50% ВВП. Було знищено сотні підприємств і втрачено 30% робочих місць. За даними Financial Times, рівень безробіття в Україні до кінця року сягне 25% від європейського рекорду [3].

Молодіжне безробіття є складним економічним, соціальним і психологічним явищем, яке характеризується високою часткою безробітних молодих людей і характеризується періодичним безробіттям. Значну частку українського ринку праці займає молодіжний сегмент, який є важливим резервом підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності вітчизняного виробництва.

Характеристики молодіжного безробіття призводять до таких наслідків:

- поглиблення бідності та зубожіння молодих сімей (що призводить до збільшення кількості розлучень, абортів, зниження рівня народжуваності, збільшення кількості безпритульних та покинутих дітей, сиріт та дітей-інвалідів);

- зниження соціальної захищеності та неадекватне оцінювання молодіжної праці сприяє зниженню національного патріотизму, призводить до відтоку молодих фахівців у розвинені країни, прищеплює інтерес до пошуку альтернативних форм заробітку у сфері неформальної економіки і тіньового бізнесу, підриває інтерес до освіти;

- посилюється криміногенна ситуація у країні: збільшується кількість економічних і кримінальних злочинів, розцвітає алкоголізм і наркоманія, збільшується кількість венеричних та інших захворювань, скорочується рівень тривалості життя, збільшується смертність – все це спричиняє природне виродження нації [4].

Для подолання безробіття, у тому числі серед молоді, спеціальні державні програми та механізми регулювання ринку праці мають бути спрямовані на:

- державну підтримку нетрадиційних галузей зайнятості (сезонна, планова, тимчасова);

- спрощення процедури реєстрації в службах зайнятості – можливість реєстрації у додатку «Дія»;

- залучення приватного (вітчизняного та іноземного) капіталу в райони зі стабільним безробіттям, але доки в Україні воєнний стан, залучення іноземних інвестицій ускладнено;
- стимулювання підприємців до навчання, підвищення кваліфікації, перепідготовки та утримання додаткових працівників;
- заходи щодо квотування робочих місць для представників найбільш вразливих верств населення на ринку праці, надання безвідсоткових кредитів безробітним для відкриття власного бізнесу тощо.

Держава має впровадити систему стимулювання тих роботодавців, які створюють робочі місця для молодих фахівців, надають можливість пройти виробничу практику на підприємстві тощо.

#### *Література*

1. Павлюк Т. І., Ковальова А. А., Ніколайчук Н. П. (2015). Особливості ринку праці в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 8. С. 876–881. URL: <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/184.pdf> (дата звернення: 06.04.2023).
2. Ситник Й. С., Рогуцька І. В. Сучасні тенденції працевлаштування молоді. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія : економіка та управління. 2022. № 4. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-4-07-02/2022-4-07-02> (дата звернення: 06.04.2023).
3. *La reconstruction de l'Ukraine doit profiter à la population. Mais l'Occident a d'autres idées*. URL: <https://lanticapitaliste.org/opinions/international/la-reconstruction-de-lukraine-doit-profiter-la-population-mais-loccident> (access date: 07.04.2023).
4. *Молодіжне безробіття в ЄС – як з ним боротися?* URL: <http://old.dyvensvit.org/articles/101075.html> (access date: 07.04.2023).

---

УДК 331.526

*Познанська Інна Володимирівна*

*д. е. н., с. н. с., завідувач кафедри управління персоналом і економіки праці,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН НА СУЧАСНОМУ РИНКУ ПРАЦІ**

***JEL classification: J210; J230***

Дослідження структурних трансформацій ринку праці та пов'язаних із ними дисбалансів у зайнятості дозволяє сформулювати нові ознаки, які притаманні міжнародному та національному ринку праці. Однією з таких ознак є транзитивність ринку праці, який визначається критичними переходами робочої сили від стану однієї ділової активності до іншої та чинниками, що визначають ці переходи. Кадрове забезпечення в умовах структурної перебудови економіки та інструменти реалізації європейських стандартів формують потребу в поєднанні існуючих методів регулювання зайнятості з інноваційними, спрямованими не на захист, а гнучкість ринку праці. Стратегічні напрями досягнення відповідності робочої сили потребам транзитивного ринку праці повинні містити методи подолання соціального відторгнення на ринку праці [2].

Наступною основною ознакою є прекаризаційні процеси на ринку праці та проблеми гідної зайнятості. Прекарізацію визначають як тенденцію розвитку соціально-трудова відносин сучасного суспільства, що передбачає перехід від класичних трудових договорів (контрактів) до таких форм найму, за яких все більша кількість людей вимушена самостійно будувати свою трудову стратегію в умовах нестабільності й відсутності гарантій зайнятості, що збільшує їх економічну й соціальну вразливість, сприяє втраті професійної ідентичності й сходженню у нижчі прошарки суспільства [3]. Варто зауважити, що явище прекарізації має глобальний характер, у сучасному світі масштаби і значення прекарізації постійно зростають. Відповідно, це свідчить про те, що дедалі росте попит на нестандартні види зайнятості з боку роботодавців і, як наслідок, трансформується пропозиція праці. Тобто, в таких умовах вже некоректно стверджувати, що стандартна зайнятість в ідеалі має бути єдиною у соціально-трудова відносинах. Прекарізація проявляється у таких нестандартних видах зайнятості, як: дистанційна зайнятість або віддалена робота; робота вдома; позикова праця; зайнятість на основі договорів цивільно-правового характеру та псевдопідприємство або

підпорядкована індивідуальна трудова діяльність; незареєстрована зайнятість у формальному секторі; строкова зайнятість; робота на умовах неповного робочого часу або неповної зайнятості [3].

Оцінка впливу прекарності (невизначеності) зайнятості наявності обумовлює потребу у визначенні показників (індикаторів) ознак прекарізації та прекарні категорії. Основними ознаками прекарної зайнятості прийнято вважати відсутність або обмеження прав працівника на робочому місці, його доступу до механізмів соціального захисту, гарантій в отриманні стабільного, постійного, легального робочого місця і доходу, забезпеченні гідної праці (рис. 1). Виділено блок індикаторів прекарності для України: економічні (зокрема, низький рівень доходів); ринкові (безробіття, вимушена неповна зайнятість, сезонна робота); правові (неофіційна зайнятість, невизначений правовий статус людини в країні); соціально-трудова (нестабільність роботи, гнучкість форм зайнятості, важкість і небезпека праці); соціально-психологічні (відсутність упевненості в збереженні роботи, соціальне відторгнення, невпевненість у завтрашньому дні) [4].



Рис. 1. Основні блоки індикаторів нестандартної зайнятості  
Джерело: розроблено автором на основі [4]

До прекарних категорій населення належать: безробітні; зайняте населення з вкрай низьким рівнем доходів; населення зайняте в неформальному секторі економіки; працівники, що не мають стабільної роботи чи певності в її збереженні; населення, яке офіційно працює в умовах вимушеної неповної зайнятості; сезонні працівники; працівники, що здійснюють трудову діяльність у шкідливих і важких умовах праці. Подальше дослідження впливу прекарізації на ефективне регулювання ринку праці повинно бути спрямоване на визначення рівня (ступеню) прекарності ринку праці та природнього значення цього показника.

За оцінками фахівців ринок праці у 2023 році можна охарактеризувати п'ятьма основними ознаками:

1. Зниження (стагнації) рівня заробітної плати.
2. Дефіцит кваліфікованих кадрів.
3. Потреба у hard skills.
4. Зниження популярності відкритих майданчиків для працевлаштування.
5. Перехід у BANI-світ.

Зниження рівня заробітної плати – традиційна реакція роботодавців на кризові події, але не може бути довгостроковою. На ринку праці завжди існує потреба (дефіцит) у висококваліфікованих кадрах, тому за таким зниженням завжди приходиться збільшення рівня заробітної плати для досвідчених фахівців у зв'язку з тим, що роботодавці здебільшого використовують саме цей інструмент для залучення дефіцитних кадрів. Здебільшого дефіцит кадрів буде стосуватися робочих спеціальностей, цей тренд спостерігається протягом багатьох років. Потреба у фахівцях, які мають відповідні конкретні професійні вимірювані, функціональні чи технічні навички в останні часи приваляє над потребою у швидкій адаптації до змін на ринку праці у разі втрати актуальності вашої сфери зайнятості (soft skills). Така потреба у кадрах ускладнює процес працевлаштування та знижує роль відкритих платформ (інтернет-порталів) та збільшує можливості працевлаштування через особисті зв'язки зі зниженням позиції. З 2020 року у світі відбулися події, які вчені та фахівці охарактеризували, як перехід до BANI-світу, якому притаманні непередбачуваність, нестабільність, нелінійність економічних процесів. Цей тренд допомагає усвідомити необхідність отримати навички плавання на «високих хвилях». Поряд з цим, на ринок праці здійснює вплив зменшення суб'єктів господарювання, що приводить до формування трудового резерву та збільшення вимог роботодавців при працевлаштуванні.



Для України ситуація ускладнюється воєнними подіями, що призвело до значних коливань у 2022 році пропозицій вакансій, які на початку року склали за даними [5] близько 100 тис., після вторгнення у березні 2022 року – 6 тис., а у грудні 2022 року – 50 тис. вакансій. Роботодавець очікує від працівника збільшення особистого вкладу, роботу «на результат» в умовах відключення світла або інших факторів, що ускладнюють виконання обов'язків, що теж збільшує конкуренцію на ринку праці та ускладнює умови праці. Найбільше нових пропозицій роботи у січні з'являлося в категорії «Сільське господарство, агробізнес» (+33%), «Бухгалтерія, аудит» (+24%), «Нерухомість» (+22%), «Управління персоналом, HR» (+21%), «Краса, фітнес, спорт» (+19%). Посади з найбільшою кількістю вакансій у грудні 2022 та січні 2023 років складаються з менеджерів з продажу, продавців-консультантів, бухгалтерів, водіїв та кухарів.

Трансформації міжнародного ринку праці відбуваються під впливом ризиків нового типу, які узагальнені у концепції переходу від соціально-трудових відносин SPOD-світу до VUCA та BANI-світу. Національний ринок праці переживає обнадійливий період, який характеризується активізацією як пропозиції, так і пошуку роботи. Особливості ринку праці 2023 року в Україні: проблема гендерних та вікових стереотипів (збільшення уваги до молодих спеціалістів), перевага дистанційної зайнятості, стагнація рівня заробітної плати.

#### *Література*

1. Соціальні індикатори рівня життя населення України : стат. зб. / відп. за вип. О. О. Кармазіна. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 177 с.
2. Ільч Л. М. Структурні трансформації транзитивного ринку праці України : монографія. Київ : Алерта, 2017. 608 с.
3. Амелічева Л. П., Нефьодов О. В. Прекарізація як чинник трансформації інституту трудового права «зайнятості і працевлаштування» в умовах дефіциту гідної праці. *Правничий часопис Донецького університету: Права людини, держава, суспільство*. 2017. Вип. 1-2. С. 13–24.
4. Чорнодід І., Лугова В., Лупенко Ю., Гуторов А., Гуляєва Л., Бакун Ю. Прекарізація як властивість сучасного ринку праці України в умовах деформації системи зайнятості. *Фінансово-кредитна діяльність : проблеми теорії та практики*. 2022. Вип. 6. С. 544–555.
5. Рекорд за кількістю вакансій за час повномасштабної війни : що було з ринком праці у січні 2023 р. / Work.ua : сайт. URL: <https://www.work.ua/news/ukraine/2327> (дата звернення: 06.04.2023).

---

УДК: 331.108:005.95

**Сорока Олександра Володимирівна**

*к. е. н., доцент кафедри управління персоналом та економіки праці  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ПЕРСОНАЛУ (НА ПРИКЛАДІ БІРЮЗОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ)**

***JEL classification: J290***

На сьогоднішній день у багатьох сучасних компаніях запроваджуються принципи бірюзових організацій. У різних компаній різні принципи, проте всі нововведення спираються на методи, що описані відомим коучем, консультантом та володарем ступеня MBA Фредеріком Лалу.

Фредерік Лалу провів дослідження еволюції організацій за всю історію розвитку людства, яке опублікував у 2014 р. у своїй книзі «Відкриваючи організації майбутнього» [1]. У своєму дослідженні він виділив та докладно описав сім рівнів розвитку організацій (від нижчого до вищого) [1, с. 53–72], п'ять з яких існують нині, та основні характеристики яких представлені в табл. 1.

Відповідно до цієї книги бірюзові компанії (Ф. Лалу також називав їх еволюційною стадією у розвитку організацій) – це єдиний живий організм, у якому присутні такі принципи як самоорганізація, еволюційна мета та цілісність. Еволюційна мета – це глобальна місія компанії, користь, яку бізнес може принести клієнтам, суспільству, навколишньому світу.

Рівні розвитку організацій за Ф. Лалу

Рівень/колір	Базова парадигма	Ключові характеристики	Стиль управління	Приклади
<i>Червоний</i>	Імпульсивність	Чіткий розподіл праці; влада більшості; керування «зверху вниз»	Хижий	Кримінальні угруповання
<i>Бурштиновий</i>	Конформізм	Визначення ролей в управлінні; структурованість організації; ієрархія управління	Авторитарний	Армія, церква; школа; органи державного управління
<i>Помаранчевий</i>	Конкуренція	Новаторство; меритократія; відповідальність	Меритократія	Міжнародні компанії
<i>Зелений</i>	Плюралізм	Культура міжособистісних цінностей; надання повноважень; зацікавленість у результатах спільної праці	Консенсус	Добровільні громадські об'єднання
<i>Бірюзовий</i>	Розвиток	Еволюційна ціль на основі місії організації; самоврядування; цілісність	Співробітництво	Організації, що побудовані на пріоритеті місії та цінностей

*Джерело: складено автором на основі [1]*

Бірюзовий підхід суттєво трансформує погляди на п'ять основних принципів управління: планування, організація, керівництво, координація, контроль. Усі ці типи завдань залишаються актуальними і в бірюзовій екосистемі, проте до кожного з них необхідно додати приставку «само-». Співробітник організації майбутнього не потребує наказів, жорсткого контролю та визначення списку завдань ззовні. Працівник повинен самостійно контролювати свою діяльність, оцінювати та підвищувати свій внесок у спільну справу.

«Бірюзова» організація реалізує простий принцип – людина приймає рішення і відповідає за нього. Співробітники на бірюзовому рівні управління не працюють у поняттях ієрархії чи зосередженості на власному результаті. Це професіонали, які реалізувалися, які спільно, креативно і конструктивно просувають власну організацію до виконання еволюційної мети.

Компанії майбутнього – це прагнення до відсутності бюрократії та зміцнення горизонтальних зв'язків. У таких організаціях можуть існувати і менеджерський склад, і секретарі, і тимліди. Проте, взаємодія між різними ролями вибудовується не на принципах ієрархії, а на менторстві та створенні комфортних умов роботи та розвитку кожного. В ідеалі співробітник має стати самодостатньою одиницею, самостійно визначати власні можливості та завдання. За цих обставин зусилля кожного учасника процесу підпорядковуються спільній меті.

Принцип цілісності будується на сприйнятті співробітників як особистостей, а не як інструментів задля досягнення цілей. Посадові інструкції розвиваються під людей, під співробітників, а не навпаки, співробітники підлаштовуються під посадову інструкцію.

Всі ці принципи характеризуються уявленням про те, що кожен співробітник – це не бездушна машина, яка просто виконує власні зобов'язання перед компанією як робот, а людина, яка має душу, свої мотиви, окремі думки та почуття. І він здатний розвивати себе без постійного контролю з боку керівництва та різних стратегічних планів, що розробляються менеджментом компанії.

Наразі відбувається стихійне зародження цілої маси інноваційних підприємств з невеликою чисельністю персоналу та ознаками «бірюзових організацій». Бірюзова організація («організація майбутнього», «жива організація», «еволюційна організація») – це сучасна інноваційна стадія розвитку організації, що характеризується низьким рівнем ієрархічності структури, високою часткою прозорості діяльності, відчутною свободою співробітників у прийнятті рішень, самовираженні та наявністю трьох основних принципів діяльності: «еволюційна мета», «самоврядування», «цілісність». Вони демонструють неформальний підхід до організаційного дизайну, мають децентралізоване та частково віртуальне управління та мають потенціал, який випереджає розвиток традиційних підприємств у розрізі економічних та виробничих показників.

Зазначимо, що основою існування бірюзових організацій та їх рушійною силою є наявність в них співробітників, які володіють певними якостями, потенціал яких максимально розкритий і узгоджений з цілями організації. «Прагнення до вищої мети окремої особи і призначення організації

йдуть пліч-о-пліч» [1, с. 273]. Відповідно до ієрархії потреб А. Маслоу [2, с. 67–77], такі співробітники належать до категорії самоактуалізованих людей, що відповідає найвищому рівню в ієрархії задоволення людських потреб. Самоактуалізація за А. Маслоу означає «повне використання власних талантів та здібностей, власного особистісного потенціалу» [2, с. 213], вона спрямована на реалізацію призначення людини. Для бірюзових (і не тільки) організацій самоактуалізація означає використання найсильніших сторін кожного із співробітників, що зрештою суттєво збільшує загальний (сумарний) потенціал трудового колективу та можливості організації в цілому. У таких організаціях «робота – місце радісного самовираження, а колеги – товариші у досягненні осмисленої мети» [1, с. 83]. Робоче місце людини в бірюзових організаціях стає його місцем сили, де вона може максимально повно розкрити свій потенціал і в ході його реалізації черпати натхнення для власної трудової діяльності.

У цілому бірюзова організація передбачає максимальне залучення співробітників до просування до еволюційної мети. На цьому шляху кожен учасник повинен розкривати свій потенціал та приносити користь компанії, яка отримує можливість підвищити показники за всіма важливими метриками.

Останніми роками спостерігається низка змін у сфері управління людськими ресурсами у різних типах організацій. Зокрема, ці зміни стосуються відношення до працівників. З одного боку, це має дозволити їм краще використати власний потенціал на роботі, а, з іншого боку, змусити їх відчувати глибший зміст професійної діяльності. Завдяки такому відношенню до співробітників організація може розвиватися і працювати не тільки на благо власників і співробітників, але і всього суспільства і залучати все більше молодих, перспективних фахівців з формацією «сучасного погляду».

#### *Література*

1. Laloux F. *Reinventing organizations : A guide to creating organizations inspired by the next stage of human consciousness*. Brussels : Nelson Parker, 2014. 384 p.
2. Maslow A. H. *Motivation and Personality* (2<sup>nd</sup> ed.). New York : Harper & Row, 1970. 369 p.

**Секція 14. Статистичні та економіко-математичні методи дослідження  
соціально-економічних процесів на макро- та мезорівнях**

УДК 364.122.5"18/20"

**Березорудський Андрій Миколайович**

аспірант кафедри статистики та математичних методів в економіці,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**ДОСЛІДЖЕННЯ УРБАНІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ МІСТ  
НА ТЛІ ЕВОЛЮЦІЇ НАУКОВИХ КОНЦЕПЦІЙ**

***JEL classification: R120***

Дослідження теми урбанізму є дуже актуальним, оскільки міста стають все більш важливими для сучасного світу. Урбанізація є процесом зростання населення міст та їх територій, що впливає на багато аспектів життя людей, таких як економіка, соціальні відносини, культура, політика та навколишнє середовище.

Урбанізм допомагає розуміти проблеми, з якими стикаються міста та їх мешканці, такі як забруднення повітря, затори на дорогах, нестача житла та інфраструктури. Воно також допомагає розробляти стратегії для покращення якості життя в містах та забезпечення їх сталого розвитку.

У рамках розгляду теорій урбаністики увага приділяється класичним авторам, які вперше позначили інтерес до міського простору та низку пізнавальних питань у цій сфері.

Одним із перших учених, який вважається представником класичної урбаністики, був К. Маркс. У своїй соціологічній теорії суспільно-економічних формацій та класового устрою суспільства Маркс пов'язував існування соціальних класів з певним етапом розвитку виробництва. Головним та визначальним фактором у культурі, на його думку, є економіка, відповідно, саме економічний аспект міського життя найбільше цікавив філософа. У своїй праці «Капітал» К. Маркс зазначає, що відокремлення міста від села є основою поділу праці. Звичайно, головний наголос автор робить на теоретичне обґрунтування капіталізму, опускаючи просторову визначеність, але, говорячи про індустріальне суспільство, вчений має на увазі саме міське суспільство. Відповідно до К. Марксу, місто окреслюється як опозиція селу, простір, що передбачає розвиток ринку праці.

Інший сучасник Маркса, який займався міською антропологією, це Ф. Енгельс. На відміну від К. Маркса, Ф. Енгельс займався не тільки науково-теоретичним трактуванням своїх ідей, але також використовував емпіричні дослідження, ставши серйозним польовим дослідником. У 1845 р. він опублікував свої спостереження під назвою «Положення робітничого класу в Англії». У дослідженні міст Туманного Альбіону Енгельс вперше порушує теми соціальних проблем, імміграції, джентрифікації, які й сьогодні викликають багато дискусій в урбаністиці.

Серед перших спроб наукового обґрунтування поняття «місто» та виявлення урбаністичної концепції цікаві роботи Ф. Ратцеля. Він визначив місто як «значний простір скупчення людей та їх житла, що знаходиться в осередку великих комунікацій», тим самим виділивши його зовнішні ознаки (будівлі, вулиці та дороги) як визначальні моменти.

Щодо проблемного поля цього дослідження найбільш важливими виступають теоретичні положення вчених, які розглядають місто, виходячи з конкретних (соціально-філософських) наукових аспектів. Так, відомий родоначальник соціології М. Вебер виділив у визначенні міста низку позицій, які стали дуже важливими для сучасної урбаністики. Для нього місто є поселення, яке за протяжністю має великі масштаби, в якому «взаємне особисте знайомство один з одним, що відрізняє сусідський зв'язок у сільському поселенні, відсутнє». Тобто, М. Вебер звернувся до онтологічного розуміння міста як соціального простору, що має певний набір якостей та властивостей. Він зазначив, що міське середовище відмінне від сільської зони, воно більш замкнуте і ворожіше до своїх представників.

Цікавими є і висловлювання двох німецьких мислителів Ф. Теніса та Г. Зімеля, які також стояли біля витоків зародження класичної теорії міста. Ф. Теніс, наприклад, бачив у місті соціокультурну освіту, яка за допомогою свого вигляду має можливість транслювати суспільству процеси, що відбуваються в ньому. Так, у сучасних містах та їх устрої він бачив ознаки кризи та занепаду сучасного суспільства, нівелювання цінностей традиційної культури.

Найважливішою є концепція «міста», запропонована однією з найбільших у світі шкіл урбаністики. Погляди її представників дають хорошу теоретико-методологічну базу. Йдеться про чиказьку школу урбаністики [1].

Чикаго – місто, де виник перший у світі соціологічний факультет (1892), заснований перший американський соціологічний журнал (1895) і утворено Американське соціологічне суспільство (1905). Специфіка Чикаго як одного з найбільших центрів американської імміграції стала і тлом, і стимулом до розвитку прикладних досліджень та теоретичних узагальнень. Центром інтересів чиказьких соціологів стали процеси адаптації мігрантів до умов міського середовища та способу життя.

Р. Парк (1864–1944) став автором соціально-екологічної концепції; ним було введено в науковий обіг термін «міське середовище». Зміни в екологічній організації міста – концентрація населення, розтирання ринків, поділ праці, розвиток транспортно-комунікаційних мереж – спричиняють, за Р. Парком, зміни у звичках, почуттях та характері людей. З одного боку, міське середовище – джерело соціальних хвороб, а, з іншого – стимул до мобільності та розвитку особистості. Загалом концепція Р. Парка перебувала під впливом соціал-дарвінізму.

Його учень і послідовник Е. Берджесс (1886–1966) перевів соціально-екологічну концепцію в прикладну площину і на цій основі розпочав вивчення локальних спільнот у Чикаго. Його гіпотеза «концентричних зон» дозволила з використанням методу картографування виділити багато соціально неоднорідних районів міста.

Теорія Парка-Берджесса спричинила значний вплив на багаторічну дослідницьку практику чиказької школи, яка до 40-х років ХХ століття залишалася лідером емпіричного напрямку в американській соціології.

Урбаністична концепція Л. Вірта. Л. Вірт (1897–1952) – президент Американської соціологічної асоціації (1947–1948), перший президент Міжнародної соціологічної асоціації (1949–1953). В історію соціології Л. Вірт увійшов як засновник концепції урбанізму, і як автор-дослідник поняття «міський спосіб життя».

Концепція урбанізму, створена в рамках чиказької школи соціології, залишалася лідируючою до 60-х років ХХ століття. Згодом, поряд із переосмисленням і навіть критикою цієї концепції, майже одночасно виникає безліч шкіл, підходів та напрямів у соціології міста. Огляд деяких таких шкіл дається, зокрема, у статті Г. С'оберга «Порівняльна урбаністична соціологія» [2].

За думкою вчених, сучасний урбанізм буде розвиватися в напрямку сталого розвитку міст. Це означає, що буде приділятися більше уваги зменшенню екологічного впливу міст, покращенню якості життя мешканців та забезпеченню ефективної інфраструктури. Також, прогнозується зростання використання технологій та інновацій у містах. Наприклад, розвиток «розумних» міст, які використовують сучасні технології для оптимізації інфраструктури та забезпечення безпеки мешканців.

#### *Література*

1. Сертакова Е. А. Исследование «города» в классических концепциях зарубежных ученых. *Современные проблемы науки и образования*. 2013. № 4. URL: <https://scholar.sfu-kras.ru/publication/050162123-041462418/fulltext> (дата звернення: 14.03.2023).
2. *Зарубежные концепции и исследования городов*. URL: [https://scibook.net/sotsiologiya-gorod\\_1304/tema-zarubejnyie-kontseptsii-issledovaniya-47761.html](https://scibook.net/sotsiologiya-gorod_1304/tema-zarubejnyie-kontseptsii-issledovaniya-47761.html) (дата звернення: 16.03.2023).

---

УДК 311:339.5.053.7

*Милашко Ольга Генріхівна*

*к. е. н., доцент кафедри статистики та математичних методів в економіці,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **НАПРЯМКИ СТАТИСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ**

***JEL classification: C150; F170***

Основною формою зовнішньоекономічної діяльності та головною сферою міжнародних економічних відносин є зовнішня торгівля. Зовнішня торгівля покращує конкурентоспроможність національної економіки, сприяє підвищенню рівня життя населення, задовольняє потреби суспільства в цілому. Державна політика стимулювання експорту зміцнює позиції України на світових ринках, впливає на сферу зайнятості, збільшує валютні надходження, що, у свою чергу, сприяє зростанню

валового внутрішнього продукту [1]. Актуальним завданням статистики зовнішньої торгівлі є дослідження її ефективності. Нами розглянуто три напрямки аналізу ефективності. Всебічний підхід до її оцінювання сприяє можливості врахування різних процесів у зовнішньоекономічній діяльності та забезпечує комплексне інтегральне дослідження.

Характеристиками ефективності зовнішньої торгівлі з точки зору співвідношення результатів та витрат є коефіцієнт валютної ефективності експорту (співвідношення виручки від реалізації експорту та витрат на його виробництво), коефіцієнт ефективності виробництва експорту (співвідношення вартості експорту у внутрішніх цінах та витрат на виробництво) та коефіцієнт бюджетної ефективності експорту (співвідношення виручки від реалізації експорту та вартості експорту у внутрішніх цінах). Кожен з коефіцієнтів характеризує, скільки доларів чисельника припадає в середньому на кожний долар знаменника, що свідчить про ефективність процесу. Різниця між чисельником та знаменником кожного показника ефективності характеризує ефект від відповідного процесу. Так, на основі коефіцієнта валютної ефективності експорту розраховують народногосподарський ефект від реалізації експорту. Коефіцієнт ефективності виробництва експорту дозволяє розрахувати ефект від реалізації експортної продукції для її виробників. Коефіцієнт бюджетної ефективності експорту є основою для обчислення ефекту від експорту, отриманого за рахунок перевищення експортної ціни над внутрішньою ціною.

Наступний напрямок аналізу ефективності зовнішньої торгівлі пов'язаний з дослідженням покращення (погіршення) умов торгівлі з точки зору співвідношення відносної зміни цін на експорт та імпорт та співвідношення відносної зміни фізичного обсягу експорту та імпорту. Статистика пропонує для відповідного дослідження використання індексного методу, який цілком дозволяє досягти його мети. Якщо ціни на експорт зростали більш швидкими темпами, ніж ціни на імпорт (або зменшувалися не так швидко, як зменшувалися ціни на імпорт), умови торгівлі в поточному періоді порівняно з базисним покращуються. У протилежному випадку – вони погіршуються [2, с. 72–79].

Третій напрямок аналізу передбачає розрахунок та аналіз індексів та абсолютних результатів цінкових співвідношень як характеристик ефективності зовнішньої торгівлі з певною країною або групою країн. В основі побудови показників ефективності – порівняння фактичної вартості експорту (імпорту) в певну країну з вартістю, яка б була при використанні середніх світових цін на відповідні товари. Підхід до розрахунків абсолютних результатів цінкових співвідношень класичний – абсолютні результати обчислюються як різниця між чисельником та знаменником відповідних індексів і характеризують або додаткові надходження або втрати країни від відповідних операцій.

Результати оцінювання ефективності зовнішньої торгівлі дають підстави для прийняття оптимальних управлінських рішень і мають бути врахованими на усіх етапах як управлінської, так і підприємницької діяльності.

#### *Література*

1. *Статистичний збірник «Зовнішня торгівля України» за 2020 р.* / Державна служба статистики України : сайт. URL: [http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat\\_u/2021/zb/06/ztu\\_20\\_ue.pdf](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/06/ztu_20_ue.pdf) (дата звернення: 10.03.2023).
2. *Статистичне дослідження соціально-економічних і демографічних процесів* : монографія / За заг. ред. к. е. н., доц. Ю. О. Ольвінської. Київ : ФОП Гуляєва В. М., 2021. 207 с. (дата звернення: 18.03.2023).

УДК 504.05:311.3

**Ольвінська Юлія Олегівна**  
к. е. н., доцент, завідувачка кафедри  
статистики та математичних методів в економіці,  
Одеської національний економічний університет (Україна)

## ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТ

*JEL classification: C100; O130*

Екологічна безпека є одним із важливих компонентів національної безпеки будь-якої країни. Вона полягає у забезпеченні розвитку життєвоважливих інтересів людини, довкілля, суспільства та держави шляхом управління існуючими та можливими загрозами, які є наслідком функціонування антропогенних, природних та техногенних систем. Забруднення навколишнього середовища продовжує залишатися однією з основних проблем сучасного світу. Його негативні наслідки стають все більшою загрозою здоров'ю та життю людей [1].

Стрімкий розвиток промисловості, збільшення автомобільного транспорту зумовили виникнення значних екологічних проблем та утворення кризового стану навколишнього середовища. Швидкими темпами відбувається забруднення повітря та водних ресурсів, виснаження природних ресурсів, зникнення біологічних видів. Погіршення екологічної ситуації стає одним із значущих факторів, який має значний вплив на здоров'я та добробут людей не лише окремих країн, а всієї планети. Деградація стану навколишнього середовища особливо небезпечна тим, що впливає на розвиток не лише сучасних поколінь, але й майбутніх, причому наслідки такого впливу багато в чому непередбачувані.

Екологічний стан більшості областей України дуже далекий від ідеального. За даними Державної служби статистики було розраховано інтегральний індекс, який дозволяє комплексно проаналізувати стан водних ресурсів, атмосферного повітря, земельних ресурсів та порівняти результати по окремих регіонах України у 2010–2021 роки. Аналіз проведених розрахунків показав, що у 2010 році найгірша ситуація спостерігалася у Херсонській, Черкаській та Харківській областях, а найліпша – у Житомирській, Івано-Франківській та Чернігівській областях (рис. 1).

Якщо розглядати окремі складові індексу, то найгірший стан водних ресурсів спостерігався у 2010 році у Черкаській, Херсонській та Харківській областях, атмосферного повітря – у Дніпропетровській та Донецькій областях, а земельних ресурсів – у Кіровоградській, Дніпропетровській та Миколаївській областях.

У 2015 році ситуація щодо стану навколишнього середовища в більшості областей України покращилася. Найгірша ситуація спостерігалася у Харківській області, також у Черкаській та Дніпропетровській областях, а найкраща – у Закарпатській та Житомирській областях.

Але у 2021 році нажалі спостерігалася негативна тенденція до зростання значень інтегрального показника, а, відповідно, погіршення стану навколишнього середовища майже у всіх регіонах України. Так, найгірша ситуація спостерігалася у Харківській області, а також у Запорізькій та Дніпропетровській областях, а найкраща – у Закарпатській області.

Щодо показників окремих складових індексу, то найгірший стан водних ресурсів спостерігався у 2021 році у Харківській, Запорізькій та Дніпропетровській областях, атмосферного повітря – у Дніпропетровській та Донецькій областях, а земельних ресурсів – у Дніпропетровській, Донецькій, Миколаївській та Полтавській областях.

Проведений інтегральний аналіз стану навколишнього середовища свідчить про погіршення екологічного стану в деяких областях України та необхідність подальшого дослідження факторів, що негативно впливають на навколишнє середовище.

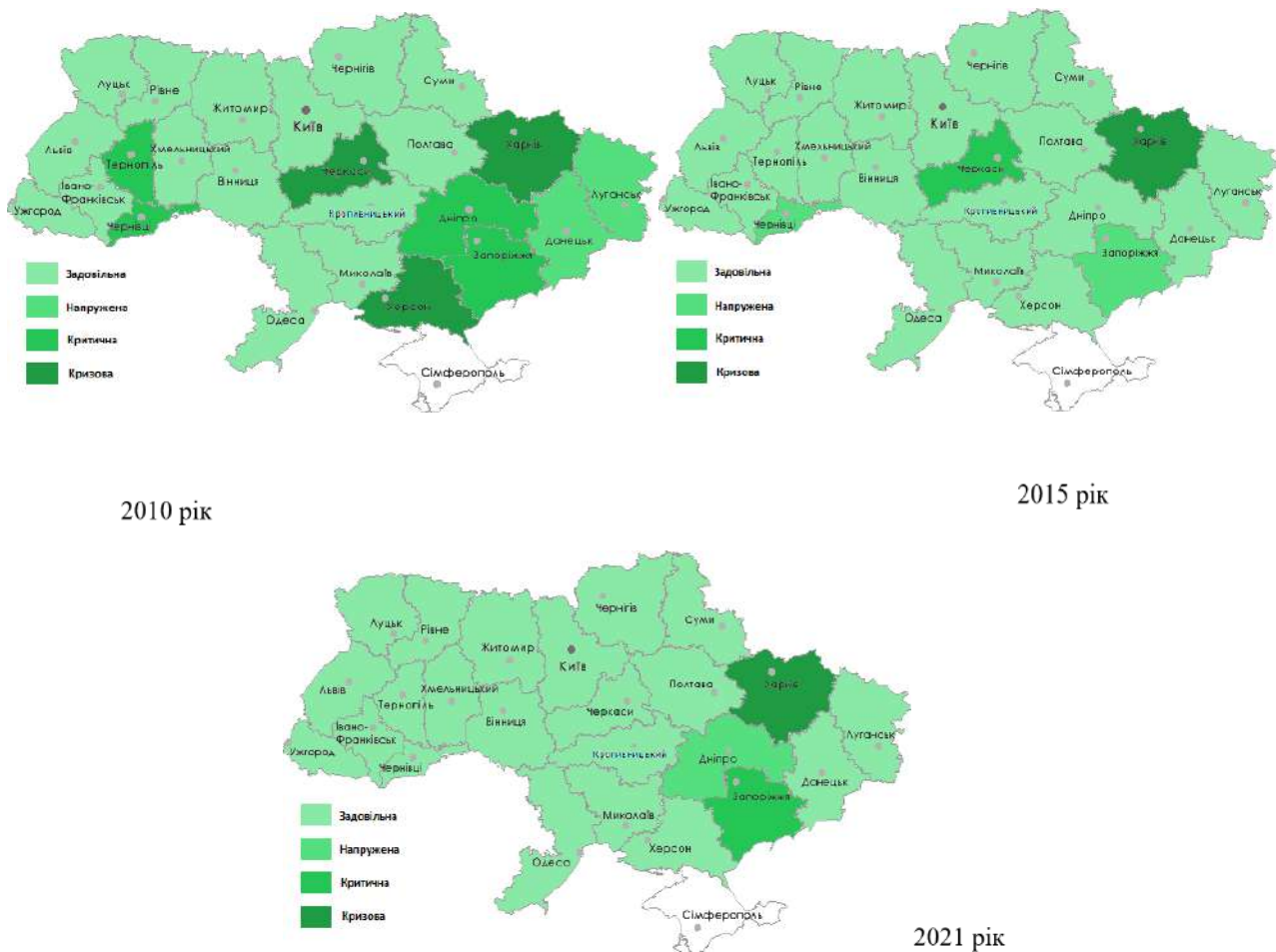


Рис. 1. Картограма регіонів України за станом навколишнього середовища у 2010–2021 роках  
Джерело: побудовано автором за даними [2]

Особливої актуальності питання екологічної безпеки набувають на сучасному етапі розвитку України. У 2022 році Україна зіткнулася з однією з найбільших екологічних катастроф. Війна, що триває в Україні й досі, має руйнівний вплив не лише на навколишнє середовище, але й на здоров'я та рівень смертності українського народу.

Постійні обстріли населених пунктів та міст призвели до викиду величезної кількості токсичних забруднюючих речовин, розливів нафти, радіоактивних речовин та інших хімікатів, які забруднюють водні ресурси, атмосферне повітря та ґрунти. Війна завдала значної шкоди екосистемі лісів, було знищено значну кількість рослин та тварин, що значною мірою вплинуло на біорізноманіття регіонів.

Окрім цього, досі існує загроза хімічної, біологічної, ядерної катастроф, унаслідок використання зброї масового знищення для мирного населення України. Це принесе загрозу всьому людству, а не тільки нашій державі [3].

Військові конфлікти є однією з найбільш серйозних причин погіршення стану і деградації навколишнього природного середовища. У зв'язку з ситуацією, яка склалася в нашій державі, вдосконалення системи забезпечення екологічної безпеки повинно стати одним із пріоритетних напрямів державної політики в умовах трансформаційних процесів в економіці та державному управлінні [4, с. 137]. Одними з головних завдань є мінімізація рівня антропогенного впливу на довкілля, технічне переоснащення підприємств, упровадження нових технологій, зміна екологічної свідомості суспільства, формування нового екологічного мислення [5]. Удосконалення забезпечення екологічної безпеки в умовах військового конфлікту повинно охоплювати чотири напрями: правове регулювання, економічне регулювання, інформаційно-технологічний та світоглядний напрям. Зокрема, виділимо сучасні пріоритети формування механізмів екологічної безпеки: комплексна екологічна оцінка території, екологічний моніторинг, управлінські рішення.

Забезпечення екологічної безпеки є важливим завданням державної політики та однією з важливіших умовою сталого соціально-економічного розвитку України після війни.



### Література

1. Копанчук В. Екологічна безпека як складова національної безпеки України : сучасні концепції та підходи. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2020. № 2 (97). С. 45–49.
2. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 03.04.2023).
3. *Екологічна безпека в умовах воєнного стану, 2022*. URL: <https://forms.gle/finYNFciAz3JPtEaA> (дата звернення: 03.04.2022).
4. Колонов О. М. Сутність екологічної політики в контексті державного управління. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія : державне управління. 2016. Вип. 1. С. 136–141.
5. Омаров А. Е. огли. *Проблеми та протиріччя в реалізації політики екологічної безпеки в Україні*. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-4/doc/5/01.pdf> (дата звернення: 10.04.2023).

УДК 311.1:519.2

**Погорелова Тетяна Валеріївна**

*к. е. н., доцент кафедри статистики та математичних методів в економіці,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## СТАТИСТИЧНІ ПРИЙОМИ КОМПЛЕКСНОГО ОЦІНЮВАННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

**JEL classification:** C100; C400

Сучасний розвиток суспільства вимагає від статистики кардинально нових підходів до збирання, обробки та подання цифрової інформації про рівень та можливості бізнесу. Статистичні дані про бізнес-процеси стають визначальними орієнтирами стратегічних перетворень національної економіки. У цих умовах вирішальна роль відводиться комплексному оцінюванню бізнесу, виявленню його причинно-наслідкових зв'язків. Під час реальних статистичних досліджень бізнесу чи то на макро-, чи то на мікрорівні використовуються складні математико-статистичні методи, розроблені як вітчизняними, так і зарубіжними вченими.

Багатопараметричний опис бізнесу використовувався в інтелектуальних дослідженнях Р. Тріона, М. Жамбю, Р. В. Хеммінга, С. Уїлкса, Б. Г. Міркіна, Н. В. Гибкіна, О. В. Стороженко [1], О. Г. Янкового [2], О. Г. Тижненко, О. О. Єгоршина та ін. [3; 4].

Комплексне використання статистичних методів передбачає повне розкриття сутності, закономірностей та тенденцій розвитку бізнес-процесів, що сприяє розробці стратегічних рішень управління бізнесом. Сьогодні будь-який бізнес має складну структуру, і тому доцільно використовувати низку багатовимірних методів класифікації і виділення однорідних груп, підґрунтям яких є розрахунок міри відстані, міри схожості та подібності. Головна ідея полягає в тому, що розподіл об'єктів бізнесу повинен підпорядковуватися нормальному закону з метою отримання дійсно однорідних груп.

Перевага у практиці статистичного оцінювання економічних процесів надається таксономічному, кластерному, факторному аналізу, методу головних компонент.

Ключовим моментом дослідження бізнесу є вибір метрики відстані, від якої залежать кінцеві результати розбиття сукупності бізнес-об'єктів на класи, таксони, групи. У статистичній науці існує багато метрик відстаней: лінійна, евклідова, супремум-норма, ступенева, Махаланобіса тощо. На жаль, у сучасній математико-статистичній літературі відсутні рекомендації щодо вибору тієї чи іншої функції відстані, але найбільш доведеними та найчастіше використовуваними є евклідова та лінійна відстані. Саме ці відстані відповідають уявленням про близькість об'єктів у тривимірному просторі, а також мають тісний зв'язок зі статистичними критеріями Фішера, дисперсією тощо. Підкреслимо, що вибір метрики відстані переважно залежить від досвіду дослідника, а також від структури вихідних даних про бізнес-процеси та мети класифікації [2, с. 30–40].

Під час реалізації процедур кластерного аналізу розбиття бізнес-об'єктів на якісно однорідні групи відбувається одночасно за великою кількістю ознак, при чому повинна виконуватися умова, що ніяка ознака за своєю значущістю не стає підґрунтям групування. Перевагою кластерного аналізу

зазначають той факт, що відмінності між одиницями, які увійшли до створеної групи, незначні, а відмінності між групами істотні [5].

Поглиблення аналізу бізнес-процесів вимагає розширення статистичної інформації, підключення великої кількості додаткових соціально-економічних ознак. Тому оглядовість баз даних починає розпливатися. Закономірність розпорошується на безліч зв'язків. І тому доцільно запропонувати здійснювати класифікацію за невеликою кількістю інтегральних ознак, які отримано раніше за допомогою методу головних компонент або факторного аналізу.

Розглянемо умови комплексного застосування означених методів:

1) наявність мультиколінеарності у вихідних даних, тобто множинної лінійної залежності між ними. Це відбувається, зазвичай, внаслідок дублювання інформації, методологічної невизначеності обчислення соціально-економічних показників;

2) слабка інформативність деяких факторних ознак, наявність аномальних викидів;

3) можливість та доцільність агрегації кількох ознак.

Таким чином, скорочення бази вихідних даних, що описують бізнес-процеси, методом головних компонент та факторного аналізу дозволяє подати результативну ознаку невеликою кількістю найбільш інформативних факторних ознак.

Бажано підкреслити, що метод головних компонент використовується не тільки як засіб зниження інформативної розмірності вихідних даних, а також для їх класифікацій. Математична модель методу є багатовимірним розподілом (від більшого до меншого) добутоків головних компонент і їх вагових коефіцієнтів.

Сутність методу головних компонент така: серед простору економічних ознак виділяються лінійні комбінації вихідних факторних чинників, що мають максимально можливу дисперсію. Перша головна компонента при такому виділенні має максимальну дисперсію і є нормованою лінійною комбінацією усіх вихідних даних, друга компонента – має максимальне значення дисперсії, що залишилася після першої та кореляційно не пов'язана з нею і т. д. Інакше кажучи, перша компонента максимально поєднує в собі фактори-чинники й може інтерпретуватися як інтегральний показник бізнес-процесів.

Отже, якщо переходити до оцінки ступеня і напрямку зв'язків між аналізованими показниками на основі сумісного використання методів регресійного аналізу і методу головних компонент, наступне математичне рівняння головних компонент буде включати до себе меншу кількість факторних ознак, оскільки з подальшого аналізу вилучаються ті головні компоненти, вклад яких у загальну дисперсію менше 10% [5].

Комплексне використання кореляційного аналізу та методу головних компонент передбачає розрахунок парних коефіцієнтів кореляції між вихідними факторними ознаками і відповідними головними компонентами. Відбір найбільш статистично суттєвих головних компонент відбувається на підставі загальної оцінки значення парного коефіцієнта кореляції та частки вкладення кожної компоненти в загальну варіацію ознаки.

Проаналізуємо, які переваги має метод головних компонент перед іншими багатовимірними статистичними методами. По-перше, в матриці значень компоненти розміщені в спадаючій послідовності власних значень. Таке розміщення сприяє класифікації будь-яких кількісних ознак бізнес-процесів. По-друге, число компонент відповідає числу вихідних факторних ознак. По-третє, головні компоненти не корелюють між собою, що дуже важливо під час проведення регресійного аналізу. І, наостанок, головні компоненти повністю зумовлюють варіацію вихідних факторних ознак.

Комплексне оцінювання бізнес-процесів за допомогою означених методів передбачає, що перехід від великої кількості факторних ознак до головних компонент відбувається без значної втрати інформації. В окремих випадках фактори можуть відображати властивості вихідних даних, які безпосередньо неможливо вимірити і тому на кінцевий результат вони не впливають.

Незважаючи на те, що моделі регресії, побудовані за головними компонентами, свідомо не мають колінеарно пов'язаних ознак, на практиці їх розробляти потрібно обережно, оскільки головні компоненти ускладнюють економічну інтерпретацію параметрів моделі.

Таким чином, статистичні прийоми комплексного використання статистичних методів, дозволяють вирішувати різноманітні задачі: групування, скорочення простору ознак, моделювання складних систем бізнес-процесів, що сприяє знаходженню ефективних рішень для успішного введення бізнесу.

### Література

1. Гибкіна Н. В., Сидоров М. В., Стороженко О. В. Класифікація країн Європейського Союзу за основними соціально-економічними показниками методом головних компонент. *Математичні моделі та новітні технології управління економічними та технічними системами*: монографія / за заг. ред. В. О. Тимофєєва, І. В. Чумаченко. Харків : ФОП Мезіна В. В., 2017. С.116–133.
2. Янковий О. Г. *Латентні показники в економіці* : монографія. Одеса : Атлант, 2015. 168 с.
3. *Математичні методи в сучасних економічних дослідженнях* : монографія / за заг. ред. Малярець Л. М. Харків : ХНЕУ, 2011. 270 с.
4. Погорелова Т. В. Фінансові результати підприємницької діяльності та їх розподіл у національній економіці. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2022. № 8 (297). С. 25–31.
5. *Бізнес-аналітика багатовимірних процесів* : мультимедійний навч. посібник / Т. С. Клебанова, Л. С. Гур'янова, Л. О. Чаговець та ін. Харків, 2020. URL: <http://ebooks.git-elt.hneu.edu.ua/babap/index.html> (дата звернення: 05.03.2023).

УДК 620.91: 330.3(477)

**Разінкін Нікіта Сергійович**

*аспірант кафедри статистики та математичних методів в економіці,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ НИЗЬКОВУГЛЕЦЕВОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

**JEL classification:** O100; O130

Низьковуглецевий розвиток економіки є однією з головних тенденцій сучасного світу. Такий напрям пов'язаний із необхідністю зменшення викидів вуглецю і боротьбою зі зміною клімату. Україна, як і більшість країн світу, стикається з проблемами забруднення довкілля та високими рівнями викидів вуглецю, тому розвиток низьковуглецевої економіки є важливим завданням для країни.

Одним із перших кроків до розвитку низьковуглецевої економіки України стала ратифікація Паризької угоди про зміну клімату. Згідно з цією угодою, Україна зобов'язалася до 2030 року зменшити викиди парникових газів на 40% в порівнянні з 1990 роком [1].

Україна має значні можливості для розвитку відновлюваної енергетики. Зокрема, країна має великий потенціал для розвитку вітрової та сонячної енергетики на південних територіях. За оцінками Міжнародного агентства з відновлюваної енергетики (IRENA), Україна може забезпечити до 2030 року більше 50% своїх потреб в електроенергії за рахунок відновлюваних джерел енергії [2].

Україна також має значний потенціал для енергоефективності та енергозбереження. За даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, можливості з енергозбереження складають близько 30 млрд. дол. США, що може значно зменшити витрати на енергопостачання [3].

Однак, на жаль, розвиток низьковуглецевої економіки України зіткнувся зі значними перешкодами. Однією з найбільших перешкод є повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації на територію України.

Якщо навести статистичні дані на кінець 2021 року, можна побачити, що загальний показник енергії з відновлюваних джерел дорівнює 14% (табл. 1):

Таблиця 1

Відсотки відновлюваної енергії в енергосистемі України на кінець 2021 року

Джерело відновлюваної енергії	Відсоток в енергосистемі
Вітроенергетика	1,6
Сонячна енергетика	2,1
Гідроенергетика	7,9
Біомаса	2,4
Всього відновлюваної енергії	14,0

Джерело: складено автором за даними [4]

Натомість, прогнозовані показники на 2022 рік демонструють потенційне зростання до 17,4% (табл. 2):

Джерело відновлюваної енергії	Відсоток в енергосистемі
Вітроенергетика	2,4
Сонячна енергетика	3,5
Гідроенергетика	8,7
Біомаса	2,8
Всього відновлюваної енергії	17,4

Джерело: складено автором за даними [4]

На початок 2023 року ми можемо констатувати факт відсутності зростання показників та навіть їх падіння. Зараз, внаслідок воєнного стану, ми не маємо доступу до офіційної статистики, але можемо навести певні дані.

Майже 600 МВт вітроенергетичних потужностей у Запорізькій області також вийшли з ладу через пошкодження ЛЕП 330 кВТ у Мелітополі. Варто наголосити, що цей показник пошкоджень міг би бути й вищим, оскільки неможливо визначити масштаби шкоди тим станціям, які окупували російські терористи. У Чернігові знищено 1,8 МВт біоенергетичних потужностей, а на окупованих територіях Донецької області, а саме у Волновасі та Маріуполі, виявлено що біоенергостанції загальною потужністю 2 МВт, або 3,8 МВт встановлені на кінець 2021 року, зараз не живлять мережу. Загалом кількість вітрової та сонячної енергії зменшилася більш ніж удвічі порівняно з довоєнним рівнем. Насамперед, це пояснюється двома факторами:

- по-перше, як згадувалося вище, це викликано прямими бойовими діями;
- по-друге, виникненням проблем, пов'язаних з руйнуванням попиту і високою негнучкістю генерації, що підлягає диспетчеризації, особливо сонячної, враховуючи, що наразі кумулятивна потужність сонячної генерації перевищила позначку в 6 ГВт [5].

Також досить вагомою проблемою є відсутність стабільної законодавчої бази для розвитку відновлюваної енергетики та енергоефективності. Недостатньою є також інфраструктура для підключення відновлюваних джерел енергії до електромережі, що ускладнює їх впровадження.

Крім того, Україна має значні проблеми з вуглевидобуванням та використанням вугілля для енергетики. Вугільна енергетика є одним із головних джерел викидів парникових газів, тому перехід до низьковуглецевої економіки передбачає поступове відмовлення від вугільної енергетики. Однак, це може призвести до значної економічної та соціальної напруги в регіонах, де вугільна промисловість є головним джерелом заробітку.

Ще одним важливим фактором є відсутність достатнього фінансування для розвитку низьковуглецевих технологій. Уряд України має плани по залученню інвестицій до сектору відновлюваної енергетики, але до цього часу не всі плани були реалізовані [6].

У підсумку, можна сказати, що Україна має великий потенціал для розвитку низьковуглецевої економіки, але для цього необхідно розв'язати низку проблем, зокрема, створення стабільної законодавчої бази та інфраструктури для підключення відновлюваних джерел енергії, вирішення проблем вуглевидобування та залучення інвестицій до розвитку низьковуглецевих технологій. Але це можна зробити лише після перемоги та завдяки інвестиціям для відновлення країни.

#### Література

1. *Паризька угода* : Міжнародний документ № 995\_161 від 12.12.2015 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_161#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text) (дата звернення: 08.03.2023).
2. *Remap 2030. Renewable energy. Prospects for Ukraine* / IRENA. URL: [https://sae.gov.ua/sites/default/files/ENG%20IRENA\\_REmap\\_Ukraine\\_paper\\_2015%201304.pdf](https://sae.gov.ua/sites/default/files/ENG%20IRENA_REmap_Ukraine_paper_2015%201304.pdf) (дата звернення: 21.03.2023).
3. *Міненерго презентувало інвестиційні можливості української енергетики та перспективи зеленого переходу на Конференції в Лугано*. URL: [http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/printable\\_article?art\\_id=245658973](http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/printable_article?art_id=245658973) (дата звернення: 07.03.2023).
4. *Звіт Міністерства енергетики та захисту довкілля України за 2021 рік*. URL: [https://www.menr.gov.ua/content/dam/menr/documents/diyalnist/zvit\\_2021.pdf](https://www.menr.gov.ua/content/dam/menr/documents/diyalnist/zvit_2021.pdf) (дата звернення: 23.03.2023).
5. *Сектор відновлюваної енергетики України до, під час та після війни* / Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова : сайт. URL: [https://razumkov.org.ua/statti/sector-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viynu#\\_ftn25](https://razumkov.org.ua/statti/sector-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viynu#_ftn25) (дата звернення: 21.03.2023).
6. *Зелена енергетика 2.0 : чого чекати її виробникам після закінчення війни.* / Укрінформ : сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3533739-zelena-energetika-20-cogo-cekati-ii-virobnykam-pisla-zakincennja-vijni.html> (дата звернення: 16.03.2023).

УДК 311:346.548

**Самотосенкова Олена Вікторівна**

к. е. н., доцент кафедри статистики та математичних методів в економіці,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

**JEL classification:** C190; L860

Останні десятиліття характеризуються стрімким розвитком сфери електроніки, кібернетики та інформатики. Це призвело до значної активізації процесів на світовому ринку інформаційних продуктів і послуг. Нові інформаційні технології припускають надання користувачу не тільки самого інформаційного продукту, але і засобів доступу до нього. Це дозволяє користувачу отримувати інформацію в обсязі та форматі, які відповідають саме його потребам.

Нині актуальними є питання визначення особливостей формування та оцінка результатів функціонування ринку інформаційних послуг в Україні та його окремих секторів.

Діяльність на ринку інформаційних послуг регулюється двома Законами України: «Про інформацію» та «Про науково-технічну інформацію». У Законі України «Про науково-технічну інформацію» ринок інформаційних послуг визначається як «система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг» [1, Ст. 1].

На ринку інформаційних послуг в Україні діє значна кількість суб'єктів господарювання, які поділяються на дві групи: підприємства і фізичні особи-підприємці. У табл. 1 наведено показники кількості суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг в Україні за період 2010–2021 рр., розраховано їх структуру та індекси динаміки.

Таблиця 1

Кількість суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг в Україні  
за період 2010–2021 роки

Роки	Кількість суб'єктів господарювання, тис. одиниць	З них, у %		Індекси динаміки кількості суб'єктів господарювання, %
		підприємства	фізичні особи-підприємці	
2010	56,0	23,6	76,4	...
2011	54,2	26,5	73,5	96,8
2012	66,7	20,2	79,8	122,8
2013	86,4	17,2	82,8	129,5
2014	114,4	11,6	88,4	132,4
2015	116,1	11,7	88,3	101,5
2016	129,7	9,2	90,8	111,7
2017	146,9	9,1	90,9	113,3
2018	174,6	8,3	91,7	118,9
2019	206,1	7,7	92,3	118,0
2020	234,2	6,9	93,1	113,6
2021	284,2	5,8	94,2	121,3

Розроблено автором за даними [3, с. 435; 4, с. 378]

За даними табл. 1 бачимо, що за період 2010–2021 роки кількість суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг країни щорічно збільшувалася і склала у 2021 році 284,2 тис. одиниць проти 56 тис. одиниць у 2010 році, тобто зросла в 5 разів. Варто зазначити, що в аналізованому періоді можна виокремити два етапи: перший – з 2012 до 2014 року, коли кількість суб'єктів господарювання на ринку стрімко зростала. Але після такої активізації у 2015 році кількість суб'єктів господарювання на ринку зросла всього на 1,5%, що, насамперед, можна пояснити політичною ситуацією в країні у 2014 році. Починаючи з 2016 року ринок інформаційних послуг знов активізувався, кількість суб'єктів господарювання почала прискорено зростати і склала у 2021 році 284,2 тис. одиниць, що на 21,3% більше, ніж у 2020 році.

Щодо структури кількості суб'єктів господарювання, то на інформаційному ринку переважає група «фізичні особи-підприємці», частка яких щорічно збільшується, тобто відбуваються значні структурні зміни. Якщо у 2010 році частка фізичних осіб-підприємців у загальній кількості суб'єктів господарювання становила 76,4%, а частка підприємств складала 23,6%, то у 2021 році частка фізичних осіб-підприємців збільшилася до 94,2% від загальної кількості суб'єктів, а частка підприємств складала всього 5,8%.

До показників ефективності функціонування суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг можна віднести обсяг реалізованої інформаційної продукції та послуг, продуктивність праці, тобто вартість інформаційних продуктів і послуг в середньому на одного зайнятого працівника, загальний прибуток суб'єктів господарювання, величину прибутку в середньому на одного суб'єкта господарювання. У табл. 2 наведено дані щодо обсягу реалізованої інформаційної продукції (продуктів і послуг) і кількості зайнятих працівників суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг України за 2010–2021 роки. За цими даними розраховано обсяг реалізованої продукції в середньому на одного зайнятого працівника та індекси динаміки цих показників.

Таблиця 2

Динаміка показників ефективності функціонування суб'єктів господарювання  
на ринку інформаційних послуг за 2010–2021 роки

Роки	Загальний обсяг реалізованої продукції, млн. грн.	Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	Обсяг реалізованої продукції на одного зайнятого працівника, тис. грн.	Індекси динаміки, %	
				загального обсягу реалізованої продукції	обсягу реалізованої продукції на одного зайнятого працівника
2010	73015,0	284,4	256,7	...	...
2011	82637,9	280,2	294,9	113,2	114,9
2012	90074,4	280,4	321,2	109,0	108,9
2013	94278,2	298,0	326,4	104,7	101,6
2014	105689,6	306,3	345,1	112,1	105,7
2015	141479,6	275,1	514,3	133,9	149,0
2016	174028,2	282,0	617,1	123,0	120,0
2017	216803,8	303,1	715,3	124,6	115,9
2018	273742,2	331,6	825,5	126,3	115,4
2019	334865,3	370,1	904,8	122,3	109,6
2020	392066,8	382,1	1026,1	117,1	113,4
2021	528450,7	437,1	1209,0	134,8	117,8

*Розроблено автором за даними [3, с. 445; 4, с. 396]*

Дані табл. 2 показують, що загальний обсяг реалізованої продукції на ринку інформаційних послуг за період 2010–2021 роки щорічно зростає, але швидкість зростання різна. Індекси динаміки цього показника коливаються в межах від 104,7% у 2013 році до 134,8% у 2021 році, тобто, у 2013 році обсяг реалізованої продукції збільшився всього на 4,7%, а у 2021 році – на 34,8%.

Щодо показника ефективності праці, то пік зростання цього показника припадає на 2015 рік, коли обсяг виробленої та реалізованої інформаційної продукції в середньому на одного працівника збільшився на 49%, якщо порівняти з попереднім роком. Починаючи з 2016 року зростання сповільнилося, але все ж таки було досить значним. Так, у 2021 році, порівняно з 2020 роком, ефективність праці на ринку інформаційних послуг збільшилася на 17,8%. Отже, для обох показників характерна тенденція до зростання.

#### **Література**

1. *Про науково-технічну інформацію* : Закон України № 3322-XII від 25.06.1993 р. URL: [https://ips.ligazakon.net/document/view/t332200?an=1&ed=2014\\_03\\_27](https://ips.ligazakon.net/document/view/t332200?an=1&ed=2014_03_27) (дата звернення: 10.03.2023).
2. Підгорний А. З., Самотоєнкова О. В. *Статистика ринків* : навч. посіб. Одеса : Атлант, 2015. 408 с.
3. *Статистичний щорічник України за 2016 рік*. К. : Державна служба статистики України, 2017. 482 с.
4. *Статистичний щорічник України за 2021 рік*. К. : Державна служба статистики України, 2022. 447 с.
5. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2023).

УДК: 330.322; 303.519.8

**Шинкаренко Володимир Миколайович**

к. фіз.-мат. н., доцент кафедри  
статистики та математичних методів в економіці,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**Кирилова Людмила Олександрівна**

к. фіз.-мат. н., ст. викладач кафедри  
статистики та математичних методів в економіці,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ГАЛУЗЕЙ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

*JEL classification: G110; C610*

Російська військова агресія принесла на українську землю значні руйнування. За оцінками уряду України національна економіка може скоротитися до 50%. Цілком зрозуміло, що війна майже зупинила діяльність вітчизняної туристичної та готельно-ресторанної галузі. Українські готелі, санаторії, будинки відпочинку та інші об'єкти тимчасового розміщування на тилкових територіях змушені були перепрофілюватися для обслуговування верств населення, що постраждали внаслідок російської агресії та вимушено покинули свої домівки. Ресторациї та кафетерії стали надавати послуги харчування біженцям, волонтерським організаціям. Індустрія гостинності поряд з усією українською економікою перейшла на військові рейки, працюючи для перемоги України у важкій боротьбі за незалежність.

Однак, у міжнародному бізнесі є багато прикладів, коли після масштабних військових конфліктів країни швидко відновлювали туристичний потенціал, а частка іноземних туристів зростала. Сподіваємося, що до таких країн через деякий час приєднається і Україна. Післявоєнне відновлення держави неможливе без розвитку туристичної та готельно-ресторанної галузей. Для виходу з кризи та сталого розвитку, відновлення обсягів обслуговування, постраждала від наслідків російської агресії індустрія гостинності буде мати потребу в інвестиційних надходженнях. Відповідно, кожний інвестиційний проєкт ґрунтується на прискіпливому аналізі фінансової та господарської діяльності підприємства.

Інвестиційна привабливість туристичної галузі досліджувалася у роботах Л. Кондрацької, К. Малюти. Аналіз діяльності підприємств гостинності розглянуто у працях Г. Бедрандіної, І. Давиденко, С. Нездоймінова Н. Нечевої, О. Романухи, К. Хаврової, С. Хлопяк. Управлінню розвитком підприємств туризму та готельно-ресторанного бізнесу в умовах війни та післявоєнний період присвячено статті Т. Деділової, О. Носирева, А. Романової, І. Токар. Враховуючи масштаб збитків, що завдані військовою агресією українській індустрії гостинності, проблема післявоєнного відновлення потребує різностороннього наукового аналізу.

Туристичний потенціал нашої держави є одним із найпотужніших в Європі. До складових туристичних принад нашої країни відносимо: зручне географічне становище, наявність природних ландшафтних локацій, рідкісних пам'яток історичної спадщини, самобутніх культурних громад, досить розвинена логістика. Водночас, туристична галузь дуже вразлива до внутрішніх та зовнішніх умов, що негативно впливають на її сталий розвиток, Такими умовами є: економічні (фінансові кризи, неправильна податкова політика); соціальні (нестабільна політична ситуація); медичні (масові захворювання, епідемії та пандемії); військові (війни та озброєні конфлікти). На жаль, в нашій державі відчутний негативний вплив кожного із зазначених факторів, а це не дозволяє підприємствам індустрії гостинності повністю розкрити туристичний потенціал.

У світовій науковій літературі існує досвід пошуку шляхів відновлення туристичної галузі після війни. Особливо відмітимо монографію заслуженого професора Університету Стратклайда (Глазго, Шотландія) Річарда Батлера та науковця з Інституту досліджень туризму (Макао, Китай) Вантані Сантикула «Туризм і війна» [1]. У книзі автори наголошують, що програма відновлення туристичної галузі у післявоєнний час повинна ґрунтуватися на аналізі розвитку у період до військової агресії.

Для дослідження інвестиційної привабливості галузей індустрії гостинності взято за основу показники, що розміщені на сайті Державної служби статистики України [2]. Розглянуто діяльність підприємств за 2016–2019 роки, оскільки у зазначений період суб'єкти господарської діяльності мали найкращі показники роботи (період між російським вторгненням 2014 року та світовою пандемією 2020 року). У табл. 1 наведено обсяги реалізованої продукції (товарів та послуг) підприємств за видами економічної діяльності, чистий прибуток (збиток), рівень прибутковості галузей за 2016–2019 роки.

Таблиця 1

Деякі фінансові показники підприємств гостинності за видами економічної діяльності за 2016–2019 роки

Види економічної діяльності	Код за КВЕД	Роки	Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	Обсяг реалізованої продукції, тис. грн
Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщування	55.1	2016	-2028619,9	6352042,5
		2017	1470289,3	7895318,0
		2018	1846720,1	9479438,3
		2019	3192997,0	9884154,4
Діяльність засобів розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання	55.2	2016	-29477,0	700282,6
		2017	-132208,3	906268,6
		2018	-11916,3	1130564,0
		2019	11087,9	1579748,4
Діяльність ресторанів, надання послуг мобільного харчування	56.1	2016	40196,8	11039172,9
		2017	405025,5	14753587,1
		2018	405999,2	18695113,9
		2019	931701,1	22981964,9
Постачання готових страв	56.2	2016	46280,5	4516601,6
		2017	3676,3	5241885,9
		2018	110710,8	6520385,1
		2019	122585,2	6852278,3
Обслуговування напоями	56.3	2016	-8651,8	414131,7
		2017	41743,8	658182,3
		2018	8852,1	790072,0
		2019	-3465,4	785841,1

*Джерело: складено авторами на основі [1]*

Проведено оцінку показників інвестиційної привабливості підприємств тимчасового розміщування й організації харчування. Запропоновано методику їх оцінювання за допомогою портфельної теорії Г. Марковіца, що дозволило виділити галузі індустрії гостинності з більшим коефіцієнтом прибутковості та низьким рівнем ризикованості капіталовкладень.

Найпривабливішими з точки зору залучення інвестиційних коштів серед підприємств тимчасового розміщування й організації харчування виявились сфери «діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщування» та «діяльність ресторанів, надання послуг мобільного харчування». Перспективними напрямками подальших наукових розробок у галузі залучення інвестицій в реальному секторі індустрії гостинності є складання інвестиційних проектів для практичного застосування отриманих при проведенні статистичного аналізу результатів.

#### *Література*

1. Butler R., Suntikul W. *Tourism and war*. London : Routledge, 2012. 297 p.
2. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.03.2023).



**Секція 15. Організаційно-економічне забезпечення механізму управління  
туристсько-рекреаційними комплексами**

УДК:338.48.330.5

**Давиденко Ірина Володимирівна**

к. е. н., завідувачка кафедрою туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**Павлоцький Володимир Якович**

ст. викладач кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ОСНОВНИХ  
МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ КРАЇНИ**

**JEL classification:** F100; L830

В останні роки туристичний сектор України і кожна з галузей, що входить до його складу, стикнулися із, без перебільшення, екзистенційними викликами. Світова пандемія COVID-19 спричинила найгострішу за останні десятиліття кризу у сфері світового та національного туризму. Новий відлік часу, коли туристична активність, здебільшого, перебуває «на паузі», зумовила повномасштабна збройна агресія, якій протистоїть наша країна. У такий період акцент туристознавчих розвідок вимушено зміщується у бік теоретичної проблематики та перспектив оптимізації державного регулювання у секторі.

Відповідно до діючої редакції Закону України «Про туризм», розрізняють три організаційні форми туризму: в'їзний, виїзний та внутрішній. З погляду платіжного балансу країни виїзний туризм називають пасивним, ототожнюючи його з імпортом туристичних послуг, а в'їзний – навпаки – активним, пов'язаним з їх експортом. Оскільки зовнішньоторговельна політика країни вимагає не допускати суттєвого дефіциту платіжного балансу, держава має сприяти саме в'їзному туризму. Крім того, витрати в'їзних туристів у вітчизняних дестинаціях підтримують місцевий бізнес та сприяють зайнятості населення. Така аргументація є домінуючою протягом багатьох років, внаслідок чого серед основних напрямків туристичної політики України визначено підтримку саме внутрішнього та в'їзного туризму.

Втім, цей дискурс, на думку авторів, видається занадто спрощеним. Не всі витрати виїзних туристів слід автоматично відносити до складу імпорту операцій. Насамперед, необхідно розглянути транспортну складову українського виїзного туризму. Інформація про міжнародні пасажирські авіаперевезення в Україні наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Обсяги міжнародних пасажирських перевезень через вітчизняні аеропорти у 2018–2021 рр.

№ з/п	Показники	Роки			
		2018	2019	2020	2021
1	Перевезено пасажирів, тис. осіб	18308,2	21969,6	7612	14719,1
2	в т.ч. українськими авіакомпаніями	11450,5	12547,1	4287,7	8622,3
3	з них: на регулярних лініях, тис. осіб	6794,6	7107,2	1306,1	2608,9
4	чартерними рейсами, тис. осіб	4655,9	5439,9	2981,6	6013,4
5	Частка вітчизняних авіакомпаній у повітряних перевезеннях, % (гр. 2 / гр. 1)	62,5	57,1	56,3	58,6

Джерело: розроблено авторами за даними [1]

За розрахунками Всесвітньої туристичної організації, у 2019 р., частка міжнародних туристів, перевезених авіатранспортом перевищила 58%, а витрати на міжнародні перельоти становили близько 85% сукупних транспортних витрат. Того ж року доходи від міжнародного туризму сягнули 1,6 трлн. дол. США, у тому числі, від міжнародних пасажирських авіаперевезень – 205 млрд. дол. [2]. Іншими словами, питома вага авіаперевезень у вартості міжнародних турів складала близько 13%. Проте, за окремими категоріями турів цей показник суттєво варіювався. Для бюджетних нетривалих комплексних турів масового сегменту, організація яких передбачає замовлення чартерних авіарейсів, частка послуг повітряного транспорту у паушальному тарифі могла сягати 30–35%. Саме такі тури

відігравали важливу роль, а від початку пандемії практично переважали у вітчизняному виїзному туризмі (табл. 1). Загалом, як свідчать дані табл. 1, більшість виїзних туристів, які скористалися послугами авіатранспорту в 2018–2021 рр., віддали перевагу вітчизняним авіаперевізникам. Отже, витрати туристів, пов'язані з регулярними або чартерними міжнародними перевезеннями, що здійснювали українські авіакомпанії, мають бути враховані із сукупного обсягу туристичного імпорту. Їхня частка, за нашою оцінкою, що ґрунтується на вищевикладених даних, становить 10–20% від загальних витрат виїзних туристів. Навіть у тих випадках, коли перевізниками виступають іноземні авіакомпанії, певна частина їх доходів залишається в Україні. Так, усі авіатранспортні підприємства сплачують державний авіаційний збір, що складає еквівалент 2 дол. США за кожного пасажира у міжнародному сполученні, плату за послуги з аеронавігаційного обслуговування повітряних суден у повітряному просторі України, збір за наднормативну стоянку повітряного судна. Також до вартості авіаквитків включають збори із забезпечення авіаційної безпеки та обслуговування пасажирів аеровокзалами, які перераховують до бюджету авіакомпанії. Варто пригадати, що ДП «Міжнародний аеропорт Бориспіль» та ДП «Укрерорух» у 2018–2021 рр. входили до десятки найбільших платників податку на прибуток.

Перспективи повноцінного відновлення виїзного туризму є важливим стимулом для інвестицій у відбудову української авіатранспортної інфраструктури. За час війни з 19 функціонуючих вітчизняних аеропортів суттєво постраждали 12. Загальні збитки, завдані станом на березень 2023 р. злітно-посадковим смугам, будівлям, спорудам, устаткуванню склали близько 200 млрд. грн. [1]. Стабільне функціонування цивільної авіації важливо також з макроекономічних причин. За підрахунками ІКАО кожні 100 дол. США, інвестовані у повітряний транспорт, створюють сукупну додану вартість у розмірі 325 дол. А кожні 100 додаткових робочих місць у цивільній авіації викликають появу 610 нових робочих місць за широкою номенклатурою секторів економіки [3].

Слід додати, що суттєва частина транспортних витрат є не єдиною складовою вартості виїзних турів, що залишається в Україні та циркулює у національній економіці. Те ж саме відбувається з доходами страхових компаній від страхування туристів, туроператорською маржою, комісійною винагородою туристичних агентств. Усі вказані транзакції мають бути враховані при визначенні зовнішньоекономічних результатів міжнародного туристичного обміну.

З іншого боку, в'їзний туризм, на жаль, не приносив українській економіці очікуваного зиску навіть у найбільш сприятливі роки. За даними популярного фінансового порталу Kiplinger, Україна у 2019 р., була країною найбільш доступного міжнародного туризму в Європі із середньодобовими витратами іноземних туристів на рівні 65 дол. США [4]. Якби в'їзний туристичний потік до нашої країни був більш інтенсивним, ця обставина, безумовно, підвищувала би її туристичну конкурентоспроможність. Однак за обмеженої кількості в'їзних туристів наслідком є відповідні скромні доходи. У цьому ж контексті несприятливий вплив чинить порівняно низький рівень туристичного мультиплікатору в Україні. Попит іноземних туристів на вітчизняні товари та послуги залишається відносно низьким, як і стимулюючий вплив на локальні ринки. Туристи, які приїжджають до нашої країни, здебільшого, відвідують лише чотири популярні туристичні дестинації – Київ, Одесу, Львів та Умань, що в окремі періоди викликає надмірне навантаження на місцеві туристичні ресурси та конкуренцію з внутрішнім туризмом. Також варто зазначити, що у найближчі роки процес масштабної повоєнної відбудови України вимагатиме перебування в країні значної кількості іноземних фахівців та робітників. Це може ускладнити процес розміщення в'їзних туристів в окремих регіонах.

Підводячи підсумки, можемо констатувати, що сальдо доходів від міжнародного туризму не варто розраховувати як різницю між витратами виїзних туристів та надходженнями від в'їзних. Слід застосовувати більш складні алгоритми підрахунку, що потребує суттєвого удосконалення вітчизняної статистики туризму. У найскладніші для вітчизняної туристичної сфери часи, підтримка держави має бути спрямована на будь-який реально працюючий бізнес, незалежно від організаційної форми туризму. Основними пріоритетами секторальної економічної політики у коротко- та середньостроковій перспективі мають стати відновлення туристичної інфраструктури та ресурсів, стимулювання зайнятості, і, як наслідок, максимально можливе збільшення національного доходу від туристичної діяльності.

#### *Література*

1. *Державна авіаційна служба України* : сайт. URL: <https://www.avia.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2023).
2. *Всесвітня туристична організація ООН* : сайт. URL: <https://www.unwto.org/tourism-statistics/tourism-statistics-database> (дата звернення: 10.03.2023).

3. *Economic Contribution of Civil Aviation. Ripples of Prosperity* / International Civil Aviation Organization (ICAO) : website. URL: <https://www.icao.int/sustainability/documents/econcontribution.pdf> (access date: 11.03.2023).

4. *The 10 cheapest countries to visit* / Kiplinger analytical company : website. URL: <https://www.kiplinger.com> (access date: 05.03.2023).

УДК (64.012.8+338.439):640.43

**Кунділовська Тетяна Анатоліївна**

*к. т. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМ-ПЕРЕДУМОВ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ У ЗАКЛАДАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА**

***JEL classification: L830; M110***

Заклади ресторанного господарства займають важливе місце у ланцюзі постачання харчових продуктів, тому для них, як і для усіх операторів ринку харчових продуктів, актуальним та обов'язковим є впровадження системи управління безпекою харчових продуктів на основі концепції аналізу ризиків і критичних точок контролю ХАССП. Основні умови безпечності харчових продуктів необхідні для підтримання гігієни навколишнього середовища в усьому харчовому ланцюзі й спрямовані на виробництво та постачання безпечних продуктів для споживання людиною, а також для умов безпечного поводження з ними. Головним завданням системи ХАССП є ідентифікація та оцінка небезпечних чинників, аналіз ризиків і проведення поетапного контролю за всіма стадіями приготування харчової та кулінарної продукції, починаючи від прийому сировини й до моменту подачі готової страви на стіл споживачеві [1].

Проблема забезпечення випуску безпечної продукції в закладах ресторанного господарства, порівняно з іншими операторами ринку, викликана наступними чинниками:

- широкий асортимент кулінарної продукції, що реалізується в закладах;
- для приготування напівфабрикатів та готових страв використовується велика кількість інгредієнтів різного походження із специфічними властивостями;
- приготування страв за різними технологічними схемами (з тепловою обробкою, без теплової обробки, за різними температурними режимами тощо);
- одночасне приготування великої кількості страв із сировини рослинного та тваринного походження;
- обмеженість площ приміщень, необхідних для зберігання, приготування та реалізації страв (зазвичай багато процесів здійснюється на одній спільній території);
- різний термін і умови зберігання (для сировини, напівфабрикатів, кулінарної продукції) та реалізації готових страв [2, с. 67].

Впровадження системи ХАССП у закладах ресторанного господарства перш за все передбачає розробку базових санітарних програм (програм-передумов) відповідно до вимог чинного законодавства, насамперед, Закону України № 771 «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» (ст. 20, 21), Наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України № 590 «Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР)» та інших [3; 4].

Програми-передумови – це базові елементи системи управління безпекою харчових продуктів, яка впроваджується для категорії операторів ринку, які провадять діяльність з харчовими продуктами, кулінарною продукцією, у складі якої є неперероблені інгредієнти тваринного походження. Це універсальні процедури, які використовуються для контролю виробничого середовища та виробничих умов, та сприяють виробництву безпечної продукції.

Програми-передумови охоплюють необхідні заходи щодо особистої гігієни персоналу, прибирання приміщень, миття та дезінфекції кухонного обладнання, інвентарю та посуду, боротьби зі шкідниками, зберігання сировини та інгредієнтів, утилізації відходів тощо. Усього у закладах ресторанного господарства розробляють та впроваджують від 8 до 14 програм-передумов з метою

управління ймовірним виникненням небезпечних ризиків та можливим біологічним, хімічним та фізичним забрудненням продукту.

Варто зосередити увагу на деяких особливостях організації виробництва кулінарної продукції і страв у закладах ресторанного господарства, які вимагають найбільш ретельного контролю під час запровадження програм-передумов.

По-перше, відсутність можливості здійснювати контроль безпечності страв під час та після їх виробництва. Контроль показників безпеки сировини і готової продукції на підприємствах ресторанного господарства проводять у сторонніх акредитованих лабораторіях в межах програми виробничого контролю, проте, тільки за допомогою перевірки умов транспортування, супровідної документації та оцінювання за органолептичними показниками.

По-друге, під час розроблення процедури закупівлі сировини, напівфабрикатів, інгредієнтів виникають труднощі, адже якщо підприємства ресторанного господарства закуповують великий асортимент продукції в невеликому обсязі, закупівлю проводять не напряму у виробника продукції, а у дистриб'юторів чи постачальників. Це ускладнює як контроль безпечності сировини, так і контроль умов зберігання та транспортування. Тому необхідно приділити основну увагу процедурі вибору та контролю постачальників, а також дотримуватись установлених правил приймання сировини, її зберігання та бракеражу.

По-третє, небезпекою при організації виробництва продукції є перехресне забруднення:

- безпосереднє перехресне забруднення при прямому контакті та перенесенні небезпечних чинників від забруднених продуктів, сировини до готових для споживання страв;
- опосередковане перехресне забруднення, коли небезпечні чинники переносяться від забруднених до готових для споживання страв через забруднені поверхні, руки, обладнання або кухонне приладдя;
- перехресне алергенне забруднення у зв'язку із використанням великої кількості інгредієнтів.

Для запобігання перехресного забруднення необхідно забезпечити належне постійне розмежування сирих та готових до споживання страв на всіх етапах постачання сировини, її зберігання, підготовки, приготування та подачі страв.

Отже, впровадження програм-передумов системи управління безпечністю харчової продукції на основі концепції ХАССП є гарантією безпеки продукції, мінімізації ризиків, усунення недоліків в діяльності закладів ресторанного господарства та спрямовано на захист споживача. Система легко піддається сторонній незалежній перевірці та аудиту, що надає їй перевагу при різного роду інспекціях, а також при сертифікації закладів ресторанного господарства.

#### Література

1. Тітомир Л., Власюк К. Переваги системи НАССП в ресторанному бізнесі. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-74> (дата звернення: 12.03.2023).
2. Колеснікова М. Б., Гринченко О. О., Юрченко С. Л., Андреева С. С., Черемська Т. В. Системне забезпечення харчової безпечності продукції закладів ресторанного господарства. *Таврійський науковий вісник*. Серія : Технічні науки. 2022. № 4. С. 64–73. DOI: <https://doi.org/10.32851/tnv-tech.2022.4.8> (дата звернення: 14.03.2023).
3. *Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів* : Закон України № 771/97-ВР від 23.12.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-вр#Text> (дата звернення: 12.03.2023).
4. *Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССП)* : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України № 590 від 01.10.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1704-12#Text> (дата звернення: 13.03.2023).

УДК 338.482.2

*Лебедєв Ігор Васильович*

*д. е. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **РОЗВИТОК САНАТОРНО-КУРОРТНОЇ СФЕРИ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ НА ЗАСАДАХ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ**

***JEL classification: L830***

Санаторно-курортна сфера зі стародавніх часів є однією з найпривабливіших. Вона використовує безплатні природні ресурси і при невеликих капіталовкладеннях демонструє велику соціальну і економічну результативність. Це особливо актуально у теперішні часи в умовах прискорення ритмів суспільного життя, інтенсифікації виробничих процесів, погіршення стану довкілля, системи охорони здоров'я тощо.

Мета дослідження: визначити сучасний стан санаторно-курортної сфери Одеського регіону і запропонувати заходи щодо її розвитку на засадах кластерного підходу.

Невдале керування та недостатнє фінансування системи охорони призвели до того, що, згідно з даними офіційної статистики, частка витрат домогосподарств у загальних витратах на охорону здоров'я становить близько 50%. Майже 69% пацієнтів займаються самолікуванням, не звертаючись за медичною допомогою, близько 40% населених пунктів не забезпечені екстреною медичною допомогою. У 2021 році очікувана тривалість життя при народженні становила 71,4 року (113 місце у світі). Україна посідає одне з перших місць в Європі за такими соціально небезпечними захворюваннями, як COVID-19, ВІЛ, туберкульоз, серцево-судинні, психічні розлади.

Неблагонадійний стан системи охорони здоров'я потребує більш активного розвитку санаторно-курортної сфери як важливого засобу для відновлення фізичних, духовних та емоційних сил людей, підвищення їх працездатності. Згідно з дослідженнями, рекреація й оздоровлення можуть підвищити продуктивність праці на 3%, зменшити вартість тимчасової непрацездатності одного працівника на 3–4 дні на рік, скоротити лікарняний на 2–3 дні, а кількість звернень до поліклінік – у 2 рази [1, с. 74].

Одеський регіон здавна славився своєю санаторно-курортною сферою, однак у теперішній період вона переживає важкі часи. У 1990–2017 роках (статистика після цього періоду не публікується) загальна кількість санаторно-курортних та оздоровчих закладів на Одещині суттєво зменшилася, а саме: санаторіїв та пансіонатів з лікуванням – на 40% (з 43 закладів до 27), санаторіїв-профілакторіїв – на 85% (з 19 до 3), будинків і пансіонатів відпочинку – на 60% (з 15 до 6). При цьому на 34% (з 213 до 285) збільшилася кількість баз відпочинку – найдешевших і найпростіших закладів не тільки без лікування, але й навіть без будь-якого медичного нагляду, комфорту та зі «зручностями на дворі» [2]. Недостатня увага центральної влади до рекреаційної сфери призвела до того, що туристичні потоки в Україні склалися вкрай не вигідно: у 2015–2021 роках частка виїзних туристів у загальній кількості становила 86%, в'їзних – 1%, внутрішніх – 13%, при цьому частка внутрішніх туристів, обслугованих з метою відпочинку, склала 3,8%, оздоровлення – 0,6% [3].

Одеський регіон має значний природно-рекреаційний потенціал для розвитку санаторно-курортного комплексу, лікувально-оздоровчого туризму та рекреації, володіє багатими природно-кліматичними та культурно-історичними ресурсами. Сформувалися три курортно-рекреаційні райони – Одеський, Білгород-Дністровський та Татарбунарський, в яких функціонують курорти: Одеса, Куяльник, Кароліно-Бугаз (в Одеському рекреаційному районі), Білгород-Дністровський, Сергіївка, Лебедівка, Затока (в Білгород-Дністровському), озеро Сасик (в Татарбунарському) та ін. У регіоні є бальнеокліматичні курорти, де використовуються мінеральні води (для внутрішнього та зовнішнього застосування) та клімат; і бальнеогрязеві курорти – де використовуються мінеральні води та лікувальні грязі.

Сприятливі природні цілющі ресурси Одещини доповнюються понад 5000 об'єктами культурної спадщини та 120 об'єктами природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення: «Кілійське гирло» і «Озеро Сасик» у Дунайському біосферному заповіднику

НАН України, «Тилігульський лиман» у регіональному ландшафтному парку «Тилігульський», «Межиріччя Дністра-Турунчука» і «Північна частина Дністровського лиману» у Нижньодністровському національному природному парку, «Система озер Шагани-Алібей-Бурнас» у національному природному парку «Тузловські лимани».

Однак курортно-рекреаційний потенціал регіону не тільки не зберігається і не використовується ефективно, але й погіршується. В Одесі, колишній «перлині у моря», ліквідовано чудові санаторії «Україна», «Росія», «Лермонтовський», імені Чкалова та ін. У жалюгідному стані знаходиться унікальний бальнеогрязевий санаторій «Куяльник» на 4000 місць. Це відбувається за потурання обласної влади: якщо у Стратегії економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року однією із стратегічних цілей було визначено раціональне використання рекреаційного та туристичного потенціалів регіону [4], то у Програмі розвитку туризму та курортів в Одеській області на 2021–2023 роки немає жодного конкретного заходу, завдання, показника. Немає й звітів про виконання цих програм, бо звітувати нема про що. З 1991 року спостерігаються такі негативні явища:

- погіршення соціальних показників результативності функціонування сфери рекреації і туризму;
- зниження частки рекреаційних послуг у структурі платних послуг унаслідок загального зубожіння населення та переміщення витрат на комунальні послуги, плата за які має обов'язковий характер;
- різке зменшення споживання рекреаційних послуг сільським населенням;
- скорочення витрат населення на рекреаційні послуги в загальних витратах і заощадженнях;
- систематичне не завантаження об'єктів рекреаційно-туристичної інфраструктури та значна зношеність основних фондів цих підприємств;
- недостатність ресурсів для покращення матеріальної бази та якості послуг.

Для виправлення цієї ситуації вважаємо за необхідне активізувати роботу Обласної тристоронньої соціально-економічної ради (про діяльність якої також немає відомостей з 2019 року) і залучити її та інших зацікавлених суб'єктів громадянського суспільства до управління санаторно-курортною сферою на засадах соціального партнерства. При цьому вважаємо за доцільне використовувати кластерний підхід, при якому санаторно-курортний комплекс розглядається як сукупність пов'язаних між собою підприємств та закладів, діяльність яких спрямована на задоволення потреб у санаторно-курортному лікуванні, реабілітації, оздоровленні та відпочинку населення, внутрішніх та іноземних туристів на основі ефективного та раціонального використання природних, економічних і соціально-культурних ресурсів регіону. З позиції системного підходу санаторно-курортний кластер можна охарактеризувати як відкриту, динамічну систему, розташовану на певній території, яка складається із взаємозалежних підсистем.

Санаторно-курортна сфера в Одеській області знаходиться у складному становищі, що потребує вжиття невідкладних рішучих заходів, серед яких пропонуємо такі:

- підвищити роль регіональних і місцевих органів влади в управлінні туристично-курортною сферою, включати до планів соціально-економічного розвитку Одеської області й територіальних утворень розділ про розвиток туристично-курортної сфери;
- здійснювати регулювання туристичних потоків, використовуючи економічні та адміністративні заходи, враховуючи такі фактори, як сезонність, пропускна здатність дестинацій, навантаження на навколишнє природне середовище;
- активізувати впровадження стійкого доступного соціального туризму, підвищувати охоплення населення різними видами рекреаційно-туристичних послуг;
- розвивати інфраструктуру, покращувати санітарно-екологічне становище у курортних зонах;
- впроваджувати кластерний підхід в управлінні санаторно-курортною сферою, використовувати тристороннє соціальне партнерство держави, організацій підприємців та профспілок із залученням інших інститутів громадянського суспільства – туристичних асоціацій, екологів та інших зацікавлених організацій.

#### Література

1. Каленюк С. С., Котенко Т. М. Соціальні аспекти розвитку рекреації і туризму як значущого сегменту світового господарства : теоретико-методологічні засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2015. № 3. С. 172–176.
2. *Статистична інформація. Санаторно-курортні та оздоровчі заклади* / Головне управління статистики в Одеській області : сайт. URL: <http://od.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 13.03.2023).

3. *Статистичний щорічник України, 2021* / Державна служба статистики України. Київ, 2022. URL: [https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat\\_u/2022/zb/11/Yearbook\\_2021.pdf](https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf) (дата звернення: 13.03.2023).

4. *Про затвердження Програми розвитку туризму та курортів в Одеській області на 2021-2023 роки* : рішення Одеської обласної Ради № 69-VIII від 19.02.2021 р. URL: <https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/rishennya-213-viii-programa-rozvytku-turyzmu-ta-kurortiv-v-odeskij-oblasti-na-2021-2023-roky.pdf> (дата звернення: 14.03.2023).

---

УДК 379.85: 330.564

*Магац Наталія Сергіївна*  
аспірантка, провідний інженер,

*ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» (Україна)*

## **ОСНОВНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В КУРОРТНІЙ ЕКОНОМІЦІ**

*JEL classification: L830; M210*

Розвиток підприємництва є важливою складовою економічного розвитку будь-якої країни, включаючи курортні міста та регіони. Курорти є популярним місцем відпочинку та туризму, тому розвиток підприємництва може забезпечити не тільки стале функціонування курорту, але й створити нові робочі місця та збільшити доходи для місцевого населення.

Пріоритети розвитку підприємництва в курортній економіці можуть варіюватися залежно від конкретних умов кожного курорту і країни в цілому. Однак, загалом, основними пріоритетами мають бути:

1. *Розвиток інфраструктури*: розвиток якісної та сучасної інфраструктури є основною передумовою привабливості курорту для туристів та інвесторів. Критична інфраструктура є найбільш важливим елементом інфраструктури будь-якого міста, зокрема курортного. Вона охоплює системи, що забезпечують надійний доступ до електроенергії, водопостачання та водовідведення, телекомунікаційних, транспортних мереж та інших систем, які важливі для життєзабезпечення мешканців міста і туристів. Надійне функціонування об'єктів критичної інфраструктури є суттєвим для забезпечення безперебійної роботи готелів, ресторанів, магазинів та інших підприємств, які є невід'ємними складовими для економіки курортного міста.

Транспортна інфраструктура також відіграє одну з важливих ролей для розвитку курортної території, оскільки забезпечує зручний та швидкий доступ до курорту. Розвиток транспортних мереж, таких як автомобільні дороги, залізничні мережі та аеропорти, може привернути більше туристів та забезпечити їх комфортне пересування по місцевості. Наявність добре розвиненої транспортної мережі дозволяє забезпечити ефективну логістику туристичних потоків.

Не менш важливим елементом інфраструктури курорту є готельні та ресторани комплекси, спортивні та культурно-розважальні об'єкти. Для підприємців у цьому секторі важливо забезпечити високу якість обслуговування та різноманітність послуг, що сприятиме збільшенню привабливості курорту.

2. *Підтримка малого та середнього підприємництва (МСП)*: залучення та підтримка малого та середнього бізнесу на курортах, зокрема, місцевих магазинів, сувенірних крамниць, пунктів прокату спорядження тощо, можуть забезпечити місцевому населенню додаткові робочі місця та збільшити доходи від туризму. Окрім цього, малі та середні підприємства можуть допомогти розвитку туристичного потенціалу та різноманітності наданих послуг, забезпечити високу якість та індивідуальний підхід до клієнтів, що сприятиме збільшенню конкурентоспроможності курорту на туристичному ринку. Розвиток МСП на курортах також стимулюватиме зростання місцевої економіки, зокрема шляхом створення попиту на товари та послуги від місцевих постачальників.

Одним зі способів підтримки розвитку МСП є створення сприятливих умов. Зокрема, як зазначено у статті Н. Л. Шлафман [1], враховуючи дефіцитність місцевих бюджетів, серед основних способів стимулювання розвитку МСП мають превалювати не фінансово-економічні інструменти, а організаційні заходи, що включають підтримку й організаційну допомогу в пошуку сторонніх і

зовнішніх інвесторів: організацію і розробку інвестиційних проєктів, надання гарантій і поручительств, організацію інвестиційних конкурсів тощо.

3. *Розвиток цифрових послуг та інноваційних технологій*, що можуть допомогти створити нові туристичні продукти, які більш точно відповідають потребам та очікуванням туристів. Деякі інноваційні продукти та послуги, які можуть бути розроблені для курортної економіки, включають:

- використання віртуальної та доповненої реальності, зокрема, створення інтерактивних екскурсій та ігор для туристів;
- розробка технологій для автоматизації послуг, зокрема, бронювання готелів, ресторанів, екскурсій та інших послуг, що забезпечує більш швидко та зручну обробку замовлень та зниження витрат на персонал;
- використання блокчейн-технологій, що дозволяють забезпечувати безпеку та прозорість транзакцій під час туристичних подорожей;
- застосування еко-інновацій, що сприяють збереженню природних ресурсів та допомагають зменшити негативний вплив туризму на довкілля;
- впровадження технологій для інтерактивної підтримки туристів: створення мобільних додатків та чат-ботів, які надають туристам вичерпну інформацію про курорт та допомагають орієнтуватися на місцевості.

Ці інноваційні продукти та послуги можуть допомогти покращити якість туристичного відпочинку, зробити його більш комфортним та привабливим для туристів.

4. *Розвиток альтернативних видів туристичного бізнесу* – сприятиме залученню нових туристів та розширенню туристичного потенціалу курортів. Деякі альтернативні види туристичного бізнесу, які можуть бути розвинені на курортах, включають [2]:

- екотуризм – організація туристичних маршрутів до заповідників, національних парків та інших природних пам'яток;
- агротуризм – форма туризму, в якій туристи відвідують сільські території, ферми та господарства з метою ознайомлення зі способом життя та культурою місцевого населення;
- гастротуризм – створення нових кулінарних заходів та маршрутів, які пропонують туристам познайомитися з місцевою кухнею та гастрономічними традиціями;
- етнічний туризм – спрямований на знайомство з культурою та традиціями народів, які мешкають на певній території, та може включати відвідування етнографічних музеїв, фольклорних фестивалів, культурних та історичних пам'яток, традиційних свят, зустрічі з місцевими жителями тощо;
- ностальгічний туризм – відвідування місць, що мають особисту значимість для туриста, пов'язані з його дитинством, родинними зв'язками, подіями з минулого або історичними подіями, і дозволяє людям знову пережити давні емоції та відчуття та зберегти спогади про минуле;
- оздоровчий та медичний туризм – отримання медичних послуг та процедур в інших країнах або регіонах з метою поліпшення здоров'я туристів;
- спортивний туризм – розвиток спортивних об'єктів та заходів, що приваблюють активних туристів, такі як гірськолижний туризм, водні види спорту, велосипедні маршрути тощо;
- прибережний, морський та водний туризм – види туризму, які пов'язані з відпочинком на пляжах, на морських курортах та інших водних місцях;
- пригородницький туризм – створення туристичних заходів, що сприяють емоційним та фізичним викликам, такі як каноїнг, скелелазіння, банджі-джампінг тощо.

Для успішного розвитку альтернативних видів туризму важливо забезпечувати високу якість послуг та відповідну інфраструктуру, працювати з місцевими підприємцями та органами влади, проводити маркетингові дослідження та рекламні кампанії для просування нових продуктів та послуг.

5. *Розвиток маркетингу та реклами*: є важливою складовою курортної економіки, оскільки успішна маркетингова програма може збільшити кількість туристів та підвищити прибутковість бізнесу у туристичному секторі. Для розвитку маркетингової складової в курортній економіці необхідно використовувати різноманітні інструменти та підходи, що включають:

- формування бренду курорту: полягає у створенні унікальної ідентичності, яка буде відображати особливості та переваги саме цього курорту; бренд повинен бути спрямований на цільову аудиторію та підкріплюватися високою якістю послуг та сервісу; однією зі складових бренду курорту також може бути використання географічного позначення товару, який виробляється в певній географічній області та має унікальні характеристики, пов'язані зі своїм походженням;



– розвиток цифрового маркетингу: використання інтернет-маркетингу, пошукової оптимізації, контекстної реклами, залучення блогерів та інфлюенсерів, соціальних медіа та інших інструментів для просування курорту та туристичної інфраструктури в мережі Інтернет;

– розробка туристичних пакетів: створення та просування комплексної пропозиції для туристів, яка включає послуги готелів, ресторанів, екскурсій та інших видів розваг;

– проведення маркетингових досліджень: збір та аналіз інформації про потреби туристів, їхні відвідування та побажання; це може допомогти курорту залучити цільову аудиторію та пропонувати їм послуги, які вони бажають;

– розвиток мережі продажів: відбувається через формування партнерських відносин з туроператорами, авіакомпаніями та іншими суб'єктами на туристичному ринку.

Отже, зазначені пріоритети розвитку підприємництва можуть допомогти курортним містам забезпечити стійкий розвиток та стати привабливими туристичними напрямками. Кожен пріоритет має свої виклики та можливості конструктивних відповідей на них, успішна реалізація цих можливостей потребує спільної роботи громадськості, влади та підприємців. Для досягнення успіху у розвитку курортної економіки необхідно враховувати місцеві особливості та потреби місцевого населення, впроваджувати сталі та екологічно чисті технології, використовувати інноваційні рішення та сприяти налагодженню міжнародної співпраці.

#### Література

1. Шлафман Н. Л. Методичні засади формування регіональних програм підтримки підприємництва. *Економіка промисловості*. 2010. № 2. С. 171–177. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45608/39-Shlafman.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.03.2023).

2. *Економіка вражень і природокористування: принципи інклюзивності та сталості* : монографія / за наук. ред. Н. І. Хумарової. Одеса : ДУ «Ін-т ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України», 2021. 506 с.

---

УДК 331.105.6:338.48(477)

**Мартінова Наталя Степанівна**

*к. п. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У СФЕРІ ТУРИЗМУ

**JEL classification:** L310; M130; Z320

Механізм соціального підприємництва успішно реалізується у сфері туризму, значною мірою завдяки тому, що суб'єкти туристичної діяльності – це представники малого бізнесу, підприємці-ентузіасти, віддані своїй справі, які діють в умовах посиленої конкуренції та мінливої ринкової кон'юнктури та які, при цьому, є особистостями з високим рівнем соціальної відповідальності.

Питання розвитку та функціонування системи соціального туризму в Україні є предметом наукових досліджень вчених К. Задорожної, О. Колотухі та ін. Проблеми становлення, розвитку та поширення практики соціального партнерства у сфері туризму та туристичній освіті досліджують вчені В. Федорченко, С. Нездоймінов, Ю. Миронов та ін. Потребують уваги питання визначення сутності та важливості соціального підприємництва у сфері туризму для стратегічного розвитку економіки країн, зокрема, в контексті партнерства освіти, науки та бізнесу.

Концепція соціального туризму як одна із головних складових соціального підприємництва у сфері туризму на сучасному етапі базується на трьох основних принципах:

– забезпечення відпочинком і оздоровленням кожного члена суспільства шляхом залучення в систему туризму людей із низьким рівнем доходів та з обмеженими можливостями;

– субсидювання туристичних поїздок незаможних громадян;

– участь державних і суспільних структур у розвитку туризму [1, с. 56].

Соціальне підприємництво в туризмі займає проміжну нішу між благодійністю та звичайною підприємницькою діяльністю. Його головна особливість – спрямованість на створення як найбільш стійких бізнес-моделей у виробництві туристичного продукту. Так, соціальне підприємництво в туризмі, вважаємо, характеризується сприянням розвитку підприємницького підходу, вмінням

соціального підприємця у сфері туризму відчувати мінливу кон'юнктуру туристичного ринку, знаходити можливості розвитку при обмежених ресурсах, продукувати інноваційні рішення з надання тривалого позитивного впливу на соціум. Цього можна досягти, у тому числі, за допомогою залучення потенціалу профільних закладів науки та освіти.

Наголошуємо на ролі суб'єктів туристичного бізнесу, а також інших організацій та суспільних об'єднань, які діють у сфері туризму в Україні у поширенні практики соціального підприємництва (наприклад, підтримка студентських стартапів туристичним оператором «Travel Professional Group (TPG)», діяльність навчального центру мережі турагенцій «Поїхали з нами», розробка проєктів співпраці з навчальними закладами членами Асоціації лідерів турбізнесу України та ін.). Є досвід ефективної організації співробітництва у сфері туризму та туристичної освіти, відпрацьованого на всіх рівнях як державний проєкт – Школа сільського зеленого туризму. Значний розвиток соціальне підприємництво як співпраця з роботодавцями дістало й у системі туристичної освіти. В наших дослідженнях зазначалося на доцільності розвитку інноваційних освітніх структур у навчальних закладах туристичного спрямування, в яких започатковується досвід підприємницького новаторства та соціально спрямованих ініціатив [2].

Розвиток сучасних форм взаємодії науки, освіти та бізнесу задля поширення практики соціального підприємництва сприятиме розвитку соціальних інновацій у сфері туризму в Україні та дозволить забезпечити ефективне функціонування національної індустрії туризму як високодохідного сектору економіки.

#### *Література*

1. Миронов Ю. Б., Михальський Ю. В. Соціальне партнерство в туризмі : детермінанти та соціально-економічні механізми розвитку за сучасних умов. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Економічні науки. 2018. Вип. 56. С. 55–59. URL: [https://tourlib.net/statti\\_ukr/myronov27.htm](https://tourlib.net/statti_ukr/myronov27.htm) (дата звернення: 07.04.2023).

2. Мартинова Н. С. Організація та результати діяльності навчально-виробничого колективу у підготовці майбутніх менеджерів туризму. *Теорія та методика управління освітою* : електронний журнал. ДВНЗ «Університет менеджменту освіти НАПН України». 2014. № 3 (14). URL: [http://umo.edu.ua/images/content/nashi\\_vydanya/metod\\_upr\\_osvit/v\\_16/9.pdf](http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_16/9.pdf) (дата звернення: 07.04.2023).

---

УДК 338.48:504(477.74)

*Михайлюк Олена Леонідівна*

*к. е. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КЛАСТЕРІВ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

*JEL classification: L830; Z320*

Для розвитку екологічного туризму необхідні не тільки зусилля владних структур і туристичного бізнесу. Екологічний туризм тісно пов'язаний з природоохоронними територіями та напряму залежить від якості довкілля.

Відповідну якість довкілля забезпечують організації екологічного спрямування. Деякі з них діють комплексно, мають багато численних партнерів (у тому числі, і закордонних партнерів, і донорів) і формують свої оригінальні кластери.

В Україні одним з найбільш активних організаторів роботи у сфері екологічного туризму є Асоціація активного та екологічного туризму. Це громадська некомерційна організація, яка займається популяризацією та розвитком дружніх природі активних видів відпочинку та екологічного туризму. Асоціація побудована за принципом внутрішньогалузевої самоорганізації і об'єднує усіх зацікавлених у розвитку активного та екологічного туризму: комерційні і громадські організації, приватних осіб, органи місцевого самоврядування та влади, іноземні представництва.

В Одеському регіоні формуються поки що два кластери екологічного туризму – агро-еколого-рекреаційний кластер Фрумушика Нова і туристичний кластер міста Вилкове.

Агро-еколого-рекреаційний кластер Фрумушика Нова розташований у Тарутинському районі Одеської області. Це сільський периферійний район, що розташований обабіч основних магістралей (Одеса-Ізмаїл-Рені), на значній відстані від основних ділових центрів (від Одеси 170 км та 50–70 км від траси), а також рекреаційних та приморських зон.

Тут представлені степові (сухо-степові) ландшафти, територія має певні ознаки депресивності, основна галузь – сільське господарство з культивуванням основних сільськогосподарських культур (зернові, олійні та інші монокультури). Клімат посушливий відчувається (дефіцит вологи), зона ризикованого землеробства.

Навкруги Фрумушики Нової – заповідний Тарутинський степ. Раніше на цьому місці було чотири молдавських і одне німецьке село. Але у 1946 р. їх зрівняли із землею танками, людей виселили чи репресували, побудували полігон. Модель кластеру представлена на рис. 1.



Рис. 1. Схема туристичного кластеру «Фрумушика-Нова»  
Джерело: розроблено автором

Для подальшого успішного розвитку кластеру, який має декілька напрямків своєї діяльності (екологічний, сільськогосподарський і рекреаційний), необхідно:

1. Для розміщення туристів задіяти декілька локацій:

– готель, гостьовий будинок і мисливський будинок у Фрумушика Новій;

– пансіонати, курортні комплекси, бази відпочинку, кемпінги, міні-готелі селища Приморське Кілійського району. З локації у Фрумушикі Новій передбачити кілька днів відпочинку на морі у Приморському. З локації у Приморському запланувати дводенний відпочинок у Фрумушика Нова.

2. З обох локацій планувати екоподорожі до Придунав'я, а також маршрути: «Дунайське узмор'я – 0 км»; «Дельта – Перлина Дунаю»; «екскурсія по місту Вилково»; «Дунайське узмор'я – 0 км»; «VIP ТУР – ПРО «0» км»; «Симфонія весни на Дунаї»; «Зелений острівець», екскурсія до Ізмаїлу тощо.

3. Передбачити участь туристів обох локацій в івент-заходах регіону.

Перспективи формування «Туристичного кластера Вилково». Вилкове – одне з найцікавіших місць регіону, де цікаво можна провести декілька днів – пройтися вздовж яликів, дізнатись про старовірів, здійснити прогулянки протоками Дунаю, поспостерігати за пеліканами та іншими птахами.

Туристів потрібно розважати мінімум п'ять – максимум 8–9 діб – це середній термін сучасної сезонної відпустки.

Тому потрібно у межах туристичного кластеру спільними зусиллями організувати відпочинок у розрахунку на цей час:

1. Розміщення можливе у колективних засобах розміщення Вилково, Кілії або смт Приморського;

2. Залежно від місця розміщення можна пропонувати наявні екотури [1; 2]:

- «Дунайське узмор'я – 0 км»;
- «Дельта – Перлина Дунаю»;
- «екскурсія по місту Вилково»;
- «Дунайське узмор'я – 0 км»;
- «VIP ТУР – ПРО «0» км»;
- «Симфонія весни на Дунаї»;
- «Зелений острівець».

3. Участь в івент-заходах:

- фестиваль бессарабських традицій «Трифон Зарезан» у лютому;
- фестиваль весняних обрядів «Мерцішор» у березні;
- гастрономічний фестиваль «Георгьовденські панаір «Смачний баранчик»» у травні;
- фестиваль – театралізоване свято «День Дунаю» у червні;
- святкування Дня Івана Купала у липні та ін.

Українським кластерам необхідно доєднатися до Європейської кластерної платформи. «Європейська обсерваторія кластерів та промислових змін» надає політичну підтримку існуючим чи новим кластерним ініціативам на національному та регіональному рівнях за допомогою пілотних регіонів, інструменту стрес-тестування кластерів.

Європейська експертна група з кластерів консультує Європейську комісію, країни та регіони ЄС щодо стратегічного використання кластерів для промислової політики, міжрегіонального співробітництва та інтеграції МСП у ЄС та глобальні виробничо-збутові ланцюжки.

«Європейський форум кластерної політики» об'єднує країни ЄС для обговорення ключових тем у кластерному середовищі. Це платформа для обговорення того, як покращити розробку та реалізацію кластерних ініціатив. «Інтелектуальний посібник з підтримки підприємництва» через кластери допомагає розробникам політики та менеджерам кластерів розробляти та реалізовувати програми, які прискорюють створення стартапів, дочірніх компаній у конкретних ланцюжках створення вартості. Інтелектуальний посібник з кластерної політики пояснює, як розробити та запустити ефективні системи моніторингу та оцінки для кластерної політики. Він спрямований на стимулювання вивчення політики та вирішує конкретні проблеми.

#### *Література*

1. *European cluster collaboration platform*. URL: <https://clustercollaboration.eu/euroclusters> (access date: 27.02.2023).
2. *Вилково-тур. Туроператор* : сайт. URL: <https://www.vilkovo-tour.com> (дата звернення: 27.02.2023).

---

УДК 338.48

*Нездоймінов Сергій Георгійович*

*к. е. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **РЕЛІГІЙНИЙ ТУРИЗМ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**

***JEL classification: L830; O180***

Розвиток загального інтересу до релігійного туризму не обійшов територіальні громади регіонів України. Спостерігається процес спеціалізації туристичних операторів щодо організації релігійних і паломницьких турів, а також деяких паломницьких служб, організованих при монастирях, церквах, а також інших релігійних організаціях. Упродовж років мирного розвитку суспільства, в державі значно збільшилася кількість туристів, що здійснюють паломництво до святинь України, а також прямуючих за кордон з релігійно-пізнавальною метою. В регіонах України відбувався розвиток інституційної мережі віросповідних організацій, зростання публічного авторитету церков, активізація релігійних спільнот на ниві соціального служіння.

В умовах війни та соціально-економічної нестабільності, сфера туризму опинилася у скрутному стані, відзначається скорочення туристичної мобільності, надходження до держбюджету від туристичного сектору економіки скоротилися майже на 34%. Внаслідок російської агресії, станом на

25 лютого 2023 року «збитків зазнали 1322 об'єкти культурної інфраструктури, без урахування пам'яток культурної спадщини. Із них майже третина – зруйновані (505 – об'єктів). Загально найбільших втрат і збитків культурна інфраструктура отримала на території 199 територіальних громад (13,5%) у Вінницькій (2%), Дніпропетровській (13%), Донецькій (85%), Житомирській (12%), Закарпатській (2%), Запорізькій (27%), Київській (27%), Луганській (42%) Миколаївській (42%), Одеській (3%), Сумській (41%), Харківській (36%), Херсонської (29%), Хмельницькій (2%), Черкаській (3%), Чернігівській (14%) областях та м. Києві» [1].

Україна – держава багатьох національностей, конфесій і релігійних течій. Послідовність і цілеспрямованість державно-церковної та туристичної політики державних інституцій України створили підґрунтя щодо розвитку релігійного туризму в регіонах держави. Науковці визначають, що розвиток релігійного туризму та паломництва мають також суспільно-географічну спрямованість. Розміщення об'єктів сакральної архітектури знаходиться у сакральному просторі, яке розуміється як географічна комбінація різних конфесій на території та його вплив на населення [2]. Традиційно центрами релігійного паломництва православних залишаються Києво-Печерська Лавра, Софія Київська, Михайлівський Золотоверхий собор, а для вірян УГКЦ – Зарваниця, один із двадцятьох найвідоміших у світі Марійських духовних центрів. Для територіальних громад культові споруди залишаються важливим центром громадського життя та приваблення паломників: релігійні свята, спілкування, заходи культурного та освітнього напрямків. Тенденції скорочення сільського населення та зростання частки старшого покоління посилюють прив'язаність місцевих жителів з релігійною громадою, підтримкою та розвитком даної громади, зародженням ініціатив соціального характеру. Паломництво та релігійні процеси в Україні є значно глибшими та відмінні від сусідніх країн (Польща, Румунія), де структура населення за релігійною ознакою більш однорідна. Звернемо увагу на дані моніторингу рівня релігійності громадян України впродовж 2000–2021 років. Конфесійне самовизначення має чітку регіональну специфіку. Найбільша кількість православних характерно для центру (67% у 2021 р.), при цьому їх кількість скорочується трохи на півдні (61%) та сході (61%). На заході їх лише 45%; разом з цим значна частина жителів західної України асоціюють себе із греко-католиками (35%) [3].

Залученню закордонних паломників до України обмежує нерозвиненість паломницької інфраструктури: у більшості місць та селищ, де розташовані об'єкти паломництва немає закладів гостинності при монастирі чи церкві, натомість паломники користуються світськими засобами розміщення. Низка паломницьких святинь розташована у селах, де немає закладів харчування та розміщення, а наявні не відповідають вимогам паломників. Поширеною практикою організації паломництва є співпраця конфесій із світськими громадськими організаціями християнського спрямування. Будучи часто неприбутковими громадськими структурами, вони шукають партнерів серед паломницьких організацій відповідних конфесій чи підприємств сфери туризму, що мають ліцензію на туроператорську діяльність.

Водночас, спостерігається активізація діяльності місцевих громад Львівської області в напрямку розвитку релігійного туризму. Так, на території Бібрської громади з'явилися кілька унікальних туристичних маршрутів. Усі разом вони називаються «Мандри Сокільські». В межах проекту ReHERIT, їх розробив Благодійний Фонд Спадщина.UA / Heritage.UA та команда «Сокіл Перезавантаження» у самій Бібріці. Серед них релігійні тури з відвідуванням дерев'яних церков Бібреччини в селах Волощина, Вільховець, Суходіл, Лопушна [4]. А туроператор «Відвідай» (м. Львів) розробив автобусний екуменічний тур «15 храмів і монастирів Закарпаття» з відвідуванням шедеврів сакральної дерев'яної архітектури для українських та іноземних паломників. Під впливом паломницького руху, релігійні організації та територіальні громади Львівщини створюють локальні проекти, що спрямовані на подолання негативних явищ у суспільстві. Насамперед, йдеться про боротьбу з пияцтвом серед населення. Інша ініціатива Львівської міської ради та синодальної комісії УГКЦ у справах дітей покликана забезпечити виконання програми опіки над дітьми-сиротами «Одна церква – одна дитина». У місті Дніпро благодійна територіальна організація «Карітас Україна» відкрила перший в країні недержавний Єдиний центр соціальних послуг, у рамках якого реалізовуватимуть 12 окремих проєктів по наданню допомоги потребуючим мешканцям області та паломникам [5].

У листопаді 2020 року за ініціативою територіальної громади міста Умань розроблено проект Постанови Верховної Ради України «Про звернення Верховної Ради України до Кабінету Міністрів України, міністерств, державних служб, агентств, місцевих органів влади щодо здійснення заходів спрямованих на розвиток міста Умань як міжнародного центру паломництва хасидів», який стосується дій виконавчих територіальних органів влади щодо створення сучасної туристичної інфраструктури та міжнародного центру паломництва хасидів, вирішення побутових проблем паломництва хасидів,

будівництва комплексу «Малий Єрусалим» та інших об'єктів в рамках державних проектів «Велике будівництво», «25 магнітів» на території міста Умань Черкаської області. Так, наприклад, за даними дослідження громадської організації ReHERIT, 83% опитаних мешканців м. Умань вважають, що місто потребує розвитку туристичної галузі. Про позитивний вплив паломництва на міжнародне визнання Умані, стверджують 62% респондентів, опонує їм 13%. Про позитивний вплив на економіку говорять 61%, опонують їм 11%. Вплив паломництва на туризм, позитивно оцінює 56% опитаних, а негативно 17%, вплив на місцеву політику позитивним вважають 46%, проти 20%, тобто баланс оцінок позитивний. Водночас, мешканці визнають економічну користь для територіальної громади від паломництва хасидів. Вони швидше згодні з тим, що паломництво сприяє збільшенню робочих місць в Умані та поповнює його бюджет (згодні 47% та 59% відповідно) [6].

Релігійний туризм перетворився на важливу складову розвитку територіальних громад України, а кількість туристів, що здійснюють паломництво до духовних святинь відчутно збільшилось. Собори, костьоли та церкви, культові музеї і духовні центри – це туристичні об'єкти, популярність яких постійно зростає. З кожним роком кількість туристів, які спрямовують до духовних і святих місць України збільшується, туроператори формують нові релігійні маршрути та послуги для паломників.

Отже, релігійний туризм в умовах міжнародної інтеграції, розвитку регіональних ринків внутрішнього туризму є одним з найбільш доступних та перспективних видів подорожі як в світі, так і в Україні. Цьому сприяють наявність святих місць, унікальних релігійних пам'яток, цільові заходи щодо збереження культурної спадщини, розбудова паломницької інфраструктури, які потребує уваги державних та територіальних органів влади.

#### Література

1. *Через російську агресію в Україні постраждали вже 1322 об'єкти культурної інфраструктури*. 2023. URL: <https://mkip.gov.ua/news/8727.html> (дата звернення: 04.03.2023).
2. Косташук, І., Кісіль, Р. Конфесійний простір та його структура в контексті досліджень географії людини. *Human Geography Journal*. 2016. № 20 (1). С. 40–45.
3. *Religion and the Church in Ukrainian society in 2000–2021 : sociological study*. 2021 / Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова : сайт. URL: [https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021\\_Religiya\\_eng.pdf](https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_Religiya_eng.pdf) (дата звернення: 06.03.2023).
4. *У Львові презентували нові туристичні маршрути*. 2020. URL: [loda.gov.ua/news?id=54234](http://loda.gov.ua/news?id=54234) (дата звернення: 04.03.2023).
5. Токман В. В. *Соціально значуща діяльність релігійних організацій України в сучасних суспільно-політичних умовах*. 2017 / Національний інститут стратегічних досліджень : сайт. URL: [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-09/relig\\_org\\_Ukr-953c2.pdf](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-09/relig_org_Ukr-953c2.pdf) (дата звернення: 06.03.2023).
6. *Спільна відповідальність за спільну спадщину : опитування населення Умані*. 2020 / Socio Inform : сайт. URL: [https://www.lvivcenter.org/wp-content/uploads/2020/04/ReHerit\\_Quantitative\\_research-Uman-fin.pdf](https://www.lvivcenter.org/wp-content/uploads/2020/04/ReHerit_Quantitative_research-Uman-fin.pdf) (дата звернення: 07.03.2023).

УДК 338.48:338.48(477.75)(091)

**Нечева Наталя Валеріївна**

*к. е. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС

**JEL classification:** L830; M310

Туристична галузь України є важливою складовою економіки країни, яка забезпечує розвиток регіонів та створює нові робочі місця. Україна має значний туристичний потенціал, який проявляється в багатстві історичної, культурної та природної спадщини, традиціях та звичаях, а також унікальних туристичних об'єктах та пам'ятках. На жаль, воєнні дії в Україні впливають на туризм в цілому, що призводить до зменшення туристичного потоку в країні. Крім того, війна може спричинити введення обмежень щодо переміщення та проживання туристів, а також погіршення умов безпеки в регіоні. Це призводить до значного зменшення кількості туристів, які хотіли б відвідати

країну. Також війна має негативний вплив на інфраструктуру туристичного сектору, зокрема на готелі, ресторани та інші заклади, які можуть зазнавати пошкоджень та несправностей внаслідок ворожих обстрілів. Отже, воєнні дії в Україні мають серйозний вплив на туризм в країні, призводять до зменшення туристичного потоку, погіршення безпеки та інфраструктури, та загальної негативної репутації країни.

Відбудова України після бойових дій буде найбільшим економічним проектом сучасності в Європі. Ось кілька можливих кроків, які можуть допомогти відбудувати туризм та, зокрема, туристичний імідж в Україні:

– Привернення іноземних туристів. Для цього необхідно розвивати маркетингові кампанії, спрямовані на привернення туристів з інших країн, зокрема, проводити рекламні кампанії, брати участь у міжнародних виставках та конференціях, а також покращувати інфраструктуру та послуги для іноземних туристів.

– Розвиток внутрішнього туризму. Внутрішній туризм може стати важливим джерелом доходів для місцевих бізнесів та сприяти розвитку регіонів. Для цього необхідно покращувати доступність та якість послуг для туристів, зокрема, розвивати мережу готелів, ресторанів та інших туристичних послуг.

– Залучення інвестицій у туризм. Для розвитку і відбудови туризму в Україні у післявоєнний час потрібні інвестиції у створення та розвиток туристичної інфраструктури. Держава може надавати пільги та підтримку для інвесторів, які бажають вкладати кошти в розвиток туризму в Україні. Також варто чекати на інвестиції з європейських країн, що також надасть можливість відбудувати пошкоджену туристичну інфраструктуру.

– Підтримка малого та середнього бізнесу. Туризм може стати важливим джерелом доходів для малого та середнього бізнесу в Україні. Для підтримки цих підприємств можуть бути запроваджені спеціальні програми, які надаватимуть спеціальну фінансову допомогу.

Коли закінчиться війна багато туристів захочуть відвідати ті місця, які вже стали символами цієї жорстокої війни. Якщо до війни люди більш мандрували по місцях козацької слави – до Холодного Яру, на Черкашину, Хортицю, то скоро до них приєднаються нові місця нашої нинішньої слави. Важливо вже зараз створювати подібні туристичні програми, щоб українці та люди з усього світу розуміли, що сталося, і розповідали про нашу боротьбу з ворогом своїм дітям та онукам. І після війни мільйони туристів почнуть мандрувати по нашій країні. Саме тому усі, хто задіяні в туристичному секторі України мають вже зараз думати про іноземних туристів, вивчати мови, адаптувати свої сайти для іноземних відвідувачів, та перекладати на англійську та інші мови. Туристичний імідж країни буде направлений на героїзм та незламність українського народу.

#### *Література*

1. Нечева Н. В., Шикіна О. В., Ярмоєнко С. Г. Використання елементів бренду в просуванні міста Одеси як туристичної дестинації. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2021. Вип. 3–4 (280–281). С. 100–107.

---

УДК: 338.488.2:640.4

**Ремігайло Ілона Юріївна**

*викладач кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Козловський Роман Сергійович**

*ст. викладач кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **ВАЖЛИВІСТЬ ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГУ ДЛЯ ПРОСУВАННЯ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ**

***JEL classification: L830***

Інтернет-маркетинг є важливою складовою просування готельних послуг в сучасному світі, оскільки він дозволяє досягати максимальної кількості потенційних клієнтів і забезпечувати високий рівень бронювань.

Завдяки прийомам Інтернет-маркетингу є можливість залучити додаткових потенційних клієнтів, що користуються мережею Інтернет для пошуку готелів. Більшість людей, які шукають готель, роблять це через Інтернет. Тому готелі повинні мати високоякісний веб-сайт, оптимізований для пошукових систем і відображення на різних пристроях.

Щодо SEO у готельному господарстві, то оптимізація може допомогти підвищити розкрученість готелю та забезпечити більше бронювань. Наведемо декілька прикладів застосування SEO у готельному господарстві. Оптимізація сайту готелю для пошукових систем. Усі сторінки сайту готелю повинні мати правильні метатеги та ключові слова, що стосуються готелю та його розташування. Наприклад, готель може бути оптимізований для ключових слів, таких як «готель в центрі міста», «готель з видом на море», «готель для сімейного відпочинку» [1; 2].

Не варто зволікати з використанням соціальних медіа. Соціальні медіа є однією з найефективніших платформ для просування готельних послуг. Готелі повинні бути присутніми на соціальних медіа, щоб залучити увагу потенційних клієнтів і спілкуватися зі своїми гостями.

Рекламні кампанії в Інтернеті можуть допомогти готелям залучити нових клієнтів і збільшувати обсяги бронювань. Рекламні кампанії можуть бути націлені на певні аудиторії, залежно від віку, інтересів і поведінки користувачів.

Хоча місце Email-маркетингу у сучасному розумінні просування готельних послуг може бути на авангарді, але співвідношення ціна / результат такого методу потребує уваги. Email-маркетинг є ефективним способом спілкування зі своїми клієнтами та створення лояльності. Розсилання новин, спеціальних пропозицій та знижок може бути корисним для залучення повторних бронювань і створення позитивного іміджу.

Інтернет-маркетинг та Revenue менеджмент мають безпосередній взаємозв'язок, який полягає у тому, що успішний маркетинг може підвищити попит на готельні послуги, а правильно налаштований Revenue менеджмент допоможе забезпечити максимальний дохід з цього попиту [3].

Отже, Інтернет-маркетинг є необхідною складовою для готелів, які хочуть залишатися конкурентними в сучасному ринковому середовищі. Інтернет дозволяє готелям показати свої послуги більшій кількості людей, ніж будь-який інший канал маркетингу.

#### *Література*

1. Шикіна О. В., Гончаренко Я. Є., Ремігайло І. Ю. Шляхи розвитку ділового туризму у період пандемії. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 50. С. 213–219. URL: <https://cutt.ly/i8lu1jE> (дата звернення: 15.03.2023).
2. Шикіна О. В., Козловський Р. С. Основні підходи до оцінювання конкурентоспроможності підприємств готельного господарства. *Східна Європа : економіка, бізнес та управління*. 2018. № 6 (17). С. 429–433. URL: [http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/17\\_2018/77.pdf](http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/17_2018/77.pdf) (дата звернення: 15.03.2023).
3. Шикіна О. В., Ремігайло І. Ю. Поняття revenue менеджменту в готельному бізнесі. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. URL: <https://cutt.ly/I8lugoC> (дата звернення: 15.03.2023).

---

УДК 338.488.2:640.4

**Шикіна Ольга Володимирівна**

*к. е. н., доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Давиденко Ірина Володимирівна**

*к. е. н., доцент, завідувачка кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **МОЖЛИВОСТІ НЕЙРОМЕРЕЖ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ**

***JEL classification: L830***

Нейромережі можуть надавати багато корисних можливостей для організації туристичного обслуговування. Пропонуємо до Вашої уваги шляхи використання нейромереж для оптимізації процесів сфери обслуговування в туризмі:

1) Прогнозування попиту: нейромережі можуть бути використані для прогнозування попиту на туристичні послуги в різні періоди року. Це дозволяє туристичним компаніям адаптувати свою



пропозицію до потреб клієнтів та підвищувати ефективність свого бізнесу. Яскравими прикладами компаній, що використовують нейромережі для прогнозування попиту є Booking.com, Skyscanner.

2) Персоналізація послуг: нейромережі можуть допомогти в особистій зміні рекомендацій, оскільки вони можуть аналізувати інформацію про відвідувачів, таку як їхній вік, інтереси та попередні досвід подорожей, щоб запропонувати наступну туристичну послугу, яка буде відповідати їхнім потребам. Приклади компаній, які використовують нейромережі для персоналізації пропозицій та маршрутів: Airbnb, Expedia, Booking.com.

3) Оптимізація маршруту: нейромережі можуть бути використані для оптимізації маршруту подорожі, враховуючи різні фактори, такі як транспорт, кількість визначених місць та час відвідування. Це допомагає підвищити ефективність туристичної подорожі та забезпечує кращий досвід для клієнтів. Прикладом може слугувати рекурентна нейронна мережа (RNN), яка базується на використанні даних про попередні маршрути та відгуки користувачів для прогнозування оптимального маршруту для нової подорожі. Така модель може допомогти туристичним компаніям оптимізувати маршрути та забезпечити клієнтам кращий досвід подорожі, що зможе позитивно вплинути на їх репутацію та збільшити їх конкурентоспроможність на ринку.

4) Обробка великої кількості даних: нейромережі можуть ефективно обробляти великі обсяги даних, що виникають в процесі туристичного бізнесу. Це дозволяє туристичним компаніям аналізувати поведінку клієнтів та ринок, щоб приймати кращі рішення та управляти своїм бізнесом більш ефективно. Нейромережі можуть бути використані для виявлення аномалій у туристичному обслуговуванні, таких як затримки рейсів, скасування туристичних послуг та інші проблеми. Це допоможе компаніям швидко реагувати та запобігати можливим проблемам. Приклади компаній, які використовують нейромережі для виявлення аномалій та попередження проблем: Delta Air Lines, United Airlines.

5) Розпізнавання зображень: нейромережі можуть бути використані для розпізнавання зображень, що дозволяє автоматично ідентифікувати місця та пам'ятки, які відвідуються туристами, а також розпізнавати особливості культурного середовища та природного ландшафту. Це може допомогти туристичним компаніям створювати персоналізовані маршрути для своїх клієнтів, які відповідають їхнім інтересам та вимогам. Приклади компаній, які використовують нейромережі для аналізу фотографій та відео: Google, Airbnb.

6) Моніторинг та прогнозування погоди: нейромережі можуть бути використані для прогнозування погоди в різних регіонах, що допомагає туристичним компаніям планувати та керувати своїми подорожами, забезпечуючи безпеку та комфорт своїх клієнтів. Приклади компаній, які використовують нейромережі для обробки природних умов: Expedia, KLM.

7) Оптимізація цін: нейромережі можуть бути використані для аналізу цін на туристичні послуги та оптимізації цін, що допомагає туристичним компаніям пропонувати конкурентні ціни та підвищувати свою прибутковість. Приклади компаній, які використовують нейромережі для оптимізації цін: Airbnb, Kayak.

8) Нейромережі для аналізу соціальних медіа: нейромережі можуть бути використані для аналізу соціальних медіа та виявлення настроїв та вподобань клієнтів. Це допоможе туристичним компаніям побудувати ефективну стратегію маркетингу та привернути більше клієнтів. Приклади компаній, які використовують нейромережі для аналізу соціальних медіа: Marriott, Hilton.

У цілому, використання нейромереж в туризмі може допомогти покращити якість обслуговування та підвищити ефективність туристичного бізнесу, забезпечуючи кращий досвід для клієнтів та збільшуючи задоволення від подорожей. Але залишається основне питання, як нейромережі вплинуть на ринок праці сфери обслуговування в туризмі.

Перш за все відбудеться автоматизація робочих процесів. Нейромережі можуть бути використані для автоматизації деяких робочих процесів у готелях, ресторанах та інших компаніях туристичної галузі. Це може призвести до зменшення потреби в ручній праці та скорочення кількості робочих місць, особливо на низькокваліфікованих посадах.

Але як і при інших трансформаціях, які вже відбувалися у економіці, такі інновації одночасно створюють нові робочі місця. Розвиток нейромереж може створити нові можливості для людей на ринку праці. Наприклад, компанії можуть потребувати спеціалістів зі знаннями нейромереж, які зможуть займатися налаштуванням, розробкою та управлінням системами штучного інтелекту у туристичній галузі.

Як перспектива – використання нейромереж може вплинути на якість надання послуг в окремо взятій компанії, що підвищить попит на її послуги і, як результат, буде необхідність у більшій кількості персоналу для обробки всіх запитів.

Але ж буде відбуватися і зміна вимог до кваліфікації. Використання нейромереж може призвести до зміни вимог до кваліфікації працівників туристичної галузі. Наприклад, компанії можуть потребувати працівників з більш високим рівнем комп'ютерної грамотності та знань штучного інтелекту, які зможуть працювати з системами нейромереж та здійснювати аналіз отриманих даних. Таким чином, можливо, що попит на спеціалістів з інформаційних технологій та аналітики даних зросте, тоді як потреба в ручній праці на низькокваліфікованих посадах може зменшитися.

Збільшення конкурентоспроможності. Використання нейромереж може допомогти компаніям в туристичній галузі бути більш конкурентоспроможними на ринку, забезпечуючи більш якісне та ефективне обслуговування. Це може призвести до збільшення доходів компанії та підвищення її статусу на ринку.

Загалом, розвиток нейромереж може мати різноманітний вплив на ринок праці в туристичній галузі. Водночас, важливо пам'ятати, що нейромережі є інструментом, а не заміною для людей, тож необхідно зберігати баланс між автоматизацією процесів та збереженням робочих місць та враховувати соціальну відповідальність у використанні цих технологій.

#### *Література*

1. Литовка А. О., Шикіна О. В. Класифікація інноваційної діяльності туристичного підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. № 14. С. 416–420.
2. Крап Н. П., Юзевич В. М. Нейронні мережі як засіб управління конфігураціями проєктів туристичних потоків. *Управління розвитком складних систем* : зб. наук. праць. К.: КНУБА. 2013. № 14. С. 37–40.
3. Козловський С. В., Кузьмич О. Ю., Шковира А. О., Фещук Д. С. Тенденції розвитку індустрії туризму в умовах цифрової економіки. *Інвестиції : практика та досвід*. 2021. № (22). С. 68–72.

---

UDC 640.43 : 364.467

*Valentina Zakharchuk*  
*PhD of Technical Sciences, Associate Professor of*  
*Department of Tourism and Hotel-restaurant Business,*  
*Odessa National Economic University (Ukraine)*

### **SOCIAL DESIGN IN THE CONTEXT OF «RESPONSIBLE» PROJECTING**

*JEL classification: L830; O350; Z310*

Today, social design is one of the most relevant areas that implement the strategy of «responsible» design, where the ultimate goal is not only to increase income, but also to improve the quality of people's lives.

If we expand the boundaries of the concept of «design» and consider it as a practice of introducing innovations, giving design objects a workable and functional form, which is necessary today in wartime realities in all spheres of life, then we will see the following examples of social design: in social projects of restaurants that implement a hybrid format of work-it is a cafe, free coworking, an invincibility point.

The emergence of social design as an independent issue, which appeared in the United States in the 1960s, was associated with a number of developments in architecture, social sciences, and with the public. Robert Sommer points out that social design has its roots in the social movement in America in the second half of the 20th century. As part of this movement, they turned to human rights, to the ideas that the problems of poverty, hunger, disease, poor housing, etc. are not inevitable and can be solved provided that they are given sufficient attention and resources.

Thus, time-honored and human-centered design as a way of thinking and process will help to work in partnership to create a solution that truly meets the most pressing needs of the present and creates lasting change. Social design focuses on working with future users, involving them in the planning and management of space, shaping them, striving to achieve a balance between the needs of users and the possibilities of the environment [1].

Within the framework of this issue, there is a search for answers to the question of how to diagnose, prompt active consumers in the process of transforming the environment, interest them and modernize the

surrounding space in the best possible way. Social design is a trend that emerged at the intersection of sociology, psychology and design and has been developed abroad over the past decades.

Basically, this direction includes research that correlates human needs with the capabilities of the environment. In general, in modern conditions of social development, the discourse on the social aspect of design looks like a rather natural and characteristic phenomenon that qualitatively characterizes the professional level of design culture and cultural and civilizational achievements in general [2; 3].

Depending on the scale and subject of projects, social design differs in the form of expression, however, in fact, it formulates a new research and creative design intention, shifting the focus to a new goal – not just a person, but a phenomenon of the relationship between a person and the surrounding context, as well as all the complexity and ambiguity of the consequences of the proposed solutions.

To conclude it should be noted that social design deals with the solution of specific problems – the adjustment of the work of complex socio-technical systems. Modern social design is also referred to as «human-oriented», «responsible», and the history of the development of this issue shows a key semantic shift: the designer no longer sees the audience as users, but as co-authors, participants in the process of transforming the social space common to all of us. The idea of social design emphasizes the responsibility of the designer and emphasizes his exceptional contribution to society. Thus, projects that help solve social problems can be attributed to socially oriented design. After all, design is not only the aesthetics of the environment and the things we use, but also the engine of social change.

#### **References**

1. *Life design: social projects that change the lives of Ukrainians for the better.* URL: <https://platfor.ma/magazine/text-sq/zeitgeist/co-and-social-design> (access date: 10.03.2023).
2. *Human-centric design by Don Norman.* Telegraf.Design: website. URL: <https://telegraf.design/lyudynotsentrychnyj-dyzajn-dona-normana/>(access date: 10.03.2023).
3. O'Donoghue J. *What Is Social Design And Why Is It Important?* URL: <https://makeiterate.com/what-is-social-design-and-why-is-it-important/> (access date: 13.03.2023).

#### IV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ Й УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИТУАЦІЙ

##### *Секція 16. Проблеми обліку, аналізу і аудиту в умовах євроінтеграційних процесів України*

УДК 657.6.012.16

*Лоханова Наталія Олексіївна*  
д. е. н., професор, завідувачка кафедри  
бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

#### ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В АУДИТІ

*JEL classification: M400*

З початку переддоговірного і договірного етапів аудиту, а також протягом усіх інших етапів виконання аудиторського завдання аудитор має забезпечити ідентифікацію та оцінку ризиків. Таким чином, здійснення аудиторської діяльності на сьогоднішній день передбачає застосування ризик-орієнтованого підходу.

Порядок здійснення процедур оцінки ризиків в аудиті регламентовано МСА 315 (переглянутий в 2019 році) «Ідентифікація ризиків суттєвого викривлення» [1].

Відповідно до цього стандарту аудиторський ризик розглядається як ризик суттєвого викривлення та невиявлення. У МСА 200 ризики суттєвого викривлення розмежовуються на двох рівнях:

- «рівні фінансової звітності (тобто в цілому);
- рівні тверджень для класів операцій, залишків на рахунках і розкриття інформації» [2].

Основними процедурами оцінки ризиків є:

- надання запитів управлінському персоналу та іншим відповідальним особам суб'єкта господарювання, що мають відношення до системи внутрішнього аудиту;
- проведення аналітичних процедур;
- здійснення спостережень та перевірок.

Оновлення МСА 315 стосовно застосування ризик-орієнтованого підходу пов'язано з тим, що стандартом були відокремлені так звані невід'ємні фактори ризику, до складу яких відносяться фактори складності; суб'єктивності, здатності до змін, невизначеності або схильності до викривлення через упередженість управлінського персоналу або чинників ризику шахрайства.

Прикладами щодо невід'ємного фактору ризику «складності» є існування складних спілок і спільних підприємств, складна бізнес-модель; «суб'єктивності» – широкий діапазон можливих критеріїв бухгалтерської оцінки, вибір моделі оцінки для необоротних активів; «зміни» – операції в умовах економічної нестабільності, операції, схильні для волатильності ринків, втрата клієнтів, зміни в ланцюжку поставок, зміни в ІТ-середовищі, тощо; «невизначеності» – операції, що пов'язані із значною невизначеністю в оцінці та відповідне розкриття інформації, незавершені судові розгляди; «схильності до викривлення внаслідок упередженості управлінського персоналу» – наявність важливих угод з пов'язаними сторонами, наявність значної кількості нерегулярних або несистематичних операцій, операції рефінансування боргів тощо.

Особливістю оновленого ризик-орієнтованого підходу є ідентифікація ризиків у прив'язці до факторів ризиків.

Варто звернути увагу, що спостереження або перевірка як процедури з оцінки ризиків мають стосуватися різних аспектів, зокрема, власне діяльності підприємства, внутрішніх регламентних документів та бізнес-планів, стратегії розвитку бізнесу, внутрішніх положень з внутрішнього контролю компанії, управлінських звітів, спостереження стану і використання виробничих потужностей та приміщень компанії; зовнішньої інформації (аналітичної, рейтингової, маркетингової, фінансової тощо); спостереження за діями управлінського персоналу, аудиторського комітету та ін.

На підставі проведеного огляду вимог оновленого МСА 315 можна дійти висновку, що реалізація ризик-орієнтованого підходу має передбачати визначення факторів ризику та ув'язку факторів з каталогом ризиків, які можуть включати бізнес-ризик, ризик оцінки, ризик шахрайства та ін.

#### *Література*

1. *Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення* / Міжнародний стандарт супутніх послуг (МСА) 315 (переглянутий в 2019 році). URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/2\\_ISA\\_315\\_\(Revised\\_2019\)\\_Full\\_Standard\\_and\\_Conforming\\_Amendments\\_\(uk\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/2_ISA_315_(Revised_2019)_Full_Standard_and_Conforming_Amendments_(uk).pdf) (дата звернення: 02.02.2023).
  2. *Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до міжнародних стандартів аудиту* / МСА 200. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/МСА%202016-2017\\_частина%201\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/МСА%202016-2017_частина%201(1).pdf) (дата звернення: 02.02.2023).
- 

УДК 657.1.011.56

*Мацків Олена Ігорівна*

*к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬ АВТОМАТИЗОВАНІ СИСТЕМИ ОБЛІКУ**

*JEL classification: M410*

Сьогодення вимагає від підприємств сучасного підходу до організації обліку та економічного аналізу. Переважна більшість підприємств використовують різноманітні автоматизовані системи бухгалтерського обліку і це дає широкі можливості для проведення економічного аналізу також. Але такі системи не завжди дають змогу накопичувати всю необхідну інформацію для проведення економічного аналізу на підприємстві. Більша частина потрібної інформації для його проведення на підприємстві, зазвичай, вже є у автоматизованій системі бухгалтерського обліку. Тому було б доцільно додати декілька облікових реєстрів до типової інформаційної бази бухгалтерського обліку для більш раціонального підходу до організації інформаційного забезпечення економічного аналізу, що, у свою чергу, значно полегшило б проведення такого аналізу на підприємствах.

Внаслідок того, що економічний аналіз тісно пов'язаний з бухгалтерським обліком, то значна частина його інформаційного забезпечення може бути запозичена з автоматизованої системи обліку [1, с. 209–250]. Нажаль поки що в більшості таких систем не передбачена систематизація накопиченої інформації в розрізі потреб економічного аналізу. Для отримання такої інформації потрібно докласти зусиль зі збору та узагальнення даних із різних реєстрів системи. Але застосування комп'ютерної техніки дає можливість не тільки забезпечити універсальний характер її застосування, виходячи з загальних методологічних підходів організації бухгалтерського обліку, але й враховувати інші потреби в накопиченні і отриманні інформації [2, с. 115–135; 3]. Таким чином, незначне збільшення спеціальних форм звітів та облікових реєстрів у системі також має підвищити швидкість та якість проведення економічного аналізу на підприємстві.

Так, наприклад, для аналізу витрат на виробництво в обліковій системі має бути в цілому вся інформація для проведення такого аналізу. Це дані синтетичного та аналітичного обліку витрат на виробництво, а також фінансова і статистична звітність, що в автоматизованій системі обліку, зазвичай, заповнюється автоматично. Тому, для проведення всебічного економічного аналізу витрат на виробництво достатньо в автоматизовану систему обліку додати звіт з можливістю його гнучких налаштувань. При виборі етапу економічного аналізу витрат на виробництво мають змінюватися алгоритми розрахунків показників та джерело отримання інформації з інформаційної бази автоматизованої системи обліку. Також необхідно передбачити можливість заповнення інформації із зовнішніх по відношенню до підприємства джерел. Таким чином, за рахунок лише одного додаткового звіту в автоматизованій системі обліку на підприємстві ми отримуємо можливість проведення повноцінного та своєчасного аналізу витрат на виробництво, який не буде потребувати багато часу та трудовитрат.

За аналогічним принципом може бути організовано проведення економічного аналізу за іншими напрямками проведення, такими як аналіз ефективності використання трудових ресурсів і фонду оплати праці, аналіз основних засобів, аналіз матеріальних ресурсів підприємства тощо.

Отже, в складних сучасних умовах такий комплексний підхід до інформаційного забезпечення економічного аналізу на підприємстві сприятиме виявленню додаткових резервів та прийняттю найбільш ефективних управлінських рішень, що, у свою чергу, сприятиме сталому розвитку підприємства.

#### *Література*

1. *Економічний аналіз* : навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкова, Р. М. Волчек, О. М. Гайдаєнко та ін. Одеса : ОНЕУ, 2015. 310 с.
2. Івахненко С. В. *Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту* : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 350 с.
3. Голуб'юк А. *Особливості застосування комп'ютерних технологій для автоматизації бухгалтерського обліку і аудиту на підприємствах*. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/287919809.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).

---

УДК 657.32:658.1

**Обнявко Олександр Валентинович**

*к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Кубік Валентина Дмитрівна**

*ст. викладач кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **МОДЕЛЮВАННЯ ОБЛІКОВОГО ПРОЦЕСУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ**

***JEL classification: M410***

Моделювання в бухгалтерському обліку посідає важливе місце як базовий метод розвитку його теорії та методології. Розширення можливостей автоматизації ведення обліку, глобалізація підприємницької діяльності, вихід господарюючих суб'єктів на зовнішні ринки, укрупнення бізнес-структур, розвиток інфраструктури ринку, ускладнення процесів державного управління та регулювання економіки в сукупності виводять бухгалтерський облік на новий якісний рівень як універсальну систему забезпечення інформацією різних категорій користувачів та особливо управлінців на мікро- та макроекономічних рівнях [1, с. 151].

Моделювання в бухгалтерському обліку є важливим елементом при встановленні та виборі відповідних процедур та систем його організації. Визначення взаємозв'язку між обліковими процедурами, системою обліку та моделюванням дає можливість відтворити істотні фактори впливу на побудову бухгалтерського обліку в цілому. За допомогою моделювання можна виявити всі фактори та ознаки, які мають суттєвий вплив на принципи та процедури ведення обліку [2, с. 67–68].

Система бухгалтерського обліку є об'єктом моделювання як багатофункціональний комплекс, який має подвійну природу. Система бухгалтерського обліку залежить від потреб суспільства, які вона забезпечує. Для потреб практики система бухгалтерського обліку – це універсальна модель діяльності підприємства, сформована з окремих підсистем, в межах яких взаємодіють елементи методу бухгалтерського обліку [3, с. 112]. Моделювання як метод наукового дослідження в бухгалтерському обліку дозволяє: виявити властивості об'єкта бухгалтерського обліку, що зумовлюють особливості його відображення в бухгалтерському обліку. «Процес інформаційного моделювання підприємства передбачає через системний аналіз відібрати з безлічі елементів реального об'єкта такі його властивості і зв'язки, які є істотними для цілей моделювання [3, с. 112].

Облікова політика сьогодні є не лише інструментом врегулювання організації та методики бухгалтерського обліку на окремому підприємстві, а є значно глибшим інструментом управління інформаційним простором господарської діяльності підприємства, що реалізує послуги у сфері безпеки бізнесу та є фактором формування управлінських рішень. Облікова політика, на відміну від

інших інструментів управління, проникає в усі сфери управлінської діяльності та завжди формується в контексті стратегій розвитку суб'єкта господарювання [3, с. 109].

Облікова політика є складовою бухгалтерської інформаційної системи, засобом організації інформації та кібернетичною інформаційною системою. У процесі пізнання бухгалтерського обліку застосовуємо моделювання, адже маємо справу не з самими об'єктами обліку, а з їх інформаційними характеристиками [4, с. 14]. Моделювання облікової політики дозволяє її деталізувати, виділити та розглянути всі теоретично можливі варіанти й обрати із них ті, які будуть задовольняти цілі та завдання суб'єктів облікової політики [4, с. 11, 14].

Для вибору положень облікової політики підприємства доцільним є моделювання майбутніх результатів діяльності на основі минулих подій та дозволених альтернативних облікових методик. Вибір облікової політики повинен здійснюватися на основі моделювання, центральною ланкою якого є система обліково-аналітичного забезпечення [5, с. 7]. Моделювання процесу вибору облікової політики включає дані бухгалтерського обліку, статистичного дослідження, маркетингову інформацію [5, с. 7].

Основним завданням моделювання системи бухгалтерського обліку є визначення послідовності дій, пов'язаних зі збором, обробкою даних та їх узагальненням у вигляді звітної інформації. Для зовнішніх користувачів такою буде фінансова звітність (може бути розширена в частині певних показників або ж розділів у частині приміток до річної фінансової звітності та опису в частині пояснювальної записки); звітність зі сталого розвитку (звітність про соціальну та екологічну відповідальність бізнесу, ігнорована звітність, соціальна звітність), яка є інформаційною моделлю взаємодії суб'єкта господарювання із зовнішнім середовищем, зокрема, в частині соціальних та екологічних наслідків; податкова, статична та інша звітність, затверджена національним законодавством. Основним інформаційним джерелом прийняття управлінських рішень внутрішніми користувачами є внутрішня звітність, яка теж являє собою інформаційну модель, що формована за відповідним інформаційним запитом або їх сукупністю та враховує властивості не лише об'єкта, а й системи управління консалтинговим підприємством [3, с. 112].

Вважаємо, базовим підходом до моделювання облікової політики та інших об'єктів елементів системи обліку на підприємстві є положення про те, що управляюча система цілеспрямовано впливає на керований об'єкт за допомогою функцій, що утворюють логічний цикл управління: планування – облік – контроль – економічний аналіз – регулювання (прийняття управлінських рішень) тощо [6, с. 8]. Облік у цьому випадку доцільно розглядати як одну із загальних функцій управління, підпорядкованих досягненню загальних цілей системи, а не як виключно інформаційну систему [6, с. 26]. Координацію та інтеграцію функцій управління управлінського циклу виконує функція більш високого порядку – функція організації управління, що забезпечує досягнення мети управляючою системою. Моделювання як метод вносить до облікової політики організації варіативність, сприяючи якісному аналізу нормативних правових документів з бухгалтерського обліку та вибору найбільш оптимальної моделі наказу керівника про облікову політику.

При створенні моделі облікової політики необхідно здійснювати основний акцент на чітке встановлення стратегічних, поточних та оперативних цілей та завдань розвитку підприємства, а також на вивченні реальних характеристик та особливостей об'єкту управління (особливостей організаційної структури управління, структури виробництва, технологічного процесу, внутрішньовиробничих зав'язків і відносин тощо) та використання фактичної облікової інформації для підвищення ефективності управління керованим об'єктом.

При моделюванні окремих складових облікової політики підприємства необхідно опиратися на концептуальні засади організації обліку [6, с. 100–103], а саме на: 1) принцип підпорядкованості загальній логіці організації управління економікою, що визначає вибір конкретних форм організації обліку; 2) принцип доцільного наближення функції обліку до центрів прийняття рішень відповідно до особливостей організації управління та виробництва; 3) принцип делегування повноважень та відповідальності бухгалтерів нижчого рівня зі збереженням загальної відповідальності за головним бухгалтером; 4) принцип взаємодії з іншими функціями управління – плануванням, контролем, економічним аналізом, регулюванням (прийняттям управлінських рішень); 5) принцип взаємодії різних видів обліку, що є взаємопов'язаними на основі наступності інформації та взаємодоповнюючими, коли об'єкти обліку різних видів обліку не співпадають; 6) принцип оптимального поєднання різних форм централізованої та децентралізованої організації обліку у кожному конкретному підприємстві.

*Література*

1. Шигун М. М. Моделювання в бухгалтерському обліку на макро- та мікрорівнях. *Вісник ЖДТУ*. 2008. № 4 (46). С. 151–160.
2. Крупка Я., Кузь І. Моделювання систем та процедур бухгалтерського обліку. *Вісник ТНЕУ*. 2013. № 3. С. 62–68.
3. Широкопояс О. Ю. Облікова політика як інструмент моделювання механізму застосування елементів методу бухгалтерського обліку послуги в сфері безпеки бізнесу. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2020. Вип. 1 (45). С. 108–114.
4. Бляхарчук М. О. Формування облікової політики в системі управління підприємством : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)». Рівне, 2016. 21 с.
5. Балазюк О. Ю., Сисоева І. М. Економіко-математичне моделювання в процесі розробки облікової політики підприємства. *Sciences of Europe*. 2016. Vol. 1. No. 2 (2). Pp. 7–11. URL: [http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19900/1/Balazyuk\\_Sysoeva\\_SofEu.pdf](http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19900/1/Balazyuk_Sysoeva_SofEu.pdf) (дата звернення: 26.03.2023).
6. Валуев Б. И. *Проблемы развития учета в промышленности*. Москва : Финансы и статистика, 1984. 215 с.

УДК 657.6

*Пакуліна Алевтина Анатоліївна*

*к. е. н., доцент кафедри економіки та маркетингу,  
Харківський національний університет  
міського господарства ім. О. М. Бекетова (Україна)*

*Загорулько Ольга Володимирівна*

*здобувач вищої освіти 5 курсу першого рівня, спеціальність 051 «Економіка»,  
Харківський національний університет  
міського господарства ім. О. М. Бекетова (Україна)*

**ПРОБЛЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ В КОНТЕКСТІ  
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ**

*JEL classification: M410; M420*

Бухгалтерський облік, аналіз і аудит є найважливішими складовими будь-якої сучасної економіки. Ці функції дозволяють компаніям, організаціям і державним органам реєструвати свої фінансові операції, аналізувати фінансову діяльність і забезпечувати дотримання стандартів і правил бухгалтерського обліку.

Європейські інтеграційні процеси України мали значний вплив на систему бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту країни. Процес інтеграції вимагає від України узгодження своїх стандартів бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту з стандартами Європейського Союзу (ЄС). Однак, це призвело до кількох викликів і проблем, які вплинули на ефективність цих систем в Україні [1]. У цьому дослідженні розглядатимуться проблеми бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту в контексті євроінтеграційних процесів України.

Визначення стратегічного розвитку України в напрямку партнерства та співробітництва з Європейським Союзом (ЄС) зумовило виникнення зобов'язань щодо поступової адаптації національного законодавства до законодавства ЄС. Зокрема, Угодою про асоціацію між Україною та ЄС передбачено наближення законодавчого регулювання у таких сферах, як митне право, банківське право, інтелектуальна власність, бухгалтерський облік і звітність, податкова система тощо. Сьогодні у сфері регулювання бухгалтерського обліку і звітності в Україні передбачено різні напрями застосування стандартів ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності суб'єктами господарювання:

- Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку (НП(С)БО);
- Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ);
- Міжнародні стандарти фінансової звітності для підприємств малого бізнесу (МСФЗ для МП);
- спрощена система бухгалтерського обліку і звітності для малих підприємств;
- Міжнародні стандарти обліку для державного сектору.



Вибір певного напрямку визначається формою власності, сферою діяльності та розміром суб'єкта господарювання. З огляду на вищезазначене, актуальність дослідження полягає у необхідності обґрунтування майбутніх тенденцій розвитку системи бухгалтерського обліку та звітності в Україні в умовах застосування МСФЗ, а також з урахуванням положень Директив ЄС у сфері бухгалтерського обліку.

Розглянемо проблеми бухгалтерського обліку в контексті євроінтеграційних процесів. Однією з головних проблем бухгалтерського обліку в Україні є непрозорість фінансової звітності. Багато українських компаній досі не повністю відповідають міжнародним стандартам бухгалтерського обліку, що заважає їм конкурувати на світовому ринку. Відсутність чітких і вичерпних стандартів фінансової звітності призвела до недовіри до українських компаній та інвесторів. Цей брак прозорості також може стати перешкодою для іноземних інвестицій та розвитку української економіки.

Також серйозною проблемою бухгалтерського обліку в контексті євроінтеграційних процесів України є відсутність гармонізації стандартів бухгалтерського обліку. Україна прийняла Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), якими користуються багато європейських країн. Проте, все ще існує значний розрив між застосуванням МСФЗ в Україні та країнах ЄС. Це призвело до труднощів у порівнянні фінансової звітності українських та європейських компаній, що могло вплинути на інвестиційні рішення [2].

Ще одна проблема – відсутність кваліфікованих бухгалтерів. В Україні не вистачає кваліфікованих бухгалтерів, і якість бухгалтерської освіти також є проблемою. Це призвело до відсутності спроможності запровадити та забезпечити дотримання стандартів МСФЗ, що може призвести до неузгодженості у фінансовій звітності.

Серед головних проблем аналізу в контексті євроінтеграційних процесів варто виділити наступні.

Аналіз має вирішальне значення для розуміння фінансової діяльності компанії, але багато українських компаній мають проблеми з цим аспектом фінансового менеджменту. Однією з головних проблем аналізу в Україні є відсутність доступу до надійних даних. Багато українських компаній не мають повних баз даних або складних інструментів аналізу для точної оцінки своїх фінансових показників. Через брак даних компаніям буде важко визначати тенденції, приймати обґрунтовані рішення та планувати майбутнє.

Європейські інтеграційні процеси також актуалізували проблеми аналізу в Україні. Основна проблема полягає в недостатній прозорості та достовірності фінансової інформації. Слабка інфраструктура фінансової звітності разом із відсутністю підготовлених фінансових аналітиків ускладнює отримання надійної та прозорої фінансової інформації. Це ускладнило інвесторам прийняття зважених рішень щодо інвестицій в Україну.

Ще одна проблема – відсутність культури аналізу в Україні. Багато компаній не надають пріоритету аналізу фінансової інформації, що призвело до відсутності фінансового планування та бюджетування. Відсутність аналізу ускладнює прогнозування фінансової діяльності компаній і прийняття обґрунтованих фінансових рішень.

Окремо варто також розглянути проблеми аудиту в контексті євроінтеграційних процесів.

Аудит має вирішальне значення для забезпечення точності та достовірності фінансової звітності, але перед аудитом в Україні існує кілька проблем. Однією з головних проблем аудиту в Україні є відсутність незалежних аудиторських фірм. Багато українських компаній не використовують незалежних аудиторів, що може призвести до конфлікту інтересів і недостовірної фінансової звітності. Відсутність незалежного аудиту також заважає іноземним інвесторам довіряти українським компаніям, що перешкоджає розвитку української економіки.

Іншою проблемою аудиторської діяльності в Україні є відсутність контролю за дотриманням нормативно-правових актів щодо аудиту. Навіть якщо компанії залучають незалежних аудиторів, дотримання правил аудиту часто не забезпечується, і аудитори можуть не мати наслідків за неточну або неповну звітність. Така відсутність правозастосування підриває довіру до процесу аудиту в українському бізнес-середовищі.

Європейські інтеграційні процеси також актуалізували проблеми аудиту в Україні. Однією з головних проблем є недостатня незалежність та об'єктивність аудиторів. Аудиторська професія в Україні не регулюється належним чином, що призвело до відсутності підзвітності та прозорості в процесі аудиту. Це ускладнює виявлення та запобігання шахрайству, що може вплинути на довіру інвесторів.

Ще одна проблема – відсутність досвіду в аудиті. Багатьом українським аудиторам бракує необхідних технічних знань для проведення аудитів на рівні, який вимагає ЄС. Це ускладнило українським компаніям залучення іноземних інвесторів, які потребують вищого рівня аудиту.

Отже, європейські інтеграційні процеси України мали значний вплив на систему бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту країни. Однак існує кілька викликів і проблем, які необхідно вирішити, щоб привести ці системи у відповідність зі стандартами ЄС. Відсутність гармонізації стандартів бухгалтерського обліку, нестача кваліфікованих бухгалтерів, відсутність прозорості та надійності фінансової інформації, культури аналізу, незалежності та об'єктивності аудиторів, а також відсутність досвіду в аудиті є одними зі значних проблем, які необхідно вирішити. Вирішення цих проблем підвищить ефективність цих систем і зробить Україну більш привабливою для іноземних інвесторів.

#### *Література*

1. Базилевич В. Д. *Концептуалізація мегатрендів економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності. Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. 60 с.
2. Бутинець Ф. Ф. Міжнародний облік чи його гармонізація та стандартизація. *Вісник ЖДТУ*. 2020. № 2 (24). 107 с.
3. Васильєва В. Г., Костюченко К. С. Впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні : проблеми та перспективи. *Економічний простір*. 2012. № 60. С. 29–37.

---

UDC 657.24; 338.24

**Mykhailo Pushkar**  
*Postgraduate Student at the Department of Financial Control and Audit,  
West Ukrainian National University (Ukraine)*

### **INFORMATION RESOURCES AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT**

***JEL classification:*** M410; O100

The modern period in human history is characterized by the natural transition of civilization to a new stage of development, which is called, in accordance with Alvin Toffler's periodization of history, the third wave – post-industrial society.

Post-industrial is a society whose economy develops as a result of the scientific and technical revolution and the growth of the population's income, when the priority has shifted from the predominant production of goods to the production of services. In such a society, information and knowledge become a production resource. Information is created when an unordered array of data is processed in a certain way according to predetermined criteria. Data means individual facts about events, phenomena or processes with their parameters, and information means information about things, changes in them, relations, dynamics, situations, measure, elimination of uncertainty, etc.

The society that replaces the existing one is most often called post-industrial or information society, since its basis is information, which plays the role of one of the main resources, when forms of economic activity, types and types of enterprises and organizations change under its influence. Expansion of information resources is a task of great weight for any state. The economic development of society also depends on the rational use of information resources.

The economic development of any state means economic growth accompanied by significant structural or organizational changes in economic activity. Economic development is specified by the following indicators:

- Volumes of production of the gross national product and its derivatives per capita;
- The structure of social production – the share of industry, agriculture, and services in the total amount of GDP, the share of volume and rates of development of progressive industries;
- Quantitative and qualitative indicators of the employment level of the population;
- Usage of natural resources – volumes of involvement in economic activity of land, fuel and energy resources, minerals, etc.;

– The level of organization and efficiency of social production, which is manifested in labor productivity, specialization and concentration of production, product quality, etc.

Economic development depends on resources, which are: natural, labor, energy resources and capital. A special place belongs to information resources that have such properties as value, inexhaustibility, circulation, reliability, availability, multiple use, etc.

Determinants of economic development are population (number, sex-age structure, biological characteristics, level of qualification, participation in social production), technologies (Stone Age technologies, craft production, manufacturing, machine production, transport technologies, means of communication and information technologies), social institutions, resources (land, minerals, forest resources, water resources, climate, location and terrain). Available resources (at a constant level of technology) determine the upper limit of the economic achievements of society.

Technological, scientific and technical achievements are impossible without the active use of information resources, which at the enterprise level means information that is valuable for management and has the same value as any other material resource (technical, labor, financial, energy). If we look at information resources at the macro level, then they are a direct product of the intellectual activity of the most qualified and creatively active part of the working population of the country. In other words, information resources are essentially identified with all information useful for the company's personnel.

The basis of information resources are the results of scientific research and research and development (R&D), which make it possible to create science-intensive products, use technical and scientific ideas recorded in various documents and publications. As a special part, active information resources are distinguished, that is, information available for automated search, storage and processing (programs, databases, knowledge bases, documents, etc.) and for wide use. The efficiency of the use of information resources is determined by the ratio of their active part to the total volume of information resources. In the modern world, information is put on the same level as material and energy resources and is considered as an important factor of qualitative changes in the life of society and entrepreneurship. At the same time, in full accordance with the realities of modern civilization, two options for the exploitation of information resources are distinguished: on the one hand, the use of informatization in industry and the social sphere, and on the other hand, the transition to highly organized industrial methods of implementing the information processes themselves.

The transformation of information into an economic resource led to the interpenetration of two significant socio-economic processes - the industrialization of informatics and the informatization of society, which created important prerequisites for the formation and implementation of a new model of the development of the economy and society, the formation of a post-industrial civilization.

Despite the differences of individual types of information (technical, economic, social, political, cultural, etc.), they have common properties that define information as a special product of human activity along with material goods and services. In the process of using information resources, they do not decrease, but on the contrary, they increase. Non-use leads to their rapid depreciation and aging, and this, in turn, leads to the loss of the effective value and sale of this type of resources, so the most important requirement for information is its timeliness. In the conditions of the information revolution, the first and necessary condition for the existence of information resources is their constant updating and extended reproduction. The slightest delay of the country in the accumulation and updating of information leads to its lagging behind, loss of leading positions in the world market.

The owner of information resources, information systems, technologies and means of their processing is the entity that fully exercises the powers of ownership, use and distribution of the specified objects, and the consumer of information is the entity that applies to the information system or to an intermediary for obtaining the information he needs for its use.

For the practical use of information, its classification is important, which includes the following groups: accounting, statistical, financial, social, political, legal, scientific and technical, norms, standards, estimates, regulations, specification, metrology, nature protection, health protection, technical, technological, construction, emergency, market, resource, demographic, etc.

Therefore, the concept of information resources is extremely broad and covers all types of information produced in society, stored in data banks, archives, libraries, on Internet sites and other sources. One of the types of information resources is mass information, which we associate with mass media. Information resources have value for certain spheres of social activity, they can be used to solve certain tasks, for educational purposes, entertainment and other forms of consumption, etc.

Information resources can be evaluated according to various parameters (criteria, characteristics): content, coverage, time, source, quality, compliance with needs, method of fixation, language, cost.

Information is presented in various forms, both electronic and non-electronic, but in the process of development of communication systems and the Internet, electronic media are gaining more and more importance.

National information resources are created both by the state and by subjects of all forms of ownership. National information resources, regardless of their content, form, time, place of creation and form of ownership, are intended to meet the needs of citizens, society or the state. National information resources include state, communal and private information resources. National information resources contribute to the vital activities of all spheres of society, and their level is an indicator of information sovereignty and information security of the state. The level of development of the information sphere and the possibility of using information in the interests of society determine the economic level of the state, its status in the world community.

Information resources are characterized by various forms of information presentation, organizational and technological solutions, the number of which increases simultaneously with the rapid development of information technologies. During these processes, problems arise, the solution of which requires the implementation of the state information policy.

National information resources are an important component of the state's strategic resources, the importance of this component grows with the development of information technologies and their use in all spheres of public life. Effective state management of national information resources is an important condition for state information security and implementation of state policy in the field of informatization.

The experience of countries that were the first to move to the stage of informatization of society testifies to their anticipatory development. Such countries include the USA, Japan, countries of Western Europe (Germany, France, Italy) and Northern Europe (Finland, Sweden, Norway) and others.

From this follows the natural conclusion that in order to get Ukraine out of the protracted crisis, it is necessary to build up its own information potential and use experience regarding the structure of the economy and the prospects for the development of such industries, which are based on advanced world science and production technologies. It is necessary to abandon the economic sectors that are based on the technologies of the third, fourth or fifth generations (existing for 150–200 years) and master the high technologies of the sixth and seventh generations. Without this, Ukraine may find itself on the sidelines of scientific and technological progress and remain a “third world” state.

#### **References**

1. *Modern problems of the accounting system development in Ukraine*: monograph (2010). Ed. by M. S. Pushkar [Suchasni problemy rozvytku systemy obliku v Ukraini: monohrafiia; za red. M. S. Pushkar], TNEU, 268 s. [in Ukrainian]
2. Semanyuk, V. Z. (2011). Information resources of the enterprise: accounting and theoretical aspect [Informatsiini resursy pidpriemstva: oblikovo-teoretychnyi aspekt], *Visnyk Lvivskoi komertsiinoi akademii*, Vyp. 35. C. 319–322 [in Ukrainian]
3. Toffler, E. (2000). *The third wave*. Trans. from Eng. A. Evsa [Tretia khvyliia; per. z anhl. A. Yevsa], Vydavnychii dim «Vsesvit», Kyiv, 480 s.

УДК 331.5 : 330.11 (477)

**Семенова Катерина Данилівна**

*к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

***JEL classification: J210***

В умовах економічних криз, що поширюються у світі, нестабільності розвитку економік підвищується актуальність проведення аналізу ринку праці для виявлення диспропорцій на ньому та основних факторів впливу. В Україні значний вплив на стан ринку праці здійснила також війна: відбулися зміни у структурі попиту та пропозиції робочої сили.

У своїх дослідженнях ринку праці в Україні у 2022 році фахівці Центру Разумкова виділяють наступні фактори, що впливають на сучасний ринок праці: зростання рівня смертності людей працездатного віку; рекордне збільшення чисельності мігрантів за кордон; зростання кількості працівників з обмеженими можливостями, що впливає на рівень їх працездатності та перелік робіт, які вони внаслідок отриманих травм можуть виконувати; суттєве збільшення пропозиції жінок на ринку праці через скорочення чисельності чоловічого населення, а також відкладення шлюбу та народження дітей жінками через війну; очікуване збільшення кількості дітей на ринку праці через поширення бідності та втрати можливостей для отримання освіти, особливо вищої [1].

Внаслідок воєнних дій відбулося пошкодження або втрата виробничих активів, пошкодження інфраструктури, перервалися ланцюги постачання товарів у торговельні мережі, що послабило потенціал ринку праці та призвело до втрати можливостей працевлаштування значної кількості українців, зниження рівня оплати праці. Як наслідок – підвищення тінізації ринку праці.

У таких умовах зростає необхідність зміни підходів до оцінки рівня зайнятості населення. В Україні вона має низку особливостей.

По-перше, в нашій країні визначаються одночасно два показники зайнятості – за методологією Міжнародної організації праці і на основі даних про зайнятість серед населення працездатного віку. Перший дозволяє здійснювати порівняння рівня зайнятості в нашій країні з показниками інших країн світу, а другий показник визначається за методологією, яка застосовується в усіх країнах пострадянського простору. Очевидно, що рівні зайнятості, встановлені шляхом розрахунку показників за різною методологією, суттєво відрізняються.

По-друге, інформація для розрахунку обох показників формується на основі вибірових обстежень домогосподарств, тому вона має певні погрішності.

По-третє, на результати оцінки рівня зайнятості має значний вплив неповна зайнятість, яка значного розповсюдження набула в Україні останнім часом, а також неофіційна зайнятість окремих категорій населення.

Крім того, до числа зайнятих в нашій країні, на відміну від низки країн світу, не включаються особи, які виконують неоплачувану роботу, а також ті, які виконують лише домашні обов'язки, хоча в сучасних умовах вони є суттєвою складовою зайнятого населення.

Під час проведення вибірових обстежень населення з питань зайнятості в Україні виділяють такі його групи: 1) особи, які впродовж обстежуваного тижня працювали хоча б 1 годину; 2) особи, які працювали за наймом, за винагороду в грошовому чи натуральному виразі, індивідуально (самостійно), у інших громадян чи на власному (сімейному) підприємстві; 3) особи, які працювали безкоштовно; 4) особи, які формально мали робоче місце, проте не працювали з незалежних від них причин [2].

Вочевидь, в сучасних умовах назріла необхідність удосконалення методики проведення обстежень для ґрунтовної оцінки стану ринку праці, рівня та динаміки зайнятості населення, встановлення причин і факторів, що впливають на його рівень не лише в цілому в Україні, а також у кожному регіоні та секторі економіки.

### Література

1. Пищуліна О., Маркевич К. *Ринок праці в умовах війни : основні тенденції та напрями стабілізації*. Київ : Центр Разумкова, 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf> (дата звернення: 20.03.2023).
  2. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21.03.2023).
- 

УДК 657.6:061.235

**Старенька Ольга Миколаївна**

*к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

**Самострол Світлана В'ячеславівна**

*ст. викладач кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

**JEL classification:** M400; M420

Гуманітарна допомога є надто важливою для окремих категорій населення та, за певних обставин, для обороноздатності країни. В умовах військової агресії та дії воєнного стану Україна відчуває підтримку від багатьох країн світу та приватних організацій, яка, зокрема, проявляється і шляхом надання гуманітарної допомоги, як у вигляді предметів та товарів різних напрямів використання, так і у вигляді коштів, благодійної допомоги та пожертв.

Правові, організаційні, соціальні засади отримання, надання, оформлення, розподілу та контролю операцій з гуманітарною допомогою, вимоги щодо гласності та прозорості цього процесу визначаються профільним Законом України «Про гуманітарну допомогу» [1].

В умовах воєнного стану постійно вносяться зміни до нормативно-правових актів, які мають за мету врегулювання порядку забезпечення гуманітарною допомогою та збереження при цьому розумного балансу між швидкістю та простотою прийняття державними органами рішень в інтересах кінцевого набувача.

У звичайних умовах не всі товари, роботи, послуги можуть визнаватися гуманітарною допомогою. Під час дії воєнного стану урядом розширено відповідний перелік товарів, які можна віднести до гуманітарної допомоги та спрощено відповідну процедуру визнання соціально значущих товарів гуманітарною допомогою, перелік яких затверджений Кабінетом Міністрів України, без прийняття відповідних рішень про визнання їх гуманітарною допомогою.

Облік гуманітарної допомоги здійснюється отримувачами та набувачами гуманітарної допомоги. Всі правила, визначені документами Міністерства фінансів щодо оформлення та обліку благодійної допомоги, повною мірою стосуються і гуманітарної допомоги. Належному документальному оформленню та відображенню в бухгалтерському обліку підлягає вся допомога, яку отримують бюджетні установи. При цьому такі правила стосуються безоплатної допомоги в будь-якій формі, незалежно від того, отримана вона як благодійна чи як гуманітарна. Ведення бухгалтерського обліку виконання місцевих бюджетів здійснюється з урахуванням положень статей 56 і 57 Бюджетного кодексу України.

При визначенні підходів щодо обліку та контролю операцій з гуманітарною допомогою необхідно, у першу чергу, враховувати сутність даних операцій та правильність їх ідентифікації відповідно до вимог діючого законодавства.

Ключовим питанням щодо документування даного виду операцій є наявність та дотримання порядку оформлення первинної документації. При цьому необхідно орієнтуватися на вимоги наявності таких обов'язкових реквізитів, як: назва документа; дата складання; назва суб'єкта, від імені якого складено документ; зміст та обсяг операції; одиниця виміру операції; посади осіб, відповідальних за здійснення операції та правильність її оформлення; особистий підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні операції [2].

Головними проблемами, які виникають під час документування руху гуманітарної допомоги є: надходження до одержувача переважно без товарно-супровідних документів; неповнота первинної інформації при наявності товарно-супровідних документів (наприклад, в документах зазначена лише кількість (вага) гуманітарної допомоги без зазначення вартості); необхідність перегляду зазначених одиниць виміру для застосування загальноприйнятих одиниць виміру; відсутність типової окремої форми документа для зміни одиниці виміру під час руху вантажу з метою оформлення операції розкомплектування, зважування та визначення оцінки виміру гуманітарної допомоги; застосування механізму визначення справедливої вартості гуманітарної допомоги; відсутність законодавчих норм щодо дозволу послаблень для списання гуманітарної допомоги, яка зарахована на баланс за спрощеною процедурою.

Для реалізації належного документального оформлення операцій з руху гуманітарної допомоги необхідно: розробити та зафіксувати в організаційному розділі наказу про облікову політику схему документообігу щодо оформлення операцій з гуманітарною допомогою; передбачити застосування тієї чи іншої одиниці виміру, як одиниці ваги, об'єму, кількості, транспортної тари; забезпечити дотримання правил документування шляхом призначення внутрішніми розпорядчими документами посадових осіб, відповідальних за приймання-передачу гуманітарної допомоги та її документальне оформлення; за відсутності затверджених типових форм документів щодо господарської операції з руху гуманітарної допомоги розробити та затвердити такі форми; при розробці форм внутрішніх документів та застосуванні існуючих типових форм первинної документації забезпечити наявність та повноту заповнення обов'язкових реквізитів первинного документа; при документуванні звертати увагу на наявність запису, що товар є гуманітарною допомогою.

Для визначення порядку відображення в обліку операцій з руху гуманітарної допомоги необхідно враховувати варіанти надходження та порядок розподілу, так як гуманітарна допомога може надходити і від вітчизняних надавачів, і від закордонних, та надаватися із рук у руки або через посередників. Кожний з таких варіантів має свої особливості та, відповідно, впливає на документообіг та відображення в обліку.

Контроль за використанням гуманітарної допомоги здійснюють відповідні спеціально уповноважені державні органи з питань гуманітарної допомоги та органи доходів і зборів здійснюють контроль щодо використання гуманітарної допомоги за цільовим призначенням. З урахуванням змін до законодавства, прийнятих після 24.02.2022 року, ключового суб'єкта контролю щодо питань гуманітарної допомоги в умовах дії воєнного часу не визначено, так як повноваження розділені між різними органами влади та консультативно-дорадчими органами, які реалізують процеси забезпечення гуманітарною допомогою паралельно, кожний у межах відведеної йому компетенції.

Порушеннями законодавства про гуманітарну допомогу, які можуть призвести до кримінальної або адміністративної відповідальності, зокрема є: використання гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням; використання гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку.

Причини їх виникнення обумовлені зловживаннями в умовах кризових ситуацій, коли необхідно діяти негайно, спрощувати певні процедури, що послаблює поточний контроль. А також, недосконалістю нормативного регулювання, несвоечасністю організації контролю та координації роботи з гуманітарною допомогою, наявністю і можливістю корупції, яка має системний характер не зважаючи на воєнний стан.

Це стало причиною відповідних змін і прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану». Кримінальний кодекс України доповнено статтею 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги». Розслідування вказаного злочину віднесено до компетенції Служби безпеки України.

Однак, привертати увагу контролерів мають і випадки, коли гуманітарна допомога просто знищується чи відбувається її розтрата без визначення мети збагачення чи отримання прибутку у період воєнного стану. Саме така безвідповідальність несе за собою особливо значну небезпеку для суспільства і, можливо, навіть більшу ніж при реалізації гуманітарної допомоги з метою збагачення.

Реалізуючи питання гуманітарної допомоги певна увага має приділятися також організаційним засадам внутрішнього контролю; питанням відповідальності; правильного розподілу та делегування повноважень; своєчасності документування і повноти фіксації інформації стосовно ідентифікації операції. Найбільш складним завданням залишається баланс спрощення процесу досягнення мети забезпечення гуманітарною допомогою кінцевого набувача, прискорення проходження всіх його

етапів, включаючи облік та документування й своєчасність контрольних заходів і умов попередження можливих зловживань.

#### *Література*

1. *Про гуманітарну допомогу* : Закон України № 1192-XIV від 22.10.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 12.03.2023).

2. *Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні* : Закон України № 996-XIV від 16.07.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 23.03.2023).

---

УДК 657:658.51(043.2)

**Чернишова Людмила Вікторівна**

*к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

### **ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЕЛЕМЕНТНОЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

***JEL classification: M400***

Сучасний стан економічного аналізу характеризує його як досить розроблену в теоретичному і методологічному плані науку. Методики аналізу в попередні періоди адаптуються до нових умов господарювання [1, с. 56]. Проте, аналітична наука постійно перебуває в стані розвитку, що визначається об'єктивними чинниками, пов'язаними зі значними змістовними й структурними змінами в економіці, особливо це відчувається в умовах цифровізації та воєнного стану в Україні. Тому, на сьогодні актуалізується питання щодо подальших напрацювань методологічного підґрунтя проведення економічного аналізу в умовах обмеженості та зменшення продуктивності ресурсів, дефіциту джерел фінансування, циклічних фінансових криз, цифровізації виробничих процесів, скорочення зайнятості.

Такі науковці, як Я. Ізмайлов [2], М. Шестерняк [3], О. Бобловський С [4], Ю. Орловська [5], наголошують на визначальній ролі економічного аналізу у забезпеченні ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Сучасний економічний аналіз виступає вагомим інструментом у формуванні та оптимізації політики суб'єктів господарювання, зокрема в податковій, маркетинговій, інвестиційній, обліковій, кредитній сферах діяльності. Практичний досвід доводить, що можливості економічного аналізу не використовуються повною мірою для вирішення проблем у представлених сферах.

До основних видів сучасного економічного аналізу варто віднести такі:

1) *Оперативний аналіз*, який є системою щоденного спостереження та оцінювання відхилень фактичного стану досліджуваного об'єкта від регламентованих показників, визначення причин та можливих наслідків таких відхилень, розроблення механізмів швидкого втручання в господарські процеси для реалізації ефективної діяльності підприємства. Він набуває особливого значення в умовах нестабільної виробничої, фінансової та комерційної діяльності суб'єктів господарювання. Перевагою оперативного аналізу є його дієвість, тобто можливість управлінського апарату своєчасно втрутитися у господарські процеси та правильно спрямувати їх [3, с. 160].

2) *Інвестиційний аналіз*. Практика свідчить про те, що за попередні роки збільшилася кількість суб'єктів господарювання, які в результаті ефективного управління своєю діяльністю почали володіти значним капіталом для інвестування. Особливої актуальності набувають методи аналізу та оцінки ефективності інвестиційних проєктів.

3) *Інноваційний аналіз*. Облік інновацій, розкриття інформації про них у фінансовій звітності, оцінювання результатів інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, обґрунтування системи показників інноваційної діяльності, розробка комплексних методик її аналізу вимагають нових концептуальних підходів та розвитку ще одного напрямку економічного аналізу, а саме інноваційного аналізу [3, с. 160].

4) *Діагностичний аналіз*. Саме діагностичний аналіз спрямований на обґрунтування ефективних заходів щодо фінансового оздоровлення підприємства.



5) *Стратегічний аналіз*. Частина стратегічного управління підприємством, що дає змогу досліджувати як зовнішнє, так і внутрішнє середовище його діяльності, сформувати цілі суб'єкту господарювання, які спрямовані на розробку певної стратегії та вирішення довгострокових проблем. Цей вид економічного аналізу здійснюється за стандартами управління, а саме: управління виконанням завдань виробництва і постачання; управління якістю продукції, робіт, послуг; управління ресурсами; управління розвитком підприємства; соціальний розвиток колективу; управління охороною навколишнього середовища.

6) *Маркетинговий аналіз* є частиною економічного аналізу, яка ґрунтується на вивченні ринків збуту, попиту на продукцію, формування цінової політики.

7) *Функціонально-вартісний аналіз* є найбільш ефективним видом економічного аналізу, що дає змогу виявити резерви економії витрат матеріальних, трудових і фінансових ресурсів на виробництво продукції.

У сучасних економічних умовах актуальним є розширення сфери застосування функціонально-вартісного аналізу. Перспективи подальшого розвитку функціонально-вартісного аналізу полягають у тому, щоб впровадити у його методичку економіко-математичні методи та комп'ютерні технології оброблення інформації. Так, Ю. В. Орловська відзначає, що методи елементарної математики використовують в традиційних економічних розрахунках: потреб підприємства в матеріальних ресурсах, при складанні балансу (матеріальних ресурсів, готової продукції), при перевірці обґрунтованості планів тощо; методи вищої математики (диференційне та інтегральне обчислення, теорія ймовірності, методи аналітичної геометрії) є прикладом, для факторного аналізу впливу чинників на результативний показник [5, с. 90].

Як будь-яка система наукового пізнання, економічний аналіз повинен містити у собі об'єкт, предмет, функції, методи та певні підсистеми, що зрештою дозволяють виявити резерви підвищення ефективності ведення бізнесу суб'єктами господарювання.

Таким чином, можна погодитися з думкою С. І. Самайчук [1, с. 58], що економічний аналіз – це комплексне глибоке вивчення роботи підприємств, їх підрозділів та інших господарських формувань для об'єктивної оцінки їх результатів і виявлення можливостей подальшого підвищення ефективності господарювання.

Також автор відзначає, що для визначення ефективної організації та методички економічного аналізу ефективності діяльності підприємств доцільно визначити ознаки дієвості результатів аналітичної роботи, які сформовані за такими параметрами [1, с. 58]:

Внутрішні аналітики (керівник, керівники підрозділів, бухгалтер, економіст, фінансист, плановик, маркетолог). Переваги їх роботи: бажання збільшити прибутковість діяльності, залучити інвестований капітал, формування перспектив розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, економічний розвиток, збільшення рівня споживчих витрат; достовірність та дієвість результатів дослідження. Недоліки у їх роботі: недостатній рівень кваліфікації аналітиків, низький рівень оплати праці, недієвість або відсутність мотиваційних факторів, недостовірність або недостатність зовнішніх джерел інформації.

Зовнішні аналітики (спеціалісти банківських, фінансових установ, страхових компаній, партнери по бізнесу, конкуренти, аудиторі акціонери, пайовики, представники органів влади, інвестори. Позитивні сторони їх роботи: бажання вкласти капітал, вдосконалення партнерських відносин, реалізація інвестиційних проєктів, реалізація інтеграційних зв'язків, підвищення рівня ділової активності. До недоліків у їх роботі слід віднести: недостовірність інформації, недостатній рівень кваліфікації персоналу, відсутність комплексності, системності дослідження.

При цьому варто відзначити, що діяльність як зовнішніх, так і внутрішніх аналітиків пов'язана з методами економічного аналізу, які вони використовують.

Так, О. П. Єлєць виокремлює наступні методи економічного аналізу: системний і комплексний підхід до аналізу економічних явищ і процесів; використання в аналізі системи показників; виявлення взаємозв'язку і взаємозалежності між показниками і факторами, що визначають їх рівень; вивчення економічних явищ у динаміці з врахуванням дії економічних законів; деталізація загальних показників на складові; узагальнення результатів аналізу [6, с. 55]. Проте, доцільною є конкретизація самих методів, які характеризують особливості їх застосування.

У сучасних умовах основним завданням керівників є забезпечення ефективної роботи підприємства. Але воєнний стан зумовив переорієнтацію економіки країни на воєнні потреби, у першу чергу, обороноздатності країни. Це суттєво загальмувало економічне зростання країни і, як наслідок, відчувається скорочення виробничої діяльності в більшості галузей економіки. Через

захоплення значної території та знищення або пошкодження інфраструктури діяльність багатьох підприємств зупинена або значно скорочена.

Першочерговою задачею на рівні суб'єктів господарювання є проведення ретельного економічного аналізу та визначення основних чинників, які будуть сприяти відновленню нормального їх функціонування.

Тому, сьогодні, для аналізу господарської діяльності підприємств та прийняття ефективних рішень потребують розвитку такі перспективні методики економічного аналізу, як: ситуаційний аналіз, стратегічний аналіз, ABC-аналіз, GAP-аналіз та інституційний аналіз.

#### *Література*

1. Самайчук С. І. Методичні засади удосконалення економічного аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2019. № 7. С. 55–59.
2. Ізмайлов Я. О. Розвиток методології економічного аналізу господарської діяльності підприємств у постіндустріальній економіці. *Проблеми економіки*. 2016. № 3. С. 164–174.
3. Шестерняк М. М. Сучасний економічний аналіз та його основні види. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 20. Ч. 3. С. 158–161.
4. Бобловський О. Ю. Роль економічного аналізу в підвищенні ефективності діяльності підприємств. URL: [https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/1661/1/6\\_conference\\_URSES\\_DBTU\\_22-62-64.pdf](https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/1661/1/6_conference_URSES_DBTU_22-62-64.pdf) (дата звернення: 15.03.2023).
5. Орловська Ю. В., Машенко С. О. Трансформація методів економічних досліджень у постіндустріальну епоху. *Економічний простір*. 2021. № 173. С. 88–92. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/173-16>.
6. Єлець О. П., Беленцова В. В. Методи економічного аналізу. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. № 3. С. 53–60.

**Секція 17. Економіко-математичні моделі сучасних економічних процесів  
та цифрова трансформація економіки**

УДК 004.89

**Вакула Аліса Юріївна**

ст. викладач кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

**JEL classification:** C450; C880

В сучасних умовах перед освітою стоїть велике завдання щодо випуску фахівців нової формації: людей, які мають критичне мислення та навички грамотної роботи з великими масивами даних, і, навіть, мотивованих до концепції безперервного навчання. Інформатизація освітньої галузі визначає необхідність широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в навчальному процесі. Одним із самих сучасних, самих цікавих, самих неоднозначних напрямів розвитку ІКТ є штучний інтелект.

Найбільш відомим є визначення предмету теорії штучного інтелекту, яке було наведено видатним дослідником у галузі штучного інтелекту Марвіном Мінським та у більш або менш видозміненому вигляді потрапило до словників та енциклопедій: «штучний інтелект є дисципліна, що вивчає можливість створення програм для вирішення задач, які при вирішенні їх людиною потребують певних інтелектуальних зусиль» [1, с. 4].

Можна дати й інше визначення штучному інтелекту – це сукупність автоматичних методів і засобів цілеспрямованої переробки інформації (знань) відповідно до набутого в процесі навчання й адаптації досвіду при розв'язанні всіляких інтелектуальних задач [2, с. 17].

На початку 2020-х років з'явилося багато інструментів, які змінюють життя користувачів і забезпечують зручність у сфері штучного інтелекту та встигли з переднього краю наукових розробок поринути у сферу загальнодоступних інтернет-додатків. У наші дні кожен може проекспериментувати з генерацією текстів чи зображень:

– Google Translate, який пропонує переклад понад 100 мовами, може працювати через браузер і автоматично виконувати дуже точні переклади.

– Такі інструменти, як Siri і Google Assistant, що дозволяють людям ставити запитання та отримувати відповіді, стали невід'ємною частиною смартфонів.

– Візуальні послуги, створені на основі текстів, виражених природною мовою, сьогодні також дуже розвинені. Генератори зображень у вільному доступі: Crayon (попередня назва Dall-E mini) компанії OpenAI, Midjourney, Stable Diffusion та Imagen: Text-to-Image Diffusion Models, WomboArt.

– Ще один цікавий інструмент для роботи з текстом на основі штучного інтелекту – Rytr. Частково безкоштовний, він дозволяє генерувати дуже зв'язні тексти на основі ключових фраз. Rytr побудований на моделі GPT-3, що створює тексти буквально за хвилину.

– ChatGPT – чат-бот зі штучним інтелектом, розроблений компанією OpenAI і здатний працювати в діалоговому режимі, що підтримує запити природними мовами. Доречі, ChatGPT був запущений 30 листопада 2022 року, а вже на початку лютого 2023 року Reuters із посиланням на швейцарський холдинг UBS повідомило, що за 2 місяці аудиторія активних користувачів ChatGPT досягла 100 млн. осіб. Цим самим додаток встановив історичний рекорд зростання відвідувачів.

Штучний інтелект не обходить таку сферу як освіта і чимало рішень було впроваджено для автоматизації освітніх процесів. Академічний світ стає більш зручним та персоналізованим завдяки різноманітним програмним рішенням. Це змінило підхід до навчання, оскільки кожен має доступ та особистий підбір навчальних матеріалів через «розумні» пристрої. Сьогодні студенти замість фізичної присутності в аудиторії для навчання можуть у віддаленому режимі виконувати завдання на комп'ютері або смартфоні через Інтернет.

Оскільки штучний інтелект може сприйняти набагато більше інформації, ніж людина, то деякі розробники освітнього програмного забезпечення почали використовувати ці переваги для створення програм, які б враховували особливості кожного учня. Так, компанія Enlearn розробила адаптивну освітню платформу, в якій за допомогою машинного навчання можна прописати персоналізовані навчальні плани, які б прискорили час освоєння знань для кожного учня [3]. Системи штучного

інтелекту в освіті вже застосовуються у Сполучених Штатах Америки, Китайській Народній Республіці, Австралії тощо. В Австралії було створено Deakin Genie – розумного персоналізованого цифрового асистента, що відповідає на будь-яке питання щодо навчального процесу в університеті. Він дозволяє підвищити інформованість студентів про їх оцінки, список завдань й проєктів та їх терміни виконання тощо.

Використання штучного інтелекту в освітньому процесі має свої переваги як для викладачів, так і для студентів або учнів. Розглянемо їх детальніше для кожної з категорій.

*Допомога викладачам.* Штучний інтелект може автоматизувати адміністративні та операційні процеси. Викладач витрачає величезну кількість часу, оцінюючи домашні завдання та тести. ШІ може втрутитися і швидко виконати ці завдання, одночасно пропонуючи рекомендації щодо усунення прогалин у навчанні. Так можуть бути оцінені не лише закриті відповіді у тестовому форматі, але й описові.

*Допомога студентам.* Системи ШІ можуть вирішувати конкретні потреби студентів (учнів) та забезпечувати індивідуалізований матеріал для вивчення та ефективний зворотний зв'язок. Такі системи аналізують і спостерігають за поточним стилем навчання учня, наявними здібностями та здатні складати персоналізовані плани навчання, які допоможуть зменшити помилки студентів.

*Усунути необ'єктивність оцінок.* Системи ШІ аналізують успішність учнів за шкалою, яка є занадто складною для обчислення людьми та на яку самі вчителі не можуть вплинути.

*Підвищити мотивацію до навчання.* Успішний студент має навчитися вирішувати комплексні завдання, які перебувають на стику різних предметів і дисциплін. Нинішні освітні процеси мають розвивати в нього такий крос-дисциплінарний і практико-орієнтований підхід.

*Подбати про емоційне здоров'я студентів.* Завдяки штучному інтелекту студенти не соромляться робити помилки, що є невід'ємною частиною навчання. Конструктивна критика з боку викладача-програми сприймається людьми набагато більш нейтрально, ніж критика з боку людини-викладача.

Проте, разом з багатьма позитивними можливостями, використання штучного інтелекту в освіті може також викликати певні проблеми [4]. Наприклад, несамотійне виконання робіт студентами (учнями). Поки що тільки в Китаї розроблено систему перевірки есе та інших робіт на предмет використання ШІ. Занепокоєння викликають ризики зниження ролі викладача, зниження креативності та навичок критичного мислення студентів, а також збільшення розриву між студентами з високим і низьким соціально-економічним статусом, які мають нерівномірний доступ до технологій та ресурсів для навчання. Існує також ризик до збору та використання персональних даних учнів без їх згоди або без належного захисту цих даних.

В освіті штучний інтелект можна використовувати як помічника викладача для створення персоналізованого навчального середовища та забезпечення зворотного зв'язку зі студентами. Такі завдання, як оцінювальні роботи, можна призначити системі ШІ, але коли справа доходить до викладання або дослідження, ця сфера все ще потребує впливу людини.

### *Література*

1. Коцовський В. М. *Методи та системи штучного інтелекту* : конспект лекцій. Ужгород : ДВНЗ УНУ, 2016. 76 с.
2. *Системи штучного інтелекту в плануванні, моделюванні та управлінні* : підруч. для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Л. С. Ямпольського, Б. П. Ткача, О. І. Лісовиченко. Київ : ДП «ВД «Персонал», 2011. 544 с.
3. *Як штучний інтелект може допомогти освіті*. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-shtuchnyj-intelekt-mozhe-dopomogty-osviti> (дата звернення: 06.03.2023).
4. *AI та освіта : як штучний інтелект вплине на шкільну освіту*. URL: [https://lb.ua/blog/olena\\_vyshniakova/547626\\_ai\\_osvita\\_yak\\_shtuchniy\\_intelekt.html](https://lb.ua/blog/olena_vyshniakova/547626_ai_osvita_yak_shtuchniy_intelekt.html) (дата звернення: 06.03.2023).

УДК 330.3 [336.714]

**Васильченко Кирило Геннадійович**

*к. е. н., ст. викладач кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕСНОГО ПІДХОДУ В МАРКЕТИНГОВОМУ ВІДДІЛІ КОМПАНІЇ**

***JEL classification: C630***

Впровадження процесного підходу до діяльності компанії дозволяє вирішити одразу декілька завдань: досягнення балансу між різними цілями підприємства, виходячи із заданих умов ринку та стратегії підприємства; використання ресурсів максимально ефективно у кожному з бізнес-процесів; реструктуризація операцій у бізнес-процесах, яка збільшує їх продуктивність.

Нотації бізнес-процесів – це графічні моделі, які використовуються, щоб фіксувати бізнес-процеси, аналізувати їх та оптимізувати. Порівняно з текстовими описами, графічні моделі займають менше місця, допомагають побачити алгоритм наочно, уявити, як він проходить від початку до кінця. Проте, на відміну текстового опису, графічна модель гірше передає деталі.

Нотації застосовуються, щоб допомогти співробітникам зрозуміти та запам'ятати схему, за якою вони повинні, наприклад, обробляти заявку на постачання партії товару. Керівнику відділу чи підрозділу схема буде корисна, щоб він міг знайти проблемні чи надлишкові елементи (етапи, співробітників), внести потрібні коригування. Часто це допомагає прискорити чи здешевити роботу компанії.

Нотація, яка набирає популярності і стає все більш використовуваною, це BPMN (Business Process Model and Notation). Вона була розроблена у 2000-х роках. Елементи BPMN інтуїтивно зрозумілі, проте, ними можна зображувати складні комплексні процеси. Нотація заснована на методиці блок-схем та призначена для здійснення моделювання комунікацій як для технічних, так і нетехнічних спеціалістів. Власником нотації є Object Management Group, на сайті якої можна познайомитися з офіційною нотацією [1].

Можна виділити п'ять категорій елементів BPMN:

- елементи потоку;
- сполучні елементи;
- зони відповідальності;
- дані;
- артефакти.

Елементи потоку визначають сам процес бізнес-процесу. Перший елемент потоку – це подія. У середині події можна додавати додаткові маркери позначення тригера, тобто, причини події або результатів події, а саме їх вплив на процеси.

Наступний елемент потоку – це дія. Він позначає роботу, яка виконується під час бізнес-процесу. Дії можуть бути простими й складовими. Складові дії включають деякий підпроцес, який позначений знаком плюс. Також поруч із плюсом знаходиться маркер, що означає багаторазове повторення цієї дії.

Нотація містить невелику кількість об'єктів. Є гнучкість: немає жорстких вимог щодо проміжних подій, їх можна ставити, а можна не ставити. Немає жорстких вимог щодо використання всіх операторів. Можна використовувати всі оператори: що виключає виключне АБО, І, просто АБО. Оператор XOR можна використовувати без маркера, ставлячи в ньому питання як у класичній нотації, а можна використовувати з маркером (шлюз). У випадку використання шлюзів умова прописується докладніше.

Нотація BPMN дозволяє будувати діаграми у простому вигляді (як у класичній нотації). Є навіть такий термін «simple BPMN» [2]. Також нотація використовується у powerful вигляді. Така гнучкість призводить до складності, тому під час роботи з нотацією BPMN необхідно зробити угоду з моделювання. У розглянутому випадку (рис. 1) використовується simple BPMN. На верхньому рівні показані: підпроцеси, потоки та відповідальні.

Запропонована модель процесу виконана в програмному середовищі Bizagi [3].

Програма містить єдиний репозиторій із можливістю повторного використання елементів у моделях, модулі та сервіси для аналізу моделей, процесний портал як єдина точка входу для всіх користувачів.

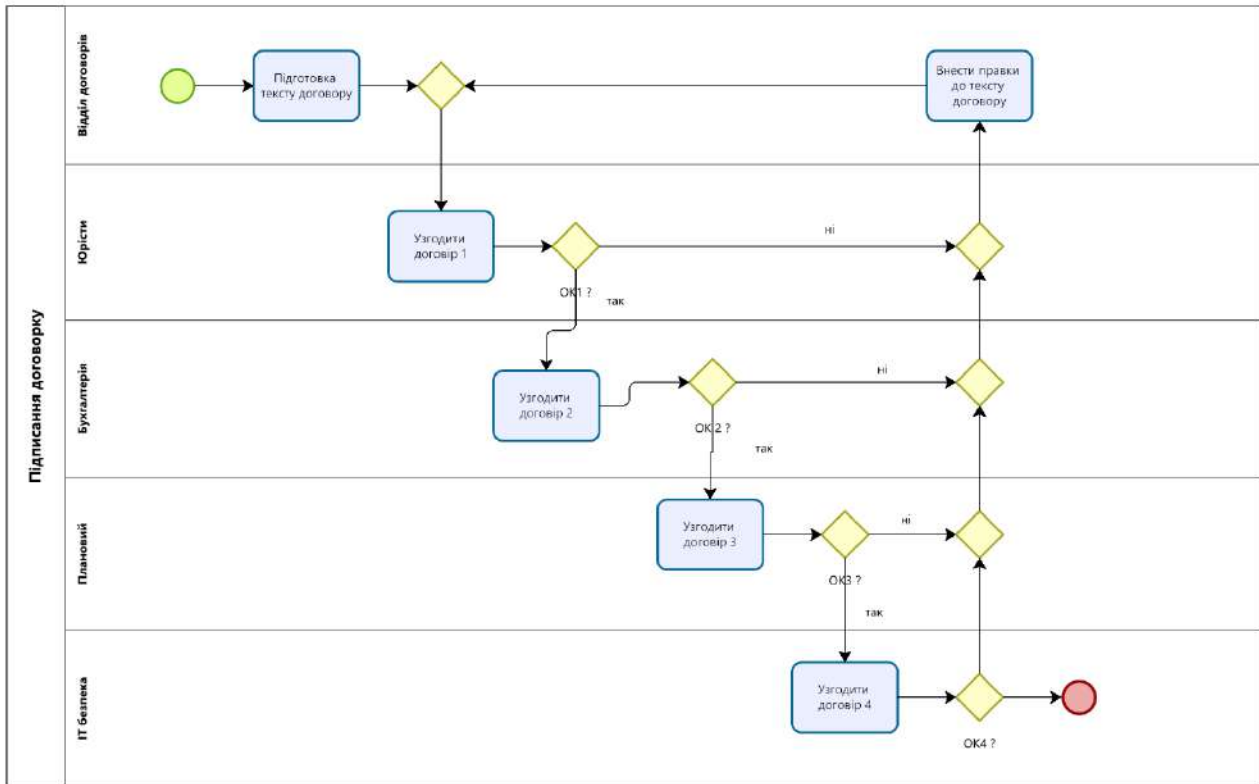


Рис. 1. Процес підписання договору із використанням нотатції BPMN

Джерело: [3]

Основною метою розробки моделі є розрахунок кількості ітерацій, які проходить складання договору з урахуванням вимог різних відділів та служб, побажань клієнтів і чинного законодавства, а також судової практики. Модель дозволяє корегувати вхідні параметри, головним з яких є ймовірність відхилення поточного варіанту договору на кожному етапі (у кожній зоні відповідальності) та його відправка на коригування. Індикатором ефективності є зменшення числа ітерацій в процесі. Результати моделювання можуть бути представлені у табличному вигляді. Головними результатами є аналіз часу підготовки документу та значення утилізації ресурсів, як співвідношення швидкості потоку та продуктивності кожної операції.

Процесний підхід дозволяє уникнути типових помилок у роботі організації: загальної складності та заплутаності, зайвих кроків, неефективних кроків, проблем на стиках підрозділів та окремих людей, наявності надлишкового контролю (в т.ч. «вертикальних колодязів»), недостатнього контролю, розбіжності моделі процесу та його реального втілення в житті. Наведена модель робить більш зрозумілим співвідношення між витратами процесу та його продуктивністю. Оцінка трудовитрат на підставі подібних підрахунків наочно показує трудомісткість майбутнього процесу (при складанні кошторису або комерційної пропозиції), допомагає планувати завантаження фахівців, а також демонструє, як можна прискорити виконання термінового завдання за рахунок підвищення кількості залучених працівників або реінжинірингу процесу, тобто зменшення кількості циклів за рахунок зміни послідовності операцій.

#### Література

1. *Object Mahagement Group* : website. URL: <https://www.omg.org> (access date: 24.03.2023).
2. *Simple BPMN At a Glance* : website. URL: <https://bpmn.gitbook.io/bpmn-guide/what-is-bpmn/simple-bpmn-at-a-glance> (access date: 20.03.2023).
3. *Bizagi Limited* : website. URL: <https://accounts.bizagi.com> (access date: 24.03.2023).

УДК 330.46:336.717.1

**Гострик Олексій Маркович**

к. е. н., професор кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

**Орлик Оксана Володимирівна**

к. е. н., доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

## ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКАХ

**JEL classification:** G210; O300

Сучасний рівень розвитку банківської системи пов'язаний із впровадженням у практику розрахунків нових технологій. Розвиток технології бездротової передачі даних малого радіуса дії – NFC (Near Field Communication або «зв'язок на невеликих відстанях», «комунікація ближнього поля»), уможливив появу платіжних послуг з використанням сучасних мобільних пристроїв. Зазвичай, це смартфони з NFC-чіпами, але можуть бути також смарт-годинники, фітнес-браслети або каблучки.

Технологія NFC дозволяє здійснювати обмін даними між пристроями, що знаходяться на коротких відстанях, завдяки чому клієнт може здійснити безконтактну транзакцію, доторкнувшись картою з NFC-чіпом або мобільним пристроєм до платіжного терміналу. Пристрої з NFC-чіпами обмінюються інформацією на відстані – від нуля до 4-5 сантиметрів. Максимальна ж дальність зв'язку за технологією NFC становить близько 20 см.

Онлайн і NFC-оплати поступово займають лідерство у платіжних вподобаннях українців. Швидкість, зручність і відсутність контакту – головні переваги діджитал-платежів.

Популярність безконтактних оплат за допомогою смартфона чи інших гаджетів з NFC помітно зростає останніми роками. Україна масово відмовляється від готівки і переходить на безконтактну оплату. Країна знаходиться серед світових лідерів за кількістю NFC-транзакцій, а гаджети для платежів використовують понад половини українців. Так, дослідження Mastercard показали, що 51% українців (кожен другий) здійснював такі види розрахунків протягом 2022 р. Водночас 33% українців (кожен третій) готові повністю відмовитись від пластикових платіжних карток [1]. Категорії, в яких помітно зросла частота безготівкових оплат впродовж 2022 р., наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Категорії з найбільшою частотою безготівкових оплат в Україні у 2022 році

Категорія	Відсоток опитаних
Оплата комунальних послуг	75
Купівля ліків	61
Придбання квитків на потяг, міжміські автобуси та літаки	47
Купівля одягу та взуття	46
Оплата проїзду у міському громадському транспорті	26
Операції з криптовалютою	13
Розрахунки у фізичних торгових точках	59
Послуга «Готівка на касі»	37
Донати (благодійність)	66
Отримання грошової допомоги від міжнародних організацій	22

Джерело: розроблено авторами за даними [1]

Для реалізації вищезазначених процесів платіжні системи та небанківські фінансові установи сьогодні пропонують низку технологічних рішень, що дають можливість приймати безготівкові платежі з використанням платіжних карток, навіть без використання фізичних POS-терміналів. Зокрема, це такі сервіси, як [2]: POS PHONE (Visa); «QR-код», «NFC-мітка», застосунок «Термінал» (АТ КБ «ПриватБанк»); RaiPos (АТ «Райффайзен Банк»); Smart Оплата (АТ «ПУМБ»); STARKASA (Київстар); ЖАБКА (Mastercard); ОщадРАУ (АТ «Ощадбанк»); ПОРТМОНЕ (ТОВ «ФК МБК»).

Для реалізації безконтактних розрахунків продавця повинен мати сумісні POS-системи з підтримкою NFC. Продавець також може використати інноваційне рішення для прийому безконтактних платежів – SoftPOS, яке дозволяє перетворити сучасний смартфон або планшет із

підтримкою NFC на повноцінний POS-термінал для прийому платежів без додаткового обладнання. Достатньо встановити на нього касовий застосунок, який підтримує технологію SoftPOS. Щоб прийняти оплату, потрібно запустити касовий застосунок, вибрати спосіб оплати SoftPOS і прикласти до смартфона (планшету) банківську картку, смартфон або смарт-годинник. Для покупця принцип оплати залишається тим самим: прикладати картку або будь-який пристрій з NFC-чіпом потрібно не до POS-терміналу, а до смартфона або планшета продавця. SoftPOS здатне перетворити пристрій Android на безконтактні POS-термінали, які можуть приймати безконтактні платежі та платежі на основі QR-коду. Як прогнозується, до 2027 року ринок Soft POS-рішень зросте на 475%.

Найбільший прорив у використанні безконтактних платежів стався завдяки виходу на український ринок Google Pay та Apple Pay, як альтернативи банківським безконтактним карткам. Наразі в Україні працюють 4 мобільні платіжні системи: Google Pay – платіжний сервіс для пристроїв на базі Android; Apple Pay – платіжний сервіс для власників iPhone; Garmin Pay – платіжна система під смарт-годинники компанії Garmin; Mi Pay – платіжна система під фітнес-браслет Xiaomi Mi Band.

Проте, впровадження безконтактних платежів гальмується низкою причин. Насамперед, варто відзначити, що споживачі часто думають про недостатню захищеність електронних гаманців. Хоча провайдери платіжних послуг і докладають багато зусиль, щоб запевнити їх, що мобільні гаманці є безпечнішими, ніж традиційні банківські інструменти, ця проблема лишається і сьогодні. Також багато людей вважають за краще носити з собою вторинні варіанти оплати, такі як готівка або фізичні картки, оскільки занепокоєні тим, що мобільні платежі не працюватимуть, коли потрібно. І, нарешті, дехто із споживачів занепокоєний тим, що безконтактні платежі не приймаються там, де вони звикли здійснювати покупки. Тому потрібно інформувати про переваги та безпеку мобільних платежів, що забезпечило би більш широке їх прийняття та переконало споживачів, малий та середній бізнес в перевагах та безпеці безконтактних платежів.

Сучасна інноваційна технологія, яка забезпечує безпеку платежів – токенизація платіжних карток. Токенизація працює шляхом заміни конфіденційної інформації (наприклад, номера банківського рахунку) на неконфіденційну заміну – «токен». Завдяки токенизації клієнти можуть отримати зиск від більш персоналізованої платіжної процедури, зберігаючи свої платіжні вподобання для майбутніх покупок. Токен зберігає всі релевантні дані без шкоди для їх безпеки. У випадку витоку даних, клієнт не втратить конфіденційну інформацію про свій рахунок, оскільки інформація про його картку є токенизованою. Уся конфіденційна інформація максимально захищена. Адже при розрахунку передаються не реальні реквізити платіжної картки, а спеціальний код (токен), який створюється окремо для кожного платежу. Токен не має реальної цінності, оскільки складається з випадкового рядка даних. На відміну від систем шифрування, які можна розшифрувати за допомогою секретного ключа, токенизація зберігає оригінальні дані, але не пропонує жодного способу розшифрувати токен для виявлення оригіналу. Тому використати токен в шахрайських цілях неможливо. Тож на сьогодні це вважається найбезпечнішим способом безготівкових оплат.

Кількість безконтактних і токенизованих карток стрімко зростає, адже і безконтактні, і токенизовані картки – це інноваційні технології. Основна відмінність між технологіями – це те, що токенизовану картку не потрібно носити з собою. Досить оцифрувати її у платіжному додатку і мати платіжний інструмент (смартфон, годинник, каблучку тощо) з функцією NFC.

За даними Національного банку України, загальна кількість безконтактних платіжних карток продовжує зростати. На вересень 2022 р. їх кількість зросла на 22% порівняно з січнем, і становила 24,9 млн. шт. Загалом більше половини (55%) активних платіжних карток у вересні – це безконтактні картки. Також популярними залишаються і токенизовані платіжні картки. Незважаючи на незначне зменшення їх кількості порівняно з січнем 2022 р. (на 4%), у вересні їх налічувалося 7,5 млн. шт. Тобто токенизованою є приблизно кожна шоста активна платіжна картка, як і на початку 2022 р. [3].

Таким чином, розвиток інноваційних технологій та зручність їх використання сприяють зростанню популярності безконтактних платежів у всіх їх формах. У майбутньому з'являться нові пристрої та пункти прийому платежів, тому банкам та бізнесу важливо відповідати цій тенденції, інвестуючи в більш інноваційні та безпечні платіжні технології.

#### **Література**

1. Дослідження Mastercard : третина українців готова перейти на розрахунки виключно цифровими картками. URL: <https://mstr.cd/3IJJG80> (дата звернення: 25.02.2023).
2. Обсяги безготівкових розрахунків в Україні зростають, попри війну / Національний банк України : сайт. URL: <https://bit.ly/3kosneJ> (дата звернення: 25.02.2023).
3. Картковий ринок у III кварталі 2022 року : попри все, українці віддають перевагу безготівковим розрахункам / Національний банк України : сайт. URL: <https://bit.ly/3maEk8l> (дата звернення: 25.02.2023).



УДК 346.5(477):35.073.6:004

*Єсіна Ольга Геннадіївна*

*ст. викладач кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій,  
Одеський національний економічний університет (Україна)*

## **ЗАСОБИ ЕЛЕКТРОННОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

*JEL classification: H700; L860*

Засоби електронної ідентифікації – це технології, що дозволяють ідентифікувати особу в електронній формі. В Україні такі засоби є надзвичайно важливими для забезпечення електронної безпеки та розвитку електронного урядування. Засоби електронної ідентифікації є необхідними для багатьох процесів, таких як електронна торгівля, банківські операції тощо. Електронна ідентифікація є важливою для створення безпеки електронних послуг та захисту персональних даних користувача, а також є необхідною умовою для надання електронних послуг.

Згідно із Законом України [1] «Електронна ідентифікація – процедура використання ідентифікаційних даних особи в електронній формі, які однозначно визначають фізичну, юридичну особу або представника юридичної особи. Засіб електронної ідентифікації – носій інформації, який містить ідентифікаційні дані особи і використовується для автентифікації особи під час надання та/або отримання електронних послуг».

За допомогою електронних послуг громадяни та бізнес можуть здійснювати різноманітні операції, такі як отримання документів, звернення до державних органів, реєстрація бізнесу та ін. Електронні послуги дозволяють вирішувати ці завдання без потреби фізично відвідувати державні установи, зменшуючи час та витрати на отримання послуг. Окрім того, електронні послуги допомагають забезпечити прозорість та відкритість процесу надання послуг, оскільки інформація про процедури та вимоги до документів знаходиться у відкритому доступі для всіх користувачів. Це дозволяє забезпечити високий рівень якості послуг та запобігти корупційним проявам у процесі їх надання.

В Україні державні послуги можна отримати через портал Дія: Державні послуги он-лайн (<https://www.dia.gov.ua>). Цей портал є централізованою електронною платформою, яка надає доступ до більш як 400 державних послуг. Крім того, окремі міністерства та відомства також надають свої власні електронні сервіси та портали для отримання державних послуг. Наприклад: Державна міграційна служба України має свій власний портал для надання послуг у сфері міграції (<https://dmsu.gov.ua>); Міністерство внутрішніх справ України надає електронні послуги на своєму порталі (<https://mvs.gov.ua>); Портал електронних сервісів Мінекономіки (<https://my.gov.ua>) тощо.

Україна має розвинену систему електронної ідентифікації, яка використовується для забезпечення безпеки та взаємодії між користувачами та державними органами.

Так, в Україні існує інтегрована система електронної ідентифікації ID.GOV.UA (ICEI). Система була створена для гарантування безпеки та взаємодії між користувачами та державними органами при отриманні електронних послуг, а також зменшує витрати на отримання електронних послуг. Клієнтами даної платформи є власники інформаційних систем, надавачі електронних довірчих послуг та постачальники послуг електронної ідентифікації. ICEI дозволяє зручно та безпечно пройти електронну ідентифікацію за допомогою електронного підпису, Дія. Підпису та BankID НБУ.

Дія.Підпис є кваліфікованим електронним підписом, який дозволяє зручно підписувати документи, отримувати послуги у застосунку та на порталі «Дія», а також авторизуватись у різних застосунках та на державних порталах.

Система BankID Національного банку є державною системою ідентифікації, яка дає можливість передавати персональні дані користувачів від банку, де їм належить рахунок, до суб'єкта, який надає користувачу послугу, дистанційно. Ця система дозволяє громадянам безпечно та зручно отримувати доступ до онлайн послуг, які надаються державними установами, банками, небанківськими фінансовими установами та комерційними організаціями [2].

Електронний підпис може зберігатися на змінному носії (наприклад, на звичайній флешці), у хмарному сховищі (SmartID), на спеціальному носії – токени, на ID картці (CardID) тощо.

Токен (захищений носій) – компактний пристрій у вигляді USB-флешки, призначений для забезпечення інформаційної безпеки користувача, віддаленого доступу до інформації та використовується для ідентифікації його власника.

CardID – це засіб електронної ідентифікації, який базується на електронному паспорті громадянина України (ID-картці), який містить електронний підпис та інші цифрові дані, які дозволяють ідентифікувати особу в електронному середовищі.

SmartID – це засіб ідентифікації, який базується на використанні спеціальної програмної апаратури (так званої «розумної картки»), яка містить електронний підпис та інші цифрові дані, що дозволяють ідентифікувати особу в електронному середовищі.

Також в Україні існував MobileID – мобільний засіб ідентифікації, який дозволяє використовувати мобільний телефон як інструмент для отримання доступу до електронних послуг, а також для підтвердження транзакцій та електронного підпису.

Однак, з 1 листопада 2021 року послуга MobileID від компанії Київстар закрилася у повному обсязі, користування нею для мобільної цифрової ідентифікації, а також підписання документів за допомогою КЕП Mobile ID стало недоступно [3]. А також оператор Vodafone Україна з травня 2021 року відключив послугу «Mobile ID» для раніше підключених клієнтів, а Lifecell припинив підключення нових користувачів цієї послуги.

Закон України [4] пришвидшує інтеграцію України до Єдиного цифрового ринку ЄС та наближає положення національного законодавства до європейських вимог у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг.

Наразі в Україні проходить тестування Дія.Підпис-EU – це підпис, який відповідає регламенту eIDAS Європейського Союзу. Цей підпис можна використовувати для підписання документів та контрактів, які є дійсними як в Україні, так і в країнах ЄС. Дія.Підпис-EU відповідає стандартам ЄС і її можна використовувати як український кваліфікований підпис та як удосконалений підпис у країнах ЄС. Україна стала першою країною, яка увійшла до спеціального списку TC AdES LOTL, який дозволяє використовувати український електронний підпис в ЄС як удосконалений підпис. Цей перелік містить інформацію про електронні підписи та печатки країн, які не є членами Європейського Союзу, і Україна стала першою країною, яка увійшла до нього [5].

А також, згідно із Законом № 2801-IX, з 31 грудня 2023 року кваліфіковані електронні підписи (КЕП) та уніфіковані електронні підписи (УЕП) можуть використовуватися як для електронної взаємодії (підписання документів, отримання державних та інших послуг), так і для електронної ідентифікації та автентифікації, при цьому для використання УЕП достатньо мати особистий ключ електронного підпису на звичайному файловому носії, наприклад, на флешці. Таке використання продовжується згідно з цим законом. Законодавство встановлює, що з 31 грудня 2023 року суб'єкти електронного документообігу повинні використовувати електронні підписи та електронні печатки у випадках, передбачених законодавством або за домовленістю між відповідними суб'єктами. Додатково відмічено, що електронні підписи планується використовувати для доступу до різних державних реєстрів, таких як Реєстр речових прав та ЄДР, за умови ідентифікації такої особи з використанням як КЕП, так і УЕП [4].

Отже, засоби електронної ідентифікації є важливими для реалізації різних електронних послуг та гарантії їх безпеки та конфіденційності. Застосування засобів електронної ідентифікації може допомогти зменшити адміністративні витрати та покращити якість надання електронних послуг громадянам та бізнесу.

#### *Література*

1. *Про електронні довірчі послуги* : Закон України № 2155-VIII від 05.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 22.03.2023).
2. *Про Систему BankID Національного банку* / Національний банк України : сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/bank-id-nbu> (дата звернення: 22.03.2023).
3. *Про зміни в умовах обслуговування послуги Mobile ID* / Київстар : сайт. URL: <https://kyivstar.ua/uk/mm/news-and-promotions/pro-zminy-v-umovah-obslugovuvannya-poslugy-mobile-id> (дата звернення: 23.03.2023).
4. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації* : Закон України № 2801-IX від 01.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-20#Text> (дата звернення: 23.03.2023).
5. *Революційне оновлення : Дія.Підпис відповідає вимогам ЄС. Долучайтеся до бета-тесту* / Портал Дія. URL: <https://diia.gov.ua/news/revolyucijne-onovlennya-diyapidpis-vidpovidaye-vimogam-yes-doluchajtesya-do-beta-testu> (дата звернення: 24.03.2023).

УДК 005.6:338.48

**Ладик Софія Романівна**  
к. е. н., доцент кафедри інформаційних систем у менеджменті,  
Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна)

## ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ТУРПРОДУКТУ З ВИКОРИСТАННЯМ НЕЧІТКИХ ВІДНОШЕНЬ

**JEL classification: B410**

У теперішній час у всьому світі спостерігається стрімкий розвиток туризму, що суттєво впливає на світову економіку та забезпечує формування значної частини світового валового продукту. Для багатьох країн світу туризм посідає перше місце серед доходів від експорту, створюючи робочі місця та можливості для розвитку економіки. Екстремальні умови, спричинені коронавірусом SARS-CoV-2, призвели до тимчасового зменшення туристичних потоків у 2020–2021 р., однак вже у 2022 р. спостерігалось відновлення міжнародного туризму, а у 2024 р. експерти прогнозують подальший розвиток туристичної сфери.

У цих умовах виникає потреба в оновленні підходів до моніторингу та аналізу діяльності підприємств сфери туризму та розробки заходів, що сприятимуть підвищенню ефективності системи управління турфірми. Водночас, в умовах всебічного використання Інтернету, значна частина туристів має можливість самостійно планувати подорожі та формувати туристичні пакети, а туристичні фірми змушені конкурувати з індивідуальними туристами. Таким чином, виникає потреба у розробці інструментів якісного оцінювання турпродукту, що дозволить адаптувати систему управління турфірми під потреби кожного клієнта та екстраполювати отримані знання на майбутні послуги.

Перспективним засобом оцінювання якості туристичних послуг, на думку авторів, є апарат теорії нечітких множин та нечіткого відношення [1, с. 139–156; 2]. Розглянемо основні принципи застосування даного інструментарію для формалізації процедури порівняльної оцінки якості туристичних продуктів декількох турфірм.

Нехай існує певна сукупність туристичних продуктів  $V = \{V_i\}, i = \overline{1, n}$  та певний перелік критеріїв оцінки якості наданих послуг  $\{T_j\}, j = \overline{1, m}$ . При цьому критерії оцінки якості наданих послуг набувають певного значення з інтервалу  $[0; 1]$  і є суб'єктивною мірою того, наскільки турпродукт  $V_i \in V, i = \overline{1, n}$  відповідає критерію якості  $T = \{T_j\}, j = \overline{1, m}$ . Необхідно упорядкувати об'єкти множини  $V$  за значеннями переваг параметрів множини  $T = \{T_j\}, j = \overline{1, m}$ .

Для розв'язку поставленого завдання нами сформовано перелік критеріїв оцінки якості турпродукту. Найбільш вагомими, на нашу думку, можна вважати такі критерії: коефіцієнт пізнавальної привабливості (Т1); коефіцієнт якості послуг проживання (Т2); коефіцієнт якості транспортних послуг (Т3); коефіцієнт якості харчування (Т4); коефіцієнт якості екскурсійного обслуговування (Т5); відповідність ціни до якості турпродукту (Т6). Оскільки ці ознаки є слабо формалізованими, для їх визначення пропонується використання експертних оцінок, які вимірюються за шкалою  $[0, 1]$ . Тоді ступінь належності або якості туристичних продуктів за обраними критеріями можна представити таким нечітким відношенням:

$$\text{supp } \tilde{R} = \{V_i, T_j \mid \mu_{\tilde{R}}(V_i, T_j), V_i \in V, T_j \in T, i = \overline{1, n}, j = \overline{1, m}\} \quad (1)$$

У матричному вигляді для нечіткого відношення  $\tilde{R}$  маємо:

$$\begin{bmatrix} \mu_{\tilde{R}}(V_1, T_1) & \cdots & \mu_{\tilde{R}}(V_1, T_m) \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \mu_{\tilde{R}}(V_n, T_1) & \cdots & \mu_{\tilde{R}}(V_n, T_m) \end{bmatrix} \quad (2)$$

Оскільки характеристики турпродукту є якісними, для побудови матриці експертних оцінок нами використано вербально-числову шкалу Харрінгтона [3, с. 495], до складу якої входять змістовно описані найменування градацій та відповідні їм діапазони числових значень. Для більш об'єктивного оцінювання пропонується залучати декількох експертів, а для визначення узагальненої оцінки

використати операцію об'єднання або перерізу нечітких множин.

Нехай до оцінювання якості турпродуктів залучено  $k$  експертів та отримано  $\tilde{R}_1 \cup \tilde{R}_2 \dots \tilde{R}_k$  відношень, що містять експертні оцінки. Якщо оцінювання здійснюється по найкращому значенню, то для побудови зведеного відношення використовується операція об'єднання відношень  $\tilde{R}_1 \cup \tilde{R}_2 \dots \cup \tilde{R}_k$ , якщо ж оцінка здійснюється по найгіршому значенню, то використовується перетин відношень  $\tilde{R}_1 \cap \dots \cap \tilde{R}_k$ . Якщо для оцінювання зведена матриця експертних оцінок будується за найгіршим значенням, то використовується операція перерізу відношень  $\tilde{R}_1 \cap \tilde{R}_2 \dots \cap \tilde{R}_k$  із функцією належності:

$$\min(\mu_{\tilde{R}_1}(V_i, T_j), \mu_{\tilde{R}_2}(V_i, T_j) \dots) \mu_{\tilde{R}_k}(V_i, T_j),$$

де  $V_i \in V, T_j \in T, i = \overline{1, n}, j = \overline{1, m}$ . (3)

У випадку, коли зведена матриця експертних оцінок будується за найкращим значенням, використовується операція об'єднання відношень  $\tilde{R}_1 \cup \tilde{R}_2 \dots \cup \tilde{R}_k$  із функцією належності:

$$\max(\mu_{\tilde{R}_1}(V_i, T_j), \mu_{\tilde{R}_2}(V_i, T_j) \dots) \mu_{\tilde{R}_k}(V_i, T_j),$$

де  $V_i \in V, T_j \in T, i = \overline{1, n}, j = \overline{1, m}$ . (4)

Нехай у результаті опитування чотирьох експертів отримано експертні оцінки чотирьох туристичних продуктів  $V_1, V_2, V_3, V_4$  за критеріями  $T_1, T_2, T_3, T_4, T_5, T_6$ . Тоді відношення  $\tilde{R}_1, \tilde{R}_2, \tilde{R}_3, \tilde{R}_4$ , які містять дані експертні оцінки у матричній формі, матимуть такий вигляд:

	$T_1$	$T_2$	$T_3$	$T_4$	$T_5$	$T_6$		$T_1$	$T_2$	$T_3$	$T_4$	$T_5$	$T_6$
$v_1$	0,8	0,6	0,7	0,7	0,6	0,7	$v_1$	0,7	0,6	0,8	0,7	0,8	0,7
$v_2$	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	$v_2$	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6
$v_3$	0,5	0,7	0,4	0,6	0,6	0,7	$v_3$	0,7	0,8	0,4	0,7	0,6	0,7
$v_4$	0,7	0,5	0,5	0,7	0,5	0,5	$v_4$	0,8	0,5	0,6	0,7	0,5	0,6
	$T_1$	$T_2$	$T_3$	$T_4$	$T_5$	$T_6$		$T_1$	$T_2$	$T_3$	$T_4$	$T_5$	$T_6$
$v_1$	0,7	0,6	0,8	0,7	0,8	0,6	$v_1$	0,7	0,7	0,8	0,7	0,8	0,6
$v_2$	0,7	0,6	0,4	0,8	0,7	0,5	$v_2$	0,7	0,5	0,4	0,8	0,7	0,5
$v_3$	0,7	0,7	0,4	0,6	0,7	0,6	$v_3$	0,6	0,6	0,4	0,6	0,5	0,6
$v_4$	0,7	0,6	0,5	0,6	0,6	0,5	$v_4$	0,7	0,6	0,5	0,7	0,5	0,5

Використовуючи варіант оцінювання за найгіршим значенням, тобто перетин відношень  $\tilde{R}_1 \cap \tilde{R}_2 \dots \cap \tilde{R}_k$ , побудуємо зведену матрицю експертних оцінок:

	$T_1$	$T_2$	$T_3$	$T_4$	$T_5$	$T_6$
$v_1$	0,7	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6
$v_2$	0,6	0,5	0,4	0,6	0,6	0,5
$v_3$	0,5	0,6	0,4	0,6	0,5	0,6
$v_4$	0,7	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5

З використанням підходу Белмана-Заде [1, с. 161–165] на основі зведеної матриці експертних оцінок побудуємо нечіткі множини для кожного з критеріїв:

$$\begin{aligned} F(T_1) &= \{V_1/0,7, V_2/0,6, V_3/0,5, V_4/0,7\} \\ F(T_2) &= \{V_1/0,6, V_2/0,5, V_3/0,6, V_4/0,5\} \\ F(T_3) &= \{V_1/0,7, V_2/0,4, V_3/0,4, V_4/0,5\} \\ F(T_4) &= \{V_1/0,7, V_2/0,6, V_3/0,6, V_4/0,5\} \\ F(T_5) &= \{V_1/0,6, V_2/0,6, V_3/0,5, V_4/0,5\} \\ F(T_6) &= \{V_1/0,6, V_2/0,5, V_3/0,6, V_4/0,5\}. \end{aligned}$$

Для упорядкування об'єктів множини  $V$  за обраними критеріями використаємо переріз нечітких множин  $F(T_1) \cap F(T_1) \cap F(T_1) \cap F(T_1) \cap F(T_1) \cap F(T_1)$ :

$$F(T) = \{V_1/0,6, V_2/0,4, V_3/0,4, V_4/0,5\}$$

Таким чином, «найвищу якість» має турпродукт  $V_1$ , дещо нижчу якість турпродукт  $V_4$ , нижчої та приблизно однакової якості є турпродукти  $V_2$  та  $V_3$ .

Додаткове дослідження, яке було нами проведено для випадку, коли оцінювання здійснюється за найкращим значенням, підтверджує результат, отриманий з використанням перерізу відношень. У цьому випадку знаходимо переріз нечітких множин  $F(T_1) \cap F(T_1) \cap F(T_1) \cap F(T_1) \cap F(T_1) \cap F(T_1)$ :

$$F(T) = \{V_1/0,7, V_2/0,5, V_3/0,4, V_4/0,6\}$$

Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що використання нечітких відношень є перспективним інструментарієм моделювання управлінських рішень туристичної фірми. Запропонована методика оцінювання якості турпродукту дозволить підвищити ефективність управління турфірми та сприятиме адаптації її діяльності під потреби клієнта.

#### Література

1. Ус С. А., Коряшкіна Л. С. *Моделі й методи прийняття рішень* : навч. посіб. Дніпро : НТУ «ДП», 2018. 300 с.
2. Піскунова О. В., Тарасова Л. Г., Шатарська І. Ф. Нечіткі відношення у дослідженні інноваційного розвитку малого підприємства. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2015\\_5\\_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_5_10) (дата звернення: 02.03.2023).
3. Harrington E. C. (1965). The Desirability Function. *Industrial Quality Control*. Vol. 21. Pp. 494–498.

---

УДК 004.89:338

**Манжула Світлана Петрівна**

к. е. н., ст. викладач кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій,  
Одеський національний економічний університет (Україна)

### МОЖЛИВОСТІ ШТУЧНИХ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ У СФЕРІ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ БІЗНЕС-РІШЕНЬ

*JEL classification: C880; D890*

Розвиток інформаційних технологій на сучасному етапі призводить до створення та розповсюдження все більш досвідчених штучних нейронних мереж. Нещодавно представлена на території України система штучного інтелекту ChatGPT-3 (далі – ChatGPT) компанії OpenAI активно обговорюється як звичайними користувачами, так і вченими. У даній роботі на прикладі цієї системи розглянуто можливості сучасних розробок сфери ШІ, у тому числі, й при використанні їх для підтримки економічної діяльності.

ChatGPT є однією з останніх розробок у сфері штучного інтелекту, особливості зазначені на офіційному сайті [1]. Основне призначення – спілкуватись із користувачем, відповідати на запитання. Особливе значення для швидкого подальшого розвитку мають такі фактори:

- використання системи поки відкрите широкому загалу та багато користувачів тестує всі її можливості, знаходячи нові застосування, вузькі місця тощо;
- при цьому немає жорстких вимог щодо технічного оснащення користувача – як і багато інших подібних систем – це SaaS рішення, доступ отримується через браузер або API;
- підтримка багатьох мов, запити на природній мові.

Ця система вже має вплив на економіку, особливо, на створення нових інтелектуальних продуктів та ринок праці, переймаючи деякі задачі [2]. Приклади використання можуть бути такими: формування ідей, формування контенту для сайту, для соціальної мережі, написання листів, роз'яснення деяких питань, переклад, виправлення тексту, написання анотацій та заміток до доповіді за наданим повним текстом, формування тестів за темою тощо [3]. Тобто, ця система ШІ може давати відповіді на питання та стати персональним помічником. Виникає питання – чи може вона слугувати експертною системою у сфері економіки?

Існують деякі обмеження щодо використання ChatGPT, які варто прийняти до уваги:

- не має інформації стосовно останніх подій – мережа була навчена на відносно старих базах даних (початок 2022 року);

- не надає оцінку достовірності відповіді – якщо система не мала при навчанні відповіді на таке питання, підбирається відповідь, що найбільш підходить;
- не вирішує розрахункові задачі, а підбирає відповідь, що є продовженням попередньої проблеми;
- як і у всіх штучних нейронних мереж є залежність від методу та бази навчання;
- через свою адаптацію може бути інструментом дезінформації.

Відповіді на деякі з цих проблем використання надано на офіційному сайті [1].

Деякі автори також виділяють проблему плагіату – те, що «створює» мережа – це комбінація інформації з різних джерел, які не вказані. Це не може бути виключно проблемою ШІ, бо він не призначений для створення унікальних авторських творів, це, скоріше, питання доброчесності користувачів. На офіційному сайті представлена процедура видання творів, де зазначається необхідність вказувати, що текст створено за допомогою автора та системи, але залишається питання, чи могла дана система підставляти частини інших творів та яких саме. Виявити це як плагіат практично неможливо, бо система перефразовує речення [4].

Для вирішення задачі підтримки прийняття рішень в бізнесі особливо критичною проблемою, вважаємо, є залежність від бази навчання. Згідно з офіційною інформацією [1], одним із методів навчання було навчання із вчителем. Тренери давали оцінку відповідям попередньо навченої моделі. Проте, чи були ці тренери експертами бізнес-сфери, підприємництва, економіки? Попередньо система вже була навчена на базах даних, але й тут може виникнути питання якості цих даних саме для цієї задачі.

У деяких випадках можна отримати певні рекомендації. Наприклад, на питання «Чи варто мені вкласти гроші у купівлю біткоіна?», одна з можливих загальних відповідей – «Перш ніж прийняти будь-які рішення про вкладення грошей у купівлю біткоіна, рекомендується зробити дослідження на основі доступних даних та прийняти освічене рішення. Слід проаналізувати ринок біткоіна та оцінити його потенціал для інвестицій. Також потрібно дотримуватись правил злагодженості та слідкувати за змінами на ринку, а також вивчати криптовалютні правила та закони» [5].

Якщо ж надати деякі цифри для розрахунків, можна очікувати на рішення, але розрахунок може бути із помилками, як представлено на рис. 1.

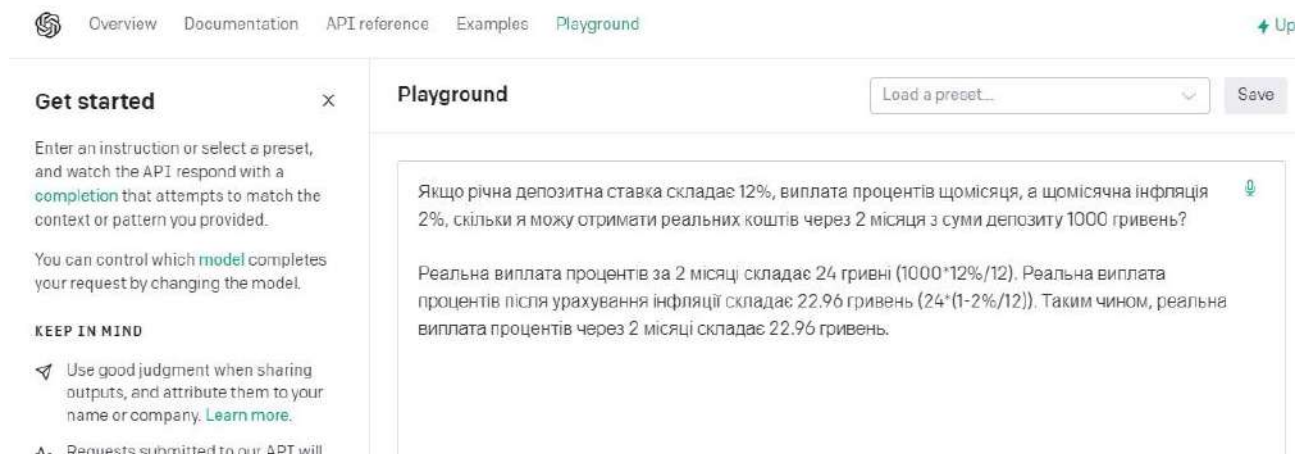


Рис. 1. Знімок екрана: використання ChatGPT-3 text-davinci-3 модель  
Джерело: [5]

Але все ж є додаткова опція – навчити ChatGPT на власній базі даних, що відкриває можливості налаштувати мережу на власну, більш конкретну, задачу.

Система ШІ ChatGPT є потужним інструментом, що формує розгорнуті відповіді, спілкується з користувачем на природній мові, в неї вкладено багато даних. Але ця система не є спеціалізованою мережею саме для надання експертних оцінок чи порад у бізнес-сфері. Це має уявляти будь-який підприємець чи інвестор, коли намагається отримати пораду стосовно господарської діяльності. Якщо запит буде містити питання, що мало в минулому позитивний розв'язок, та ця інформація була у базі навчання, система може надати відповідь згідно з цими даними. З цієї точки зору таку систему можна використовувати для історичного методу дослідження деякої проблеми. На деякі питання система не дає прямої відповіді, проте, може спрямувати шукача, вказавши, що варто було б вивчити, дослідити. Також є можливість навчити цю систему на власних даних.

### Література

1. *Introducing ChatGPT*. URL: <https://openai.com/blog/chatgpt> (access date: 20.03.2023).
2. Карпенко О. *OpenAI назвали професії, на які в першу чергу вплине ChatGPT* / AIN.UA : сайт. URL: <https://ain.ua/2023/03/22/lyudski-profesiyi-yakum-zagrozhuje-chatgpt> (дата звернення: 22.03.2023).
3. Marr B. *The Best Examples Of What You Can Do With ChatGPT* / Forbes : website. URL: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2023/03/01/the-best-examples-of-what-you-can-do-with-chatgpt/?sh=2848be5edf11> (access date: 23.03.2023).
4. Тищенко М. *Науковці опублікували статтю, написану ChatGPT : хотіли показати, як ШІ ускладнює виявлення плагиату* / Українські національні новини : сайт. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2019982-naukovtsi-opublikovali-stattyu-napisanu-chatgpt-khotili-pokazati-yak-shi-uskladnyuye-viyavlennya-plagiatu> (дата звернення: 23.03.2023).
5. *Playground OpenAI API*. URL: <https://platform.openai.com/playground?mode=complete> (access date: 23.03.2023).

УДК 004.91

**Пакуліна Алевтина Анатоліївна**

к. е. н., доцент кафедри економіки та маркетингу,  
Харківський національний університет  
міського господарства ім. О. М. Бекетова (Україна)

**Загорулько Ольга Володимирівна**

здобувач вищої освіти 5 курсу першого рівня, спеціальність 051 «Економіка»,  
Харківський національний університет  
міського господарства ім. О. М. Бекетова (Україна)

## КЛЮЧОВІ НАПРЯМКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

**JEL classification:** O300; O400

Цифровізація є визнаним механізмом економічного зростання України та підвищення якості життя громадян країни завдяки здатності технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності.

Цифровізація – це процес впровадження цифрових технологій та інновацій у різні аспекти суспільства.

Дослідженням поняття цифрової трансформації займалися такі вчені, як: Д. Стігліца, Б. Ван Арка, Дж. Ліклайдера, серед сучасних дослідників можна виділити О. Вишневського, О. Гудзь, В. Ляшенко.

Цифровізація – насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливує інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір.

Процес цифровізації в Україні був пріоритетом для уряду в останні роки. Країна працює над розвитком своєї цифрової інфраструктури та просуванням цифрової трансформації в різних секторах для покращення економіки та соціального розвитку. Український уряд реалізував кілька ініціатив, спрямованих на сприяння використанню цифрових технологій у різних секторах економіки [1].

Україна зробила значний крок у напрямку цифровізації, зосередившись на розвитку цифрової інфраструктури, сприянні інноваціям і забезпеченні кращого доступу до цифрових послуг для своїх громадян. Уряд запустив кілька ініціатив і програм для підтримки цифрової трансформації країни, враховуючи Національну програму цифрової трансформації та Національну стратегію штучного інтелекту.

Процес цифровізації в Україні розпочався з ухвалення Національної концепції розвитку цифрової економіки в Україні у 2018 році. Ця концепція окреслила плани уряду щодо цифровізації різних секторів економіки, зокрема фінансів, охорони здоров'я, освіти та сільське господарство. З того часу уряд запровадив кілька ініціатив для сприяння використанню цифрових технологій у цих секторах.

Одним із ключових напрямків цифровізації в Україні є розвиток інфраструктури ширококутного доступу. Країна досягла значного прогресу в цій сфері: 80% домогосподарств

мають доступ до широкосмугового Інтернету. Уряд також запустив програму «Цифрова Україна», яка має за мету забезпечити доступ до швидкісного Інтернету в усіх регіонах країни.

У сфері охорони здоров'я Україна запустила кілька цифрових проєктів. Одним із найуспішніших цифрових проєктів у сфері охорони здоров'я в Україні є система eHealth, метою якої є створення централізованої електронної системи медичних карт для всіх громадян України. Система покращила якість надання медичних послуг, надаючи лікарям швидкий доступ до медичних карт пацієнтів.

Ще одним важливим аспектом цифровізації в Україні є просування електронного урядування. Уряд запровадив кілька ініціатив щодо електронного урядування, щоб покращити державні послуги та підвищити прозорість. Наприклад, система електронних закупівель ProZorro успішно зменшує корупцію у державних закупівлях.

Ще одним напрямком цифровізації в Україні є розвиток цифрової інфраструктури. Уряд інвестував у розвиток широкосмугового доступу до Інтернету та розширення мережі 4G по всій країні. Ці інвестиції дозволили більшій кількості людей отримати доступ до цифрових технологій і послуг, а також покращили зв'язок підприємств і установ по всій країні.

Прогрес, досягнутий у цифровізації України, є значним. Одним із найпомітніших досягнень стало зростання ІТ-індустрії в країні. Україна стала центром ІТ-аутсорсингу з висококваліфікованою робочою силою та сприятливим бізнес-середовищем для ІТ-компаній.

Іншою сферою, де було досягнуто прогресу, є впровадження електронної комерції. Ринок електронної комерції в Україні стрімко зростає, де більше людей використовують онлайн-платформи для купівлі та продажу товарів і послуг. Це зростання було підтримано розвитком цифрових платіжних систем та логістичної інфраструктури.

Цифровізація України спричинила значний вплив на економіку та суспільство. Запровадження послуг електронного урядування підвищило ефективність і прозорість державних послуг і зменшило корупцію. Це також полегшило роботу підприємств в Україні, оскільки вони можуть отримати доступ до державних послуг онлайн і уникнути бюрократії, що забирає багато часу.

Розвиток цифрової інфраструктури також позитивно вплинув на економіку. Це полегшило підприємствам роботу в Інтернеті та доступ до міжнародних ринків. Розширення широкосмугового доступу до Інтернету також дозволило більшій кількості людей отримати доступ до цифрової освіти та навчання, покращуючи свої навички та працевлаштування.

Цифровізація також позитивно вплинула на суспільство. Прийняття цифрових технологій полегшило людям доступ до інформації та спілкування з іншими. Цифрові технології також покращили якість і доступність медичних послуг, полегшивши доступ людей до медичних послуг і лікування.

Незважаючи на досягнутий прогрес, у процесі цифровізації України все ще є кілька проблем, які необхідно вирішити. Одним із головних викликів є брак цифрових навичок серед населення. Україні потрібно більше інвестувати в цифрову освіту та навчання, щоб розвивати кваліфіковану робочу силу, яка може підтримувати зростання цифрової економіки.

Ще одна проблема – відсутність інвестицій у цифрову інфраструктуру. Незважаючи на прогрес у розвитку інфраструктури широкосмугового зв'язку, все ще є райони країни, де немає доступу до високошвидкісного Інтернету. Уряд має більше інвестувати в цифрову інфраструктуру, щоб забезпечити всім громадянам доступ до цифрових послуг.

Щоб вирішити проблему нестачі цифрових навичок, уряд України запустив кілька ініціатив, спрямованих на сприяння цифровій грамотності серед населення. Наприклад, платформа Diia.Skills пропонує безкоштовні онлайн-курси, які допомагають людям отримати навички, необхідні для ефективного використання цифрових технологій. Уряд також запустив програми, спрямовані на просування цифрових навичок у школах та університетах.

Що стосується інвестицій у цифрові технології та інфраструктуру, уряд України вжив заходів для заохочення приватних інвестицій у цю сферу [2]. Наприклад, уряд запровадив податкові пільги та інші заходи для заохочення приватних інвестицій у цифрову інфраструктуру. Уряд також запустив кілька проєктів державно-приватного партнерства, спрямованих на сприяння розвитку цифрових технологій та інфраструктури.

Ще одним викликом, з яким стикається цифровізація України, є питання кібербезпеки. Впровадження цифрових технологій і розвиток цифрової інфраструктури підвищили вразливість країни до кіберзагроз. Щоб вирішити цю проблему, уряд України запустив кілька ініціатив, спрямованих на покращення кібербезпеки, таких як створення національного агентства з кібербезпеки та впровадження заходів з кібербезпеки в критичній інфраструктурі.



Отже, цифровізація України – це постійний процес, який має потенціал для економічного зростання та покращення життя людей в країні. Впровадження цифрових технологій і розвиток цифрової інфраструктури вже мали значний вплив на економіку та суспільство. Однак, у цьому процесі країна все ще має кілька проблем, таких як брак цифрових навичок, інвестиції в цифрові технології та інфраструктуру, а також кібербезпека. Вирішення цих викликів вимагатиме узгоджених зусиль уряду, приватного сектору та населення України. Якщо ці виклики вдасться подолати, цифровізація України має потенціал стати потужною силою економічного та соціального розвитку в країні. За останні роки процес цифровізації в Україні досяг значного прогресу. Україні необхідно продовжувати зусилля щодо сприяння цифровій трансформації для забезпечення сталого економічного зростання та соціального розвитку.

#### *Література*

1. Нікітін Ю. О., Кульчицький О. І. Цифрова парадигма як основа визначень : цифровий бізнес, цифрове підприємство, цифрова трансформація. *Маркетинг і цифрові технології*. 2019. Т. 3. № 4. С. 77–87.
2. Ткачук Г.О. Цифрові трансформації: взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства. *Економіка харчової промисловості*. 2019. Т. 11. Вип. 4. С. 42–50. DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v11i4.1545>.

## ЗМІСТ

### Напрямок I. Формування сучасного мислення як чинника державотворення

#### Секція 1. Світоглядні, соціально-політичні та історичні аспекти розвитку інформаційного суспільства в Україні

<b>Балута Т.П.</b> <i>Політична модернізація як медіатор розвитку сучасного суспільства</i>	3
<b>Симоненко С.П., Щубелка Н.В.</b> <i>До питання про можливі ризики впливу новітніх інформаційних технологій на навчальний процес</i>	5
<b>Сіленко А.О., Сіленко М.В.</b> <i>Модернізація української системи освіти в умовах формування інформаційного суспільства</i>	6
<b>Хандій О.О., Шамілева Л.Л.</b> <i>Вплив цифровізації економіки на забезпечення якості трудового життя</i>	8
<b>Шмиголь М.Ф.</b> <i>Тенденції розвитку та виклики інформаційного суспільства: український досвід</i>	10
<b>Щербина Н.Ф.</b> <i>Інформаційне поле як фактор соціокультурного розвитку України</i>	12
<b>Юшкевич Ю.С.</b> <i>Актуалізація проблеми пропаганди в умовах розвитку інформаційного суспільства</i>	13
<b>Секція 2. Формування особистості сучасного фахівця з економіки засобами гуманітарних наук</b>	
<b>Антонюк О.І.</b> <i>Коучинг як технологія професійно-особистісного розвитку фахівця в системі освіти</i>	16
<b>Асєєва Ю.О., Фельдман П.Р.</b> <i>Сучасний погляд на значення емоційного ставлення до професій при професійному самовизначенні</i>	18
<b>Sojan C.</b> <i>Ethical aspects of the values used in promoting toys and games to children</i>	20
<b>Heina O., Kovalska N.</b> <i>Experience in developing a textbook for Ukrainian as a foreign language based on professional-oriented texts</i>	22
<b>Пундєв В.В.</b> <i>Підтримка психологічного здоров'я викладача закладу вищої освіти</i>	23
<b>Чусова О.М.</b> <i>Психологічне благополуччя як чинник розвитку особистості сучасного фахівця соціономічної сфери</i>	24
<b>Секція 3. Англійська мова в економіці та бізнес-освіті</b>	
<b>Бадюл Л.М.</b> <i>Майстерність педагогічного спілкування на заняттях з англійської мови</i>	27
<b>Георгієвська З.А.</b> <i>Короткий огляд інструментів Google для дистанційного навчання</i>	28
<b>Заволока С.І.</b> <i>Іміджологія як необхідний компонент формування позитивного іміджу викладача закладу вищої освіти</i>	29
<b>Ichim A.-A.</b> <i>Teaching cultural diversity through English</i>	31
<b>Карпова О., Vieklisch I.</b> <i>Innovative teaching methods of English</i>	32
<b>Карпова О.О., Зверєва А.С.</b> <i>Переваги та недоліки використання кейс-методу в процесі викладання економічних дисциплін іноземною мовою</i>	33

<b>Карпова О.О., Ларіна Т.І.</b> <i>Мозковий штурм як засіб навчання та вирішення проблем у процесі викладання економічних дисциплін іноземною мовою</i>	36
<b>Петрова Ю.Ю.</b> <i>Сучасні інформаційні системи у вивченні іноземної мови в закладах вищої освіти</i>	38
<b>II. Глобальні трансформації та розвиток національних соціально-економічних систем</b>	
<b>Секція 4. Актуальні проблеми розвитку економічної теорії та історії економічної думки на сучасному етапі</b>	
<b>Видобора В.В.</b> <i>Теоретичні імперативи промислової політики</i>	39
<b>Грималюк А.В. Несененко П.П.</b> <i>Економічна теорія і фактор невизначеності</i>	41
<b>Жаліло Я.А.</b> <i>Партнерство у протидії неконвенційній інфляції</i>	42
<b>Жданова Л.Л.</b> <i>Високотехнологічний сектор сучасної економіки: теорія та методологія дослідження</i>	44
<b>Звєряков М.І.</b> <i>Модель економічного розвитку в умовах глобалізації</i>	47
<b>Кіндзерський Ю.В.</b> <i>Повоєнна відбудова України: можливості підприємницької держави проти неоліберального мейнстріму</i>	48
<b>Луньова О.К., Поліщук В.О.</b> <i>Історико-теоретичні аспекти формування нової індустріалізації</i>	50
<b>Макуха С.М.</b> <i>Особливості рішень в системі публічного управління</i>	52
<b>Мельник О.М.</b> <i>Новітні тенденції розвитку грошових відносин в Україні</i>	54
<b>Патлатой О.Є.</b> <i>Підвищення якості участі економіки України у глобальних ланцюгах доданої вартості</i>	57
<b>Росецька Ю.Б.</b> <i>Вплив тіньової економіки на економічне зростання в Україні</i>	60
<b>Савченко С.О.</b> <i>Концепт економічних інтересів: еволюція поглядів</i>	62
<b>Сухова Т.Л.</b> <i>Виробництво і споживання в контексті діалектики глобалізації та локалізації виробництва</i>	64
<b>Секція 5. Сучасні проблеми теорії та практики функціонування вітчизняних підприємств</b>	
<b>Бабій О.М., Царьов О.С.</b> <i>Фактори впливу на вартість підприємства</i>	67
<b>Батанова Т.В.</b> <i>Проблеми функціонування ринку товарного бетону України в умовах воєнного стану</i>	68
<b>Chitac I. M.</b> <i>Migrant entrepreneur(ship): an interdisciplinary perspective of transformational, entrepreneurial leadership</i>	70
<b>Варналій З.С.</b> <i>Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів мікроекономічного рівня в умовах війни та повоєнної відбудови</i>	72
<b>Грінченко Р.В.</b> <i>Перспективи розвитку підприємств торгівлі та сфери послуг в Україні</i>	74
<b>Degtiareva O., Schusser B., Richter M.</b> <i>Barriers in the implementation of energetic analyses and evaluation in SME's – the development of a procedure model for sustainable improvement of energy and resources efficiency</i>	75

<b>Казмін І.</b> <i>Substantiation of the approach to the development of enterprises during martial law</i>	77
<b>Колібабчук О.Б.</b> <i>Етапи життєвого циклу даних на підприємстві</i>	79
<b>Кошельок Г.В., Жамбей Т.В.</b> <i>Якісні методи оцінки інформаційних потоків підприємства</i>	80
<b>Кошельок Г.В., Трикуліч П.П.</b> <i>Штучний інтелект в логістичних системах підприємства</i>	81
<b>Литвинюк М.В.</b> <i>Проблеми управління розвитком економічного потенціалу українських підприємств</i>	83
<b>Літвінов О.С., Бондарчук О.Г.</b> <i>Вплив діджиталізації на ефективність регіональних підприємств</i>	85
<b>Момот В.Є.</b> <i>Головні потреби у підтримці вітчизняного бізнесу в умовах війни</i>	87
<b>Обнявко О.В., Онищенко О.А., Нікуліна О.В.</b> <i>Шляхи забезпечення захисту інформації як складової безпеки економічних систем в умовах воєнного стану</i>	89
<b>Онешко С.В., Капелістій О.В.</b> <i>Державна політика країни в контексті підвищення економічного потенціалу</i>	91
<b>Орленко О.М., Афанасьева В.Д.</b> <i>Екологічне підприємництво: сучасний стан та перспективи розвитку</i>	93
<b>Семенова В.Г.</b> <i>Джерела інвестування інноваційної діяльності підприємницьких структур</i>	94
<b>Стовба Т.А.</b> <i>Проблеми морської галузі у контексті системної міки</i>	95
<b>Тарасова Ю.А.</b> <i>Підтримка малого підприємництва України в сучасних умовах</i>	97
<b>Терліук М.</b> <i>The role of business revitalization: modern realities</i>	99
<b>Янковий О.Г.</b> <i>Математичні основи вдосконалення виробничого плану промислового підприємства</i>	101
<b>Секція 6. Сучасні тенденції, проблеми та перспективи розвитку фінансової системи</b>	
<b>Бондарук Т.Г.</b> <i>Фіскальна політика, фіскальна децентралізація та економічне зростання</i>	104
<b>Волохова І.С.</b> <i>Доходи місцевих бюджетів України в умовах децентралізації</i>	106
<b>Гудзь Т.П.</b> <i>Фінансовий та реальний сектори економіки України в умовах війни</i>	108
<b>Коцюрубенко Г.М., Іоргачова М.І.</b> <i>Тенденції змін витрат населення України в умовах воєнних дій</i>	110
<b>Пакуліна А.А., Дідик А.К.</b> <i>Проблематика та перспективи розвитку лізингу в Україні</i>	111
<b>Сабадирьова А.Л.</b> <i>Фінансово-економічний потенціал на глобальному ринку: динаміка, перспективи</i>	113
<b>Чеберяко О.В., Рудик К.О.</b> <i>Удосконалення фінансування оборони України в умовах імплементації стандартів країн НАТО</i>	115
<b>Шикіна Н.А.</b> <i>Накопичувальне страхування як альтернатива пенсійному забезпеченню в Україні</i>	117
<b>Юрчишена Л.В.</b> <i>Обмеження фінансування розвитку закладів вищої освіти</i>	119

**Секція 7. Розвиток фінансового ринку України: сучасні реалії та перспективи**

<b>Баранова В.Г.</b> <i>Антикризове фінансове управління у малому та середньому бізнесі</i>	121
<b>Білоус К.І.</b> <i>Впровадження заставного менеджменту на фінансовому ринку України</i>	122
<b>Бондаренко П.В., Сацик М.Л.</b> <i>Сучасні проблеми фінансового стану страховика</i>	124
<b>Бондаренко П.В., Соловійова М.О.</b> <i>Фінансова надійність страховика в умовах ризикових ситуацій</i>	126
<b>Домбровська С.О.</b> <i>Роль проєктного фінансування у сучасній економіці України</i>	127
<b>Кулікова Є.О.</b> <i>Виклики пенсійної системи України в умовах воєнного стану</i>	128
<b>Лапіна І.С., Кула М.В.</b> <i>Бюджетування як інструмент формування конкурентних переваг підприємства</i>	130
<b>Лапіна І.С., Пінті А.В.</b> <i>Фінансовий контроль як ефективний механізм прийняття управлінських рішень</i>	132

**Секція 8. Розвиток банківської справи: сучасні виклики та перспективи**

<b>Акопян Д.Е.</b> <i>Інноваційні цифрові бізнес-моделі надання банківських послуг</i>	134
<b>Благой В.В., Кієнко Д.А.</b> <i>Розвиток банківської справи: сучасні виклики та перспективи</i>	136
<b>Герчіков М.О.</b> <i>Підходи щодо регулювання стабільності банківської системи України</i>	138
<b>Деркач Ю.Б.</b> <i>Валютні обмеження в умовах воєнного стану</i>	139
<b>Жердецька Л.В.</b> <i>Монетарна політика в умовах стагфляції</i>	141
<b>Коваленко В.В.</b> <i>Місце регіональних ринків банківських послуг у розвитку територіальних громад</i>	142
<b>Циганова Н.В.</b> <i>Фінансова стійкість банків в умовах політичних та економічних викликів</i>	144

**Секція 9. Сучасні технології менеджменту**

<b>Avanesian A., Volchek R.</b> <i>Managing the activities of ship repair enterprises under martial law</i>	147
<b>Башмаков М.С.</b> <i>Логістичний менеджмент в рішенні задач регіонального розвитку закордонних транспортних систем</i>	150
<b>Бондар В.Ю.</b> <i>Експорт як фактор ефективного розвитку вітчизняних підприємств</i>	151
<b>Горбаньова В.О.</b> <i>Формування стратегії удосконалення управління на підприємствах в умовах цифрової трансформації</i>	153
<b>Дудник О.В., Шестакова Д.Г.</b> <i>Застосування нейромереж у вітчизняній та зарубіжній практиці управління організаціями</i>	155
<b>Кузнецова І.О., Мартинов Д.О.</b> <i>Стратегічний розвиток соціального підприємництва в Україні</i>	157
<b>Миснік А.В.</b> <i>Управління транспортними послугами з перевезення вантажів та пасажирів закордонними залізницями</i>	159

<b>Міщенко М.І.</b> <i>Управління процесом розбудови структур управління європейських залізниць в процесі реформування</i>	160
<b>Мостова К.А., Бедрадіна Г.К.</b> <i>Інноваційні впровадження в ресторанному бізнесі під час кризи</i>	162
<b>Нікішина О.В.</b> <i>Адаптивні механізми селективного регулювання систем товарних ринків в умовах кризи</i>	164
<b>Petrea M.-I.</b> <i>The implications of new technologies on sustainability – a short literature review</i>	166
<b>Хетагурова Д.О., Балабаш О.С.</b> <i>Узагальнення факторів впливу в процесі аналізу стратегічної діяльності готельних підприємств</i>	168
<b>Yinhai Miao</b> <i>The conceptual components of the innovative management strategy of agricultural enterprises</i>	170
<b>Секція 10. Маркетингова та логістична діяльність в умовах кризи</b>	
<b>Кухарська Н.О.</b> <i>Розвиток контейнерних перевезень під час пандемії Covid-19</i>	172
<b>Маліцький В.В.</b> <i>Особливості ціноутворення за принципами Ф. Ремсі на послуги з використання вантажних вагонів</i>	174
<b>Медведєва Н.Ю.</b> <i>Актуальність інтерактивних технологій в інтернет-рекламі в умовах кризи</i>	176
<b>Новак Г.В.</b> <i>Маркетингова діяльність підприємств в умовах воєнного стану</i>	178
<b>Обнявко О.В., Бербер А.І.</b> <i>Ринок кормів для домашніх тварин: сучасний стан та вектори розвитку</i>	180
<b>Пакуліна А.А., Кірєєва В.О.</b> <i>Маркетингові комунікації під час війни</i>	183
<b>Підкамінний І.М., Раділова Д.В.</b> <i>Особливості реалізації інструментів маркетингу в умовах воєнного стану</i>	185
<b>Полянська О.Є., Обнявко О.В.</b> <i>Тренди розвитку графічного дизайну реклами</i>	186
<b>Салавеліс Д.Є.</b> <i>Цементний ринок: розвиток та прогнози</i>	188
<b>Сало Я.В.</b> <i>Особливості маркетингової діяльності в умовах воєнного стану</i>	191
<b>Стамат В.М., Калошин Н.О.</b> <i>Розвиток експортного потенціалу України в умовах воєнного стану</i>	192
<b>Стамат В.М., Онопрійчук Д.О.</b> <i>Формування маркетингової стратегії підприємств у період кризи</i>	194
<b>Стамат В.М., Флакей М.Г.</b> <i>Стратегії бренд-комунікацій в умовах євроінтеграційних процесів</i>	196
<b>Тарасова К.І.</b> <i>Виставкова діяльність як ефективний інструмент просування промислової продукції</i>	198
<b>Шикіна О.В., Нсчева Н.В.</b> <i>Шляхи застосування Google Ads як інструменту інтернет-маркетингу</i>	200
<b>III. Регіональні проблеми розвитку реального сектора економіки</b>	
<b>Секція 11. Ефективність господарювання у секторах та сферах національної економіки</b>	
<b>Agheorghiesei D.-T., Asandului A.L., Țugui A., Asandului G., Guțu I.</b> <i>Becoming resilient – a one-way ticket for universities to cope with the challenging times</i>	201
<b>Андрейченко А.В.</b> <i>Агровиробництво в Україні у контексті забезпечення цілей сталого розвитку</i>	202

<b>Андрєєва Н.М., Крутоголова І.О.</b> <i>Економіко-екологічні методи застосування систем кліматизації в готельних будівлях</i>	204
<b>Asandului L., Agheorghiesei D., Caunic R.</b> <i>Conceptual boundaries of efficiency, performance and quality in the healthcare system</i>	206
<b>Береза І.В.</b> <i>Економічні передумови управління розвитком транспортного будівництва на залізничному транспорті</i>	207
<b>Беспалов В.М., Кочевой М.М., Обнявко О.В.</b> <i>Конкурентоспроможність України: оцінка сучасного стану та основні напрямки зміцнення</i>	208
<b>Горбаченко С.А., Клевцевич Н.А.</b> <i>Роль інформаційних технологій при переході до економіки замкнутого циклу</i>	211
<b>Демкович Т.М.</b> <i>Тіньова економіка в період повномасштабного вторгнення Росії в Україну</i>	213
<b>Dengub V.</b> <i>Planning of social and economic development of territories</i>	214
<b>Доброва Н.В., Фіалковська А.А.</b> <i>Диспропорційність розвитку виноробної галузі України</i>	216
<b>Захарченко Н.В., Косарецький Є.І.</b> <i>Макроекономічний прогноз розвитку економіки України на 2023 рік</i>	218
<b>Карпов В.А., Корольова Т.С.</b> <i>Інструменти збалансованого розвитку територій в контексті національної безпеки України</i>	220
<b>Кічук Н.В.</b> <i>Антикризове управління бізнесом в умовах сучасних економічних реалій</i>	222
<b>Котова І.М.</b> <i>Інструментарій забезпечення якості та безпеки туристичного сервісу підприємств у регіональних інфраструктурних проєктах «Туристичні магніти України»</i>	224
<b>Микитенко В.В.</b> <i>Алгоритм реконструктивного розвитку критичної інфраструктури у воєнному та післявоєнному періодах</i>	226
<b>Намонюк В.Є.</b> <i>Розвиток відновлювальної енергетики України: перешкоди та можливості</i>	228
<b>Обнявко В.О.</b> <i>Напрями відновлення виноградарсько-виноробної галузі України</i>	230
<b>Павлова Т.В.</b> <i>Підвищення рівня інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності громад</i>	232
<b>Пакуліна А.А., Гнатів А.М.</b> <i>Проблематика розподілу загальновиборничих витрат в будівельній організації</i>	234
<b>Пакуліна А.А., Загорюлько О.В.</b> <i>Розвиток та функціонування блокчейн технологій в Україні</i>	236
<b>Пакуліна А.А., Лобачова М.О.</b> <i>Мотивація персоналу у будівельній сфері як метод удосконалення управління трудовими ресурсами</i>	239
<b>Подмазко О.М.</b> <i>Вплив детінізації економіки на сукупний попит</i>	241
<b>Прокопенко К.О.</b> <i>Проблеми використання аграріями високих технологій в умовах зміни клімату</i>	242
<b>Саліхова О.Б.</b> <i>Щодо засад повоєнної розбудови високотехнологічних виробництв України</i>	243
<b>Снігова О.Ю.</b> <i>Щодо концепції післявоєнної моделі економічного розвитку України</i>	245
<b>Старченко А.Ю.</b> <i>Проблеми правового регулювання смарт-контрактів у договірних відносинах</i>	248

<b>Shubravska O.V.</b> <i>Global trends as factors of sustainable post-war development of Ukrainian agriculture</i>	250
<b>Тимченко К.С.</b> <i>Оцінка економічного ефекту реструктуризації підприємств виноградно-виноробної промисловості Південного регіону України</i>	252
<b>Траченко Л.А.</b> <i>Торговельне підприємництво в Україні під час воєнного стану: проблеми, пріоритети та завдання</i>	254
<b>Удова Л.О.</b> <i>Розвиток біоенергетики в умовах змін клімату</i>	256
<b>Циналєвська І.А.</b> <i>Згуртованість як принцип державної політики регіонального розвитку в Україні</i>	257
<b>Секція 12. Теоретичні та практичні проблеми розвитку міжнародних економічних відносин</b>	
<b>Бурлай Т.В.</b> <i>Сучасна політика соціальної якості та актуалізація моделі соціальної держави в ЄС</i>	260
<b>Воронова О.В.</b> <i>Транскордонне співробітництво в системі міжнародних економічних зв'язків</i>	262
<b>Гусенко О.С.</b> <i>Сучасні тенденції взаємодії України з міжнародними фінансовими організаціями</i>	264
<b>Dubiei Yu., Herasymenko T.</b> <i>Trends in the development of the world economy based on global value chains</i>	266
<b>Єрмакова О.А.</b> <i>Іноземний досвід застосування платформеного підходу до нагромадження соціального капіталу в інноваційних спільнотах</i>	268
<b>Засць М.А.</b> <i>Міжнародні економічні відносини України з ЄС</i>	269
<b>Міндова О.І.</b> <i>Українська зернова продукція на зовнішньому ринку: експортний потенціал в умовах російської агресії</i>	270
<b>Тарасевич Н.В.</b> <i>Розвиток експортного потенціалу зовнішньої торгівлі товарною продукцією Одеського регіону з країнами Європейського Союзу</i>	272
<b>Ukhanova I.</b> <i>Improvement of foreign trade in goods of Ukraine with the EU in the terms of the agreement on the extended and comprehensive free trade area</i>	274
<b>Циганов С.А.</b> <i>Вплив фінансової глобалізації на розвиток міжнародних економічних відносин</i>	277
<b>Яковенко Р.В.</b> <i>Економічні параметри поразки Росії у відкритій збройній агресії</i>	279
<b>Яровенко Т.С.</b> <i>Сучасні проблеми членства України у міжнародних економічних організаціях</i>	281
<b>Секція 13. Проблеми підвищення соціально-економічної ефективності зайнятості молоді на ринку праці</b>	
<b>Збрицька Т.П., Жукова Т.А.</b> <i>Мотивація з підвищення соціально-економічної ефективності зайнятості молоді на ринку праці</i>	284
<b>Новицький М.В.</b> <i>Зарубіжний досвід боротьби з безробіттям молоді</i>	286
<b>Перепельчук Т.В.</b> <i>Сучасні питання щодо поліпшення становища молоді на ринку праці</i>	288
<b>Петровська О.М.</b> <i>Механізми формування сучасних форм сприяння зайнятості молоді за нестабільних економічних умов</i>	290



<b>Познанська І.В.</b> <i>Трансформація соціально-трудових відносин на сучасному ринку праці</i>	292
<b>Сорока О.В.</b> <i>Трансформація підходів до управління організаційною поведінкою персоналу (на прикладі бірюзових організацій)</i>	294
<b>Секція 14. Статистичні та економіко-математичні методи дослідження соціально-економічних процесів на макро- та мезорівнях</b>	
<b>Березорудський А.М.</b> <i>Дослідження урбанізації та розвитку міст на тлі еволюції наукових концепцій</i>	297
<b>Милашко О.Г.</b> <i>Напрямки статистичного дослідження ефективності зовнішньої торгівлі</i>	298
<b>Ольвінська Ю.О.</b> <i>Екологічна безпека України: статистичний аспект</i>	300
<b>Погорєлова Т.В.</b> <i>Статистичні прийоми комплексного оцінювання бізнес-процесів</i>	302
<b>Разінкін Н.С.</b> <i>Аналіз перспектив низьковуглецевого розвитку економіки України</i>	304
<b>Самотєнкова О.В.</b> <i>Дослідження ринку інформаційних послуг</i>	306
<b>Шинкаренко В.М., Кирилова Л.О.</b> <i>Статистичний аналіз діяльності галузей індустрії гостинності</i>	308
<b>Секція 15. Організаційно-економічне забезпечення механізму управління туристсько-рекреаційними комплексами</b>	
<b>Давиденко І.В., Павлоцький В.Я.</b> <i>Організаційні форми туризму в контексті основних макроекономічних показників країни</i>	310
<b>Кунділовська Т.А.</b> <i>Актуальні питання впровадження програм-передумов системи управління безпекою у закладах ресторанного господарства</i>	312
<b>Лебедєв І.В.</b> <i>Розвиток санаторно-курортної сфери Одеського регіону на засадах кластерного підходу</i>	314
<b>Магац Н.С.</b> <i>Основні пріоритети розвитку підприємництва в курортній економіці</i>	316
<b>Мартинова Н.С.</b> <i>Особливості розвитку соціального підприємництва у сфері туризму</i>	318
<b>Михайлюк О.Л.</b> <i>Перспективи розвитку кластерів екологічного туризму в Одеській області</i>	319
<b>Нездоймінов С.Г.</b> <i>Релігійний туризм як фактор розвитку територіальних громад</i>	321
<b>Нєчева Н.В.</b> <i>Перспективи розвитку туристичного іміджу України у післявоєнний час</i>	323
<b>Ремігайло І.Ю., Козловський Р.С.</b> <i>Важливість інтернет-маркетингу для просування готельних послуг</i>	324
<b>Шикіна О.В., Давиденко І.В.</b> <i>Можливості нейромереж в організації туристичного обслуговування</i>	325
<b>Zakharchuk V.</b> <i>Social design in the context of «responsible» projecting</i>	327

#### IV. Сучасні інформаційні системи й удосконалення методів аналізу та прогнозування економічних ситуацій

**Секція 16. Проблеми обліку, аналізу і аудиту в умовах євроінтеграційних процесів України**

<b>Лоханова Н.О.</b> <i>Особливості застосування ризик-орієнтованого підходу в аудиті</i>	329
----------------------------------------------------------------------------------------------	-----

<b>Мацків О.І.</b> <i>Проблемні аспекти інформаційного забезпечення економічного аналізу на підприємствах, що використовують автоматизовані системи обліку</i>	330
<b>Обнявко О.В., Кубік В.Д.</b> <i>Моделювання облікового процесу як передумова формування облікової політики підприємств</i>	331
<b>Пакуліна А.А., Загорулько О.В.</b> <i>Проблеми бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту в контексті євроінтеграційних процесів України</i>	333
<b>Pushkar M.R.</b> <i>Information resources as a factor of economic development</i>	335
<b>Семенова К.Д.</b> <i>Теоретичні аспекти аналізу ринку праці в Україні</i>	338
<b>Старенька О.М., Самострол С.В.</b> <i>Проблемні питання бухгалтерського обліку та контролю гуманітарної допомоги</i>	339
<b>Чернишова Л.В.</b> <i>Особливості формування поелементної системи економічного аналізу суб'єктів господарювання</i>	341
<b>Секція 17. Економіко-математичні моделі сучасних економічних процесів та цифрова трансформація економіки</b>	
<b>Вакула А.Ю.</b> <i>Штучний інтелект в освітньому процесі</i>	344
<b>Васильченко К.Г.</b> <i>Впровадження процесного підходу в маркетинговому відділі компанії</i>	346
<b>Гострик О.М., Орлик О.В.</b> <i>Ефективність використання інноваційних технологій при безготівкових розрахунках</i>	348
<b>Єсіна О.Г.</b> <i>Засоби електронної ідентифікації: сучасний стан та перспективи</i>	350
<b>Ладик С.Р.</b> <i>Оцінювання якості турпродукту з використанням нечітких відношень</i>	352
<b>Манжула С.П.</b> <i>Можливості штучних нейронних мереж у сфері підтримки прийняття бізнес рішень</i>	354
<b>Пакуліна А.А., Загорулько О.В.</b> <i>Ключові напрямки цифровізації в Україні у сучасних умовах</i>	356

*Електронне наукове видання*

**НАУКОВІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ  
НА МАКРО-, МЕЗО- ТА МІКРОЕКОНОМІЧНОМУ РІВНЯХ**

*Збірник матеріалів*

*XXI Міжнародної науково-практичної конференції*

*Одеського національного економічного університету*

26-27 квітня 2023 року, м. Одеса

Збірник ухвалено до публікації в електронному форматі та рекомендовано до поширення в мережі Інтернет згідно з Рішенням Вченої ради Одеського національного економічного університету (Протокол № 9 від 29.06.2023 р.)  
Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 42,8.